חוברת מוגדלת
עם כל עניני פסח
מחיר החוברת
15 ש"ח

האוצר

פנינים יקרים
מספרי"ם התורה
על סדר פרשיות השבוע

מצורע – שבת הגדול
פסח – שביעי של פסח

מאוצר שיחותיו ומאמריו
של הרה"ג מו"ר המקובל
רבי בניהו יששכר שמואלי שליט"א

התשפ"ד

כל הזכויות שמורות
למכון "**בני יששכר**"
שע"י ישיבת המקובלים "**נהר שלום**" תכב"ן

ניתן להשיג את הספר בישיבתנו הקדושה
רחוב **שילה 6 י-ם**
02-6249000
או בחנויות הספרים,
הפצה ראשית
"**סגולה**"
02-6443300

ניתן לשלוח הארות והערות
למכון "**בני יששכר**"
באמייל: m6222560@gmail.com

לזכר עולם יהיה צדיק

לעילוי נשמת

מורנו ורבנו

שר התורה ועמוד ההוראה

גאון ישראל ותפארתו

הרועה הנאמן פוסק הדור

ראש ממשלת התורה

מרן הראשל"צ הגאון כמוהר"ר

עובדיה יוסף

זצוקלה"ה זיע"א

נפטר ג' בחשון התשע"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

אשת חיל מי ימצא

לעילוי נשמתה
הטהורה
של מרת אמנו
הרבנית הצדקנית
מזכת הרבים

מרת **שולמית רחל**
שמואלי
בת מזל ע"ה

נלב"ע ביום ז"ך אלול ה'תשע"ט

ת.נ.צ.ב.ה.

ברכה ישועה והצלחה

מי שברך אבותינו הקדושים והטהורים
הוא יברך וישמור וינצור את
לירון בת בְּרוּרִיָה תחי'
למציאת זיווג כשר.
מירית בת בְּרוּרִיָה תחי'
ונאור בן בְּרוּרִיָה הי"ו
בריאות והצלחה חזרה בתשובה

ולהצלחת **התורם הנכבד**
החפץ בעילום שמו

הקב"ה ימלא כל משאלות ליבו
לטובה ולברכה ויזכה לראות בבנין
בית מקדשינו ותפארתינו בקרוב

ויזכה לישועה ולחיים טובים בריאים
ושמחים, זכות המצוה תעמוד
לו למלאות כל משאלות ליבו
לטובה ולברכה וזיווג הגון במהרה
אמן כי"ר

ברכה ישועה והצלחה

מי שברך אבותינו הקדושים והטהורים
הוא יברך וישמור וינצור את
דנה בת מרים תחי'
הריון בריא וזרע בר קיימא
שהכל ילך כשורה, ולידה קלה

ולהצלחת **התורם הנכבד**
החפץ בעילום שמו

הקב"ה ימלא כל משאלות ליבו
לטובה ולברכה ויזכה לראות בבנין
בית מקדשינו ותפארתינו בקרוב

ויזכה לישועה ולחיים טובים בריאים
ושמחים, זכות המצוה תעמוד
לו למלאות כל משאלות ליבו
לטובה ולברכה וזיווג הגון במהרה
אמן כי"ר

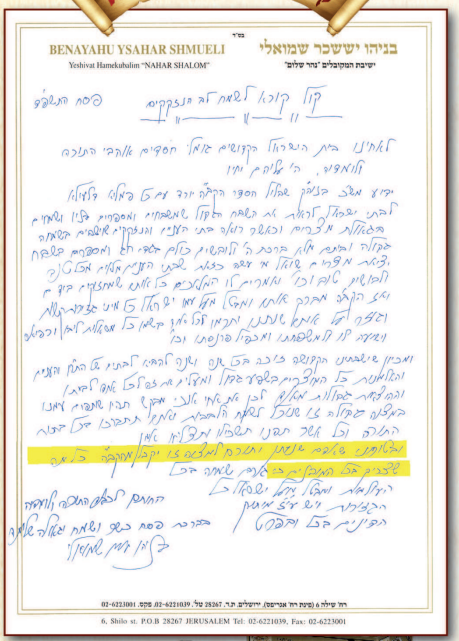
נלנו שותפים ב-

מפעל קמחא דפסחא נהר שלום

ברכת מורינו ורבינו שליט"א:
מי שנותן למצוה זו יקבל מהקב"ה כל מה שצריך בכל המובנים

אם אתה משמח את שלי...
אני משמח את שלך!!!

קול קורא ממו"ר שליט"א

BENAYAHU YSAHAR SHMUELI
Yeshivat Hamekubalim "NAHAR SHALOM"

בניהו יששכר שמואלי
ישיבת המקובלים "נהר שלום"

6, Shilo st. P.O.B 28267 JERUSALEM Tel: 02-6221039, Fax: 02-6223001

רח' שילה 6 (פינת רח' אגריפס) ירושלים ת.ד. 28267, טל': 02-6221039, פקס: 02-6223001

בתרומת
סל מלא למשפחה
תקבל גם קמיע על קלף
סגולה לפרנסה
ממו"ר שליט"א

מבצע

קמחא דפסחא

הר שלום

בנשיאות ופיקוח
מו"ר הגאון הגדול
רבינו בניהו שמואלי שליט"א

מחולק
ל-700 משפחות
עד לביתם של הנצרכים

הסל המלא למשפחה - 1000 ש"ח

מצות, יין ומוצרי יסוד - 620 ש"ח

סל פירות וירקות - 380 ש"ח

אפשר לפרוס לתשלומים התרומה מוכרת לזיכוי מס הכנסה לפי סעיף 46

חייגו עכשיו: 02-6249000

ספרי פסח
עכשיו על המדף

הגדה
כונות

הגדה
שמע בני

הגדה
מוסר אביך

הפצה ראשית
סגולה - החנות של ספרי הישיבה

תשמישי קדושה • ספרי קבלה • סגולות • קמיעות ועוד

רחוב שילה 4 ירושלים **02-644-33-00**

מפתחות

פרשת מצורע - שבת הגדול

הלכות שבת הגדול	יא
מאמרי הזוה"ק - שבת הגדול	יז
מאמרי הפרשה - פרשת מצורע	כו
דרוש לשבת הגדול	ס
ביאור ההפטרה	סז

פסח

הלכות בדיקת חמץ	עו
הלכות ערב פסח	פח
הכנות לקראת ליל הסדר	צא
הלכות תפילת ליל הפסח	צד
הלכות סדר ליל הפסח	צה
הלכות שחרית חול המועד	קיד
הלכות חול המועד	קטז
מאמרי הזוה"ק על פסח	קיז
דרוש בענין הלילה הקדושה והנשגבה - ליל הסדר	קכה
סיפור יציאת מצרים	קלח
דרוש בענין עשרת המכות הנסים והנפלאות	קמג
דרוש בענין קדושת המצות	קנ
סיפורים לפסח	קנט
הפטרת יו"ט א' של פסח	קצד
הפטרת שבת חוה"מ	קצח

ספירת העומר

הלכות ספירת העומר	רה
דרוש לספירת העומר	רכא

שביעי של פסח

הלכות שביעי של פסח	רלז
מאמרי הזוה"ק - ע"ב שמות	רמב
מאמרים לשביעי של פסח	רנז
לימוד אשמורת הבוקר	רצט
ביאור ההפטרה	שט
חג המימונה	שכב

הלכות שבת הגדול

א. שבת שלפני הפסח נקרא "שבת הגדול", והטעם כי פסח שיצאו ישראל ממצרים היה ביום חמישי, ובשבת שלפני כן שהוא עשירי לניסן נצטוו לקחת שה לבית אבות לצורך קרבן פסח, וקשרו אותו בכרעי מטתם, וכאשר ראו המצרים כן שאלום פשר דבר, ענו להם לשחטו לשם פסח כמצות ה' אלהינו, והיו שיניהם קהות על ששוחטין את אלהיהן ולא היו יכולים לומר דבר, ועל שם אותו הנס קורין אותו "שבת הגדול"[א]. ובמדרש רבה מובא, שכשעשו ישראל כן נקבצו בכורי מצרים אצל ישראל ושאלום למה זה לכם, וענו להם זבח פסח הוא לה', שעתיד להרוג כל בכורי מצרים, ולכן נצטוינו לתת מדם הקרבן על שתי המזוזות ועל המשקוף לבל יבוא אל בתינו לנגוף, מיד הלכו הבכורות אצל אבותיהם ואצל פרעה ובקשו לשלח את ישראל ממצרים לבל יהרגו, ונתקלו בסרוב מוחלט, ועשו הבכורות מלחמה ונהרגו רבים ממצרים, וזה שאמר הפסוק: למכה מצרים בבכוריהם. וכאשר ראו המצרים כך חגרו איש חרבו על ירכו, ויבקשו להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים ח"ו, וה' ברחמיו הגן עליהם והחלה את מצרים בתחלואים משונים ונידונו ביסורין גדולים ולא יכלו להזיק את ישראל, ועל שם שנעשו נסים גדולים לישראל באותו שבת שהיה לפני הפסח נקרא כל שבת שלפני הפסח שבת הגדול[ב].

עיונים והארות

א. טור ושו"ע (סי' תל סעי' א): שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול, מפני הנס שנעשה בו. וכתב הב"י והגם שלפי טעם זה הוה ליה למיקרי לכולהו יומי דמעשור לחודש עד ערב הפסח ימים גדולים דבכולם נעשה הנס ויש לומר שעיקר הנס היה בהתחלתה אבל אחר שעבר היום הראשון כיון דדשו דשו.

ולפי הסוד הטעם שנקרא שבת הגדול כי חג הפסח הוא בחסד כנודע, ובשבת זו מתגלה ספירת החסד ותיקונו בעוצמתו ובכוחו, ולכן נקרא שבת הגדול, כי הגדול הוא בחינת החסד שנקרא גדולה.

וכתב בספר מגלה עמוקות שנקרא שבת הגדול כי בו נפל הע"ז הגדול בכור המזלות וטלה שמו, וכן בו נפל השר של מצרים והשר של מצרים הוא שרו של עשו וסמא"ל שמו. וכשרצה הקב"ה לשדד שר מצרים, ציוה לתופשו קודם ביום השבת, שאנו קוראים אותו "שבת הגדול". שבאותו היום היו ישראל תופשים השה למטה, לרמוז שהשר היה תפוש למעלה ויושב בדין לפני הקב"ה כדי להסיר כחו. ונשחט השה בערב הפסח, לרמוז שאז הוסר כח המזל של הטלה למעלה. ובשביל זה קורין אותו "שבת הגדול", לפי שגדל כחו לעשות זאת הפעולה לטובתנו.

ובספר מחברת הקודש למהרח"ו (דף עא ע"א) וז"ל: טעם שנקרא שבת הגדול להיות כי פרעה היה גדול המלכות ותחתיו ע' שרים לע' אומות והוא הראש שצר לישראל לכן לקח לחלקו במזלות טלה ראש המזלות והוא היה בכור גם כן והקדוש ברוך הוא כדי להראות גבורתו וכוחו לא הראוה כי אם בהבליג שד על עבודה זרה חלש על גבור ישראל שהם בחלק שבתא"י המורה על שבי ועוני והשליט על פרעה וטלה אלהיו שהוא מזל טלה שהיה בהיות מזל טלה בתוקף ממשלתו בחודש ניסן וגם ביו"ד בחודש שאז טלה בתקפו וגבורתו לכן ביום העשירי שלטו החלשים על אלהיו והיו לוקחים טלה בי' לחודש וקושרים אותו למטה וצעק ד' ימים ויום העשור היה שבת ששולט בו כוכב ישראל שבתאי בהיותו חלש והוא הנס שעשה הקב"ה שקטן נעשה גדול וקראו שבת הגדול והבן זה עכ"ל.

ב. בגמ' שבת (פז:) תניא דפסח שיצאו בו ישראל ממצרים היה ביום חמישי. וכתבו התוספות (ד"ה ואותו) ונמצא בשבת שעברה לקחו פסחיהם ועל כן קורין אותו שבת הגדול לפי שנעשה בו נס כדאיתא במדרש כשלקחו פסחיהם באותה שעה נתקבצו בכורות אומות העולם אצל ישראל ושאלום למה היו עושים כך אמרו להם זבח פסח הוא לה' שיהרוג בכורי מצרים הלכו אצל אבותיהם ואל פרעה לבקש ממנו שישלחו ישראל ולא רצו ועשו הבכורות מלחמה והרגו מהם הרבה הדא הוא דכתיב (תהלים קלו י) למכה מצרים בבכוריהם עכ"ל.

וכ"כ בכל בו (סי' מז) וז"ל: שבת שלפני הפסח נהגו לקרותו שבת הגדול והטעם לפי שניסן שבו יצאו ישראל ממצרים חל ביום ה' בשבת כמו שמצינו בסדר עולם, ומקחו של פסח מצרים שהיה בעשור לחדש בשבת שלפני הפסח היה, אמרו ישראל מה נעשה היאך נקח הפסח לעיני מצרים הן נזבח את תועבת מצרים וכו' ולא יסקלונו, אמר להם הקדוש ברוך הוא עתה תראו הנס הגדול אשר אעשה לכם הלכו ולקחו איש פסחו להיות להם למשמרת עד י"ד יום לחדש כשראו המצרים כך חגרו איש חרבו על ירכו ויבקשו להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים והשם ברחמיו הגין עליהם והחלה את מצרים בתחלואים משונים ונדונו ביסורין גדולים ולא יכלו להזיק לישראל ועל שם שנעשו ניסים גדולים לישראל באותו שבת שהיה לפני הפסח נקרא כל שבת שלפני הפסח שבת הגדול. עכ"ל.

וידוע מה שכתוב בזוהר הקדוש (יתרו דף פח) שכל הברכות של כל השבוע כולן טמונות ונמצאות ביום השבת, וכל השפע של ימי השבוע מושפעים מיום השבת.

עיונים והארות

א"כ הכח של פסח של שנת גאולת בני ישראל ממצרים, וכן בכל שנה ושנה, הוא בשבת שלפני כן, ובאותה שבת היה כבר הכח של יציאת בני ישראל ממצרים.

ולכן נקראת שבת הגדול על שם הנס הגדול שקרה באותו שבוע, וכוחו של הנס ותמצית הגאולה של בני ישראל שהיה טמון באותה שבת קודש שזו שבת הגדול.

ועוד טעם נפלא, כי ידוע מה שנתבאר בספר עשרה מאמרות, שלעתיד לבוא בשבת הראשונה שבה יקריבו קרבנות בבית המקדש שיבנה בב"א, באותה שבת ישלימו כל הקרבנות שחסרנו בזמן הגלות, וזה שאנחנו אומרים בתפילת מוסף, את מוסף יום השבת "הזה" נעשה ונקריב לפניך, "הזה" הוא קרבן המוסף של השבת הזו נקריב לעתיד לבוא.

והנה אותה שבת היא כנראה שבת הגדול, תהיה בי"ד בניסן, כי בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל, ושבת שלפני הפסח תהיה גדולה מאד, שיוכלו להקריב כל הקרבנות, ולכן נקרא שבת הגדול.

ושאלו המפרשים על זה, למה עושים בכל שנה זכר לאותו נס בשבת דוקא, ולא באותו תאריך שהיה הנס, דהיינו י' בניסן.

תירוץ לזה כתב בעל הלבושים ר' מרדכי יפה, דהנה כמבואר לעיל היה ציווי זה של "משכו וקחו לכם" לקחתו בעשור לחודש שזה היה ביום שבת קודש, וכשראו המצרים שכל עם ישראל לוקח שה ומושכים אותו באזנו התפלאו מאוד, כיון שידעו המצרים שעם ישראל שומר שבת קודש בכל ההלכות הקשורות בו ובכלל זה שאסור להשתמש בבהמה, ושואלים למה זה לכם, והשיבו לשוחטו לשם פסח, ומפני שהכרת הנס היתה ע"י שמירת שבת ששמרו ישראל, לכן עושים זכר לאותו נס בשבת דוקא וקוראים אותו שבת הגדול, ולא נקבע יו"ט לי' ניסן.

עוד טעם מדוע לא נעשה יו"ט בי' ניסן, כי עם ישראל עברו את הירדן בתאריך י' ניסן והיו שם ניסים גדולים כידוע, ואם היו עושים יו"ט ביום זה היו חושבים שזה על הניסים הגדולים של מעברות הירדן.

ודע שבענין זה ישנה עוד שאלה גדולה, מדוע ציוה הקב"ה לבני ישראל לקחת את השה ולקשור אותו בכרעי המטה בשבת דוקא, היה מצוה עליהם באחד מימי החול, ולא היה נגרם מזה חילול שבת.

ומבארים המפרשים בזה, שעל ידי שהיה ציווי זה ליקח בשבת, נעשה תיקון גדול לעם ישראל, כי היו מישראל שעבדו ע"ז את השה, ולכן אמר להם "משכו וקחו לכם צאן", דהיינו משכו ידיכם מעבודה זרה וקחו צאן, ועתה עשו תיקון לזה שעזבו את הע"ז ושחטו אותו, וכעת מובן שציוה להם דוקא ביום השבת שע"י שמירת שבת נעשה תיקון לע"ז. וע"י ששחטו את הע"ז דהיינו שעשו תשובה נשחט ג"כ השר שלהם למעלה, ובזה היה צער גדול למצרים, שהיו שיניהם קהות על ששחטו את הע"ז שלהם, שנתבטלה הע"ז של הטלה.

כידוע שהמצרים היו תופסים הע"ז שלהם מהאוזן ולוחשים לטלה באוזן והיה יוצא מהאוזן ש"ד, והיו שואלים ממנו מה שצריכים לכן אמר הקב"ה לישראל משכו וקחו לכם צאן, משכו אותו מהאוזן להכניע אותו ולהראות שאין בו ממש.

ולפי סודן של דברים, טעם לקיחת השה דוקא בשבת ולא ביום חול, שכידוע שבמצרים היתה טומאה גדולה עד מאד, עד כדי כך שאפי' אם מלאך היה יורד למצרים להוציא את ישראל, היה גם הוא נטמא, ורק הקב"ה בעצמו יכול היה להוציא את ישראל ממצרים, ורמז אמרו בזה כי 'פסח' - ר"ת ח' **פ**עם **ס**' שזה גי' לילי"ת, שהיא טומאה גדולה וכישופים עצומים.

ועתה ע"י שציוה עליהם הקב"ה ליקח את הטלה שהוא הע"ז וכח הטומאה הנוראה שלהם, ולשלוט בו ולעשות בו שפטים וכו', וכל זה בשבת קודש בבוקר, שאז מקבלים מוחין גבוהים מחכמה ובינה העליונים, אז היה כח להכניע ולהתגבר על הע"ז והטומאה הגדולה שלהם. אבל אם היה נעשה דבר זה ביום חול לא היה כח גדול לזה, ורמז יש בה כי שמו של הע"ז "שה" - ר"ת **ש**בת **ה**גדול.

טעם נוסף לסיבת הלקיחה דוקא בשבת, כי עם ישראל הקדושים הם כנגד הבן הבכור העליון, וכמו שהוא היה בגלות בבחי' תלת כלילן בתלת, כן ישראל למטה היו בגלות במיצר העליון במצרים, וידוע שהגאולה התחילה כבר מר"ח ניסן, ובעשרה ימים שמר"ח עד יום י' בניסן, יצאו עשר ספירות דז"א מן הגלות, ולכן ציוה הקב"ה דווקא ביום זה ליקח את השה, כי כבר אין שליטה למצרים עלינו.

ודע לך אחי חביבי כי שבת הגדול היתה בתאריך י' ניסן - בעשור לחודש, שבו צוה הקב"ה לקחת שה, "שה" - גי' "כפרה", לומר שיום זה הוא כנגד יום הכיפורים שהוא בעשור של חודש תשרי שבו כפרתן של עם ישראל. וכמו שביום הכפורים אין קטרוג על עם ישראל, ואין רשות לשטן להשטין ולקטרג, כן בעשור לחודש ניסן, קשרו את הטלה שהוא הע"ז של מצרים בכרעי המטה, שהיא המדרגה העשירית התחתונה, כי מִטָּה אותיות מַטָּה - למטה למטה, ונסתם פיהם של מצרים, ולא יכלו לומר שום דבר.

ודבר פלא מובא בטור (סימן רפא) בפירוש על דברי התפילה בשבת קודש "ישמח משה במתנת חלקו" כשהיו אבותינו במצרים וראה משה כובד השעבוד שהכבידו עליהם, ביקש מפרעה שיתן להם יום אחד בשבוע שינוחו בו, ונתנו לו, ובחר ביום השביעי. וכאשר נצטווה על יום השבת, שמח משה שבחר בו, וזהו ישמח משה במתנת חלקו, ע"כ.

וצריכים להבין מדוע בחר משה רבינו דוקא יום מיוחד את יום השביעי הרי יכול היה לבקש להקל כובד השעבוד ולבקש כל יום שעתיים או שלוש שעות מנוחה, למה משה רבנו ביקש דווקא את יום השבת, הרי היה יותר נוח לבני ישראל שבכל יום עבודה קשה שעבדו במצרים יקבלו שעתיים או שלוש מנוחה, במקום את יום השבת? אמנם משה רבנו, אוהבן של ישראל, רצה להרוויח עוד בזה, הלא מימיהן של אבותינו לא פסקה ישיבה מהם, היו במצרים ישיבה עמהם, אברהם אבינו זקן יושב בישיבה וכו' (יומא כח:). וכעת באו למצרים, ערוות הארץ, יושבים כל היום כולו מעורבים עם הגויים, אין להם פנאי לעבודת ה' ועוד מתערבים עם הגויים ולומדים ממעשיהם, מה יהיה בסופם ומה יהיה בבניהם ובחינוכם?

לכן בחר להם יום אחד, יום של מנוחה וקדושה, יום שישבו בבתים ולא יראו את המצרים לעיניהם, ואז יתבוננו בתורתם ויחזקו אמונתם בהקב"ה. ולכן משה רבנו ביקש דווקא יום אחד - יום השבת, שבני ישראל יהיו

ב. טעם נוסף שנקרא שבת הגדול מפני שנהגו ישראל שבשבת הגדול מתאספים הקהל בבתי כנסיות ובתי מדרשות לשמוע דרשת רבני וגדולי ישראל בכל מקום ומקום, ומאריכים הרבה בדרשות ובהלכות ולכן נקרא שבת הגדול, ועיקר הדברים יהיו בדיני הפסח והלכותיו המרובים למען ידעו את אשר יעשו. ומה טוב לשלב דברי אגדה למשוך לב העם[ג].

ג. עוד י"א טעם אחר, לפי שמפטירין בה הפטרת וערבה לה' וכו' שנזכר בה הפסוק הנה אנכי שולח לכם את אליה לפני בא יום ה' הגדול והנורא שהוא דומה לבשורת משה על הגאולה במצרים, והוי מעין המאורע של שבת הגדול.

ד. כשחל ערב פסח בשבת יש להקדים דרשת שבת הגדול לשבת שלפניו[ד].

ה. אע"פ שמקדימין את דרשת שבת הגדול אבל לגבי ההפטרה העיקר הוא בשבת הסמוכה, אולם פשט המנהג להפטיר בכל אופן וערבה גם כשלא חל ערב פסח בשבת אמנם העיקר הוא שרק כשחל ערב פסח בשבת מפטירין וערבה לה'[ה].

ו. בשבת הגדול נהגו לברך זה לזה בלשון שבת הגדול שלום. ומחזיר לו: שבת הגדול שלום ומבורך, וכל זה לזכור נסי ה' הגדולים שנעשו בשבת זו[ו].

עיונים והארות

מנותקים מכולם, ביום אחד לא יראו גויים, ביום אחד לא יהיו קשורים לאף עניין, רק להקב"ה. ויום השבת זה היום המיוחד ביותר בימות השבוע שהוא יום שבתון.

ג. כן כתב שבולי הלקט (סימן רה) בטעם השני מדוע נקראת שבת זו שבת הגדול וזה לשונו: טעם אחר לפי שמאחרין העם בשבת שלפני הפסח לשמוע הדרשה עד אחר חצות סמוך למנחה עד שדורשין שם הלכות ביעור והלכות שמירת המצות. הלכות מלאכת יום טוב הלכות חולו של מועד הלכות עשיית ליל ערב הפסח ועוד כדי לספר גבורות אלהינו איך באו אבותינו במצרים איך הוציאם בתועפות ראם לו וקרע לנו את הים ולספר ולדרוש בקהל את כל אשר עשה וכו', ומפני משך זה נראה בעיני העם היום גדול וארוך יותר מיום אחר ועל כן קראו לשבת זה שבת הגדול.

ואמר לנו מו"ר חכם יוסף עדס זצוק"ל כי בשו"ת שמן המור (יו"ד סוף סי' טו) בשם גדול ספרדי אחד הנקרא הרב מהר"י זאבי (בספרו אורים גדולים לימוד כו), דהנה וספרתם לכם ממחרת השבת באת הקבלה (מנחות סה:) ממחרת יומא טבא, דיום טוב נקרא גם כן שבת, והאפקורסים שאינם מאמינים בקבלת תורה שבעל פה נתפקרו בזה, והנה הרבה ענינים עשו חז"ל לפרסם הדבר ולהוציא מלב המינים, על כן גם זאת עשו להיכר וקראו לשבת שלפני הפסח שבת הגדול, מכלל דאיכא שבת קטן בשבוע הבאה, היינו יום טוב הראשון של פסח שנקרא גם כן שבת ששביתתו הוא קטן משביתת יום השבת, עד כאן דבריו, לדעתי טעם זה הוא חשוב ודבר נחמד, עכ"ל.

ד. מועד לכל חי (א, יט) בשם הכנסת הגדולה ושכן נהגו למעשה. חזון עובדיה עמוד לב.

ה. הלבוש בסימן ת"ל הביא שיש נוהגים להפטיר בשבת הגדול וערבה לה' בכל שנה, משום הפסוק הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא, שדומה לבשורת הגאולה על ידי משה במצרים. ושיש נוהגים להפטיר וערבה לה' רק כשחל שבת זו בערב פסח, ומשום שכתוב בה הביאו את כל המעשר אל בית האוצר, וזמן הביעור הוא בערב פסח. ובספר מעשה רב סימן קע"ב כתב, שמנהג הגר"א שדוקא כשחל ערב פסח בשבת לא מפטירין וערבה לה'. וכן נוהגים ההולכים כמנהג הגר"א. וכן כתב בערוך השלחן שם סעיף ה' שכן נהגו הם. ובמעשה רב בהגהות שם ביאר, שדוקא מחמת הטעם של ביעור מעשר אין אומרים כשחל בערב פסח, משום שאין מפרישין מעשרות בשבת, ע"ש. ומו"ר האור לציון (ח"ג פ"ה במקורות לתשובה ב) כתב ונראה לתת טעם פשוט למנהג הגר"א, משום שאומרים בהפטרה זו הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא, והרי אין בן דוד בא בשבת, כיון שאין אליהו הנביא בא בערבי שבתות וערבי ימים טובים, כדאיתא בעירובין דף מ"ג ע"ב, ולכן כשחל שבת הגדול בערב פסח לא אומרים הפטרה זו. (וראה גם בליקוטי מהרי"ח בסימן תר"ל שם). וראה בספר יפה ללב (ח"ח סימן ת"ל) שבאיזמיר לעולם אינם מפטירים וערבה לה'.

והנה בבאר היטב (סי' תל ס"ק א) פסק לומר רק כשחל בערב פסח, ושכן נהגו. וכן כתב הגר"ז (שם סעיף ג). וכן היה המנהג הקדום בירושלים, וכמו שהביא בספר ארץ חיים (סי' תל). וראה גם בספר זכרונות אליהו ערך הפטרה. וכן כתב בספר נתיבי עם שם, שמנהג ארבע בתי הכנסת המשולבים יחד שבעיר העתיקה היה להפטיר וערבה לה' רק כשחל בערב פסח. וראה גם בכה"ח שם אות ג'. וכן ראינו שכן היה המנהג בירושלים. וכן היה עיקר להלכה ולמעשה, אלא שכעת שנתרבו ב"ה האוכלסין מכמה מקומות, יש בתי כנסת שבהם מפטירים בכל שנה וערבה לה', וכל מקום ימשיך כמנהגו, שהרי בכל אופן יוצאים ידי חובת הפטרה. ואף מי שנזדמן למקום שמפטירין שלא כמנהגו, לא ישנה ממנהג המקום, ויפטיר כמנהג אותו בית כנסת.

ו. כן כתב במחזיק ברכה (אות ב) שנהגו המדקדקים שבמקום מה שאומרים בשבתות דעלמא, שבת שלום מבורך. בשבת הגדול יאמרו "שבת הגדול מבורך". (כה"ח ס"ק ב) והסימן לזה ר"ת מש"ה. וכ"כ בחזון עובדיה (הלכות שבת הגדול הלכה א).

מאמרי הזוה"ק

שבת הגדול

מסביר הזוה"ק, השֶׂה היה עיקר הע"ז של המצרים כי הוא ראש לכל המזלות, והוא נקרא "תועבת מצרים" כך שמה של הע"ז שלהם, כי הם מתעבים את הקדושה, וזו היתה חכמתו של יוסף הצדיק שלקח את אחיו שיהיו רועים את האלוה של המצרים ועי"ז ישלטו על המצרים, והמצרים יכבדו אותם כמו שמכבדים את הע"ז שלהם, והשבטים ישלטו על הע"ז שלהם ויכפו אותו שיהיה תחת ידם, ואז ג"כ ישלטו עם ישראל על המצרים בעצמם, ולכן הושיב אותם במיטב הארץ בארץ רעמסס ששם הם רועים את הצאן שלהם.

ח"ג דף ר"נ ע"ב

רִבִּי חִיָּיא פָּתַח, בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח וְגוֹ'. הנה כתוב בתורה בעשור לחודש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית. והטעם הוא, כי בי"ב חודשים יש ג' הויו"ת ויש בהם י"ב אותיות, א"כ חודש ניסן הוא י' של הוי"ה, ולכן צוה בעשור לחודש שיקחו השה, הכונה מתי שאות י' שולטת. ועתה שואל, **אִימְרָא דְּאִיהוּ פִּסְחָא אַמַּאי** שה שהוא קרבן פסח מדוע דוקא שה? הרי המצרים עובדים כל בהמה, כדלקמן, ובעבור זה הקב"ה היכה כל בכור בהמה א"כ מדוע דוקא שה. **אֶלָּא דַּחֲלָא דְּמִצְרָאֵי וֶאֱלָהָא דִּלְהוֹן הָוָה אִמְרָא** אלא מתרץ שעיקר היראה של המצרים והאלוה שלהם היה הטלה, **בְּגִין דְּמִצְרָאֵי פָּלְחִין לְמַזָּל** [א] **טָלֶה** לפי שהמצרים עובדים למזל טלה שהוא ראש לי"ב מזלות, (רעיא מהימנא לקמן) כי המצרים ראו שהמזל הטוב ביותר מכל המזלות הוא של חודש ניסן שהכל פורח ויפה ואויר טוב וכו' לכן היו עובדים אותו, **וּבְגִין כָּךְ פָּלְחִין לְאִימְרָא** ובשביל זה היו עובדים בעיקר לטלה כי הוא ראש לע"ז שלהם. **תָּא חֲזֵי** בא וראה, **כְּתִיב** (שמות ח) **הֵן נִזְבַּח אֶת תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם. מַאי תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם** מדוע אומר תועבת מצרים הרי תועבה לשון מיאוס ושנאוי. **וְכִי עַל דְּשָׂנְאִין לֵיהּ כְּתִיב תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם** וכי מפני ששונאים וממאיסים אותו המצריים כתוב עליו תועבת מצרים? הרי אדרבה אוהבים ועובדים אותו ולא שונאים אותו, **אֶלָּא דַּחֲלָא דְּמִצְרָאֵי וֶאֱלָהָא דִּילְהוֹן אִקְּרֵי תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם** אלא מתרץ שהיראה של המצרים והאלוה שלהם נקרא שמו "תועבת מצרים"

עיונים והארות

א. ידוע שפרעה היה חושב שהקב"ה ברא את העולם, אך חשב שהקב"ה מסר את העולם למזלות, ולכן היו עובדים את הטלה שהוא הבכור לכל המזלות שעל כן הוא החודש הכי פורח והאויר הכי טוב שהוא חודש האביב, אב לי"ב חדשי השנה. ולכן צוה הקב"ה לשחוט את המזל שלהם כשהוא בתוקפו ובחוזקו כמו שיבאר הזוה"ק לקמן.

טל"ה גימ' ד"ם, שידוע שבזכות שתי מצות נגאלו אבותינו ממצרים, בזכות דם הפסח ודם המילה. דם המילה כנגד הגוף החומרי כמ"ש המתן לו עד שיבלע דמו בתוכו, שהוא בחומר ובלבנים שחומר אותיות רמ"ח, ולבנים רומז אברים. ודם הפסח כנגד העולם הרוחני שאז שוחטים את הטלה להוציא מליבם שהמזלות מנהיגים את העולם, ולכן שמים אותו על המשקוף מלשון השקפה.

ונק' תועבה שמתעבים את הקדושה ואין זה לשון מיאוס אלא כל ע"ז נקראת תועבה, **כְּמָה דִּכְתִיב** כמ"ש, (דברים יח) **כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם** כמתרגם **דַּחֲלָא דִּשְׁאַר עַמִּין** יראה וע"ז של שאר האומות כך שמו תועבת הגוים.

תָּא חֲזֵי חָכְמָתָא דְּיוֹסֵף בא וראה חכמתו של יוסף, **דִּכְתִיב** (בראשית מז) **וּמִקְצֵה אֶחָיו לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים, וְאוֹלִיף לוֹן לְמֵימַר** ולימד אותם לומר, **אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ עֲבָדֶיךָ** כי רצה שישבו בארץ גושן, כי כיון ששרה אמנו קבלה את המקום הזה הכניסה אותו לקדושה. **וְכִי מַלְכָּא דְּהָוָה שַׁלִּיט עַל כָּל אַרְעָא וַאֲבָא לְמַלְכָּא עָבִיד כְּדָא** וכי מלך שהוא יוסף שהיה שולט על כל הארץ והוא אב ומשנה למלך יעשה כדבר הזה לשים את אחיו רועי צאן והטלה נקרא תועבה דבר מאוס? **וְעָבִיד לַאֲחוֹי דְּיִשְׁנְאוּן לְהוֹן** ועושה לאחיו שישנאו אותם המצריים, **וְלָא יַחְשְׁבוּן לְהוֹן** ולא יחשבו אותם לאנשים טובים ומכובדים, כי אם תפרש שתועבה הוא לשון שיקוץ ושנוא, פלא גדול על יוסף שישפיל כל כך את אחיו, **אֶלָּא וַדַּאי תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם דַּחֲלָא וֶאֱלָהָא דְּיִלְהוֹן אִקְּרֵי הָכִי** אלא ודאי שהיראה והאלוה שלהם נקרא כך בשם תועבה, **וְעַל דָּא כְּתִיב** ועל זה כתוב, (שמות ח) **הֵן נִזְבַּח אֶת תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם** שפירושו את האלוה שלהם. וא"כ עם ישראל תמהים איך נזבח את האלוה שלהם ולא יסקלונו.

אָמַר יוֹסֵף בלבו, **כָּל** (בראשית מז) **מֵיטַב** המקום הטוב ביותר של **מִצְרַיִם הִיא אֶרֶץ רַעְמְסֵס, וְהַהִיא אַרְעָא אַפְרִישׁוּ לְדַחֲלָא דִּלְהוֹן** ואת אותה ארץ הפרישו ליראה והאלוה שלהם, **לְרַעְיָא וּלְמֵיהַךְ בְּכָל עִנּוּגִין דְּעָלְמָא** לרעות שם את האלוה שלהם ולילך בכל תענוגות העולם. **וְכָל מִצְרָאֵי חָשִׁיבוּ לְאִנּוּן דְּרָעָאן לְדַחֲלֵיהוֹן, כְּדַחֲלֵיהוֹן** וכל המצרים החשיבו מאד לאותם שרועים את היראה והע"ז שלהם כיראתם וכעבודה זרה שלהם ממש. ואמר יוסף, **אַעֲבִיד לְאַחַי דְּיָרְתוּן הַהִיא אַרְעָא וְיִסְגְּדוּן לוֹן מִצְרָאֵי** אעשה לאחי שירשו את אותה הארץ וישתחוו להם המצרים, **וְיַחְשְׁבוּן לוֹן כִּדְקָא יָאוֹת** ויחשיבו ויכבדו אותם כמו שצריך, **וְהַיְינוּ דִּכְתִיב** (בראשית מז) **כִּי תוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל רוֹעֵה צֹאן, מְחַשְּׁבִין לוֹן כְּדַחֲלֵיהוֹן** שמחשיבים ומכבדים אותם כמו היראה והע"ז שלהם.

אָמַר רִבִּי יוֹסֵי לרבי חייא, **וְהָא תָּנֵינָן כְּמָה דְּאִתְפָּרַע קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא מֵאִנּוּן דְּפָלְחֵי לַעֲבוֹדָה זָרָה** והרי למדנו כמו שנפרע הקב"ה מאותם שעובדים לעבודה זרה, **הָכִי אִתְפָּרַע מֵעֲבוֹדָה זָרָה מַמָּשׁ** כך נפרע מעבודה זרה עצמה, וא"כ עתה קשה, **וְכִי יוֹסֵף עָבִיד לַאֲחוֹי עֲבוֹדָה זָרָה** וכי יוסף עשה את אחיו ע"ז שישתחוו להם ח"ו? **אָמַר לֵיהּ, לָא עָבִיד יוֹסֵף לַאֲחוֹי עֲבוֹדָה זָרָה** אמר לו, לא עשה יוסף את אחיו עבודה זרה, **אֶלָּא עָבִיד לוֹן**

לְשַׁלְטָאָה עַל עֲבוֹדָה זָרָה דִּילְהוֹן אלא עשה אותם שולטים על עבודה זרה של המצרים, וּלְאַכְפָּיָא עֲבוֹדָה זָרָה דִּילְהוֹן תְּחוֹת יָדַיְיהוּ ולהכניע את העבודה זרה של המצרים תחת ידם ע"י קדושת השבטים, וּלְרַדָּאָה לוֹן בְּמַקֵּל ולרדות אותם במקל, כי ע"י האור והקדושה של שבטי י"ה תכנע הס"א והע"ז של המצרים כשפחה לפני גבירתה. ולשון רועי צאן מלשון רוע התרועעה הארץ, שפי' "מכניעי צאן". אָמַר יוֹסֵף, אִי יִשְׁלְטוּן אַחַי עַל עֲבוֹדָה זָרָה דִּילְהוֹן, כָּל שֶׁכֵּן דְּיִשְׁלְטוּן עַל גַּרְמַיְיהוּ אם ישלטו אחי על עבודה זרה של המצרים, כל שכן שישלטו השבטים הקדושים על עצמם וגופם של המצרים שיהיו כפופים ונכנעים להם, וּבְגִין כָּךְ אוֹתִיב לוֹן בְּמֵיטַב אַרְעָא ובשביל כך הושיב אותם במיטב הארץ כי שם היה עיקר שפע מזלם, ועי"ז וְאַשְׁלִיט לוֹן עַל כָּל אַרְעָא השליט אותם על כל ארץ מצרים, ואז ישלטו גם למעלה על השר של מצרים, ואז השר יקבל את השפע שלו מהם.

וא"כ עיקר השפע יקבלו עם ישראל, והמצרים יקבלו את התמצית.

אמר הקב"ה, בעשור לחודש שאז עלה כח הקדושה בעשר ספירות קדושות, וכן י' ניסן באותה שנה היה יום שבת קודש, בכח הקדושה הזאת תקחו את השֶׂה שהוא הע"ז של מצרים ויהיה במעצר ג' ימים לבטל ג' קליפות טמאות, וביום ד' שהוא ער"פ תתאספו עליו לדונו ולהכניעו ולשחטו להוציא ממנו את הכח שיונק מן הקדושה, וכאשר המצרים היו שומעים את האלוה שלהם שהוא במאסר והם לא יכולים להצילו, היו בוכים והיה קשה להם מאוד כאילו הם עצמם נעקדים לההרג, ואחר השחיטה תצלו אותו באש כמו שכתוב "פסילי אלהיהם תשרפו באש" ולא מבושל, כדי שיצא הדם שהוא הטומאה ע"י הצלי אש. וכן כדי שיהיה ריחו נודף בכל מצרים וכדי שיראו אותו ולא יהיה מכוסה בסיר, ועוד שיהיה ראשו כפוף על כרעיו בשפלות, שלא יאמרו זו חיה אחרת, ועוד שלא לאכלו בתאוה ברעב אלא על השובע דרך בזיון, ועוד ועצם לא תשברו בו אלא לזרוק העצמות בשוק.

וְעַל דָּא אִתְמָרָא דְּאִיהוּ פֶּסַח אַמַּאי ועל זה ששאלת שה שהוא פסח אמאי, כלומר מדוע ציוה השי"ת להקריב הטלה לקרבן פסח? אֶלָּא [ב] דַּחֲלָא דְּמִצְרָאֵי וֶאֱלָהָא דִּילְהוֹן הָוָה אִימְרָא אלא היות שהיראה והע"ז של המצרים והאלוה שלהם היה טלה, אָמַר קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, מִבְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ אמר הקב"ה בעשרה בניסן כי אז מתגדל כח הקדושה לבטל כח הטומאה של המזל שלהם שעולה לשלוט, סִיבוּ דַּחֲלָא דִּילְהוֹן דְּמִצְרָאֵי וְתִפְּשׁוּ לֵיהּ תקחו את היראה של המצרים ותתפשו את השה, וְיֵהֵא אָסוּר וְתָפִישׁ בְּתִפִּישָׁה דִּילְכוֹן יוֹמָא חַד וּתְרֵין וּתְלַת ויהיה אסור ותפוס במעצר שלכם יום אחד ושנים ושלשה ימים כדי להכניעו לבטל כח ג' קלי' טמאות. ולא אמר ג' ימים כי הקליפות הם מפורדים ואין להם אחדות כמ"ש "יתפרדו כל פועלי און", וּבְיוֹמָא דְּ

עיונים והארות

ב. איתא בספר חסידים סי' תתשס"ב וז"ל: המצרים היו לוחשים באזן הטלה והש"ד עולה מתוך האזן ומגיד עתידות. לכן צוה הקב"ה "משכו" כדי לבזות אותם ולזלזל בהם בזה האזן שבו הכח שלהם, וליקח אותו לשחיטת פסחים, ע"כ. ולכן יצדק לקראותו דחלא דמצראי.

אַפִּיקוּ לֵיהּ לְדִינָא, וְאִתְכַּנָּשׁוּ עָלֵיהּ וביום הרביעי שהוא ערב פסח שהוא כנגד קליפת נוגה [ג] הוציאו אותו לדין והתאספו עליו לדונו ולהכניעו ולשוחטו ולהוציא ממנו כל הכח שינק מן הקדושה, ויראו כולם כי גדול כח ישראל על קליפת נוגה ונכנעה קלי' נוגה לעם ישראל, ונכללה בקדושה, ואפשר לאכול ממנה.

וּבְשַׁעֲתָא דְּמִצְרָאֵי הָווּ שָׁמְעִין קָל דַּחֲלָא דִּילְהוֹן דְּתָפִישׁ בִּתְפִישָׁה דְּיִשְׂרָאֵל ובשעה שהמצרים היו שומעים את קולו של היראה שלהם שהיה תפוס ועצור במאסר של עם ישראל, **וְלָא יָכְלִין לְשֵׁזָבָא לֵיהּ** ולא יכלו להציל אותו, **הָווּ בָּכָאן וְהָוָה קַשְׁיָא עָלַיְיהוּ כְּאִלּוּ גַּרְמַיְיהוּ אִתְעֲקִידוּ לְקָטָלָא** היו בוכים והיה קשה עליהם כאילו הם בעצמם נעקדים להרג. **אָמַר קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא יְהֵא תָּפִישׁ בִּרְשׁוּתַיְיכוּ יוֹמָא בָּתַר יוֹמָא אַרְבָּעָה יוֹמִין** אמר הקב"ה תפוש יהיה השה ברשותכם יום אחר יום ארבעה ימים, **בְּגִין דְּיֵחֲמוּן יָתֵיהּ תָּפִישׁ** בשביל שיראו אותו תפוש, **וּבְיוֹמָא רְבִיעָאָה אַפִּיקוּ לֵיהּ לְקָטָלָא** וביום הרביעי תוציאו אותו להורג, **וְיֵחֲמוּן לֵיהּ מִצְרָאֵי הֵיךְ אַתּוּן עָבְדִין בֵּיהּ דִּינָא** ויראו אותו המצרים איך אתם עושים בו דין, כדי להוציא ממנו הכח שינק מן הקדושה, **וְדָא קַשְׁיָא לְהוֹן מִן כָּל מַכְתָּשֵׁי דְּעָבַד לוֹן קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא** וזה היה קשה להם יותר מכל המכות שעשה להם הקב"ה, **אִנּוּן דִּינִין דְּיַעְבְּדוּן בְּדַחֲלַיְיהוֹן** אותם הדינים שעשו ביראתם ובע"ז שלהם.

לְבָתַר דְּיֵינִין לֵיהּ בְּנוּרָא ואח"כ צריך לדון אותו באש, **דִּכְתִיב,** (דברים ז) **פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ. אָמַר קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא** אמר הקב"ה לעם ישראל, **אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא** שנצלה רק מעט ויש בו עדיין דם האיברים ואינו ראוי לאכילה, **דִּלָּא יֵימְרוּן בִּרְעוּתָא וּבְתֵיאוּבְתָּא דְּדַחֲלָנָא אָכְלִין לֵיהּ הָכִי** שלא יאמרו ברצון ובתאוה שיש לעם ישראל על הע"ז שלנו אוכלים אותו כך קודם שנצלה כראוי, **אֶלָּא אַתְקִינוּ לֵיהּ צָלִי** אלא תתקנו

עיונים והארות

ג. בענין קליפת נוגה ז"ל ברמ"ז: ידוע שד' קליפות הן, ונוגה היא העליונה הקרובה אל הקדושה כי ה"ס עץ הדעת טו"ר והיא אשר גדלה בעון אדה"ר, ולכן בה נפלו הנשמות. וגם שם נופלים נגעי בני אדם טיפות קרי, ושם נמצאו ושם היו כל אותן שהוליד אדם בק"ל שנים. והיא היתה קליפת מצרים שנקראת ערות הארץ, סוד נוקבא דנוגה שהיתה הרה מכל אותם הניצוצות. ולכן קדם יוסף הצדיק להיות שם ועמד חזק בנסיון הערוה, והיא היתה עזר והכנה גדולה לישראל שגלו שם להיות תיקון אדם וכל הניצוצות.

ויעקב בא לשם בן ק"ל שנה ומשה נולד כשאמו היתה בגיל ק"ל שנה. ולהיות שם כל אותו האור, לכן גדל מאד מלך מצרים שהוא פרעה היונק מסיגי הדעת שנפגם בחטא אדם. והוא בחינת העורף כי היה פרוע ומגולה כי נסתלק החשמ"ל.

וצריך לומר כי טלה השולט בניסן שהוא סוד כתר רחל היוצא במקום החזה ששם א' של וא"ו משם מ"ה, והוא רביעית דם שבלב, דהיינו אהי"ה בריבוע שהוא גימ' ד"ם, וכן טל"ה גמטריא ד"ם. ואמנם הממונה עליו שרו של מצרים הוא רה"ב היונק ממקום הגלוי והחוזק הוא העורף ועולה נוגה מלא נו"ן ו"ו גימ"ל ה"א גמטריא רה"ב.

ולא אמר טלה אלא שה, לרמוז שהטלה גדל ונעשה שה. וה"ס שם אהי"ה מרובע העולה טל"ה כנ"ל. וזה בריבוי אפ"א הפ"ה יפ"י הפ"ה עולה בגמטריא ש"ה.

ו"נוגה" ו"רהב" נכנעו לישראל. ונלקח בשבת שאז נוגה פונה לצד הקדושה ונכנעה. ותפשי לה, ירצה, אמת שבשבת נכנעה לקדושה אבל אחר השבת מיד חוזרת לקליפה ומתחברת עם ג' חברותיה. אבל ישראל גברו עליה ותפשוה נגד רצונה עכ"ל.

ותכינו אותו צלוי טוב לגמרי, **וְלֹא מְבוּשָׁל** אפי' שימלחו אותו וכבר מותר בבישול אלא רק צלי, כדי להוציא את כל דמו לגמרי לכן דוקא צלי, **דְּאִלּוּ מְבוּשָׁל יְהֵא טָמִיר וְלָא יֶחֱמוּן לֵיהּ** שאילו נעשה אותו מבושל יהיה הכבש מכוסה בתוך הסיר ולא יראו אותו המצרים ולא יכאב ליבם כ"כ, **אֶלָּא תְּקוּנָא דִּילֵיהּ דְּיֶחֱמוּן לֵיהּ הָכִי מוֹקְדָא בְּנוּרָא** אלא התיקון שלו וההכנה שלו לאכילה שיראו אותו המצרים כך נשרף באש, כדי שיצא כל דמו, וגם שיראו אותו, וגם, **בְּגִין דְּרֵיחֵיהּ נוֹדֵף** כדי שיהיה ריחו נודף ויריחו אותו המצרים ויצא ליבם.

וְתוּ רֵישֵׁיהּ עָלֵיהּ בְּפוּף עַל כַּרְסוּלוֹי ועוד שיהיה ראשו עליו כפוף על כרעיו למטה תכלית השפלות כמ"ש ראשו על כרעיו ועל קרבו, ושנינו במשנה משלשלין את הפסח בתנור. והיה תלוי מהופך, ראשו למטה וכרעיו למעלה, **דְּלָא יֵימְרוּן דְּחַיָּה אוֹ מִלָּה אַחֲרָא הוּא** שלא יאמרו שהוא איזו חיה או דבר אחר, לכן צריך להשאיר את הראש ג"כ, **אֶלָּא דְּיִשְׁתְּמוֹדְעוּן לֵיהּ דְּאִיהוּ דַּחֲלָא דִּלְהוֹן** כדי שיכירו אותו שהוא היראה והע"ז שלהם, **וְתוּ דְּלָא יֵכְלוּן לֵיהּ בְּתִיאוּבְתָּא אֶלָּא עַל שׂבְעָא אַרַח קְלָנָא וּבְזָיוֹן** ועוד שלא יאכלו אותו בתאוה אלא על השובע שאין חשק ותאוה כלל לאכול שאז הוא דרך קלון ובזיון. **וְתוּ עָצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ** ועוד, אפי' עצמות הרכות, שיש שאוהבים לטעום המח של העצמות, אפילו הכי לא תשברו בליל פסח, **אֶלָּא דְּיֶחֱמוּן גַּרְמוֹי דָּמָאן בְּשׁוּקָא** אלא כדי שיראו עצמותיו של הע"ז מושלכים בשוק בבזיון, **וְלָא יֵכְלוּן לְשֵׁיזָבָא לֵיהּ** ולא יוכלו להציל אותו. **וְעַל דָּא כְּתִיב,** (במדבר לג) **וּבֵאלֹהֵיהֶם עָשָׂה יְהוָה שְׁפָטִים** בלשון רבים. **דִּינִין סַגִּיאִין** דינים רבים. **תּוּ וּמַקֵּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וְלָא חַרְבָּא וְרוּמְחָא וּשְׁאַר מָאנֵי קְרָבָא** ועוד קחו בידכם מקלות ולא חרב ורומח ושאר כלי מלחמה, אלא ככלב שמכים אותו במקל.

אָמַר רִבִּי יְהוּדָה הָא אוּקְמוּהּ דְּמִצְרָאֵי פָּלְחֵי לְמַזָּל טָלֶה הרי העמדנו ופירשנו שהמצרים עובדים למזל טלה, **וּבְגִין כָּךְ פָּלְחִין לְאִימְרָא** ובשביל כך היו המצרים עובדים לשה כי הוא מקבל שפע ממזל טלה העליון. **אָמַר רִבִּי יוֹסֵי, אִי הָכִי טָלֶה יִפְלְחוּן וְלָא אִימְרָא** אמר רבי יוסי, אם כן לטלה שהוא קטן יעבדו ולא לשה שהוא גדול. **אָמַר לֵיהּ, כֻּלָּא פָּלְחִין** אמר לו ר' יהודה, אלו המצרים לכל מיני צאן הם עובדים גדולים וקטנים, **אֶלָּא מַזָּל טָלֶה נָחִית וְסָלִיק בְּטָלֶה וְאִימְרָא** אלא מזל טלה יורד ועולה פעם בטלה קטן ופעם בשה גדול, שבתחילתו מזל טלה נראה קטן ואח"כ נראה גדול, **וּבְגִין כָּךְ פָּלְחִין לְכֻלָּא** ובשביל זה עובדים לכל מיני צאן קטנים וגדולים. **אָמַר לֵיהּ, הָכִי שָׁמַעְנָא, דְּכָל בְּעִירָא רַבָּא דַּחֲלָא דִּלְהוֹן הָוָה** אמר לו רבי יוסי לרבי יהודה כך שמעתי שכל בהמה גדולה וגסה יראה וע"ז שלהם היא, אלא הטלה שהוא בכור לכל המזלות עבדו אותו גם בהיותו קטן, **וְעַל דָּא קָטִיל קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא כָּל בְּכוֹר בְּהֵמָה**

ועל זה הרג הקב"ה כל בכור בהמה כי הם עבדו את כולם. **וְהָא אִתְּמַר דְּאִלֵּין אִנּוּן דַּרְגִּין דִּלְעֵילָּא דְּאִקְּרוּן הָכִי** והרי כבר נאמר שאלה הבכורות, אם בכור בהמה, ובכור השבי, ובכור השפחה, הם אותן מדרגות עליונות של החיצונים והקליפות שנקראו כך.

מאמרי הפרשה

"זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְּצֹרָע בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ וְהוּבָא אֶל הַכֹּהֵן" (יד, א-ב).

נגעים באים על לשון הרע

ארז"ל (ערכין טו:) אמר רבי יוסי בן זמרא: כל המספר לשון הרע, נגעים באים עליו. אמר ריש לקיש מאי דכתיב: זאת תהיה תורת המצורע - זאת תורתו של מוציא שם רע. והנה, תיבת צרע"ת עם הכולל, עולה גימטריא: "על לשון הרע". וכן ר"ת המצר"ע - **המ**ספר **רע** מקבל **צר**עת.

והטעם שהמדבר לשון הרע לוקה בצרעת, הוא כי כשם שאם סיפר ויצא דיבור מפיו, אינו יכול לחזור בו ואין לו תקנה, שהרי כבר יצא הקול בעולם ואי אפשר להחזיר את הדיבור, כן הצרעת אין לה תקנה, וכמו שהיה אצל נעמן שנלאו הרופאים מלרפאותו, ולכן נקראת "צרעת" - "צרה רעה", שאין לה תקנה. (מוסר חכמים).

המספר לשון הרע מעביר את מצוותיו לחברו

לכאורה צריכים לדקדק ולהבין, מהו הלשון זאת תהיה "תורת" המצורע, ומדוע לא אמר: זאת תהיה "כפרת" המצורע?

ובספר 'פרדס יוסף' מובא הסבר נאה לכך (וכן כתב ה'כתנות אור' לבעל 'הפנים מאירות' פרשת חיי שרה בשם רבינו ישעיה וכן פירש מו"ר הבן איש חי ז"ל): איתא בספר חובת הלבבות (שער הכניעה פ"ז), שכל המדבר לשון הרע, ניטלים ממנו המצוות ומועברים לאותו האיש שדיברו עליו לשון הרע, והמדבר - נוטל עוונותיו של חברו. ולפי זה מובן, כי זהו שנאמר: "זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו", כי דווקא ביום שמטהר את עצמו ועושה תשובה, אזי נחשבת התורה שקיים ל"תורתו", אבל עד עכשיו, נחשבה תורתו לתורת חברו, זה שדיבר עליו לשון הרע!...

מסופר, כי בתקופה מסוימת, נפוצו בעיר קראקא שמועות כוזבות, היה זה לשון הרע ורכילות על רבה של העיר. וכדרך העולם, השקרים הגיעו גם לבתי מרזח וליושבי קרנות... עד שהיה לשיחה בפי כל. כשנודע הדבר לרבה של העיר, הוציא הודעה, כי ברצונו לדבר לפני כל אנשי העיר בשבת לאחר התפילה. ואכן, לאחר התפילה קם רבה של העיר ואמר: דוד המלך אומר בתהלים (סט, יג): "ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר". ולכאורה תמוה, על שום מה נתלה דווקא ב"יושבי שער ושותי שכר", וכי אילו היו המספרים לשון הרע - צדיקים, האם היתה דעתו נוחה יותר בכך? אלא ההסבר הוא, שאכן זו היתה טענתו של דוד המלך: לו היו חכמים וצדיקים מלעיזים עלי, לכל הפחות הייתי יורש את מעשיהם הטובים, את תורתם ומצוותיהם, והיה שכרי רב. אבל עתה, כשריקים ופוחזים, יושבי קרנות ושותי שכר מוציאים עלי דיבה, הרי אני יוצא בשן ועין... אין לי, לא עולם הזה ולא עולם הבא.

ואיתא בספר חסידים (כן הביא בעל הכתנות אור, אך לא נמצא. וישנו בספר חובות הלבבות שער הכניעה פ"ז בשם אחד מן החסידים), פעם אחת מת צדיק והראו לו מצוות שלא עשה מעולם, ואמרו לו: אף על פי שלא עשית מצוות אלו, אותן בני אדם שדברו עליך לשון הרע - עשו מצוות אלו ונטלו מהם ונתנו לך. וכתב בעל הכתנות אור, כי כאמור, זה היה מתאונן דוד 'ישיחו בי יושבי שער' - היינו אדם ריקם מן המצות, כי אילו היו מלאים מצות היה לי הרבה מצות ליטול מהם ודפח"ח.

ובספר 'וידבר משה' (סוף פרשת מצורע) פירש בזה בשם הצדיק 'רבי אהרן מירושלים' את דברי דוד המלך ע"ה (תהלים לט, ט): "חרפת נבל אל תשימני", כי הנבל שאין בו לחלוחית מצוה, מה תועלת אם ידבר עליו? ולכן אמר: חרפת נבל - שאיני יכול ליקח ממנו זכויות, אל תשימני. כי אם היה מדבר עלי תלמיד חכם, אזי לכל הפחות יעברו אלי המצוות והתורה שלו.

וכבר אמרו להמשיל את ענין השתיקה, לחמור אחד שהיה מתהלך בלב יער, ואחזתו צינה גדולה, שהרי (שבת נג.) 'חמרא אפילו בתקופת תמוז קרירא ליה', פשפש ומצא עור של ארי מת שהפשיטוהו הציידים, התעטף בו החמור לחמם את עצמותיו. אדהכי והכי, ראו כל חיות היער כי אריה 'חדש' מתהלך בקרב מחניהם, שכן גבהו של חמור היה גבוה מן האריה, ואילו פניו - פני אריה. ויחרדו איש אל אחיו ויאמרו: מה זאת עשה אלוקים לנו? חיה מאויימת, אשר מי יודע אם לא נהיה בקרוב טרף לשיניה. ביותר אחזה החרדה את האריה - מי יודע אם 'אריה' זה ישיג את גבולו...

מיד הוכרז על 'אסיפת חירום' - איש בל יעדר. באותה אסיפה הועלו כמה וכמה עצות אשר נדחו על הסף, לגודל הסכנה הרבה הנשקפת לחיי כל חיות היער. עד שפתח השועל ואמר: תנו לי שהות מה ואחזור אליכם... ויקח השועל כמה חלוקי אבנים קטנות בידיו, והחל להתקרב לצד האריה החדש, וכבר בעודו עומד במרחק מה בחשש ובפחד, השליך את אחת מהאבנים לכיוונו של האריה. ואכן, 'אריה' זה שלא היה אלא 'חמור' גדול מבטן ומלידה, הגיב מיד בנעירת חמור... כשמוע החיות כי קולו כקול החמור, הבינו את אשר לפניהם, ומיד ניגש אליו האריה האמיתי, ועשאוהו גל של עצמות.

עתה בינה זאת, לו היה החמור הלזה עוצר בעצמו, ואינו ממהר לקרוא בקול גדול בשעה שזרקו עליו אבנים - הרי היו כל חיות היער מפחדים ומרתתים ממנו עד עצם היום הזה, ואת כל זה הפסיד בהשמעת קולו ברגע אחד. והלקח הוא, כי ב'השמעת קול' עלול האדם להפסיד ח"ו הרבה, כי אם ישתוק ויעצור בעצמו מלדבר, הרי יישאר משומר מן המזיקים, ויזכה לרב טוב הצפון לכל מי ששומר פיו ולשונו.

חומר עוון לשון הרע

ידוע מה שאמרו המקובלים, כי המדבר לשון הרע מתגלגל בכלב נובח בר-מינן. ורמזו זה על הפסוק (במדבר לב, מב) ויקרא לה נובח, שמי שקורא ומדבר **ל**שון **ה**רע שהוא ר"ת "לה" מתגלגל בכלב נובח. כמו שכתוב (ישעיה נו, יא) "והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה", כי יש בתוכם נפש שדיברה לשון הרע, ולכן לא ידעו שבעה, כי אין להם מזונות ופרנסה כמו הכלב שנובח שרוצה לאכול. וגם רמז יש בשמו, שהקלי' של הכלב הוא "בלאדן", אותיות "בל-אדון" לרמוז שהוא כופר בעיקר.

וגם ר"ת: **לה נובח ב**שמו הוא נב"ל. כי המדבר לשון הרע הוא נב"ל, והוא בגימטריא: אלהים. לרמוז, שמידת הדין מתוחה עליו ה' ירחם. ואם נשמר הוא בלשונו, הרי הוא חסי"ד, שהוא גימטריא נב"ל והופך את הדינים לחסדים וכולו הפך לב"ן שהם החסדים ובזה טהור הוא. (מראית העין מכות דף כג).

אומנותו של נחש

וכתב הגאון חיד"א (אהבת דוד דרוש ד), כי מצא בכתב יד קדמון, שהעגל שעשו במדבר היתה לו צורת שור וחמור, חציו שור וחציו חמור. ואז שלט בהם הנחש, שהוא ר"ת: **נ**חש **ח**מור **ש**ור. ולכן, מי שתופס אומנותו של הנחש שמדבר לשון הרע, לוקה בצרעת שהיא גימטריא: "שור חמור". ואומר הזוהר הקדוש (זוהר חדש עח:), כי זהו מה שאמרה התורה (דברים כב, י) לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו, כי מהטומאה הגדולה שלהם יוצאת קליפה קשה מאוד, והיא נקראת "כלב". ואותיות אמצעיות של שו"ר וחמו"ר, הם גימטריא: כלב. עכת"ד

ובמדרש (ויקרא רבה פרשת אמור פרשה כו סימן ב), איתא שאלו את הנחש: מהיכן אתה נושך? אמר: מבין השיניים. ותמוה הדבר, וכי איך נושך? הלא בוודאי הוא מבין השיניים, ומהי השאלה מעיקרא? אלא יש לומר, שאם תשים את האותיות 'שטן' מתחת אותיות 'נחש' כזה:

נ ח ש

ש ט ן

עולה, כי ב' האותיות הראשונות הם: "שן", וגם ב' האותיות האחרונות הם: "שן", ואילו ב' האותיות האמצעיות הם "חט". וזה ביאור המדרש, ששאלו את הנחש איזו זכות יש לך לנשוך את האדם, ומהי העילה לכך? אמר להם: מבין השיניים, לרמז שסיבת הנשיכה היא בגלל חטאי הלשון. (בן יהוידע שבת סג.).

נענש בגחלי רתמים הבוערים למשך שנה

הקב"ה נתן את הפה ואת הלשון ללמוד תורה, ואם לא לומד תורה ומדבר לשון הרע, מאכילים אותו ח"ו גחלי רתמים. וידוע, כי גחלי רתמים בוערים במשך שנה, כפי המסופר על אב ובנו שהלכו ביער, והדליקו מדורה מעצי רתמים וחזרו לביתם. לאחר שנה, עברו שוב באותו יער ומצאו שהמדורה עדיין בוערת.

ופירש האלשיך הקדוש (תהלים קכ, ד) על פי זה, את כוונת הפסוק (שם): "חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים", שהלשון הרע כוחו כל-כך גדול, עד שאפילו אם שמע לפני שנה, ואפילו לפני עשר שנים על פלוני שהוא עצל, והוא יראה אותו לאחר עשר שנים שהוא זריז, בכל זאת נשאר אצלו הרושם שהוא עצל, כי ה'גחלים' של הלשון הרע הישן, עדיין בוערים בקרבו.

המדבר לשון הרע - מזיק לעצמו

יש לתת טעם לשבח מדוע לוקה המספר לשון הרע בנגע הצרעת, לרמז לאדם שילמד לקח מנגע הצרעת: כשם שהנגוע בצרעת ירבה לחכך את עצמו עוד ועוד, ולרגע נראה לו שמיטיב לעצמו ומרגיע את כאבו, אבל באמת אינו אלא גורע לעצמו, וככל שירבה להתחכך - יזיק לעצמו יותר ויותר. כיוצא בזה ממש - המדבר לשון הרע, נדמה לו שבדיבוריו הרעים על חברו ירוויח לעצמו, אך באמת אינו אלא כמתחכך בבשרו שאינו מועיל, אלא מזיק לעצמו.

מות וחיים ביד הלשון

עוד מצינו במדרש (ויקרא רבה, בהר פרשה לג, א) מעשה ברבן שמעון בן גמליאל שאמר לטבי עבדו: צא וקנה לי מזון טוב מן השוק. יצא וקנה לו לשון. אמר לו: צא קנה לי מזון רע מן השוק. יצא, קנה לו לשון. אמר לו: מה זה, שכאשר אני אומר לך קנה לי מזון טוב אתה קונה לי לשון, וכאשר אני אומר לך קנה לי מזון רע אתה קונה לי לשון? אמר לו: ממנו הטוב וממנו הרע, כאשר הוא טוב - אין טוב ממנו, וכאשר הוא רע - אין רע ממנו. וזהו שכתוב (משלי יח, כא) "מות וחיים ביד הלשון".

ובמדרש שוחר טוב (תהלים לט) מובא מעשה היה במלך פרס שחלה, אמרו לו הרופאים: אין לך רפואה עד שיביאו לך חלב לביאה, ונעשה לך ממנו רפואה. ענה אחד ואמר: אם רצונך אדוני המלך, תן לי עשר עזים ואביא חלב לביאה. אמר המלך לעבדיו שיתנו לו. הלך לגוב האריות, והיתה שם לביאה אחת מינקת גוריה. ביום הראשון עמד מרחוק, השליך לה עז אחד ואכלה. ביום השני, התקרב אליה מעט והשליך עז אחרת, וכן עשה יום אחר יום עד שהיה משחק עמה ולקח מחלבה, וחזר לדרכו.

כשהיה בחצי הדרך, ראה בחלום איך שהיו אבריו מתריסין זה עם זה. הרגלים אומרות: אין בכל האברים דומים לנו, אם לא הלכנו אנו, לא היה יכול לקחת את החלב. הידיים אומרות: אין כמותנו, אם לא היינו עושים בידינו, לא היה יוצא כלום. הלב אומר: אם לא נתתי את העצה, מה הועלתם כולכם. ענתה הלשון ואמרה: אם לא אני שדברתי הדבר אל המלך, מה היה מועיל כל מעשיכם. השיבו לה כל האברים: איך לא יראת להדמות אלינו? והרי את שרויה במקום חושך, ואפילו אין בך עצם כמו בשאר האברים. אמרה להם: היום אתם תודו ותאמרו שאני שולטת עליכם.

התעורר האיש משנתו, ושמר את הדברים בלבו. הלך אל המלך, אמר לו: אדוני המלך, הילך חלב כלבתא. קצף המלך: והלא ציוויתי אותך להביא לי חלב לביאה? וצווה המלך לתלותו. בעודו הולך לגרדום, התחילו האברים לבכות. אמרה להם הלשון: לא אמרתי אליכם שאין בכם ממש? אם אני מצלת אתכם, האם תודו שאני שולטת עליכם? אמרו לה: הן. מיד אמר האיש לתליין: השיבני אל המלך, אולי אוכל להבהיר את דברי. השיבוהו למלך, אמר לו: אדוני המלך, למה צוית לתלותי? אמר לו: והלא אמרת שהבאת לי חלב כלבתא. אמר לו: ומה איכפת לך, תנסה ותראה שתהיה לך רפואה, ועוד, גם הלביאה - כלבתא קוראים לה. ואכן, לקח המלך ממנה ונסה אותה, ומצאה חלב לביאה. אמרו האברים ללשון: הרי אנו מודים לך. וזה שאומר, מוות וחיים ביד הלשון. ע"כ.

מעשה דואג האדומי ונוב עיר הכהנים

ובא וראה כמה גדול חומר עוון המספר לשון הרע, שבשעה שברח דוד והגיע לנוב עיר הכהנים, היה שם דואג האדומי. שאלו את דוד: לחם הפנים מהו שידחה את השבת? אמר להם: סידורו דוחה את השבת, ולא לִישָׁתו ולא עריכתו דוחים את השבת. אמר דואג: מי הוא זה שבא להורות לפני? אמרו לו: דוד בן ישי הוא. וירא כי נתן אחימלך הכהן הגדול לדוד צידה לדרך וחרב, וגם שאל לו באורים ותומים. ויבוא אל שאול ויאמר אליו: מרדו בך כהני נוב. וישאלהו המלך: מדוע זה תדבר כדברים האלה? ויען דואג: עברו הכהנים על ההלכה האומרת כי אין לשאול באורים ותומים כי אם למלך לבדו, וישאלו לדוד באורים ותומים. ויקצוף המלך מאוד ותבער בו חמתו. ויאמרו לו אבנר ועמשא: לא כן היא ההלכה, אלא שואלים למלך ולבית דין ולמי שצורך ציבור בו, ודוד - צורך הציבור היה בו, ולמה זה המלך תרגז על הכהנים אשר הורגלו לשאול באורים ותומים בשביל דוד?

כשמוע שאול את הדברים הללו, וישאל את הסנהדרין, ויאמרו לו ככל אשר הורוהו אבנר ועמשא. ולא שמע דואג אליהם, ושיכנע את שאול כי טעות היא בידי הסנהדרין, וכי הוא לבדו יודע את ההלכה. וישלח המלך לקרוא

לאחימלך ולכל הכהנים אשר בנוב, ויבואו כולם אליו. ויאמר שאול: שמע נא בן אחיטוב, למה קשרתם עלי אתה ובן ישי בתתך לו לחם וחרב ושאול לו באלהים? ויען אחימלך ויאמר: היש למלך בכל עבדיו אדם נאמן כדוד, ומדוע זה אמנע ממנו דברי אלהים? והרי לא מהיום שואל אני עבורו באורים ותומים. ויקצוף שאול מאוד על אחימלך ויאמר לו: בן מוות אתה! הן במו פיך אמרת כי שאלת לדוד פעמים רבות באורים ותומים, לכן מות תמות אתה ובית אביך.

ויצו שאול את אבנר ועמשא: סובו והמיתו את אחימלך ואחיו הכהנים, כי עשו יד אחת עם דוד ולא גלו אזני, כי בורח הוא מפני. ולא רצו עבדי המלך לפגוע בכהנים, ויפן המלך לדואג ויאמר אליו: אתה הכית את הכהנים בלשונך, הכם עתה בחרב. כאשר אמר שאול את הדברים האלו, יצאה בת קול ותאמר: אל תרשע הרבה. ויהרוג דואג האדומי את כהני נוב שמונים וחמשה איש במספר, ולא חס על אחד מהם, ויפגע אף בטף ובנשים, בסוסים ובחמורים ובשוורים, את כולם הכה לפי חרב.

עונשו של דואג האדומי

אמר דוד לדואג: אתה, גבור ועשיר וראש לסנהדרין, מתעסק ברעה הזאת ואומר לשון הרע? למה עשית כן? לבסוף, רצה דואג להרוג גם את דוד ואמר שהוא מורד במלכות. אמר הקב"ה מתורתי אתה מורד? סופך ללקות על ידי התורה. ואכן לבסוף הרגו אותו תלמידיו על שהיה מטהר הטמא ומטמא הטהור. (אוצר אגדות נ"ך חלק א' פרק חמישי אות י"א).

ובגמ' (סנהדרין קו:) אמרינן, אמר ר' אמי לא מת דואג עד ששכח תלמודו. ור' אשי אמר, נצטרע. ואמר רבי יוחנן: שלשה מלאכי חבלה נזדמנו לדואג, אחד ששיכח תלמודו, אחד ששרף נשמתו, ואחד שפיזר עפרו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ותניא, כל שנותיו של דואג לא היו אלא שלשים וארבע.

והנה, הגם שדואג האדומי הוא היה החוטא בכך שדיבר לשון הרע על דוד, ודוד אף לא היה הגורם, אלא היה נרדף מצד שאול, אך אעפ"כ הייתה תביעה על דוד, וכמאמרם (ערכין טו:) במערבא אמרו, לשון הורגת שלשה, לאומרו, למקבלו ולאומרין עליו. ולכן עונש גדול נענש על זה, או שיכלה זרעו או שימסר ביד אויב, וקיבל על עצמו לימסר ביד אויב וכך היה. הרי מבואר, כמה חמור הוא איסור סיפור לשון הרע, ואין אדם שיודע מה יהיו תוצאותיו.

מי האיש החפץ חיים?

ובמדרש (ויקרא רבה, מצורע פט"ז ס"ב) מסופר: מעשה ברוכל שהיה מחזר בעיירות שהיו סמוכות לציפורי, והיה מכריז: מי רוצה לקנות סם חיים שיאריך ימיו? שמע אותו רבי ינאי ואמר לו: בא אצלי ותמכור לי מהסם הזה. אמר לו הרוכל: לא אתה זקוק לזה ולא אלו הדומים לך. אך מכיון שהפציר בו, עלה אצלו והוציא לו ספר תהלים, והראה לו את הפסוק: מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע. אמר רבי ינאי: כל ימי הייתי קורא את הפסוק הזה, ולא ידעתי פשוטו, עד שבא רוכל זה והודיעני - מי האיש החפץ חיים.

והנה צריך להבין, מה היה קשה לרבי ינאי על הפסוק שלא הבין עד כה, עד שבא הרוכל הזה? ומה הוסיף לו הרוכל?

ויש לומר, כי אותו רוכל שהיה מוכר כל מיני סמים לרפואה, הוכיח להם לבריות שגם שמירת הלשון מהווה רפואה יעילה, הנותנת בריאות וחיים. שכן על ידי כך מונע עצמו מכל מיני מריבות, שנאות, התרגזויות ותככים, שהם דברים המזיקים לבריאותו של אדם, מרופפים את עצביו, ומקצרים את ימיו.

כששמע רבי ינאי את כל זאת, התפעל ואמר כי תמיד היה מפרש את הפסוק: מי האיש החפץ חיים - שהכוונה היא לחיי העולם הבא, שם מקבל אדם שכר רב בעד שמירת הלשון. אך לא עלה על דעתו שהדבר אמור גם לגבי החיים היומיומיים בעולם הזה, עד שבא אותו רוכל ופרסם את הדבר בין הבריות, כי שמירת הלשון איננה מצוה שמתן שכרה הוא בעולם הבא, אלא היא מהווה גם רפואה פשוטה לבריאותו של האדם ונותנת לו חיים, מאחר שעל ידה הוא מונע מעצמו התרגזויות וכדומה, ההורסים את בריאות האדם ומקצרים את ימיו.

ה' יזכנו לשמור על הפה ולהינצל מעון לשון הרע, ויגאלנו גאולה שלמה במהרה בימינו אמן. (ע"פ כוכב מיעקב למגיד מדובנא, הפטרת פרשת תזריע).

ההכנעה בכוחה לבטל גזירות

בספר "חפץ חיים" על התורה בפרשת תזריע, על הפסוק (ויקרא יג, יג) כלו הפך לבן טהור הוא כתב בזו הלשון: והנה, מכיון ששיער לבן סימן טומאה הוא מגזירת הכתוב, (עיין רש"י על הכתוב וראהו הכהן וטמא אותו), צריכים לבאר, מדוע כשכולו הפך לבן טהור הוא? אמנם, אחרי התבוננות אפשר ללמוד מזה, עד כמה מתועבת לפני הקב"ה מדת הגאוה, ועד כמה רצויה לפניו ההכנעה והענוה.

הנה, מצינו באחאב מלך ישראל (מלכים א כא, יט) כי השם יתברך אמר לאליהו שירד לקראת אחאב לאמר לו בשם ה': במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקקו הכלבים את דמך גם אתה. ואף על פי כן, מכיון שקרע אחאב את בגדיו ושם שק על בשרו והתעסק בתענית, אמר ה' אל אליהו (שם, כט): הראית כי נכנע אחאב מלפני, יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו.

ראיה ברורה יש להביא מכאן, כי ההכנעה יש בכוחה להעביר גזרת מות, ואפילו נגזרה מפי הקב"ה בעצמו, ומכל שכן שיש בכוחה לאחר את הגזרה לזמן רב.

והנה ידוע מאמרם ז"ל (ערכין טו:) שהנגעים באים על עון לשון הרע, שנאמר (תהלים קא, ה): מלשני בסתר רעהו אותו אצמית, וכתיב התם (ויקרא כה, כג) לצמיתות, ומתרגמינן: לחלוטין. אמר ריש לקיש, מאי דכתיב (ויקרא יד, ב) זאת תהיה תורת המצורע? זאת תהיה תורתו של מוציא שם רע.

והנה, עונש המצורע פירש הכתוב בדד ישב מחוץ למחנה מושבו. וכן שלא יהיו טמאים יושבים עמו, וכל זה כדי שיביאהו לידי הרהור תשובה על חטאו הגדול, ולבבו יכנע ושב ורפא לו. אולם לכל זה זקוק המצורע בעת שעדיין לא הפך כל בשרו לצרעת, ורק נראה הנגע זעיר פה זעיר שם, אזי עדיין יוכל המצורע לחשוב, אולי מקרה הוא בלתי טהור, ויכבד לבו ולא ישוב מחטאו. ועל כן ציותה התורה לעונשו ולשלחו חוץ לשלש מחנות, ויועיל השלוח והישיבה בבדידות בצירוף הצרעת החלקית לטהרו מחטאיו, וישכיל ויבין כי מאת ה' היתה זאת לו. אבל מכיון שפשתה הצרעת בכל גופו וכסתו מכף רגליו ועד ראשו ואין בו מתום, כבר נשבר לבו בקרבו, עד כדי כך שכבר אינו זקוק לשלוח. אדם שכזה, שלקה בכל גופו, כבר לא יחשוב אולי מקרה הוא, ונכנע לפני הקב"ה באותה מדה שאחאב מלך ישראל נכנע. ועל כן גזרה התורה, כולו הפך לבן טהור הוא, כלומר אינו זקוק עוד לעונש אחר, והכנעתו כפרתו. ע"כ.

ושמעתי מפי הרב חיים עזרא פרחיה הכהן זצ"ל לבאר, "כולו הפך" - אם את מילת 'כלו' תהפוך, יצא: 'ולך' שהוא ר"ת: **ואהבת לרעך כמוך**, ואז יהיה לבן טהור הוא.

גם כשחייב לדבר - ירמוז

מצינו במעשה דוד ויהונתן, שביקש יהונתן להודיע לדוד כי שאול אביו מבקש להרגו, וכשנפגשו בשדה, העביר לו את הידיעה על ידי סימנים עם החיצים. ולכאורה מה מנע ממנו לספר לו במפורש כי חייו נתונים בסכנה, למען ידע לברוח בעוד מועד, והרי לא היה בזה לשון הרע.

אלא, למדים אנו מכך, כי אף במקום שהותר לדבר לשון הרע ורכילות, ואפילו אם מצוה לספר, חייב לצמצם ולומר רק כפי ההכרח. לפיכך, אם אפשר למסור את הידיעה למי שנזקק לה ברמז בלבד, יש לעשות כך ולא יוציא הדברים מפיו מפורש. (שולחן גבוה).

בעל לשון הרע ומוציא שם רע

כתב הרמב"ם (פרק ג' מהלכות תשובה הלכה ו'): ואלו הן שאין להם חלק לעולם הבא, אלא נכרתין ואובדין ונדונים לעולם: האפיקורסים והכופרים בתורה, והמוסרים, ובעלי לשון הרע. עכ"ל. והביא מרן ז"ל בכסף משנה בהלכות דעות (פרק ז' הלכה ב') את דברי הרמב"ם ז"ל, כי הבעלי לשון הרע הם המדברים בגנות חברו ואפילו שאומרים אמת, אבל האומר שקר זה מוציא שם רע.

וחכמי המוסר אמרו האומר על חברו שהוא עשיר ומכניס בו עין הרע, נחשב לו כאילו הרגו בידיים, וקאי ב"ארור מכה רעהו בסתר" (דברים כז, כד), ומי הוא זה ואיזה הוא אשר שמע קול דברי אלהים חיים כהרמב"ם ז"ל הנזכר, ולא תסמרנה שערות בשרו על שנדמו לאפיקורסים, ונדון בגהינם לדורי דורות, ואם לא שבנו מזה העון, הן גועגו אבדנו בזה ובבא.

אמרו ז"ל (ערכין טו:), לשון הרע שקולה כעבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים. ועוד אמרו רז"ל (שם) שכל העבירות תלויות בלשון הרע. וכתב הרב "בינה לעיתים" (עת לחשות, דרוש סד) על מאמרם ז"ל (בבא בתרא קסה.) רוב בגזל ומיעוט בעריות והכל בלשון הרע, ודקדק, למה אמרו 'רוב' בגזל ולא 'הרוב', כמו שאמרו: 'הכל' בלשון הרע? ועוד, שהיה לו לומר בתחילה המיעוט, ואחר כך הרוב, ואחר כך הכל, כפי הסדר. או יאמר: הכל וכו' ורוב וכו' ומיעוט וכו'?

לזה פירש, כי רוב העבירות הן בגזל ורק אחר כך מיעוטן בעריות מלמעלה למטה, אבל הכל בלשון הרע, רוצה לומר כל העבירות תלויין בלשון הרע. וכך פירש הפסוק (תהלים לט, כ): אמרתי אשמרה דרכי מחטא בלשוני, ובזה תהיה לי שמירה מעולה מיצר הרע עד שאלך בדרך ה', וזהו שכתב: אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי, זה יצר הרע.

ומפרש הכתוב יותר: "נאלמתי דומיה", יעשה עצמו אלם. "החשתי מטוב", אפילו לעשות עמו טובה כגון שאמרו לו: "נורא בי פלניא" - אשתוק ולא אדבר, כי "חם לבי בקרבי, בהגיגי תבער אש" בי פלניא, כאלו דברתי בלשוני לשון הרע.

וזהו שכתב (קהלת ו, ז) "כל עמל אדם לפיהו". בגלל פיו שמדבר בו לשון הרע, או קורא בתורה. וזה רמז: 'פיהו' - י"ה פ"ו, כי יש בו דין (אלהים גימטריא פ"ו) ורחמים (י"ה). גם המילה 'לשון' רומזת לזה, כי ש' גימטריא 'ברחמים' (-300) ו-"לון" - גימטריא פ"ו. (מוסר חכמים).

הגר"א ספג את מכותיו של הנכרי ולא פצה פה

בתקופת גלותו, שכר הגר"א עגלון יהודי עם עגלתו, על מנת לנסוע בה מעיירה אחת לשניה. בדרכו סטה הסוס לצידי הדרך הכבושה, ובפרסות רגליו דרך על ערוגות גינה הגובלת עם הדרך ופגע בהם. כאשר הבחין הנכרי בעל הגינה בנזק שנגרם לערוגותיו, מיהר אל העגלה ועצר אותה, והעגלון מיהר להסתלק. הנכרי בכעסו, פגע באדם היושב בה, הוא הגר"א, על שלא השגיח על הסוס ולא עצר בו, שלא לנטות מהדרך הכבושה.

הגר"א יכול היה לענות לו, ולומר כי לא הוא האשם אלא העגלון, שלא כיון את סוסו בדרך הישרה. אך בכל זאת החליט להימנע מכל תשובה, הנכרי שתבע שישלמו לו דמי נזקין, הוסיף להכות בו, והגר"א ספג את מכותיו של הנכרי ולא פצה פה.

לאחר זמן הסביר הגר"א, כי לא פתח את פיו להצטדק בפני הנכרי בעל הגינה, שכן אילו היה נכנס עמו בדברים ומטיל את האשמה על העגלון, היה רואה עצמו כמלשין על יהודי בפני הנכרי, שהוא עון גדול מאד. (מורשת אבות פרשת מצורע עמוד 71).

כל דיבור עושה רושם בעולמות העליונים

כתב הרב רבי אברהם אזולאי בספרו "חסד לאברהם" (מעיין רביעי עין יעקב נהר יח בתחילתו) בענין זה, וזה לשונו: כל דיבור שיהיה, הן של תפלה או של תורה או הודאה, עושה רושם, וכן דבור הרע, ולכל דבור ודבור יש מלאך בפני עצמו. והנה הדבור הטוב, כולו עלייתו בסוד רוחניות אותיות הקבועות בחמשה מוצאי הפה, ומעלה הבל זה בסוד נפש האדם, וכל זה בעולם השפל. והנה עד סוף מדרגה זו עלתה הנפש ורוח ונשמה, ובהגיעה אל עולם המלאכים דהיינו לבנת הספיר - עזבה הנפש, ועלתה רוח ונשמה, ונשמה לנשמה. שאי אפשר לענייה שהיא הנפש לעלות יותר, ונשאר נפש מציאות האותיות שם. ועלתה הרוח ונשמה, ונשמה לנשמה, ונכנסו מהיכל להיכל, עד הגיעו אל היכל קודש הקדשים וכו', ובאור זה מתעטר האיש החסיד הגורם זה. עכ"ל.

ובספר מעשה למלך (מובא בספר "חפץ חיים" על התורה על הפרשה עמוד קנ"ב) כתב שהיה רגיל החפץ חיים להמשיל את כוחו של הדבור וערכו ביחס לכל המצוות, לאחד שנכנס לבית חרושת גדול, ומצא שם מאתיים ארבעים ושמונה מכונות המופעלות בתוך אולם ענקי. כאשר היטיב האיש להתבונן, ראה שבין כל המכונות ישנה מכונה אחת יוצאת דופן, עליה הושמה שמירה מעולה וקפדנית, אין לפועלים ולמבקרים רשות לגשת אליה אלא על פי רישיון מיוחד. לאחר ששאל האורח לפשר הדבר, הוסבר לו כי למכונה זו תפקיד מיוחד, כי היא מפעילה את כל שאר המכונות, ואם תארע בה תקלה, ואפילו הקטנה ביותר, תופרע המלאכה של כל שאר המכונות, והמפעל יושבת.

מאתיים ארבעים ושמונה המכונות - הינן משל לרמ"ח מצוות עשה שהוזהרנו בהן. והמכונה שעליה יש לשמור יותר מהשאר - היא כח הדבור שהוטבע באדם, כי ביד הלשון החיים והמוות. על כן צריך האיש החפץ חיים לשמור לשונו מרע, זוהי אפוא המתנה הגדולה ביותר שנתן הבורא לאדם, וחובתו היא להשגיח עליה כעל בבת עינו, ולשמור היטב פתחי פיו.

על חטא הלשון אין סנגורים

גם כח הדבור שנתייחד בו האדם מכל שאר היצורים, הוא מתנה מיוחדת במינה שזכינו בה מאת ה' יתברך. כח זה ניתן לנו כדי שנוכל להלל לה' לשבחו ולפארו, ללמוד את התורה ולקיים את כל המצות התלויות בדבור. ומה נואלו אנשים אשר במקום להשתמש בדבור לצרכים נעלים אלו, הם מנצלים כח זה ללשון הרע, לרכילות, להלבנת פנים ולכל שאר החטאים הקשורים בדבור.

והביאו בשם הגאון רבי חיים ברלין זצ"ל, שסיפר מה שאירע לאחר פטירת רבי יצחק בלזר זצ"ל, וזה לשונו: הוא ציווה שלא להספידו כלל. ואמנם רוח הבריות היתה נוחה הימנו, בפי כל חכמי העיר ירושלים ולומדיה וגם בפי כל

העם, עד שהקיפוני כולם שלא להישמע לצוואתו, כמו שלא שמע הנודע ביהודה לצואת הפני יהושע. אך הגאון מרא דאתרא רבי שמואל סלאנט החזיק בדבר, ופסק שלא לזוז מצוואתו. ואנכי הייתי מפשר בזה, והספדתיו הספד גדול בפניו. ואמרתי בהספדי, שהגם שציוה שלא להספידו, אמנם מצינו בתורה במותה של שרה אמנו, שהספד ובכי הם שני עניינים, כלשון הכתוב (בראשית כג, ב): לספוד לשרה ולבכותה, כי הבכי הוא על ההעדר, על האבדה שהגיעה לנו במיתתו, ומצוות ההספד היא על תלמיד חכם. נאמר בתורה (ויקרא י, ו) על נדב ואביהו בלשון: "ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה'", ולא נאמר 'יספידו', על כן, אם צווה המנוח שלא להספידו נשמע אליו בזה שלא לספר שבחו כלל, אולם על שלא נבכה על העדר, לא ציווה כלל. ולאשר בחייו היה מעורר את העם למוסר ולבכי, גם עלינו לקיים היום מצות בכיה ולא הספד, והארכתי עוד בדברי מוסר עד שגעו כל העם בבכיה.

וזה היה ביום י"א מנחם אב, ויהי בליל שבת קדש שלאחריו סמוך לאור הבקר, בא המנוח אצלי בחלום ואמר לי: יישר כח על שלא הגדת עלי שבח. ושאלתי ממנו: מה נעשה בדינו בעולם ההוא? ואמר לי: דין של מעלה חמור מאד שאי אפשר לשום אדם בעולם הזה לשער כלל, ובייחוד מקפידים על דברים האסורים שנדברו שלא כהוגן. ושאלתי עוד, איך עלה בדינו. והשיבני, שכל ימות החול לא הניחו לבוא אלי בחלום ולתת לי יישר כח, עד יום השבת שנתנו לו מנוחה, והניחוהו להראות אלי בחלוק, ויותר לא דבר מאומה ונעלם ממני, חלף הלך לו ולא ראיתיו עוד והקיצותי.

הגאון רבי חזקי'ה יוסף מישקובסקי זצ"ל הוסיף על דברי האגרת הזאת, כי שמע בעל פה מהגר"ח ברלין זצ"ל, שאחרי שאמרו לו בחלום שדין של מעלה חמור מאד, הוסיף ואמר: אמנם על תלמיד חכם יש הרבה מליצי יושר, אולם מקפידים מאד על חטא הלשון.

תלמידי הגר"א לאפיאן זצ"ל בישיבת כנסת חזקיהו זוכרים ברטט, כיצד כשהיה מספר זאת, היה שואג כארי בהתרגשות, זעקה שיצאה ממעמקי הלב: "אבל חטא הלשון נורא מאד!" וחזר ואמר: "חטא הלשון נורא מאד! נורא מאד חטא הלשון! אף אחד אינו בא להגן ולסנגר על החוטאים בחטא זה!". והיו הדברים מרטיטים את לב השומעים, והכל עמדו נפעמים לנוכח חרדת הדין ויראת החטא אשר השתקפו בהזדעזעותו הגדולה ובהתרגשותו הרבה של רבנו זצ"ל. (ילקוט לקח טוב).

ואנכי תולעת ולא איש

רוב רובה של פרשיות תזריע ומצורע עוסקת בעניני נגעים ומצורעים, ואילו פרשת שמיני עוסקת ברובה בעניני מאכלות אסורות. וידוע הוא, שרוב האנשים נזהרים מלהיכשל במאכלות אסורות, משום שאדם לא מוכן לבלוע תולעת, אבל מוכן לבלוע את חברו על ידי דבור הלשון הרע עליו ח"ו.

לכן נסמכה פרשת מאכלות טמאים לענייני המצורע. ללמדך, שכשם שאתה נזהר ממאכלות טמאים - תזהר גם מלשון הרע המביא לידי צרעת. (ר' ישראל מסלנט זצ"ל).

ועל זה המליצו את הפסוק בתהלים (תהלים כב, ז): "ואנכי תולעת ולא איש", אמר דוד המלך ע"ה תחשבו שאני תולעת, ואז לא תבלעוני חי.

לא טוב לאדם שיהיו לו שתי פיות

מובא בחז"ל (ירושלמי ברכות פ"א), אמר רבי שמעון בר יוחאי: אם הייתי עומד על הר סיני בזמן שניתנה התורה לישראל, הייתי מבקש מהקב"ה שיברא לאדם שתי פיות - בפה אחד ידבר תורה ותפילה, ובפה השני יאכל וידבר דברי חולין, כי איך אפשר לדבר דברי תורה באותו הפה שמדברים בו דברים אחרים? והרי דברי תורה הם קדושים, וצריך שהפה יהיה קדוש, וכמו שאי אפשר לשתות מים בכוס שאינה נקייה כל כך, על אחת כמה וכמה שהתורה צריכה להיות בפה טהור. ולכן צריך שיהיה לאדם שתי פיות. אבל אח"כ אמר רבי שמעון בר יוחאי, שאם אנחנו רואים שבכל זאת לאנשים יש להם פה אחד ולא גומרים לדבר בו דברי חולין, וגם מדברים בו דברים אסורים, מה היה אדם עושה אם היה לו שתי פיות? הרי היה יכול להחריב את העולם בדיבורים שלו. ולכן, טוב שהקב"ה ברא את האדם רק עם פה אחד.

ובזה מבארים את המסורה של שלשה פסוקים שכתוב בהם את המילה: "גרונם" א. "לא יהגו בגרונם" (תהלים קטו, ז), ב. "רוממות אל בגרונם" (שם קמט, ו), ג. "קבר פתוח גרונם" (שם ה, י).

והביאור בזה: שהגרון של האדם צריך להתייחד, לרומם ולשבח את הקב"ה בדברי תורה ותפילה. וזהו: "רוממות אל בגרונם", אבל: "לא יהגו בגרונם" - שלא יהיה אותו גרון ופה מיועד לדבר גם דברים אחרים, וכמו שטען רבי

שמעון בר יוחאי שצריך שיהיה לאדם שתי פיות. אך לבסוף אמר רשב"י שזה לא כדאי, למה? כי "קבר פתוח גרונם" - הגרון הזה היה פותח לאדם קבר יותר גדול, שהיה מדבר בשתי הפיות שלו דברים אסורים ויורד לשאול תחתית, ולכן טוב שהקב"ה ברא לאדם רק פה אחד.

נשאר לי רק מחסום אחד לפה

מספרים על זקן אחד שהיה שתקן גדול, ואמרו לו: למה אתה תמיד שותק? אמר להם: הקב"ה ברא לאדם שני מחסומים לפה - אחד מבשר והשני מעצם, וזה השיניים. וכיון שאני זקן ואין לי שיניים, נשאר לי רק מחסום אחד לפה, ואני מפחד שלא אוכל לחסום את עצמי כראוי, ולכן אני שותק...

"גדול-גדולה-גדולים"

עוד מסופר על אדם אחד שראה כמה אנשים שיושבים יחד ושותים קפה ומדברים דברים בטלים, לשון הרע ורכילות.

מה עשה? הלך ותלה פתק על המיחם ממנו היו שותים, וכך כתב שם: "גדול גדולה גדולים". כשהגיעו האנשים, התפלאו למקרא הפתק, ושאלו אותו לפשר הדבר. אמר להם: הגמרא (ערכין טו:) אומרת, לשון הרע שקולה כנגד ג' עבירות של עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים. והנה, בעבודה זרה נאמר (שמות לב, לא): "אנא חטא העם הזה חטאה **גדולה**", ובגילוי עריות כתוב במעשה יוסף ואשת פוטיפר (בראשית לט, ט): "ואיך אעשה הרעה **הגדולה** הזאת", ובשפיכות דמים נאמר אצל קין (שם ד, יג) "**גדול** עוני מנשוא". ועוד כתוב (קהלת י, ד): "מרפא יניח חטאים **גדולים**". ובזה רציתי לרמוז לכם, כמה גדול וחמור העוון של לשון הרע השקול כנגד ג' עבירות האלו, הרמוזים ב"גדול גדולה גדולים". (ע"פ ירושלמי פאה פ"א ה"א).

איסור לשון הרע הוא גם על עצמו

מסופר על ה'חפץ חיים' כשחיבר את ספרו שנתפרסם בכל העולם, רצה לקבל הסכמה מגדול אחד, וכשראה את הספר, השתומם על מעלותיו וכיצד איש בן דורנו יכול לכתוב חיבור נפלא כזה. רצה הגדול לנסותו אם הוא בעצמו מקיים מה שכתוב בספר, וצווה לתלמידיו לנסותו אם הוא שומר נפשו. כל הלילה ניסו להכשילו ולא יכלו, סיפרו זאת לרבם, שמח הרב ונתן לו את הסכמתו, וכך זכו עם ישראל לספרו הקדוש.

ומספרים, כי פעם אחת עוד טרם שהכירוהו, היה החפץ חיים הולך מעיר לעיר עם חבילת ספריו על גבו. בדרכו, חלף על פניו יהודי עשיר שהיה נוסע בעגלה לקבל את פני הצדיק החפץ חיים אשר שמעו הולך לפניו, ומשראה את ההלך מזיע כשמשאו על גבו, העלהו לעגלתו בלא שידע מי הוא. בדרך, שאלו החפץ חיים לאן פניו מועדות, אמר לו העשיר: לקבל את פני החפץ חיים. ענה לו החפץ חיים מתוך ענוה: צדיק? כולם צדיקים. העשיר שלא הכיר מי הוא היושב בעגלתו, חשב שהוא מלגלג על החפץ חיים, מיד הורידו מהעגלה. בינתיים הלך החפץ חיים ברגל עד שהגיע לעיר. כשראה העשיר שהקהל יוצא לקבל את פני האיש שהשליך מעגלתו, תמה ושאל מי זה, אמרו לו: הלוא הוא ה'חפץ חיים'. הזדעזע העשיר והתנפל לרגליו ובקש סליחתו.

באותה שעה אמר החפץ חיים: עתה נתחדש לי דבר חדש בהלכות לשון הרע, כי איסור לשון הרע אינו רק על אחרים - כי אם גם על עצמו. (מאיר עיני ישראל ח"א עמ' 154).

חומרתו של המדבר לשון הרע

בעודנו מדברים על זכות הנמנע מלדבר לשון הרע, ראוי להביא כאן משל נפלא אותו סיפר המגיד מדובנא.

מעשה באדם שהיו לו שלש בנות, ולכולן היו להם בעיות שמחמתם הן לא מצאו את זיווגן. האחת היתה עצלה מאוד, ולא היתה עושה כלום. השניה היתה גונבת כל הזמן, ואף בבית אביה גנבה מכל הבא ליד. ואילו השלישית היתה מספרת לשון הרע, ותמיד פיה מלא רע על כל מי שהיה בסביבתה.

הלך האב המיואש אצל שדכן, והציע לו סכום הגון באם יצליח למצוא להם זיווגים. השדכן שהיה מנוסה מאוד, מצא בחכמתו זיווג המתאים לכל אחת מהן: לעצלנית הוא מצא בחור עשיר שיש לו משרתים רבים, כך שהוא אינו זקוק לעבודות הבית שלה. לבת הגנבת, הביא לה גם עשיר גדול, אשר מיד עם הכירו אותה נתן בידה את מפתחות אוצרותיו, ואמר לה: טלי כל מה שתצטרכי, וכך לא תזדקקי לגניבות. וגם לבת השלישית, המספרת לשון הרע, מצא הוא בחור שהיה סבלן מאוד, ולא התייחס לדיבוריה ולמעשיה.

לימים, רצה האבא לראות מה שלום הבנות שלו וכיצד מתנהלים חייהן. הלך אצל הראשונה וראה אותה שמחה, אמרה לו: אבא זיכית אותי, החיים שלי טובים - הבעל שלי הוא הכי טוב, הוא נותן לי הרבה משרתים ואני לא צריכה

לעשות כלום. הלך אצל השניה וראה שגם היא מאושרת ונהנית מהבעל שלה, המפתחות של האוצר שלו בידיים שלה, וכך היא יכולה לעשות ככל העולה על רוחה ואין לה צורך לגנוב. אמר לעצמו: ברוך ה', הנה השתים הללו מסתדרות היטב, א"כ בוודאי גם השלישית מסתדרת מצויין.

ברם, כאשר נכנס אצל השלישית, והנה היא מתחילה לספר לו לשה"ר על בעלה ועל חמיה, ומספרת לו כי הבעל שלה עושה לה צרות וממרר לה את החיים, ואף הוסיפה ואמרה לאביה: אם אתה לא מאמין לי, אתה יכול להישאר כאן ואחביא אותך בתוך הארון, כך תוכל לראות מה הוא עושה לי בבואו הביתה.

התחבא האבא בתוך הארון, וראה כי מיד כאשר נכנס בעלה - היא התחילה לצעוק: מה, אתה רוצה להכות אותי? האבא ששמע את הצעקות, נבהל ומתוך דאגה לביתו, מיד יצא מהארון נטל סכין והרג אותו. הילדים שלו ראו כיצד הוא הורג את אביהם, התנפלו עליו והרגו אותו. כאשר ראתה האשה את מה שקרה בעקבות דיבורה, הלכה והרגה את עצמה.

צא וראה, כמה חמורה המידה הזאת של לשון הרע שגרמה לכל זה, ובאמת הבנות האחרות, על אף חסרונותיהן - הצליחו להסתדר טוב, לעומתן, זו שדיברה לשון הרע - לא הסתדרה בחייה, ולבסוף אף המיטה על עצמה אסון גדול. ובפרט בזמנינו, אשר אדם יכול לדבר דיבור אחד של לשון הרע, ותיכף ומיד הדיבור שלו מגיע עד אמריקה, ובר מינן איזה חורבן יכול לבוא אפילו מדיבור אחד. (דרש יהודה).

"זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְּצֹרָע" (יד, ב).

היונק חלב חזיר יהיה מצורע

כתב הרמב"ן (ויקרא יא, יג), שראה בקצת ספרי הנסיעות, שאם ינק היונק מחלב החזיר, יהיה אותו הנער היונק מצורע.

העבירות שגורמות לצרעת

בספר 'תולדות יצחק' לרבי יצחק קארו, שהיה דודו ורבו של מרן הבית יוסף, כתב בתחילת פרשת תזריע בטעם סמיכת פרשיות שמיני ותזריע, וזה לשונו: "הצרעת, אמרו חכמי הרפואה שאפשר לבוא לאחד משלש סיבות: האחת, בעבור מאכלות רעות. השנית, טומאת האשה וכו'. הסיבה השלישית, אם הוא ערל וכו'. ולזה אמר בסדר ביום השמיני, כל הבהמות והחיות והעופות הטמאים והטהורים, לומר שהטהורים אינם מזון רע ולא יזיקו, והטמאים יזיקו מאוד לגוף. ובפרשה הזאת אמר: אשה כי תזריע... כימי נדת דותה תטמא וכו', וזאת סיבה שנית לצרעת. ואמר בסמוך: וביום השמיני ימול בשר ערלתו, וזאת סיבה שלישית לצרעת.

ואחר שאמר שלש סיבות לצרעת, סמך לאלו השלשה: אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת, לומר, שאם ישמור עצמו מאלו השלשה דברים, לא יהיו לו אלו הנגעים, ואם לא ישמר מהם - יהיו לו.

ולפי שרוב היהודים שומרים עצמם מאלו השלשה, לא נמצא אחד ממאה אלף יהודים שיהיה מצורע. והיהודי שיש לו צרעת, ודאי חטא באחד מאלו השלשה", וזה חידוש נפלא.

הדורך על טל נעשה מצורע

עוד דבר מופלא מובא בספר הברית (ח"א, מאמר י, מקריית מוסדות תבל, פ"ה) על הגורם לאדם להצטרע, וזה לשונו: "הנה הטובה הגדולה המגיעה מן הטל אל העולם הוא מפורסם ממגד שמים מטל, וברדת הטל על כל דשא עשב ועל כל הנצנים מתחתיו - יצמח, גם יש בו שמנונית וטעם דבש, שכמה בעלי חיים ניזונים ממנו ומתענגים בו. אפס, הוא מזיק לבהמה דקה, וגורם עיפוש וכמה הזיקות גם כן מחמת חלקי עפרותיים גפרותיים שבו, לולא שהשמש מייבש אותו והטל משכים הולך, ואדם ההולך ודורך בטל - נעשה מצורע, והשותה ממנו - מכחיש את בשרו".

הנחש הקדמוני לקה בצרעת

ובמדרש תנחומא (אות ב') איתא דבר פלא, וזה לשונו: "וכן אתה מוצא בנחש הקדמוני, על שאמר לשון הרע על בוראו, לפיכך נצטרע. מה אמר? אמר ר' יהושע בן לוי (בראשית ג, ה): "כי יודע אלקים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלקים יודעי טוב ורע". אמר לו הקב"ה: אתה ספרת לשון הרע, סופך ללקות בצרעת, שנאמר (שם פסוק יד): ויאמר ה' אלקים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה, במה ארורו? בצרעת, שנאמר (ויקרא יג, נב): "כי צרעת ממארת היא". אמר רב הונא בשם רבי יהושע בן לוי: הסלעים [-החברבורות] שהן על הנחש - היא צרעתו. ולא עוד, אלא כל בעלי מומין מתרפאין בעולם הבא, והנחש אינו מתרפא, שנאמר (שם): ארור אתה מכל הבהמה, מכאן שהכל מתרפאין והוא אינו מתרפא".

"זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְּצֹרָע" (יד, ב).

אין יום בלי תורה

בהערת "מעשי למלך" שבשולי החפץ חיים על התורה (מצורע, אות ב) מסופר, שפעם אחת התאונן אחד מבני ביתו של החפץ חיים והקשה: מדוע צריכים הילדים ללבוש גם בחג את בגדיהם הישנים, בעוד שבני השכן ממול זוכים לקבל בגדים חדשים? השיב על כך החפץ חיים: אנו, הלא זכינו שעזר לנו ה', ואנו בני תורה ומגדלים בנינו לתורה, על זאת עלינו להודות ולהלל לה' יתברך. לא כן שכננו, הוא עצמו אינו בן תורה, וגם לא חננו ה' בבנים בעלי כשרון, שורת הדין נותנת אפוא שלכל הפחות תינתן לו היכולת להלביש את בניו בבגדים חדשים ליום טוב.

ברוח זו היה מפרש גם את הפסוק (תהלים לד, יט): "קרוב ה' לנשברי לב", העני מהלל את הקב"ה כמה פעמים ביום, ואפילו אם הקב"ה ממציא לו רק מעט לחם. אך העשיר לעומתו, תולה לעתים קרובות את עשרו בכישרונותיו, ושוכח כי מאת ה' היתה לו זאת.

כן אמר ה"מגיד מישרים" למרן הבית יוסף, אור לשבת ששי לאייר: ה' עמך בכל, לכן תזהר מלהפנות ליבך להרהר תמיד במשנה שלי, שלא ישכחו ממך לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. שהרי אמרתי לך, אין אתה יודע כמה עולמות אתה בונה בזמן שאתה מהרהר במשנה שלי, וכמה עולמות נחרבים על ידך בזמן שאתה מפסיק מלהרהר במשניות, לכן הזהר.

והלא בפרשה קדושה זו כתוב "זאת תהיה תורת המצורע" - כלומר, המצורע הוא סגור מהאור העליון, וכשרוצים לטהרו צריך לחברו ב"זאת" שהיא כנסת ישראל, וכן ב"תורת" שהיא כנסת ישראל. גם - "ביום טהרתו", כלומר צריך לתקן את היום באותה דרגה. בההוא דרגא, שכל יום יש לו דרגה מתוקנת וצריך לעסוק בתורה ובעבודת הקב"ה, וכן כל אותו הלילה אוי למי שמפסיד יום אחד או לילה אחת, שהוא מפסיד דרגא של אותו יום או לילה ממונה עליו. (מוסר חכמים).

"וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נִרְפָּא נֶגַע הַצָּרַעַת מִן הַצָּרוּעַ" (יד, ג).

רפואה סגולית למצורע

איתא ב'פרקי דר' אליעזר' (פרק נב. במהדו' זכרון אהרן, ירושלים תשס"ה, פרק נד): "רבי לויטס איש יבנה אומר - אם אין אביו של מצורע רוקק בפניו, אינו מתרפא, שנאמר (במדבר יב, יד): "ויאמר ה' אל משה ואביה ירוק ירק" וכו'. וכתב הגאון העל "השבט מוסר" בפירושו ולא עוד אלא" וז"ל: "נראה, שהוא דרך סגולה. ושמעתי מפי מגידי אמת, שהוא דבר ידוע ומפורסם בכל מלכי אדום, שיש סגולה לכל אחד שנולד בה, ורובם סגולתם היא לרקק על כל מצורע ומתרפא מיד, וכל מצורע שיש בעיר, מוליכין אותו בפניו ורוקק בו ומתרפא מיד". עכ"ל.

ובענין רפואה על ידי רוק, הנה מצינו במסכת שבת (קח:) שרוק תפל מרפא את העיניים. ובמסכת בבא בתרא (קכו:) איתא, שרוק של בכור מאב מרפא. וכתב רבנו גרשום שם: "דכי הוו אתו אינשי דהוי להו שחין או מכה, אתי לקמיה להתרפאות ומרפאם ע"י רוקו. כלומר, שרוקו יפה לרפואה, משום דבכור הוא".

ודבר פלא כתב הרה"ק מוואלברוז' בספרו 'עבודת יששכר' (פר' תזריע אות ה) וז"ל: אשה כי תזריע וילדה זכר, הנה ידוע אומרם ז"ל (אבות פ"ב) והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה וכמו הזריעה אשר לפעמים זורעים זריעה מועטה ולבסוף יעלה ויצמח ועושה פרי רב, כן במצוה קלה נדמה לאדם שהיא קטנה בכמותה, ובאמת כי באיכותה גדולה היא למאוד, כי יש בה סגולות יקרות מפלאות תמים דעים, וכמו למשל הנשיקה לתפילין ומזוזה, המצלת מנגעי בני אדם הנולדים מרוחות רעות ואורבים על האדם בפתחי הבית, ובבורות ובתי כסאות. וזהו אשה כי תזריע כלומר, אם תזריע מצוה קטנה אשר היא קלה בעיניך ותשושת כח כמו אשה, מבטיח לך הכתוב כי המצוה הזאת, תהי' כלי מחזיק ברכה להתברך בכל טוב בשפע ברכה והצלחה בגשמיות וברוחניות. וזהו, וילדה 'זכר', בגימט' 'ברכה'. עכ"ל.

ובזוה"ק (אחרי מות דף עו:) איתא, משהרג קין את הבל לא רצה אדם להזדוג עם אשתו. רבי יוסי אמר, משעה שנגזרה עליו ועל כל העולם מיתה. אמר, למה אני אוליד לבהלה? מיד פרש מאשתו. ושתי רוחות נקבות היו באות ומזדוגות עמו והולידו. ואותם שהולידו היו המזיקים של העולם, ונקראים נגעי בני אדם, ואלה מסיתים בני אדם וְשׁוֹרְרִים בפתח הבית ובבורות ובבתי הכסא. ועל כן בן אדם שנמצא בפתח ביתו השם הקדוש שד"י בכתרים עליונים, כולם בורחים ומתרחקים ממנו. זהו שכתוב (תהלים צא, י) ונגע לא יקרב באהלך. מה זה ונגע לא יקרב? אלו נגעי בני אדם.

י"א פסוקים המועילים לצרעת, לכשפים, ולעין הרע

והביא הרמב"ן (עי' קיצור של"ה דיני מוצאי שבת) תיקון לצרעת, שיאמר אחד עשר פסוקים המתחילים ומסיימים באות נו"ן, וגם מועילים לכשפים ולעין הרע. ולזה אלישע אמר לנעמן שהיה מצורע, שילך ויטבול בירדן ויתרפא מצרעתו. כי הפסוק (במדבר לב, לב): "נחנו נעבור חלוצים", מתחיל בנו"ן ומסיים בנו"ן - "מעבר לירדן". והירדן רחבו חמשים אמה, וגם שתי פעמים נו"ן עם הכולל הוא גימטריא: מיכאל [-101] ובזה מסתלק מן הדינים. וזהו שאמר נעמן (מלכים ב' ה, יב): "הלא טוב אמנה ופרפר", 'אמנה' גימטריא: א"ל אדנ"י, 'ופ"ר-פ"ר' שני פעמים פ"ר. האחד הוא גימטריא אותיות מנצפ"ך הכפולות והפשוטות, ופ"ר השני - הם הפ"ר דינים. וזה שאמר: וכי ברחיצה זו יתמתקו הדינים, ויהיה טוב אמנה ופרפר? עד שדיברו אליו עבדיו: הלא דבר גדול דבר אליך הנביא, לך נסה. (ליקוטים מפרדס, ערך צרעת אות ד).

"וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְלָקַח לַמִּטַהֵר שְׁתֵּי צִפֳּרִים חַיּוֹת טְהֹרוֹת" (יד, ד).

צווה לשר של הציפורים

כתב הש"ך על התורה: "אפשר לומר שהציווי היה לשר של הציפורים. לפי שאמר 'חיות' שלא יהיו טריפות, שהטריפה היא כמתה. כמו שאמרו ז"ל (חולין מב.) על "זאת החיה אשר תאכלו", חיה אכול, שאינה חיה - שהיא הטריפה - לא תאכל. ואם אולי ניקב קרום של מוח או נפסק חוט השדרה, לא היתה טהרתו [של המצורע] טהרה. לזה היה הציווי שלא יזמין [השר של ציפורים] אלא ציפורים חיות - שאינן טריפות". עכ"ל.

"וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב" (יד, ד).

תיקון הגאותן

פרש"י ז"ל: לפי שהנגעים באין על גסות הרוח מה תקנתו ויתרפא? ישפיל עצמו מגאותו כתולעת ואזוב. עכ"ל. הנה, יש מי שמשפיל עצמו כאזוב, אבל מצד שני מגביה עצמו כארז. למשל אם יש איזה עני שמבקש שיעשה לו טובה ומשיב לו, מי אני ומה אני שאוכל לעשות דבר? והלא שפל אני ואינני מכובד בעיני הבריות ולא ישמעו לקולי. אלא שאותו "שפל", כאשר יבוא אדם אחר ויפגע בכבודו, הרי מוכן הוא לרדת לו לחייו. "עניו" כזה, הוא בין הצריכים כפרה.

המתגאה - מפריד אלופו של עולם

ועוד אמרו רבותינו ז"ל על הפסוק (ויקרא א, א): "ויקרא אל משה", ויקרא נכתב באל"ף זעירא. ובמשה כתיב (במדבר יב, ג): והאיש משה ענו מאד, כשאדם יודע שפלות עצמו וגדולת הקב"ה, אזי הוא 'אל"ף זעירא', כי הקב"ה מצמצם עצמו כביכול להשפיע לו. אבל כשהאדם מתגאה, וכשהוא לומד ומתפלל, הוא יקר בעיני עצמו, אזי הוא 'ויקר' בלא אל"ף, שמפריד אלופו של עולם ממנו רח"ל, כמו שכתוב (משלי טז, כח): ונרגן מפריד אלוף. וכיון שהוא גאותן, לכן מדבר לשון הרע ומוציא שם רע, העיקר שהוא החשוב והאחרים פחותים ממנו. (ע"פ ילקוט המוסר ואבני השהם).

גאות אדם תשפילנו

אמרו במדרש הגדול פרשת מצורע (בתחילת הפרשה): זהו שאמר הכתוב (משלי כט, כג): "גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד". רבי חנינה פתר קרייה בבנות ציון, דכתיב (ישעיה ג, טז): "ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון", שהיו מהלכות בגסות הרוח. ומה היו עושות? "ותלכנה נטויות גרון", כשהיתה אחת מהן מתקשטת, היתה מטה בגרונה לכאן ולכאן כדי להראות את תכשיטיה. "ומשקרות עינים", רבי מנסיא דקיסרין אמר: שהיו מסקרות עיניהן בסקרא. "הלוך וטפוף תלכנה", כשהיתה אחת מהן ארוכה, היתה מביאה שתי קצרות ומהלכת ביניהן, כדי שתהיה נראית טפח עליהן. "וברגליהן תעכסנה", רבי אבא בר כהנא אמר: שהיתה אחת מהן צרה צורת דרקון על מנעלה. והיה ישעיה מחזר עליהן ואומר להן: בנותי, עשינה תשובה עד שלא יבואו השונאים עליכם. מה היו אומרות? "ימהר יחישה מעשהו למען נראה" (ישעיה ה, יט), ולמען נֵרְאֶה. דוכוס רואה אותי ונוטלני לו לאשה.

מה עשה הקב"ה? הלקה אותן בצרעת, דכתיב (ישעיה ג, יז): "ושפח ה' קדקד בנות ציון", ואין סיפוח אלא צרעת, דכתיב (ויקרא יד, נו): "ולשאת ולספחת".

"ושפל רוח יתמוך כבוד" (משלי כט, כג), אלו נשי בני הגולה. כשעלו מן הגולה, עלו עמהן נשותיהן, ומפני החמה והצנה, ומפני היגון והדאגה נתפחמו פניהן, והניחום בעליהן והלכו ונשאו נשים נכריות, והיו נשותיהן מקיפות את המזבח ובוכות. הוא שהנביא אומר להם (מלאכי ב, יג): "וזאת שנית תעשו", שנית לשיטים. "כסות דמעה את מזבח ה' בכי

ואנקה", אמר הקב"ה: מי קבל מהן בכי ואנקה? "ואמרתם על מה, על כי ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר בגדת בה", ולא זו הנביא מחבבן על בעליהן ומפייסם עליהן, עד שחזרו להן והוציאו להם הנשים הנכריות.

נעמן חטא בגאוה

ומסופר בהפטרת השבוע, אודות נעמן שהיה איש חיל שר צבא מלך ארם, והיה בעל גאוה, לכך נעשה מצורע.

וכששלחוהו לאלישע הנביא כדי להתרפאות מן הצרעת, נסע עם מרכבתו ומתנות בידו, וכשהגיע, לא יצא אלישע הנביא לקראתו, רק שלח לו שליח שיאמר לו שירחץ בשרו שבע פעמים בירדן כדי להתרפאות מהצרעת. כששמע זאת נעמן, כעס ואמר: לאדם שכזה שלא כיבד אותי, לא מגיעות המתנות שבידי. ואם משום זה באתי, אני יכול לרחוץ את בשרי בנהרות שבארצי. אמרו לו עבדיו: הרי אין טרחה בדבר, וכעת אתה מצורע, גופך מלא פצעים לא נעימים, כדאי לך לשמוע בקול הנביא! ורק אז שמע לעצתו, ולאחר שטבל שם, והנה שב בשרו כבשר נער קטן. עיי"ש.

מהעקשנות הנוראה שהיתה לנעמן, נמצינו למדים שהיה גאותן מאוד, כי למרות שהיה מלא פצעים ובזוי, התעקש על כבודו. ולכן כשבא לאלישע הנביא, שידע כי הצרעת שלו יסודה מגאווה לכן לא יצא לקראתו, אלא צווה ביד השליח שיאמר לו שירחץ במים, לרמוז לנעמן שיתקן את המידה המגונה הזאת.

ולכן יעץ לו לטבול בנהר הירדן, שכן מעלה מיוחדת יש במקוה המים, כי ראשית הוא מבטל את רוח הגאווה של האדם. משום שבכדי להיטהר צריך האדם להיכנס לנהר, ולשחות ולהתכופף בתוכו, ואז ממילא ירגיש שהוא שפל, ובכך ישיג את מידת הענוה. ועוד, שהמים יש בכוחם לפעול יותר מהאש, שהרי אש שורפת היא מיתמרת ואז הולכת ונכבית, אבל כשקורים שיטפונות לא עלינו, המים סוחבים אתם הכל, ועוקרים אפילו דברים כבדים, ומורידים כל דבר גבוה למקום נמוך, כי טבע המים - שיורדים למקום נמוך. וכל זה רמז לו אלישע הנביא, שבכדי לעקור מידה קשה זו של גאוה, אפשר רק על ידי המים. (לבוש יוסף, תזריע).

ענוותנותו של רבי יצחק טייב

רבי יצחק טייב, ראש רבני טוניס, לא בקש מעולם את התהילה. שקוד היה על תורת ה', ספון בפינתו, ואיש לא ידע ממנו. עד כי יום אחד הזדמן לבית הכנסת, ואחר התפילה עיין באחד הספרים. אחד המתפללים, גביר בעל בעמיו ובעל רגש הבחנה דקה, שם לב לצעיר המעיין בספר, ומיד קלט מצורת העיון וההתעמקות, שאיש מעלה עומד לפניו. ניגש אליו ושאלו, מי הוא ומה הוא, ומכך התגלגל להתעניין אודות מצבו הכלכלי, ואז התברר לו כי רבי יצחק יתום הוא, ופרנסתו בצמצום ובדוחק רב. מיד, פרש הגביר הרחום את חסותו עליו, הכניסו לביתו וסיפק לו כל צרכיו, ובלבד שישקוד על התורה. ומאז, היה מעלים עצמו, והתבודד כל ימיו ולילותיו בעליית הגג של הגביר שם עסק בתורה.

עד שאירע המאורע שהוציא את טבעו בעולם, בערב פסח אותה שנה, שחטו לצרכי החג בהמה בבית אותו הגביר, והנה נמצאו מים במוחה. אשת הגביר שהיתה טרודה בהכנות לחג, שאלה את הצעיר שבביתם אם אפשר להתיר את הפרה. לאחר שעיין בספרי הפוסקים - התיר לה. בימי החג עצמו הזדמן הגביר לבית רב העיר, ובדרך אגב סיפר לו על המעשה שאירע בביתו. הרב שהקפיד על ערעור סמכותו כרב העיר, התמרמר על כך שהשאלה לא הובאה בפניו, ומיד ציוה להביא לפניו את הצעיר שהעז לפסוק שלא ברשותו.

"אתה הורית שהבהמה מותרת?" שאל הרב בקפידה, "כן" השיב הנער. "מכח מה פסקת להיתר?" המשיך הרב והקשה.

לא התמהמה רבי יצחק, והוציא מחיקו מחברת עבה ובה היו כתובים כל צדדי השאלה בבקיאות מבהילה, ובעיון עמוק. ראה הרב והשתאה, נשק לו על ראשו, ואמר לו: "מהיום לא יקרא עוד שמך 'יצחק טייב', כי אם 'הגאון רבי יצחק טייב'", ועל אתר מינהו לדיין בבית דינו.

לימים התמנה רבי יצחק לרבה הראשי של יהודי תוניס, אך אף על פי כן לא הסכים בשום פנים ללבוש את האיצטלא דרבנן המקובלת, למרות מעמדו הרם. אולם לאחר מאמצי שכנוע רבים, קיבל את גזר דין הקהל, למען כבוד הציבור וכבוד מעמדו בעיני המלכות.

ביום שנתמנה לרב הראשי, ביקשוהו בני קהילתו שיחליף את דירתו למרווחת יותר, אך הוא סרב בכל תוקף. בקשו שלכל הפחות ירשה להם לשפץ אותה, אך גם לכך לא הסכים בשום אופן. אולם בני קהילתו הערימו עליו, ובאחד הימים, כאשר היתה לו ישיבה ארוכה בבית הדין, הביאו פועלים שפירקו את הבית והרחיבוהו בתוך יום אחד. בערב, כשחזר רבי יצחק לביתו לא הכירו, ולבסוף מצאה אותו הרבנית משוטט באזור שקוע בלימודו. (מורשת אבות עמוד 72).

גדולי ישראל בורחים מהגאוה והכבוד

גדולי ישראל לדורותיהם, השתדלו כל ימיהם לברוח מהגאוה והכבוד. מעשה בענין זה, מסופר על רבי זושא מאניפולי:

כל ימיו ברח הרבי ר' זושא מן הכבוד, לא היה מובן לו כלל כיצד רודפים הבריות אחר מדה מגונה זו בכל מאודם, שעה שכבודו יתברך מלא עולם. הסיפור הבא ממחיש עד כמה ניקה את כל חדרי ליבו אף משייריה של מדה מגונה זו.

עני מרוד היה כל ימיו, כאשר הגיעה בתו לפרקה - לא היתה בידו פרוטה לפרוטה, בכדי להשיאה כראוי. בני ביתו הדואגים, דחקו בו שיראה מה לעשות, ושישתדל ויביא טרף לביתו, ואילו הוא עצמו שם בה' מבטחו. יום אחד, מקבל רבי זושא הודעה מרבו המגיד ממזריטש שיבוא לביתו. נסע רבי זושא לבית המגיד, מיד כאשר הגיע, אמר לו רבו: יודע אני שאין בידך סכום כל שהוא להשיא את בתך, הא לך חמש מאות רובל, ומן השמים יסייעו בידך למצוא חתן ראוי לבתך.

בדרכו חזרה לביתו, התעכב באחת האכסניות שבדרך. פתאום שמע קול רעש ומהומה מלווה בבכיות רמות. הסתכל הצדיק מבעד לחלון חדרו, וראה כלה בוכיה עומדת תחת חופתה, כשהחתן מסרב לקדש אותה לאשה.

ירד רבי זושא לשאול מה אירע, ספרו לו הנוכחים כי האלמנה אם הכלה נוכחה לדעת ממש לפני העמדת החופה, שכסף הנדוניה בסך חמש מאות רובל, אשר נאסף בעמל רב - אבד. משמע זאת החתן היתום, הודיע כי אם לא יקבל את הסכום כולו לפני החופה, אינו ניגש לחופה. הבכיות של אם הכלה ושל הכלה עצמה עוררו את רחמי הצדיק, ובלי לחשוב פעמיים נכנס רבי זושא אל מעגל הנאספים והכריז "מצאתי את הכסף".

שמחת הנאספים היתה גדולה, אבל למרבה ההפתעה הודיע רבי זושא, כי הוא דורש על כך עמלה כדמי תיווך - עשרה אחוזים מערך המציאה. הקהל נדהם מחוצפתו של ההלך העני והאלמוני, והם החלו לגעור בו. אינך מתבייש? אין בלבך רחמים על כלה עניה? כיצד אתה גוזל מלחמה הדל של האלמנה? אולם דבריהם נפלו על אוזן ערלה. רבי זושא עומד על שלו, אם לא יתנו לו את שכרו - אינו נותן את הכסף. הקהל שהחל לאבד את סבלנותו, החלו להכות את רבי זושא, עד שלבסוף לקחו אותו אל רב העיירה. הרב, ששמע את טענת הצדדים, פסק כמובן כי על רבי זושא להחזיר מיד את הכסף. ואכן, הנאספים הוציאו מידיו בכח את הכסף, וגרשוהו בחרפה מן העיירה.

לימים, עבר המגיד ממזריטש בעיירה, ומשפגש את רב המקום, התלונן הלה באוזניו על התנהגותו של הלך עני שנראה מכת החסידים. המגיד שהבין היטב שמדובר ברבי זושא, התפלא על מעשהו זה, ובהזדמנות הראשונה שאלו לפשר התנהגותו המוזרה.

ענה לו רבי זושא: כשראיתי את יגונם של העניים היתומים ביום חופתם, נכמרו רחמי עליהם, והחלטתי להעניק להם את הכסף שהרבי נתן לי לנשואי בתי. אולם בדרך לחדרי, כאשר הלכתי להביא את הכסף, ליווה אותי היצר הרע, והחל לשתול בי מחשבות של כבוד: אתה יותר גדול מאברהם אבינו! שמעתי את אותו מלך זקן וכסיל לוחש באוזני, חששתי שמידת הגאוה תחדור אל לבי, ועניתי ליצר הרע: אתה רוצה להכשילני? אתה תראה שיקחו ממני את הכסף, ועוד יגרשו אותי מהעיר בחרפות וגידופים. (מורשת אבות עמוד 74).

לא הגעתי למעלת הנעלבין ואינן עולבין

בספר תולדות אדם (עמ' רלא) מסופר, כי פעם אחת נסע הצדיק רבי זלמן עם אחיו רבי חיים מוולוז'ין. בדרך בבואם למלון, דיבר אתם בעל המלון קשות, חירף וגידף אותם, ולא נתן להם מקום ללון. כאשר פנו ממנו ונסעו, מצא רבי חיים את אחיו הצדיק רבי זלמן והנה הוא בוכה. "הגד נא לי" פנה אליו, "למה אתה בוכה? עשה כמוני והתעלם מהאיש המגדף". ענה הצדיק ואמר: "אין אני בוכה חלילה על דברי הגנות שדבר עלינו האיש, חלילה לי, אולם כאשר הרגשתי שדבריו מצערים אותי קמעא, הבחנתי שלא הגעתי עדיין למעלת הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתן ואינם משיבים עושים מאהבה ושמחים ביסורים, ועל זה אני בוכה".

טהרת נפשו של רבי דוד בלייכר זצ"ל

ובספר 'חסדי דוד' מסופר על טהרת נפשו של רבי דוד בלייכר, מתלמידיו הגדולים של הסבא מנובהרדוק: פעם נכנס אליו אדם עשיר, האיש שפך בחדרו הסגור של רבי דוד את שיחו, כי זה לו עשר שנים מנישואיו, ועדיין לא נפקד בזרע של קיימא. אשתו חולנית, והוא כבר הוציא הון רב לטיפולי הרופאים, אך לא נושע. האיש המשיך לספר שהוא חוזר עתה מרבו שהורה לו שהם צריכים להתגרש, ואיננו יודע לשית עצות בנפשו, הגירושין עלולים לפגוע באשתו ולסכן את בריאותה, כי הם חיים בשלום אחוה ורעות.

הרהר רבי דוד, וחקר מפי האברך פרטים שונים. לבסוף יעץ לו להמתין עוד כמה חדשים, ובקש ממנו שלא יספר לאיש על ביקורו אצל רבו, ועל העצה להתגרש שהוא נתן לו. האיש בקש מרבי דוד שיתפלל עבורו, והם נפרדו. לתקופת הימים בא אותו אדם ובשורה בפיו: נולד לו בן במזל טוב, והוא מכבד את רבי דוד בסנדקאות. כיצד הגיב רבי דוד איש המוסר על כיבוד זה? ענה לו בצורה פסקנית: את הכבוד החשוב הזה תעניק דוקא לרבך, ובשום אופן לא אקבל אני את הסנדקאות. הלה ניסה להפציר בו כי הוא ואשתו החליטו על כך, אך רבי דוד המשיך לסרב. כשיצא מחדרו, שאל תלמידו את רבי דוד: מדוע לא נענית לכיבוד זה? השיב רבי דוד בחכמה: חושש הייתי פן תיחלש אמונתו של אותו אדם ברבו, והוא עלול להישאר קרח מכאן ומכאן. סוף דבר היה, שאותו אדם התקשר לרבי דוד בעבותות אהבה, ונמנה על עוזריו הראשיים בהקמת בנין הישיבה במעזריטש. (מוסר חכמים).

הצדיק הוא הנושא עליו עוד יהודי

ביארו חכמי המוסר, כי הנה ה'צדיק' מכונה על שם תבנית האות 'צדי"ק' שבאותיות הא"ב, שהיא נכתבת כמין קו נטוי ועליו האות יו"ד. והנה האות יו"ד מרמזת ל"יהודי', ומכאן, שכל הנושא וסובל מעליו עוד יהודי - הוא הוא ה'צדיק'. ומקשים, אם כן מדוע אין כל חשיבות יתירה לאות א'? הלא היא אף כתובה כיו"ד על קו נטוי! אלא ביארו, כי הקו הנטוי שבאל"ף נסמך על גבי יו"ד הפוכה מתחתיו, ומי שדורך על יהודי, אע"ג שמצדו האחר נושא יהודי על כתפיו, אין לו כל חשיבות...

והוסיפו ואמרו, כי ע"פ האריז"ל כותבים [באות צ'] את היו"ד הפוכה, לומר לך, מי נקרא צדיק? הנושא וסובל אף את היהודי ההפוך - שאינו עולה בקנה אחד עמו, בדעתו או במעשיו, זהו הנחשב כצדיק!

מעשה נורא בחכם צבי

מעשה שהיה בזמן החכם צבי, שהיתה בחורה חכמה ומשכלת אך יתומה ועניה שהוציאו עליה שם רע. יום אחד, בעברה ליד ישיבתו של הגאון החכם צבי, אמרה אכנס ואקבל ברכתו. נכנסה אליו, והנה כולו אומר כבוד, וזקן שיבה מעטר אותו. אמרה לו: רבי ברכני שיהיו לי בנים חסידים, וספרה לו את קורות חייה ואת מצבה. הדבר נגע אל לבו, ואמר לה: בתי, התרצי להתחתן אתי? אלמן אני, ואם בעזרת השם תתברכי בבנים, אני מבטיחך שיהיו חסידים גדולים. אמרה לו: הנני מוכנה להיות אפילו שפחתך.

לאחר שהתחתנו, בירך אותם הקב"ה בפרי בטן, ולתקופת הימים ילדה בן זכר. אך ביום השמיני ללידת הבן, סרבה למסרו לברית, עד שיתאספו חכמי העיר ויברכו אותם שיזכו לראות בחופתו של התינוק. ויגדל הנער ויהי לגאון הדור, ובהגיע הילד לפרקו, מצא אשה חשובה בת טובים וכבר קבעו את זמן החופה. אבל היו כולם עצובים, כי אבי הבחור הגאון החכם צבי היה מוטל על ערש דווי, ומי יודע אם יוכל לעמוד על רגליו.

ותבא אם החתן לפני החכם צבי ואמרה לו: בעלי ועטרת ראשי, הלא הבטחתני להיות נוכח בחתונת בננו, והנה אתה מונח על ערש דוי. אמר לה: אשתי היקרה כפי שהבטחתיך כן אעשה. והנה, קבל הרב כוחות חדשים וקם ממיטתו והלך עם כולם לחופה. כשמלאו שבעת ימי החופה - בירך החכם צבי את בני משפחתו, וימת בשיבה טובה. ובנו החתן כבר נתפרסם כגאון הדור, הלא הוא הגאון רבי יעקב עמדין - היעב"ץ. (מוסר חכמים).

"וְטָבַל אוֹתָם וְאֵת הַצִּפֹּר הַחַיָּה בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחֻטָה... וְשִׁלַּח אֶת הַצִּפֹּר הַחַיָּה עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה" (יד, ו-ז).

סופה של הציפור החיה

התורה הקדושה מצוה, שהכהן יטבול את הציפור החיה בדם הציפור השחוטה. ובטעם ציווי זה, כתב ה'חזקוני' דבר פלא, וזו לשונו: "כדי שתהא צבועה והולכת על פני השדה, ובאים בני מינה המכירים אותה ורואין שנשתנית, ומתקבצים עליה והורגין אותה, כדי שלא ימצאנה מצורע אחר ויקריבנה, ורחמנא אמר: וכפר עליו ולא על אחר".

"וְשִׁלַּח אֶת הַצִּפֹּר הַחַיָּה" (יד, ז).

הציפור עלולה לחזור

כתב "בעל הטורים": רמז שתפרח ממנו הצרעת. וצפור אחת שחוטה, לומר כן לא תבוא עוד הצרעת (ויק"ר טז ט). ואחת משולחת, לומר שאם יוסיף להרע, תחזור הצרעת כמו הצפור החיה השלוחה (פס"ז ד"ה מדרש שתי צפרים). ומשמע, שאם לא עשה תשובה - תחזור הצרעת עם הציפור.

"וְהָיָה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלַּח אֶת כָּל שְׂעָרוֹ אֶת רֹאשׁוֹ וְאֶת זְקָנוֹ וְאֵת גַּבֹּת עֵינָיו" (יד, ט).

הטעם לגילוח השערות

צריכים להבין, מדוע נצטווה המצורע לשם טהרתו לגלח את כל שערו, מה שלא מצינו אצל אחרים בעת טהרתם?

אלא, מסביר מרן בעל ה"בן איש חי" (דרשות, פרשת טהרות ד"ה וגילוח) הסבר נפלא עד למאוד, הטומן בתוכו מוסר השכל גדול!

מובא בחז"ל (ערכין טו:) כי הצרעת באה על האדם בעוון לשון הרע שמדבר על חברו. ומדוע פותח האדם את פיו לדבר רעה על חברו? כי חושב הוא שחברו עשה לו רע, פגע בו, או לקח ממנו משהו, ולכן יש לו תרעומת עליו. אך אם האדם היה מתבונן לרגע, כפי שיהודי מאמין צריך להתבונן, אזי היה מבין כי האדם שפגע בו, כלל לא עשה זאת מרצונו, הוא רק היה שליח מאת ה' יתברך. אמנם, איננו מבינים חשבונות שמים, מדוע זה היה צריך להגיע דוקא על ידו, אך כך נקבע מלמעלה.

לפעמים, אף נראה לאדם שחברו לקח ממנו, מנע ממנו איזו טובת הנאה, ובלבו הוא כועס ואינו רגוע. אבל כשמתבונן בדברי חז"ל (חולין ז:): "אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזים עליו מלמעלה", כלומר כל דבר שנמצא בבריאה, הכל מכל כל מושגח על ידי ריבונו של עולם, אין לו לאדם להתרעם, שהרי זה לא הוא עשה לי, ריבון כל העולמים הוא שעשה לי... לכן נצטווה המצורע לגלח את כל שערו, בכדי ללמדו, שכל דבר הקורה עמו הוא מאת הבורא יתברך בהשגחה פרטית ומיוחדת.

וכיצד ניתן להפיק את הלקח מכך? הבה ונתבונן: כשאדם רואה את שערות ראשו, הוא יכול לחשוב שהשערות כולם גדלים זה על זה, דוחפים זה את זה, לוקחים האחד את מקומו של השני. אך האמת הוא, שלכל שערה ושערה יש גומא מיוחדת שממנה היא יוצאת, לכל שערה ושערה יש מקום מיוחד שנתן לו הבורא.

ומתי רואים זאת בבירור יותר? כאשר האדם מגלח את שערותיו, אז הוא יכול להתבונן ולראות שלכל שערה יש את הגומא שלה, אף אחד לא גונב ולוקח את מקומו של השני, ואין מלכות נוגעת בחברתה.

"עַל תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַהֵר" (יד, יד).

הטעם לנתינת הדם על אוזנו ידו ורגלו

הטעם לנתינת דם ושמן על בהן ידו ורגלו ותנוך אזנו, ועניין עץ ארז ואזוב לטהרת המצורע, הוא משום שיש חמישה מיני לשון הרע: א. בדבור פה לבד, ולזה באים הציפורים המצפצפים. ב. שהולך ברגליו לדבר לשון הרע, כמו שאמר הכתוב (משלי יא, יג): "הולך רכיל", ולכן נותן על בהן רגלו. ג. שמקבל לשון הרע על ידי שמיעת אזן, לכן נותן על תנוך אוזנו. ד. שרואה מספר לשון הרע ובידו למחות ואינו מוחה כאבנר, לכן נותן על בהן ידו. ולפי שכל אלו גורמים לשפיכות דמים, לכן נותנים דם. ה. שאומר לשון הרע על ידי "שפת חלקות" (תהלים יב, ג), ו"רכו דבריו משמן" (תהלים נה, כב), ואומרם בצנעא כיציקת שמן שאינו נשמע, לכן נותן שמן. ובגלל שמספר בטובת חברו, שמתוך שבחו בא לידי גנותו, ומשפילו כאזוב, לכן נותן ע"י אזוב. (מדבר קדמות מערכת נ אות כח).

"כִּי תָבֹאוּ אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן" (יד, לד).

בנו מחדש את ארץ ישראל לשם קדושה

יש להקשות, מה בישר להם השם יתברך בכך שיהיה להם צרעת בבואם לארץ ישראל? ואמרו רז"ל (ויקרא רבה מצורע, פי"ז), לפי שהכנענים עשו מטמוניות תחת כותלי הבית, ולכן אמר הקב"ה שהבית שיש בו מטמוניות יתן בו הקב"ה צרעת, ואז: ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו, וכך ימצאו את האוצרות.

וזה דרך דרש, שהרי ציווה: "ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית, והוציא אל מחוץ לעיר אל מקום טמא", ולמה לא יחזור לבנות את אותו הבית בעציו ואבניו? אבל הכוונה, שבכל הדברים שנעשה צריך להזכיר בתחילתם שיהיה לשם ה', כדי שתחול בו רוח הקדש ויהיה מחלק השם יתברך, והגויים מזכירים שם עבודה זרה שלהם על כל מה שעושים וממשיכים עליהם רוח טומאה. והכנענים היו עובדים עבודה זרה ונדבקים ברוח טומאה, והיו בונים בתיהם לשם עבודה זרה. וכשבאו ישראל לארץ הקדושה, רצה הקב"ה לזכותנו ולקדש את ארצו, לפנות הארץ לשכינה שלא תהיה בה טומאה, ולפיכך צוה שיהיו נותצים הבית, ועפר אחר יקח להעביר את רוח הטומאה, ויתקדש הבית עתה להשרות שכינתו.

וכן צריך מי שמתחיל כל מלאכה, להזכיר שלעבודת השם יתברך עושה אותה, שנאמר (ירמיה כב, יג): "הוי בונה ביתו בלא צדק", ואז שכינה שורה עליו. שהקב"ה משרה קדושתו עליו, וקרא עליו שלום שנאמר (איוב ה, כד): "וידעת כי שלום אהליך ופקדת נוך ולא תחטא". פירוש, תפקיד ביתך לשם יתברך כשתבנהו, ואז "ולא תחטא". ואם אינו מפקידו להשם יתברך, מוכן מיד לשרות עליו רוח טומאה, וכל שכן מי שכוונתו לשם עבודה זרה.

לכן הקב"ה מנגע את הבית בצרעת, והירא שמים יקבל נזק, ואפילו הגוי אם דר הרבה באותו בית לא יצא בשלום, ואחר שסותר את הבית, היה מוצא ממון רב במטמוניות לבנות ביתו כדי שלא יצטער. וזהו שכתוב (דברים ח, יב): "ובתים טובים תבנה", רק אלו נקראים טובים, ולא הראשונים. ולכן נהגו בהתחלת כל כתיבה, לכתוב "בעזרת השם", שנאמר (משלי ג, ו): "בכל דרכך דעהו". (מוסר חכמים).

"וְנָתַתִּי נֶגַע צָרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם" (יד, לד).

רמז לבית ראשון ושני

כתב רבנו אפרים ז"ל (בפרשתינו כ"י הובא ברבנו החיד"א בספרו נחל קדומים), כי כל פרשה זו נדרשת על בית ראשון ובית שני: "ובא אשר לו הבית" - זה הקב"ה. "והגיד לכהן" - זה ירמיהו הנביא. "כנגע נראה לי בבית" - זו עבודה זרה. "וצוה הכהן ופנו את הבית" - וצוה ירמיהו לפנות את הבית מעבודה זרה. "בטרם יבוא הכהן" - זה הקב"ה. כה"ן גימטריא: דיי"ן עם הכולל, כלומר, בטרם שישב עליהם בדין. "ולא יטמא כל אשר בבית" - כי עבודה זרה מטמאה באהל.

ואחר שהוכיחן ירמיהו ולא הועיל, אזי "ובא הכהן" - ישב הקב"ה עליהם בדין. "והנה הנגע בקירות הבית" - שנאמר (יחזקאל ח, י): "מחוקה על הקיר". "שקערורות" - "שערורית עשתה מאד" (ירמיהו יח, יג). "ירקרקות או אדמדמות" - מראות ציוני עבודה זרה. "ויצא הכהן מן הבית" - עשרה מסעות נסעה שכינה. "והסגיר את הבית שבעת ימים" - אלו שבעים שנה של גלות בבל. "וראה הכהן והנה פשה הנגע" - ראה הקב"ה שהוסיפו חטא על חטא. "וצוה הכהן וחלצו" - וצוה הקב"ה לשרוף ביתו ולהחריב היכלו. "ושפכו את העפר" - אלו כלי שרת של זהב הנקרא עפר, שנאמר (איוב כח, ו): "ועפרות זהב לו". "אל מקום טמא" - זו בבל. "ולקחו אבנים אחרות" - לסוף שבעים שנה לגלות, נבנה בית המקדש בפעם השנייה.

וכתוב (יד, מג): "ואם ישוב הנגע ופרח" - זה חרבן בית שני שחזרו וחטאו. "צרעת ממארת היא" - על שם (מלאכי ג, ט): "במארה אתם נארים". "והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו יטמא" - כל מי שיבא אל הבתים בכל הימים שהסגיר הקב"ה את הבית ביד האומות, עובר בלאו. "ואם בא יבא הכהן" - שנאמר (חבקוק ב, ג): אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא. "והנה לא פשה הנגע" - שנאמר (יחזקאל כ, לח): "וברותי מכם המורדים והפושעים בי", וכתיב (ישעיהו א, כה): "ואסירה כל בדיליך". "וטהר את הבית" - שנאמר (יחזקאל מג, כ): "וחטאת אותו וכפרתהו. "ולקח לחטא את הבית שתי צפרים" - שנאמר (ירמיהו ג, יד): "ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה".

דבר אחר: "שתי צפרים" - אלו שני משיחים, משיח בן יוסף ומשיח בן דוד. "ועץ ארז" - אלו תלמידי חכמים, כמו שאמרו בשבת (קיח:) ונטעתי חמשה ארזים בישראל. "ושני תולעת" - אלו ישראל, שנאמר (ישעיה מא, יד): "אל תראי תולעת יעקב". "ואזוב" - אלו קטני ישראל. "ושחט את הצפור האחת" - זה משיח בן יוסף שיהרג. "אל כלי חרס" - כלומר שיפול ביד אומה שנמשלה לחרס.

ואחר כך "ולקח עץ הארז" - כי בו יקבץ הקב"ה נדחי ישראל והפליטה הנשארה. "וטבל אותה" - שנאמר (יחזקאל לו, כה): "וזרקתי עליכם מים טהורים". "ושלח את הצפור החיה על פני השדה" - זה משיח בן דוד, שישלחנו הקב"ה לציון הנקראת 'שדה', שנאמר (ירמיה כו יח): "ציון שדה תחרש". וכן 'צפר' עולה: 073 בגימטריא: 'זה משיח'. עכל"ק.

"וְהִסְגִּיר אֶת הַבַּיִת שִׁבְעַת יָמִים" (יד, לח).

שבע יפול צדיק וקם

והרמז בזה: "והסגיר את הבית שבעת ימים" - אפילו שסוגר לו פתח הטובה והפרנסה, וכל ימיו שבעים שנה יהיה בצער, יהיה לבו תמים. כי בוודאי שרוצה לנסות אותו, כמו רבי חנינא ורבי אלעזר בן פדת וכמה צדיקים וחסידים, ואין אדם זוכה לשני שולחנות. וודאי שאת העולם הזה יעבור, אם בצער ואם בשלוה, וזהו שאמר: "והסגיר את הבית שבעת ימים" - דייקא, יהיה לבו בטוח בה', כמו שכתוב (תהלים צד, יב): "אשרי הגבר אשר תיסרנו י-ה ומתורתך תלמדנו", "ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך ה'" (תהלים ט, יא). ולמה צריך לסבול כל כך? מפני

שאדם זוכה על ידי זה לעולם הבא, כמו שכתוב (תהלים קיט, קה): "נר לרגלי דברך ואור לנתיבתי", "אודך כי עניתני ותהי לי לישועה" (תהלים קיח, כא), דהיינו בעולם הבא.

העושה עוון בארץ ישראל משליכים אותו לחו"ל

וידוע, שבעולם הזה הכל הבל, והקרן קיימת לו לאדם לעולם הבא. ואם חס ושלום יהרהר בלבו למה נעשה כך בארץ הקודש ואין הקב"ה משגיח כביכול, מה כתיב? "ותקיא הארץ את יושביה" (ויקרא יח, כה), שיחזיר אותו לחוצה לארץ בעודו בחיים. וגם אם זכה לקבורה בארץ ישראל, אפילו הכי מקיאה אותו אחרי פטירתו בקבר או בגלגול, או מוליכין אותו במקום אדם אחר שנפטר בחוצה לארץ, אשר בחייו היה בליבו לבוא לנשק עפר ארץ ישראל, אלא שלא הספיקו ימיו או שלא היו לו הוצאות הדרך. וזהו שאמר: "ושב הכהן ביום השביעי", דהיינו אחר שבעים שנה, "וראה והנה פשה הנגע" - שעשה בר-מינן עוון ועבירה בתוך ארץ ישראל, בקירות הבית, בקריה נאמנה מלאתי משפט ועתה מרצחים. "וצוה הכהן", דהיינו הקב"ה. "וחלצו את האבנים אשר בהם הנגע", דהיינו עון ועבירה ומעשים רעים. "והשליכו אתהן אל מחוץ לעיר אל מקום טמא", כמו שאמרו רז"ל אליעזר עבד אברהם עדיין חי ויש לו גמלים, ומוליך רשעי ארץ ישראל לחוצה לארץ, וצדיקי חוצה לארץ שהיה במחשבתם וכוונתם לעלות לארץ ישראל ולא יכלו, מביא אותם לארץ ישראל. וזהו שאמר (ויקרא יד, מ): "והשליכו אתהן", והשליכ"ו אתה"ן עם הכולל, בגימטריא: אליעז"ר יול"ך אות"ם (עם ג' תיבות).

מעשה בקמצן שהחליפו קברו עם אדם צדיק

מעשה בעשיר אחד שהיה קמצן גדול, ולא נתן צדקה ולא לקח אשה, ורק משרת אחד היה לו כדי לעשות עסקי ביתו, לאפות ולבשל בשבילו. וכל מה שהיו חכמי ישראל אומרים לו שיעסוק בפריה ורביה, ויקח אשה ויוליד בנים ובנות - לא היה מקשיב ומאזין להם.

לעת זקנתו, מכר את כל רכושו ועלה עם משרתו להתיישב בארץ ישראל, כדי לזכות להיקבר בה, והיה בוטח במה שכתוב בתורה (דברים לב, מג): "וכפר אדמתו עמו". ואמרו (כתובות קי:) כל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה. כשהגיע זמנו להיפטר מן העולם בר-מינן נעשה חולה, ואמר למשרתו שיביא סוחר אחד, וימכור לו את כל החפצים שיש בביתו. הלך המשרת והביא סוחר, ומכר לו את הכל, וקנה מהסוחר מרגליות טובות ואבנים יקרות בכל הכסף שהיה לו, ולא הניח מעות במזומנים, אלא כדי לקנות ממנו ארון ותכריכין וקרקע לקבורה.

לאחר מכן, אמר למשרתו: קח לי תרנגולת מפוטמת אחת, ותעשה ממנה תבשיל של מרק עם בשר ואורז, וכך עשה, והביא לו. והיה אוכל מרגלית אחת וכף אחת מרק אחריו, וכך בלע את כל האבנים הטובות. ביום השלישי נפטר לבית עולמו, וקנה לו המשרת קרקע וקברו אותו בו. ואיש מאנשי המקום לא היה יודע אלו העניינים אלא משרתו בלבד.

בלילה, לקח המשרת קרדום ומגריפה והלך לחפור בית קבורתו, כדי לקחת את האבנים הטובות. כשהתחיל לחפור בקרדום, יצא קול מקברו: למה אתה חופר הקבורה, ומה אתה מבקש? אמר המשרת: אני מבקש פה את אדוני פלוני. אמר לו: אינו קבור כאן. אמר לו: אנכי יודע ומכיר שזו היא קבורתו. אמר לו: נכון, היה קבור כאן, אבל הוליכו אותו לחוצה לארץ למדינה אחרת. שאל המשרת: באיזה מקום הוא קבור כעת? אמר לו הקול: בקבורת פלוני החכם. אמר לו: למה היה המעשה הזה? אמר לו: אני פלוני החכם, בחיי רציתי לעלות לארץ ישראל ולא יכולתי מפני הוצאות הדרך, ובכל יום ויום הייתי מתחנן ומבקש לפני הקב"ה שיעשה רצוני, ועכשיו שנפטרתי נתנו לי זה המקום, ואותו עשיר לא היה עוסק במצות ומעשים טובים ובפריה ורביה, ולכן הוליכו אותו במקומי, לך ותמצא אותו, וקבורתו רחוקה מכאן דרך עשרה ימים.

נשך המשרת את מצבת קבורתו של החכם, חזר לביתו והתקין צידה לדרך, הלך לאותה העיר, ושאל היכן קבורתו של אותו חכם. אמרו לו: במקום פלוני. הלך וחיפש ומצא את קבורתו. בלילה, כשלא הרגישו אנשי המקום בדבר, הלך וחפר ומצא את כל האבנים טובות ומרגליות, מפני שנתבקע כרסו ויצאו כולן החוצה. לקח המשרת את כל העושר הזה, וחזר והתיישב בארץ ישראל, ועשה מצוות ומעשים טובים בממונו.

וזהו שאמר: וצוה הכהן וחלצו את האבני"ם - דייקא, דהיינו האבנים טובות, אשר בהן הנג"ע - דהיינו שלא עסק בפריה ורביה, וכל ימיו היה בהרהור עבירה, וחטא בהוצאת זרע קודש לבטלה, דהיינו: נגע"י בני אדם. "והשליכו אתהן"

- שאליעזר יוליך אותו אל מחוץ לעיר, הוא עי"ר הקודש, "אל מקום טמא" - שנשמתו נטמאה טומאה עולמית. וזהו שאמר (ויקרא יד, מ): והשליכו אתהן אל מחוץ לעיר אל מקום טמא. (כסא רחמים).

"אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה זָב מִבְּשָׂרוֹ זוֹבוֹ טָמֵא הוּא" (טו, ב).

החוטא בילדותו לוקה בזיבה

אמר הקדוש ברוך הוא: ראה שאני טהור וּמְעוֹנִי טהור ומשרתי טהורים, ונשמה שנתתי לך טהורה היא. אם אתה נותנה לי כשם שאני נותנה לך - מוטב, ואם לאו - אני שורפה בפניך. כל אלה בזקנותו, אבל בילדותו - אם חטא הוא לוקה בזיבה וצרעת, לפיכך משה מזהיר לישראל: איש כי יהיה וגו'. (ויקרא רבה מצורע יח, א).

"וְאִישׁ כִּי תֵצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת זָרַע" (טו, טז).

הטומאה שורה על המוציא ז"ל

מובא בספר "תנופה חיים" למהר"ח פלאג'י זצ"ל: "ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע", כתב מהר"מ רקנאטי ז"ל משם המקובלים, כי השערות אשר סביב הערלה רומזים לכתות הטומאה אשר סביב ברית העליון. וכשיוצא שכבת זרע לבטלה, מתעטפים שם הרוחות ההם, [בהמציא להם] מקום לחול שם. וכן כתב הרב "הציוני" וזו לשונו: "ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע", לא ניתן השפע להוציא מן האמה כי אם בבת זוגו, ואז שורה בטיפה ההיא נשמה טהורה הבאה מצד הקדושה. אבל כשיוציא שלא כסדר, שורה על הטיפה ההיא רוח הטומאה אשר סביב ברית עליון, וכשמוציאים זרע לבטלה מתעטפים הכוחות ההם בהם. ולפי זה יש לרמוז בתיבת שכב"ת - ש'ערות כ'וחות ב'רית ת'חנו, דיחולו שם לעשות חניה. עכ"ל.

"וְהִזַּרְתֶּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם וְלֹא יָמֻתוּ בְּטֻמְאָתָם בְּטַמְּאָם אֶת מִשְׁכָּנִי אֲשֶׁר בְּתוֹכָם" (טו, לא).

השפעת המחשבה הרעה

מספר המהר"ם פאפיריש - תלמיד האר"י ז"ל:

כשנפטר רבי משה קורדובירו זצ"ל (הרמ"ק), הלך האר"י ז"ל ללוותו, והצטרפו אליו תלמידיו הגדולים. לפתע פנה האר"י אל הסובבים אותו ושאל: מי מכם רואה איזה שהוא דבר? מכל הנוכחים, רק בחור צעיר אחד כבן חמש עשרה ניגש אל האר"י ואמר: אני רואה. מה אתה רואה בני? שאל האר"י. אני רואה עמודא דנורא סביב מטתו של הרמ"ק, השיב.

האר"י ז"ל התפעל מאד מהבחור הלז, ואמר לו: בני, אתה תבוא אל ביתי, אני אהיה לך לאב ואתה תהיה לי לבן, ואלמד אותך תורה. כפי הנראה, רצה לקחתו לחתן לבתו. למחרת, משהגיע הבחור אל האר"י, הביט האר"י בפניו וראה ברוח קדשו שנטמא באותו לילה בטומאה היוצאת מן הגוף. נזף בו ואמר: אתה אבדת המדרגה שלך, צא מביתי, איני רוצה לראות עוד את פניך.

רבי אליהו לאפיאן בספרו "לב אליהו"", היה מוסיף על סיפור זה: מכאן רואים, מה יכולה מחשבה אחת שאיננה טהורה לגרום. איזה עולם נפלא איבד הבחור ההוא! כמה אור אלוהי ניטל ממנו! קודם החטא היה בדרגה נפלאה - ראה את העמודא דנורא - דבר שתלמידי האר"י לא זכו לו, והאר"י הקדוש רצה לקחתו לבן ולגדלו בביתו. מי יודע עד כמה היה הולך האיש הזה הלוך וגדל במעלות רוחניות נשגבות. נורא ואיום!

מה נורא הוא, אם כן, טמטום הלב הנעשה על ידי החטא, ומה גדול הוא הרושם שמשאירה פעולת העבירה בנפש האדם. (ילקוט לקח טוב פרשת שמיני).

הרהורי עבירה קשים מאוד

בספר 'דעת תורה' (פרשת מצורע), העתיק דברי הזוהר הקדוש בסוד ההרהור והמחשבה: רמוז רמז האדמו"ר זצ"ל (הוא רבנו ירוחם ממיר זיע"א), על סודות גדולים בסודות היצירה אשר מחזיק ענין ההרהור. ואמרנו להעתיק בזה דברי הזהר הקדוש בפרשת ויצא בחלק סתרי תורה (דף קנד:), ובתרגום לשון הקודש, ואולי כי לזה היתה כוונתו ז"ל, וזה לשון הזוהר הקדוש: מתניתין, בני עליון, קדושים, עליונים, ברוכי העולם בעלי מוח האגוז. האספו לדעת, כי צפור יורדת בכל יום, מתעוררת בגן, שלהבת אש בכנפיה, בידה שלש מגרפות חדות כחרב, מפתחות האוצרות ביד ימינה, קוראת בכח ואומרת מי מכם שפניו מאירים, שנכנס ויצא ונתחזק בעץ החיים. הגיע בענפיו, ונאחז בשרשיו, אוכל מפירותיו

המתוקים כדבש, הנותן חיים לנפש ורפואה לעצמו, ישתמר מהרהור רע, מהרהור המשקר בעץ החיים, המטמא את הנהר והנחל מקור ישראל, הנותן מות לנפש ושבירה לעצמו, אין לו קיום כלל.

ההרהור שטימא את המקור שלו עושה אילן השקר, משום שאותו הרהור עלה ומחליף נפש תחת נפש, עץ החיים מסתלק ועץ המות נתחזק בו, שממנו מושך את הנפש. אוי לו, נעקר באותו הרהור מעץ החיים, ונתדבק בעץ המות. ענפים אין בו, אינו רואה טוב לעולם, יבש הוא בלי שום לחלוחית, פירותיו מרים כלענה. עליו נאמר (ירמיה יז, ו): "והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבוא טוב". כי ההרהור טוב העולה למעלה נאחז בעץ החיים, מחזיק בענפיו ואוכל מפירותיו, כל הקדושות וכל הברכות יוצאות ממנו, נוחל חיים לנפשו ורפואה לעצמו, עליו נאמר (ירמיהו יז, ח): "והיה כעץ שתול על פלגי מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבוא חום", כל דברי העולם הולכים אחר מחשבה והרהור, ועל זה הזהיר הכתוב (ויקרא יא, מד): "והתקדשתם והיתם קדושים", משום שכל הקדושות שבעולם הוא מוציא וממשיך עם הרהור טוב.

וזה סוד (איוב לד, יד): "אם ישים אליו לבו ורוחו אליו יאסוף", כי הוא ודאי שהרצון והמחשבה מושך המשכה, ועושה מעשה בכל מה שצריך, ועל כן בתפלה צריך רצון והרהור לכוון, וכן בכל העבודות של הקב"ה, ההרהור והמחשבה עושה מעשה, ומושך המשכה לכל מה שצריך.

דרוש לשבת הגדול

שבת שלפני הפסח נקראת "שבת הגדול", מפני הנס שנעשה בו. והטעם כי פסח [-ט"ו ניסן] שיצאו ישראל ממצרים היה ביום חמישי (שבת פז:), ובשבת שלפני כן שהוא עשירי לניסן נצטוו לקחת "שה לבית אבות" (שמות יב ג) לצורך קרבן פסח, וקשרו אותו בכרעי מיטתם, וכאשר ראו המצרים כן שאלום פשר הדבר, והשיבו לשוחטו לשם פסח במצות ה' עלינו. והיו שיניהם קהות על ששוחטין את אלהיהם ולא היו רשאין לומר להם דבר ועל שם אותו הנס קורין אותו "שבת הגדול". (טור או"ח סימן תל ע"פ מדרש תנחומא בא פרשה יח).

ובספר המפואר לרבי שלמה מלכו (דרשות על שבת הגדול) כתב לבאר שנקרא שבת הגדול, כיון שביום זה נפל העבודה זרה הגדול של מצרים, בכור המזלות, וטלה שמו שהמצריים היו עובדים לו (זוה"ק ח"ג דף רנ ע"ב), ואותו שר של מצרים, הוא שרו של עשו, וסמא"ל שמו. וכשרצה הקב"ה לשדד את שרו של מצרים, ציוה לתופשו קודם ביום השבת, יום שאנו קוראים אותו 'שבת הגדול'. שבאותו היום היו ישראל תופשים את השה למטה, לרמוז שהשר היה תפוש למעלה ויושב בדין לפני הקב"ה, כדי להסיר כחו. ונשחט השה בערב הפסח, לרמוז שאז הוסר כח המזל של הטלה למעלה. ובשביל זה קורין אותו "שבת הגדול", לפי שבאותו יום גדל כחו יתברך לעשות את הפעולה הזאת לטובתנו.

טעם נוסף שנקראת שבת זו 'שבת הגדול', שהנה במדרש (שמות רבה פרשה לא ב) איתא שג' רגלים הם כנגד האבות, וחג הפסח הוא כנגד אברהם מידת החסד, ובזוהר הקדוש (יתרו ח"ב דף פח ע"א) כתוב שבשבת טמון השפע והברכות לכל השבוע, אם כן בשבת זו מתגלה בחינת 'גדולה' [-חסד] ולכן נקראת "שבת הגדול" על שם החסד העילוי שמתגלה בשבת זו, שהקב"ה יגאל אותנו, ואפילו שנהיה בלי זכויות ונהיה בשיא הטומאה יוציא אותנו לחירות מעמקי הקליפה לאור גדול ועליון, ויעלה אותנו ברגע אחד למדרגות עצומות כמו שהיה בגאולת מצרים.

עוד טעם נפלא מדוע נקרא שבת זו שבת הגדול, כי ידוע מה שנתבאר בספר עשרה מאמרות הביאו הבני יששכר (מאמרי ר"ח מאמר ב אות ג), שלעתיד לבוא נצטרך להקריב את כל הקרבנות שהתחייבנו בהם בזמן הגלות, ובשבת הראשונה יקריבו את כל הקרבנות בבית המקדש שיבנה בב"א, באותה שבת ישלימו כל הקרבנות שחסרנו בזמן הגלות, וזה שאנחנו אומרים בתפילת מוסף: "את מוסף יום השבת "הזה" נעשה ונקריב לפניך", 'הזה' - היינו הקרבן מוסף של השבת הזו, 'נעשה ונקריב' - לעתיד לבוא.

והנה אותה שבת תהיה כנראה שבת הגדול, כי בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל (ר"ה יא.), ושבת שלפני הפסח תהיה שבת גדולה מאד, כדי שיוכלו להקריב בה את כל הקרבנות, ולכן נקרא שמה שבת הגדול.

בתחילה לא היה תוספת שבת, רק מיציאת מצרים נתחדש ענין להוסיף ולכן נקרא שבת הגדול

טעם נוסף מדוע נקרא שבת הגדול, כתב בספר משאת המלך לרבי שמעון דיסקין (סימן סז) שאף על פי ששמרו ישראל את השבת אף קודם יציאת מצרים, הרי היה זה רק לטעם של 'זכר למעשה בראשית'. אך משבת הזאת 'שבת הגדול' נקראת השבת גם 'זכר ליציאת מצרים'. ופירש החת"ס שהחילוק בין 'זכר למעשה בראשית', לבין 'זכר ליציאת מצרים', הוא לגבי תוספות שבת. שהרי כל זמן ששמרו את השבת רק משום 'זכר למעשה בראשית', אזי לא היה תוספת שבת, שהרי הקב"ה לא הוסיף אפילו רגע אחד על השבת הראשונה, ואדרבה היה ענין שלא להוסיף על השבת, כי כשאתה מוסיף אינך עושה זכר לשבת של הקב"ה שזה היה בדיוק כ"ד שעות. הגם שאתה רק אדם ואי אפשר לך לדקדק, אך אין שום ענין להוסיף על השבת בכניסתו וביציאתו, אבל מאותה שבת שמרו גם 'זכר ליציאת מצרים' כיון שהוקבעו ביום זה לעם, וכבר יש ענין להוסיף מחול על הקודש, ולכן נקרא שמו שבת הגודל, שמעכשיו השבת יותר גדולה שמוסיפים עליה.

הטעם שציוה ה' לקחת השה דוקא בשבת קודש

ודע שבענין זה ישנה עוד שאלה גדולה, מדוע ציוה הקב"ה לבני ישראל לקחת את השה ולקשור אותו בכרעי המטה בשבת דוקא, היה מצוה עליהם באחד מימי החול, ולא היה נגרם מזה חילול שבת.

ומבארים המפרשים בזה, שעל ידי שהיה ציווי זה ליקח בשבת, נעשה תיקון גדול לעם ישראל, כי היו מישראל שעבדו עבודה זרה את השה, וכתוב במדרש (שמות רבה פרשה טז ב) על הפסוק "משכו וקחו לכם צאן", דהיינו משכו ידיכם מעבודה זרה וקחו לכם צאן ושחטו אלוהיהם של מצרים, ועתה עשו תיקון לזה שעזבו את העבודה זרה ושחטו אותו, וכעת מובן שציוה להם דוקא ביום השבת שעל ידי שמירת שבת נעשה תיקון לעבודה זרה כדאיתא במסכת שבת (קיח:) כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש - מוחלין לו. ועל ידי ששחטו את העבודה זרה דהיינו שעשו תשובה נשחט גם כן השר שלהם למעלה, ובזה היה צער גדול למצרים, שהיו שיניהם קהות על ששחטו את העבודה זרה שלהם, שנתבטלה העבודה זרה של הטלה. (ע"פ הדרישה סימן תל).

ולפי סודן של דברים, יש ליתן טעם מדוע ציוה הקב"ה על לקיחת השה דוקא ביום השבת ולא ביום חול, על פי דברי המהרח"ו שכתב (טעמי המצות סוף פרשת שמות) כי במצרים היתה טומאה גדולה עד מאד, עד כדי כך שאפילו אם מלאך היה יורד למצרים להוציא את ישראל, היה גם הוא נטמא, ורק הקב"ה בכבודו ובעצמו יכול להוציא את ישראל ממצרים, ויש לרמוז כי 'פסח' - ר"ת **ח' פ**עם **ס'** שזה גי' לילי"ת, שהיא טומאה גדולה וכישופים עצומים.

ועת ציוה עליהם הקב"ה ליקח את הטלה שהוא העבודה זרה וכח הטומאה הנוראה של מצרים, ולשלוט בו ולעשות בו שפטים וכו', ולכן ציוה שיעשו זאת ביום שבת קודש בבוקר, שאז מקבלים מוחין גבוהים מחכמה ובינה העליונים, ובזמן זה היה כח להכניע ולהתגבר על העבודה זרה והטומאה הגדולה של מצרים. אבל אם היה נעשה דבר זה ביום חול לא היה לעם ישראל כח גדול לעשות זאת, ויש לתת רמז כי שמו של העבודה זרה "שה" - הוא ר"ת **ש**בת **ה**גדול.

טעם נוסף לקביעת שבת הגדול ביום שבת דוקא, שהרי בשבת זו שקודם הפסח מתגלה החסד העליון והנורא של בחינת חג הפסח, כי בשבת טמון הכח של כל השבוע, וכמו שהבאנו בשם הזוהר הקדוש (יתרו) שהברכות של כל השבוע כולן טמונות ונמצאות ביום השבת, וכל השפע של ימי השבוע מושפעים מיום השבת.

ואם כן הכח של פסח של אותה שנה של גאולת בני ישראל ממצרים, וכן בכל שנה ושנה בשבת שלפני כן, כי היסוד והתמצית של כל השבוע היה בשבת קודש שלפני. אם כך, אם התמצית היה בשבת קודש שלפני, אז כבר באותה שבת היה כח של יציאת בני ישראל ממצרים, משום שהנס שקרה ביום חמישי של יציאת בני ישראל ממצרים היה טמון בתוך השבת. אם כך, אותה שבת נקראת שבת הגדול כי באותה שבת הייתה התמצית של הגאולה של בני ישראל שיצאו ממצרים.

ולפי זה נבין מדוע בשבת זו מפטירין "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים" (מלאכי ג ד), הטעם הוא משום שיש בהפטרה זו את בשורת הגאולה, שאומרים בסוף ההפטרה: "הנה אנכי שולח את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא" (שם כג), והבשורה על גאולת עולם שלעתיד בעהי"ת תהיה דוגמת בשורת הגאולה הראשונה שהייתה בשבת אחרונה

קודם צאתם ממצרים, שגאולה מצרים היא שורש לכל הגאולות כולם. וכיון שכל שנה מתגלה אותו אור גדול שהיה בשבת של קודם יציאת מצרים, ויש התעוררות גדולה לגאולה שלימה, לכן אנחנו קוראים את ההפטרה שהיא בשורת הגאולה שלעתיד לבוא.

ניתן להוסיף נופך על פי דברי ה"אור החיים הקדוש זצ"ל (בראשית ב, ג) שבשעת הבריאה נתן בה כח לעמד ששה ימים בלבד, ובכל שבת הוא משפיע לעולם חיות לקיימו ששה ימים נוספים. "וזולת זה היום היה העולם חרב בגמר ששת ימים וחוזר לתהו ובהו". נמצא שהשבת מורה על כח ההתחדשות, וזו בחינת התשובה. שגם אם אבד בחטאו את זכות החיים, ו"הנפש החטאת היא תמות" (יחזקאל יח, כ), יש כח להתחדש ולהתחיל מבראשית.

כך גם ישראל במצרים, בתהום מ"ט שערי טמאה, עובדי עבודה זרה, ומלאכים תמהים מה נשתנו אלו מאלו, אבל בכח התחדשות השבת משכו ידיהם מעבודה זרה והיו לעם ה', ולכן נצטוו דוקא ביום השבת.

טעם נוסף שציוה הקב"ה שיקחו את השה דוקא בי' בניסן אף שהיה שבת, כי הנה עם ישראל הקדושים הם כנגד הבן הבכור העליון כמו שכתב המהרח"ו (שער הכונות ענין הפסח דרוש א עמ' קמז), ועוד כתב (שם עמ' קמב) שישראל העליון שהוא הז"א היה בזמן גלות מצרים בבחינת תלת כלילן בתלת, ואם כן ישראל למטה היו גם בגלות במצרים שהוא כנגד המיצר העליון, וידוע שהגאולה התחילה כבר מראש חודש ניסן (עי' שפת אמת שבת הגדול תרמו ד"ה ומה), ובעשרה ימים שמראש חודש עד יום י' בניסן, יצאו עשר ספירות דז"א מהגלות, ולכן צוה הקב"ה דווקא ביום זה ליקח את השה, כי כבר אין שליטה למצרים עלינו.

ומו"ר כמוה"ר אברהם רפול זצוק"ל, נתן רמז נפלא והוא שעם ישראל יצא ממצרים בשנת ב' אלפים תמ"ח וזה רמוז בשבת הגדול - שב"ת ר"ת **שנת ב'** אלפים **ת'**- וארבע מאות, הגדול גי' **מ"ח**.

וכתב רבינו האר"י ז"ל המוחין דאבא נרמזו בג' מצות והמוחין דאמא נרמזו בד' כוסות. והם "**חכמ"ה בינ"ה חס"ד גבור"ה**" ודוק' שהם בסוד **חבת"ם** כי על פי דרוש הדעת החסד וגבורה הם תפארת ומלכות וא"כ חבת"ם הוא סוד התאריך שבו יצאו אבותינו ממצרים **ב'** רומז על **ב' אלפים תמ"ח** ובו יצאו אבותינו ביד רמה.

יום מנוחה וקדושה

טעם נוסף מדוע נצטוו על לקיחת השה דוקא ביום שבת, על פי מה שמובא בטור (סימן רפא) בפירוש על דברי התפילה בשבת קודש בתפילת שחרית "ישמח משה במתנת חלקו" כשהיו אבותינו במצרים וראה משה כובד השעבוד שהכבידו עליהם, ביקש מפרעה שיתן להם יום אחד בשבוע שינוחו בו, ונתנו לו, ובחר ביום השביעי. וכאשר נצטווה על יום השבת, שמח משה שבחר בו, וזהו ישמח משה במתנת חלקו, ע"כ דברי הטור.

וצריכים להבין מדוע בחר משה רבנו דוקא יום מיוחד הרי יכול היה לבקש להקל את כובד השעבוד, או שהיה יכול לבקש כל יום שעתיים או שלוש שעות של מנוחה, למה משה רבנו ביקש יום שלם, ולמה דווקא את יום השבת, הרי היה יותר נוח לבני ישראל שבכל יום עבודה קשה שעבדו במצרים יקבלו שעתיים או שלוש מנוחה, במקום את יום השבת? אמנם משה רבנו, אוהבן של ישראל, רצה להרוויח דבר נוסף בזה, הלא מימיהן של אבותינו לא פסקה ישיבה מהם, היו במצרים ישיבה עמהם, אברהם אבינו זקן יושב בישיבה וכו' (יומא כח:). וכעת באו למצרים, ערוות הארץ, יושבים כל היום כולו, מעורבים עם הגויים, אין להם פנאי לעבודת ה', ומתערבים עם הגויים ולומדים ממעשיהם, מה יהיה בסופם ומה יהיה עם בניהם וחינוכם?

לכן בחר להם יום אחד, יום שלם של מנוחה וקדושה, יום שישבו בבתים ולא יראו את המצרים לעיניהם, ואז יתבוננו בתורתם ויתחזק אמונתם בהקב"ה. ולכן משה רבנו ביקש דווקא יום אחד - יום השבת, שבני ישראל יהיו מנותקים מכולם, ביום אחד לא יראו גויים, ביום אחד לא יהיו קשורים לאף עניין, רק להקב"ה. ויום השבת זה היום המיוחד ביותר בימות השבוע שהוא יום שבתון, ולכן ציוה בשבת דוקא ליקח את השה. (ע"פ צפנת פענח - טראני פרשת בא דף סז ע"ב בשם אביו המבי"ט).

הטעם שתפסוהו באוזן

כידוע שהמצרים היו תופסים את העבודה זרה שלהם מהאוזן והיו לוחשים לטלה באוזן והיה יוצא מאוזן הטלה ש"ד, והיו שואלים ממנו מה שצריכים והיה מגיד עתידות, לכן אמר הקב"ה לישראל "משכו וקחו לכם צאן" (שמות יב כא), משכו אותו מהאוזן לבזות אותו ולהכניע אותו ולהראות שאין בו ממש. (ספר חסידים סימן תתשנ"ה).

הטעם שקשרוהו בכרעי המטה

בטור (שם) כתב וז"ל: "ולקחו להם כל אחד שה לפסחו וקשר אותו בכרעי מטתו" עכ"ל. והטעם שנצטוו ישראל לקשור את השה דוקא בכרעי המטה, הוא כי נודע מה שכתוב במשנה מסכת ראש השנה (פרק א משנה א), באחד בניסן ראש השנה למלכים, ורצונו לומר שצריך להמליך את הקב"ה על כל העולם בכלל ועל כל אחד ואחד מישראל בפרט.

וידוע שמאחד בניסן עד עשרה בו הוא כנגד עשרה ספירות שמקבלים מהם שפע גדול והארה גדולה, ויום שבת קודש הוא כנגד המלכות שהיא מכוונת כנגד "המטה" ולכן צוה ה' יתברך בעשור לחודש לקשור השה לכרעי המטה שהיא המלכות, כדי להכניע לגמרי העבודה זרה שלהם.

שבת הגדול כיום הכיפורים

ודע לך אחי חביבי כי שבת הגדול היתה בתאריך י' ניסן - בעשור לחודש, שבו צוה הקב"ה לקחת שה, "שה" - גי' "כפרה", לומר שיום זה הוא כנגד יום הכיפורים (ע' זוה"ק ח"ב דף לט ע"ב) שאף הוא בעשור של חודש תשרי שבו כפרתן של עם ישראל. וכמו שביום הכפורים אין קטרוג על עם ישראל, ואין רשות לשטן להשטין ולקטרג (יומא כ.), כך בעשור לחודש ניסן, קשרו את הטלה שהוא העבודה זרה של מצרים בכרעי המטה, וכתב בספר דברי שלום (פרלוב דרוש לשבת הגדול) שכרעי המטה היא המדרגה העשירית התחתונה, כי מִטָּה אותיות מַטָּה - למטה למטה, ועל ידי זה נסתם פיהם של מצרים, ולא יכלו לומר שום דבר.

שבת זו היא גם בבחינת חג הסוכות, כי 'הגדול' הוא בחינת חסד כמו שביארנו, והוא חסד גדול שיורד מן השמים בימים אלו , וכידוע שגם בחג הסוכות נמשכים חסדים הגדולים, אם על ידי הסוכה, אם על ידי הנענועים. וכשם שיש ד' ימים בין יום הכיפורים לחג הסוכות כן יש ד' ימים בין שבת הגדול לחג הפסח. ורמז לזה **ב**סוכות **ת**שבו **ש**בעת ימים - ר"ת שב"ת.

ולכן עתה נתחזק מאוד, כי הימים הללו צריכים בהם זהירות יתירה וגדולה, ויש גם כח והזדמנות בחודש זה כשם שהוציאנו הקב"ה מטומאת מצרים, כך אנו יכולים לצאת מכל טומאותינו, וכן כל שנה בחודש זה עם ישראל מתחיל מחדש, כדוגמת מה שרואים שבחודש זה הכל מתחיל ופורח מחדש. ובחודש זה גם מתחילים ימי העומר הקדושים אשר נקראים ימי "קטנות המוחין" (פע"ח שער ספירת העומר פ"ז) כי עתה אנחנו בתחילת דרכינו כמו תינוק שנולד שהוא בבחינת קטנות, ועל זה אמר מו"ר הרש"ש זיע"א, שבדרך שהאדם מתנהג בימים האלו ימי העומר כך יתנהג כל השנה כולה, כי הם ימי חינוך, וכמו שכתוב (משלי כב, ו) "חנֹךְ לנער על פי דרכו".

בני ישראל היו קוראים במגילות שעתידין להגאל, והיו בני לוי מכינים להם עלונים מיוחדים לכל שבת ושבת עם סיפורים ודברי חיזוק

הגאון מוילנא בביאורו על השלחן ערוך (או"ח סימן תל), הקשה על המנהג שהביא שם הרמ"א לקרוא במנחה של שבת הגדול חלק מההגדה, שהרי במכילתא (בא פרשה יז) כתוב על מצות והגדת לבנך: יכול מראש חודש תלמוד לומר ביום ההוא, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, תלמוד לומר בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך על שולחנך. ואם כן איך נהגו לומר ההגדה בשבת הגדול.

וכתב הרה"ק רבי לייב אייגר זי"ע בספרו אמרי אמת ליישב את קושיית הגר"א על פי דברי המדרש רבה [שמות - פרשה ה פסקה יח] "תכבד העבודה על האנשים" (שמות ה, ט) מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקדוש ב"ה גואלן, ולפי שהיו נחים בשבת, אמר להן פרעה: "תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו וגו'" 'אל יהו משתעשעין, ואל יהו נפישין ביום השבת'. וכתב המפרש על המדרש דכן מצאנו במדרש תהלים (קיט, לה): 'לולי תורתך שעשועי וגו'. אמרו ישראל, אלולי תורתך שהיתה עמי, והיא שעשועי אז אבדתי בעניי. וכן משה אומר (תהלים צד, יט) "ברוב שרעפי בקרבי וגו'". וכן פרעה אומר, (שמות ה, ט) "תכבד העבודה על האנשים וגו'". ספרים היו להם והיו משתעשעים בהם משבת לשבת. לכך נאמר, "לולי תורתך שעשועי וגו'". "לעולם לא אשכח פקודיך וגו'". הם חיים לישראל, אלולי היא לא היה חיים'.

וכתב הרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו פרי צדיק (שמות אות א), שבאלו המגילות היה כתוב המעשיות של אברהם אבינו, שכבר היה במצרים ולקחו את שרה, ובאו מלאכים והכו לפרעה בדבר שרה, והיא עשתה הכנה להכות את מצריים, וכבר הבטיח הקב"ה "אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה" (בראשית מו, ד), וכן קראו המגילות

"ויעל אברם ממצרים ואברהם כבד מאד במקנה וגו' וגם צאן ובקר וגו' (שם יג, א-ב), כל אלה היו מעשה אבות סימן לבנים, ובכך היו משתעשעים בני ישראל בגלות מצרים בכל שבת ושבת.

וביאר רבי לייבליע שלכן קוראים ההגדה בשבת הגדול, לעשות זכר בשבת האחרונה לפני הגאולה, לאותו חיזוק שהיו ישראל מתחזקים בכל שבת בשנות גלותם, וזכר לקריאת המגילה שהיו קוראים שם בשבת. ולכן אנו מספרים ההגדה לא כמו בליל פסח, אלא כמו שהיו הם אומרים שם בתוך גלותם, 'עבדים אנחנו לפרעה במצרים, ובעזרת השם בקרוב ממש יוציאנו ה' אלקינו מכאן, ביד חזקה ובזרוע נטויה'. וכן אנו צריכים לקרוא מגילה כזאת בימינו לקראת יציאתנו הקרובה מגלותינו. וכמו שמצאנו בשירת הים ב' דעות אם אמרו השירה קודם הנס, או לאחר הנס, ואלו ואלו דברי אלקים חיים, שאמרו קודם הנס באמונה ובטחון, ואחר הנס כשירה על נס שכבר נעשה.

וממילא מתיישב קושיית הגר"א כי אין אנו קוראים בשבת הגדול את ההגדה של ליל פסח, אלא כמו המגילות שהיו ישראל קוראים בשבתות בעומק גלותם. ועל זה לא כתוב במכילתא שלא לקרותו לפני זמנו. ויה"ר שנצא לקראת משיח צדקנו, עם מה שהיינו משתעשעים בגלותנו.

ביאור ההפטרה

הפטרת שבת הגדול

הקשר בין ההפטרה לפרשה

בהפטרה מסופר שלפני בא יום ה' הגדול והנורא ישלח לנו את אליהו הנביא לבשר את הגאולה, ולהשיב את ישראל לאביהם שבשמים וזה מענייני דיומא שה' שלח את משה לבשר לנו על הגאולה ממצרים, להאמין בה' ולצאת למדבר.

תוכן ההפטרה

לעתיד לבא תערב לה' מנחת יהודה וירושלים, כפי שערבה לו בימי משה ושלמה שהקרבנות התקבלו ברצון. אבל ביום המשפט ה' בעצמו יעיד, ישפוט ויפרע מעושי התועבה על שלא יראו מה' ולא זכרו את חסדו עמהם, שאומות העולם במכה אחת הוא מכלה אותם, ואילו עם ישראל למרות ריבוי המכות, הם חיים וקיימים לעד.

הנביא מוכיח את ישראל על שעושקים את ה' בזה שלא נותנים תרומות ומעשרות לכהנים וללוים, ולמרות שרואים את הקללה, שמאז שהפסיקו את המעשרות, האדמה לא נותנת פריה, עם כל זאת ממשיכים ברשעתם ולא מפרישים תרומות ומעשרות. וה' אומר להם שינסו אותו בזה, יביאו את המעשרות לבית ה' ויראו איך שהם מתעשרים והברכה תהא מצויה בשפע. עצי השדה יתנו פריים, הארבה יסתלק מעליהם, והארץ תהא מלאה כל טוב.

כמו כן ה' מוכיח אותם על שדיברו לפניו דברים קשים, שאמרו: לחנם עבדנו את ה' ומה הרווחנו מזה. **זאת** ועוד, הרשעים מתפארים שניסו את ה' חטאו לפניו לראות אם יענישם, ונמלטו מהעונש.

אך יראי ה' דיברו ביניהם להתחזק ולשמוע בקולו, ה' שמע את דבריהם שנכתבו בספר הזכרון, **לשלם להם כפעלם הטוב.**

וביום המשפט ה' יחמול וירחם עליהם, **כאב** המרחם על בנו. **ואז יראו מהו ההבדל בין** הצדיקים לרשעים, כי ביום המשפט הרי כל עושי רשעה יהיו כקש שיכלו מהרה, ולא ישאר להם **נין ונכד. אך לצדיקים יראי** ה' תזרח להם שמש ההצלחה, יפרו וירבו ויתענגו מרוב טובה, והרשעים יהיו אפר תחת כפות רגלי הצדיקים, ולפני יום המשפט ישלח ה' את אליהו הנביא לבשר את הגאולה, ולהשיב לב אבות ובנים לאביהם שבשמים, שיחזרו כולם בתשובה, כדי שימלטו ביום המשפט ולא ינזקו.

מלאכי פרק ג' פסוק ד' - סוף הפרק.

ד וְעָרְבָה אז לעתיד לבא יערב ויומתק לַיהוָה מִנְחַת תשורת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם כִּימֵי עוֹלָם [א] כמו ימות משה ואהרן וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת וכשנים הראשונות בימי שלמה שקיבל המקום קרבנותיהם ברצון וירדה אש מהשמים ואכלה על המזבח (מ"ד): ה וְקָרַבְתִּי ביום ההוא אֲלֵיכֶ͏ם לדור שיהיה ביום ההוא (רד"ק) אקרב לַמִּשְׁפָּ֑ט לשלם גמול לעוברי רצוני וְהָיִיתִי | אני בעצמי אהיה עֵד מְמַהֵר [ב] להעיד על עושי התועבה ואגלה לכל מה שעשו בַּמְכַשְּׁפִים וּבַמְנָאֲפִים וּבַנִּשְׁבָּעִים לַשָּׁקֶר וּבְעֹשְׁקֵי גוזלי שְׂכַר־שָׂכִיר אַלְמָנָה וְיָתוֹם וּמַטֵּי־ משפט ה גֵר לחייבו על לא עוול בכפו וְלֹא יְרֵאוּנִי לא מפחדים ממני אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת (ע"פ מ"ד): ו כִּי אֲנִי יְהוָה לֹא שָׁנֵיתִי [ג] כשהכיתי את אומות העולם לא הייתי צריך לשנות ולהכותם שוב, כי כיליתי אותם במכה אחת וְאַתֶּם בְּנֵי־יַעֲקֹב לֹא כְלִיתֶם ואתם בני ישראל למרות מכות רבות שהכיתי אתכם לא עשיתי בכם כליה אלא אתם קיימים לעד (רש"י מרבותינו, מהרי"ק): ז לְמִימֵי מן ימי אֲבֹתֵיכֶם סַרְתֶּם מֵחֻקַּי וְלֹא שְׁמַרְתֶּם להיות מפרישים תרומות ומעשרות, ואני מזהיר אתכם שׁוּבוּ אֵלַי לשמור מצוותי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם להיטיב עמכם כמאז אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַאֲמַרְתֶּם ואם תאמרו בַּמֶּה נָשׁוּב במה חטאנו לפניך שנשוב בתשובה (מ"ד): ח הֲיִקְבַּע אָדָם אֱלֹהִים האם זה הגון וראוי שהאדם יעשוק ויגזול מהקב"ה כִּי אַתֶּם קְבָעִים גוזלים אֹתִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה קְבַעֲנָ֑וךָ ואם תשיבו במה גזלנו ועשקנו אותך הַמַּעֲשֵׂר וְהַתְּרוּמָה הלא הוא שאתם גוזלים ועושקים מן הכהנים והלויים העובדים לפני שלא הבאתם להם תרומות ומעשרות (מ"ד): ט בַּמְאֵרָה אַתֶּם נֵאָרִים [ד] למרות שאתם מקוללים בקללה שהאדמה לא נותנת יבולה (מ"ד) ויש לכם חולי במעיים וְאֹתִי אַתֶּם קְבָעִים בכל זאת אתם עושקים

עיונים והארות

א. כימי עולם - כימי משה שנאמר בו ותצא אש מלפני ה', וכשנים קדמוניות כימי שלמה, שנאמר וכל בני ישראל רואים ברדת אש. רבי אומר כימי עולם כימי נח, שנאמר כימי נח זאת לי אשר נשבעתי, וכשנים קדמוניות, כימי הבל שלא היתה ע"א בעולם (תו"כ שמיני).

ב. והייתי עד - ר' יוחנן כי הוה מטי להאי קרא בכי, אמר עבד שרבו קרבו לדין ומעיד בו תקנה יש לו. א"ר יוחנן אוי לנו ששקל עלינו הכתוב קלות כחמורות, א"ר לוי כל המטה דינו של גר כאלו מטה דינו של מעלה, שנאמר ומטי גר, מטי כתיב. א"ר חנינא בר פפא כל העושה דבר ומתחרט בו מוחלין לו מיד, שנאמר ולא יראוני, הא יראוני מוחלין לו מיד (חגיגה ה').

ג. כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם - יש לפרש את הפסוק על פי משל: אדם אחד נכנס לחנות אחת לקנות מראה יפה, ובעל החנות הראה לו מראה יפה. הביט האיש במראה ולא מצא חן בעיניו. שאל אותו המוכר: מדוע לא טובה המראה בעיניך? השיב לו האיש: כאשר הבטתי במראה, ראיתי שערות ראשי פרוע, והכובע על ראשי מונח בצד. ענה לו המוכר: החסרון הוא בך שלא סירקת את שיער ראשך, ולא הנחת את הכובע על ראשך כפי שצריך, ואם כן בך האשם.

והנמשל, ההנהגה העליונה מתנהגת כפי הנהגת האדם, אם הוא משלים חוקו ומשפטו על דרך התורה, אזי גם ההנהגה העליונה תיישר דרכה לעומתו להיטיב לו, ואם האדם מצדו אינו עושה את אשר מוטל עליו, אז גם ההנהגה העליונה תביט עליו בפנים זועמות להרע לו חלילה.

וזהו שאומר הכתוב: "כי אני ה' לא שניתי" - אין השינוי מטוב ועד רע מצידי, אלא "ואתם בני יעקב לא כליתם" לא השלמתם חוקי מעשיכם כראוי, ולכן האשמה היא בכם (פתח השער).

ד. במארה אתם נארים - א"ר יהושע אין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בה, מאי קראה, אמר רב אדא בר אהבה במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כולו, אי איכא הגוי כלו אין, ואי לא לא (ע"ז ל"ו).

וגוזלים ממני **הַגְּוֹי כֻּלּוֹ** כל העם כולו, כי אין אחד מכם שיתן המעשר והתרומה (מ"ד): לכן לתקן זה **הָבִיאוּ** מעתה **אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֵׂר אֶל־בֵּית הָאוֹצָר** בבית המקדש **וְיִהְיֶ֥ה טֶ֖רֶף** מזון ואוכל **בְּבֵיתִ֑י** לכהנים וללויים **וּבְחָנוּנִי נָא** תנסו ובחנו אותי **בָּזֹ֔את** [ה] המצוה **אָמַ֖ר יְהוָ֣ה צְבָאֽוֹת אִם־לֹ֤א אֶפְתַּח֙ לָכֶ֔ם**

עיונים והארות

ה. הביאו את כל המעשר - עשר בשביל שתתעשר - סימן לדבר זה, שהעני הוא מוצא הכסף, והוא הגורם לעשיר להתעשר, תמצא באותיות התיבה כסף, אשר מוצאן הן אותיות עני, שכן האות הקודמת לכ' היא י', האות הקודמת לס' היא נ', והקודמת לפ' היא ע', זהו שאמר הכתוב כי יש לכסף מוצא (איוב כח' א'), שכן אותיות כסף מוצאן מאותיות עני, והיינו, שהנותן צדקה אינו מפסיד, אדרבה עוד מרויח, כי הנתינה לעני היא מוצאת לכסף שיבוא.

עשר את התיבה תעשר ואז תמצא מזלך - איתא עשר תעשר ותמצא מזלך, פירוש, כשתעשר אות ת' הוא מ', ומעשר של אות ע' הוא ז', ואות ש' הוא ל', ושל אות ר' הוא כ', וזה הוא עשר תעשר, שתעשר את התיבה תעשר ואז תמצא מזלך.

"**תעשר**" היא ראשי תיבות של כל המעשרות - מחותנו של הגר"א, הגאון רבי נח מינדס, מצא כי תיבת "תעשר" היא ראשי תיבות של כל המעשרות **ר**אשון, **ש**ני, **ע**ני, **ת**רומה, את כל אלה עשר "תעשר".

מצות מעשר עני - יש להוציא מעשר עני בשנה השלישית וששית מן השמטה ועל זה נאמר מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך והנחת בשעריך, ובשנה הזאת היו מפרישין מעשר עני במקום מעשר שני של שאר שנים ואין מפרישין מעשר שני כלל, משרשי המצוה כענין מה שכתב במצות הלואה לעני בפרשת אם כסף תלוה.

כתב התוצאות חיים (קל"ב), דברים להזהר מהם להפריש מעשר מכל ריוח שיביא השי"ת לידו, ויכוון בכוונה הראויה על דרך הסוד ובזה יצליחו נכסיו, והי"ה מעשה הצדקה שלום והי"ה אותיות הוי"ה ב"ה אות יו"ד היא הפרוטה אות ה' היא היד ה' אצבעות, אות ו' הזרוע אות ה' אחרונה יד גבאי הצדקה או העני.

וכמו מי שהיה לו רוב דם אם לא הקיז וחסר ממנו ניזוק, כך העשיר שיש לו דמים הרבה, רוצה לומר ממון, אם לא חיסר ממנו לצדקה, הריבוי מזיק המיעוט ובא זה ואבד את זה, ולזה כתוב (ויקרא יט' ט') לא תכלה פאת שדך, רוצה לומר שאם לא יתן לקט שכחה ופאה הוא מכלה את שדהו עד שלקט קצירך ופרט כרמך לא תלקט אפילו חלקך, אלא לעני ולגר שהם בעליו הראשונים תעזוב אותם

ובגמרא (כתובות סו' ב') אמר רבי יהודה אמר רב מעשה בבתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים ארבע מאות זהובים לקופה של בשמים לבו ביום אמרה להם כן תפסקו לבנותיכם וענו אחריה אמן.

תנו רבנן מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על חמור והיה יוצא מירושלים והיו תלמידיו מהלכין אחריו. ראה ריקה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים. כיון שראתה אותו נתעטפה בשערה ועמדה לפניו אמרה לו, רבי פרנסני, אמר לה בת מי את אמרה לו בת נקדימון בן גוריון אני, אמר לה בתי, ממון של בית אביך היכן הלך, אמרה לו רבי לא כדין מתלין מתלא בירושלים מלח ממון חסר ואמרי לה חסד, ופירש רש"י הרוצה למלוח ממונו כלומר לגרום לו שיתקיים, יחסרנו לצדקה תמיד זהו קיומו, אמר לה ושל בית חמיך היכן הוא, אמרה לו בא זה ואבד את זה, אמרה לו רבי זכור אתה כשחתמת על כתובתי, אמר להן לתלמידיו זוכר אני כשחתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה חוץ משל חמיה, בכה רבי יוחנן בן זכאי ואמר, אשריכם ישראל בזמן שעושים רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם ובזמן שאין עושים רצונו של מקום מוסרם ביד אומה שפלה ולא ביד אומה שפלה אלא ביד בהמתן של אומה שפלה.

אמר רבי אלעזר ברבי צדוק אראה בנחמה אם לא ראיתיה שהיתה מלקטת שעורים מבין טלפי סוסים בעכו קראתי עליה מקרא זה (שיר השירים א' ב') אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים, אל תקרי גדיותיך אלא גויותיך, וזה שאמר (קהלת ה' יב') עושר שמור לבעליו לרעתו עושר שאינו מוציאו ונותנו לבעליו לרעתו. כמו שכתבנו לעיל על רוב דם שאם לא חסר ממנו מזיקו, כך הדם הוא הממון אם לא חסר ממנו לעניים הוא לרעתו כי בא זה ואבד את זה. על ידי קללתו של עני שלא נתן לו חלקו, ואם נתן לעני, אפילו שלא נתן משלו לא עכב ויתברך מן העני ומן השם ית' שיתמיד בהצלחתו כדי שיתן לעניים שנאמר (דברים כד' טו') "כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך", וכן כתוב "וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא".

עשר את שלי ואני אַעַשֵּׂר את שלך - עשר עד שלא תתחסר, עשר בשביל שתתעשר, אמר הקב"ה עשר את שלי ואני אַעַשֵּׂר את שלך. (פסיקתא דרב כהנא יא,צט).

מעשרות מביאין את האדם לידי יראת חטא - מגיד שמעשרות מביאין את האדם לידי יראת חטא, רבי אליעזר אומר נדרים ונדבות שאדם מביא לבית הבחירה לבו מנדבו לתלמוד תורה, רבי ישמעאל אומר מעשר שני שאדם מביא לבית הבחירה, נכנס ללשכת הגזית ורואה חכמים ותלמידיהון יושבין ועוסקין בתלמוד תורה, לבו מנדבו לתלמוד תורה.

ובחנוני - רבי יוחנן אשכחיה לינוקא דריש לקיש, אמר ליה פסוק לי פסוקיך, אמר ליה עשר תעשר, אמר ליה לפרוש לי מר מאי עשר תעשר, אמר ליה עשר בשביל שתתעשר, אמר ליה מי שרי לנסויי קוב"ה והא כתיב לא תנסו את ה' אלקיכם, אמר ליה הכי א"ר אושעיא חוץ מזו, שנאמר הביאו את כל המעשר וגו'. מאי עד בלי די - עד שיבלו שפתותיכם לומר די (תענית ט").

עוד צריך להבין מדוע דוקא במצוה זו נאמר: "ובחנוני נא מאת. והענין יובן על פי משל: סוחר אחד הביא הרבה סוגי בדים למכירה, ואמר שכל חבילה מכילה מאה מטר, והקונים אינם מוכנים לטרוח ולבדוק כל חבילה, אלא בודקים חבילה אחת וממנה ילמדו לדעת את המדות של כל החבילות, ולשם כך בוחרים את החבילה הנראית הכי פחותה וקטנה, ואם בזו ישנה המדה הנכונה של מאה מטה הרי הם בטוחים שגם בשאר החבילות ישנה המדה הזאת.

אֶת אֲרֻבּוֹת חלונות הַשָּׁמַיִם וַהֲרִיקֹתִי ואשפוך (מ"ד) לָכֶם בְּרָכָה עַד־בְּלִי־דָי עד שיבלו שפתותיכם מלומר די (ע"פ ת"י), כי אשפיע לכם שפע בלי גבולות: יא וְגָעַרְתִּי אנזוף (מ"צ) לָכֶם בשבילכם בָּאֹכֵל בְּאַרְבֶּה האוכל ומכלה לכם התבואה והגפן (רש"י) וְלֹא־יַשְׁחֵת לָכֶם אֶת־פְּרִי הָאֲדָמָה וְלֹא־תְשַׁכֵּל תחסיר לָכֶם הַגֶּפֶן מפריה (מ"ד) בַּשָּׂדֶה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: יב ואז וְאִשְּׁרוּ ישבחו ויפארו אֶתְכֶם [ו] כָּל־הַגּוֹיִם משיראו ריבוי ההצלחה שלכם (מ"ד) כִּי־תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ ארץ שחפץ בה ה' לברך אותה (מלבי"ם), ואז הארץ תמלא רצון וחפץ היושבים בה (מ"ד) אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: יג חָזְקוּ קשים עָלַי דִּבְרֵיכֶם (מ"ד) כי אתם מתחזקים לסתור את דברי (מלבי"ם) ומטיחים דברים כלפי מעלה (מהרי"ק) אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם מַה־נִּדְבַּרְנוּ דברנו עָלֶיךָ: יד אשיב לכם כי מה ש אֲמַרְתֶּם שָׁוְא לחנם היה עלינו לַעֲבֹד את אֱלֹהִים כי לא נקבל שום שכר (רש"י) וּמַה־בֶּצַע תועלת בא לנו (מ"ד) כִּי שָׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְכִי הָלַכְנוּ קְדֹרָנִית בשפל רוח (רש"י) מִפְּנֵי יְהוָה צְבָאוֹת לריק יגענו בעבודתינו (מלבי"ם): טו ועוד אתם אומרים הואיל וְעַתָּה ראינו שאין תועלת לשמור מצוות ה' אֲנַחְנוּ מְאַשְּׁרִים משבחים ומפארים את זֵדִים הרשעים שאינם יגעים בעבודת השי"ת כי אנחנו רואים ש גַּם־נִבְנוּ עֹשֵׂי רִשְׁעָה וקיימים כבנין גַּם בָּחֲנוּ אֱלֹהִים לדעת אם יעניש אותם וַיְמַלֵּטוּ ונמלטו וניצלו מהעונש (מ"ד): טז אבל אָז כששמעו את דברי הרשעים המעורדים ספיקות וכל מיני תלונות (מ"ד) נִדְבְּרוּ [ז] דברו בניהם יִרְאֵי יְהוָה החכמים והמשכילים (אב"ע) אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ והיו נושאים ונותנים בדבר עד שמצאו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול וַיַּקְשֵׁב יְהוָה וַיִּשְׁמָע ויתן להם שכרם וַיִּכָּתֵב דבריהם (מ"ד) בְּסֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו להטיב להם לְיִרְאֵי יְהוָה הם הצדיקים וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ הם היודעים שם הנכבד והנורא (אב"ע), וחושבים תמיד בדרכי ה' וברוממותו (רד"ק): יז וְהָיוּ דבריהם שמורים לִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סְגֻלָּה אוצר נחמד לשלם לכל אדם כפעלו (רש"י) וְחָמַלְתִּי אחמול וארחם (מ"צ) עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יַחְמֹל אִישׁ עַל־בְּנוֹ הָעֹבֵד אֹתוֹ מאהבה (ע"פ מ"ד): יח וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם עוד תשובו ותראו את ההבדל בֵּין צַדִּיק לָרָשָׁע

עיונים והארות

והנמשל, הקדוש ברוך הוא בא לבני ישראל בסחורות רבות שהם שש מאות ושלש עשרה מצוות, ואנו מובטחים שכל התרי"ג מצוות הם לטובתינו, וכדי להמחיש לנו איך שכל המצוות הם לטובתינו, ניתנה לנו אפשרות לבדוק במצות מעשר, שבאופן טבעי יש בה חסרון כיס והפסד, והקדוש ברוך הוא אומר, תנסו ותראו איך שהדבר יוריק לכם שפע ברכה עד בלי די, ומכאן תלמדו קל וחומר לשאר מצוות (כוכב מיעקב).

ו. ואשרו אתכם - עתידים ישראל להתקלס מן האומות. אמר ר"ש בן חלפתא כשהמטרונא מתקלסת מאוהביה ומשכניה אין לה כבוד, אלא כשמתקלסת מצרותיה (ילמדנו).

ז. אז נדברו - א"ר יהודה שני תלמידי חכמים הנוחים זה לזה בהלכה הקב"ה מקשיב להם, שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו, ואין דבור אלא לשון נחת, שנאמר ידבר עמים תחתינו (שבת ס"ג).

רב כהנא אמר בשם רבי לוי לשעבר אדם עושה מצוה והנביאים כתבוה, וישמע ראובן ויצילהו מידם, ויצבט לה קלי, עכשו שאין נביאים מי כותבה, אליהו ומלך המשיח, והקב"ה חותם על ידיהם, שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וגו'.

בֵּין עֹבֵד אֱלֹהִים מאהבה לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ מאהבה אלא בשביל לקבל שכר, או מיראת העונש (מלבי"ם): יט כִּי
הִנֵּה הַיּוֹם יום המשפט לרשעים בָּא בּוֹעֵר חם ולוהט כַּתַּנּוּר [ח] אש וְהָיוּ כָל־זֵדִים הרשעים
וְכָל־עֹשֵׂה רִשְׁעָה נוחים להשרף כַּקַּשׁ וְלִהַט וישרוף אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
עד אֲשֶׁר לֹא־יַעֲזֹב וישאיר לָהֶם (מ"ד) שֹׁרֶשׁ וְעָנָף נין ונכד (רש"י): כ אמנם הצדיקים וְזָרְחָה לָכֶם
[ט] יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה הצדקה שעשיתם היא תאיר לכם כשמש שהוא וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ הפרושים
על הארץ כן יהיה לכם רפואה ותענוג וְיָצָאתֶם בכל מקום שתצאו ותבואו וּפִשְׁתֶּם תתענגו ותתרבו בבשר ושומן כְּעֶגְלֵי
כעגלים מפוטמים מַרְבֵּק בדיר שלהם (מ"ד): כא וַעֲסוֹתֶם תדרכו ותרמסו את הָרְשָׁעִים [י] כִּי־יִהְיוּ אֵפֶר
מונח תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם (מ"ד) בְּיוֹם המשפט אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה ושופטם לכליון (רד"ק) אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת: כב לכן בכל דור ודור זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֹתוֹ בְּחֹרֵב בהר
סיני עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל כי בשמירת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים תקבלו הגמול (מ"ד ופ"צ): כג הִנֵּה בזכות התורה אָנֹכִי
שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא [יא] לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הוא יום הגמול
(מ"ד) שתשוב לכם הנבואה (מלבי"ם): כד וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת לאביהם שבשמים עַל־ עם הַבָּנִים וְלֵב בָּנִים
עַל־ עם אֲבוֹתָם פֶּן־אָבוֹא פתאום וְהִכֵּיתִי אֶת־הָאָרֶץ חֵרֶם אשמיד כליל את יושבי הארץ, ולכן
יקדים לשלוח מלאך הברית להשיבם בתשובה (רד"ק): כג הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי
בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא:

עיונים והארות

ח. בוער כתנור - ריש לקיש אמר אין גיהנם לעתיד לבא, אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה, ורשעים נדונים בה, שנאמר כי הנה היום בא בוער כתנור, וצדיקים מתרפאים בה, שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, ולא עוד אלא שמתעדנין בה, שנאמר ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק (נדרים ג').

ט. וזרחה לכם - א"ל הקב"ה ליעקב אתה סימן לבניך, מה אתה ביציאתך השקעתי לך חמה, דכתיב וילן שם כי בא השמש, ובחזרתך הזרחתי לך גלגל חמה, דכתיב ויזרח לו השמש, כך בניך ביציאתן אומללה יולדת השבעה באה שמשה, ובחזרתן וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה (ב"ר ס"ח).

אבן טובה היתה לאברהם אבינו, שכל הרואה אותה אם היה חולה מתרפא, שנאמר וה' ברך את אברהם בכל, וכשמת נטלה הקב"ה וקבעה בגלגל חמה, שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה (ב"ב ט"ז),

י. ועסותם רשעים - מובא ב"תנא דבי אליהו" פרק שלישי: עתיד הקדוש ברוך הוא לשבת בבית המדרש הגדול שלו וצדיקים לפניו אומרים על טהור טהור ועל טמא טמא, ואחר כך מביאים את הרשעים ודנים אותם לפניהם, כל אחד מקבל את העונש המגיע לו, על דרך שאמרו (עדויות פרק שני, משנה י): "משפט רשעים בגהינם שנים עשר חודש". ואחר כך באים הצדיקים ואומרים: רבונו של עולם! אותם בני אדם היו משכימים ומעריבים לבית הכנסת, קוראים קריאת שמע, מתפללים ועושים שאר מצוות. מיד אומר הקב"ה: אם כן לכו ורפאו אותם, מיד הולכים הצדיקים ועומדים על עפרם של רשעים ומבקשים עליהם רחמים, והקב"ה מעמידם מאותו אפר שמתחת כפות רגליהם של הצדיקים - ומביאם לחיי העולם הבא, לכך נאמר: "ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם". (ילק"ש)

יא. הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא - יש להבין מדוע כתוב "שולח" בלשון הווה, והרי היה צריך לומר "אשלח" בלשון עתיד? ויש לומר שבכל רגע ורגע הקדוש ברוך הוא שולח את אליהו, ולכן כתוב "שולח" בלשון הווה, כי ביאת המשיח ובשורת המבשר תלויה בעם ישראל במדרגת התשובה, כיון שכל פסיעה ופסיעה של ישראל שצועדים קדימה בתשובה גורמת שמלך המשיח מתקדם, עם ישראל מניעים רגלו של משיח, ולכן "שולח" בלשון הווה, כי באותו רגע שצועדים קדימה ומתקרבים להשם יתברך, לעומתם מתקרב המשיח, וגדולה תשובה שמקרבת את הגאולה, השכינה מתקרבת לישראל לפי קרבת ישראל אל השכינה (קול צופיך).

הלכות פסח

הלכות בדיקת חמץ

כתוב בתורה "אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם" (שמות יב, טו) **ולמדו רבותינו שהוא בי"ד בניסן[א] סוף זמן אכילת חמץ, וודאי שאין הכונה ליום ראשון של החג שהרי נאמר "לא תשחט על חמץ דם זבחי" לא תשחט הפסח ועדיין החמץ קיים ושחיטת הפסח הוא בי"ד בניסן[ב].**

א. קודם ליל ארבעה עשר בניסן צריך לכבד ולנקות כל חדרי הבית והחצר, כדי שלא ישאר שום חשש חמץ ברשותו בפסח, וכן יש לבדוק בכל הבגדים בכיסים שלהם אולי הניחו בהם חמץ ובפרט בכיסים של הילדים, ובילקוטי בתי הספר[ג], וידוע שכתב האר"י שהנזהר ממשהו חמץ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה[ד].

עיונים והארות

א. ונקרא "ראשון לפי שהוא לפני השבעה, ומצינו מוקדם קרוי ראשון כמו "הראשון אדם תולד" (איוב טו) שפירושו הלפני אדם נולדת (רש"י שם).

ב. ובאול"צ (פ"ז תשובה ו), ביאר שמצות הבדיקה היא מה"ת, עפ"י מש"כ הר"ן (ריש פסחים) דאף בבדיקה סגי מהתורה, דתשביתו מתקיים או ע"י בדיקה וחיפוש או ע"י ביטול, ואם בדק וחיפש כדין ולא מצא, אע"פ שהשהה אצלו חמץ שאינו ידוע לו, מ"מ אינו עובר עליו, שכך מצותו לחפש אחריו, לפי שלא רצו חז"ל לסמוך על בטול שמא לא יבטלנו בלב שלם, וכ"כ רבינו דוד ומהר"ם חלאוה, וכ"ה בריטב"א דהבדיקה מן התורה היא כל זמן שלא ביטל. והטור (סי' תלא) נקט בשם התוס' וסיעתם דהבדיקה מדרבנן, וכ"מ בב"י שם, וכן נקט במג"א (ריש סי' תלא) וכמש"כ במחצה"ש שם. אך הפר"ח ושו"ע הרב נקטו כשיטת הר"ן דכל שבדק אפילו לא ביטל ונמצא חמץ אינו עובר, דהבדיקה מהני מהתורה, וכן פסק להלכה במ"ב (סי' תלא סק"י ובסי' תלד סק"ו) דבדיקת חמץ הוי דאורייתא כל זמן שלא ביטל, ואם בדק היטב ועכ"ז נשאר, אע"פ שלא ביטל אינו עובר.

ואל לאדם לחפש תחבולות להפטר ממנה, שהרי בשעה שיש חרון אף בעולם נענשים גם על מצוות עשה שיכול היה לחייב עצמו ולא חייב.

וצריך לידע על כל מזון שיש בביתו אם יש בו חמץ, ולא יסמוך על מה שניקו הבית קודם פסח, כי לפעמים לא נתנו דעתם על המוצרים עצמם, ויש מהם חמץ גמור. ויש ליזהר בזה בכל מיני מוצרי מאכל שמעורב בהם חמץ ואין הדבר ידוע, כגון ממרח שוקולד שיש שמעורבים בהם ופלים טחונים, וסוכריות שונות יש מהן העשויות מחמץ, וכן על זו הדרך. (מו"ר חכם בן ציון זללה"ה פ"ז אות ו).

ג. רמ"א (סימן תלג סעי' יא), **בא"ח** (פ' צו אות א).

ד. ומקורו מהזוה"ק ברעיא מהימנא (ח"ג דף רפב:) וז"ל: **רַעְיָא מְהֵימָנָא** אומר רשב"י למשה רבנו, **מָארֵי דְּפִסְחָא** בעלי הפסח שהם עם ישראל, שמקיימים מצוות הפסח שהוא באור החסד העליון והוא סוד הגאולה, וכמש"כ בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל, וכמ"ש הושיעה לו ימינו שהוא בחסד, **בְּזִמְנָא דְּשָׁלִיט עָלַיְיהוּ לֵיל שְׁמוּרִים** בזמן ששולט עליהם ליל שימורים, כי מצה שמורה שהיא השכינה שמורה מן החיצונים והקליפות בגלות הדומה ללילה, כי שמורה אותיות שמר ו"ה שהם זו"ן שלא ישלטו עליהם אחיזת הקליפות, **כָּלְחוּ צְרִיכִים לְמֶהֱוֵי שְׁמוּרִים, וּנְטוּרִים מֵחָמֵץ וּשְׁאוֹר בְּכָל שֶׁהוּא** כולם, דהיינו כל עם ישראל צריכים להיות שמורים ונזהרים מחשש מחמץ ושאור כי החמץ הוא ס"מ ושאור היא לילי"ת ואפי' מכל שהוא כי טיפת חמץ הקטנה ביותר היא כחיידק טורף, **וְכָל מַאֲכָלִים וּמַשְׁקִים** (ס"א מָאנֵי דְּפִסְחָא) **כָּלְחוּ נְטוּרִין** וכל המאכלים והמשקים כולם צריכים להיות שמורים מאד שלא יתערב בהם חשש חמץ כל שהוא. **וּמַאן דְּנָטִיר לוֹן מֵחָמֵץ וּשְׁאוֹר** ומי ששומר את המאכלים והמשקים לבל יתערב בהם אפי' חשש משהו חמץ ושאור, **גּוּפֵיהּ אִיהוּ נָטִיר מְיֵצֶר הָרָע לְתַתָּא** גופו הוא שמור מיצר הרע למטה ואז מובטח לו כמו שאמר רבנו האריז"ל שלא יחטא כל השנה, **וְנִשְׁמָתֵא לְעֵילָּא** ונשמתו שמורה למעלה שלא תנזק בעלייתה ממלאכי חבלה. **וְאִתְּמַר בֵּיהּ,** (תהלים ה, ה) **לֹא יְגוּרְךָ רָע** ונאמר בו לא יגורך רע שהסטרא אחרא לא תשלוט בו. **בְּגִין דְּהָא אִתְעֲבִיד גּוּפֵיהּ קֹדֶשׁ, וְנִשְׁמָתֵיהּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים** לפי שנעשה גופו קודש שמקדש אותו באכילתו ונשמתו נעשית קודש קודשים, כי הנשמות באות מהבינה העליונה שהיא בחי' קודש קדשים. **וְאִתְּמַר בְּיֵצֶר הָרָע** ונאמר ביצה"ר (ויקרא כב) **וְכָל זָר לֹא יֹאכַל קֹדֶשׁ,** פי' הזר שהוא יצה"ר לא יבא לאכול ולטעום מן הגוף הזה שהוא קודש (במדבר א) **וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת** ויצה"ר שמתקרב לקדוש ולצדיק, יומת שם ברעב כי אין לו שום פתח ליקח ממנו איזה קדושה.

וכתב בספר אור החמה (חלק ב, דף מט ע"ג), בהקדמה אחת הנזכרת ברעיא מהימנא סוף פרשת כי תצא, והוא שכל מי שישמור עצמו מכל מיני חימוץ במאכליו ובמשתיו בימי הפסח, ומדקדק בענין זה הרבה מאוד, מובטח לו שלא יחטא כל השנה כולה. ואפשר שזהו שרמז כאן דקאמר "ושמרתם את המצות" כמה דאת אמר "ושמרתם את בריתי", כלומר בזמן

ב. בתחילת ליל ארבעה עשר בניסן בודקים את החמץ לאור הנר, וזמן הבדיקה אחר צאת הכוכבים (כעשרים דקות לאחר השקיעה) **ויתפלל תפילת ערבית ואח"כ יבדוק דתדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם**[ה].

ג. אסור להתחיל בשום מלאכה חצי שעה קודם זמן הבדיקה, וכן אסור לאכול פת או עוגה יותר מכביצה (58 גרם) **החל מחצי שעה קודם זמן הבדיקה, אבל פחות מכן, עד 50 גרם פת או עוגה מותר, ופירות וירקות מותר אפילו יותר משיעור זה, וכן תבשיל אורז וכיוצא, וכל שכן שמותר לשתות תה או קפה. וכן אסור להתחיל ללמוד קודם זמן הבדיקה עד שיבדוק, אבל אם התחיל ללמוד קודם זמן הבדיקה אין צריך להפסיק**[ו], **ושיעור הנאמר ברבים אפשר לקיימו גם בליל בדיקת חמץ אף אם נמשך שעות מספר, משום שהרבים מזכירין זה את זה ואין לחוש שמא ישכחו, וטוב שעם סיום השיעור יכריזו על בדיקת חמץ**[ז]. **וי"א שאין ללמוד בליל י"ד לפני שיבדוק ואפי' שלומדים בציבור**[ח].

ד. קודם הבדיקה יצניע החמץ הנשאר לו לצורך אכילתו בליל ארבעה עשר, ובשחרית של יום ארבעה עשר, שלא יתפזר אנה ואנה, ובפרט יש להזהר כשיש ילדים קטנים להשגיח עליהם שיאכלו בפינה מיוחדת ולא ישוטטו בשעת אכילתם כדי שלא יצטרך לבדוק שוב אחריהם[ט].

ה. נוהגים להכין עשרה פתיתי חמץ פחות מכזית (כזית עשרים ותשעה גרם) **עטופים בנייר, ולפזרם בבית, והבודק מחזר עליהם למוצאם ולבערם**[י], **וטוב שאחד מבני הבית ירשום על פתק את המקומות ששמו פתיתים**

עיונים והארות

שתשמרו את המצות בעצם מכל חימוץ, אז "ושמרתם את בריתי", שלא תבואו לידי חטא ולא לידי עבירה שתטמא אות ברית, חס ושלום.

ובספר חמדת ימים (ח"ג הלכות פסח פרק ב דף ט ע"א) כתב, וביותר בעסקי חג הפסח, כי כל הזהיר ומחמיר עליו ביותר, הרי זה משובח וניקה מפשע רב, ואת הצפוני ירחיק מעליו, כאשר קיבלנו מפי גבורת אור המופלא האר"י זלה"ה כי כל האיש השומר פסח כהלכתו על קל על חמור, שהחמירו בו המחמירים לא יעדר דבר, ימצא עזר כנגדו ואין שלטון שאור שבעיסה ירתחנו וחדל לעשות הפשע".

ובספר משנת חסידים (מסכת ניסן פרק ג, ד) כתב, והשומר פסח מחמץ כהלכתו, ויחמיר בו בכל החומרות שמחמירים המחמירים, יועיל לנפשו מאוד כל השנה. והגאון החיד"א ז"ל בספרו דבש לפי (מערכת ח. אות ח"י) כתב, הנזהר בפסח מחמץ בכל שהוא, מובטח לו שלא יחטא כל השנה, כן כתבו גורי האר"י זצ"ל. וזה רמז "ושמרתם את המצות" וקרי ושמרתם את המצוות, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (מכילתא בא פרשה ט), ורמז שאם שמרתם את המצות שמירה מעליא כהלכות הפסח, אז תהיו בטוחים, ושמרתם את המצוות לבלתי תחטאו.

ובספר יסוד ושורש העבודה (שער ט, שער הצאן, פרק ז) לאחר שהעתיק דברי הזוהר שהבאנו לעיל, כתב גם האר"י ז"ל מזהיר מאוד על זהירות משהו בחמץ בפסח, וכתב שיחמיר האדם בכל החומרות של כל הפוסקים, ומי שזהיר ממשהו חמץ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה.

ורבנו אליעזר פאפו ז"ל בספרו אלף המגן (משפטים לד, יח) ובספרו הנודע פלא יועץ (מערכת חמץ) כתב, ולכן כתבו גורי האר"י ז"ל שהזהיר מאוד באיסור חמץ, והמחמיר על עצמו בחומרות יתירות, מובטח לו שלא יחטא כל השנה, כי מאחר שביער את רוח הטומאה מכל וכל ולא נתן מקום שתשלוט בו הסט"א, איזה הדרך יוכל לשלוט בו להחטיאו.

ואע"פ שבספרי רבנו האר"י ז"ל עצמו לא נזכר דבר זה בפירוש, לא בשער הכוונות ולא בספר פרי עץ חיים, ולא בשאר ספרי מהרח"ו ז"ל. וכן מו"ר הרש"ש זיע"א לא הזכיר מהבטחה זו מאומה, אלא רמז בדבריו שבדרך שהולך בהם מוליכים אותו כל השנה. ובכף החיים (סי' תמז ס"ק ב) כתב על דברי הבאר היטב (שם ס"ק א) וכעת לא מצאתי כתוב כן בכתבי האר"י ז"ל אשר בידינו, כי אם בספר משנת חסידים.

מ"מ ראינו שמקור הדברים בזוה"ק ולכן אפשר מאד שרבינו האר"י ז"ל חתם על זה.

איתא במדרש רבה (קהלת פרשה ד) "שומר מצוה לא ידע דבר רע", זו אסתר שהיתה עסוקה במצות ביעור חמץ ולא היתה יודעת מה בדעתו של המן. ועיין באר היטב (סימן תמז ס"ק א) וחזון עובדיה (הלכות בדיקת חמץ) ועיין בשעה"כ (דף פא ע"ד ד"ה ונרחיב).

ה. כ"כ בחק יעקב ובא"ר, ובחיד"א במחזיק ברכה (סי' תלא ס"ק ג) בשם מהר"י שפירא, וכ"ה במ"ב (ס"ק ח), ע"ש. ומו"ר הגרב"צ זללה"ה העיר ע"ז דאפילו להראב"ד דעיקר זמנה בתחילת הלילה, מ"מ מסתבר דחז"ל שתקנו זמן לבדיקה תקנוהו קצת לאחר צאה"כ, כדי שיוכלו להתפלל ערבית בזמנה, דהרי תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם.

ו. שו"ע (סימן תלא סעי' ב), מ"ב (שם סק"ו), ועיין חזו"ע (שם הלכה ג) שכתב שבלימוד מה שאסרו הוא רק כאשר הגיע זמן הבדיקה ולא חצי שעה קודם לכן.

ז. כן פסק מו"ר מופה"ד בחזון עובדיה (שם).

ח. כן כתב באור לציון (ח"ג פ"ז תשובה א) וכן היה מורה הגאון רבי מרדכי אליהו זצ"ל.

ט. בא"ח (פ' צו סוף הלכה ה), כף החיים (סימן תלד ס"ק א).

י. רמ"א (סי' תלב סעי' ב). והטעם לעשרה כתב רבנו האר"י ז"ל בספר פע"ח (שער כא סוף פרק ד), שצריך להניח קודם הביעור עשרה פתיתי חמץ לבערם ולכן שורפים ומבטלים אותם כנגד

אלה כדי שאם לא ימצאם הבודק יוציאם ממקומם ויבערם, ובדיעבד אם לא מצאם יסמוך על הביטול.

ו. קודם הבדיקה יטול ידיו[א], ויאמר לשם יחוד וכו' המובא בלשון חכמים להרי"ח טוב, ויברך "ברוך וכו' אשר קדשנו במצותיו וצונו על ביעור חמץ"[ב], ואסור לדבר בין הברכה לתחילת הבדיקה, ואם דיבר דברים שאינם מענין הבדיקה, צריך לחזור ולברך. וצריך ליזהר שבין הברכה לבדיקה לא ישהה אפילו בשתיקה יותר מכדי דיבור שהוא אמירת "שלום עליך רבי". ובאמצע הבדיקה יכול לדבר כל מה שיש בו צורך לענין הבדיקה, אמנם לא ישיח בדברים אחרים כלל, מפני שאינו נותן לבו לבדוק כראוי ומכל מקום אם עבר ושח אינו חוזר ומברך[ג]. ומותר לענות אמן ויהא שמיה רבא באמצע הבדיקה. וכן מותר לברך אשר יצר אם הוצרך לכך, כי יש לחוש שמא ישכח לברך אחר הבדיקה.

ז. ואע"פ שמצוה זו היא באה מזמן לזמן, אין מברכים עליה שהחיינו[ד], אמנם טוב להשתדל להשיג פרי חדש או בגד חדש ויברך עליו שהחיינו ויכוין לפטור גם מצוה זו[ט], וכה יעשה, אחר שברך "על ביעור חמץ" יבדוק מעט ואחר כך יברך שהחיינו על הפרי המונח לפניו ואחר שיגמור הבדיקה יברך ברכת הנהנין על הפרי ויאכלנו.

ח. אם שכח ולא בירך על ביעור חמץ, יברך כל זמן שלא סיים הבדיקה, ואם סיים הבדיקה שוב אין לברך כלל[טז].

עיונים והארות

עשרה כיתרין דמסאבותא עכ"ל. ובספר קב הישר (ס"פ פ"ט) כתב בענין זה וז"ל: קבלה בידי מרבותי שהיו מצווים להניח החמץ בעשרה מקומות כנגד עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים, וכנגד עשרה דינים שהקב"ה עתיד לעשות ולקעקע ביצתם של מיצרי ישראל וכנגד זה הקב"ה מקדש את ארץ ישראל בעשר קדושות עכ"ד. והרמח"ל בקיצור הכוונות שלו (דף סח) כתב וז"ל: ובליל י"ד בודקים את החמץ כמו שציוו חז"ל, ומניחים קודם הבדיקה עשרה פתיתי חמץ כנגד העשר בחינות של הקליפה עכ"ל. וכ"כ השל"ה (דף קמט ע"א) וז"ל: למה עשר חתיכות ולא פחות ולא יותר, אלא לרמוז לך, כנגד עשר טומאות כדי לבטל אותם ולבערם מן העולם, שלא ישאר שום קטיגור בעולם על ישראל. אלא ישראל צריכין להם רחמים בפסח, הדא הוא דכתיב (שמות יב, מב) "ליל שמורים הוא להשם", שהוא שמור מן המזיקין ופורעניות ומקטרגין של העולם (פסחים קט: ראש השנה יא:) והם יושבים שמורים כבני חורין, כיין הטוב שעומד על שמריו ובבטחה בלי פגע רע ובלי שטן רע ובלי שום קטרוג. ולפיכך ציונו השם יתברך ויתעלה שמו להשבית חמץ בפסח, ודי בזה לכל משכיל ומבין.

וכ"כ בספר כתר שם טוב גאגין (ח"ג עמוד ה) מספר זה נתקן על ידי חכמי הקבלה, והם כנגד עשרה כתרי דמסאבותא, כי זה לעומת זה עשה השם, כמו שיש עשרה עלולים (ספירות) בקדושה, כמו כן יש עשרה בטומאה, וזהו סוד עשר מכות. וכנגד זה הקב"ה קידש את ישראל בעשר קדושות. ע"כ. ועיין כף החיים (שם ס"ק לא). וחזו"ע (שם הלכה א).

יא. בא"ח (שם אות א), כף החיים (סי' תלב ס"ק א), ובודאי שיטול ידיו בלא ברכה. וכן אם בודקים ב"ב עמו ראוי שגם הם יטלו ידיהם. ומכיון שכתבו האחרונים שצריך שיהיה טהור מטומאת קרי ומת"ה לכן טוב לטבול קודם.

ובספר חמדת ימים (ח"ג דף טז ע"ד) כתב, ורבים מיראי השם קדושיו נהגו לטהר את ידיהם קודם הבדיקה, על כי היא באה לטהרת העולמות מהסטרא אחרא, ונכון להחמיר בה ולעשותה בנקיון כפיים לברך בטהרה. ועל ידי הברכה נברא מלאך אחד ופנה למעלה לדחות הקלי' מכל מקומות הקדושה. וכל שכן שלא יגש לעשותה אם לא טבל לקריו חס ושלום, הא למה זה דומה לנועל את ביתו לשומרו ונמצא אויבו ומבקש רעתו שמור בתוכו, אשר לא יועיל ולא יציל. אשר על כן הטהרה והקדושה עיקר גדול בזה, ולכן טהור ידים יוסיף אומץ. גם כן ליזהר לעצור את רוחו שלא לדבר בין הברכה לבדיקה.

יב. שו"ע (סי' תלב סעי' א), ואין מברכים על בדיקת חמץ דאין זה סוף מצותו אלא תכלית הבדיקה צורך הביעור. וכיון שכך תיקנו חז"ל מטבע ברכה זו. אם טעה ובירך על בדיקת חמץ לא יצא י"ח וצריך לחזור ולברך (פמ"ג א"א ס"ק א). ומ"מ אם בירך לבער חמץ יצא (משנ"ב סק"ג בשם האחרונים).

יג. שו"ע (שם). וטוב שלא ידבר בדברים אחרים עד אחר הביטול. כ"כ בכף החיים (שם ס"ק כא) בשם ר' מנוח. וכן הביא הברכ"י בשם השה"ל שלא ישיח עד אחר הביטול שהרי הביטול הוא מן התורה והבדיקה דרבנן. וכתב מו"ר מופת הדור (שם הלכה ה) ומ"מ אם עבר ושח אפילו בדברים בטלים אינו חוזר לברך. שספק ברכות להקל.

יד. בהגהות מיימוניות (פ"ג מחו"מ אות ה ופ"י מברכות) כתב בשם ר' שמואל בן חפני גאון דמברכים שהחיינו בבדיקת חמץ, וכן כתב ברבינו ירוחם (נתיב ה ח"א) בשם הראב"ד ובעל העיטור, וטעמם משום דלא דמי לניקור החלב שאין מברכין, משום דשם אינו מחוייב לאכול, משא"כ הכא הרי מחוייב לבדוק. אמנם בשו"ת הרא"ש (כלל כה) כתב שאין מברך על הבדיקה זמן, לפי שהיא לצורך דרגל וסמכינן אזמן דרגל. וכ"כ בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' רכג) דאין דרכנו לומר זמן. ואע"פ שהפר"ח כתב שראוי לברך שהחיינו, כבר השיגו עליו המטה יהודה ונהר שלום וחמד משה שאין לברך, וכ"כ מרן החיד"א שפשט המנהג שלא לברך. ובבן איש חי (פרשת צו) כתב דאם נזדמן לו בגד חדש או פרי חדש יברך עליו זמן קודם ברכת על בעור חמץ ויכוין לפטור הבדיקה, והובא בכף החיים (ס"ק ט).

טו. בא"ח (שם אות ה), חזו"ע (שם הלכה ה). ומו"ר הגאון הגדול כמוה"ר בן ציון אבא שאול זצ"ל היה אומר ליקח טלית קטן או גדול ויברך עליו שהחיינו ויכוין לפטור בברכה זו את מצות הבדיקה וילבשנו ואח"כ יברך על הבדיקה. והנה מה טוב שעושה כמנהג אחינו האשכנזים פעם אחת בשנה.

טז. רמ"א (סי' תלב סעי' א).

ט. נהגו שמוליכים עם הבודק קערה שנותנים בתוכה חתיכת לחם ומעט מלח, וסכין כדי לחטט בה בחורין ובסדקין[י].

י. הבדיקה צריכה להיות לאור נר אחד של שעוה וטוב שיהיה משעוה אמיתית הנקראת "דונג", ואין בודקים בנר אבוקה, מפני שאינו יכול להכניסו לחורים ולסדקים. ואם עבר ובדק לאור האבוקה צריך לחזור ולבדוק, ושתי פתילות נקראות אבוקה[יא].

יא. אין לבדוק על ידי נר של חלב ונר של שומן ונר של שמן, ונתנו בהם סימן חשש"א, ראשי תבות חלב שמן שומן אבוקה[יב].

יב. צריך לבדוק בחורים ובסדקים ובכל פינות הבית, וכן המרפסות וחדר מדרגות והגינה ובכל שאר המקומות שמצניעים שם מאכל או משקה שיש בהם חשש חמץ, וכל חדרי הדירה צריכים בדיקה אפילו שברור לו שמעולם לא אכל שם חמץ, ולא יקוץ בבדיקתו אפילו שיש לו טרחה גדולה, כי מצוה זו גדולה מאוד, ולפום צערא אגרא[יג].

יג. מי שקשה לו לבדוק בעצמו כל החדרים, יעמיד מאנשי הבית אצלו בשעת הברכה, ואחר כך יתפזרו לבדוק לאור הנר על סמך הברכה של בעל הבית[יא]. ואם אין בעל הבית בודק כלל, וממנה שליח לבדוק החמץ במקומו, לא יברך בעל הבית על הבדיקה אלא יברך השליח שעושה המצוה[יב].

יד. בעלי חנויות וכן בעלי מכוניות צריכים לבדוק גם את החנות או המכונית לאור הנר בליל ארבעה עשר בניסן, אפילו אינם משתמשים בהם בפסח, אמנם לא יחזור לברך, אלא יסמוך על ברכתו שברך בבית אפילו יש מרחק גדול ביניהם[יג].

עיונים והארות

יג. בא"ח (שם אות ו), וכתב שהטעם מפני שהשטן וגונדא דיליה מתקנאין הרבה במצות בדיקת חמץ, ולכן מוליכין עם הבודק מלח לדחות המשטינים והמקטרגים, על דרך שאמרו בהשמת המלח על השולחן ועוד טעם אחר שעושין כן לסימן טוב שנזכה לשנים רבות לבדוק בכל שנה ושנה, שכן המלח הוא סימן לקיום דכתיב "ברית מלח" שהוא דבר המתקיים.

יה. שו"ע (סימן תלג סעי' ב), ועיין מג"א (ס"ק ה) שכתב שאם בדק לאור האבוקה אף בדיעבד צריך לחזור ולבדוק, ולענין אם כשחוזר לבדוק האם יחזור לברך עיין בכה"ח (שם ס"ק יא) ובחזו"ע (שם הלכה ב) דחששו לשיטת הב"ח והט"ז, ופסקו סב"ל ולא יחזור לברך. ועיין ברכת ה' (ח"א פ"ב ה"ז).

ודע שהמדקדקים והמתחסדים לוקחים נר שעוה אמיתי הנקרא דונג כי יש בו כח לבטל הקליפות שנקראים "עש" ולכן עתה בבדיקת חמץ שמבערים את החמץ והקליפות יש ענין לעשות זה בנר שעוה שכן שעוה אותיות ש"ע ו"ה וכן ע"ש י"ה סודו הוא הנה כתב מורינו האר"י בשער רוח הקודש (יחוד נט) וז"ל: "עושה נפלאות עד אין חקר". עושה הוא **ש"ע–ו"ה** והוא **ש"ע** נהורין, והם אר"ך בא"א וק"ן בז"א. ותכוין להמשיך **ש"ע** לזו"ן שהוא **ו"ה** וע"י כך יוסרו הקליפות הנקראים **ע"ש**, וכשתעשה כך תכוין להסירם ע"י האש באופן כי **אלהי"ם** דיודי"ן ע"ה הוא בגי' א"ש. ותכוין להמשיך האש מן האלקים שהוא הבינה אל הקליפות הנקראים **ע"ש** שהיו נאחזות בו"ה שהוא זו"ן, והיו בתחילה **עוש"ה** וכעת **שעו"ה** ויותכו ויומסו מפני האש וז"ס "הרים כדונג נמסו".

ובזה תבין מעלת נר שעוה שהם אותיות **ש"ע–ו"ה** שיכוין להמשיך **מש"ע** ריבוא נהורין שבפנים דא"א אל זו"ן שהם **ו"ה** ועל ידי כך יוסרו ויובדלו מהם הקליפות הנקראים **ע"ש** ותכוין להסיר את הקליפה ע"י האש באופן הזה. כי אלהי"ם דיודי"ן ע"ה גמט' **ע"ש** ותכוין להמשיך אש מן אלקים שהוא הבינה אל מקום הקליפה הנקראים **ע"ש** שהיו נאחזות באותיות ו"ה שהם זו"ן, ע"כ.

יט. שו"ע (שם) בא"ח (שם).

כ. מר"ן שו"ע (סי' תלג סעי' ג), ובשו"ע רבינו זלמן (שם ס"ק יג), וכן פסק בחזו"ע (הלכה א), והטעם שתיקנו הבדיקה בלילה משום שבני אדם מצויים בבתיהם, ואור הנר יפה לבדיקה מס' פסחים (דף ד ע"א) ועיין רש"י (שם). כף החיים (שם). וכתב בשו"ת כת"ס (ח"א ס"ס יז), שהחתם סופר הרבה לבדוק בכל הבית והעליות ובארגזים ובחצר ובכל מקום שאפשר שיהא שם חמץ. וכן העידו על הגר"א שבדיקת החמץ בביתו היתה נמשכת זמן רב. וכתב מו"ר מופת הדור שהספרים אין צריכים בדיקה דפרורים לא חשיבי ואפקורי מפקר להו ע"כ. אמנם הברכונים של ברכת המזון וכן סידורים שמשתמשים בהם הרבה על השלחן כדאי להחליף לפסח. ודע שלדעת רבים מהפוסקים אע"פ שבדקו קודם ליל י"ד יש לחזור ולבדוק לאור הנר בליל י"ד בלא ברכה וכן הכריע מו"ר הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל באור לציון (ח"ג פ"ז תשובה ט) ועיין בזה עוד למרן מופת הדור בספרו חזון עובדיה בעמוד ג"ל ובעמוד ל"ו.

כא. מר"ן שו"ע (סי' תלב סעי' ב), בא"ח (שם אות ה). חזו"ע (שם הלכה ו), ובודאי אם בעה"ב מברך יש לו לבדוק מעט בתחילה אחר הברכה ואח"כ יתן לשליח לבדוק כדי לצאת ממחלוקת, ועיין כף החיים (שם ס"ק כו).

כב. כ"כ המשנה ברורה (סי' תלב ס"ק י) דהשליח מברך. וכ"כ בחזו"ע (שם הלכה ו). וכ"כ מו"ר האור לציון (פ"ז תשובה ג בביאורים)

כג. שו"ע (סי' תלב סעי' ב), כף החיים (ס"ק כב), ועיין יחו"ד (ח"א סימן ה) שכתב שמכונית עדיף לבדוק בפנס כיס היות

טו. אף בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בדיקה על ידי הגבאי או השמש ובפרט בזמן הזה שיש רגילים לעשות סעודות מצוה בבית הכנסת ואוכלים שם חמץ[כד], ואף הם לא יברכו על בדיקה זו, אלא יפטרוה בברכה שמברכים קודם לכן בבדיקה שבביתם.

טז. אחר הבדיקה בלילה יבטל את החמץ ויפקירו וקודם לכן יאמר לשם יחוד וכו' המובא במחזורים להרי"ח טוב, ואח"כ יאמר: "כל חמירא דאיכא ברשותי דלא חזיתיה ודלא בערתיה ליבטיל ולהוי כעפרא דארעא" (בלשון הקודש - "כל חמץ ושאור שיש ברשותי שלא ראיתיו ושלא ביערתיו יתבטל ויהיה כעפר הארץ"). **וצריך לחזור ולומר הביטול שלש פעמים, ובפעם השלישית צריך להוסיף הפקר וצריך שיבין דמלת "חמירא" הוא שם הכולל "חמץ ושאור", וגם יבין שעיקר כוונתו לבטל החמץ עד שיהיה בעיניו כדבר שאינו חשוב כלום, אבל אם אומר הביטול ואינו מבין שהוא מבטל ומפקיר החמץ אלא חושב שאומר תחינה ובקשה, לא יצא ידי הביטול[כה].**

יז. אם בעל הבית מצוה לשליח לבדוק חמצו ולבטלו, לכתחילה צריך שבעל הבית יאמר הביטול, ובדיעבד אם בטלו השליח בלבד שאמר, "כל חמירא דאיכא ברשות פלוני ליבטיל ולהוי כעפרא דארעא" ביטלו ביטול. ואם האיש אינו בביתו יכול לבטל בכל מקום שהוא נמצא בו, ואם לא ידוע שעושה כן טוב שתבטל אשתו את החמץ, אפילו לא ציוה אותה בפירוש, ותאמר "כל חמירא דאיכא ברשות בעלי ליבטיל ולהוי כעפרא דארעא", ואחר הביטול יאמר נוסח היהי רצון המובא בסידורים[כו].

יח. חמץ משש שעות ומעלה ביום י"ד אסור מן התורה בין באכילה ובין בהנאה, וחכמים אסרו את החמץ באכילה שתי שעות קודם לכן[כז], ולכן אסור לאכול חמץ ביום י"ד מסוף ארבע שעות ומעלה, וחושבים השעות בשעות זמניות מעמוד השחר עד צאת הכוכבים[כח], ומסוף ארבע שעות עד סוף חמש שעות מותר בהנאה, ומותר למוכרו לגוי, או להאכילו לבהמות ועופות ובלבד שיעמוד אצלם לראות שלא יצניעו החמץ, ויבער כל מה שישיירו ממנו, ומתחלת שעה שישית אסור החמץ בהנאה מדברי סופרים, ולכן צריך להזדרז ולבטל החמץ לפני כן, שמשעה שנאסר בהנאה אין הביטול מועיל[כט].

יט. לאחר אכילתו ביום י"ד ינקה השינים היטב שלא ישאר חמץ דבוק בשיניו[ל], ואלה שיש להם שינים תותבות צריכים לרחצם היטב בין החריצים, עד שלא ישאר שם חמץ ואפילו משהו, וטוב שלאחר הניקוי

עיונים והארות

שבבדיקת נר לא יבדוק יפה מכיון שיחוש שמא תשרף המכונית.

כד. שו"ע (סימן תלג סעי' י). חזו"ע (שם).

כה. שו"ע (סימן תלד סעי' ב). בא"ח (שם אות ז). החיד"א מורה באצבע (אות רג), ועיין כף החיים (שם ס"ק יט) שנתן טעם מדוע אומרים הביטול בלשון תרגום וז"ל: כי בהיות שהלחם הוא חיות האדם כל השנה אינו צריך לזלזל בכבוד הצריך לו, ואילו היה אומר בלה"ק הוא לשון שהכל מבינים בו מזיקין ומקטרגים, ואפשר שיבואו לקטרג על העניין. ועל כן תקנו אותו בלשון תרגום שאינם מבינים בו וא"כ לא יהיה להם פתחון פה, עכ"ל.

כו. שו"ע (שם סעי' ד), עיין כף החיים (שם). חזו"ע (שם הלכה ח).

כז. במשנה (פסחים יא:) רבי מאיר אומר אוכלים כל חמש, ושורפין בתחילת שש. רבי יהודה אומר אוכלין כל ארבע, ותולין כל חמש, ושורפין בתחילת שש. ופירש רש"י, ושורפין בתחילת שש, ואף על גב דכל שעה שישית מדאורייתא שריא, גזור רבנן עלה דילמא טעי וסבור על השביעית שהיא שישית, אבל חמישית לא טעי למימר על השביעית שהיא חמישית ומותר. תולין כל חמש ואינו אוכל, דטעי וסבור על שביעית שהיא חמישית, ומיהו לשרוף אינו צריך ומאכיל לבהמתו, אבל שישית אף בהנאה אסור מדרבנן, גזירה משום שביעית.

ובתב הרמב"ם ז"ל, שלוקין עליו משש שעות ולמעלה, וכ"כ הרא"ש ז"ל. וכדי להרחיק האדם מן העבירה, הוסיפו חכמים לאוסרו עוד שתי שעות, דהיינו מתחילת שעה חמישית וכו'.

ומרן בשלחן ערוך (סי' תמג, סעי' א) פסק, חמץ משש שעות ולמעלה ביום י"ד אסור בהנאה. ואסרוהו חכמים שתי שעות קודם, דהיינו מתחילת שעה חמישית. ומיהו כל שעה חמישית מותר בהנאה, ורשאי למוכרו לגוי, אפילו הרבה ביחד שודאי לא יאכלנו קודם פסח, ויכול להאכילו לבהמה חיה ועוף, ובלבד שיעמוד עליהם לראות שלא יצניעו ממנו, ויבער מה ששיירו ממנו. ומתחילת שעה שישית ולמעלה, אסרוהו גם בהנאה.

כח. כתב המשנה ברורה (שם ס"ק ח) וחושבין את היום מעלות השחר עד צאת הכוכבים, כן כתבו הרבה אחרונים. ויש אומרים דחושבין מהנץ החמה עד עת השקיעה, ועד שליש מזה השיעור יהיה מותר לאכול חמץ. והוא קולא בעניננו. ודעת הגר"א כמותם. ולכתחילה טוב להחמיר כדעה ראשונה. (חזו"ע עמוד ס')

כט. שו"ע (סי' תמג סעי' א), וכתב שם המ"ב שאם משהה את החמץ מכאן ואילך עובר בכל רגע על מ"ע של "תשביתו שאור מבתיכם".

ל. בא"ח (שם אות ח) ועיין שם במעשה שהביא שאחד חלם שאכל חמץ בפסח מחמת שנשאר פירור בין השינים שלו

יערה עליהם מים רותחים מכלי ראשון[לא].

כ. אחר שגמר אכילתו ביום י"ד ישרוף הוא בכבודו ובעצמו את החמץ הנשאר, דמצוה בו יותר מבשלוחו[לב], **והמנהג לשורפו בערבה של "הושענא"**[לג]. **וקודם השריפה יאמר לשם יחוד וכו' המובא בסידורים.**

כא. טוב שיפרוס הלחם הנשאר לפרוסות דקות לפני שישרפנו כדי שתשלוט בו האש היטב עד שישרף לגמרי, ואם אינו עושה כן, ישפוך עליו נפט הרבה עד שימאס לאכילה, ומ"מ ישייר כזית (דהיינו 29 גרם) **חמץ וישרוף ללא נפט**[לד].

כב. אסור להתחיל במלאכה כשמגיע זמן שריפה עד שישרוף, וישרוף ויבטל לפני תחילת שעה שישית[לה].

כג. אחר השריפה ביום י"ד יבטלנו מיד ויאמר: "כל חמירא דאיכא ברשותי דחזיתיה ודלא חזיתיה, דביערתיה ודלא ביערתיה, ליבטיל ולהוי (ובפעם השלישית יוסיף ויאמר הפקר) **כעפרא דארעא"**[לו] **והביטול יהיה אחר הביעור כדי לקיים ביעור חמץ ושריפתו בחמץ שלו, ויאמר הביטול שלוש פעמים וקודם הביטול יאמר לשם יחוד וכו'**[לז].

כד. אף הנשים מצוות על מצות תשביתו, ולכן אם אין האיש בביתו תזהר האשה לבער החמץ לפני זמן איסורו והבעל יבטל החמץ במקום שהוא נמצא, ואם אין הבעל עושה כן תבטל האשה את החמץ ביום י"ד[לח].

כה. אם לוה ככר לחם קודם הפסח טוב להחזירו קודם הפסח, ואם לא החזירו קודם הפסח יחזירנו לאחר הפסח ואין בזה שום חשש, ואם לא החזיר יש בזה משום גזל[לט].

עיונים והארות

ולכן יזהר ביותר.

לא. חזון עובדיה (שם הלכה יא), אור לציון (ח"ג פ"י תשובה טו).

לב. כתב הרמב"ם (פ"כ מהלכות חמץ ומצה הלכה יא), כיצד ביעור חמץ, שורפו או פוררו וזורה לרוח או זורקו לים. ואם היה החמץ קשה ואין הים מחתכו במהרה, הרי זה מפררו ואח"כ זורקו לים.

וכן כתב מרן השלחן ערוך (סי' תמה סעי' א) ביעור חמץ הוא באחד משלשה דרכים, שריפה, פוררו וזורהו לרוח או זורקו לים. ודעת הרמ"א ז"ל שיש עדיפות לשורפו דוקא. והמגן אברהם (שם ס"ק א) כתב, שורפו. בגמרא דידן גרסינן וחכמים אומרים אף מפרר וכו' ודאי שריפה עדיף, אלא דאף מפרר דיו (ב"ח).

והרב כף החיים סופר ז"ל (שם ס"ק א) כתב, שלשה מינים בביעור חמץ, כנגד שלש פורעניות שהיו עושים המצרים לישראל במצרים: שורפו, כנגד מה שהיו שורפים בכור ישראל בכור של אש, שנאמר (דברים ד, כ) "ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים", וכדאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק מח). פוררו, כנגד מה שהיו חונקים הבנים על המשבר, שנאמר (שמות א, טז) "וראיתן על האבנים, אם בן הוא והמיתן אותו". זורקו לים, כנגד מה שזרקו את בניהם ליאור, שנאמר (שם, כב) "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", כדי שנזכור השיעבוד ונשבח לבורא שהצילנו מזה. ועוד יש לומר שהם כנגד שלש קליפות: רוח סערה, ענן גדול, ואש מתלקחת (יחזקאל א, ד). שורפו, כנגד אש מתלקחת. פוררו וזורהו לרוח, כנגד רוח סערה. זורקו לים, כנגד ענן גדול שהענן עולה מן הים. ורצונו לומר דביעור חמץ הוא רמז לבחינת ביעור הקלי', ונתנו לנו שלשה מיני ביעור כנגד שלש בחינות הקלי' שיכוין לבערם, ויתקרב קץ הגאולה במהרה בימינו אמן.

ויש מפרשים שהוא כנגד ארבעה יסודות ארמ"ע אש רוח מים עפר, אש - שורפו, רוח - מפררו וזורקו לרוח, מים - זורקו לים ואח"כ צריך להפקיר החמץ כעפרא דארעא וזה כנגד יסוד העפר.

וכתב בספר משנת חסידים (מסכת ניסן פרק ב) וכששורף החמץ ידע כי החמץ הוא סוד חסדי הדעת דקטנות, והשאור אשר באותיותיו רמוזים האלהים דקטנות, כאמור בתיבת ראש במקום אחר, הוא סוד הגבורות שבו שיש לקליפות אחיזה בהם. ובשורפו אותו יכוין לבער העשרה כתרין דמסאבותא שהם בקליפות, ולהוציא צדק הקדושה מתוכם, ולהבה תלהט רשעים (תהלים קו, יח).

לג. כ"כ בספר מנהגי מהרי"ל (הלכות ערב פסח, ג), ואמר מהרי"ל, יש מרבותינו, ששורפין החמץ עם עצי לולב וההושענות [היא ערבה להושענא רבה], הואיל ואיתעביד ביה מצוה אחת ליתעביד בה מצוה אחריתי (עיין ברכות לט:) ויש אופין בו השלש מצות. וקורא אני עליהם (ישעיה ס, כא) ועמך כולם צדיקים. ובשו"ת מהרש"ל (סי' פז) כתב, וראיתי מאדוני מורי זקני שהיה מקובל מרבותיו לשרוף החמץ בהושענות. ויש זורקין בתנור בעת אפיית המצות. אלו ואלו דברי אלקים חיים. והובאו בכנסת הגדולה (סי' תסא, בהגהת הטור) ורבנו חיים פלאג'י ז"ל בספרו מועד לכל חי (ג, טו) כתב שיש נוהגים להסיק התנור בסכך של סוכה. וכן כתב הרב בן איש חי (ש"א צו אות כב) והמנהג להצניע הלולבין להסיק בהם התנור לאפיית מצת מצוה.

לד. מ"ב (שם ס"ק ו).

לה. מג"א (שם ס"ק ב), כף החיים (שם ס"ק קח).

לו. שו"ע (סי' תלד סעי' ב ו-ג). מ"ב (ס"ק יא). בא"ח (שם). ומי שאינו מבין ארמית יאמר בלשון הקודש או בכל שפה שמבין. זה פירושו כל חמץ שיש ברשותי שראיתיו ושלא ראיתיו, שביערתיו ושלא ביערתיו, יתבטל ויהיה (הפקר) כעפר הארץ.

ומי שיש לו חמץ בארץ אחרת שהשעות שונות, יש לו לבטל קודם סוף זמן ביטול לפי המקום שהוא נמצא שם, ולא לפי המקום שהחמץ נמצא בו. עי' כה"ח (סי' תמג ס"ק יז) ומו"ר באול"צ (פ"ז תשובה כ) הכריע דאיסור החמץ מוטל על האדם, ועל כן הדבר נקבע ע"פ המקום שהאדם נמצא שם.

לז. רמ"א (סי' תמה הלכה א). בא"ח (הלכה י).

לח. כף החיים (שם ס"ק ב), חזו"ע (שם הלכה ט).

לט. בא"ח (הלכה י).

כו. גם מי שבדק את החמץ וביטלו אסור לו מדרבנן להשאיר חמץ בעין ברשותו בפסח, ואפילו תערובת חמץ, אלא ימכרנו לגוי באמצעות הרבנות, ואם לא מכר את החמץ הרי הוא אסור בהנאה, והמוכר חמצו לגוי נכון שלא יכלול הכלים שנמצא החמץ בתוכם, בשטר המכירה[מ].

כז. אדם שעובר ומשהה חמץ ברשותו בפסח, ביטל מצות עשה שנאמר: "תשביתו שאור מבתיכם", ועובר על לא תעשה, שנאמר: "ולא יראה לך חמץ" לפיכך קנסוהו חכמים ואסרו החמץ בהנאה, בין לו ובין לאחרים, ולכן אין לקנות שום מצרך שיש בו חמץ לאחר הפסח, אלא מבעלי מכולת שמכרו את החמץ באמצעות הרבנות[מא].

הלכות ערב פסח

א. אסור לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות היום, אפילו בחינם, כדי שלא יטרד במלאכה וימנע מהכנת ואפיית המצה לצורך הלילה והכשרת הכלים ושאר עניני הסדר. ועוד, שבזמן שהיה בית המקדש קיים, היה אסור לכל אדם מישראל לעשות מלאכה בערב פסח מחצות היום והלאה, לפי שאז הוא זמן הקרבת קרבן פסח, ואפילו אדם שהקריב קרבן במשך כל ימות השנה, אותו היום היה יום טוב שלו, ונאסר בעשיית מלאכה במשך כל היום, אמנם קרבן פסח שזמנו רק מחצות היום ואילך, רק אז נחשב כיום טוב, ואף לאחר שחרב בית המקדש ובטל קרבן פסח בעוונותינו, לא נתבטל איסור עשיית מלאכה[א].

ב. לא אסרו בערב פסח עשיית מלאכה, אלא דוקא מלאכה גמורה, כגון לעשות כלים חדשים, או לתפור בגדים חדשים, אבל מותר לו לתקן כליו, כגון בגד שנקרע קצת מותר לתופרו לצורך המועד[ב].

ג. מותר לעשות משא ומתן ופרקמטיא בערב פסח[ג] אמנם טוב להחמיר משעת מנחה קטנה ומעלה[ד].

ד. צריך להזהר להסתפר קודם חצות, ואם שכח קודם חצות, יסתפר אחר חצות על ידי גוי, אך צריך שיעמיד ישראל חבירו על גביו לראות מתחילת התספורת עד הסוף, וכן מותר להסתפר אצל ישראל עני שאין לו מה לאכול בליל הסדר, ואפילו קציצת הצפרנים טוב להזהר לקוץ אותם קודם חצות[ה].

ה. יש פוסקים שסוברים שמנהג ירושלים שלא לעשות מלאכה בערב פסח גם קודם חצות היום, ולכן טוב להחמיר ולהקדים להסתפר ביום י"ג בניסן[ו].

ו. אסור לאכול מצה בערב פסח שהוא יום ארבעה עשר בניסן[ז] כדי שיאכל המצה לתיאבון בליל הסדר. אולם בלילה שלפניו מותר לאכול[ח].

ז. אם בישל המצה או טיגן המצה קודם יום ארבעה עשר בניסן מותר לאוכלה ביום ארבעה עשר בניסן, מכיון שאיסור אכילת מצה בערב פסח הוא מדרבנן, יש לסמוך על סברת הרבה פוסקים המתירים במצה מבושלת[ט].

עיונים והארות

מ. חזו"ע (שם הלכה טז).

מא. שו"ע (סי' תמג סעי' א), חזו"ע (הלכות מצרכי מזון הכשרים לפסח הלכה א).

א. שו"ע (סי' תסח סעי' א), כף החיים (ס"ק א), בא"ח (פ' צו אות כד), אמנם ע"י גוי מותר, אפי' בביתו כן הוא בכף החיים (שם ס"ק יא).

ב. שו"ע (שם סעי' ב), מ"ב (ס"ק ו, ח). כף החיים (ס"ק כג-כד).

ג. ברכ"י (סי' תס"ח) בשם שו"ת בית דוד (סי' רמ"ג). וכ"כ שו"ת נשמת כל חי (חיו"ד סי' ס"ב) ומהר"א ענתבי בספר חכמה ומוסר (סי' ו') כף החיים (ס"ק ד).

ד. עפ"י שו"ע (סי' רנ"א סעי' א) בכל ער"ש ויו"ט כ"כ חזו"ע (עשיית מלאכה - הלכות ער"פ הלכה ב').

ה. בא"ח (שם). מ"ב (שם). כף החיים (שם), אולם בחזו"ע (שם הלכה ג) כתב שמותר ואין להחמיר בזה דכל המחמירים זה לדעת האשכנזים אבל לדידן אפי' בחול המועד מותר, כמש"כ מרן בשו"ע (סי' תקלב), כ"ש בערב פסח דקיל מחול המועד.

וכתב שם דהיא חומרא דאתי לידי קולא דהויא חציצה בנט"י.

ו. כף החיים (ס"ק לב), חזו"ע (שם הלכה ד), וכתב בהערות שם שזו חומרא ממידת חסידות משום דיש כאן ספק ספיקא להקל שמא ירושלים מקום שנהגו לעשות מלאכה, ושמא הלכה כמ"ד שג' אומניות אלו מותרים גם במקום שנהגו שלא לעשות ובפרט שהמנהג להקל.

ז. רמ"א (סי' תעא סעי' ב). כף החיים (ס"ק יט).

ח. כף החיים (שם ס"ק כב), ונראה שסובר שמותר, שבתחילה הביא את האוסרים ולבסוף הביא מכמה פוסקים שמותר, וכן פסק מו"ר בחזו"ע שמותר. אולם הגרי"ח בשו"ת רב פעלים (ח"ב סי' כז) אסר בליל י"ד. ויש נוהגים שלא לאכול מצה מר"ח, מ"ב (ס"ק יב), כף החיים (שם).

ט. שו"ע (שם סעי' ב). מ"ב (ס"ק י וס"ק כ). חזו"ע (שם הלכות ערב פסח - אכילת מצה הלכה ה)

ח. עוגה שנעשית מקמח מצה (אפויה) ועירבו בה דבש ויין וחזרו ואפו אותה אסור לאוכלה בערב פסח[כ].

ט. אע"פ שמותר לאכול תבשיל של אורז, ופירות וירקות בערב פסח גם לאחר שעה עשירית, בכל זאת לא ימלא כרסו מהם לאכול ולשבוע[כא].

י. הבכורים מתענים בערב פסח, בין בכור מאב בין בכור מאם, ודוקא הזכרים אבל הנקבות לא נהגו להתענות. ואפילו הבכורים כהנים או לויים מתענים בערב פסח[כב].

יא. אם הבכור עצמו חתן או אבי הבן או סנדק, מותר לאכול ואין צריך לפרוע תעניתו ויש נוהגים שהחתן מזמין את הבכורות לסעוד אצלו סעודת חתן, וכן אבי הבן בסעודת מילה. ואין למחות ביד הנוהגים כן, אמנם לא יזמין הרבה אלא רק בצמצום להשלים מנין העשרה[כג].

יב. בדורות אלו שירדה חולשה לעולם והתענית גורמת להפרעת עריכת ליל הסדר, נהגו להקל להפסיק התענית על ידי השתתפות בסעודת סיום מסכת, אמנם צריך הבכור להבין מה שאומרים בעת סיום המסכת[כד].

יג. אין סעודת הסיום פוטרת מן התענית אלא למי שהיה נוכח שם ושמע את הסיום, אבל השולח שליח כדי להביא לו עוגה וכיוצא ממקום הסיום לא עשה כלום, ועדין חייב הוא בתענית[כה].

יד. יש נוהגים שהאב מתענה במקום בנו הבכור עד שיגדל, ויש אומרים שאין לנהוג בחומרא זו בזמנים אלו שירדה חולשה לעולם, ומכיון שעכשיו נהגו בלאו הכי להקל לאכול בסיום מסכת, יש לאב להשתדל לשמוע הסיום, ולאכול כזית בסעודת מצוה לפטור עצמו מן התענית[כו].

טו. אסור לומר "בשר זה לפסח" אלא יאמר בשר זה ליום טוב, וכן אל יאמר בביתו לצלות הזרוע "לפסח" אלא ליום טוב אבל מותר לומר חטים אלו לפסח[כז].

דין הדלקת נרות בערב יו"ט נמצא להלן בהלכות חג השבועות פרק ג.

הכנות לקראת ליל הסדר

א. ישתדל להכין התבשילים והמטעמים לכבוד החג שהכל יהיה מוכן מבעוד מועד, עוד קודם חצות היום, וישתדל להכין בעצמו איזה דבר לכבוד יו"ט[א].

ב. החרוסת יעשה אותה עבה, זכר לטיט. ונותנים בה יין אדום זכר לדם, ועושים אותה מפירות שנמשלו בהם ישראל, שהם תפוחים, ענבים, תאנים, תמרים, אגוזים, רימונים, שקדים. ונותנים עליה ג' מיני תבלין

עיונים והארות

כ. חזו"ע (שם), והטעם מכיון שכבר אפו אותה אין עליה שוב תורת מצה עשירה. אולם בילקוט יוסף (הלכה ד) כתב על דברי מרן זצוק"ל ויש מקילים בזה ובפרט אם רוב התערובת היא מדברים אחרים ומיעוט מקמח מצה דבטל ברוב, ובזה לכו"ע מותר לאכול תערובת זו בערב פסח. ועי"ש בהערות שכתב שי"א שהחזו"ע חזר בו, ומש"כ בחזו"ע זה רק לשיטת הרמ"א עי"ש עוד.

כא. שו"ע (סי' תעא סעי' א), **בא"ח** (פר' צו אות כה), **מ"ב** (ס"ק ב), **חזו"ע** (שם).

כב. שו"ע (סי' תע סעי' א), והטעם זכר לנס שניצלו ממכת בכורות, ומ"מ לגדול הבית לא הצריכו להתענות אע"פ שגם בהם היתה המכה, טור בשם אבי העזרי, כף החיים (שם ס"ק ד). **מ"ב** (ס"ק ב).

ועיין עוד בכף החיים (שם ס"ק ג) שכתב שהנולד בניתוח קיסרי. והבא אחריו אין צריכים להתענות משום שאינם נחשבים בכור לא לנחלה ולא לפדיון.

כג. בא"ח (שם), כף החיים (שם ס"ק י), **חזו"ע** (שם הלכות ערב פסח - תענית בכורים הלכה י).

כד. בא"ח מהר"ח פלאג'י בחיים לראש. **חזו"ע** (שם), ובשעת הדחק יש לסמוך אם מסיים מסכת משניות עם פירוש רבינו עובדיה מברטנורא, מ"מ נראה שאין להקל בסיום מסכת משניות אלא לעצמו, אבל לפטור אחרים מן התענית אין זה כדאי. אמנם לימוד בלא הבנה אפילו מסכת גמרא לא נחשב לימוד, ואם סיים ספר אחד מן הזוהר הקדוש אפילו בלא הבנה נחשב לימוד, והסיום שלו פוטר מתענית בכורות. **חזו"ע** (שם), וצריך להזהר שלא יסיים מסכת וישאיר את הסיום לערב פסח, היות וכתב בשו"ת יבי"א (ח"א סי' כו אות ו) שאין לסמוך ע"ז לפטור הבכורות מן התענית.

כה. מ"ב (ס"ק י), **חזו"ע** (שם).

כו. רמ"א (סי' תע סעי' ב), **כף החיים** (ס"ק כד), **חזו"ע** (שם הלכה יב). וטוב לפני שיתחיל לנהוג בזה שיאמר בלי נדר (הגרמ"א זצ"ל).

כז. שו"ע (סי' תסט), **מ"ב** (ס"ק א-ג). **כף החיים** (ס"ק ג).

א. לא יקמץ בהוצאות יו"ט שאמרו חז"ל (ביצה טז.) כל מזונותיו של אדם קצובין לו וכו' חוץ מהוצאות תלמוד תורה ושבת ויו"ט ור"ח, שאומר השי"ת לוו עלי והאמינו בי ואני פורע.

שבולת נרד, קינמון, וזנגביל[ב].

ג. חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו כל אחד ואחד כראוי לו. כיצד משמחן, הקטנים נותן להם קליות ואגוזים ומגדנות, והנשים קונה להן בגדים ותכשיטין נאים כפי ממונו[ג]. ורבינו האריז"ל אע"פ שלא היה חושש בעצמו, אבל במלבושי אשתו היה מפזר ממונו לקנות בגדים חשובים אף אם לא היתה ידו משגת כ"כ[ד].

ד. צריך להחליף בגדיו לכבוד יו"ט, והוא מכלל כבוד יו"ט, ומלבושי יו"ט יהיו נאין יותר משל שבת[ה]. וגם הנשים צריכות ללבוש בגדים חשובים ותכשיטים שלהן.

ה. גם צריך ליתן מעות לעניים לצורך סעודת יו"ט, ובזוה"ק החמירו מאד במי שאינו נותן לעניים במועדים[ו].

ו. יסדר המקום שעושים שם ליל הסדר במושבים טובים שיוכלו לעשות היסבה כבני מלכים, ויעטר הבית בוילונות יפים ומכובדים ושולחנו יהיה מסודר בכלים נאים ויקרים כלי כסף וזהב בגדי משי ורקמה וכן פרחים ושושנים עם כל ראשי בשמים וריחות טובים[ז].

עיונים והארות

ובספר חמדת ימים (חלק ג, דף ח ע"ב) כתב, וכל מעשה העבודה אשר אנחנו עושים לחג הקדוש הזה שכללותם הם שלש בחינות: האחת בחינת תיקון הכלים, השני בחינת תיקון מאכל האדם, והשלישי בחינת תיקון הבתים והמושבות, סובב הולך אל הכוונה הזאת. וכל אחד משלשת הבחינות הללו, הם רמז ותיקון לדברים עליונים ונעלמים, כי אלמלא כל אלה הדברים לצורך הנעלמים, לא היינו צריכים לעשות ענינים אלו בכל שנה ושנה, ואילולי כי כל דבר מאלו יש לו שורש למעלה, לא היה כך בעולמות למטה. ולכן האיש הירא ורך הלבב כשיתעסק בכל אחת מבחינות הללו, יפנה אל המעשה ההוא ומה נעשה בו בשמים ממעל, וממנו יהיה תיקון לנפשו.

ב. הרמב"ם (פ"ז מהלכות חמץ ומצה הי"א) כתב, החרוסת מצוה מדברי סופרים זכר לטיט שהיו עובדין בו במצרים. וכיצד עושין אותה, לוקחין תמרים או גרוגרות או צימוקין וכיוצא בהן, ודורסין אותן, ונותנין לתוכן חומץ ומתבלין אותן בתבלין כמו טיט בתבן, ומביאין אותה על השלחן בלילי הפסח.

ובספר הרוקח (הלכות פסח סי' רפג) כתב, בשם הירושלמי (פסחים פ"י מ"ג), למה נקרא שמו חרוסת, זכר ללבינה שהיא מעשה חרסין. רבי לוי אומר צריכה שתהא עבה זכר לטיט. עוד כתב (סי' רפח) החרוסת עשוי מתפוחים, אמר אביי לקהויי על שם תחת התפוח עוררתיך, וצריך לסמוכיה זכר לטיט. ונותנים בו קצת מה שבשיר השירים: אגוזים תאנים ורימונים ופלפל וזנגביל וכמון וכרפס ומירת"ך, אבל התפוחים ואגוזים העיקר". והמרדכי (פסחים, הסדר בקצרה, לאחר רמז תרי"א) כתב בירושלמי דערבי פסחים, למה נקרא שמו חרוסת, זכר ללבינה שהוא מעשה חרסית. רבי יהושע בן לוי אומר צריכה שתהא עבה זכר לטיט והלבנים. אית תנא דתנא צריכה דקה זכר לדם.

ובשער הכוונות (דף פג ע"ד בהגהות וביאורים אות ו), אמר שמואל, עוד ראיתי לכתוב בענין החרוסת כיצד נעשית וממה נעשית. וזה לשון מורי ז"ל הנה חקרתי את פי אמו של מורי ז"ל מה מיני פירות היה מניח בחרוסת. ואמרה לי כי אלו הם הדברים שהיה רגיל תמיד מורי ז"ל להניח בחרוסת, שלשה מיני תבלין: שיבולת נרד ובערבית נקראת סינביל, ובישש, וזינגבילי, וקאנילה הנקרא קומן (קנמון). ושבעה מיני פירות, והם ענבים ותאנים ורימונים ותמרים ואגוזים ותפוחים ופיראש. אבל האשכנזים נוהגים לשים עיקר החרוסת משלשה דברים אלו, ואלו הם היותר מוכרחים, והם ראשי תיבות אב"ן בלשון אשכנזי, והם: אגוזים ותפוחים ופיראש, כי בלשון אשכנז ראשי תיבות פירות אלו הם אב"ן, ונותנים סימן לדבר "ובחרושת אבן למלאת".

ג. רמב"ם (פ"ו מהלכות שביתת יו"ט הי"ז). **שו"ע** (סי' תקכט סעי' ב).

ד. עי' שער המצוות (פר' עקב).

ה. שו"ע (סי' תקכט סעי' א). ועי' בית הבחירה (אות נח) שהוא ע"פ הפסוק וכבדתו מעשות דרכיך, שלא יהא מלבוש של יו"ט כמלבוש שבת. ובמ"ב (ס"ק יב) כתב טעם הדבר לפי שחייבין בו בשמחה, וזהו ג"כ בכלל מצוה.

ו. וכתב הרמב"ם (פ"ו מהלכות שביתת יו"ט הי"ח) וז"ל: כשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים. אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו, ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש. אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו. ועל אלו נאמר זבחיהם כלחם אונים להם. כל אוכליו יטמאו כי לחמם לנפשם, ושמחה כזו קלון היא להם. שנאמר וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם, עכ"ל.

וז"ל הזוה"ק (שמות דף פח ע"ב): ותא חזי בכלהו שאר זמנין וחגין בעי בר נש לחדי ולמחדי למסכני, ואי הוא חדי בלחודוי ולא יהיב למסכני עונשיה סגי דהא בלחודוי חדי ולא יהיב חדו לאחרא, עליה כתיב (מלאכי ב) וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם. ע"כ.

ז. כתב רבנו חיים פלאג'י ז"ל בספרו חיים לראש (דף כה ע"א), יכין כלים נאים כפי אשר תשיג ידו, זכר "ושאלה אשה משכנתה וגו' כלי כסף וכלי זהב ושמלות" (שמות ג, כב), וגם על ההבטחה "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (בראשית טו, יד) שהתקיימה, כן כתב בספר חקת הפסח.

עוד כתב הגר"ח פלאג'י (שם דף כה ע"ב סעי' ה), יסדר שלחנו מבעוד-יום, ויעטרהו בצלוחיות ועששיות מלאות משושנים ופרחים וכל מיני בשמים, כמו שאנחנו נוהגים כן פה איזמיר. ונראה סמך למנהג זה, על פי מה שכתב רבנו יעקב בעל הטורים ז"ל בפרפראותיו (בראשית כז, כז) על פסוק "וירח את ריח בגדיו ויברכהו", "וירח" גימטריא ליל פסח. ויש להרגיש, כי חסר עשרה מהמספר, כי ליל פסח גימטריא רי"ד, וירח גימטריא רכ"ד. ונראה דטעות סופר הוא, וצריך לומר "הלילה פסח" שהוא גימטריא וירח בדקדוק. ומעתה מה טוב ומה נעים מנהגנו לעטר השלחן בשושנים ובמיני בשמים המעלים ריח טוב בליל זה, כי כן היה בליל פסח שהריח יצחק אבינו ע"ה ריחין ובוסמין מגן-עדן, כמו שאמרו רז"ל דכשנכנס יעקב אבינו נכנס עימו גן עדן. וכן כתב הרב חמדת ימים ז"ל

ז. גם לבניו הנשואים יתן לכל אחד מהם קערה חשובה שיכינו בה כל הסדר ומצוה גדולה להזמין עניים ותלמידי חכמים להיסב על שולחנו בליל הסדר וגם להם יתן קערה שיוכלו לעשות בה כל עניני ליל הסדר כראוי.

ח. חייב אדם לטהר עצמו ברגל לכן יטבול במקוה טהרה ויכוין להסיר מעל נפשו הקליפות וסטרא אחרא. ועוד טבילה להמשיך עליו קדושת הרגל, שהוא סוד ע"ב יוד הי ויו הי קס"א אלף הי יוד הי גי' רג"ל.[ח]

ט. יסדר לעצמו זמן לנוח ולישון קמעא כמו שיעור שעה כדי שיוכל לערוך ליל הסדר בנחת ובשמחה ולספר ביציאת מצרים בהתלהבות עצומה וחשק גדול ובמשנה זריזות[ט].

הלכות תפילת ליל הפסח

א. לאחר שיתפלל תפילת מנחה של יום י"ד בניסן ערב פסח שהיא כנגד תמיד של בין הערבים[א], טוב לעסוק בענין קרבן פסח שהיו מקריבים אותו בזמן שבית המקדש היה קיים[ב]. שכל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם ולקיים "ונשלמה פרים שפתינו", שתעלה קריאתו במקום הקרבתו. וידאג על חורבן הבית ויתחנן לפני בורא עולם שיבנה בב"א.

ב. טוב שיקרא בערב פסח סוד גדול ונורא, שהועתק מכתבי הקודש של המקובל רבינו "שמשון מגיד

עיונים והארות

(בהלכות פסח פרק ה, דף כו ע"ד) וז"ל ויעטר את השלחן בשושנים ובפרחים ובשמים להריח בהם כמו בשבת. ועיין בספר יוסף עליכם (אות קיג), ובפרט כשחל ליל יום טוב ראשון של פסח בשבת, כי בלאו הכי צריך שיכין הדסים ושושנים כדי לברך עליהם ברכת הריח, והוא ברור". עכ"ל.

איתא במדרש (שכל טוב בראשית פרק כז) כי בשעה שנכנס יעקב אבינו, הפיח הקדוש ברוך הוא עליו ריח גן עדן כדי לחבבו על אביו. ע"כ. ואותה שעה ליל פסח היה כידוע, ומזה נתעורר בכל ליל פסח הריח מהאי ריח שבגן עדן עבור בני ישראל עם קרובו, ומריח בו כל אחד ואחד כפי מדרגתו.

ח. כתב רבינו האר"י ז"ל בשעה"כ (דף עח ע"א) וז"ל כוונת הטבילה בערב יום טוב כמו בערב שבת כי כך אמרו ז"ל חייב אדם לטהר עצמו ברגל (ראש השנה טז:), והנה המקוה היא אימא הנקראת מ' סתומה ולכן שיעורו הוא מ' סאה שלמים, גם המקוה הוא בגימטריא קנ"א כמנין אהי"ה דההין, ואמנם שינו את לשונם באמרם ברגל ולא ביום טוב לרמוז כי צריך לטבול פעם אחת להפשיט מעל נפשו בגדי הקלי' החול ויטבול טבילה שנייה ויכוין להמשיך עליו קדושת הרגל שהוא סוד שם הוי"ה במילוי יודי"ן העולה בגימטריא ע"ב ושם אהיה במילוי יודי"ן העולה בגימטריא קס"א ושניהם בגימטריא רג"ל עכ"ל.

ובכה"ח הוסיף (סי' תסח ס"ק קא) וז"ל: וטוב לרחוץ גם כן פניו ידיו ורגליו כמו בערב שבת, וכשירחוץ פניו במימי החסד יכוין לדחות משם הקלי' ולהמשיך ש"ע נהורין אל בחינת פנים העליונים שהם אל"ף למ"ד אל"ף למ"ד גימטריא ש"ע. ואחר כך ירחוץ ידיו ויכוין לדחות משם הקלי' ולהמתיק ה' גבורות מנצפ"ך שביד ימין ויד שמאל. ואחר כך ירחוץ רגליו ויכוין לדחות משם הקלי'. ואחר כך יטבול טבילה א' ויכוין שהוא טובל לטהר מטומאתו במקו"ה טהרה העולה קנ"א כמנין אהי"ה דמילוי ההי"ן. ואחר כך יטבול טבילה ב' לתיקון הכעס שהוא בגימטריא מקוה עם הכולל ושם אהי"ה דמילוי ההי"ן. ואחר כך טבילה ג' לתקן מה שפגם בשם ע"ב. ואחר כך טבילה ד' לתקן מה שפגם בשם ס"ג. ואחר כך טבילה ה' לתקן מה שפגם בשם מ"ה. ואחר כך טבילה ו' לתקן מה שפגם בשם ב"ן. וכמו שכתבנו (לעיל סי' רס אות א ואות ה) בענין טבילות שבת יעו"ש. ואחר כך יטבול טבילה ז' להפשיט מעל נפשו בגדי הקלי' של חול. ואחר כך טבילה ח' להמשיך עליו קדושת הרגל שהוא משם ע"ב וקס"א העולים בגימטריא רג"ל כנזכר. עכ"ל.

ורבנו חיים פלאג'י ז"ל בספרו מועד לכל חי (סי' ד אות ד) כתב, ובטבילה יכוין כי יצאה נפשו לגמרי משיעבוד הסטרא אחרא, דשלשים לילות קודם פסח מוציא הקב"ה בכל לילה מעט, וליל פסח נטהרין לגמרי.

ט. בגמ' פסחים (קט.) תניא, אמרו עליו על רבי עקיבא מימיו לא אמר הגיע עת לעמוד בבית המדרש, חוץ מערבי פסחים וערב יום הכיפורים. בערב פסח, בשביל תינוקות כדי שלא ישנו. וערב יום הכיפורים, כדי שיאכילו את בניהם. ופירש רש"י ז"ל "כדי שיישנו התינוקות ביום ולא בלילה בשעת הגדה". ורשב"ם ז"ל פירש "כדי שיישנו את התינוקות ביום ולא בלילה בשעת הגדה. אי נמי, כשמעכבין עד הלילה לאחר שהחשיך ישנים התינוקות.

וכתב בספר מהרי"ל (מנהגים סדר ההגדה, ג-ד), יש לְיַשֵּׁן התינוקות ביום למען יקיצו וישאלו בלילה. וממהרין בכל היכולת לאכול בשביל שישאלו התינוקות, דהתורה העידה על ככה כדדרשינן (ירושלמי פסחים י, ד דף ע ע"ב) כנגד ארבעה בנים דיברה תורה, ושינוים טובא עבדינן היכר לתינוקות שישאלו. ועל כן יהא שלחן מוכן מבעוד יום. וגם משום אפיקומן לאוכלו קודם חצות. ומאוד חביבה מצות הסדר, דלא אשכחן דהקפידה תורה על תינוקות יותר מבלילה זו, דכתיב "והגדת לבנך" (שמות יג, ח). אף על גב דכתיב גם בהקהל את "הנשים והטף" (דברים לא, יב), הא פריך התם (חגיגה ג, א) טף על מה הן באין, ליתן שכר טוב למביאיהן. וכן כתב בספר המנהגים (טירנא, ליל הסדר) וכשיוצאין מבית הכנסת ממהרין מיד לאכול כדי שלא ישנו התינוקות וישאלו.

א. כף החיים (סימן תנח ס"ק י).

ב. כה"ח (סימן תרט ס"ק ו).

מאוסטרופולי" ז"ל הי"ד, וכתוב שם שכל מי שמעיין הסוד הנפלא הזה על מכונו ואפילו פעם אחת בשנה ובפרט בערב פסח, מובטח לו שינצל באותה שנה מכל מכשול וממיתה משונה, ושום אדם לא ימשול בו, וכל אויביו יפלו תחתיו, והוא על במותימו ידרוך, וכל אשר יפנה ישכיל ויצליח, ובכל עסקיו ירוויח, עד ביאת הגואל אמן[ג].

ג. טוב שיקרא בערב פסח סדר מ"ב מסעות וסגולתה להנצל ממקרים רעים ובפרט מחולי המגפה, וכתב בספר "מעשה הצדקה" שבערב פסח יפריש לצדקה שתי פעמים ד"ם פרוטות נגד דם הפסח, ודם המילה, והם שמונים ושמונה פרוטות, ועל ידי זה כי הוא יצילך מפ"ח יקוש, ויפריש עוד שלוש פרוטות ויעלה סך הכל תשעים ואחת פרוטות כנגד שני שמות, "הויה אדנות", ועל ידי זה יתוקן עון הידוע וזז מות מביתו ויזהר לתת הכסף לתלמיד חכם נצרך[ד].

עיונים והארות

ג. **חיים** לראש להר"ח פלאג'י (דף יט אות ד).

הזכות הגדולה לומר בערב פסח הסוד של ר"ש מאוסטרופולי

כתב הריא"ז מרגליות זצ"ל בהגש"פ שלו. שכל מי שאמר מכתב זה של מהר"ש אסטרופולי זיע"א בשואה בער"פ לא קרה לו דבר וניצל לחיים והוא פלא.

סיפר כ"ק אדמו"ר מערלוי זי"ע, שבשנות האימה במלחמת העולם השניה איקלע באחד מימי חודש אלול לסכנה גדולה, וכפסע היה בינו לבין המוות, ולפתע נזכר שבאותה שנה עדיין לא למד את מכתבו של הגר"ש, מיד פרש לצד ולמד את המכתב, ומאז זכה לסייעתא דשמיא בכל דרכיו, עד שניצל מצפרני הרשעים הארורים.

עוד סיפר על זקינו ה'התעוררות תשובה' זצ"ל, שכבן צ"ד שנה היה בפטירתו זקן ושבע ימים, ומדי שנה בשנה הקפיד ללמוד את מכתבו של הגר"ש מאוסטרופולי, בשנתו האחרונה עלי אדמות לא הספיק ללמוד את המכתב, ובאותה שנה נסתלק לגנזי מרומים, כי לא היתה לו ההבטחה להישמר מכל נזק באותה שנה.

ד. **חיים** לראש להר"ח פלאג'י (שם אות ג).

כתבו המקובלים ז"ל, כדי להנצל האדם ממקרים רעים ובפרט מחולי המגפה, יועיל מאד אמירת המסעות, ולכן נוהגין בערב פסח ללמוד קריאה זו.

הנה להבין הטעם שע"י אמירה זו של מ"ב מסעות ניצול האדם ממקרים רעים ומחולי המגפה, זאת נעלם מאתנו. אמנם צריכים אנו להתבונן במאמר נפלא זה, מדוע נסתפקו בנסיעתם מרעמסס אם יסעו לסוכות או לקהלתה או למוסרות, הרי לא קרב זה אל זה, וכן קשה אותה קושיא גם על שאר העיירות, ועוד מדוע נסתפקו פעמים בעיר אחת ופעמים בשתים ופעמים ביותר. הנה ע"י שנקדים מה שכתב הרב מגלה עמוקות, שמ"ב עיירות אלו הם כנגד שם מ"ב, כמסודר לפניך העיירות בצרוף השם הקדוש, בזה מפורש כוונת המאמר בקצרה, כד נטלו מרעמסס וכו' ר"ל שהם ידעו שהם מוכרחים ליסע לעיר שהיא כנגד אות ב', אמנם לפי הציור המצויר לפניך תראה כי סוכות כנגד אות ב', וכן קהלתה נמי כנגד אות ב', דהיינו ב' של שם בט"ר צת"ג. גם מוסרות ג"כ כנגד אות ב', דהיינו ב' של חק"ב, וזה לפי האמת שבא הצווי ברוח הקודש שיהיה כך, אמנם הם לא ידעו להכריע, רק זאת ידעו בהשגתם, שמוטל עליהם ליסע לעיר שהיא כנגד אות ב', ע"כ נסתפקו האם ליסע לסוכות או לקהלתה או למוסרות. מסוכות לא ידעו וכו' ג"כ הולך וסובב על ציור הנ"ל. ואודיעך בקצרה, אית"ם חצרו"ת תר"ח עציו"ן גבר הם כנגד אות ג', ע"כ נסתפקו כי לא ידעו כנגד איזה ג'. פי החירו"ת רמו"ן פרץ עברונ"ה הר"י העברים הם כנגד אות י', ע"כ נסתפקו כנ"ל, כי יש בשם מ"ב ד' יודי"ן. וכן כולם על ענין זה דו"ק ותשכח הכל. כי הם ידעו שמוכרחים ליסע כסדר השם הגדול מ"ב, וגם ידעו שכל עיר יש לה כח כנגד האות המיוחדת לה, רק שנסתפקו מחמת שמצאו כמה אותיות שוין בדרך שכתבתי לך. והנה מחצרות נסעו לרתמה בלי שום שאלה, והיינו כי ידעו שמוטל עליהם ליסע לאות ד' של שם נג"ד, וגם ידעו שלא נמצא בכל שם מ"ב רק ד' אחת, לפיכך לא נסתפקו, וכן מרמון פרץ נטלו ללבנה בלי שום שאלה, כי ידעו שמוכרחים ליסע לאות כ', וידעו שלא נמצא עוד אות כ', וכן מהר שפר בלי שאלה לחרדה שהוא נגד אות ר', אף שיש בשם מ"ב שתי רישי"ן, מכ"מ כבר היו בר' אחד כנגד שם קר"ע, דהיינו מדבר סין. (ר' יואל בעל שם מזאמוטש)

כתב בספר אמת ליעקב [להגה"ק ר' יעקב ניניו זיע"א] בקונטרס "שפת אמת" דף קכג, בשם הגדול מוהרי"א ז"ל בספר הקדוש נחל קדומים בפרשה זו, וזה לשונו, ונקרא מסעות על שס שהיו מסיעי"ן מסועו"ת, ומבררין ניצוצות הקדושים בין בדרך הילוכם ובין בחנייתם, והיו מוציאין לאור ניצוצות הקדושים, והמסעות הם מ"ב כנגד שם מ"ב, וכל שם מ"ב הוא להעלות עד כאן, וכן כתב רבינו [האר"י] ז"ל בכמה מקומות, דאי אפשר להיות שום עליית העולמות והבירורים אלא על ידי שם מ"ב הנזכר.

התרגום מרחיק הקליפה שלא תתאחז בקדושה

עוד כתב רבינו [האר"י] ז"ל בשער המצוות בכוונת התרגום, שהתרגום הוא אחוריים שבקדושה והמקרא הוא הפנים, ונודע דהקליפה נאחזת באחוריים, וכוונת הקריאה הוא כדי לברר שלא יתאחזו בקדושה, וכן כתב בשער הכוונות בכוונת הקדיש דנתקן בלשון תרגום מטעם זה.

החולי בא מניצוצות שלא נבררו

עוד נודע מה שכתב רבינו [האר"י] ז"ל בשער הכוונות והביא דבריו הרב משנת חסידים במסכת תיקון המגפה, דחולי זה בא מבירורי ניצוצות הקדושים שלא נבררו כל הצורך, ואלו הקליפות שלא נבררו הם המכים במגפה לאדם בר מינן יע"ש.

קריאת המסעות בלשון תרגום וכונת שם מ"ב מעוררים הבירור כראוי ומעלה הניצוצות לקדושה

ד. נהגו ישראל קדושים להתפלל תפילת יום טוב בניגון בשירה וקול זמרה, וקודם ערבית יאמר מזמור של חג "הודו לה' כי טוב" וכו', ולאחר תפילת העמידה קודם שיאמר החזן קדיש תתקבל יקראו ההלל" וקודם לכן יברכו ברוך וכו' "לגמור את ההלל" ולאחריו "יהללוך" וטוב לכוין בברכת לגמור את ההלל, לפטור את קריאת ההלל שאומר בביתו בסוף ההגדה שאין מברכים עליו אז, מפני שמפסיקים בו, ואחר כך יאמר החזן קדיש תתקבל[ה].

ה. מנהג ישיבתינו בליל פסח שחל בשבת יתחיל השליח ציבור לאחר תפילת שמונה עשרה לומר "ויכולו" ואחר כך "ברכת מעין שבע" ואחר מכן יברך לגמור את ההלל[ו]. ומרן מופת הדור זצוק"ל מורה שיש לחוש לסב"ל ולא לומר ברכת מעין שבע.

הלכות סדר ליל הפסח

קדש, ורחץ, כרפס, יחץ, מגיד, רחצה, מוציא מצה,

מרור, כורך, שלחן עורך, צפון, ברך, הלל, נרצה.

קדש:

א. יהיה שולחנו ערוך מבעוד יום, כדי שכשיבא לביתו יקדש מיד אחר צאת הכוכבים[א], ואחד אנשים ואחד נשים חייבים[ב] בארבע כוסות[ג], ומצוה לתת יין לפני התינוקות שהגיעו לחינוך לחנכם במצות ארבע כוסות,

עיונים והארות

ומעתה מצינו טעם לשבח איך על ידי קריאת המ"ב מסעות יכולה היא שתגן אלף המג"ן לינצל מדבר וממגפה, והוא דמאחר דחולי זה בא מכח שלא הוברר ניצוצות הקדושות, ומכיון דעל ידי קריאת המ"ב מסעות אלו עשו ישראל כמה ברורים, ועל ידי הקריאה מתעורר אותו הבירור מחדש, על דרך מה שאמר רבינו [האר"י] ז"ל בספר הכוונות, בכוונת אל נקמות ה' שאנו אומרים בכל יום בזמירות, דצריך לכוין לשאול נקמת עשרה הרוגי מלוכה, ועל ידי זה מתעורר אותו הבירור שעשו העשרה הרוגי מלכות באותה שעה מחדש, כן על ידי קריאה זו של מ"ב מסעות מתעורר אותו הבירור מחדש, ומה גם על ידי כוונת השם מ"ב שהוא להעלות הבירורים, ועוד בה על ידי קריאת התרגום שגם הוא לברר, נמצא דיש לנו תלת סמכי קשוט כדי לעשות הבירור, וכיון דנעשה הבירור ממילא רווחא דניצול מהמגפה כיון דהא בהא תליא, זה נראה לעניות דעתי שהוא טעם נכון, עד כאן לשונו.

ה. כן מובא בשעה"כ (דף פ"א ע"א), והטעם לפי שבשאר ימים טובים ושבת עולין העולמות במדרגות מדרגה אחר מדרגה בכל תפלה ותפלה, מה שאין כן בליל פסח שעולין בפעם אחת כל המדרגות והוא ע"י תפילת ערבית, ולסיבה זו אומרים הלל גמור בליל פסח משא"כ בשאר לילי יו"ט וע"ש, וכ"כ בפע"ח (שער כא פ"א), **שו"ע** (סי' תפז סעי' ד), **חזו"ע** (הלכות תפלת ליל פסח הלכה ב).

ו. הרש"ש זיע"א כתב בספרו נהר שלום דף (כ"ה ע"ב) [ל"ב ע"א], יום טוב של פסח שחל להיות בשבת צריך לומר ברכת מעין שבע כשאר יו"ט שחל להיות בשבת אף על פי שנראה שאין לה מקום מ"מ צריך לאומרה גם בליל פסח שחל להיות בשבת. וכן כתב הרב ששון בכר פרסידו מחבר ספר שמן ששון בספרו פתח עינים ביאור על הסידור בדף ע"ט ע"ד שכן מנהג חסידים ק"ק בית-אל יכב"ץ שבעיר קדשנו ירושלים, וכן הנהיג בישיבתנו ק"ק נהר שלום מקובלים תכב"ץ כבוד מורינו ורבנו המקובל האלקי כמוהר"ר מרדכי שרעבי זצוק"ל. אמנם עיין למו"ר בחזו"ע (שם הלכה ו) שהאריך שאין לומר ברכת מעין שבע, וכל אחד יעשה כמנהגו בזה.

א. שו"ע (סי' תעב סעי' א), והטעם מפני שאכילת מצה הוקשה לקרבן פסח שנאמר "על מצות ומרורים יאכלוהו", ופסח אינו נאכל אלא בלילה, והקידוש צריך להיות בשעה הראויה לאכילת מצה. ועוד דכוס של קידוש הוא אחד מארבעה כוסות וכולם אחר ההגדה ומצה ומרור נגררים, שצריכים להיות בלילה, כף החיים (שם ס"ק ד) בשם הטור וב"י בשם הרא"ש, מ"ב (ס"ק ד). **בא"ח** (פ' צו אות כח).

ב. שו"ע (שם סעי' יד), ועיין פסחים (קח.) אמר ריב"ל, נשים חייבות בארבע כוסות שאף הם היו באותו הנס. כף החיים (שם ס"ק ח"ף).

ג. איתא במשנה (פסחים צט:), אפילו עני שבישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין, ואפילו מן התמחוי. וכן כתב בשלחן ערוך (או"ח סי' תעב, סעי' יג), אפילו עני המתפרנס מן הצדקה ימכור מלבושו או ילוה או ישכיר עצמו בשביל יין לארבע כוסות (בעל הטורים).

הטעם שצריך לשתות ארבע כוסות בליל פסח:

א) כנגד ארבע לשונות של גאולה והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי, והם כנגד ארבעה עולמות אצילות בריאה יצירה עשיה, וגי' של אלו ארבע לשונות שני אלפים ושישים ושלוש גי' זה עני בישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות.

א. בתחילה והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים הוא כנגד עולם העשיה כי היו משוקעים עמוק בתוך הקליפות בגופם בחומר ובלבנים וגם נפשותם משוקעות בתוך הקליפות, ולכן אמר והוצאתי אתכם אני אכנס עמוק בתוך הקלי' ואוציא אתכם.

ב. והצלתי אתכם מעבודתם, כנגד עולם היצירה כי גם לאחר שיצאו מן הקליפות כי ביצירה עדיין היו הולכים אחר

וכן מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים, בליל פסח קודם עשיית הסדר, כדי שלא יישנו, ויראו שינוי וישאלו[ד].

ב. יסדר שולחנו בכלים נאים כפי כחו[ה], וינהוג שררה בליל פסח דרך חירות ויכין מקום מושבו שישב בהסיבה דרך חירות, ואפילו עני שאין לו כרים וכסתות יסב על הספסל, או יסמוך על ירך חבירו, אבל לא על ירך עצמו, מפני שנראה כדואג ואבל ב"מ[ו].

ג. צריך להביא לפני בעל הבית קערה, שיש בה שלש מצות, ומרור (חסא)**, וחרוסת, וכרפס, וזרוע, וביצה, וחזרת** (חסא)**[ז], ומובא בספרים הקדושים שטוב שבעל הבית יסדר בעצמו את הקערה[ח], ומה טוב למי**

עיונים והארות

עבודתם של מצרים והיא ע"ז של מצרים ועם ישראל היה הולך אחריהם הכל רע כנודע ומזה הקב"ה הציל אותנו ולכן כתוב "והצלתי אתכם מעבודתם" שהיא ע"ז.

ג. וגאלתי אתכם הוא כנגד עולם הבריאה ששם יש רק מעט רע לכן סמך לשון גאולה לגאול אותם מהרע שנשאר בהם.

ד. ולקחתי אתכם לי לעם לאחר שיצאנו מכל הרע אנחנו כבר בעולם האצילות ששם אין שום מגע של הקליפות והכל קודש לכן מתחילים בכוס קדש.

ב) היות וכל סעודת מצוה שחייב לאכול בה כזית צריכה כוס כגון נשואין מילה וכו' ובליל פסח שחייבים בארבע כזיתות צריכה ארבע כוסות.

ג) היות ואמרו חז"ל בלילה הזה שתה פרעה יין. ובלילה הזה שתה סנחריב יין. ובלילה הזה שתה המן יין ובבוקר הצילנו הקב"ה מידם. ובלילה הזה עתיד הקב"ה להשקות את אומות העולם כוס "שמרים" ורמז ליל שמורים שהוא שמרים כתיב חסר. ליל ג' יין שמשקה אותם יין של שמרים בלילה הזה ולזה שותים ארבע כוסות לזכור מה שעשה הקב"ה עמנו ניסים ונפלאות בלילה הזה ומה עתיד לעשות ע"י היין.

ד) נודע מה שכתבו המקובלים כי אדה"ר פגם בעץ הדעת בחמש פעמים אלהי"ם ג' ת"ל, ולכן נשתעבדו אבותינו במצרים לתקן חטא זה והיו צריכים לעבוד עבודת פרך ת"ל שנים כנגד חמשה שמות אלהי"ם. אמנם עבדו עבודת פרך רק פ"ו שנים כנגד שם אלהי"ם אחד, ונשאר עוד ארבע פעמים אלהי"ם ג' שמ"ד על עם ישראל ה' יצילנו. ולכן תקנו לשתות ארבע כוסות כי כוס ג' אלהי"ם כדי לתקן ד' פעמים אלהי"ם להנצל מן השמ"ד הגלות הקשה בה אנחנו נמצאים. ולכן משה שהוא אחד יותר על השמ"ד הוא הגואל ורמז לזה "וזה לך האות" אחד יותר לכן - שלחתיך.

וכתב רבנו בחיי (שמות יב, כג)**,** כוס ראשון של קידוש, כנגד אות יו"ד שהוא קדש, וכן הוא אומר (תהלים קלד, ב)**,** "שאו ידיכם קדש". כוס שני שאומר עליו ההגדה, והוא סיפור הניסים, כנגד אות ה"א שמשם נמשכים הניסים והמכות. כוס שלישית של ברכת המזון, כנגד אות וי"ו שנקרא שמים, ממה שכתוב (מלכים א ח, לב)**,** "ואתה תשמע השמים". ומשם בא המזון ממה שכתוב (שמות טז, ד) "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים". כוס רביעית שאומר עליו "שפוך חמתך", כנגד ה"א אחרונה שהיא מדת הדין, וזה מבואר.

והגר"א בהגדה של פסח שלו (עמ' מו, פירוש הא לחמא עניא) כתב שהן נגד ארבעה עולמות שהם: עולם הזה וימות המשיח ותחיית המתים ועולם הבא, דהיינו: א. כוס ראשונה של קידוש, נגד עולם הזה שצריך לקדש עצמו בעולם הזה. ב. שניה כנגד ימות המשיח שמספרין יציאת מצרים, כמו שאמר הכתוב (מיכה ז, טו) "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות". ג. שלישית נגד תחיית המתים, שהוא מברך על מזונו שאז הוא סעודת לויתן. ד. רביעית נגד עולם הבא ולכן אומרים עליה הלל הגדול.

ד. שו"ע (שם סעיף ט"ו)**,** ע"י שיראו שינוי ישאלו מה נשתנה ויקיים בזה מצות והגדת לבנך. וכן מבואר בפסחים (דף קט:)**,** תניא אמרו עליו על ר' עקיבא שמימיו לא אמר הגיע עת לעמוד בבית המדרש חוץ מערבי פסחים בשביל תינוקות כדי שלא יישנו, ופירש רש"י שם כדי שיישנו התינוקות ביום ולא בלילה בשעת ההגדה. ומכאן שצריך כל אדם להשגיח על בניו שישנו מעט ביום כדי שיהיה להם כח ויכולת לשבת במנוחה בשעת אמירת ההגדה להודות ולהלל, לבורא ית"ש.

ה. כל ימות השנה טוב להמנע מכלים נאים למען מיעוט שררה וכבוד זכר לחורבן, לבד מליל הסדר שהתורה הזהירה להראות דרך חירות, וכמו שאמרו בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. כף החיים (סי' תעב ס"ק י). וכתב שם שאם השיגה ידו יקח כוס של כסף מפני שהוא רומז אל החסד כי כוס ג' אלהים שהוא בחי' דין וע"כ אם הוא של חסד יהיה ממותק. ועיין חיים לראש למהר"ח פאלאג'י (דף כה ע"א).

ו. כתב כף החיים (שם ס"ק יב)**,** ומצוה לנהוג שררה בליל פסח ובזה מכפר מה שנהג שררה וגאוה בכל השנה, ועיין עוד בחיים לראש דף כה ע"ב שיכוין המקום שיהיה אחוריו לצפון ופניו לדרום כנגד הנרות ובכן יתגבר כח הקדושה והס"א אשתארת יבשה.

ז. שו"ע (סי' תעג סעי' ד)**,** בא"ח (שם אות ל). ועיין פע"ח (שער כא פ"ו) ז"ל סדר סידור הקערה ליל פסח תקח השלש מצות מצה שמורה, ותניח הכהן למעלה והלוי למטה ממנו והישראל למטה ממנו והם שלש בחינות חב"ד דאבא עלאה, אח"כ תקח מרור וכרפס וזרוע וביצה ותניח על השלש מצות (פירוש סמוך כמו ועליו מטה מנשה) הזרוע הרומז לחסד מצד ימין שלך, והביצה הרומזת לגבורה בצד שמאל שלך, ומרור הרומז לתפארת באמצע כי תפארת מכריע בין חסד וגבורה, והחרוסת בצד ימין תחת הזרוע בקו ימין והוא נגד נצח. והכרפס הרומז להוד תניח תחת הביצה מצד שמאל בקו שמאל, וחזרת תניח למטה מן המרור בקו אמצעי לעשות בו אח"כ כורך והוא נגד יסוד והקערה בעצמה הכוללת כולם נגד המלכות, הרי עשר ספירות דחכמה ואל ישנה מזה הסדר ואשרי למי שמכוין כך.

ח. והוא תיקון להפיכת השולחן כידוע ליודעי ח"ן. וזמן סידור הקערה עיין בדב"ש (מנהגי בית אל אות נ) שכתב וז"ל בערב פסח מסדרין הקערה קודם מנחה כל אחד בביתו, ובאים לביהכנ"ס ולומד כל אחד לבדו האגרת מר' שמשון

שחננו ה' יתברך בעושר שיעשה קערה גדולה מכסף טהור ויקיים מצות "זה אלי ואנוהו"[ט].

ד. צריך להתחיל את עריכת ליל הסדר דוקא אחר צאת הכוכבים, ובין האנשים ובין הנשים חייבים בהיסבה, וההיסבה צריכה להיות על צד שמאל, וראוי לעמוד על המשמר לזכור ולהזכיר את אחרים להיסב[י], וצריכים היסבה בשתיית ארבע כוסות, ובאכילת ארבע כזיתות של מצוה, ושאר כל סעודתו אם רצה להיסב הרי זה משובח[יא].

ה. מי ששתה היין, או אכל המצות כשהוא מיסב על צד ימין, כאילו לא היסב כלל, וצריך לחזור ולשתות או לאכול בהסיבה, שהדין הוא שבארבע כוסות חוזר ושותה בהיסבה, וכן בארבע כזיתות חוזר ואוכל בהיסבה, והנשים שלא הסבו בדיעבד יצאו[יב], וגם האבל ב"מ צריך הסבה, וגם האיטר יד שכל מעשיו ביד שמאל צריך להסב לצד שמאל[יג].

ו. אדם ששכח להסב בכוס ראשון, כשחוזר לשתות שוב אינו מברך ברכת הגפן, כיון שברכת הגפן פוטרת עד כוס שני, ועד בכלל[יד].

ז. כל הארבע כוסות צריכין שטיפה והדחה, שירחצם מבית ומחוץ בכל פעם[טו]. וצריך שאחר ימזוג לו הכוס דרך חירות, וצריך לעשות המזיגה במים בשלש הפסקות בזה אחר זה, לכל הארבע כוסות[טז], ומה טוב אם יש לו מים "שלנו" שיעשה בהם המזיגה[יז], וגם יקבל הכוס בשתי ידיו משתי ידיו של הנותן[יח].

ח. שיעור הכוס הוא כ"ז דרה"ס שהם שמונים ושש גרם כחשבון כו"ס, וצריך לשתות לכתחילה כל הכוס, ובדיעבד אם שתה רובו יצא. ואם הכוס גדול יותר, מספיק שישתה רביעית כשהוא רוב הכוס, אפילו לכתחילה, וצריך לשתות הרביעית בבת אחת ולא יפסיק לשתות בסירוגין[יט].

עיונים והארות

מאוסטרופולי ז"ל בהבנה. וכן כתב מו"ר החיד"א בספר מורה באצבע. אמנם מו"ר הרי"ח הטוב בספרו עוד יוסף חי (פרשת צו אות י) כתב יהיה שולחנו ערוך מבעוד יום כדי שיקדש מיד כשתחשך וכו'. מיהו סידור הקערה מנהגינו לסדר אותה אחר קידוש, ויש נוהגים לסדר אותה קודם קידוש ולהניחה על השולחן בשעת הקידוש, ויכסו אותה במפה שעל השולחן, ובדבר זה כל אחד יעשה כפי מנהגו ומנהג אבותיו עכ"ל. וכן כתב הפרי מגדים (סי' תפו) שסידור הקערה לאחר שבא מבית הכנסת, וכ"כ משבצות זהב (ס"ק א), וכן מוכח מסידור התניא. אמנם השל"ה הקדוש, וכן בסידור ר' יעקב קופל עבודת הקודש אות כ"ו, וכן רבינו החתם סופר כולם כתבו פה אחד שיסדר הקערה קודם שילך לביהכנ"ס כפי שכתבנו לעיל מנהג בית אל, וכנראה שיש בזה סוד לסדר ולהקדים הקערה מוקדם, היות וכבר הארת חג הפסח נכנסת עוד מוקדם, וקדוש היום לאדוננו, ובאים מוחין דישסו"ת כבר עם התקדש החג והאור הגדול הזה של הקערה הוא מסודר כנגד העשר ספירות כנודע, ויש בה קדושה גדולה, וכנראה שרוצים להקדים האור שכבר ישכון בשולחן להאיר הבית מאור גדול זה.

ט. עיין חיים לראש (דף כ"ט ע"ב).

י. שו"ע (סי' תעב סעי' ג-ד) והטעם שמא יקדים קנה לוושט. שהקנה הוא בצד ימין וכשהוא מטה ראשו כלפי ימין נפתח הכובע שעל הקנה מאליו ויכנס שם המאכל ויבא לידי סכנה וא"כ איטר יסב ג"כ בשמאל ואם היסב בצד ימין כאילו לא היסב כלל.

ובענין הנשים הנה מר"ן שם פסק שאשה אינה צריכה היסבה אלא אם כן היא חשובה. והרמ"א כתב וכל הנשים שלנו נקראות חשובות. אך לא נהגו להיסב, אמנם בספר פסח מעובין (סי' קע) כתב שהמנהג בין הספרדים להיסב וכן פסק הגאון ר' יוסף חיים בספרו בן איש חי (שם אות כח). ועיין עוד בשו"ת חזו"ע (סי' יד).

יא. שו"ע (שם סעי' ז) כף החיים (שם ס"ק מה) חזו"ע (שם), אמנם בברכת המזון יברך מיושב בלא היסבה.

יב. כף החיים (שם ס"ק מ"ח מ"ט), חזו"ע (שם הלכה ז').

יג. פסח מעובין, ושאר האחרונים.

יד. חזו"ע (שם הלכה יא).

טו. בא"ח (שם אות כט), כף החיים (סי' תעג ס"ק א), ולפי דברי הזוהר והתיקונים כוס של ברהמ"ז צריך שטיפה והדחה אפילו אם הוא נקי ולכן טוב שיהיה לו כלי מלא מים סמוך לשולחן כדי לשטוף ולהדיח הכוסות בין כוס לכוס. ובאות קמ"ב כתב שלא צריך שטיפה לכוס שני כיון שמרן כתב מוזגין לו מיד.

טז. כף החיים (סי' תעב ס"ק נט), וכן לפי הסוד צריך למזוג היין מפני שיין בלא מזיגה נקרא יין המשכר וע"י המזיגה נקרא יין המשמח לפי שהיין הוא מבחי' דין וע"י המים שהוא החסד מתמתק ולכן אפילו אם היין אינו חזק בכל זאת ישפוך לתוכו שלשה טיפין מים ויכוין שהם שלש יודין שיש בשם ס"ג וכן כנגד שלש יודין שיש בשם קס"א.

יז. כן מובא בהגדה חיים לראש.

יח. כן מובא בשערה"כ (דף ע ע"ד). וצריך להגביהו עד החזה ואח"כ ישאר בימין לבד.

יט. שו"ע (סי' תעב סעי' ט), מ"ב (ס"ק ל), (כל דרה"ם הוא 3.2 גרם וא"כ סך הכל 86.4 גרם) בא"ח (שם אות כט).

ט. קודם הקידוש יאמר לשם יחוד וכו', ויכוין להוציא את השומעים ידי חובתם, וגם הם יכונו לצאת ידי חובתם ולא יענו "ברוך הוא וברוך שמו" אלא "אמן", ויתחיל הקידוש מעומד, ויברך ברכת בורא פרי הגפן, וברכת אשר בחר בנו מכל עם וכו', וברכת שהחיינו, ויכוין לפטור את המצה והמרור בברכת שהחיינו, ואחר כך ישב וישתה הכוס בהיסבה וכנ"ל[כ].

י. מנהגנו שלא לברך ברכת הגפן אלא על כוס ראשון ושלישי בלבד[כא].

ורחץ:

א. נוטל ידיו כדין נטילת ידים לאכילת פת כדי לטבל הכרפס במשקה, ולא יברך על נטילת ידים, ואשרי הנזהר ליטול ידיו בטיבול משקה בכל השנה כולה[כב].

ב. קודם הנטילה יאמר לשם יחוד... הריני מוכן ומזומן לקיים מצוה דרבנן וכו' וטוב שיעשה הנטילה בביתו, ולא בחצר כדי שלא יצטרך לצאת לחצר מתחילת הקידוש עד סוף הסעודה וכן הנטילה שלפני הסעודה יעשנה בתוך הבית.

כרפס

א. יקח כרפס פחות מכזית כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה, ויטבילנו בחומץ, או במים עם לימון, או במי מלח. ויברך עליו בורא פרי האדמה ויכוין לפטור בברכה זו גם את המרור[כג].

ב. טוב לקחת מהקלח של הכרפס, שאין מצוי בו תולעים הרבה, וקל יותר לבודקו, ואכילת הכרפס אינה צריכה הסיבה, וטיבול ראשון זה הוא זכר לסיבת קושי השעבוד שהיה בשביל מכירת יוסף ע"ה ושהטבילו כתונת הפסים שלו בדם ומכרוהו וגרמו צער ליעקב אבינו ע"ה[כד].

ג. קודם הברכה והטיבול יאמר לשם יחוד המובא במחזורים, ויזהר שלא יאכל כל הכרפס שיש בקערה, אלא ישאר בקערה מהכרפס עד אחר המוציא, שצריך שיהיה סוד הקערה שלם עד לאחר אכילת מצה ומרור[כה].

יחץ

א. יקח את המצה האמצעית, ויחלקנה לשנים, ויתן חציה הגדול לאחד מן המסובין להצניעו לאפיקומן וחציה השני הקטן יניח בין שתי המצות השלמות[כו].

ב. לפי הסוד צריך לחלק את המצה האמצעית בצורת ד' ו'. וציור של ו' יניח לאפיקומן, וצורת ד' יניח בין המצות, ולא יבצע בסכין אלא רק בידו, שכן דרכו של עני[כז].

ג. נוהגים להצניע את חצי המצה השמורה לאפיקומן תחת המפה, זכר למה שכתוב משארותם צרורות בשמלותם על שכמם, ויש נוהגים לכרכה במפה ולהניחה על כתפם זכר ליציאת מצרים, ויש נוהגים לומר לזה שנושאה על שכמו מאין באת? והוא עונה ממצרים, ולאן אתה הולך - לירושלים, ועונים לשנה הבאה בירושלים הבנויה, וקודם שיעשה היחץ יאמר לשם יחוד וכו'[כח].

מגיד

א. אומרים ההגדה בשמחה ובקול רם, והיא ספור יציאת מצרים שהיא מצות עשה מן התורה, וקודם שיתחיל טוב שיקרא לשון הזוהר "פקודא בתר דא לספר בשבחא דיציאת מצרים" ואחר כך יאמר לשם יחוד

עיונים והארות

כ. שו"ע (סי' תעג סעי' א), כף החיים (ס"ק ג וס"ק ו).

כא. שו"ע (סי' תעד סעי' א), בטור הביא מחלוקת בזה שלדעת הרי"ף צריך לברך על כל כוס וכוס, וטעמו משום שכל אחד מצוה בפני עצמה, וכן הוא דעת הרמב"ם ועוד. אמנם הרא"ש כתב על דברי הרי"ף דלא נהירא, דאע"ג דכל אחד ואחד מצוה בפני עצמה כיון שאין היסח הדעת אין צריך לברך אלא על כוס ראשון שהוא של קידוש ועל השלישי שהוא של ברה"מ, וכתב ב"י דכן נהגו, כף החיים (שם ס"ק א).

כב. שו"ע (סי' תעג סעי' ו), כף החיים (ס"ק קו), **בא"ח** (שם אות לא).

כג. שו"ע (שם), כף החיים (ס"ק קט), **בא"ח** (שם אות לב).

כד. בא"ח (שם). וי"א שכרפס צריך הסבה (מאמ"ר תעג אות ד), ומו"ר האורל"צ (ח"ג פט"ז שאלה ט) כתב שיאכל מעט בהיסבה ומעט שלא בהיסבה.

כה. בא"ח (שם).

כו. שו"ע (שם), בא"ח (שם אות לג).

כז. פע"ח (שער כא פ"ג), שעה"כ (דרושי הפסח דף פג ע"ב) וע"ש ותבין כיצד מצה האמצעית רומזת לאות ה' שהיא רומזת לבינה דחכמה והבינה נקראת אות ה' שנחלקת לציור שתי אותיות דל"ת על וא"ו שהם סוד זו"ן, בא"ח (שם), כף החיים (סי' תעג ס"ק קיז).

כח. שו"ע (שם), כף החיים (שם ס"ק קכג).

וכו'[כט].

ב. נוהגים להגביה את פרוסת המצה שבין שתי השלימות ואומרים הא לחמא עניא, עד מה נשתנה, ויאמר הֵא בְּצַרֵי ומנהגנו לכפול פיסקא זו שלוש פעמים[ל].

ג. מוזגין כוס שני ומניחים לפני בעל הבית[לא], וקודם לכן יצוה לסלק הקערה לסוף השולחן, כאילו כבר אכלו כדי שיראו התינוקות שינוי וישאלו, ואז מודיעים להם שאין רשאים לאכול עד שיספרו ביציאת מצרים[לב], וכשיתחיל לומר "עבדים היינו" מחזירים הקערה למקומה על השולחן ואומרים ההגדה, ותהיה המצה מגולה בשעת אמירת ההגדה, ורק בעת שאוחז הכוס בידו יכסנה[לג].

ד. גם הנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים, ואם אינה יודעת לקרוא, יכולה לצאת ידי חובה בשמיעה, ואם אינה מבינה לשון הקודש צריך לתרגם לה בשפה המובנת לה[לד].

ה. מצות עשה להגיד לבניו ולבנותיו, ולהרחיב הדיבור בספור יציאת מצרים, ואפילו אם אינם יודעים לשאול, ילמדם כפי דעתם, ולפי דעתו של בן-אביו מלמדו, ומי שהרהר את ההגדה בלבו ולא הוציא בשפתיו, אינו יוצא ידי חובתו[לה].

ו. אפילו מי שאין לו מצה ומרור, חייב בהגדה מן התורה[לו], וראוי לספר במדרשי אגדה בדברים המושכים לבבות השומעים, ועיין בזוהר הקדוש פרשת בא דף מ' עמוד ב' בשבח אותו שמספר ביציאת מצרים, שהקב"ה מזמן כל פמלייא של מעלה ואומר להם בואו ותשמעו את הספור והשבח שבני מספרים עתה וכו'[לז] וצריך להזהר שלא להפסיק בדיבור באמצע ההגדה ורק אם יש צורך גדול אפשר להפסיק[לח].

ז. כשאומר "והיא שעמדה לאבותינו" וכו', יאחז הכוס בידו ויכסה הפת עד מצילנו מידם, ויניח הכוס ויגלה הפת, עד לפיכך שאוחז הכוס בידו ואז יכסה הפת[לט].

ח. כשיאמר דם, ואש, ותמרות עשן, נוהגים לשפוך מעט מן הכוס עצמו לתוך כוס שבור, וכן כשאומר עשר מכות ישפוך עשר פעמים ובכל מכה ישפוך מעט, וכן כשאומר דצ"ך עד"ש באח"ב, ישפוך עוד שלש שפיכות סך הכל ט"ז פעמים, ויש מחזורים שיש בהם יהי רצון על כל שפיכה, וטוב לאומרו, ולאחר מכן ישפוך את כולו, ואחר כך שוטפין הכוס ומוזגים אותו שנית[מ].

ט. כשאומר "מצה זו", צריך להגביה המצה להראותה למסובין שתתחבב המצוה עליהם, וצריך להגביה המצה העליונה השלימה שלפניו לחיבוב מצוה, וכן כשאומר "מרור זה" יגביה המרור, אבל כאשר אומר "פסח

עיונים והארות

כט. כף החיים (שם ס"ק קנב). וכתב עוד שם משם ספר בית יעקב עה"ת פ' בא שכל האורות שנתגלו בליל פסח ביציאת מצרים הם מתגלים בכל שנה ושנה בליל הסדר ולכן מרגיש האדם על עצמו שיש לו הארה ושמחה יותר משאר ליל יו"ט. וכן משמע משעה"כ דרושי פסח.

ל. שו"ע (שם). בא"ח (שם) כף החיים (שם ס"ק קכט) וכתב הגאון חיד"א שלא ידבר שום שיחת חולין משהתחיל הקידוש עד גמר ההלל כי הכל יחוד גמור ואין להפסיק ביניהם, וכן כתב השל"ה.

לא. שו"ע (שם סעי' ז) וזה כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני לפני הסעודה וכתב כף החיים שם שדוקא לבעה"ב אבל למסובין אין צריך למזוג מיד אלא עד "לפיכך". בא"ח (שם).

לב. שו"ע (שם סעי' ו), אמנם מר"ן כתב שמסירים את הקערה, אבל הכף החיים (שם ס"ק קמ) הביא בשם הפוסקים שבזמנינו לא נהגו להסיר היות ואין היכר לתינוקות בזה דיודעים שאלו הדברים לא ניתנו על השולחן לצורך אכילה. בא"ח (שם).

לג. שו"ע (שם סעי' ז), והטעם כדי שתהא לפניו בשעת ההגדה כדאמרינן לחם עוני שעונים עליו דברים. כף החיים (שם ס"ק קמט). בא"ח (שם).

לד. שו"ע (סי' תעב סעי' יד), כף החיים (שם ס"ק פח), והטעם שאף הם היו באותו הנס.

לה. כף החיים (סי' תעג ס"ק קלה וקלט).

לו. חזו"ע (סדר ליל הסדר מגיד הלכה ה).

לז. כף החיים (שם ס"ק קנב).

לח. כן כתב השל"ה, וכתב עוד שאין לומר את ההגדה בהיסבה אלא באימה וביראה כף החיים (שם ס"ק קנא).

לט. של"ה הקדוש, מ"א (ס"ק כז), כף החיים (שם ס"ק קנה), בא"ח (שם).

מ. פע"ח (שער כא פ"ו), משנת חסידים (מסכת סדר ליל פסח פרק יא אות א), שער הפסוקים פרשת וארא. ועיין שם גם הכוונות שלהם. אולם מור"ם כתב שיזרוק מעט מן הכוס באצבעו לרמוז על מה שנאמר אצבע אלהים היא. והעיקר כמו שכתב מהרח"ו בפע"ח וכו', וכן כתב מהר"י צמח ששמע מחכם אחד בשם המהרח"ו שישפוך מן הכוס וכתב אפשר הטעם לרמוז שהמכות יצאו ממלכות הנקראת כוס של ברכה כנודע מדרושי הרב זלה"ה עכ"ל. כף החיים (שם ס"ק קסג), וכתב המשנת חסידים שצריך לשפוך לתוך כלי שבור, הרומז

שהיו אבותינו אוכלין", לא יאחז הזרוע בידו אלא יראנו בלבד[מא].

י. כשאומר "לפיכך אנחנו חייבים" נוטל הכוס בידו ומגביהו עד לאחר ברכת אשר גאלנו, ושותה הכוס השני בהיסבה על צד שמאל, ואם שכח ושתה בלא היסבה חוזר ושותה בהיסבה, וקודם שישתה יאמר לשם יחוד וכו'[מב].

רחצה

א. יטול ידיו כדת, ויברך על נטילת ידים, וטוב לומר קודם הנטילה הבקשה המובאת בסידורים[מג].

מוציא מצה

א. יקח המצות שלשתן ביחד, כסדר שהניחן הפרוסה בין השלימות משום לחם משנה ויברך "המוציא" ולאחר הברכה שומט המצה השלישית מידו, ונשארת בידו העליונה עם הפרוסה ויברך "על אכילת מצה" ויבצע מהעליונה ומהפרוסה כזית מזו וכזית מזו, (כל כזית הוא עשרים ותשעה גרם)[מד], ויטבלם במלח שלש פעמים, ויאכלם בהיסבה על צד שמאל, ולכתחילה יכניס שני כזיתות אלו בפיו ביחד, כדי שיאכל משניהם בבת אחת, ואם אינו יכול לאכול כשני כזיתות ביחד יאכל של המוציא תחלה שהיא השלמה העליונה, ואחר כך הפרוסה[מה].

ב. מכיון שמצוות צריכות כוונה לכן קודם אכילתו יאמר לשם יחוד ויזכיר שהוא מכוין לצאת ידי חובת אכילת מצה, וכן יעשה במרור[מו].

ג. חייבים להסב על צד שמאל בעת אכילת מצה, ואם לא הסב חייב לחזור ולאכול בהיסבה, אך לא יברך[מז].

ד. צריך ללעוס המצה יפה, ואחר כך לבלוע, ובדיעבד אם בלע מצה בלי שילעס תחילה יצא[מח].

ה. אסור לאכול עם המצה עוד מאכל אחר ביחד, או לטבלה בחומץ, או במרק, ומי שהוא זקן או חולה וקשה עליו לאכול המצה כמות שהיא, יכול לפורר לו המצה לפירורים דקים ולאכלה[מט].

ו. כל אדם צריך להשתדל לשלם קודם הפסח דמי המצה שיוצא בה ידי חובתו.

ז. זמן אכילת מצה ומרור לכתחלה עד חצות הלילה, ובדיעבד אם נתעכב עד אחר חצות, יאכל המצה והמרור בלי ברכת המצוות, ואם עבר הלילה אין להם תשלומין[נ].

מרור

א. בזמן הזה, שאין קרבן פסח, אין מצות מרור מן התורה, אלא שמדברי סופרים חייבים לאכול מרור אף בזמן הזה, זכר למקדש[נא].

ב. הנשים חייבות באכילת מרור אף על פי שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, לפי שמצה ומרור כתובים ביחד וכשם שחייבות באכילת מצה כך חייבות באכילת מרור וכשם שחייבות באכילת הפסח. ואפילו למי

עיונים והארות

אל הקלי' הנקרא ארור, כף החיים (שם ס"ק קסד). הרב מזמור לאסף כתב שאין צריך לשטוף את הכוס אלא אדרבא ימלא אותו וישלים לכוס שני. וכ"כ משנת חסידים (שם אות טז) שהיין הנשאר מהשפיכות אין לזורקו, אלא אדרבא יוסיף עליו יין אחר סוד גבורות חדשים וכל אחד יעשה כמנהגו בזה.

מא. שו"ע (שם) כף החיים (שם ס"ק קנז). ויש נושקין את המצה כדי לחבב המצוה בעיניהם, בא"ח (שם).

מב. שו"ע (שם), בא"ח (שם).

מג. שו"ע (סי' תעה סעי' א) בא"ח (שם אות לד).

מד. מג"א (סי' תעה ס"ק ב) משנ"ב (שם) כה"ח (שם ס"ק ו) בא"ח (פר' צו אות לד).

מה. שו"ע (שם), והטעם שנוטל שלשתם מפני לחם משנה, והפרוסה על שם לחם עוני, מ"ב (שם ס"ק ב), בא"ח (שם), וצריך להזהר שלא ישהה באכילת הכזית יותר מארבע דקות, ובדיעבד עד שש דקות (חזו"ע). ולענין אכילת ב' הכזיתות יחד עיין בשו"ת חזו"ע (סי' כה).

מו. ובודאי שיאמר הלשם יחוד של אכילת מצה קודם הנטילה כדי שלא יהיה הפסק.

מז. שו"ע (סי' תעב סעי' ז) שו"ע חזו"ע (סי' מב).

מח. חזו"ע (סדר הגדה של פסח - מוציא מצה הלכה ט).

מט. שו"ת חזו"ע (סי' לד).

נ. מחלוקת במס' פסחים (קכ:). לדעת ר' אלעזר בן עזריה הפסח נאכל עד חצות. ולדעת ר"ע כל הלילה, ואמר רבא אכל מצה בזמן הזה אחר חצות לר' אלעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו, ונחלקו הראשונים הלכה כדבר מי, וע"כ אם עבר חצות יאכלנו בלא ברכה, מ"ב (סי' תעז ס"ק ו).

נא. גמ' בפסחים (קכ.) שולחן ערוך הרב (ס' תעה).

שסובר שאכילת פסח בנשים היא רשות ולא חובה, מכל מקום מודה שבמרור הן חייבות[נב].

ג. יקח כזית מרור (29 גרם) וישקענו בחרוסת וינער מעט מן החרוסת, משום שצריך לטעום טעם מרור, שהרי הוא זכר לקושי השעבוד שמררו את חייהם בעשיית הטיט שאליו רומזת החרוסת, ויאמר לשם יחוד וכו' ויברך "על אכילת מרור" ויאכלנו בלא הסבה[נג].

ד. גם הכורך שאנו עושים זכר למקדש, חובתה בכזית מרור[נד].

ה. זמן אכילת מרור הוא כזמן אכילת פסח ומצה ולכן לכתחילה מצותה עד חצות[נה].

ו. המרור צריך לאכלו לכתחילה אחר אכילת מצה[נו], ובדיעבד כשאכלו לפני מצה יצא[נז].

ז. אכילת מרור אינה צריכה הסיבה, לפי שהוא זכר לעבדות[נח]. ומכל מקום אם רוצה לאכול בהסיבה רשאי[נט].

ח. המרור הוא עלי החסא ויזהר שיקח רק הקלחים ולא העלים עצמם מפני שמצויים בהם הרבה תולעים וקשה לבודקן, וגם הקלחים צריך לבודקן[ס].

ט. בלע מרור לא יצא, לפי שהתורה הקפידה שיטעום טעם מרירות[סא].

י. מברכים על אכילתו "אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מרור"[סב], אבל "בורא פרי האדמה" אינו מברך, שברכה זו בירך באכילת כרפס ונפטר על ידה[סג].

כורך

א. יקח כזית מצה מן המצה השלישית וכורכו עם כזית מרור, ומטבל בחרוסת ואומר: "זכר למקדש כהלל הזקן" וכו' ואוכלם בהיסבה, ויזהר מאוד שלא ישיח בדבר שאינו מענין הסעודה בין אכילת מצה לאכילת "כורך", ולכן יאכלם בזה אחר זה תכף ומיד בלא עיכוב[סד].

עיונים והארות

נב. וכן כשם שחייבות בכל המצוות הנוהגות באותו לילה, לפי שאף הן היו באותו הנס. (טוש"ע סי' תעב, סעי' יד).

נג. שו"ע (סי' תעה סעי' א). וכתב היראים השלם (ס' צד) שהטעם הוא משום שנאמר בו אכילה: על מרורים יאכלהו, ואין אכילה פחותה מכזית. ובשאג"א (ס' ק') כתב שמרור הוקש לפסח ולמצה וכשם שהם בכזית אף מרור כך. והרא"ש בפסחים (פ"י ס' כה) הביא שתקנת חכמים היא לאכול בכזית, לפי שמברכים על אכילת מרור.

ובתב בפע"ח (שער כא פ"ג) סוד המרור גי' מו"ת שהם הדינים הקשים וצריך ללעסם ולמתקם ולטוחנם בשינים למתק המרירות שבהם לכן בלע מרור לא יצא עד שילעסנו וימתיקם. ולכן בלעיסת המרור יכוין למתק הדינים. כף החיים (שם ס"ק כב). בא"ח (שם).

נד. הרוקח (ס' רפג) טור (ס' תפו) שו"ע הרב (ס' תעה).

נה. לדעת הסוברים שזמן אכילת פסח הוא עד חצות, אף אכילת מרור עד חצות, ולדעת הסוברים (רא"ש פסחים סופ"י לענין מצה) שמן התורה זמן אכילת פסח כל הלילה, אלא שכדי להרחיק את האדם מן העבירה גזרו חכמים עד חצות, אף באכילת מרור לכתחילה מצותה עד חצות (ועי' במ"ח מצוה ו שלא כתב כן).

נו. רשב"ם פסחים (קיד.)

נז. תוס' (שם ע"ב ד"ה זאת).

נח. פסחים (קח.) ורש"י ורשב"ם שם.

נט. ב"י (ס' תעה).

ס. עיין בשו"ע (סי' תעג סעי' ה) שהזכיר כמה מיני עשבים. אמנם היום התפשט המנהג לאכול חסא, וכמו שאמרו במס' פסחים (דף לט.) א"ר אושעיה מצוה בחזרת ואמר רבא מאי חזרת-חסא, מאי חסא-דחס רחמנא עילוון.

סא. גמ' פסחים (שם). והטעם הוא שנאמר (שמות א, יד) וימררו את חייהם, וכתב הרשב"ם (שם) שהבולע אינו מרגיש את המרירות.

סב. גמ' בפסחים (קיד:) וכן פס' הרמב"ם (פ"ח מהלכות חמץ ומצה ה"ח), וטוש"ע (ס' תעה ס"א).

סג. גמ' בפסחים (שם) ורש"י ורשב"ם (שם). ועי' כה"ח (סי' תעג ס"ק קט).

סד. שו"ע (סי' תעה סעי' א) וכתב שם מרן הטעם שלא ישיח כדי שתעלה ברכת אכילת מצה וברכת אכילת מרור גם לכריכה זו. ועיין עוד פע"ח (שער כא פ"ג). וטעם הכריכה עם המרור הוא שבמסכת פסחים (דף קטו.) פליגי הלל ורבנן בזמן שבהמ"ק קיים אם היה כורך מצה ומרור ביחד או אוכל כל אחד בפני עצמו ואמרו שם בש"ס עתה שלא נאמר הילכתא לא כמר ולא כמר עושים כמו שניהם מתחלה אוכלים בזה אחר זה, ואח"כ שניהם יחד, וכן פסקו הרמב"ם הרא"ש והטור, כף החיים (שם ס"ק כט). ולכתחילה צריך לבלוע המצה והמרור ביחד כאשר הם מרוסקים בפיו ואם קשה לו לבלוע שני הזיתים ביחד אזי יכול לבלוע מעט מכזית זה ומעט מכזית זה בבת אחת, ואח"כ יחזור ויבלע מעט מזה ומעט מזה בבת אחת עד שיאכל כל השני כזיתים. מג"א (ס"ק ח), כף החיים (שם ס"ק ל), בא"ח (שם).

שולחן עורך

א. **יערוך שלחנו ויסעוד ליבו בשמחה ובטוב לבב כיד ה' הטובה עליו, ולא ישבע הרבה כדי שיוכל לאכול אפיקומן בתיאבון[סה].**

ב. **הזרוע שנהגו לצלותו ולהניחו בקערה של הסדר, אסור לאכלו בליל פסח[סו], אמנם יאכל ביצה, וקודם שיאכלנה יאמר "זכר לקרבן חגיגה"[סז] ובתוך הסעודה ישורר ויזמר בקול נעים וטוב ללמוד לשונות הזוהר הקדוש המובאים במחזורים בתוך הסעודה.**

צפון

א. **אחר שגמר סעודתו יאכל בשמחה את האפיקומן השמור בתוך המפה, וקודם שיאכלנו יאמר "זכר לקרבן פסח הנאכל על השבע", ויאכל ממנו שני כזיתות למצוה מן המובחר, שהם כזית אחד זכר לפסח, וכזית אחד זכר למצה הנאכלת עם הפסח ויאכלנו "בהיסבה" ואם קשה לו לאכול שני כזיתות, די לו בכזית אחד זכר "לקרבן פסח" וזה חובה[סח].**

ב. **יאכל האפיקומן לתיאבון, ויזהר שלא ימלא כריסו בשעת האכילה, כדי שלא יהיה שבע הרבה עד שיהיה קץ באכילת האפיקומן, כי אז אינו יוצא ידי חובת אכילת האפיקומן[סט].**

ג. **לא יאכל את האפיקומן בשני מקומות, ואפילו בחדר אחד בשני שולחנות אסור לאכלו[ע], אולם אם היו פני המסובין אלו כנגד אלו נחשב כמקום אחד[עא], ויזהר לאכול האפיקומן קודם חצות[עב].**

ד. **אם שכח ולא אכל את האפיקומן עד שנטל ידיו למים אחרונים, או שאמר הב לך ונברך, יאכל אותו בלא ברכת המוציא, ואם לא נזכר עד שבירך ברכת המזון אם עדין לא שתה כוס שלישי יטול ידיו ויברך המוציא, ויאכל האפיקומן[עג], ואם שתה כוס שלישי ואחר כך נזכר, אם אכל בתוך סעודתו מזאת המצה השמורה משעת קצירה שיעור "כזית" סומך על זה, ואם לא אז אפילו לא נזכר אלא עד לאחר ההלל, יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן, ויחזור ויברך על הכוס[עד].**

ה. **אחר האפיקומן אסור לאכול שום דבר משום דבעינן שיהיה טעם מצה בפיו עד שישן[עה], אמנם מים מותר לשתות, ויש מתירים לשתות קפה, ואפשר לסמוך עליהם לצורך גדול[עו] ויש שמשיירין ממצה זו של**

עיונים והארות

סה. בא"ח (שם), חזו"ע (סדר ליל הסדר - שלחן עורך הלכה א), ואם ירצה לאכול בהיסבה הרי זה משובח.

סו. ואפי' במקום שנהגו לאכול בליל פסח צלי מודה הוא שבשר שמניחים על השולחן זכר לפסח אין אוכלים אותו בליל פסחים. כף החיים (סי' תעו ס"ק ג).

סז. מור"ם (שם סעי' ב), וטוב לאכול ביצה שהונחה בקערה לזכר קרבן חגיגה, ויש נוהגין לומר בעת אכילת הביצה זכר לקרבן חגיגה. כף החיים (שם ס"ק כו). חזו"ע (שם הלכה ד).

סח. הנה מר"ן פסק בשו"ע (סי' תעז סעי' א) שלאחר הסעודה יאכל כזית זכר לפסח הנאכל על השובע. אמנם כיון שהסכמת האחרונים לאכול שני כזיתות אחד זכר לפסח, ואחד זכר למצה הנאכלת עמו לכן ראוי לאכול שני כזיתות ומי שקשה לו יעשה כפסק השו"ע, ועיין בא"ח (שם אות לה). וכתב בחזו"ע יכוין זכר לפסח וזכר למצה הנאכלת עימו וזכרון אחד עולה לכאן ולכאן.

סט. רמ"א (סי' תעו סעי' א). אמנם אם אינו קץ באכילתו אלא שאינו תאב כלל לאכול יצא ידי חובתו. אלא שלא קיים מצוה מן המובחר כף החיים (שם), מ"ב (ס"ק ו).

ע. מג"א (סי' תעח סעי' ב) והטעם לפי שהאפיקומן הוא זכר לפסח ואסור לאכול מן הפסח בשני מקומות ואפילו בבית אחד, וכתב המגן אברהם אפילו בחדר אחד בשני מקומות אסור, כף החיים (שם ס"ק ה-ו).

עא. חזו"ע. (סדר ליל פסח - צפון הלכה ח).

עב. בן איש חי (שם). ובדיעבד יוצא גם אחר חצות (חזו"ע).

עג. ואם אינו אוכל אלא כזית אחד יטול בלי ברכה (חזו"ע).

עד. שו"ע (סי' תעז סעי' ב), בא"ח (שם), וכתב שם המ"ב (ס"ק ט) אם יודע שלא הסיח דעתו מהנטילה יחזור ויטול בלא ברכה, והביאו כף החיים (ס"ק ח"י). ובחזו"ע (סדר ליל הסדר - צפון הלכה ט) כתב בשם הב"י והרשב"א שלפי מה שנוהגים לברך ברהמ"ז בכל השנה בלא כוס גם בזה יאכל האפיקומן בלא כוס.

עה. אם טעה ואכל אחר האפיקומן יחזור ויאכל אפיקומן כדי שישאר טעם מצה בפיו. אולם אם ברך ברהמ"ז א"צ לחזור ולאכול (חזו"ע).

עו. שו"ע (סי' תעח סעי' א), בא"ח (שם), וזה ששנינו במשנה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן והביא הרב כף החיים (שם ס"ק ב) אפיקומן הוא שתי תיבות אפיקו מני, ופירושו אין פותחין פיהם אחר אכילת הפסח לומר אפיקו (תוציאו ותביאו) לנו מיני מתיקה כגון פירות לאכול אחריו.

והרב בא"ח הביא פירוש בשם אביו זלה"ה לפי הסוד וז"ל, אפיקו מ"ן ר"ת מיין נוקבין העולים מן מצות אכילת מצה ואכילה זו היא מצוה אחרונה.

אפיקומן, לשמירה לחיבוב מצוה[עז].

ברך

א. יטול ידיו למים אחרונים, ויברך ברכת המזון על הכוס וקודם שיברך יאמר למנצח בנגינות וכו' ואחר כך יאמר לשם יחוד וכו' וטוב שיחזר אחר זימון, וכל המסובים יאחזו הכוס בידם בעת ברכת המזון, וצריך שיזהר שלא יסב בעת ברכת המזון[עח].

ב. צריך להזהר לומר בברכת המזון "יעלה ויבא" ואם טעה ולא אמרו ונזכר לאחר שאמר ברכת הטוב והמטיב צריך לחזור לראש ברכת המזון[עט]. ואם נזכר בין בונה ירושלים לברכת הטוב והמטיב יאמר שם בא"י אלהינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה את יום חג המצות הזה את יו"ט מקרא קודש הזה בא"י מקדש ישראל והזמנים. וכן אם התחיל בא"י של הטוב והמטיב יסיים אשר נתן.

ג. לאחר שסיים ברכת המזון, יאמר כוס ישועות אשא וכו', ויברך בורא פרי הגפן, ויכוין לפטור כוס רביעי, וישתה הכוס בהיסבה[פ].

הלל

א. ימזגו לו כוס רביעי, ויקרא עליו את ההלל בשמחה גדולה, ומתחיל "שפוך חמתך אל הגויים" וחותם בהלל בברכת יהללוך, והחתימה ברוך אתה ה' מלך מהולל בתשבחות[פא].

ב. ישתה הכוס בהיסבה, ואם לא הסב יחזור וישתה בהיסבה. אם נשאר בכוס מעט יין ישתה בלי ברכת בפה"ג ואם לאו יחזור ויברך על כוס אחר ויסמוך על השו"ע שפסק לברך, ומי שרוצה לחוש לחולקים יברך בפה"ג בהירהור הלב[פב].

ג. יזהר שישתה רביעית שלם בכוס שלישי או בכוס רביעי כדי שיברך ברכה אחרונה בשופי בלי שום ספק[פג].

נרצה

א. אם עשה כסדר הזה יהיה רצוי לפני ה' יתברך, וצריך לספר ביציאת מצרים עד שתחטפנו שינה, ויש נוהגים להשאר ערים כל הלילה ומספרים ביציאת מצרים[פד].

ב. יש נוהגים לומר לאחר הסדר "שיר השירים" ויש בזה טעם לפי הסוד[פה], ולאחר הסדר יאמר היהי רצון המסודר באיזה מחזורים[פו].

עיונים והארות

עז. כף החיים (סימן תעו ס"ק ו), הגדת חיים לראש להגאון ר' חיים פלאג'י, והוא סגולה להנצל מגנבים ולהבריח הקליפות ממנו היות ותרגום של מצה ומריבה "מצותא", או יניח בביתו במקום מוצנע קיצור השל"ה, ובספר דרך ישרה כתב סגולה להשתיק הים מזעפו שישליך לארבע רוחות הספינה מכזית מצה של אפיקומן. ואנחנו קבלנו שזה סגולה להולכי דרכים, או לאדם שנמצא בבית האסורים.

עח. שו"ע (סי' תעט סעי' א) ומצוה גדולה לחזר אחר זימון כדי שיהיו שלשה גם בשעת קריאת ההלל. ובפרט בלילה קדושה זו, יהיו עניים אוכלי שולחנו לקיים מה שאמר כל דכיפין ייתי ויכול וכו', כף החיים (שם ס"ק יב).

ובן צריך ליזהר שלא ישתה יין בין כוס שלישי לכוס רביעי.

עט. שו"ע (סי' קפח סעי' ו).

פ. שו"ע (סי' תעט סעי' א).

פא. שו"ע (סי' תפ סעי' א), ויאמר ההלל בקול נעים, ואיתא במדרש שיר השירים "השמיעיני את קולך" זו קריאת הלל בנועם, והיינו דאיתמר בזוה"ק פ' בהעלותך (דף קמט ע"א) וישראל מזמרי ואמרין הילולא בקול רם, יעו"ש כף החיים (שם ס"ק ג).

פב. חזו"ע (סדר ליל פסח - הלל הלכה ח).

פג. חזו"ע (שם הלכה ח), ויש נוהגים למזוג כוס חמישי וקורין אותו כוס של אליהו הנביא ז"ל, לרמוז שאנו מאמינים שכשם שגאלנו הקב"ה ממצרים הוא יגאלנו עוד וישלח לנו את אליהו הנביא זכור לטוב לבשרנו אמן.

פד. שו"ע (סי' תפא סעי' ב), וכתב כף החיים (שם ס"ק י) שטוב לקרוא עשרה פרקים של מסכת פסחים ולכוין בהם כנגד שם ע"ב יוד הי ויו הי שיש בו עשר אותיות והוא בחי' חכמה וכל סדר ליל פסח הוא בבחי' חכמה, בא"ח (שם).

פה. של"ה, ועיין בזוה"ק פי תרומה (דף קמד ע"א) שכתב על שיר השירים דאיהו כללא דכל אורייתא, כללא דכל עובדא דבראשית, כללא דגלותא במצרים וכדי נפקו ישראל ממצרים וכו'. ויש נוהגים לומר אחר שיר השירים פיוט חד גדיא שהוא מדבר בענין גאולת מצרים ושאר גלויות וגאולה אחרונה. כף החיים (סי' תפ ס"ק יב).

פו. בסידור הרש"ש מופיע י"ר זה ואנו העתקנו אותו בהגדה.

ג. צריך לומר קריאת שמע על המטה עם הפסוקים הנוהגים בכל לילה כסדר רבינו האר"י ז"ל, ואם הוא ניעור עד אחר חצות יאמר אותה מעט קודם חצות[פז], ויש נוהגים להיות נעורים עד לאחר חצות כדי לשבח לה' יתברך בנקודת חצות בזאת הלילה זכר ליציאת מצרים, כמו שכתב בזוהר הקדוש פרשת בהעלותך דף קמ"ט ע"א, ואחר חצות יאמר ברכות השחר חוץ מברכות התורה, ואחר כך יקרא "פתח אליהו" ויעסוק בדברי תורה, ושירות ותשבחות ואחר כך ישן[פח].

שחרית חול המועד

א. בימי חוה"מ ויו"ט אחרון אומרים הלל בדילוג ובלא ברכה תחלה וסוף. וטעם הדבר שבסוכות גומרים את ההלל בכל יום, משום שבסוכות כל יום חלוק מיום קודם בקרבנותיו, משא"כ בפסח שבכל יום קרבנותיו שוים ליום הקודם[א]. ועוד משום דביום שביעי של פסח טבעו המצרים, וכתיב בנפול אויבך אל תשמח, וכמו שאמר להם הקב"ה למלאכים: מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה, וכיון שביו"ט אחרון אין גומרים ההלל, גם בחוה"מ אין גומרים, שלא יאמרו שימי חוה"מ עדיפים מיו"ט, ויבואו לזלזל ביו"ט[ב]. ועוד, שבפסח אין חיוב מצה רק ביו"ט ראשון, משא"כ בסוכות חייבים בסוכה ולולב כל הימים[ג].

ב. אחר ההלל אומרים קדיש תתקבל[ד], ואח"כ פותחין ההיכל להוצאת ס"ת, ובימי חוה"מ אין נוהגים לומר בריך שמיה אפי' שיש בו מוסף[ה].

ג. מוציאין שני ספרים, בראשון קוראים שלשה קרואים בפרשיות הפסח, ואין אומרים קדיש אחר ס"ת ראשון. והעולה הרביעי קורא בס"ת שני בקרבנות מוסף שבפרשת פנחס בכל יום, ומתחיל מ'והקרבתם', וכו' עד סוף הפיסקא[ו].

ד. סדר הפרשיות של ימי הפסח: משך תורא, קדש בכספא, פסל במדברא, שלח בוכרא. והיינו שביום ראשון קורין משכו וקחו לכם צאן, וביום שני שור או כשב או עז, ובשלישי קדש לי כל בכור, וברביעי אם כסף תלוה, ובחמישי פסל לך שני לוחות אבנים, ובשישי וידבר וכו' במדבר סיני ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו, ובשביעי פ' בשלח מתחילתה עד כי אני ה' רופאך, ובשמיני [ביו"ט שני גלויות בחו"ל] קורין כל הבכור אשר יולד. וזה הסדר לא ישתנה אלא כשחל יום ראשון של פסח ביום חמישי, שאז ביום שבת שהוא יום שלישי של פסח קורא פרשת ראה אתה אומר אלי פסל לך, ובימי ראשון, שני, ושלישי, קורין: קדש, בכספא, במדברא[ז].

עיונים והארות

פז. בא"ח (שם אות לח), כף החיים (סי' תפא ס"ק יג).

פח. כף החיים (שם ס"ק יא).

א. בגמ' בערכין (י.) איתא לגבי אמירת הלל "מאי שנא בחג [הסוכות] דאמרינן כל יומא, ומאי שנא בפסח דלא אמרינן כל יומא? דחג חלוקין בקרבנותיהן, דפסח אין חלוקין בקרבנותיהן. שו"ע (סי' תצ סעי' ד).

ב. ב"י (שם).

ג. כל בו (סי' נב).

והשל"ה (מסכת פסחים, מצה שמורה קנו) כתב, שאף שנכנסו ישראל לקדושה בחג הפסח, עדיין לא נתקשרו לגמרי בקדושה עד אחר שספרו ימי הספירות, שהם כאשה הסופרת ימי ליבון, ואחר כך היה הזיווג והתקשרות, דהיינו קבלת התורה, כמו שכתב הזוהר (ח"ב קפב, ב) שמטעם זה אין גומרין ההלל בכל שבעת ימי פסח כמו בסוכות, לפי שעדיין לא נתקשרו קשר שלם באמונה העליונה בכלל כמו שנתקשרו אחר כך, כי בשני ימים ראשונים שלום בכל, ושלש מעלות הרובצים על הבאר בחיבור אחד. אבל בשאר הימים לא זכו עדיין ישראל להשתלם בהם, כי עדיין לא ניתנה תורה המחברת ביניהם, ולפיכך אין גומרין בהם את ההלל. אבל בימי החג, שכבר זכו ישראל לקבל התורה, כל הימים העליונים שהם על ישראל לעין כל, בסוד שבעה ענני כבוד, והכל בחיבור שלם, לפיכך גומרין את ההלל.

ד. לבוש. כה"ח (סי' תצ ס"ק יט).

ה. כן הוא המנהג מזמן מוי"ר המקובל האלקי ראש הישיבה כמוה"ר מרדכי שרעבי זצוק"ל. עי' ברב פעלים (ח"ג סוד ישרים סח) שהביא מדברי מרן החיד"א שאין אומרים אותו אלא בשבת, והאריך שם לומר שאין חסרון לאומרו גם בימות החול, אלא שכיון שכן כתב מרן החיד"א, אין נוהגין לאומרו בימי החול. ומ"מ כתב שאפשר שטעם הדבר לימנע מלאומרו בחול מפני שאומר בתחלת הבקשה "בריך כתרך ואתרך", ודבר זה מורה על יום שיש בו הארה גדולה של כתר, והוא שבת ויו"ט שאומרים בו מוסף שיש בו קדושת כתר, ולפ"ז בר"ח שיש במוסף קדושת כתר אומרים אותו. עכ"ד.

ו. שו"ע (סי' תצ סעי' ו).

ז. שו"ע (שם סעי' ה).

וטעם קריאת פרשיות אלו, כתב הר"ן במגילה לפי שביום הראשון קוראים על עניני קרבן פסח, וביום השני יש בו פרשת ספירת העומר שמתחילין למנות היום, ובשביעי

ה. אחר קריאת הרביעי אומרים חצי קדיש[ח]. ומנהג ק"ק חסידים בית אל להחזיר הס"ת מיד לאחר הקדיש שלאחר קריאת התורה גם בימי חוה"מ[ט].

חול המועד

א. אין אומרים תיקון לאה בחול המועד של פסח ויזהר בכל חול המועד לעסוק בתורה ובמוסר, כי לא ניתנו שבתות ומועדים אלא לעסוק בהם בתורה[י].

ב. חז"ל אסרו עשיית מלאכה בחול המועד, אמנם יש סוגי מלאכות שמותרות, והם חמשה: א. דבר האבד אם לא יעשנו עתה. ב. צרכי המועד אוכל נפש אפילו מעשה אומן, או מעשה הדיוט לשאר צרכי המועד. ג. עבודת פועל עני הצריך לשכרו כדי לקנות אוכל לחג. ד. צרכי רבים. ה. מעשי הדיוט לעצמו. וכיון שהמלאכות האמורות הותרו בתנאים המפורטים לפרטים רבים בשולחן ערוך, לכן הנצרך לכך יעשה שאלת חכם.

מאמרי הזוה"ק

זוהר על פסח

אמר רבי אלעזר, מה שכתוב "כל מחמצת לא תאכלו" היא הנקבה של הקלי' שהיא יותר חזקה מן הזכר שבקלי', ומש"כ "לא יאכל חמץ" הוא הזכר שבקלי'. ואמר רשב"י: לכן בחמץ כתוב דרך בקשה לא יֵאָכֵל ובנוק' של הקלי' שהיא מפתה לעשות חטאים וכו' נאמר בה לשון צווי "כל מחמצת לא תאכלו". ועוד, מחמצת ריח של מיתה יש בה כי האות הראשונה והאחרונה הוא מ"ת בזה" מחמצת ובאמצע חמץ, ולכן מי שאוכל ח"ו חמץ היא מקדמת לו מיתה כי מת הוא בעוה"ז ונשמתו נכרתת בעוה"ב כמ"ש ונכרתה הנפש ההיא, והוא נחשב לבהמה שמתה שאין לה חלק לעוה"ב כך הוא ר"ל.

אָמַר רִבִּי אֶלְעָזָר, כְּתִיב (שמות יב) **כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ, וּכְתִיב** וכתוב (שמות יג) **לֹא יֵאָכֵל חָמֵץ אֶלָּא דָּא דָּכָר וְדָא נוּקְבָא** מה הטעם רבוי הלאוין שיש באיסור אכילת חמץ, ומדוע פעם קורא לו מחמצת ופעם קורא לו חמץ, אלא חמץ הוא הזכר של הקלי' ומחמצת היא הנקבה של הקלי'. **אָמַר רִבִּי שִׁמְעוֹן, אֶלְעָזָר בְּרִי, בְּדָא כְּתִיב לֹא תֹאכֵלוּ** תירצת את הענין יפה אבל עדיין למה במחמצת כתוב לא תאכלו, לשון של ציווי ואזהרה, **וּבְדָא כְּתִיב לֹא יֵאָכֵל** בחמץ כתוב לא יאכל, לשון בקשה, **אַמַּאי לָא כְּתִיב לֹא תֹאכֵלוּ** מדוע לא כתוב גם בחמץ לא תאכלו, לשון ציווי? **אֶלָּא נוּקְבָא דְּאִיהִי אַסְטִיאַת**

עיונים והארות

קוראין פ' בשלח שנאמרה בו ביום בזמן יציאת מצרים, ושאר הפרשיות קוראים כסדר כתיבתם בתורה ויש בהם מענינו של פסח.

ח. ב"י בשם רבינו ירוחם, מג"א (ס"ק ד). כה"ח (שם ס"ק ה"ן).

ט. ועי' בספר דברי שלום (מנהגי בית אל אות כב) שכתב וז"ל: ביום שיש בו קריאת ס"ת, אחר קדיש של הקריאה מחזירין הס"ת למקומו ואומרים אשרי ובא לציון. והובא בכה"ח (סי' קלה ס"ק ב) וז"ל: וכן הוא מנהג בית אל יכב"ץ שתיכף אחר הקריאה קודם אשרי ובא לציון מחזירין הס"ת למקומו בין בחול בין ר"ח בין חוה"מ, רק בשבת ויו"ט אחר אשרי. עכ"ל. וכתב שם הכה"ח שכן הוא ע"פ דעת רבינו האריז"ל, כי זה לשונו בשעה"כ (דרוש ב מקריאת התורה, דף מט ע"א), והנה הארה זו אינה נשארת כך רק לפי שעה, ואח"כ חוזרין ומתעלמין בפנים כמתחילה, ולכן תיכף אחר הקריאה סוגרין הספר תורה ומחזירין אותו למקומו תוך ההיכל. ע"כ.

י. בא"ח (שם אות מג).

אָרְחָהָא, בְּאַוְהָרָה וַדַּאי אלא נוק' דקלי' שהיא מפתה ברמאות לבני אדם בדרכיה של הטומאה לפתות ולרמות בני אדם לעשות חטאים, כי קלי' הנקבה יותר חזקה מהזכר, לכן כתוב בה באזהרה כל מחמצת לא תאכלו, **דְּכָר דְּאִיתוּ אָחִיד בְּחוּטָא דְּדַכְיוּ יַתִּיר בְּבַקָּשָׁה** הזכר של הקלי' שהוא נאחז בחוט של טהרה יותר מן הנקבה, לכן האיסור חמץ שבו בלשון בקשה. **וְעַל דָּא כְּתִיב לֹא יֵאָכֵל לֹא תֹאכְלוּ** ועל זה כתוב לא יאכל בלשון בקשה לא תאכלו לשון ציווי בנקבה.

אָמַר לֵיהּ, אַבָּא, וְהָא כְּתִיב (דברים טז) **לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ** שאל ר' אלעזר את ר' שמעון והרי שגם זכר שהוא "חמץ" כתוב לשון אזהרה ולא בקשה. **אָמַר לֵיהּ, אַסְגִּי תֵּיבִין יְתֵירִין לְיקָרָא לְקָרְבָּנָא** השיב לו, הירבה הכתוב מילים יתרות כלומר אזהרות ולאוין מרובים לכבוד הקרבן. וכתב "לא תאכל" כאילו יש אזהרות רבות. והעיקר הוא שבפעם הראשונה אמר בלשון בקשה ואח"כ לכבוד הקרבן האריך באזהרות, **אֲבָל בְּקַדְמִיתָא בְּבַקָּשָׁה לֹא יֵאָכֵל** אבל בתחילה כתוב לא יאכל להראות לנו שהזכר פחות טמא וקשה מן הנקבה. **אֲבָל לְבָתַר בְּאַוְהָרָה** אבל אח"כ באזהרה, (לֹא תֹאכַל, דְּהוּא שהוא המחמצת) **קַשְׁיָא מִתַּרְוַוייהוּ מַחְמֶצֶת** קשה משניהם כלומר משאור וחמץ היא מחמצת כי מילת "מחמצת" קשה מחמץ ושאור. ושואל, **מַאי טַעְמָא, בְּגִין דְּרֵיחָא דְּמוֹתָא אִית תַּמָּן** מה הטעם שהיא קשה משניהם? ומשיב מפני שריח של מות יש במחמצת והיא כוללת זכר ונקבה. **חָמֵץ, דָּכָר** חמץ הוא בזכר. **מַחְמֶצֶת, נוּקְבָא. רַגְלֶיהָ יוֹרְדוֹת מָוֶת** (משלי ה) מחמצת בנקבה שרגליה יורדות למקום המות קרוב לקליפות. וזה נאמר על הקדושה וכ"ש בקלי' שהיא המות עצמה, **בְּרֵישָׁא וְסֵיפָא דְּתֵיבָה תְּשַׁכַּח לָהּ** בראש התיבה אות מ' ובסופה אות ת' תמצא שם את המלה "מת" כזה מחמצת. **וּבְגִין דָּא מַאן דְּאָכִיל חָמֵץ בַּפֶּסַח** ובשביל זה מי שאוכל חמץ בפסח, **אִיהִי אַקְדִּימַת לֵיהּ מוֹתָא** הנוקבא דקלי' מקדימה לו את המיתה שהיא בכרת, **וְלִינְדַּע דְּמִית הוּא בְּעָלְמָא דֵּין וּבְעָלְמָא דְּאָתֵי** ולדעת שהוא מת בעולם הזה וגם נפשו נכרתת בעולם הבא, ור"ל שלא תתגלגל נפשו בגלגול ישראל אלא בבהמה ובגוים ערלים, **דִּכְתִיב** (שמות יב) **וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא** שאין לה חלק לעוה"ב והרי הוא כאותה בהמה שמתה. עד כאן ביאר חמץ ומחמצת.

"מצה" היא בחי' מלכות דאצילות, והיא עושה מצה ומריבה עם החיצונים והקליפות, ומרחיקה אותם מעם ישראל, כמו המזוזה שיש בה שם שד"י שהוא מבריח את המזיקים והשדים מן הבית, כן המצה עושה מריבה עם החיצונים להבריח אותם מהאדם, וגם עושה קטטה ביניהם עצמם בין המזיקים שיהיו מפורדים ולא יוכלו להזיק, וכן היא עושה מריבה עם המחלות שיש לאדם ומגרשת אותם מגופו, וכמו שאומר הזוה"ק, שהמצה היא "מיכלא דאסוותא" לחם של רפואה כי היא מרפא את גופו ונשמתו של האדם, והיא נלחמת עבור האדם בעליונים ובתחתונים ואשרינו שזכינו.

מָצָה אַמַאי [א] מצה שהיא השכינה למה היא נקראת בשם מצה, **אֶלָּא הָכִי תָּנֵינָן שַׁדַּי** אלא כך למדנו, המלכות נקראת פעמים בשם שד"י כי היא חותם היסוד הנקרא שד"י. ואמר מדוע נקראת כך, **בְּגִין דְּאָמַר לְעוֹלָמוֹ דַּי דְּיֹאמַר לְצָרוֹתֵינוּ דַּי** בשביל שאמר הקב"ה לעולמו די והעולם הוא עולם האצילות, והמלכות היא סוף עולם האצילות, ויאמר שיבטל מעלינו כל הצרות והגזירות. **אוֹף הָכִי מָצָה** גם כך מצה מדוע נקראת המלכות מצה, **בְּגִין דְּקָא מְשַׁדֵּד דְּמַבְרָחַת לְכָל סִטְרִין בִּישִׁין וְעָבִיד קְטָטָה בְּהוּ** לפי שהיא משדדת ומבריחה לכל החיצוניים הרעים ועושה מריבה בהם, כדי להציל את ישראל, **כְּגַוְונָא דְּשַׁדַּי דְּמְזוּזָה דְּמַבְרִיחַ לַשֵּׁדִים וּמַזִּיקִים דְּתַרְעָא** כעין שם שד"י במזוזה שמבריח את השדים והמזיקים משער הבית, **אוֹף הָכִי אִיהִי מַבְרָחַת לוֹן מִכָּל מִשְׁכְּנֵי קְדֻשָּׁה** כך גם השכינה היא מבריחה אותם מכל משכנות הקדושה שלא יהיו שם, **וְעָבִיד מְרִיבָה וּקְטָטָה בְּהוּ** ועושה מריבה וקטטה בניהם אחד בשני והם פרודים ולכן קשה להם להזיק. **כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר** כמו שנאמר, (שמות יז) **מַסָּה וּמְרִיבָה. עַל דָּא כְּתִיב מָצָה** ועל זה כתוב מצה שפי' מריבה. **וְהָא מַסָּה כְּתִיב אִיהוּ** והרי המילה מסה היא בס' ולא בצ' ואיך אמרת שנקראת ע"ש מסה ומריבה, **אֶלָּא תַּרְגּוּמוֹ דְּמַסָּה אִיהוּ מָצוּתָא** אלא התרגום של המלה מסה הוא מריבה כי היא נלחמת בס"א ומבריחה אותה.

בָּתַר כָּל דָּא כְּתִיב אחר כל זה כתוב, (דברים טז) **לֹא יֵאָכֵל חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי. וּכְתִיב** ועוד כתוב (שמות יב) **כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ. אָמַר רַעְיָא מְהֵימְנָא, אַמַּאי מַנִּי דְּלָא לְמֵיכַל חָמֵץ שִׁבְעַת יוֹמִין** ושואל משה רבנו, מדוע צוה הקב"ה שלא לאכול חמץ שבעת ימים, ועוד **וּלְמֵיכַל בְּהוֹן מָצָה** מה הטעם שצוה הקב"ה לאכול

עיונים והארות

א. "חמץ" "מצה" בשתיהם אותיות מ"ץ, וההבדל רק באות ח' ו-ה', הח' בראש חמץ וה' בסוף מצה בסוד ויהי ערב ויהי בוקר, ברישא חשוכא ואח"כ נהורא. ואנחנו צריכים להפוך החושך לאור ע"י תשובה, תורה, ושמחה, אז החוטא נהפך לצדיק. וזה סוד שמחה אותיות שם ח"ה כאשר מתקנים את האותיות האלו ח' דחמץ וה' דמצה ועושים חיבור. והרמז, אור בגימ' 207, חושך בגימ' 334 ושניהם ביחד גימ' 541 כמספר ישראל. וידוע כי היצה"ר נדמה כחוט השערה, וע"י שהאדם מתגבר עליו, שובר את הח' דחמץ ונעשה אותיות מצה.

ידוע כי בליל פסח, האיר הקב"ה אור גדול ונפלא אתערותא דלעילא בלי איתערותא דלתתא בסוד דודי לי ואני לו, וכתוצאה מכך נדחו כל הס"א ונתעלו ישראל מעלה גדולה כמ"ש בתרגום יונתן בן עוזיאל שעם ישראל עשו את הפסח בבית המקדש, ובאותו לילה הופיע עליהם אור קדושת המקדש שמבטלת הקליפות. והרמז שרפת חמץ בגימ' 1118 שהוא כמס' שמע ישראל וכו'.

וזה עתה ראינו שאומר רשב"י, שחמץ ושאור מרמזים לזכר ונוק' הטמאים שהם מרכבת הטומאה היונקים מהקדושה. והמרכבה הזאת התחילה לגדול כאשר אדה"ר חטא בעץ הדעת טו"ר, אז נפלו ניצוצות לתוך הקלי'. וכן בכל יום ויום בעוונות הרבים, ע"י החטאים בולעים הקלי' עוד ניצוצות קדושה ואז גדלה המרכבה שלהם. ולכן יש שליטה לאומות עלינו עד שנברר ניצוצות הקדושה כי זה נותן להם חיות וכו'. ופלא הוא כי "עץ הדעת" עם האותיות בגימ' 645, בדיוק כמס' חמ"ץ שאו"ר שהם הזו"ן דקלי' מרכבה הטמאה. ואברהם אבינו כידוע תיקן הרבה ניצוצות בסוד ואת הנפש אשר עשו בחרן, ובזכות זה אמר לו הקב"ה, ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וכו' ואח"כ יצאו ברכוש גדול שהוא ניצוצות הקדושה. וע"כ ציונו הקב"ה שבעה ימים להשבית חמץ ושאור כדי לבטל כח הנחש שעירב הרע בעולם ע"י לשון הרע. וע"כ הימים האלה הם שמירה מעולה לכל ימות השנה לביעור ולביטול זוהמת הנחש. וע"כ תמצא סך ימות השנה שס"ה פחות שבעה ימים דפסח שנ"ח ימים בגימ' נח"ש. ולכן ימי הפסח שהם סוד פ"ה ס"ח בקדושה תיקון לפה וללשון ולחטא עץ הדעת, כי כאשר יתבטל הנחש יבוא המשיח, ואז והיה ה' למלך על כל הארץ, ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך בגימ' משיח, ולכן ישתדל בפרט בליל הסדר לשמור את פיו ולשונו מתחילת תפילת ערבית עד סוף ההגדה, ואפי' עד אחר תפילת שחרית..

מצות שבעת ימים. **וְאַמַאי לֹא יֵאָכֵל, וְאַמַאי לֹא תֹאכְלוּ** ומדוע כתוב לאוין הרבה לא יאכל, לא תאכלו. **אֶלָּא** אלא הטעם לזה **ז' כּוֹכְבֵי לֶכֶת וְאִנּוּן שצ"ם חנכ"ל** הנה נודע שיש שבעה כוכבי לכת והם: **שבתאי, צדק, מאדים, חמה, נוגה, כוכב, לבנה.** **וְאִנּוּן מִסְטְרָא דְטוֹב וָרָע** והם מצד הטוב והרע, מצד הטוב שולט בהם מטטרו"ן, ומצד הרע שולט הס"מ, **נְהוֹרָא דִלְגוֹ מָצָה** האור שבפנימיותם היא השכינה שנקראת "מצה". **קְלִיפָּה דִלְבַר חָמֵץ** הקליפות ששולטת עליהם מבחוץ הוא חמץ, ומפרש **וְאִנּוּן חָמֵץ דָּכָר מַחְמֶצֶת נוּקְבָא** ואלו הקליפות שמבחוץ הם בחי' חמץ שהוא הזכר שבקליפה ס"מ ומחמצת היא נקבה של הקליפה לילי"ת ר"ל.

מָצָה דִלְגוֹ שְׁמוּרָה המצה שהיא השכינה שמבפנים שבפנימיות השצ"ם חנכ"ל היא שמורה מהקליפות. **וְאִנּוּן** ואלו השומרים הם בחי' (אסתר ב) **שֶׁבַע הַנְּעָרוֹת הָרְאוּיוֹת לָתֶת לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ** שהם מלאכי השכינה השומרים אותה. **וְאִתְמַר עֲלַיְיהוּ** ונאמר עליהם, (שמות יב) **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמַּצּוֹת** שישמרו את השכינה מהקליפות. **מָצָה אִיהִי שְׁמוּרָה לְבַעְלָהּ, דְּאִיהוּ ו', וּבֵיהּ אִתְעֲבִיד מִצְוָה** מצה, זו שהיא השכינה הקדושה, היא שמורה לבעלה שהוא אות ו' דהוי"ה ב"ה שהוא פרצוף ז"א, וביחוד, ז"א נותן לה אות ו' ואז נעשית ממצה "מצוה".

וּמַאן דְּנָטִיר לָהּ לְנַבֵּי יָהּ ומי ששומר אותה את השכינה ע"י שממשיך הארת י"ה שהם פרצופי או"א שיאירו בה המוחין מאו"א, **דְּגָנִיזִין בְּמ"ן מִן מָצָה** שהם גנוזים ונרמזים באותיות מ"ץ ממצה, **וְאִנּוּן י"ם ה"ץ** והם אותיות מ"ץ מתחלפות בא"ת ב"ש האות מ' באות י' ואות צ' באות ה', והם שומרים את השכינה מהקליפות כאשר היא יורדת לבריאה ע"י שבע הנערות שהם המלאכים דשצ"ם חנכ"ל. **וּמַנֵּי קַדְּשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְבָרֵךְ לָהּ שֶׁבַע בְּרָכוֹת לֵיל פֶּסַח** וצוה הקב"ה לברך את השכינה בשבע ברכות בליל פסח [ב], **דְּאִנּוּן שֶׁבַע הַנְּעָרוֹת דִּילָהּ** שהם שבע הנערות שלה שכנגדם שצ"ם חנכ"ל, **שצ"ם חנכ"ל. וּמַנֵּי לְאַעְבָרָא מִנְּהוֹן חָמֵץ וּמַחְמֶצֶת** וצוה להעביר מהם מהזו"ן דקלי' שהם חמץ ומחמצת, **דְּאִנּוּן עֲנָנִים חֲשׁוּכִין דְּמַכְסְיָין עַל נְהוֹרִין דְּשִׁבְעָה כּוֹכְבֵי לֶכֶת** שהם עננים שחורים וחשוכים שמכסים על האורות של שבעה כוכבי לכת **דְּאִתְמַר בְּהוֹן** שנאמר בהם (בראשית מא) **וַתָּבֶאנָה אֶל קִרְבֶּנָה וְלֹא נוֹדַע כִּי בָאוּ אֶל קִרְבֶּנָה וּמַרְאֵיהֶן רַע, וָחָשׁוּךְ בַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה** כי שבע הפרות הטובות מרמזות על שצ"ם חנכ"ל, ושבע הפרות הרעות הם מצד הקלי' ובאו ניצוצי קדושה

עיונים והארות

ב. ענין השבע נערות שיש בליל פסח הנזכר לעיל, הנה מובא בראש (פ"ג דפסחים אות ז' בשם הירושלמי), שהאוכל מצה "בערב פסח" הוא כאילו בא על ארוסתו בבית חמיו. ופי' שם הקרבן נתנאל (אות ל') וז"ל, וטעמא כי מצה יש לפניה שבע ברכות, וברכת נשואין גם כן יש לה שבע ברכות, ושבע ברכות הם: א' ברכת הגפן, ב' ברכת הקידוש, ג' שהחיינו, ד' ברכת פרי האדמה לכרפס, ה' ברכת גאל ישראל, ו' על אכילת מצה. ברכת נטילת ידים לסעודה וברכת המוציא שישנן גם בכל סעודה, אינם בחשבון השבע ברכות, עיי"ש.

בתוכם להנהגת העולם, ולא נודע שבאו מחמת הקליפות שגברו ביותר, וזה שאמר **דְּכָל כַּךְ חֲשׁוֹכָא דַּעֲנָנִין דִּלְהוֹן, דְּלָא יָכְלִין נְהוֹרִין לְאַנָהָרָא לְהוֹן** שכל כך חזק החושך של העננים של הקליפות שלא יכלו האורות להאיר להם, **וּבְגִין דָּא** ובשביל זה **וְלֹא נוֹדַע כִּי בָאוּ אֶל קִרְבֶּנָה** וזה הטעם שצוה הקב"ה שלא לאכול חמץ שבעה ימים כדי להרחיק את הזו"ן דקלי', וצוה אותנו לאכול מצה שבעת ימים כדי להאיר את נצוצי הקדושה הרמוזים במצה בשבעה כוכבי לכת. (ע"כ רעיא מהימנא).

ח"ב קפ"ג ע"ב

אומר הזוה"ק, מי שנזהר לאכול מצות שמורות ומהודרות בליל הסדר ובכל ימי חג הפסח, ביום ראש השנה יצא זכאי בדינו וישלים שנתו ויזכה לחיים טובים.

בְּיוֹמָא דְּרֵאשׁ הַשָּׁנָה, דְּאִיהוּ יוֹמָא דְּדִינָא ביום ראש השנה שהוא יום הדין, (בְּכָל יוֹמָא) **דְּלָאו אִיהוּ אֶלָּא לְאִינּוּן דְּלָא נָטְלוּ מִיכָלָא דְּאַסְוָותָא** שאין הוא יום הדין דר"ה אלא לאותם שלא לקחו המאכל של רפואה שהיא המצה בפסח, אבל אם אכלו בפסח [ג] מיכלא דאסותא, השטן אינו יכול לקטרג עליהם **וְשָׁבְקוּ לְאַסְוָותָא דְּאוֹרַיְיתָא, בְּגִין מִיכָלָא אַחֲרָא דְּאִיהוּ חָמֵץ** ועזבו את רפואת התורה שלא למדו תורה שהיא רפואת הנפש ועזבו אותו בשביל מאכל אחר שהוא חמץ, כלומר תאות יצר הרע. **דְּהָא בְּיוֹמָא דָּא דְּרֵאשׁ הַשָּׁנָה** שהרי ביום ראש השנה, **הַהוּא חָמֵץ סָלְקָא, וּמְקַטְרְגָא עָלַיְיהוּ דְּבַר נָשׁ, וְאַלְשִׁין עָלַיְיהוּ** זה החמץ שהוא יצר הרע הוא השטן עולה ומקטרג על האדם, **וְאִיהוּ קַיְימָא בְּיוֹמָא דָּא מְקַטְרְגָא עַל עָלְמָא** והוא עומד ביום הזה להיות מקטרג על העולם כי ביום הזה ניתן לו רשות לקטרג אבל רק למי שאכל חמץ, אמנם אם אכל מצה שמורה שאז נשמר מיצה"ר לא מקטרג עליו השטן. **וְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא יָתִיב בְּדִינָא עַל כֹּלָּא וְדָאִין עָלְמָא** והקב"ה יושב בדין על כל בני האדם ודן את העולם.

וּבְגִינֵי כַּךְ כַּד יָהַב קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אוֹרַיְיתָא לְיִשְׂרָאֵל ולכן כאשר נתן הקב"ה את התורה לעם ישראל, **אַטְעִים לְהוּ מֵהַהוּא נַהֲמָא עִלָּאָה, דְּהַהוּא אֲתָר** הטעים אותם מאותו הלחם העליון של אותו מקום שהוא עץ החיים שהוא "המן", **וּמְגוֹ הַהוּא נַהֲמָא, הָווּ יָדְעִין וּמִסְתַּכְּלִין בְּרָזֵי דְּאוֹרַיְיתָא, לְמֵהַךְ בְּאֹרַח מֵישָׁר** ולפי שטעמו מאותו הלחם הרוחני היו יודעים ומסתכלים ומתבוננים בסודות התורה כדי לילך בדרך הישרה, **וְהָא אוּקְמוּהָ מִלָּה אִינּוּן חַבְרַיָּיא בְּרָזִין** (ס"א אִלֵּין דְּקָאָמְרָן) **אִלֵּין כְּדְקָאָמְרָן** וכבר העמידו החברים את הסודות האלו כמו שאמרנו.

עיונים והארות

ג. **מלשון** זה של הזוה"ק מביא רבנו חיים פלאג'י שבר"ה לסימן טוב יבא מצות שאכל בליל הסדר ויאמר רבוש"ע זה המצה אכלתי בליל פסח ואומר הזוה"ק שמי שאוכל מצות בפסח לא יקטרג עליו השטן ויצא זכאי בדינו.

ליל שימורים

דרוש בענין הלילה הקדושה והנשגבה – ליל הסדר

כל העבודה שלנו בחודש הזה היא לרומם את השכינה הקדושה, לפדות אותה מאחיזת החיצונים, ולאקמא שכינא מעפרא. ובפרט בימי הפסח הקדושים, שכידוע יש בהם גילוי אורות עצומים, ויורדים מוחין גדולים מאוד, בסוד "ותרבי ותגדלי ותבואי" וכו' "ואת ערום ועריה" (יחזקאל טז, ז) שעם ישראל באו בעדי עדיים של אורות ומוחין גבוהים מאוד מאוד, וזכו להגיע בלילה הקדוש הזה לאור של יום ממש, אפילו שהיו ערום ועריה מן המצוות ומעשים טובים, כי הגאולה הייתה מחמת החסד הגדול שעשה עמנו ה' יתברך, והביא בתחילה את האורות העליונים-הקומות הגבוהות, ואחר כך בנה את הקומות התחתונות של הפרצופים הקדושים, כמו שביארנו.

כל שנה מתגלה אותו אור

בתחילה על ידי התפילה אנחנו מתקנים את הפנימיות, ואחר כך מתקנים את החיצוניות בסדר ההגדה. כמו שאמר בעל ההגדה 'ובמורא גדול' (דברים כו, ח) - זה גילוי שכינה, ולמה קראו בעל ההגדה 'מורא הגדול', מפני שלא היו לבני ישראל את הכלים, ולא היו מוכנים לקבל את האור הגדול של הלילה הקדוש הזה. וכלשון המקובלים תיקון הגדלות לפני הקטנות. וזה שכתוב "ופסח ה' על הפתח" (שמות יב, כג) כי הקב"ה דילג, ופסח, והעביר על מדותיו, ולא הסתכל על הפשעים של עם ישראל, ועל הריקנות שהיתה בהם, וגאלם.

וידוע מה שכתב רבינו האר"י ז"ל (שער הכוונות ענין פסח דרוש ג) שכל שנה בחג הפסח חוזר אותו מצב שהיה בזמן יציאת מצרים, ועם ישראל ממש יוצאים לחירות בליל פסח, כמו שהיה אז בימים ההם, ומקבלים כידוע בתפילת ערבית אורות ומוחין גדולים מאד, בדרגה של יום שבת לאחר תפילת מוסף כנ"ל, שאין יום בשנה שבתפילת ערבית נקבל כזה שפע.

וכן כתב הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב זי"ע (קדושת לוי שבועות עמ' ריג), דהקשה מדוע אנו אומרים בפסח "זמן חרותנו" ובשבועות "זמן מתן תורתנו" והרי כבר עברו זמנים טובא [-הרבה], והיה לנו לומר "זמן שיצאנו לחרות" ולא "זמן חרותנו", וכן זמן שנתן לנו תורתנו ולא "זמן מתן תורתנו", דמשמע מכך שגם עכשיו בכל שנה ושנה הוא 'זמן חרותנו' ו'זמן מתן תורתנו', והענין בזה הוא, שבכל שנה ושנה בעת שאנו מקיימין מצוות החג, כגון בזמן השבתת חמץ, ובזמן אכילת מצה בפסח, מתעוררת עלינו הארה גדולה כמו שהיה לאבותינו בעת יציאת מצרים, בשכר המצוות שקיימו, כמו כן גם אנחנו, כשאנו מקיימים המצוות מקבלים הארה שהיתה לאבותינו, ועל ידי קיום מצוותיו אנו מעוררים בכל דור הארה זו...

וכן מובא בספר דרך ה' לרמח"ל זי"ע (ח"ד פרק ז ו): "ושורש כולם הוא סדר שסדרה החכמה העליונה, שכל תיקון שנתקן, ואור גדול שהאיר בזמן מהזמנים, בשוב תקופת הזמן ההוא, יאיר עלינו אור מעין האור הראשון, ותחודש תולדת התיקון ההוא במי שקבלו".

ומבואר בספר מכתב מאליהו (ח"ב עמ' 21), כי לא הזמן הוא שעובר על האדם, אלא הזמן הוא כמו גלגל, והאדם נוסע בתוך הזמן. למשל: בשבת הראשונה כאילו נקבעה 'תחנה' ששמה שבת, ובכל שבוע ושבוע מגיע האדם לאותה 'תחנה' עצמה - ומושפע ממש מאותה השפעת קדושה עצומה של שבת בראשית. וכן במועדים: בכל שנה ושנה חוזר האדם ומגיע אל 'תחנת' גאולת מצרים, אשר בזמן ההוא אפשר להשיג השפעת הגילוי של חירות ולכן אנחנו אומרים 'זמן חירותנו' ממש.

האור החיים הק' זי"ע הקשה על הפסוק "אל מוציאם ממצרים" (במדבר כג, כב), שהיה לכאורה נכון יותר לומר, 'הוציאם' בלשון עבר? ומבאר בקדושתו על פי מאמר חז"ל (פסחים קטז:) "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", שידמה בנפשו כאילו זכה זה עתה בפועל ממש לצאת מעבדות לחירות, על כן אמרו יודעי פנימיות

התורה, כי כל ליל פסח מתבררים כוחות הקדושה מהקליפה ונוספים לעם בני ישראל, והיא הבחינה עצמה של יציאת מצרים, והוא אומרו 'אל מוציאם', כי לא יציאה ראשונה לבד, אלא בכל שנה ושנה מוציאם כנזכר.

לילה מכונה ומזומנת מששת ימי בראשית

ידוע שכל האורות הגדולים הללו של ליל חג הפסח התגלו עוד לפני יציאת מצרים, כי לילה זה של ליל הסדר הוא מוכן ומזומן מששת ימי בראשית (ראש השנה יא:), וכבר הרגישו אבותינו הקדושים בהארה הגדולה של הלילה הקדושה הזאת, כמו שכתב בתרגום יונתן בן עוזיאל על הפסוק (בראשית כז א-ד): "ויהי כי זקן יצחק וכו' ויקרא אל עשו וכו' ויאמר וכו' וצא השדה וצודה לי ציד ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי", ז"ל: "וקרא ית עשו בריה רבא בארביסר בניסן ואמר ליה ברי הא ליליא דין עילאי משבחין למארי עלמא ואוצרי טלין מתפתחין ביה וכו'".

[תרגום: וקרא את עשו בנו הגדול, בארבעה עשר בניסן, ואמר לו בני הרי הלילה הזה (ט"ו ניסן) העליונים משבחים לריבון העולם, ואוצרות של טל נפתחים בו]

ומצינו קודם לזה גם כן, כאשר הגיע ליל יו"ט הראשון של חג הפסח אמר אדם הראשון לבניו - בליל זה עתידין ישראל להקריב קרבנות פסחים לה', הקריבו גם אתם לפני בוראכם. (פרקי דר' אלעזר פרק כא).

וכן ראינו במדרש (רבה לך לך פרשה מב ח) "ויבא הפליט" (בראשית יד, יג) אמר ריש לקיש בשם בר קפרא, הוא עוג הוא הפליט, ולמה נקרא שמו עוג, שבא ומצא את אברהם אבינו ע"ה יושב ועוסק במצות ועוגות. שהיה ערב פסח ועשה אברהם עוגות מצות. ובאותה הלילה רדף אחרי המלכים ונצח אותם.

כמו כן בט"ו בניסן באו המלאכים לבשר על יצחק, וביום זה נולד יצחק (פסיקתא רבתי פרשה ו אות ה).

כמו כן בט"ו בניסן נגזרה גזירת ברית בין הבתרים. ובאותו לילה התגלה הקב"ה על אברהם ואמר לו (בראשית טו, ה): "ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספור אותם, ויאמר לו כה יהיה זרעך" (פרקי דר' אלעזר פרק כח).

והנה גם בימינו רואים את סגולתה של הלילה הקדושה הזאת. כמו שהיה מעשה עם ר' יהודה אסד רבה של הונגריה, שעלה בליל הסדר על הר עם טלית ותקע בשופר ונפל פחד גדול על הגויים. (תולדות מהרי"א הובא בתחילת שו"ת מהרי"א ח"א עמ' ח).

לילה היחיד כיום הכיפורים

כתב החיד"א שבתפילת ערבית של ליל פסח יכוין בה מאוד, כי רבו מאוד רזין עלאין וסודות ואורות גדולים בשמים, ולגמור ההלל בבית הכנסת סודו רם ונישא. והלילה הזאת מאירה כשמש בצהרים בתוקף האורות העליונים, ועל כן היצר הרע מחפש עילה להיכנס, והחכם עיניו בראשו מוציא 'מצה' ומריבה [וכעס וקפידה], ומכניס אהבה [שמחה וויתור]. וכתב עוד שזה הלילה היחיד כמו יום הכפורים. (שמחת הרגל לימוד ג רמז שלישי ד"ה מוציא).

כתב המהר"ל מפראג זצ"ל בספרו גבורות ה' (כת"י פרק נא). הטעם שעורכים את הסדר בבגד לבן הוא דוגמת הכהן הגדול הנכנס ביום הכפורים לפני ולפנים. ולדבריו, נאמר שזה גם טעם של לבישת הקיטל [-בגדי לבן] ביום הכפורים. שכל יהודי קורא בסדר העבודה והוא ככהן הגדול המשרת פני דר עליון.

חג החירות

וחובה מוטלת על כל אחד מישראל להרגיש בן חורין בלילה הקדושה הזאת.

ומסופר, שבערב פסח שנת תרפ"ו הגיעו מחו"ל ארבעה יהודים תלמידי חכמים גדולים אב"ד פרשבורג ועוד, והביעו את חפצם העז להסב על שלחן הרב יוסף חיים זוננפלד זצוק"ל בליל הסדר בתנאי שהרב יסכים לקבל מהם תשלום הגון ורב עבור ההוצאות. והוציאו סכום נכבד והניחו על השולחן.

ביום ראשון דחול המועד הופיע ר' יוסף חיים במלון בו הם מתארחים, והמתין שיסיימו את תפילתם, לאחר מכן הכניסו אותו לחדרם בכבוד גדול, והניח להם הכסף על השלחן ולא היו יכולים לעשות כלום מחמת שהוא יו"ט שלהם [שהיו בני חו"ל ויש להם יו"ט שני].

ושאלו את הרב מה קרה, מעיקרא מאי סבר הרב.

והשיב להם, היות וזה חג החירות, וידעתי שאם לא תשלמו לא תוכלו להרגיש בני חורין שאוכלים משלהם, לכן מעיקרא לקחתי את הכסף מכם אבל עכשיו הרי שלכם לפניכם. (האיש על החומה ח"א עמ' 384).

חירות הנפש

העיקר הגדול שיש לנו ביום זה הוא חירות הנפש, דהנה ביציאת מצרים היו שתי גאולות, גאולת הגוף [מעבדות לחירות], וגאולת הנפש [שיצאו ממ"ט שערי טומאה]. גאולת הגוף היום אין לנו, כי אנחנו תחת אומות העולם, אבל גאולת הנפש זכינו לה, כי עשה לנו השי"ת נס ופלא והוציא אותנו מטומאת מצרים, רגע אחד לפני שנכנסנו לשער החמשים של הטומאה, וכמו שאומרים בהגדה "אילו לא הוציאנו ה' ממצרים עדיין אנחנו ובנינו וכו'", וכמו כן לא היינו מקבלים את התורה הקדושה. וזכינו שיתקיים בנו "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים" (שמות ו, ז) ולכן אפילו שגלינו מארצנו, ונחרב בית המקדש וחירות הגוף אין לנו, אבל חירות הנפש נשארה לנו.

על פי זה יובן שאנחנו אומרים בתפילת ערבית "ויוציא את עמו ישראל מתוכם לחירות **עולם**", וחירות עולם חוזר על הנפש הקדושה, דמאז שזכינו לה במצרים ואחר כך קיבלנו את התורה, אין שום כח בעולם שיכול בשום אופן להוציא את החירות הזאת של הנפש מאיתנו לעולם, וזה סוד "חרות על הלוחות" (שמות לב, טז) כי זכינו לחירות הנפש בזכות הלוחות.

זה שאמר בעל ההגדה, "כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח", ופירושו שאם יושב אדם כעת, שאנחנו בגלות קשה תחת אומות העולם והורגים בנו וכו', ועם כל זה הוא מרבה לספר, ויושב בהסיבה דרך חירות, בזה הוא מורה דהעיקר אצלו הוא ה'חרות על הלוחות' - 'חירות הנפש' ולא חירות הגוף, ובזה הוא משובח. וזה שסמך אחר כך מעשה בר' אליעזר וכו' שהיו יושבים כל אותו הלילה, והדגיש בעל ההגדה 'הלילה', שרומז לחשכת הגלות שלא הפריע להם כלל, כי העיקר אצלם היה חירות הנפש. (וחם השמש דרוש א לפרשת צו עמ' שע).

וינצלו את מצרים

כתב הרב חיד"א זיע"א, מדוע "כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח" יותר מכל שאר הגלויות כגון גלות בבל, או גלות מדי, או גלות יון, וביאר על פי דברי האר"י ז"ל (שער המצות פרשת ראה מצות זכירת יציאת מצרים) שכתב על מצוות זכירת יציאת מצרים, שבגאולת מצרים היה בירור ניצוצי הקדושה של 'הראש' של כל עם ישראל שהיו מעורבים שם.

ולא נגאלו עד שנתבררו מתוכם, כמו שאמר הכתוב "וינצלו את מצרים" (שמות יב, לו), ולכך יש אזהרה "לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם" (שמות יד, יג), כי שם היתה גאולה שלמה ואמיתית, מה שאין כן בשאר גליות שלא נתבררו לגמרי.

אם כן הנשמות של הראש נתבררו לגמרי במצרים, ושל הגוף זה גלות בבל, ולא נברר לגמרי, ושל שתי הזרועות גלות מדי ויון, ושל שני הרגלים זה עכשיו אדום וישמעאל, ובסיום הבירור תבוא הגאולה.

והמתבונן יראה שהרי בגלות בבל היו שם תורה וקדושה גדולה, ובכל זאת לא הצליחו לברר לגמרי, ואילו במצרים היו בירורים קשים מאד של הראש והצליחו, שיד ה' היתה שם, והוא עשה את עיקר הבירור, ולכן היתה גאולה שלימה. (מדבר קדמות מערכת ז אות טו"ב).

מסוגל לטהרה שלא כדרך הטבע

והנה עיקר שמחת המועדים הוא להיות בקדושה בטהרה בחירות עולם חירות הנפש 'מקראי קודש' וכדי לזכות לזה צריך לבער החמץ והשאור שבעיסה מקרבנו. ועל זה רמז בעל המשנה (פסחים א, א) "אור לי"ד בודקין את החמץ לאור הנר" - בחורין ובסדקים, בכל מקום שיש חשש שמא יכניס שם חמץ. ובפרט עתה בחג הפסח שיש בו סגולה נפלאה יותר מכל המועדים, להיטהר ולהתקדש בקדושה של מעלה ובדרגה גדולה בדילוג גדול שלא כדרך הטבע. (וחם השמש דרוש א' לפרשת צו עמ' שע).

האיר להם הלילה

מובא בזוהר הקדוש (ח"ב דף לח ע"א) שאותו הלילה האיר כאור יום, אמנם כיון שבחצי הראשון של הלילה היינו עדיין עבדים, אם כן מוכרח לומר שמחצות לילה היה כבר אור יום. ולפי טעם זה מובן שיטת ר' אלעזר בן עזריה שאכילת פסח עד חצות (ברכות ט.), והקשו התוס' (ד"ה ר' אלעזר) והרי מפורש כתוב "ולא תותירו ממנו עד בוקר" (שמות יב, י), ואם כן משמע שעד הבוקר אפשר לאוכלו.

אולם לפי דברי הזוהר הקדוש הדברים מיושבים, כי הבוקר החל כבר בחצות הלילה בפסח מצרים. גם לפי זה יבואר מדוע אמר משה 'כ**ח**צות הלילה' ולא **ב**חצות, כי באותו לילה לא היה חצות לילה, אלא בחצות הלילה נהיה סוף

הלילה, כי כבר בחצות היה אור יום. ולכן אמר **כ**חצות - דהיינו כמו חצות הלילה של אתמול או של מחר. (ישועות מלכו ליקוטי תורה בא ד"ה ויהי).

ועל דרך זה אפשר ליישב את מה שכתוב בהגדה של פסח 'מעשה בר' אליעזר וכו' והיו מספרים כל **אותו** הלילה', דהרי הוי ליה למימר כל 'אותה' הלילה, ולא 'אותו', כי לילה זה לשון נקבה. אלא דלא קאי על אותה הלילה, שהיו מספרים בה, אלא קאי על הלילה הקדוש שיצאו בו ממצרים ממש, שהפך ליום, ולכן קרא לזה 'אותו' שיום הוא לשון זכר, וכיון שהיו מספרים על אותם סודות העליונות והארת השמות והספירות שהיו בלילה שיצאו בו ממצרים, לכן אמר שהיו מספרים ב'אותו' - לשון זכר, ולא אותה לשון נקבה, כי היה אותו לילה מאיר כשמש בצהרים.

אם יחד הקב"ה שמו על הלילה

הגאון חיד"א (פני דוד פרשת בא אות ה) הביא בשם מהור"ר חיים אלפאנדרי ז"ל שעל פי דברי הזוהר הקדוש שהבאנו, אפשר לדייק את לשון הפסוק בתהילים (עד, טז) "לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש", שהנה מצינו במדרש (בראשית רבה פרשה ג, ה) על הפסוק (בראשית א, ה) "ויקרא אלוקים לאור יום ולחושך קרא לילה" - אמר רבי אלעזר לעולם אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה, אלא על הטובה, ויקרא אלוקים לאור יום 'ולחושך קרא אלוקים לילה' אין כתיב כאן, אלא ולחושך קרא לילה [ולא נזכר מי הוא שקרא לחושך לילה]. ולפי זה יש להקשות שהלוא מקרא מלא דיבר הכתוב (שמות יב, מב) "ליל שימורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה' שימורים לכל בני ישראל לדורותם", והרי שנזכר שמו של הקב"ה על ה'לילה', והביאור בזה כי הלילה הזה היה מאיר הוא לישראל כמו יום ולכן שפיר נקרא שמו של הקב"ה עליו. וזהו שאמר הכתוב 'לך יום' - תמיד נקרא היום שלך, שהקב"ה מייחד שמו רק על היום, 'אף לך לילה' - שיש לך גם לילה אחד, כמו שנאמר "הוא הלילה הזה לה'", וטעמא מאי משום ש'אתה הכינות מאור ושמש' - שבליל זה הארת לנו כשמש בצהריים בתקופת תמוז.

בלילה הזה קודם אתערותא דלעילא

ידוע מה שכתב הרב משנת חסידים (מסכת ניסן א, א) כי הצירוף של חודש ניסן הוא י'שמחו ה'שמים ו'תגל ה'ארץ (תהילים צו, יא), ר"ת הוי"ה ב"ה כסדר, וסודו הוא כי ידוע (עי' שער הכוונות פסח דרוש ג ודרוש ד) בליל התקדש החג היה 'אתערותא דלעילא' וירדו מוחין גדולים וחסדים עצומים בלי התעוררות של התחתונים מלמטה כלל, ובאו כל האורות והמוחין לא כסדר הרגיל, אלא בסדר מיוחד, בתחילה באו המוחין הגדולים והגבוהים, וברגע אחד הגדיל הבן הבכור העליון וקיבל את כל המוחין כולם. ואחר כך באו המוחין דקטנות, כדי לנסור הקליפות מהעורף ולהחליש אותן, ולבטלן, ובזה נכנעו כל כוחות הטומאה, ונדחו כל הכוחות החיצונים המעכבים את היציאה.

ולכן מתחיל הצירוף "ישמחו השמים" - שהשמחה באה קודם מהשמים, ואחר כך "ותגל הארץ" - כלומר ביום למחרת מתחילים ימי העומר, שבהם המוחין באים על ידי התחתונים כסדרן, והם מוחין דקטנות.

ונודע כי עיקר האורות באים בליל הסדר הוא על ידי ד' כוסות היין ששותים, והג' כזיתות של המצה שאוכלים [אחד במוציא מצה השני בכורך והשלישי באפיקומן].

וראה פלא הגימטריא של **'ג' מצה ד' כוס יין'** ועוד **"תספר"ו חמשי"ם יו"ם"** (ויקרא כג, טז), עולה גימ' **"ישמחו השמים ותגל הארץ"** (עם ד' כוללים), **ו"ישמחו השמים ותגל הארץ"** גימ' **"שמחה בעליונים ובתחתונים"** (עם הכולל).

וכתב מוה"ר צבי לצדיק (מבלוזוב ח"א השמטות למאמרי ניסן דף קא ע"ב) שכל המוחין דליל פסח נרמזו בפסוק (תהלים קלו, ז) "לעשה אורים גדלים" **'לעשה'** - גימ' ג' פעמים **'מצה'**, **'אורים גדולים'** - גימ' ד' פעמים **'כוס'**, **'כי לעולם חסדו'** - כי עתה הוא החסד.

עוד כתב (שם מאמרי ניסן מאמר ג' אות ל) כי ההבטחה של הבורא יתברך לאברהם אבינו ע"ה ואחרי כן יצאו **ברכו"ש גדו"ל** (בראשית טו יד), הכוונה על עצם היציאה ממצרים, שהיציאה היתה על ידי הגדלות דז"א, והרי ז' **מידו"ת** עם **מוחי"ן** עולה כחושבן **ברכו"ש גדו"ל**.

הכנה לכל השנה בקדושה

הקדושה שמשיג האדם בימים אלו היא הכנה לקדושה שתהא לו כל השנה כולה, ורמז לדבר 'להזהיר גדולים על הקטנים' כי הימים 'הגדולים' הללו שזוכים בהם למוחין דגדלות מאירים ומזהירים את ימי 'הקטנות'.

והנה אף שבכל מקום אנו יודעים כי טהרה קודמת לקדושה, כמ"ש "טהרה מביאה לידי... קדושה" (סוטה פרק ט משנה טו), וכן כתוב "וטהרו וקדשו" (ויקרא טז, יט) אמנם פסח אינו כן אלא כמו שאמר הכתוב "אנכי ה' אלהיך" (שמות כ, ב), ואחר כך "לא יהיה לך", לרמז שבחג הפסח שאפשר קודם 'קדש' ואחר כך 'רחץ', וזה חסד עליון שיכולים לקפוץ לתוך הקדושה אף על פי שעדיין לא נטהרנו, וזה נעשה בליל החג שמקבלים אורות גדולים, אפילו שאנחנו עדיין לא מספיק נקיים, כמו שכתוב "כי 'בחפזון' יצאת ממצרים" (דברים טז, ג). כי בפסח יש אהבה גדולה מלמעלה, ואהבה מקלקלת את השורה, שהדרך שבה מתנהגים עם האדם כל השנה 'מתקלקלת' בפסח. וכן אמר הכתוב קודם "מצות יאכל את שבעת הימים" ואחר כך "ולא יראה לך חמץ" (שמות יג ז), שאכילת מצה היא כבר הקדושה והריחוק מהחמץ הוא מסמל את הטהרה מעוונות, אף על פי כן הקדימה התורה את אכילת מצה.

והנה נאמר "פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם כפתחו של אולם" (שה"ש רבה פרשה ה ב), שקודם צריך אתערותא דלתתא, ואחר כך אתערותא דלעילא, וכן בחודש אלול קודם אני לדודי, ואחר כך דודי לי (שיר ו, ג), אבל בחודש ניסן נאמר "ופסח ה' על הפתח" (שמות יב, כג) דהיינו על אותו פתח שצריכים אנו לפתוח תחילה הקב"ה פוסח, והוא מקדשנו תחילה, בסוד "דודי לי ואני לו" (שיר ב, טז).

ולכן בפסח אנחנו גם כן מבקשים על הגאולה העתידה, כי נשבע הקב"ה שלא יכנס לירושלים של מעלה עד שיכנס לירושלים של מטה, אבל אנחנו מבקשים ממנו יתברך כדין הבית והעליה (ב"מ קיז.) שאם נפל כל הבנין ואין לתחתון כסף כדי לבנות את הקומה שלו, הדין הוא שהעליון בונה ויושב שם עד שיהיה לתחתון לשלם, ואחר כך עולה ובונה את הקומה העליונה.

וכן על דרך זו אנו מבקשים כשם שהקב"ה אמר לאברהם אבינו "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום" (בראשית טו, יג) אפילו שעדיין לא חטאו גזר עליהם שיעבוד קשה, כך אפילו שעדיין לא עשינו תשובה, אתה תבנה לנו בית המקדש, ואחר כך אנחנו נחזור בתשובה, כי קשה לנו עתה תחת היצר הרע ושיעבוד המלכויות.

בירור ניצוצות הקדושה גורם שמחה בעליונים

"ישמח"ו השמי"ם ותג"ל האר"ץ" (תהילים צו, יא) עולה למניין **'העלאו"ת ר"ב ניצוצי"ן קדישי"ן'**, וגם **"ואחר"י כ"ן יצא"ו ברכ"ש גדו"ל"** (בראשית טו, יד) [עם ה' כוללים עולה לחשבון מדוייק **'ר"ב נצוצי"ן קדישי"ן'**. והנה כתב באוצרות חיים (שער רפ"ח ניצוצין פ"א) כי קלקול של אדם הראשון נרמז **ב"רו"ח אלהי"ם מרחפ"ת"** (בראשית א, ב) [מרחפת אותיות מת רפ"ח]. והתיקון נרמז במצוות של ליל התקדש החג, שכן המילים **"רו"ח אלהי"ם מרחפ"ת"**, [עם ג' כוללים] גי' **מוחי"ן דאב"א** עם ג' פעמים **מצ"ה מוחי"ן דאמ"א** עם ד' פעמים **כו"ס**, וכן מבואר בכתבי האר"י זיע"א (שער הכונות פסח דרוש א) שמצרים הוא עניין כור הברזל ששם מלבנים וצטרפים את הכסף והזהב, ולכן בני ישראל ירדו למצרים כדי לתקן את חטאו של אדם הראשון, וכתב הבני יששכר (מאמרי חודש ניסן מאמר ח אות ז) שכן **"ע"ץ הדע"ת"** כמניין **"חמ"ץ שא"ר"**.

וכתב בספר שי למורא זיע"א (דף שע"ז) ש**'מוחי"ן דאב"א, מצ"ה, מוחי"ן דאמ"א, כו"ס יי"ן'** עולה למניין **"ברכו"ש גדו"ל"** [עם ב' כוללים] והוא סוד הניצוצין שהעלו ישראל ממצרים ואתי שפיר שכן כל הניצוצין הם עצם המוחין כידוע לבאים בסוד ה' שתמיד אנו מעלים מבי"ע ניצוצין שהם עצמם הופכים להיות המוחין דכל פרט.

ד' פעמים **'מוח"י אמ"א'**, ד' פעמים **'כו"ס'** יחד עם ג' פעמים **'מוח"י אב"א'** עם ג' פעמים **'מצ"ה'** יחד עם **'מ"ט'** ימי העומר שהם הימים שנכנסים המוחין על ידי התחתונים יעלו כולם ביחד לחשבון **"ישמחו השמים ותגל הארץ"** שהוא צרוף "הוי"ה" כסדר בר"ת המאיר בחודש ניסן כמבואר בספר משנת חסידים (מסכת ניסן א, א) עיי"ש, והכוונה שבליל התקדש החג היה עניין של איתערותא דלעילא בסוד 'ישמחו השמים' ובימי העומר המוחין נכנסו על ידי התחתונים ולכן נאמר 'ותגל הארץ'.

ועוד אמרו דורשי רשומות **'פסח מצה מרור'** כמניין **"קר"ע שט"ן"** והוא כמניין **"בחזק יד הוציא הוי"ה אתכם"** (שמות יג, ג) והוא צירוף הקורע את השטן כמבואר בשער רוח הקודש (יחוד ס) ובשער היחודים (פרק כ) למורינו האר"י זיע"א. והנה **"קר"ע שט"ן"** כמניין **"ארבעי"ם ושני"ם"** ועולה לחשבון **"השבת אבידה"** והוא רומז על המדרש שמות רבה (פרשה טו פסקא ה) וז"ל "אמר רבי שמעון גדולה חיבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום עבודת כוכבים, ובמקום טינופת, ובמקום טומאה, בשביל לגאלן. משל לכהן שנפלה תרומתו לבית הקברות, אומר מה אעשה, לטמא

את עצמי אי אפשר, ולהניח תרומתי אי אפשר, מוטב לי לטמא את עצמי פעם אחת וחוזר ומטהר, ולא אאבד את תרומתי, והרי מפורש שהקב"ה הוא כהן, ומצא תרומה בבית הקברות שהם ישראל בתוך מצרים עי"ש.

כל אדם מקבל כל האורות ובפרט המכין עצמו

הזוהר הקדוש כותב שאותה הארה של קדושה שהושפעה על עם ישראל בשעה שיצאו ממצרים, ניתנת בכל דור ודור,

לכל יהודי, ואף אם לא עשה הכנות כראוי, וכל שכן אדם המכין את עצמו קודם הפסח כראוי, ובלילה הזאת מנצל כל רגע לעבודת ה', ונזהר מלדבר דברים בטלים חלילה, ומיד אחר התפילה מגיע לביתו בשמחה, ומתחיל את סדר ההגדה בשמחה, כאוסף מרגליות, ומספר בשמחה את סיפור יציאת מצרים באריכות גדולה. וגם לאחר שסיים את הסדר עם בני ביתו, ישב ויעסוק בסיפור יציאת מצרים, ובפרט בדברי רשב"י בזוהר הקדוש, ששם מובא דברים שאין כמותם על יציאת מצרים הפלא ופלא, ויעסוק כך עד אור הבוקר, ואין קץ לשכרו, ומובטח לו שיוכל לעבוד את ה' בקלות בכל ימות השנה.

הגמרא בברכות (יז.) אומרת, גלוי וידוע שרצוננו לעשות רצונך, אלא ששאור שבעיסה ושיעבוד מלכויות מעכבים. ועתה בפסח לאחר שביערנו ושרפנו את השאור שבעיסה. וזכינו לגאולה, ואין שיעבוד מלכויות, אם כן יכולים להגיע לדרגה שלעדות את רצון ה' האמיתי, ואחר כך אחרי ליל הסדר אפשר להגיע למדרגת "ותורתך בתוך מעי" (תהילים מ, ט).

שערי שמים פתוחים

מאחר שהלילה זמן ניסים הוא, ומעיין הניסים מתחיל לנבוע, על כן החכם שעיניו בראשו ישא עיניו השמימה בתפילה, ובזה יזכה שהמעיינות יזובון גם עליו וירוקו עליו שפע ברכה והצלחה וישועות למעלה מדרך הטבע.

בספר פרי צדיק (רבינוביץ ויצא אות ט) כתב לבאר מדוע 'מתחיל בגנות' את ההגדה של פסח כפי המבואר במשנה מסכת פסחים (פרק י משנה ד) ופותח את המגיד בפרשת "ארמי אובד אבי" (דברים כו, ה), כיון שעל זו פרשה זו איתא במדרש (תנחומא פרשת תבא ב) וז"ל: אמר רבי אבהו בשם רבי יוסי בר חנינא, בוא וראה כמה מתחטאין, ויש להן פתחון פה לעושי מצות, אדם יש לו עסק אצל מלכות, פעמים שהוא נותן כמה ממון עד שמגיעין אותו אצל המלך. כיון שהגיע אצל המלך, ספק עושה שאלתו, ספק לא עושה. אבל הקב"ה אינו כן, אלא יורד אדם לתוך שדהו, ראה אשכול שביכר, תאנה שביכרה, רמון שביכר, מניחו בסל והולך לירושלים, ובא ועומד באמצע העזרה ומבקש רחמים על עצמו ועל ישראל ועל ארץ ישראל, שנאמר, "השקיפה ממעון קדשך וגו'" (דברים כו, טו). ולא עוד, אלא שהיה אומר, איני זז מכאן עד שתעשה צרכי היום הזה (כחוני המעגל בשעתו), וכתוב אחריו, "היום הזה ה' אלוקיך מצוך לעשות"... (שם, טז). עוד מביא המדרש (שם א) אמר רבי חייא בר אבא, כמה מתחטאין עושי מצות לפני הקב"ה, שהקב"ה גוזר גזירה, וצדיקים מבטלין אותה, שנאמר: "באשר דבר מלך שלטון, ומי יאמר לו מה תעשה" (קהלת ח, ד). מי הוא (האומר לקב"ה מה יעשה -) שומר מצוה לא ידע דבר רע (שם, ה), זה ממחה על ידו של הקב"ה, עכ"ל המדרש.

הדברים הללו באים לרמז לכל אחד ואחד מאיתנו - אף שאין ביכורים בזמן הזה, אבל כוחן של מביאי ביכורים יש כהיום הזה לכל איש מעם ישראל בלילי פסחים, כי הוא יכול להיות כחוני המעגל בשעתו שהיה מתחטא 'כבן המתחטא לפני אביו' (ברכות יט.) - שהרי עתה יושב הוא על שולחן אביו, ויכול כל יהודי לומר לקב"ה איני זז מכאן עד שתעשה לי כל צרכי היום הזה, והוא מבטל כל הגזירות.

לנצל כל רגע בלילה הזה

מסופר שהרה"ק רבי יחיאל מאיר מגוסטינין זי"ע לא היה יכול לישן בליל הסדר, וכשנשאל מדוע הסביר זאת על פי משל לאחד שנודע לו ששמו עלה בהגרלת ה'לוטו', וזכה בסכום עצום של אלף אלפים דינרי זהב, הרי פשוט הדבר שמרוב אושר והתרגשות לא יוכל האיש להירדם כל הלילה, וכך הוא הדבר בחג המצות, מתעשר כל יהודי בעשירות נפלאה ברוחניות, ומי יכול לישן בעת כזאת. (מפי סופרים וספרים הגדה של פסח עמ' תפד).

עוד מהשפעות הלילה

בלילה הזה גם המזון מתברך בו, להיות בגדר מועט מספיק לרבים, ובזה יש לבאר מדוע מכריזים בבית פנימה 'כל דכפין יתי ויכול', והלא מן הראוי היה להכריז כן מיד לאחר תפילת ערבית - בעודו בבית הכנסת, למען ישמעוהו העניים הרעבים שאין להם היכן להיות בליל הסדר, אלא "כי מקום הקדושה אינו מחזיק מקום בעולם הזה הגשמי כלל... וזה אני חושב במאמר 'כהא לחמא עניא די אכלו אבהתנא' יאמר זה הוא המאכל של עינוי ועוני שאכלו במצרים

מחמת רעבון ועינוי, והוא בעצמו המאכל שאנו אוכלים ושמחים בו בהיות ברכת ה' חופה עלינו בספרנו ניסיו ונפלאותיו. ולא עוד אלא אף על פי שלא הכנו אלא לצרכינו, מכל מקום - כל דכפין ייתי וייכול, וכל דצריך ייתי ויפסח, ויהיה מספיק לכל הבאים..." [ובמקום אחר כתב תשלוט בו הברכה ויתרבה כמו שהיה אצל אלישע ואשת עובדיה ב'אסוך שמן' (מלכים ב פרק ד)]. גם דירתנו ומקום מושבנו לא יהיה דחוק לכל הבא, כי להיות עתה ביתנו מקום קידוש שמו הגדול, וסיפור נפלאותיו הרי הוא מעין ארץ הקדושה, כי עתידים בתי כנסיות ובתי מדרשיות שבבבל לקבוע בארץ ישראל (מגילה כט.) והיינו השתא הכא לשנה הבאה תהיה הבית הזה קבוע בארץ ישראל. (חתם סופר דרשות ח"ב דרוש לשבת הגדול תקס"ב ד"ה כי תבואו).

וכבר אמרנו כי עיקר המשמעות של שם החג 'פסח', מלשון דילוג וקפיצה, ללמדנו שביד כל אחד לקפוץ מדרגות רבות, הרבה יותר ממה שבכוחו לעלות בכל השנה כולה.

הבן שואל - עת רצון למלא משאלותיו וביותר לזש"ק ופתיחת הלב בתורה

שנינו בפסחים (קטז.) 'מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל' ופירשו צדיקים (בית אהרן פרלוב עט:, ועוד), שנרמז בדבריהם הקדושים כי בגשת האדם לשאלת 'מה נשתנה' נעשה 'עת רצון' בשמי מרום, ואפשר להתפלל ולבקש כל משאלות לבו, והיינו 'הבן שואל' יכול כל איש מבני ישראל הנקראים 'בנים למקום' לבקש בקשותיו מאביו שבשמים.

וביותר אפשר לפעול על חשוכי בנים שכבר יפקדו בזרע של קיימא, וגם זה נרמז במה שאמרו 'הבן שואל' - לבקש על הבן.

עוד יש להביא בסגולת אמירת 'מה נשתנה' וכמו שכתב בספר 'ויגד משה' (להגאון רבי משה יהודה כ"ץ מסערדאהעלי, סכ"א אות י"ג) וז"ל, ראיתי בכתב יד הרב הגאון בעל המחבר ספר שו"ת משנה שכיר (מועדים ב' ליל הסדר) ז"ל שכתב שבספר 'כורסייא דאליהו' ממקובל קדוש מירושלים, שהביא בשם בעלי מקובלים דעל ידי שאילת מה נשתנה גורמים פתיחת הלב לתורה, ועל כן נהגתי בביתי שכל המקובצים אצלי בליל הסדר כל אחד ואחד שואל 'מה נשתנה' - ומתפלל שיהיה לו לפתיחת הלב, ואחר גמר כל הנאספים גם אני בעצמי אומר מה נשתנה, עכ"ל.

מנהג להכין שולחן הסדר ג' ימים קודם הפסח

הגה"ק מהר"ם חאגיז כותב בשו"ת 'שתי הלחם' (סי' מו) בזה"ל: "שאלתני אודיעך קושט אמרי אמת מה סמכו בקצת קהילות מאשכנז ואיטליא ששלשה ימים קודם חג הפסח מכינים את השולחן שעושין בו הסדר וכו' [נשאל שם על עוד כמה מנהגי ישראל, ובפרט באלו שמכינין כוס ומטה ואומרים שזה לאליהו הנביא, ובהמשך שם מביא מקור לכל המנהגים].

"ואען ואומר לך, הוה זהיר בדבריך ואל תלעיג במנהגן של ישראל, דכעין תורה היא לכל הפחות, אמנם אם נחקור נמצא שהוא תורה ממש. הנה המנהג הראשון שמכינים השולחן ג' ימים קודם פסח, ודאי הוא זכר לקרבן פסח שהיו מבקרין אותו ג' ימים קודם פסח, כמ"ש בהלכות הפסח כי פסח דורות היה מבוקר ועומד בי"ד".

כמה טעמים מדוע נקרא ליל הסדר

והנה הטעם שנקרא הלילה הקדוש הזה -"ליל הסדר", ביאר הרה"ק בעל ה"שפת אמת" מגו"ר זי"ע בשלשה אופנים:

א. יציאת מצרים הרי היתה בחפזון בלי סדר ולמעלה מהכלים והדרגה של עם ישראל. ותפקיד ליל הסדר בכל דור הוא, לסדר דבר דבור על אופנו וליישב את סיפור יציאת מצרים בלבו של כל אחד ואחד ולהחדירו בלב האיברים...

ב. ליל יציאת מצרים נקרא "ליל הסדר", כי בו נעשה 'סדר' בעולם, שכן כל זמן שהעם הנבחר הנקראים "בני בכורי ישראל" (שמות ד, כב) היו נתונים תחת השפלה שבאומות, היה העולם בלי סדר ראוי, בבחינת "שפחה כי תירש גבירתה" (משלי ל, כג), ויציאת מצרים החזירה את הסדר בעולם. וכן ענין ליל הסדר בכל הדורות הוא להעמיד את העולם ואת היהודי הפרטי על מקומו וכנו!.

ג. למרות שעניינו של לילה זה, הוא לפרסם את הניסים הגדולים שעשה הקב"ה לעם ישראל שהם ניסים "למעלה מן הסדר", עם זאת נקרא לילה זה "ליל הסדר", כי זה גופא החידוש של ליל זה, להורות שכל מציאותם של ישראל הוא למעלה מן הסדר והטבע, ולכן הניסים שנעשים להם אינם חריגים ושונים, אלא זה גופא הסדר שלהם. דהיינו שה"למעלה מן הסדר" הוא ה"סדר" שלהם!. (שפת אמת שבת הגדול תרנ"ד).

ד. עוד טעם שנקרא לילה זה בשם ליל הסדר, היה מסביר הרה"ק משה רבינוביץ זי"ע - מכיון שלילה זה הוא כל כך קדוש למעלה מהשגותינו, שלפי הפשט הפשוט אין אנו מבינים זאת, אלא רק לפי עניינים גבוהים ורמים. וידוע שהתורה נלמדת בד' דרכים "פרד"ס" - פשט רמז דרש סוד. ואם אין אנו יודעים לפרש לילה זה לפי ה"פשט", אז חייבים לפרשו לפי שאר האפשרויות, ונשאר לנו רק "סד"ר", ולכן נקרא לילה זה "ליל הסד"ר. (הגיונות תורה פסח ה).

"ליל שימורים" - הלילה הזה יש בו כח לתת שמירה על כל לילות השנה

פסח במילואה, פ"ה, סמ"ך, ח"ת, בגימטריה תרי"ג, שהנזהר בה ניצול כל השנה מכל חטא וכהבטחת הזוהר הקדוש (רעיא מהימנא פרשת בא דף מא ע"א).

ואמר הרה"ק בעל ה"תפארת שלמה" זי"ע "ליל שימורים" (שמות יב, מב) - הלילה הזה יש בו כח לתת שמירה על כל לילות השנה, הרי קראו הפסוק ליל 'שימורים' לשון רבים, כיון שזה קאי על כל הלילות. וכך היא ההבטחה לעולם, שבכל ליל פסח, בבואם לאכול את המצה והמרור, וכל הסדר, יזכו לעורר כן למעלה, להמשיך עליהם בחינת גילוי שכינה וקדושה של מעלה!... (תפארת שלמה שבת הגדול קיג ע"ב).

סיפור יציאת מצרים

דרוש במעלת סיפור יציאת מצרים

ידועים דברי הזוהר הקדוש (רעיא מהימנא פרשת בא דף מ ע"ב) שנוהגים לאמרו קודם ההגדה, שמספר איך שהקב"ה וכל פמליא דלעילה יורדים לשמוע את השבח שעם ישראל משבח לקב"ה בליל הסדר, ואחר כך המלאכים עולים ומשבחים את הקב"ה איזה בנים חשובים יש לך, איך הם יודעים לספר ולשבח ולהודות על החסד הגדול שעשית איתם וכו'.

ולכאורה הרי דבר פשוט הוא שאדם צריך לשבח למי שעשה לו חסד וטובה, ובפרט להודות לקב"ה על שהציל את גופינו ואת נשמתינו, וממה מתפלאים המלאכים כל כך.

אלא הדבר יבואר על פי משל לאיזה בחור שהתחתן בגיל עשרים ופתח עסק והצליח מאד ונעשה עשיר גדול, לאחר כמה שנים הפסיד את כל כספו ונעשה עני, והיה עובד פועל אצל איזה בעל בית, ובקושי רב היה מתפרנס, וכך היה עד שהגיע לגיל שבעים ומעלה ושכח את כל השבע שהיה לו בצעירותו, האם יעלה על הדעת שישבח לקב"ה על מה שהיה עימו כשהיה צעיר כי כבר למעלה מחמישים שנה הוא בעוני גדול וכו' ושכח כבר את כל הטוב שהיה לו בהיות בגיל עשרים.

כן הדבר עם ישראל אפילו אחר אלף שנה, אלפים שנה, שלשת אלפים שנה, משבחים ומהללים את הקב"ה על יציאת מצרים, ואף כעת שאנחנו שוב בגלות זה כאלפיים שנה עדיין אנחנו ממשיכים להלל, וזה הפלא הגדול, ולכן המלאכים עולים לפני הקב"ה ומשבחים אותו על בניו הנפלאים.

ועתה נשאלת השאלה ההפוכה אם כן מדוע עם ישראל במאת משבח לקב"ה, הרי חזרנו לגלות ועד היום אנחנו בגלות סובלים, ומעונים, וכל מיני צרות רבות ומשונות עוברות עלינו?

וראיתי בספרו של ידידי הגדה של פסח קול דודי (בקונטרס כל המרבה לספר שבסוף הספר עמ' סז) שהביא משל לאדם שהיה בור ועם הארץ, עני ואביון, ומחמת העוני שהיה בביתם לא למד, יום אחד התמזל מזלו והרויח במפעל הפיס סכום גדול מאד, וקנה לו בית גדול, וגם שכר מלמדים שילמדו אותו דברי חכמה מכל התחומים, לאחר מכן פתח מפעל גדול והיה מרויח טוב, , והיה דרכו לעשות מסיבה גדולה באותו היום שנעשה עשיר בכל שנה ושנה, לימים הפסיד את המפעל ואת כל כספו, ובני משפחתו ראו שגם לאחר שהפסיד את ממונו עדיין הוא עושה שמחה ומסיבה, אמרו לו: מה קרא לך הרי עתה אתה כבר עני מרוד, ואין לך מה לאכול ולשמחה מה זאת עושה?

ענה להם נכון שהפסדתי את כספי אבל ב"ה בימי עושרי השכרתי חכמים שילמדו אותי ונעשיתי חכם גדול, ויש לי ידיעות בהרבה תחומים וכו' ועל זה אני עושה את השמחה כל שנה ושנה, וכן הדבר כאן אנחנו משבחים את הקב"ה על הצלת הנפש, והנשמה, לא על הגופות, אלא העיקר הוא הנשמות, והנשמות שלנו הם בני חורין אם אנחנו רוצים להתקדש אפשר לנו אשרינו.

ולמעשה הרב הקדוש בעל בני יששכר (מאמרי חודש ניסן מאמר ד דרוש א על דרך הדרוש) אף הוא מתרץ את התירוץ הזה הנפלא, ומביא את דברי הזוהר הקדוש (רעיא מהימנא שם) ומדייק בלשונו שכתב שבני שמחים 'בפורקנא דמאריהון' כלומר בגאולה של קודשא בריך הוא, ולא נאמר בפרקנא דילהון, דהיינו בגאולה שלהם, של בני ישראל אל כתוב בגאולת הקב"ה.

ופירוש הדברים שעם ישראל כשהיו במצרים היו בבחינת עירום ועריה (יחזקאל טז, ז) בלי תורה ומצות ונשתקעו במ"ט שערי טומאה כמבואר בזוהר הקדוש (זוהר חדש יתרו דף לט ע"א), ומאז שיצאו ממצרים זכו גם לגאולת גופם, אבל בעיקר לגאולת נפשם ונשמתם, כי נבחרו לעם סגולה, וניתנו להם התורה והמצוות, והם מאמינים בה' יתברך שמו, וקשורים אליו, ואפילו שחזרנו לגלות כל זה מבחינת הגוף, אבל הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל, שכתוב ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב, ז) וידועים דברי הרמב"ן (שם) מאן דנפח מדיליה נפח, ולכן כאשר גאל אותנו ה' יתברך, נחשב הדבר כביכול שגאל את עצמו, ואנו שמחים בגאולת אדונינו, כי לולי גאולת מצרים היינו נכנסים לשער החמישים של הטומאה, ולא היתה שום גאולה לנפש ולנשמה שהיא חלק אלוה, אלא אולי היתה גאולה לגופות, ולכן זה השבח הגדול שזכינו להיגאל ברוחניות בנשמות והנשמות הם חלק אלוה ממעל.

וזה הטעם שביום הראשון של פסח אומרים הלל גמור ואילו בשאר ימי הפסח אומרים הלל בדילוג.

וכן זה הטעם גם כן למה שכתוב בפרשת יתרו "ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי" (שמות יט, ד) ובתרגום יונתן בן עוזיאל כתב שהקב"ה לקח אותם בליל יציאת מצרים לאכול ולזבוח את קרבן הפסח במקום המקדש לפי שעה והחזיר אותם, ולכאורה צריך להבין מדוע לקחת את עם ישראל לפי שעה למקדש ולהחזירם.

ועל פי מה שביארנו עד עתה יובן הדברים כי האור הגדול הזה שקיבלנו היה לפי שעה, ולכן אומרים הלל רק ביום הראשון, כי אחר כך האור מסתלק ועולה ומתחילים להביא האור דרך המדרגות הרגילות.

ונסביר על פי משל שראיתי בספר קול דודי על הגדה של פסח (קונטרס כל המרבה לספר דרוש ו עמ' עז) משל לאדם שהיה מהלך בחושך, ולא ידע לאיזה כיוון ללכת, מה עשה חבירו הדליק אש במקום גבוה, כדי שמרחוק יראה את האש וידע לאיזה כיוון ילך.

כן גם עם ישראל הגיעו למ"ט שערי טומאה, ועתה מבקש ה' יתברך להוציאם ממ"ט שערי טומאה, ולהכניסם למ"ט שערי קדושה, אבל הם אינם יודעים קדושה מה היא, ועד היכן מסוגלים הם להגיע, מה עשה הקב"ה נתן לכל אחד את המתנה הגבוהה ביותר שהוא יכול להשיג, ואמר לו כך אתה צריך להיות, ומכיון שזה רק מתנה, וזה לפי שעה כדי להציל אותם, לכן זה מסתלק מיד, ובא האור האמיתי לאט לאט על פי הסדר, וזה נעשה בימי ספירת העומר, ומכיון שכבר השיג את המדרגות הגבוהות ידע עתה להיכן להגיע.

וכן הוא הטעם שאין אומרים הלל גמור בחוה"מ, אלא רק ביום הראשון, כי רק ביום הזה קיבלנו את האורות הגדולים ואת המתנה הגדולה, ולכן אנחנו מודים לו שהוא מראה לנו הדרך האמיתי.

וגם מובן מדוע לקח אותנו לפי שעה למקום המקדש, והוא כדי שנטעם מהקדושה הגדולה אותה אנחנו עתידים לקבל ולזכות בה, כי כל דבר שבקדושה משאיר רושם, ואותו רושם מלמד לנו את הדרך שאנחנו צריכים לילך ולהתקדם ולהשיג.

והנה נודע כי פסח הוא 'ימי עיבור' וימי העומר הם 'ימי יניקה' ושבועות הוא בבחינת 'גדלות'.

והנה בימי העיבור התינוק במעי אמו מקבל את האוכל במתנה, ועוד בלי שיבכה, ובלי שיבקש, אמנם משנולד מגיעים ימי היניקה, והתינוק צריך לבכות, ועל ידי זה יודעים שהוא רעב ומאכילים אותו.

ועתה לאחר שיצאנו ממצרים נכנסים למ"ט שערי קדושה, אבל צריך לידע כי יש שני פתחים באדם, כאשר יוצאים שער אחד מהטומאה, נכנס שער של הקדושה וכו'.

לשמוח ביציאת מצרים

המתבונן יראה כי עשרת הדיברות מתחילות ב"אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (שמות כ, ב), לא נאמר אנכי ה' אלהיך אשר 'בראתי העולם', או אשר 'בראתי את האדם וכל צאצאיו', אלא אשר הוצאתיך מארץ מצרים.

והטעם לזה הוא, כי הקב"ה מחשיב את יציאת מצרים יותר מכל הדברים שעשה בעולם, אפילו יותר מבריאת העולם, מפני שרק ביציאת מצרים היינו ראויים להיקרא עם סגולה, כי עברנו את כור הברזל והשעבוד הקשה במצרים, ונזדככה נשמתינו, והתנקינו ויצאנו ממ"ט שערי טומאה, כי היינו עמוק עמוק בטומאה גדולה שאין כמוה, שהרי היינו תחת יד פרעה שהוא התנין הגדול, והנחש הגדול שנס משה מפניו, ועוד שהיינו במצרים שהוא מקום הכי טמא שיש בעולם, ומצרים יושבת גם בעולמות העליונים כנגד טומאה הכי נוראה, ועשה עמנו ה' יתברך חסד שאין כמותו שהוציאנו ממצרים, כמו שמובא בזוהר הקדוש ובכתב האר"י ז"ל, כי במצרים היתה כל כך התגברות הטומאה עד שאפילו מלאך שליח ה' אם היה יורד למצרים היה נטמא טומאה גדולה ולא יכול לעמוד בזה, ומצרים היתה גם סגורה ומסוגרת בטומאות וכשפים הגדולים ביותר שיש בעולם, שמי שנכנס לשם בשום אופן לא יכול לצאת לעולם.

עד שהשכינה בכבודה ובעצמה ירדה למצרים והוציאה את נשמתינו מהקליפה הנוראה והכשפים הגדולים.

וכמו שפירש היערות דבש (ח"א דרוש י עמ שו) על הפסוק "ועלו מושיעים לשפוט את הר עשו" (עובדיה א, כא) ובתרגום פירש שיבואו בני רומי לציון וירושלים, ושם יבואו מושיעים ויהרגו, ויכלו כל הרשעים, וצריך להבין מדוע צריך להביאם לירושלים ולציון, שיהרגו אותם במקומם, אלא שהטומאה ברומי כל כך גדולה עד כי שקשה אפילו לשכינה הקדושה לילך שם, ולכן יתן הקב"ה בליבם לעלות לירושלים, ושם "ויצא ה' ונלחם בגויים" (זכריה יד, ג) כי בירושלים יש קדושה עליונה, והשראת השכינה, ועל ידי כן יוכלו לנצחם ולכלותם.

ולכן, חובה עלינו לשמוח שמחה גדולה, ולספר בניסי האל שהוציאנו ממצרים, ועשה עמנו ניסים ונפלאות שאין כמותם.

ונתן לנו תורתו תורת אמת

כל שנה ושנה אור גדול שאין לו סוף וזהו שאמר הכתוב (שמות יב, מב) "ליל שמורים לכל בני ישראל 'לדורותם'", והנה הבן התם שואל מה "זאת", ובא לרמז מה הארה הגדולה ה'זאת' של השכינה הנקראת 'זאת' (זוה"ק ח"ג דף רפו ע"ב), ואמרת אליו "בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים" (יג, יד), הקב"ה הוציא אותנו ממ"ט שערי טומאה למ"ט שערי קדושה, ואותה הארה מתגלית עתה בנשמותינו בכל שנה ושנה ביתר שאת, אשרינו.

וידוע שכל תכלית יציאת מצרים היא "קבלת התורה", ולפני קבלת התורה צריך הכנה, וליטוש של הנשמה הקדושה, ועתה בשעבוד מצרים זכינו ללטש הנשמה, אבל עדיין היינו שקועים במ"ט שערי טומאה, וה' יתברך עשה עמנו חסד גדול שאין כמותו, שהרים אותנו בליל פסח עד רום המעלות הגדולות, וקיבלנו מוחין גדולים, וכל זה כדי להטעימנו טעם הנפלא של שערי הקדושה שנגיע לשיא הפיסגה מ"ט שערי קדושה.

ואחר כך בחר שאנחנו בעצמו נתייגע, ונשתדל בכל כוחנו לאחר יום טוב ראשון של פסח עד חג מתן תורה.

והוא כמשל התינוק במעי אמו שנר דלוק על ראשו ולומד כל התורה כולה על ידי מלאך, וכל זה כדי להטעים לנו טעם התורה הקדושה ולעשות רושם בנשמותינו, ולהכין אותנו שנזכה ללמוד התורה הקדושה, ובסיום סוטר לו המלאך על פיו ומשכחו את כל מה שלמד, ואומר לו לך תלמד, ותשתדל בעצמך, לדעת את כל התורה כולה, ולקיימה. והארה הגדולה הזאת של ליל הסדר שהאירו גדלות המוחין דכל בחינותיהם בפעם אחת, מתעוררת בכל שנה ושנה בלילה הזאת ומרגיש כל אדם התעוררות בליל פסח וביום הראשון של פסח, ואחר כך יבא לאט לאט במשך מ"ט ימי העומר, עד יום מתן תורה.

ואומר בספר בני יששכר (מאמרי ניסן מאמר ד דוש ג על דרך הסוד) שזה הפירוש "כי ישאלך בנך 'מחר' לאמר מה זאת" 'מחר' דייקא, כי כל בן חכם מתפעל לשאול ביום ה'מחר' מה זאת, הרי אתמול היה לנו גדלות המוחין, וכיום חזרנו לקטנות, ועוד איך יצוייר גדלות קודם קטנות - והתירוץ ואמרת אליו "בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים" שזה היה בדרך נס, לא על ידי מעשינו, אלא שהיה ברצונו יתברך לעשות זה ברגע, כי לא יכלו להתמהמה, ומכיון שנעשה זה דרך נס לא על ידי מעשינו, לכן לא נתקיים הדבר עד אחרי ימי הספירה.

עשרת המכות הנסים והנפלאות

דרוש חוצב להבות בענין י' המכות והניסים והנפלאות שנעשו ביום בו יצאו בני ישראל ביד רמה ממצרים

תאור ארץ מצרים לפני המכות

"כגן ה' כארץ מצרים" (בראשית יג, י) - אין לך מעולה בארצות יותר מארץ מצרים, ונמשלה לגן ה' (כתובות קיב.). היאור עולה ומשקה אותה ואינה זקוקה למי גשמים, ארץ נאה המלאה אילנות וצמחיה ירוקה. מדינה עשירה - כל הכסף שבעולם הגיע למצרים בשנות הרעב על ידי יוסף, מפותחת ומבורכת ומלאה בתענוגי העולם. אימפריה שמולכת על כל העולם. מרובה באוכלוסין, בתיהם מתוקנים. תושביה עשירים בכסף וזהב ומקנה לרוב. נמצאים בה עם שלם של עבדים [מיליונים] שמשרתים את האזרחים המצרים המכובדים והמפונקים, בכל מה שחפצים וללא שום הגבלה.

הפגישה בין משה ואהרן לפרעה בארמון המפואר שהיה לו ת' פתחים כנגד ת' כוחות טומאה

הקב"ה שלח את משה רבינו לפרעה שישלח את בני ישראל מארץ מצרים. ויש לדעת כי הכניסה לארמון של פרעה לא היתה דבר פשוט כלל, וניסים גדולים נעשו למשה ואהרן בכניסתם אל פרעה, וכמו שכתוב במדרש (ילקוט שמעוני פרשת שמות רמזים קעה) כי ארבע מאות פתחים היו לפלטין של פרעה כנגד ארבע מאות כוחות טומאה, ועל כל פתח ופתח היו אריות דובים נמרים וחיות רעות, ולא היתה שום בריה יכולה להכנס עד שמאכילים אותם בשר כדי שלא יזיקו, וכשבאו משה ואהרן נקבצו כולם וסבבו אותם והיו מלחכים רגליהם וליוו אותם עד שבאו לפני פרעה, ואותו יום היה יום הולדת לפרעה ובאו כל מלכי מזרח ומערב, וכשראו אותם נפל פחדם עליהם ואחז אותם זיע ורתת וחלחלה, והסירו פרעה וכל היושבים לפניו את כתריהם מעל ראשם, והשתחוו להם, ובאותה שעה נצרך פרעה לנקביו ונכנס לאחד החדרים שבתוך פלטין שלו ועשה צרכיו והקב"ה זימן י"ב עכברים והיו נושכים אותו מכל צד, וצעק צעקה גדולה, וכששמעו גדולי המלכים צעקתו ונכנסו לחדר וראו שעושה צרכיו ועכברים מנקבים בו, ונגלתה חרפתו לעיני כולם, כי היה עושה עצמו לאלוה כידוע. ואחר כך נתחזק ויצא וישב על כסאו ושאל למשה ואהרן מי אתם, מאין באתם, מי שלח אתכם אלי, "ויאמרו אלהי העברים שלחנו אליך לאמר שלח עמי ויעבדוני" (שמות ז, טז), אמר להם פרעה, "לא ידעתי את ה'" (שם ה, ב), מעולם לא שלח לי אגרת שלום, או דורון וכו'.

מדוע דוקא י"ב עכברים נשכו את פרעה

ופירש הרב "מגלה צפונות" (שמות ביאור הענינים סימן ג אות ב) שארבע מאות פתחים אלו הם כנגד ת' כוחות טומאה שיש לסטרא אחרא, כי שם היה מקום הס"א בסוד "והנה עשו בא ות' איש עמו" (בראשית לב, ז), ולכן היו בפתחים כל מיני חיות רעות לחזק את כח הס"א והטומאה להתגבר בכשפיו, כי פרעה היה ראש המכשפים, וכשבאו משה ואהרן נכנעו כל כוחות הטומאה והיו מלחכים רגליהם, להורות על השפלתם ועל הכנעתם, ומחמת כן כל מלכי מזרח ומערב נכנעו והוצרכו להסיר כתריהם ולהשתחוות להם, ואז נפל על פרעה פחד גדול והוצרך לנקביו, ושלח לו הקב"ה י"ב עכברים כנגד מה שעינה י"ב שבטים, וציערו אותו ונתגלה קלונו.

ופירש מו"ר הבן איש חי זצוק"ל בספרו עוד יוסף חי (פרשת וארא) הטעם שדווקא עכברים, כי ידוע מה שכתב הרב הגאון חיד"א בספרו יוסף תהילות (תהילים קיט, קסה) בשם המקובלים כי הסט"א רוצה להניח את האות 'כ' בין האותיות 'שלום' כדי להפוך את ה'שלום' ל'מכשול', וכן עשה פרעה לישראל במצרים שהיו יושבים בשלום עם המצרים, והעביד אותם בעבודה קשה ועשה 'מכשול', לכן הביא לו 'עכברים' כי ישראל נקראו 'עברים', והוא הניח את האות 'כף' בשלום, אז שם לו הקב"ה 'כף' ב'עברים' ונעשו עכברים ונשכו אותו.

מחלוקת אם מטה אהרן היה אותו מטה של משה

"וישלך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו ויהי לתנין" (שמות ז, י) - בזוהר (ח"ב פרשת וארא דף כח ע"א) מבואר להדיא שהמטה של אהרן לא היה מטהו של משה, ושני מטות נפרדים היו וז"ל הזוהר [בתרגום] ואמרת אל אהרן קח את מטך, מאי טעמא מטה אהרן ולא מטה משה, אלא אותו של משה היה קדוש יותר, כיון שנחקק בגן

העליון בשם הקדוש, ולא רצה הקב"ה לטמא אותו באותם מטות של המכשפים, ולכן היה לאהרן מטה אחר ולא מטהו של משה.

וכן כתב החתם סופר (פרשת חקת, ד"ה קח, וד"ה ויקח), עיין שם. ובשו"ת 'צפנת פענח' (סימן קיט, אות ז, מהדורת ווארשא) כתב, דמטה של משה היה של אבן סנפירנון, ומטה של אהרן היה של עץ.

אמנם, במדרש שמות רבה (פכ"ו) מובא שמטה אהרן היה אותו המטה שעשה בו משה את האותות, וכשעשה בו אהרן נסים נקרא המטה על שמו 'מטה אהרן', וכשעשה בו משה נסים נקרא על שמו 'מטה משה'.

התינוקות התחפשו לתנינים

"ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטמי מצרים בלהטיהם כן" (שמות ז, יא) - דבר פלא כתב המלבי"ם ויעשו גם הם חרטמי מצרים 'בלהטיהם' כן, ובמה שלא אמר ויעשו גם הם כן, בא לבאר את ההבדל בין מעשה אהרן ומעשיהם, שהם לא עשו תנינים בפועל רק עשו בלהטיהם, רצונו לומר בתחבולת, ובאחיזת עינים, שעושה במהירות עד שמטעה את עין הרואה, וכן מבאר לנו את איכות התחבולה, במה שכתב ויעשו גם הם 'חרטמי מצרים', רצונו לומר שהביאו עורות של תנינים מתים, והחרטומים היו תחת עור התנינים, והתנענעו תחתיהם עד שנדמה שהוא תנין חי מתנענע ודולג ממקום למקום, ופועל 'ויעשו' מוסב על החכמים והמכשפים, שהחכמים והמכשפים הם אלו שעשו את חרטומי מצרים שיהיו לתנינים, על ידי שהתעטפו בעור תנין, ובעת שהשליכו המטות באו החרטומים המעוטפים בעור תנין וחטפו המטה תחת עור התנין, ומרוב המהירות ואחיזת עינים נדמה להרואים שמן המטה נתהוה תנין.

ובמדרש רבה (וארא פרשה ט, ו) איתא אמר מיד שלח פרעה, והביא תינוקות מן האסכולי שלהם [-בית ספר] ועשו אף הם כך, כמו שנאמר "ויעשו 'גם' הם חרטומי מצרים" מהו גם, אפילו תינוקות של ד' וה' שנים קרא ועשו כן, רצה לומר שתחת עור התנינים התעטפו גם תינוקות המלומדים מאותה אסכולי שמלמדים אותם לעשות כן, ולאחוז את העינים ולבא תחת המעטפה ולחטוף המטה ולרוץ כתנין חי עד שיתעה עין הרואה, ותינוקות אלה קרא בשם חרטומים שהיו מלומדים לזה, ובהם עשו החכמים והמכשפים את פעולתם, ומפרש שעשו כן 'בלהטיהם', היינו באחיזת עינים, כלהט המבריק ומחשיך את העין וכו'. מיד לאחר מכן מה כתיב, "ויבלע מטה אהרן את מטותם וכו'" (שם, יב), רצונו לומר שבלע מטה אהרן את החרטומים בעצמם, דהא החרטומים הם היו התנינים שהתעטפו בעור תנין, והם עם המטות נצפנו תחת העור, ומטה אהרן בלע את התנינים עם החרטומים והמטות הצפונים תחתם.

הקב"ה התעלל במצרים

ואיתא במדרש ילקוט שמעוני (תהילים קה) שהקב"ה שיחק בהם ודאג להשאיר שיריים מכל מכה כדי שיהא למכה הבאה על מה לחול, ולא די בכך אלא היו המכות נרשמין בגופן באותיות. וכל המכות ניתנו במידה ובמשקל לכל מצרי כפי רמת שעבודו בבני ישראל. ועוד שכתב בילקוט מעם לועז (הגדה של פסח ד"ה ביד חזקה זו הדבר) שבכל מכה שקיבלו המצרים היה מעורב בה גם מכת דבר, דהיינו שעל ידי המכות מתו מצריים רבים, הם ומקניהם. וכל רפואה שמצאו למכה אחת היו מזיקות למכה אחרת, וניתנו מכות אלו דייקא כדי ללמד את בני ישראל שלמות האמונה בו יתברך, וזאת על ידי המצרים שהם גרמו לבני ישראל להתקלקל ממדרגתם העליונה שהיו בשעה שירדו לארצם, והקב"ה השאיר את פרעה קיים, וזאת למען הראות את כוחו יתברך, וכח הפורענות מהרשעים, ולספר שמו בכל בארץ על ידי פרעה האומר לא ידעתי את ה' ועל ידי בני ישראל שבכל דור ודור כל אחד ואחד מעביר את מה שראו אבותיו לבנו ובן בנו, וזאת שיכירו את מציאותו יתברך ושאין עוד מלבדו, ויתנו שבח והודאה על מעשה הנס.

דצ"ך עד"ש באח"ב

רבי יהודה היה נותן בהם (בעשר המכות) סימנים: "דצ"ך עד"ש באח"ב"-. ומקשים המפרשים מהי כוונת רבי יהודה בנתינת הסימנים הללו בראשי תיבות דווקא, ומה הוסיף לנו בחלוקת הסימנים בסדר זה. ובספר חיים של תורה (לוונשטיין, שמות ז, ד) מביא את דברי הרמב"ם בהגהותיו על נוסח ההגדה (הגהות מיימוניות סוף הלכות חמץ ומצה אות ב) שהביא בזה כמה פירושים מעניינים, ונביא כמה מהם:

א. אם נתבונן, נראה שסדר המכות וההתראות היו בצורה כזאת: "דם" "צפרדע" - בהתראה לפני כן. "כנים" - בלא התראה. "ערוב" "דבר" - בהתראה. "שחין" - בלא התראה. "ברד" "ארבה" - בהתראה. "חושך" - בלא התראה. ואם כן, המכות מסודרות בסדר של שלש שלש, כי לכל שלוש היה סדר בפני עצמו ביחס לאופן ההתראה, כי שתיים בהתראה, והשלישית בלי התראה, וחוזר חלילה, לכן חילק כך רבי יהודה את המכות.

ב. פירוש נוסף הביא בהגהות מיימוניות שם על פי דברי הראב"ן שפירש: דאם נתבונן היטב נראה, שהיו מכות שהיו "על ידי אהרן במטה", והיו מכות "על ידי משה שלא במטה", והיו מכות "על ידי משה במטה". ואלו הם: דצ"ך - על ידי אהרן במטה. עד"ש - על ידי משה שלא במטה. באח"ב - על ידי משה במטה. ולכך סימנם רבי יהודה בסדר הזה. (יוצא לנו אם כן, שגם פירושו זה של הראב"ן בנוי על זה שהמכות מסודרים בסדר של שלוש, שלוש וכו', כי כל שלוש היו סדר בפני עצמו, אלא שהפירוש הקודם היה ביחס להתראה, ועכשיו נוסף ענין נוסף של תפקיד המטה, שהשתנה בכל סדר וסדר של סידרת המכות).

ג. עוד הביא הגהות מיימוניות את דברי הריב"א שפירש ענין נוסף: האותיות השלישיות שבסדר דצ"ך עד"ש באח"ב המה מכות "כינים, שחין, חושך". ושלושת המכות הללו היו משמשות כל אחת עם חברתה. כיצד, במכת כנים היתה עיקר המכה - כנים, ונתלוו עמה גם חושך ושחין, אלא שעיקר המכה היתה אז מכת כנים. ובמכת "שחין" היתה עיקר המכה - שחין, אלא שנתלוו עמה גם כנים וחושך. ובמכת "חושך" היתה עיקר המכה - חושך, אלא שנתלוו עמה גם כנים ושחין. ולכך סידרם רבי יהודה בסדר זה של שלוש תיבות, כי האותיות השלישיות שבכל תיבה ותיבה, יש להן שייכות זו עם זו כמו הרמז הנ"ל. והוסיף שם, דאם תכתוב את שלושת המכות (בכתיב חסר) זו על גב זו (במאוזן), יהיו גם (במאונך) האותיות הראשונות מן השלוש מכות "חשך". והאותיות השניות "שחן", והאותיות השלישיות "כנם", להורות לך שקשורות שלושת המכות זו בזו...

ד. עוד אפשר לפרש שהרי רבי יהודה סידר את עשר המכות בראשי תיבות דווקא, היות שהפסוק לקמן בפרשת בשלח (פרק טו. פסוק כו) "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך" רומז על עשר המכות בראשי תיבות. כי תיבת "אשר" בגימטריא: תק"א (501) כמנין: "דצ"ך עד"ש באח"ב". וזהו פירוש הפסוק: "כל המחלה אשר" - בגימטריא 501 כמנין דצ"ך עד"ש באח"ב, "במצרים" - אותם שמתי והשארתי על מצרים, אבל "לא אשים עליך, כי אני ה' רופאך"... (ע"פ האיגרת של ר' שמשון מאסטרופולי).

עשר מכות כנגד מה היו

במדרש (שמות רבה טו אות כז) איתא עשרה המכות - שהכה ה' במצרים היו כנגד עשרה נסיונות שעמד בהם אברהם אבינו ע"ה. ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב שמות ט יג) כתב יבואו י' מאמרות של י' המכות, ויפרעו מן המצרים שרצו לשעבד את בני ישראל שבעבורם נברא העולם בי' מאמרות. ובספר דברי משה (שוהם פרשת בשלח ד"ה ויאמינו בה') כתב שי' המכות באו כדי לשבר י' כוחות של מצרים שהם מכוונים כנגד י' כוחות הקדושה.

תכלית עשר מכות

הנה, יש כאן שאלה מרכזית שצריכה ביאור: לכאורה, מדוע צריך בכלל את עשר המכות בשביל להוציא את בני ישראל ממצרים? הרי ידועים דברי התרגום יונתן בן עוזיאל (שמות יט, ד), שאבותינו קודם יציאת מצרים שחטו את הפסח בירושלים. וכמובא על הפסוק (שמות יט ד): "אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי". והיינו, שכל אחד מישראל עלה על ענני כבוד עם הכבש, הגיע לירושלים - שחט את הכבש וחזר בחזרה למצרים עם כוס דם ועם כבש שחוט. מרחו את הדם על המשקוף ושתי המזוזות וצלו את הכבש ואכלו אותו בליל ט"ו בניסן. אז אם אפשר לצאת ממצרים על ידי ענני כבוד ולהגיע לירושלים - אז בשביל מה צריך את כל המכות? ואפילו אם תאמר שצריך להביא מכות על מצרים כעונש על מה שעשו לבני ישראל, מדוע צריך עשר מכות? אפשר להביא מיד את מכת בכורות ובודאי שהמצרים היו נכנעים ומשלחים את בני ישראל לאלתר.

והתשובה היא יסודית מאוד: הבעיה היא לא להוציא את בני ישראל ממצרים, זה אפשר לעשות על ידי מכה אחת או על ידי כנפי נשרים, אלא הבעיה היתה להוציא את מצרים מאבותינו, וליטע בליבם את האמונה. (ע"פ דברי יואל נצבים ד"ה בקרב הגויים).

ממכת דם התעשרו עם ישראל

במדרש רבה (שמות ט, י) איתא שממכת דם העשירו בני ישראל.

באו ונתאר לעצמינו כיצד קרה הדבר, בא המצרי אל היהודי ושאל כמה עולה כוס מים?

"יש לנו כעת מבצע" - השיב היהודי - "ליטר וחצי עולה מאה וחמשים דולר, אך כל זה בתנאי שאתה קונה ששיה..."

המחיר היה מופקע לכל הדעות, אך למצרים לא היתה ברירה, היו מוכרחים לשתות ונאלצו לקנות מים מהיהודים.

עד שבא מצרי אחד ואמר: "המחיר מופקע, אי אפשר להמשיך ככה!"

אמר לו היהודי: "אין בעיה. אתה תלך להביא דם מהיאור, ואני בעד מחיר סמלי - מאה דולר - נוגע לך אפילו בחבית ומיד כל המים שבה נהפכים למים".

המצרי הסכים. רץ ליאור, שאב חבית מלאה מים ונשא אותה לארץ גושן. לכן "ונלאו מצרים" (שמות ז, יח), מחמת כובד המשא.

כשהגיע לארץ גושן נגש אל היהודי, שלם לו מאה דולר והדם נהפך למים.

המצרי בא לשתות את זה, ולמרבה הגועל התברר שהמים מלאים דגים מתים, מדיפי ריח של רקבון... "זה מסריח! מקח טעות!" זעק המצרי. אמר היהודי: "מה פתאום מקח טעות אני את שלי עשיתי, נגעתי בדם, והוא אכן נהפך למים. אם אתה רוצה, לך ותביא דם טרי, בלי דגים מתים. ואז - "ויחפרו כל מצרים סביבת היאר מים לשתות" (שמות ז, כד), הם חפרו ומצאו דם טרי, נטול דגים, אותו הם נשאו על גבם לארץ גושן, ושוב, תמורת 'מחיר סמלי' נגעו היהודים בדם והפכוהו למים. כך העשירו אבותינו ממכת דם. (ומתוק האור פרשת וארא).

קרבן פסח במצרים

איתא במדרש רבה (שמות יט ה) קרא ה' למשה ואמר לו לך ומהול את בני ישראל... והרבה מהן לא היו מקבלים עליהם למול, אמר הקב"ה למשה שיעשה הפסח, וכיוון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לארבע רוחות העולם, ונושבות בגן עדן מן הרוחות שבגן עדן, הלכו ונדבקו באותו הפסח, והם פיזרו בארבע כנפות הארץ את ריח 'בשר צלי' שהיה נודף מקרבן הפסח, שנאמר (שיר השירים ד טז) "עורי צפון ובואי תימן", והיה ריחו הולך כדי מרחק מהלך ארבעים יום. וכיוון שנתאוו בני ישראל לאכול מבשר הפסח נתכנסו אצל משה, ואמרו לו בבקשה ממך האכילנו מפסחך, אמר להם - אם אין אתם נימולין אין אתם אוכלין, מיד נתנו עצמן ומלו, ונתערב דם הפסח בדם המילה, והקב"ה עובר ונוטל כל אחד ואחד ונושקו ומברכו, שנאמר (יחזקאל טז, ו) "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואמר לך בדמיך חיי" חיי בדם הפסח, חיי בדם המילה'. משמע כל אחד ואחד בלי יוצא מן הכלל, כלומר שהקב"ה עבר ובחר בכל אשר בשם ישראל יכונה, ולאו דווקא בצדיקים אלא אפילו באלו שנימולו רק בגלל ריח הבשר..., כי הקב"ה מתאווה לעבודתו של כל יהודי ויהודי באשר הוא שם. ויש לדייק מלשון המדרש 'והקב"ה עובר' - בלשון הוה, ללמדנו שבכל שנה ושנה מתעורר מחדש אהבת ה' יתברך לבניו אהוביו.

קדושת המצות

דרוש בענין קדושת המצות - מיכלא דאסוותא

נפתח בדברי הזוהר הקדוש שמסביר כמה חמור איסור אכילת חמץ שנכרת מן העולם ואין לו חלק לעולם הבא וז"ל:

איתא בזוהר הקדוש (פרשת פנחס דף רנא ע"ב) **אָמַר רִבִּי אֶלְעָזָר, פְּתִיב** (שמות יב, כ): **"כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ", וּכְתִיב** וכתוב (שמות יג, ג): **"לֹא יֵאָכֵל חָמֵץ", אֶלָּא דָּא דְּכַר וְדָא נוּקְבָּא** מה הטעם רבוי הלאוין שיש באיסור אכילת חמץ, ומדוע פעם קורא לו מחמצת ופעם קורא לו חמץ, אלא חמץ הוא הזכר של הקלי', ומחמצת היא הנקבה של הקלי'. **אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן, אֶלְעָזָר בְּרִי, בְּדָא כְּתִיב "לֹא תֹאכֵלוּ"**, תירצת את הענין יפה, אבל עדיין למה במחמצת כתוב "לא תאכלו", לשון של ציווי ואזהרה, **וּבְדָא כְּתִיב "לֹא יֵאָכֵל"** בחמץ כתוב "לא יאכל", לשון בקשה, **אַמַּאי לָא כְּתִיב לֹא תֹאכֵלוּ** מדוע לא כתוב גם בחמץ לא תאכלו, לשון ציווי? **אֶלָּא נוּקְבָּא דְּאִיהִי אַסְטִיאַת אָרְחָהָא, בְּאַזְהָרָה דַּאי** אלא נוק' דקלי' שהיא מפתה ברמאות לבני אדם בדרכיה של הטומאה לפתות ולרמות בני אדם לעשות חטאים, כי קלי' הנקבה יותר חזקה מהזכר, לכן כתוב בה באזהרה "כל מחמצת

לא תאכלו", דְּכַר דְּאִיהוּ אָחִיד בְּחוּטָא דְּדַכְיוּ יַתִּיר בְּבַקָּשָׁה הזכר של הקלי' שהוא נאחז בחוט של טהרה יותר מן הנקבה, לכן האיסור חמץ שבו בלשון בקשה. וְעַל דָּא כְּתִיב "לֹא יֵאָכֵל" "לֹא תֹאכֵלוּ" ועל זה כתוב "לא יאכל" בלשון בקשה, "לא תאכלו" לשון ציווי בנקבה.

אָמַר לֵיהּ, אַבָּא, וְהָא כְּתִיב (דברים טז, ג) "לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ" שאל ר' אלעזר את ר' שמעון והרי שגם זכר שהוא "חמץ" כתוב לשון אזהרה ולא בקשה. אָמַר לֵיהּ, אַסְגֵּי תֵּיבִין יְתֵירִין לִיקָרָא לְקָרְבָּנָא השיב לו, הרבה הכתוב מילים יתרות כלומר אזהרות ולאוין מרובים לכבוד הקרבן. וכתב "לא תאכל" כאילו יש אזהרות רבות. והעיקר הוא שבפעם הראשונה אמר בלשון בקשה ואח"כ לכבוד הקרבן האריך באזהרות, אֲבָל בְּקַדְמִיתָא בְּבַקָּשָׁה "לֹא יֵאָכֵל", אבל בתחילה כתוב "לא יאכל", להראות לנו שהזכר פחות טמא וקשה מן הנקבה. אֲבָל לְבָתַר בְּאַזְהָרָה אבל אח"כ באזהרה, ("לֹא תֹאכְלוּ", דְּהוּא שהוא המחמצת) קַשְׁיָא מִתַּרְוַיְיהוּ מַחְמֶצֶת קשה משניהם כלומר משאור וחמץ היא מחמצת, כי מילת "מחמצת" קשה מחמץ ושאור. ושואל, מַאי טַעְמָא, בְּגִין דְּרֵיחָא דְּמוֹתָא אִית תַּמָּן מה הטעם הוא קשה משניהם? ומשיב מפני שריח של מות יש במחמצת והיא כוללת זכר ונקבה. חָמֵץ, דְּכַר חמץ הוא בזכר. מַחְמֶצֶת, נוּקְבָא. "רַגְלֶיהָ יֹרְדוֹת מָוֶת" (משלי ה, ה), מחמצת בנקבה שרגליה יורדות למקום המות קרוב לקליפות. וזה נאמר על הקדושה, וכ"ש בקלי' שהיא המות עצמה, בְּרֵישָׁא וְסֵיפָא דְּתֵיבָה תִּשְׁבַּח לָהּ בראש התיבה אות מ' ובסופה אות ת' תמצא שם את המלה "מת" כזה מחמצת. וּבְגִין דָּא מַאן דְּאָכִיל חָמֵץ בַּפֶּסַח ובשביל זה מי שאוכל חמץ בפסח, אִיהִי אַקְדִּימַת לֵיהּ מוֹתָא הנוקבא דקלי' מקדימה לו את המיתה שהוא בכרת, וְלִינְדַּע דְּמִית הוּא בְּעָלְמָא דֵּין וּבְעָלְמָא דְּאָתֵי ולדעת שהוא מת בעולם הזה וגם נפשו נכרתת בעולם הבא, ור"ל שלא תתגלגל נפשו בגלגול ישראל אלא בבהמה ובגוים ערלים, דִּכְתִיב (שמות יב, טו): "וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא" שאין לה חלק לעוה"ב והרי הוא כאותה בהמה שמתה. עד כאן ביאר חמץ ומחמצת.

מעלת המצה שהיא מברחת החיצונים והמזיקים והוא מאכל של רפואה כי נלחמת עם המחלה ומציאה אותה מגופו של האדם וז"ל:

מַצָּה אַמַּאי מצה שהיא השכינה למה היא נקראת בשם מצה, אֶלָּא הָכִי תָּנֵינָן שַׁדַּי אלא כך למדנו, המלכות נקראת פעמים בשם שד"י כי היא חותם היסוד הנקרא שד"י. ואמר מדוע נקראת כך, בְּגִין דְּאָמַר לְעוֹלָמוֹ דַּי דְּיֹאמַר לְצָרוֹתַינוּ דַּי בשביל שאמר הקב"ה לעולמו די, והעולם הוא עולם האצילות, והמלכות היא סוף עולם האצילות, ויאמר שיבטל מעלינו כל הצרות והגזירות. אוּף הָכִי מַצָּה גם כך מצה מדוע נקראת המלכות מצה, בְּגִין דְּקָא מְשַׁדֵּד דְּמַבְרַחַת לְכָל סִטְרִין בִּישִׁין וְעָבִיד קְטָטָה בְּהוּ לפי שהיא משדדת ומבריחה לכל החיצוניים הרעים ועושה מריבה בהם, כדי להציל את ישראל, כְּגַוְונָא דְּשַׁדַּי דְּמְזוּזָה דְּמַבְרִיחַ לְשֵׁדִים וּמַזִּיקִים דְּתַרְעָא כעין שם שד"י שבמזוזה שמבריח את השדים והמזיקים משער הבית, אוּף הָכִי אִיהִי מַבְרַחַת לוֹן מִכָּל מִשְׁכְּנֵי קְדֻשָּׁה כך גם השכינה היא מבריחה אותם מכל משכנות הקדושה שלא יהיו שם, וְעָבִיד מְרִיבָה וּקְטָטָה בְּהוּ ועושה מריבה וקטטה ביניהם, אחד בשני, והם פרודים, ולכן קשה להם להזיק. כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר כמו שנאמר (שמות יז, ז) "מַסָּה וּמְרִיבָה". עַל דָּא כְּתִיב מַצָּה ועל זה כתוב מצה שפי' מריבה. וְהָא מַסָּה בְּסָמֶךְ אִיהוּ והרי המילה "מסה" היא בס' ולא בצ' ואיך אמרת שנקראת ע"ש מסה ומריבה, אֶלָּא תַּרְגּוּמוֹ דְּ"מַסָּה" אִיהוּ מָצוּתָא אלא התרגום של המלה "מסה" הוא מריבה כי היא נלחמת בס"א ומבריחה אותה.

ההבדל בין חמץ למצה

'חמץ' 'מצה' בשתיהם יש את האותיות מ"ץ, וההבדל רק באותיות ח' ו-ה', הח' בראש חמץ וה' בסוף מצה בסוד ויהי ערב ויהי בוקר (בראשית א, ה), ברישא חשוכא ואחר כך נהורא [החמץ שהוא חושך נמצא האות ח' בהתחלה, ומצה שזה האור נמצא האות ה' בסופה]. ואנחנו צריכים להפוך את החושך לאור על ידי תשובה, תורה, ושמחה, ואז החוטא נהפך לצדיק. וזה סוד 'שמחה' שהיא אותיות 'שם ח"ה' כאשר מתקנים את האותיות האלו והופכים את האות ח' דחמץ לאות ה' דמצה ועושים חיבור זה הוא סוד השמחה. ויש לתת רמז, אור בגימ' 207, חושך בגימ' 334 ושניהם ביחד גימ' 541 כמספר ישראל. וידוע כי היצר הרע נדמה כחוט השערה, ועל ידי שהאדם מתגבר עליו, שובר את הח' דחמץ ונעשה אותיות מצה.

ימי הפסח שהם סוד פ"ה ס"ח בקדושה תיקון לפה וללשון ולחטא עץ הדעת

וכמו שאומר רשב"י בזוהר שהבאנו למעלה, שחמץ ושאור מרמזים לזכר ונוקבא של הקליפה שהם מרכבת הטומאה היונקים מהקדושה. והמרכבה הזאת התחילה לגדול כאשר אדם הראשון חטא בעץ הדעת טוב ורע, אז נפלו ניצוצות לתוך הקליפה. וכן בכל יום ויום בעוונות הרבים, על ידי החטאים בולעים הקליפות עוד ניצוצות קדושה ואז גדלה המרכבה שלהם. ולכן יש שליטה לאומות עלינו עד שנברר ניצוצות הקדושה כי זה נותן להם חיות וכו'. ופלא

הוא כי "עץ הדעת" עם האותיות בגימ' 645, בדיוק כמנין חמ"ץ שאו"ר שהם הזו"ן דקליפה מרכבה הטמאה. ואברהם אבינו כידוע תיקן הרבה ניצוצות בסוד ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב, ה), ובזכות זה אמר לו הקב"ה, ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וכו' ואחר כך יצאו ברכוש גדול (בראשית טו, יג-יד) והרכוש הגדול הוא ניצוצות הקדושה. ועל כן ציונו הקב"ה שבעה ימים להשבית חמץ ושאור, כדי לבטל את כח הנחש שעירב הרע בעולם על ידי לשון הרע (עי' ילקוט שמעוני תהילים רמז תריג). ועל כן הימים האלה הם שמירה מעולה לכל ימות השנה לביעור ולביטול זוהמת הנחש. ולכן תמצא סך ימות השנה שס"ה פחות שבעה ימים דפסח שנ"ח ימים בגימ' נח"ש. ולכן ימי הפסח שהם סוד פ"ה ס"ח בקדושה תיקון לפה וללשון ולחטא עץ הדעת, כי כאשר יתבטל הנחש יבוא המשיח, ואז והיה ה' למלך על כל הארץ (זכריה יד, ט), ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך בגימ' משיח, (ולכן ישתדל בפרט בליל הסדר לשמור את פיו ולשונו מתחילת תפילת ערבית עד סוף ההגדה, ואם אפשר לו ישמור פיו עד אחר תפילת שחרית).

תיקון חטא אדם הראשון בפסח

הנה נודע כי כל שעבוד מצרים היה כדי לתקן את חטא אדם הראשון, כי אם לא היה חוטא היה העולם מתוקן וכבר היינו מקבלים התורה מיד ומקיימים כל מצוותיה וכו'.

אמנם מפני שחטא וצריך לתקן כל אותם ניצוצי הקדושה נשתעבדו אבותינו במצרים בעבודה קשה ורק אחר כך זכינו לקבל התורה.

ולכן נצטוינו בליל פסח בשתית ארבע כוסות ובאכילת מצה, כי עץ שאכל ממנו אדם הראשון יש אומרים חיטה היה, ויש אומרים גפן היה (ברכות מ.), לכן כדי לתקן חטאו ולברר ניצוצי הקדושה שנפלו לקליפה על ידי אדם הראשון, ובפרט הניצוצות שנפלו על ידי עוונותינו, כל זה נעשה לו תיקון על ידי אכילת מצות, ושתית ארבע כוסות, כי על ידי השימור למצות והטרחה בלישה ובאפיה וכו' יתבררו ניצוצי הקדושה ובפרט באכילה בלילה הקדושה הזאת. (ע"פ זרע קודש לפסח ליום ז).

עם ישראל עשו קרבן פסח בבית המקדש

והנה ידוע כי בליל פסח, האיר הקב"ה אור גדול ונפלא אתערותא דלעילא בלי איתערותא דלתתא בסוד דודי לי ואני לו (שיר השירים ב, טז), וכתוצאה מכך נדחו כל הס"א ונתעלו ישראל מעלה גדולה כמו שכתב בתרגום יונתן בן עוזיאל (שמות יט, ד) שעם ישראל עשו את הפסח בבית המקדש, ובאותו לילה הופיע עליהם אור קדושת המקדש שמבטלת הקליפות. והרמז לזה שרפת חמץ בגימ' 1118 שהוא בגימ' שמע ישראל וכו' (דברים ו, ד).

המצה נותנת לאדם קדושה גדולה ואור גדול לגופו ולנשמתו, כי גופו נעשה קודש ונשמתו קודש קדשים

הנה נודע כי חג הפסח שבו זכינו לצאת ממצרים נחשב כאילו "נולדנו מחדש", היות וכלל ישראל היו שרויים במ"ט שערי טומאה של מצרים, והגענו למצב שח"ו נתבטלנו מלהיות לעם, והוצרכנו להוולד מחדש, והוא ההתחלה לקבלת התורה, והתחלנו להיות לעם ובנים ממש לקב"ה.

וכמו שביציאת מצרים נחשב כאילו נולדנו מחדש ועתה אנחנו ממש כקטן שנולד, כן נעשה בכל שנה ושנה בהגיע ליל הסדר נמצאים אנחנו כביכול במצב של לידה - לידת כלל ישראל, וכן בפרטיות כל יהודי נולד עתה מחדש, ומקבל כוחות חדשים למשך כל השנה כולה.

ולכן ציוו אותנו לאכול בימים הללו מצה שמורה, כי המצה היא רמז ליצר הטוב כנודע, ולכן נקרא בזוהר הקדוש (ח"ב דף קפג ע"ב) בשם מיכלא דאסוותא [- לחם של רפואה], מיכלא דמהימנותא [- לחם של אמונה]. ואם בימים הללו שהם ההתחלה של כל השנה והם היסוד של כל השנה שאנחנו נחשבים לקטן שנולד נשמר מן החמץ שהוא יצר הרע, אם כן כל השנה כולה הוא שמור מן היצר הרע, ונדבק אך ורק ביצר הטוב ולא נחטא. כי הזוהר הקדוש (שם) אומר שהמצה נותנת לאדם קדושה גדולה ואור גדול לגופו ולנשמתו, כי גופו נעשה קודש ונשמתו קודש קדשים.

וכידוע חג הפסח הוא ראש השנה לרגלים, והוא רישא דכל גופא, דגופא בתר רישא גריר.

המצוה היחידה שבה אנחנו מעכלים לתוך גופינו את קדושת ה', היא מצוות אכילת מצה

והנה המצה עשויה מלחם ומים בלבד, ללא שום תבלין או שמן וכו', כי היא מראה שהאכילה היא רק מתוך עצם הרצון לחיות ולא לשם תענוגות, וכמו שכתב החתם סופר (חו"מ השמטות סי' קצו): המצוות שבהם אנחנו מעכלים לתוך גופינו את קדושת ה', הם אכילת הקדשים בבית המקדש וכדו', וכיום נשארה לנו רק מצוה אחת והיא מצות אכילת מצה, לכן בעת האכילה יש להיזהר מאד בקדושה, ובשמחה שזכינו לכך.

בספר בני יששכר (מאמרי ניסן מאמר ח אות ג) כותב: מה ההבדל בין חמץ למצה, שהחמץ לאחר שהאופה סיים את עריכת הבצק ולאחר שהכניסו לתנור ומשך ידו ממנו, תופח הלחם מעצמו ונעשה גדול יותר ממה שהיה לפני האפיה. מה שאין כן במצה אינה תופחת ואינה גדלה יותר ממה שהיתה לפני האפיה, לומר לך שפסח הוא בחינת "אתערותא דלעילא", בחג הפסח כל הפעולות וכל האורות לא מתבצעים על ידינו בהתעוררות שלנו, אלא הכל נעשה מאת השם יתברך, ומשפיע קדושה לאדם בלי הכנה מצידו.

וכך היא המצה, בלי הכנה, איך ששמנו אותה כך היא, ובכל זאת יש לה כח קדושה גדול מאד שמכניסה באדם רפואה ויצר הטוב ואמונה ועוד.

אמנם בכל זאת, אין לאדם לשבת באפס מעשה, לפני התקדש החג ולסמוך על כך, אלא יש להכין עצמו שיהיה כלי המחזיק ברכה, וכמו שכתב הרב "תפארת שלמה" (רמזי פסח מהדורה חדשה עמ' תסה): "מצות תאכל במקום קדוש" (ויקרא ו, ט), כלומר שצריך להכין עצמנו טרם יבא החג הקדוש, לקיים מצות אכילת מצות במקום קדוש על ידי תשובה ומעשים טובים, ואז נזכה לבחינת "'בערב' תאכלו מצות" (שמות יב, יח), וכתב התפארת שלמה (שם עמ' תנא) על זה 'בערב' לשון עֵרבות, שהמצות יהיו ערבות וטעימות לחיך, ומצפים מתי יגיע הזמן שנזכה לאכול מהמצות של מצוה, ולכן נהגו לנשק המצה להראות החביבות הגדולה שיש לנו.

אכילת מצה עת רצון

אכילת מצה בליל פסח גימ' **"עת רצון"** כי מתגלה המצח העליון ומבטל החמץ.

גם מצ"ה עולה **במוכס"ז** סוד השם הכתוב על המזוזה לשמירה מן המזיקים והטומאה לבל יכנסו אל הקודש פנימה ויגרמו אל החימוץ.

ובספר יושיע ציון (פרשת שמיני אות ח) כתב **"משה בארץ מצרים"** (שמות ו, כח) ס"ת **מצה**, והם הסיבה ליציאת מצרים, וגם נרמז בס"ת המעלה **אתכם** מארץ אותיות **מצה**, השומרת מכל מרעין בישין ולכן **מכל צרה הצילני** (תהילים נד, ט) ר"ת **מצה**. (יושיע ציון תהילים נד אות א).

מצה משומרת בליל פסח - והיא יחידה שנשארה לנו מכל מצוות אכילה שבכל התורה

כתב ה'חתם סופר' (חו"מ השמטות סימן קצו) וז"ל, 'מצות עשה של אכילת מצה משומרת בליל פסח - והיא יחידה שנשארה לנו שכל מצוות אכילה שבכל התורה, ואין לנו לא פסח ולא קדשים, לא תרומה ולא מעשר שני, רק מצוה אחת משנה לשנה, ואם גם היא לא תעלה בידינו בשלימות, הייטב בעיני ה' חלילה וחלילה', עכ"ל.

וכתב חותנו רבי עקיבא איגר זצ"ל (מכתבי רעק"א יב) וז"ל, 'בליל פסח יתנהג בקדושה וביראה, ולשמוח במצות שזיכה ה' אותנו בלילה הזה, מצות עשה של קידוש, ומצות עשה של אכילת מצה, ומצות מרור, וד' כוסות ואמירת הלל'. עכ"ל.

ואכן השל"ה הקדוש כתב (ח"ב מסכת פסחים נר מצוה אות לט) שחסידים ואנשי מעשה נהגו לנשק את המצה בעת שהגביהו אותה בליל הסדר.

נפלאים דברי ה'רוקח' (הלכות פסח אות רצא) שהאוכל מצות בשבעת ימי החג כהלכתן נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, וראייתו מהפסוק (שמות יג ז) "מצות יאכל את שבעת הימים", 'שבעת ימים' אין כתיב כאן, אלא 'שבעת הימים' בה"א הידיעה, ללמדנו שנעשה שותף בבריאת שבעת ימי הבנין.

אכילת מצה מזככת את נשמת ישראל מכל לכלוך ופגם

איתא בזוהר הקדוש שאכילת מצה מזככת את נשמת ישראל מכל לכלוך ופגם, ולא רק על חטאים דלעבר אלא היא גם מסוגלת לטהר את הנפש על להבא. וכן איתא בספר ישמח ישראל (להגדה של פסח, אות נו) כי המצה מעוררת אותנו ל'אהבת ה" - וממילא כאשר נהיה בריאים על הנפש אחר אכילת המצה חולי הנפש אחר אכילת המצה - מכילא דאסוותא, לא נכסוף לשום דבר זולת ה' יתברך תורתו ומצוותיו, כי תגדל האהבה אליו, לאהבה את ה' אהבה שאין לה תכלית וסוף על כל אהבת עולם הזה, וזהו 'אפיקומן' שהוא נוטריקון 'אפיקו מיני מתיקה' שיסיר מעליו כל הנאת עולם הזה, להיות דבוק באלקים חיים.

ומכל מקום אין דברי הזוהר הקדוש יוצאים מידי פשוטן, שאכילת המצה מביא לאדם גם רפואת הגוף בפועל ממש, וכמרומז בשמה 'מצה' - שהוא ר"ת **מכל צרה הצילני**.

מסירות נפש על כזית מצה בליל הסדר

הרב אונגאר זי"ע היה מספר שבשנת תשל"ח הגיע אליו יהודי אחד מקהילתו וסיפר לפניו חלום נורא - שבעת שהותו באושוויץ מצא תלמיד חכם ועובד ה' גדול, והתחזקו יחד בכל המצבים הקשים שעברו עליהם.

בהגיע ליל יו"ט ראשון של פסח שנת תש"ה היה בידו [של מספר החלום] רצון עז להשיג כזית מצה, ועל כן מסר נפשו למצוא חיטים כשרים ולטוחנם ולהשיג מים שלנו וכל דבר עלה ממש במסירות נפש, ואחר כך מצא תנור לאפותם, עד שממש בערב פסח עלה בידו ממש ב' כזיתי מצה, כמה שברי מצות שהשיג כאמור במסירות נפש של אותם הימים, אשר יהיה כזית מצה למספר החלום, ואילו הכזית השני יהיה לידידו משכבר הימים.

וכמובן, שחשב שהשומר יגנוב ממנו את הכזית מצה על כן החביא בב' מקומות בבגדיו את המצה, כזית אחד במקום אחד, ואילו את הכזית השני במקום אחר, והנה רק נכנס האיש לפתחי הגיטו וישאל אותו השומר צורר היהודים מה אתה מחביא בכליך, ומשש בבגדיו, ויקח ממנו את הכזית מצה האחד, ועדין שמח שלכל הפחות עבורו יהיה לו כזית מצה.

אך כל ערב הפסח החתנן על נפשו ידידו התלמיד חכם והעובד ה' שיתן לו כזית מצה משברי מצותיו, וירא האיש שאינו יכול להיפטר מעמו, על כן אמר לו בא ונעשה פשרה, ואמר לו שאת כל שכר המצווה מוותר הוא עבורו ובלבד שיתן לו הזכיה לקיים מצות ה' באכילת הכזית מצה, עד שנעתר ידידו לבקשתו ובאמת ידידו אכל בפועל את כזית מצה משברי מצותיו, במסירות נפש ממש, כיון שאם היו תופסים אותו עם הכזית מצה בידו היו הורגים אותו בייסורים קשים ונוראים שייחדו ה'דייטשן' ימש"ו ליהודים שתפסו בעת קיום מצוות. אך את שכר המצווה לא נתן לידידו התלמיד חכם בשום אופן.

כעבור קצת זמן עשה אותו תלמיד חכם עוד מעשה מצוה במסירות נפש, ואז תפסוהו ה'דייטשן' ימש"ו והרגוהו בייסורים קשים רח"ל שבועות מספר קודם סיום המלחמה.

והנה בהגיע שנת תשל"ח הגיע התלמיד חכם בחלום לידידו שמסר לו את המצות ומסר לו סימנים שזה חלום אמת, ואמר לו - הנה ל"ג שנים ממתין הוא כבר להתגלות אליו, כיון ששרוי הוא בהיכל גבוה מעל גבוה בגן עדן שאין יכול לתאר ולשער לו גודלו ותפארתו, בשכר שזכה להיפטר מן העולם על קידוש ה', ובשכר כל המסירות נפש, ובשכר של ריבוי תורה ועבודה שזכה במשך כל ימי חייו, אמנם השכר של הכזית מצה שאכל בליל הסדר תש"ה [שוויתר למספר החלום] פעלט איהם אויס פון אלע זייטן (-חסר לו על כל צעד ושעל), אלא שעד היום לא קיבל רשות לרדת מהיכלו הגבוה בגן עדן, לעולם התחתון אך עתה נתנו לו רשות להתגלות אליו, ובכן מתחנן הוא לפניו שעכשיו יתן לו את שכר המצוה של הכזית מצה.

ובשעה שחלם זה פנה אל הרב של הקהילה שלו הרב אונגאר זי"ע לדעת כדת מה לעשות והרב אונגאר השיב לו ברוב ענוותנותו שאין לו ידיעה בעניינים אלו אלא יפנה אל המאכנובקער רבי זי"ע שיפסוק שאלתו, והמאכנובקער רבי פסק - בזה "פסק נורא" שמרעיד כל נפש בשמוע אותו, וכך אמר, שבהיות שהתלמיד חכם נפטר כבר מן העולם, ושוב אין יכול לקיים מצוות ולהוסיף זכויות, ולעומת זאת היהודי מספר החלום עדיין נמצא בחיים חיותו ואף זכה להעמיד צאצאים ודורות ובידו לקיים עוד מצוות ולהוסיף עוד זכויות, על כן ילך היהודי מספר החלום אל ארון קודש פתוח ויאמר שמוחל הוא לידידו התלמיד חכם ומחזיר לו שכר הכזית מצה.

ואכן היהודי מספר המעשה עשה כדברי המאכנובקער רבי זי"ע ונפנה אל עבר ארון קודש פתוח ואמר בבכיות גדולות שמוחל הוא לידידו התלמיד חכם שכר הכזית מצה, ולאחר מכן הגיע שוב התלמיד חכם אליו בחלום והודה לו על המתנה העצומה והנפלאה ששיגר אליו.

וזה לימוד גדול עבורינו, אשר עדיי אנו יכולים בחיים לקיים כל כך הרבה מצוות וגם לזכות במתן שכרם לאין שיעור חטוף ואכול חטוף ושתה.

ועתה שמענו עוד הוספה חשובה להמעשה - שאותו תלמיד חכם ועובד ה' בהגיעו לאושוויץ, אזי ביום הראשון גזלו הימנו את כל משפחתו עם ב"ב וצאצאיו ונשרפו רח"ל על קידוש ה', ואותו השאירו לעבודה והוצרך להמתין שעות ארוכות להיכנס למחנה, ובהגיע הלילה אחר היום הקשה, אמר התלמיד חכם לידידו [מספר החלום] לא למדתי עדיין כלום היום, ובהיות שידע הרבה מסכתות [ואולי אף כל הש"ס] בעל פה, קבע שיעור עם ידידו לחזור מדי לילה בלילה על מסכתות הש"ס, וזאת השיעור נמשך עד הלילה האחרון שלו עלי אדמות.

וכאשר מתבוננים במעשה זו יש בזה לימוד נורא לכל איש ישראל, שכן מדברים כאן מבעל מדריגה עצום שכל חייו בכללות ושהותו באושוויץ בפרטות היה כל כולו תורה ועבודת ה' ומסירות נפש, וכל תיבה של תורה וכל מעשה מצוה שעשה באושוויץ היה כל כולו מסירות נפש, ועם כל זאת ציפה שלושים ושלוש שנה להתגלות לזה העולם ולקבל השכר של כזית מצה שלו באמרו אז שחסר לו על כל צעד ושעל.

ומזאת הלימוד לכל איש ישראל על כל עניני עבודת ה' בכללות ועל עניני שמירת הלשון בפרטות - כמה כל משהו התעלות מסייע לו לאדם באופן עצום ונשגב, עד שיעל כל רגע ורגע שאדם חוסם פיו זוכה לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכול לשער.

סך ימות השנה הם שס"ה פחות שבעת ימים הם שנ"ח, אותיות נח"ש. ואין הנחש שולט על מי ששומר ימי "הפה סח" ששבעת ימים סח בדברי תורה ואוכל מצה

רבי יצחק לוי מברדיטשוב בספרו קדושת לוי (פרשת בא ד"ה ואמרתם זבח) שואל, הרי השם של חג המצות שכתוב בתורה, הוא על שם המצות, שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ (שמות יב לד), וצריך להבין בשביל חמש דקות שלא המתינו עם ישראל ולא הספיק בצקם להחמיץ נקבע שמו של החג "חג המצות", הרי הרבה ניסים ונפלאות היו לאבותינו במצרים, עשר מכות, מכת בכורות, קריעת ים סוף, ועוד ועוד, ומדוע דוקא חג המצות?

ותירץ שבאותם רגעים הראו והוכיחו את בטחונם בקב"ה. לכאורה יכולים לטעון אם המתנו מאתים ועשר שנים, אם כן אפשר להמתין עוד מעט, עוד כמה דקות, פלא עצום! אף אחד מעם ישראל לא טען כן. וגולת הכותרת "וגם צדה לא עשו להם" (שמות יב, לט), עם ישראל נהג בתמימות, כי הם לא ידעו שהקב"ה יתן להם 'מן' במדבר, והסכימו לצאת ללא אוכל וכו', וזהו שאמר הכתוב "זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר" וכו' (ירמיהו ב, ב), ולכן על שם זה נקרא 'חג המצות' על שם שעם ישראל הלך בתמימות אחר ה' יתברך.

ועל כן ציונו ה' כשיצאנו ממצרים להשבית ולבער את החמץ ואת השאור כל שבעת ימים, כדי לבטל כח הנחש שערבב את הרע בעולם על ידי שדיבר לשון הרע על הקב"ה, כמו שכתוב "כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו" (בראשית ג, ה) וכו' והימים הללו הם בחינת "מצה" שמורה לכל השנה, לביעור וביטול זוהמת הנחש.

ועל פי הדברים הללו כתב רבינו האר"י ז"ל (שער הכוונות ענין הפסח דרוש ד ד"ה ונרחיב) והביאו ר' אברהם אזולאי באור החמה (ח"ב דפו"ר דף מ ע"א ד"ה והרא"ג) וז"ל כל מי שישמור עצמו מכל מיני חימוץ במאכליו ומשתיו בימי הפסח ומדקדק בענין זה הרבה מאד, מובטח לו שלא יחטא כל השנה. וזה שאמרו רבותינו ז"ל (מכילתא בא פרשה ט) "ושמרתם את המצות" (שמות יב, יז) אל תיקרי מצות אלא המצוות. ואפשר שבא לרמוז אם תשמרו את המצות מחימוץ כל שבעת ימי הפסח אז תזכו לשמור כל המצוות כולם כל השנה כולה, ואז ממילא אין חטאים ומובטח לו שלא יבוא חטא על ידו כל השנה כולה.

זהירות מאכילת חמץ ומאכלות אסורות

עד כמה יש לאדם להישמר מחשש איסור חמץ במאכלי ליל הסדר, ובפרט במצה של האפיקומן שקדושתה גדולה עד מאוד, נוכל ללמוד מן המעשה הנורא המובא בספר הקנה (סוד מי הם האנשים הראויים לשחיטה, [דף קל"ב ע"א קראקא תרנ"ח]) המיוחס לרבי נחוניה בן הקנה אשר היה ראש לכל המקבלים בכל הדורות, כמבואר בכתבי רבנו האר"י ז"ל (עיין בסוף ספר עץ חיים כללים שעשה מהרח"ו, דף קי"ט ע"א).

וזה סיפור המעשה: פעם אחת בהיות רבי נחוניה בכרכי הים, ראה דייג אחד שנכנס אל הים ודג שבעה דגים, וכאשר יצא מן המים, זרק אותם כלפי מעלה ואמר: הרי אלו לכבוד ה' יתברך! יצאה כמין פס יד מן השמים וקבלה את הדגים, ואז יצאה בת־קול שהכריזה: הרי הדגים הללו מזומנים לך לחיי העולם־הבא.

כאשר ראה זאת רבי נחוניה, קרא לאותו אדם ושאלו למעשיו, והשיב לו שהוא מורה־הוראה בכפר בו הוא מתגורר, ומעולם לא הורה בספק של מאכלות אסורות, ועל כך זכה שהכינו לו משמים את מאכלו לעולם־הבא עוד בחייו בעולם־הזה. אמר לו רבי נחוניה: אשריך ואשרי יולדתך!

מכאן אנו למדים על גדל מעלת הזהירות באיסורי המאכלות, ובפרט יש להיזהר בזה בליל הסדר שקדושתו ומעלתו גדולים ונפלאים יותר משאר לילות השנה. ובפרט בעת אכילת האפיקומן שמצוותו גדולה, ויש בסגולת מצה זו להציל את האדם מן המזיקים ומן הגזלנים ומן הרוצחים, בר מינן, כמו שנתבאר בדברי המפרשים.

סיפורים לפסח

אחד מי יודע

מספרים שבאחת המדינות פרצה מחלוקת, מכל צד במחלוקת יצאה קבוצת אנשים להילחם ביריביהם, עד שמאחת הקבוצות עמד איש והרג ברציחה את אחד הנלחמים, ותרב בבית היריבים תאניה ואניה, מיהרו הללו וקראו את הרוצח למשפט, בהגיע היום המיועד עמדו התובעים והנתבע, וגם הסנגור והקטגור בבית המשפט. ראשונה שאל השופט את התובע: מה בפיך, ויען איש זה פלוני בן פלוני רצח אחד מחברנו, והקטגור הוסיף כי בידו הוכחות ברורות לכך, א. כי הלה ברח מהמקום מיד כשפרחה נשמת הנרצח, ב. כי אלו השנים עדי ראיה שהוא רצחו נפש. ויפן השופט אל הסנגור, מה תענה לנוכח הוכחות ברורות אלו, ענה הסנגור: אכן, ראיות ברורות יש בידם, אבל זאת אומר למעלת כבודו כשהוא מראה על אחד משערי האולם, בעוד כחמש דקות יכנס דרך שער זה הרוצח האמיתי... והיו עיני כל הקהל נשואות אל השער, גם עיני השופט והעדים וכו' כולם עמדו והביטו בכליון עיניים לצד השער, אלא שכבר עברו חמש דק', גם שש ושבע, אף עשר דק' עברו, ולא עבר איש את מפתן השער... מכיון שכן, ענה השופט: מדוע תדבר סרה בעדים, סתם משטה היית בנו, ובוודאי אלו העדים העידו נכונה וזה האיש הרוצח... ענה הסנגור ואמר: הנה הוכחה בידי שהעדים אינם עדי אמת, והראיה, שבשעה שכל הקהל עמדו נכוחים והביטו על השער לראות מי האיש שיכנס בו כעבור חמש דק', כפי שאמרתי, אזי גם העדים היו בכלל, ואף הם הביטו והתבוננו בנעשה בשער, הגידה נא לי, אם היו אלו העדים בטוחים בתכלית שזה העומד לפניהם הוא הרוצח וכי היו מביטים על השער... וכי היו מנידים עפעפיהם לצד השער... אלא על כרחך, שאף הם מסופקים... ענה לו השופט מיניה וביה, כי הרוצח עצמו לא הביט אפילו פעם אחת לצד השער כי הוא יודע ובטוח שהוא הוא הרוצח...

אף אנו נאמר, עומד לו היהודי וזועק בתפילתו 'ה' אלוקינו ה' אחד', ולא עוד אלא שהוא מאריך ב'אחד', והנה אך גמר תפילתו יצא אדם לפעלו ומביט הנה והנה לארבע רוחות השמים לדעת מי הזיקו ואיך הזיקו, מה לך כי תביט, הרי זעקת 'ה' אחד' ורק אליו עליך להביט, אלא ודאי כי אינך בטוח דייך... מה לך כי תביט הנה והנה מי הזיק אותך, ומי דיבר עליך וכו' כיו"ב, אם הנך בטוח בכל לב ונפש שה' אחד, לא תביט על איש רק על הקב"ה בכל עת ובכל שעה.
(באר החיים ספירת העומר עמוד ל"ד להרה"ג בידרמן שליט"א)

חד גדיא חי גדיא

מסופר, כי בעת שהתלקחה אש המחלוקת על הגה"ק רבי יהונתן אייבשיץ זי"ע נסע מעירו לעיר אחרת. על אם הדרך, סר ללון בבית מלון אורחים. נקלע הגאון למקום שם לא הכירוהו, ושמע אנשים מדברים אודותיו, ומבקרים את מעשיו. ימים אלו היו ימים שלאחר הפסח, נענה ואמר להם: רבותי, מזה זמן רב מתקשה אני קושיא גדולה על הפיוט "חד גדיא", הטו אזניכם ושמעו: אם תתבוננו, התחיל ואמר, תראו כי בעצם אין כאן צדק בסיפור. כי השונרא שאכלה את הגדי "דזבין אבא בתרי זוזי", עשתה דבר פשע, וממילא הכלב שנשך אותה צדק, ולכן המקל שהיכה אותו לא צדק, ואם כן, טוב עשתה האש ששרפה אותו, ולכן, המים לא היו צריכים לכבות את האש, וטוב מאד עשה השור שהענישם ושתה אותם, ועל כן לא היה השוחט צריך לשחוט את השור, וטוב עשה מלאך המוות שנקם בשוחט והרגו, ואם כן, מדוע העניש הקב"ה את מלאך המוות?...

שמעו האנשים ותמהו: אכן, קושיא כברזל! יגעו וחשבו ולא מצאו פתרון.

אמר להם רבי יהונתן: אני אתרץ לכם: אמנם, יתכן שהחתול אכל את הגדי שלא בצדק, ויש לו לאבא סיבה טובה לכעוס עליו ולהענישו, אבל אם יש סכסוך בין האבא לחתול, מי ביקש מהכלב להתערב בכלל? ולכן, אותם "כלבים" המתערבים בריב לא להם ומלבים את אש המחלוקת, הם האשמים יותר מכל!...

אם כן, עכשיו נתחיל מחדש את החשבון: צדק המקל שהכה את הכלב, ולכן האש ששרפה אותו לא צדקה, וצדקו המים שכיבוה, והשור ששתה אותם לא צדק, השוחט ששחטו טוב עשה, ולכן אסור היה למלאך המוות להענישו, הואיל וכך, צדק הקדוש ברוך הוא ששחט למלאך המוות.

הבינו האנשים את הרמז ומיד נפלו לרגליו של רבי יהונתן והבטיחו שיותר לא ילבו את אש המחלוקת ולא ידברו מאומה. (ע"פ גדולת יהונתן ח"ב פרק ו אות יח)

ועל דרך הסיפור הנ"ל ביאר הגה"ק בעל ה"בן איש חי" ("אורח חיים" "הגדת הבן איש חי") זי"ע את קושיית העולם: איזו שייכות יש לפזמון זה עם יציאת מצרים, שכל כך מקפידים לזמרו בסוף ליל הסדר?

ותירץ בהקדים השאלה ששואלים: מדוע לקו כל כך המצריים, הלא הקב"ה גזר מראש שהם ישתעבדו בעם ישראל?

אלא התירוץ הוא: שבגזירת השעבוד נאמר (בראשית טו, יג): "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם", ולא ננקב בה איזו שהוא 'שם' מיוחד מי תהיה האומה המשעבדת, ולכן אומרים להם: נכון שנגזר שעבוד על עם ישראל, אבל מי אמר לכם המצרים להיכנס בכל העסק הזה, מה לאדם זר להתערב בענין שבין אב לבנו, לכך יצא עליהם הקצף, ונענשו בכל חומר הדין.

מכתב לשמים

הרב אברהם עבוד ז"ל היה מלמד תינוקות של בית רבן בעיר חאלב שבסוריה. יום אחד כשקבל משכורתו, עקב אחריו אחד הפוחזים וגנב ממנו את משכורתו, והימים ימי ניסן כמה ימים לפני חג הפסח, נבהל הרב כשנוכח שאיבד את משכורתו. בבואו הביתה סיפר לאשתו על האבידה, ואמר: אני שם מבטחי בקב"ה והוא לא ישכחני. ישב וכתב מכתב וזה לשונו: רבונו של עולם, גלוי וידוע לך שאיבדתי כספי, ואין ברשותי פרוטה עבור הוצאות הפסח, איני רוצה להנות מאחרים, אני כותב לך פה רשימת מצרכים לפסח, בבקשה, תדע איך לשלוח לי אותם. חתם שמו ועלה לגג וזרק הפתק לשמים. למחרת בא סבל לביתו טעון כל מיני מצרכים וגם מצות לבית הרב. כשבא הרב שאלה אותו אשתו: מנין היה לך כל כך הרבה כסף לקנות לפסח, ואנו אין לנו פרוטה לפורטה, אמר לה: אני לא שלחתי מאומה. ונשאר הדבר כחידה בעיניהם. בחאלב היה גביר ממשפחה מיוחסת, משפחת סלוירה, לאחר החג שלח הגביר לקרוא לרבי אברהם עבוד לבוא אליו, שוחחו יחד שעה קלה, אחר שאל אותו הגביר: האם קבלת את כל צורכי החג ששלחתי לך, הרב נזדעזע ואמר: מנין לך שהייתי דחוק ושלחת לי בלי ידיעתי, מה פשר הדבר. הוציא הגביר המכתב שכתב הרב לשמים ושאל: זה כתב ידך, הרב הודה לגביר, נענה הגביר ואמר: מובן ששלחת המכתב לקב"ה והנייר בא והכה בחלון חדרי, כשהייתי נח, פתחתי החלון לקחתי המכתב וקראתי, ומיד הבנתי שאתה בצרה גדולה, הלכתי לשוק וקניתי הדברים לפי הרשימה. ומאת השם היה זה שהרשימה באה אלי ולא נפל במקום אחר. אמר לו הרב: אם כן אני חייב לך תודה ואת מחיר הקניה. אמר הגביר: חס וחלילה, אתה לא חייב לי פרוטה, מילאתי חובתי כלפי שמיא כי לא מאצלי נתתים לך, ושמחתי שנפלה בחלקי זכות זאת. (אוצר המעשיות ח"ה עמ' רסב)

ליל שימורים

פעם אחת הגיע רבי ישראל בעל שם טוב לקושטא בדרכו לארץ ישראל, כדי להתראות עם הגאון הקדוש רבי חיים בן עטר, ומן השמים עכבו אותו שלא יסע לארץ ישראל. כידוע שאם היו נפגשים הבעל שם טוב והאור החיים הקדוש, אזי היו מביאים את הגאולה. ונשאלת השאלה: אם מן השמים לא רצו שהבעל שם טוב יגיע לארץ ישראל, מדוע עזרו לו להגיע לקושטא? התשובה לזה תתבאר מהמעשה הבא.

כאשר הגיע הבעל שם טוב לעיר קושטא עם בתו, נסתלקה ממנו רוח הקודש, והיה אז ימים ספורים לפני חג הפסח. והיו בצער גדול שלא היה להם מה לאכול. הגיע יומיים לפני פסח, לקחה הבת את בגדי אביה והלכה על שפת הים כדי לכבסם לחג, והיתה בוכה מרוב צער שאין להם מאומה כדי לקנות לצורכי החג.

והנה עבר שם יהודי אחד עשיר, וראה אותה בוכה, ושאלה: מי את? ולמה תבכי? אמרה לו שיש לה אב קדוש וצדיק, וכאן אין להם מכירים, וכלתה פרוטה מן הכיס ואין להם במה להחיות את עצמם, ובמה לעשות את חג הפסח. ויען ויאמר לה: אל תדאגי בתי, אמרי לאביך שברוך ה' יש לי כל טוב, ואמר לה שיבואו אצלו לחג, והראה לה היכן הוא גר, ולקח ממנה את הכתובת היכן הם דרים. בערב הפסח אחר תפלת שחרית הלך העשיר למעונו של הבעל שם טוב, ואמר לו העשיר: אינני זז מכאן עד שתבא עמי לביתי ונאכל יחד את סעודת החמץ האחרונה, וכן היה. וכאשר דרך הבעל שם טוב על מפתן ביתו של העשיר הרגיש פתאום שמחה גדולה בלבו, וידע שחזרה אליו רוח הקודש. ואכלו בשמחה את החמץ, ויבקש הבעל שם טוב מבעל הבית שיתן לו מקום לנוח, והעשיר ייחד לו חדר, והבעל שם טוב שכב על מטה וישן כל היום. והנה הגיעה שעת מנחה וילך בעל הבית להקיץ את הבעל שם טוב, וראה פלא שהוא נמצא בשינה עמוקה ובוכה ומתפלל ומבקש רחמים, ולא רצה להקיצו משנתו, אבל בראותו שהציבור כבר התחילו

להתפלל הקיץ אותו, בהתעוררו קפץ הבעל שם טוב משמחה ואמר: "בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם, הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו". והלכו להתפלל מנחה וערבית וחזרו לבית העשיר בשמחה. אחר הקידוש כשהתחילו לספר ביציאת מצרים אמר הבעל שם טוב: יש לי לספר לכם מעשה, אבל קודם נאמר את ההגדה על הנס שנעשה לאבותינו. והתחילו לומר את ההגדה בשמחה, וכאשר גמרו את ההגדה כבר היה אחר חצות. אמר הבעל שם טוב: שמעו נא את המעשה הנורא אשר אספר לכם, ושימו לב כי למחר בבוקר יתפרסם הדבר בכל העיר קושטא. אמר להם: ידוע בעיר קושטא היה שולטן אחד, והיה לו בן יחיד, וכן היה לשולטן יועץ יהודי ושמו רבי משה, והשולטן היה אוהבו מאד, אבל שרי המלך היו שונאים אותו על היותו יהודי, ופעמים רבות ספרו עליו לשון הרע, אבל השולטן לא היה מקבל דבריהם.

והנה המלך מת פתאום, והמליכו את בנו תחתיו. המלך היה צעיר, והשרים השתדלו בכל כחם לדבר סרה על כללות ישראל. והנה הגיע ליל פסח, והמלך התחפש בבגדי אדם רגיל ויצא לטייל יחד עם כמה משריו בשכונת היהודים, ובאותה שעה היו עם ישראל אומרים את ההגדה בשמחה ובקול רם. ויאמרו לו השרים: אדוננו המלך, רואה הנך האיך היהודים הם כבני מלכים נמצאים בעושר וכבוד, דע לך שכל העושר הזה משלנו הוא, כי ידוע שהיהודים רמאים וגזלנים. ואמרו לו שהוא מוכרח לגרש את ישראל מכל ערי טורקיה, אבל דע לך שכל זמן שרבי משה נמצא חי עמהם לא תוכל עליהם, ולכן אתה צריך להתחיל עם רבי משה, ואחר כך עם כל ישראל. אמר להם המלך: וכיצד אעשה? אמרו לו: תן לנו את טבעת המלך, ובבוקר אנו תולים אותו. ויתן להם את טבעתו, והם לוו אותו לארמונו.

וכאשר נכנס המלך לחדרו, התחילה אמו המלכה לצעוק ולבכות, ותאמר לו: בני, היכן התאחרת כל כך, אין אתה יודע שמלך צריך לשמור על עצמו, וכל רגע ורגע נמצא הוא בסכנה. המלך אמר לה מה שעבר עליו הלילה, וסיפר לה את כל המעשה. כשמוע המלכה את דברי בנה, החלה להטיח ראשה בכותל ולתלוש שערותיה ותאמר לבנה: מה עשית בני? אנחנו אבודים! דע לך, שאביך היה אוהב את רבי משה הרבה מאוד, שכל הצלחת המלוכה היתה על ידו, ודע לך שהשרים הללו כל מה שעשו אינו אלא משנאתם את רבי משה, ואת כל משפחת אביך. ופעמים רבות קמו נגד אביך ומררו את חיי עלומיו. נדהם המלך ואמר לאמו: ומה אעשה עתה? אמרה לו: תיכף תקרא לרבי משה עצמו ותתייעץ עמו מה לעשות, כי הוא איש חכם ותמיד הציל אותנו בחכמתו. וכבוא רבי משה ויספר לו המלך את כל אשר קרה עמו, וישאל ממנו עצה מה לעשות. אמר לו רבי משה: אל תדאג, אדוני המלך, טרם יבואו לתלות אותי, תתלה אותם במקומי בעלילה שהם גנבו את טבעת המלך וחייבים מיתה. עד כאן סיפר להם הבעל שם טוב, והוסיף "לעושה נפלאות גדולות", עשה לנו הלילה תשועה גדולה, מחר יהיה האות הזה. בעל הבית רטט עבר בגופו, ביודעו שדברי הצדיק עוסקים בכל ישראל שבכל תפוצות ערי טורקיה. והיה ממתין הגביר בכיליון עיניים לאור הבוקר. והנה ביום ראשון של פסח בבוקר נעשה רעש גדול בכל העיר קושטא, ונתפרסמה השמועה שתלו חמשה מהשרים הגדולים שגנבו את טבעת המלך, ורצו לתלות את רבי משה היועץ, במטרה לגרש את כל ישראל מכל ערי טורקיה. וכל זה חזה הבעל שם טוב ברוח קודשו בערב הפסח, ובכח תפלתו ביטל את הגזירה במרומים, וכך נצלו עם ישראל. ועל זה נאמר (שמות יב, מב): "ליל שמורים הוא לה'", שבכל דור ודור קמים עלינו, ובמיוחד בליל פסח, והקב"ה מצילנו מידם. (גדולת רבינו ישראל בעל שם טוב שער ג אות יב)

הגולם מפראג

בספר נפלאות מהר"ל (דף ג ע"א) מסופר שכאשר היתה אשתו של רבי בצלאל בחודש התשיעי להריונה, תפסוה חבלי לידה, ותתן קולה בצעקה להחיש את המיילדת, ובתוך המהומה לא השגיחו בדמות עמוסת השק שנרתעה מפניהם והחלה להמלט עם משאה, במרוצתו נתקל במשמר משטרתי, ועצרוהו אל בית הסוהר הקרוב ושם פתחו את השק, ומצאו בו גוויית ילד נוצרי קטן עטופה בטלית ומגואלת בדם. השוטרים בקשו לדעת מה זה, גמגם הלה, ואמר שלביתו של רבי בצלאל... למרתף... רציתי להטיל את הגווייה.

בין כה וכה נולד לרבי בצלאל ילד יפה עינים מאיר וזורח.

לאחר שהושלך הפושע לבית הכלא, למחרת באו מטעם הרשות לבשר בביתו של רבי בצלאל על תפיסת הפושע, ועל הנס שקרה להם בלילה, לא היה קץ לשמחתם של בני הבית ולכל היהודים, ואז אמר רבי בצלאל זה ינחמנו ויושיענו מעלילות הדם. הילד גדל ועלה לגדולות ושמו המקוצר הוא המהר"ל מפראג.

המהר"ל עשה שאלת חלום והשיבו לו ברמז שאפשר ליצור גולם שעל ידו יוכלו להנצל מעלילות הדם. וגילה הסוד לחתנו רבי יצחק, ותלמידו רבי יעקב ששון, ומסר להם כיצד להתנהג במשך שבעה ימים, ואחר שבעה ימים

הלכו שלושת הצדיקים אחרי חצות הלילה לנהר אחד, ומן האדמה שליד הנהר צרו צורת אדם גדול קומה, אחרי צרופי שמות שעשו ותהא דמותו כדמות אדם ממש, עמדו שלושתם למרגלות הגולם, ואמרו כולם בבת אחת כל הפסוק של "ויפח באפיו נשמת חיים" (בראשית ב, ז), בכוונות הידועות, והנה התנענעו עפעפיו ופתח את עיניו. בקול מְצֻוֶּה אמר המהר"ל: קום עמוד על רגליך, עמד הגולם נכנע לפניהם. הלבישו אותו בגדים שהכינו מראש עבורו הדומים לשמש בית דין.

לפנות שחר התעוררה הרבנית הסתכלה סביבה וראתה את מיטת הרב ריקה, קמה בבהלה ויצאה לראות היכן נעלם הרב בשעה כזו, בפרוזדור פגשה את בתה, אשת רבי יצחק, ואף היא אומרת כי רבי יצחק איננו בבית, ומה נבהלו כשראו שגם החדר של רבי יעקב ריק מאדם, ומי יודע איזו צרה הולכת ומתרקמת, ובפרט שחג הפסח הולך ומתקרב. בעוד הנשים עומדות ומביטות באפלה, נראו ארבע דמויות הולכות ומתקרבות לכיוון ביתם, והכירו אותם, אך את הרביעי לא הכירו. כאשר נכנסו לבית, ראו את הדמות הרביעית נתנו קולם בצעקה איומה, וכמעט שפרחה נשמתן מעוצם גודלו, רחב כתפיים, עיניים גדולות וקפואות, ידיו הארוכות ירדו לצידי גופו בלי שום תנועה. המהר"ל הרגיע את רוחות הנשים הנבהלות, ואמר: ראינו הלך עני ואלם חזק ובריא הבאנו אותו, ויהיה עזר לנו כשמש בית דין.

המהר"ל עשה קמיע ותלה אותו על הגולם. סגולת הקמיע היתה שהנושא את הקמיע היה רואה הכל, אבל הוא עצמו אינו נראה. בכל שנה ושנה מאחרי פורים ועד חול המועד פסח היה הגולם מתלבש בבגדי נוצרים ולא היה ניכר לגמרי מי הוא, ומסתובב ברחובות היהודים בכל הלילות כדי לשמור עליהם, ומהר"ל הקדוש פקד עליו שאם במקרה יראה מישהו נושא חבילה על כתפו או בעגלה, תיכף יבדוק מה יש בתוך החבילה או בעגלה, ואם יש ילד מת ידע תיכף שרוצים להעליל עלילת דם על ישראל, ותיכף יקשור את בעל החבילה בחבל יחד עם מה שיש בידו, ויסחב אותו למשטרה ויניח את הכל שם ויברח.

נביא כאן מעט מהמעשים הכתובים בספר גדולת מהר"ל שהועתקו מכתב יד קודשו של מהר"י כ"ץ זי"ע שהיה חתנו של המהר"ל מפראג.

המופת הראשון אשר נעשה על ידי הגולם היה כך, בעיר פראג היה מתגורר יהודי עשיר גדול וירא שמים ושמו מרדכי. מסחרו היה שהיה מלוה בריבית לגויים. בין הלווים היה גוי אחד שלוה ממנו סכום גדול, וכמה שהיה תובע ממנו את כספו לא היה רוצה לפרוע לו. פעם אחת הגיעו לידי מריבה ומכות, והגוי גמר אומר בליבו לנקום מהיהודי. לילה אחד היה הגוי בבית המטבחים שהיה ליד בית הקברות, וראה שהביאו ילד נוצרי לקברו, והסתכל היכן קברוהו, ובחצות הלילה שחט חזיר והוריק את בטנו והלך למקום הקבורה והוציא משם את גופת הילד המת וחתך את ראשו כדי שלא יכירוהו שהוא כבר מת, ועטפו בטלית גדולה והכניס את הגופה בתוך בטן החזיר, ואת הכל שם בעגלה כדי להוליך לחצרו של מרדכי היהודי.

והנה יוסלי הגולם בשוטטו ברחובות היהודים כדרכו בימים אלה, ראה מרחוק עגלה. תיכף רדף אחריה כדי לעשות חיפוש, ובעלותו על העגלה התחיל הגוי להתקוטט עמו כי הגוי היה איש חזק וגבור חיל, ויוסלי הגולם בראותו שהגוי רוצה להכותו פצע את הגוי בפניו ובבטנו ועלה על העגלה, וראה והנה חזיר, ובתוכו נמצאת גופת ילד מת עטוף בטלית, תיכף קשר את הגוי לעגלה בחבל, וסחב את הכל הישר לתחנת המשטרה והניחם שם ברעש גדול וברח, השוטרים בשומעם רעש גדול לאחר חצות לילה, יצאו כדי לראות מה אירע. תיכף התירו את הגוי מכבליו ושאלוהו מה קרה? והוא השיב להם שנוצרי אחד סבל פצע אותו, וכשראו את החזיר שאלו אותו: מה זה? התחיל לגמגם ורצה להכחיש, אבל אחרי דרישה וחקירה היה מוכרח להודות על האמת. בבוקר נתפרסם הדבר בעיר שהגוי רצה להעליל עלילת דם על ישראל, ונתפס. ונעשה לישראל נס גדול בדרך פלא, ואף אחד לא ידע כיצד נעשה הנס, ורק המהר"ל הקדוש ידע את סוד הנס כיצד נעשה, ולגוי הענישוהו כראוי ועשו בו שפטים. "כן יאבדו כל אויביך ה'" (שופטים ה, לא).

אחד המופתים שנעשה על ידי הגולם הוא המעשה הבא: היה זה בחודש ניסן כאשר ניצני האביב כבר בצבצו, ברובע היהודי העתיק בפראג היתה תכונה לקראת חג הפסח, והיו כולם עסוקים בהכנות לקראת החג.

באותה שעה התהלך הכומר טדיאוס הרשע במעונו אשר במנזר הירוק, נזקף ורוגש כחיה צמאת דם, שזמן רב לא בא טרף אל פיה, וכל כולו שקוע מחשבות כיצד לטכס עצה להביא "עלילת דם" על היהודים, ומבלי משים לב נח מבטו על "הארמון המחומש" אשר בקרבת בית הכנסת הגדול. פתאום נצנץ במוחו רעיון בזק.

ארמון זה היה גדול עתיק יומין. והיה קרוי בפי הבריות הארמון המחומש. לפני זמן רב התגורר בארמון זה מלך מוזר ומסתורי אשר מעולם לא הראה את פניו לעיני אנשי העיר, והסתגר בחדרי חדרים של הארמון, וכיון שהיה

צריך ללכת לכנסיה לתפלה, צוה לחפור מנהרה תת קרקעית ממרתף הארמון עד למרתף המנזר הירוק, כדי שלא יראוהו, ודבר המנהרה הזאת היה כמעט בגדר סוד, ולא ידעו אותו כי אם הכומר טדיאוס ומתי מספר.

ובכן, נהם טדיאוס אל עצמו, הרי לפני מקום מוכן ומזומן לקבל לחיקו קרבן דם, אולם מנין נוטלים קרבן כזה? ובעודו הולך אנה ואנה נתקל בפתע בילדיו של יוהן שמשו של הכומר שהיו משחקים בגן, שלח טדיאוס את ידו ותפש את הקטן שבהם, ואמר לו: רצונך בצפיחית מתוקה. ודאי רוצה אני, קרא הילד, טדיאוס העיף על סביבו מבט בוחן וסוקר, איש לא נראה מסביב, תפש בידו של הילד והובילו אחריו, עד מהרה הביאו לפתחו של מרתף חשוך, חלחלה עברה בגופו של הילד, וכמעט נפלטה מפיו צווחת חרדה. אולם כף ידו הגדולה של הכומר נחה חיש מהר על פיו וסתמה אותו בחזקה, ומיד ביצע את זממו ושחט את הילד, ואת דמו שפך לתוך צנצנות, ואת הגופה טמן בין הקרשים.

כאשר הגיע י"ג בניסן ירד הערב על הרובע היהודי, בחלל היתה הרגשה חגיגית, גם בבית המהר"ל שררה חרדת קודש ורוממות, שעה שערך הרב מצות בדיקת חמץ, ומשסיים המהר"ל את הבדיקה ניגש אל השולחן והיטה את הנר כלפי הסידור לומר "כל חמירא", לפתע כבה הנר ואפלה נשתררה בבית, המהר"ל הביט בתמיהה סביבו כי לא נשבה כל רוח, לבסוף רמז לשמשו אברהם להדליק את הנר, עד מהרה הדליק את הנר, אך כהרף עין חזר וכבה, שוב ניסה השמש להדליקו, אך האש לא אחזה בו, כל הנוכחים במקום נדהמו, ועמדו בפני תעלומה מבעיתה.

גם המהר"ל היה נפעם ונחרד, ופנה אל השמש שיגש עם הסידור אל המנורה הדולקת בחדר הסמוך ויקריא בקול רם את "כל חמירא", נרגש ורועד נטל השמש את הסידור ניגש אל המנורה והחל להקריא בקול נפחד, משהגיע למילים "דאיכא ברשותי" נטשטשו האותיות וקרא "דאיכא בחמשא".

"נו"! שסעו המהר"ל ורמז לו לחזור שנית.

מבוכתו של השמש גדלה שבעתים, קולו רטט, "כל חמירא וחמירא דאיכא בחמשא ... ב.ב..חמשא".

דממת אימים נשתררה מסביב, המהר"ל קפא במקומו. אכן, טפח לפתע המהר"ל בידו על השולחן ואמר: הכל נהיר ומחוור לי עתה, עת צרה היא ליעקב, שונאי ישראל מתנכלים שוב ליזום עלילות על ישראל, אכן נתחוור לי עתה פתרון של החלום הנורא אשר חלמתי בליל שבת הגדול.

בחלומי, והנה הארמון המחומש עולה בלהבות, האש השתוללה איומות, ופרצה לתוך חלונות בית הכנסת הגדול, הסמוך אל הארמון, בשעה שהיה מלא וגדוש ביהודים מתפללים, הרימותי קול צעקה, וננערתי. והוסיף, עתה אבין היטב פשרו של דבר, בארמון המחומש מתרקמת איזו עלילה נגד יהודי פראג, ויש לבער משם את הרע כדרך שמבערים את החמץ, זו היתה משמעותה של האש אשר פרצה מתוך הארמון, ומשום כך שיבשו מן השמים את המילים בפיו ואמר "חמשא" במקום "רשותי", להודיענו כי בארמון המחומש יש חמירא הטעון ביעור. עלינו למהר אפוא מבלי לאבד זמן יקר ולבער את החמץ אשר בארמון המחומש.

ובכן! קרא ואמר, אברהם, קרא לי את יוסלה הגולם, תוך רגעים ספורים כבר היו המהר"ל ובני לויתו נכונים לצאת לפעולתם. השעה היתה קרובה לחצות הלילה. יצאו המהר"ל עם השמש אברהם, ויוסלה הגולם, נשאו בידיהם סידורים עם נרות, כעבור רגע הגיעו עד פתח המרתף של הארמון המחומש, ירדו והתכנסו לפתח המרתף הדליקו את הנרות, ובמאמץ רב פתחו את דלתותיו הכבדות והחלודות של המרתף, צמרמורת חלפה בגופם של המהר"ל ושמשו בשמעם קול עמום של נביחת כלבים כעין יללת רוח שלא מהעולם הזה, ומיד פתחו את הסדורים ואמרו את הפרק "יושב בסתר עליון" (תהילים צא) שלוש פעמים רצופות, ואחר כך פנה אל יוסלה בהושיטו לו אבוקה דולקת ואמר לו: הכנס אל המרתף ובדוק היטב היטב, פשפש בכל פינה ופינה, ואם תגלה איזה חפץ חשוד, הביאהו מיד אלי.

חלפו רגעים ארוכים מלאי צפיה, לבסוף חזר יוסלה והביא אתו ארגז סגור, חיש מהר פתחו את הארגז ולזועתם הגדולה מצאו בו גוויית ילד מעוטפת בתוך טלית, ולצדה מספר גדול של צנצנות קטנות מלאות דם. על גבי הצנצנות היו דבוקים פתקים קטנים עם שמותיהם של המהר"ל ויתר נכבדי וחשובי העיר. נענה המהר"ל ואמר ליוסלה: קח אתך את הגויה הזאת ושא אותה אל מרתפו של המנזר הירוק, והחבא אותה בין חביות היין של הכומר. ובינתיים נטל המהר"ל ושמשו את כל הצנצנות ונפצו אותן לרסיסים, אחר חפרו גומא עמוקה באדמה וקברו בתוכה את כל רסיסי הזכוכית והדם, וכן את שברי הארגז, בטשטשם אחריהם את כל עקבות המעשה, ואחר כך חזרו לביתם כשלבם טוב ושמח.

באותו ערב, כאשר נטתה השמש, נתפנו יוהן ואשתו, ויצאו לגן מקום שם שחקו הילדים וקראו להם בקול. חיש מהר נתכנסו סביבם הילדים, היכן גוסטב? שאלו ההורים, כולם החלו לצעוק בקול גו־ס־ט־ב. אך הד קולם נתגלגל וחזר אליהם ריקם, בחרדה נפוצו כולם חיש על פני הגן לחפש אחרי הילד, אך לשוא.

מה הענין, נשמע לפתע קולו של הכומר טדיאוס, אשר ניגש אליהם בפסיעות חפוזות - גוסטב הקטן נעלם! מה? פתח הכומר את עיניו לרווחה, גוסטב הקטן? והעמיד פנים נבוכים, הלואי ואתבדה, פתח ואמר, אבל לבי מנבא לי רעות, הלא מחר חל חג הפסח של היהודים, אשר לצורך לישת המצות זקוקים הם לדמו של ילד נוצרי, ומי יודע אם לא גוסטב הקטן נפל הפעם למנהגם האכזרי של היהודים. ומוטב כי תמהרו למשטרה ותודיעו להם על המקרה, ודרשו מהם לערוך חיפוש דחוף בכל הרובע היהודי, ומוכן אני להצטרף אל עורכי החיפוש. כסופה פרצו האב והאם לעבר בית המשטרה. לאחר ששמע הקצין את כל המעשה, הבטיח להם כי עוד טרם עלות השחר יערך חיפוש קפדני ברובע היהודי, ונשמח מאוד לקבל את עזרתו של האב טדיאוס.

בשעת בוקר מוקדמת נתעוררו יהודי פראג משנתם המתוקה, לקול שאון והמולה שבקע מן הרחוב, גדודי שוטרים פשטו על הרובע היהודי, וערכו חיפוש מדוקדק מבית לבית. אחר חיפושים מיגעים שכמובן לא הביאו כל תוצאות, יצאו השוטרים את הרובע, בבית הכנסת חיפשתם? שאל טדיאוס, חיפשנו ולא מצאנו מאומה השיבו השוטרים, כאשר עברו בקרבת הארמון המחומש נענה טדיאוס ואמר, שמעו בקולי וחפשו היטב גם במרתפו החשוך של ארמון זה. ננסה בפעם האחרונה, אמר קצין המשטרה, ונכנס עם שוטריו, משמע את קול השוטרים בחזרתם, קפץ כנגדם מבלי להסתיר את שמחתו, ובכן מצאתם? "אכן, מצאנו את הרוח", השיב הקצין בזעף, והושיט את ידיו הריקות. מה? הביט טדיאוס, לא מצאתם מאומה? יחפש נא הכומר בעצמו - הציע הקצין - שמא ימצא הוא. כהרף עין נכנם טדיאוס למרתף, נגש ישר אל הקרשים שביניהם הסתיר את הארגז עם הגויה, וחיטט שעה ארוכה, לבסוף רפו ידיו אין אונים, ומעומק לבו בקעה נהימה פראית כשל חית היער, כך יצא החוצה כשהוא מרכין ראשו בבושת פנים, השוטרים פנו ונסתלקו להם, והכומר שב לביתו אבל וחפוי ראש.

כאשר נכנס לחדרו, קם בו רצון עז להטביע את יגונו ביין כדרכו מתמיד, נתן אות במצילה, ותוך רגע הופיע על סף החדר המשרת יוהן, 'צר לי עליך יוהן', ברור לי ללא צל של ספק כי היהודים הסתירו את ילדך, אולם יבוא היום והצדק ידרוש את שלו, בינתיים הבא נא לי מן המרתף קנקן יין ישן נושן, כי זעפה עלי נפשי מאוד בשל האסון שקרה לך.

באין אומר ודברים, שחוח ורצוץ, פנה יוהן אל המרתף. כשהגיע למרתף החל לחטט בין קנקני היין הישן נושן, ובעודו מחטט נתקל בגופת בנו, חשכו עיניו, ונסתחרר ראשו ונתעלף וצנח ארצה, קמעה קמעה התאושש יוהן מעלפונו, ופתאום קפץ על רגליו, תפס את הגויה והחל רץ כמטורף, עוד טרם נפתחה הדלת קרא הכומר בהנאה: זריזותך, יוהן, ראויה לשבח. אך בין רגע נדם, כאלו הוכה בברק.

מה זאת? שאל יוהן קצרות בהצביעו על גוויית הילד, ופניו הביעו זעם לאין קץ. אימה נפלה על טדיאוס, כל שרירי גופו רפו, והחל לגמגם בקול נבהל.

הו, חי נפשי, ל..א..לא אני שחטתיו... מבטו של יוהן נקב וחדר כשפוד, 'וכי מי אמר שאתה שחטת אותו?'

הו, יוהן יקירי, פשט הכומר נואשות את זרועותיו, למען טובתה של הכנסיה הקדושה עשיתי זאת, לזכות גדולה יחשב לך קרבן גדול זה אשר הקרבת על מזבח אמונתנו הקדושה: האב האומלל לא עצר עוד ברוחו והחל להטיח בכומר את אשר בלבו: איש נאלח, מזוהם ומתועב שכמותך, חית יער טורפת וצמאת דם, על מה ולמה רצחת את ילדי המסכן החף מכל פשע? כדי להעליל על עדת אנשים חפים מפשע, שפל ונבזה, טמא, רוצח ילדים, חסר לב, דם בני הטהור ידרוש נקמה, לא יצאו ימים מספר עד שנודע בכל העיר כי הכומר טדיאוס נתגלה כרוצחו של הילד גוסטב. הורשע בדין ונידון למאסר עולם. וליהודי פראג היתה אורה ושמחה וששון ויקר...

ישועה מהירה

שבועות מעטים הפרידו עד לחג הפסח, העניים מרובים הם בירושלים, ועיניהם נשואות אל רבם, ה"ראשון לציון" דאז, הרב אליהו פניז'ל זצ"ל, אולם, למרבה הצער, הקופה ריקה לחלוטין, לשאלת רבים "מה יהיה", נאנח הרב עמוקות ומרים עיניו לשמים: "מאין יבוא עזרי"?!

ימי הפסח מתקרבים וכל משלוח של כספים טרם הגיע אל הרב כדי לחלק בין העניים.

באותם הימים של ערב פסח, מצויים היו תיירים שעלו לרגל להתפלל ליד ה"כותל המערבי", ומהם, כאלה שעשו את החג כולו בירושלים, והנה, תייר יהודי הבא מלונדון, חשקה נפשו להכיר את ה"ראשון לציון" ופנה בדרכו אל חצרו של הרב, אולם, בבואו לא מצא איש, השמש יצא לצרכי ביתו, והאורח, מטעמי נימוס, לא רצה לדפוק על דלת הרב ללא נטילת רשות, ולפיכך התיישב בחדר ההמתנה עד לשובו של השמש.

תוך כדי ישיבתו, הציץ האורח דרך חרך שבדלת חדרו של הרב, ומה נדהם בראותו את הרב הדור הפנים יושב על הארץ ומנגב דמעותיו הזולגות מעיניו ללא הרף.

עוד הוא ממתין ומשתומם למראה עיניו, והשמש חזר על משמרתו, האורח ביקש רשותו להיכנס אל הרב, נכנס השמש והודיע לרב על אורח מאנגליה החפץ לקבל שלום, הרב הורה לו להכניסו, לאחר מספר דקות, משנכנס האורח, קיבלו הרב בסבר פנים יפות, הושיבו לידו וקשר עמו שיחה ערנית ולבבית, האורח לא יכול היה להתאפק יותר, ולאחר שהתנצל כראוי, שאל את הרב מדוע זה ישב על הארץ ובכה, הרב ניסה להתחמק מהנושא, אך האורח לא הירפה ממנו.

סוף דבר, סיפר הרב לאורח את המצב הקשה בו נתונים עניי ירושלים, אשר כל ימות השנה אינם חיים ברווחה, ועתה ימי הפסח קרבים ובאים, ההוצאות מרובות, הקופה ריקה לגמרי ואין במה להחיותם ולספק להם גם את הצרכים ההכרחיים, מצב ירוד זה דיכא אותי מאד, ואמרתי לעצמי: אוי לו למנהיג הרואה בצערם של התלויים בו ואין בכוחו לעזור ולהקל סבלם, ברי לי כי עוונותי גרמו לכך, ובשל חטאיי הינם סובלים, הואיל וכן, הסתגרתי בחדרי לשפוך מר לבי לפני הכל יכול, ותפילתי ובקשתי לבל ייענשו אלה הצאן בעטיי פשעיי!

דבריו הכנים, שנאמרו ללא העמדת פנים, זיעזעו את האורח עמוקות, והוא פונה אל הרב: "מהו הסכום הדרוש כדי לחלק לעניי העיר צרכי הפסח?"

ענה הרב: "באם הינך חש, ידיד, צורך לעזור לנו, הרי כל פרוטה תתקבל ברצון, אך, אם מחמת הבושה ואי הנעימות, הנני משחררך מכל וכל!"

כבוד הרב - מתעקש האורח - יגיד נא לי מהו הסכום הדרוש?" - "ארבע מאות זהובים נפוליונים!" ענה הרב קצרות.

ללא התרגשות וללא ניד עפעף מוציא האורח את פנקסו, רושם צ'ק על הסכום הנקוב ומגישו לרב, הרב הרעיף עליו ברכותיו על שזכה להציל את העניים בשעה קשה זו.

האורח נישק ידי הרב ונפרד ממנו לשלום בהוסיפו, כי כל עלייתו לרגל היתה כדאית בשביל זכות גדולה זו. (סיפורי החג עמוד כ)

מכתב למלך

יהודי תמים שכר מהפריץ בכפרו את בית המרזח, עבד מהבוקר השכם עד שעה מאוחרת בלילה, וחרף זאת לא היתה לו פרנסה ועוד נשאר בעל חוב גדול, הגיעו הדברים לידי כך, שלא היה לו לשלם דמי שכירות, והפריץ התרה בו פעמים רבות שיענישהו.

בתענית אסתר, בא אליו הפריץ בעצמו ואמר לו, שאם לא ישלם לו עד חודש ימים את כל החוב, יקח את הילדים שלו. היהודי ואשתו לא ידעו מה לעשות ונתעצבו מאד, אבל יהודים מאמינים היו, וקיוו לה' שבודאי יעזור להם.

עבר שבוע, והאשה אמרה לבעלה: באתי לידי מסקנה שאין לך עצה אחרת רק כתוב מכתב בקשה לריבונו של עולם בעצמו, במכתב תספר הכל ממצבך בכלל, ומהגזירה האחרונה של הפריץ בפרט, והוא בודאי יעזור לך. שמע היהודי לקול אשתו, לקח עט וניר וכתב מכתב 'לכבוד המלך הכל יכול וכו' וכו'", הוא פירט את כל הצרות, אין לו מה לתת לילדים לאכול, כל בני הבית הולכים יחפים בלי נעלים, אין לו לשלם שכר לימוד בשביל הילדים! והעיקר, אין לו במה לכסות את החוב לפריץ, אשר רוצה לחטוף ממנו את הילדים, לכן מתחנן לפני השי"ת שיעזור לו...

בשולי המכתב חתם את שמו ומקום מגוריו, שם את האגרת במעטפה וכתב עליה "לכבוד המלך שלנו". אחר כך הלך עם המכתב ליער הסמוך וכשעבר מהלך של כחצי שעה בתוך היער, הניח את המכתב על אבן ושב בחזרה לביתו.

בשבוע שלפני פסח יצא מלך פולין לצוד חיות ביער עם הפמליא שלו כמנהגו בכל חודש, לפתע ראה מול עיניו מכתב המונח על אבן אחת, מיד ציוה לשלישו להביא לו את המכתב, הוא פתח את המעטפה וראה שהכתב הוא בלשון הקודש, התפלא המלך כיצד בא לכאן מכתב כזה? היתכן שבא איש לכאן, לטבורו של היער שנמצאות בו חיות טורפות, והשאיר כאן את המכתב?

מיד ציוה המלך למלוויו לא לצוד כלום היום, כי אם ליסע לעיירה הסמוכה, סוסיו דהרו במהירות מסחררת, משהגיע אל העיירה, שאלו על מקום מגוריו של הרב.

המלך בכבודו ובעצמו נכנס אל הרב וביקשו לקרוא את המכתב ולתרגמו לפולנית, עשה הרב כרצון המלך ותירגם את המכתב מלה במלה "והמלך שמח מאד ואמר: אם היהודי הזה פנה אלי במכתב הזה (כי חשב שהתכוין אליו) כי ידע שאני הולך אל היער לצוד שם, אזי אני אמלא את מבוקשו במלואו.

נתן המלך לרב שטר על סכום גדול ואמר לרב, שיקנה בשביל יהודי זה כל מה שחסר לו ולמשפחתו, בגדים, כלי בית, עופות יין ומצות לפסח לרוב, וישכור עגלות להוביל את הכל אליו, וגם סך כסף יתן לו, כדי שיהיה לו לשלם את החוב לפריץ, ומיתר הכסף שיקנה לו סחורות שיהיה לו במה להתפרנס, אחר הודה המלך לרב על טרחתו ועזב את המקום.

שמח מאד הרב על כי השי"ת הזמין לו להיות שליח לדבר מצוה, וקרא לכמה ממקורביו וביקש מהם לקנות הכל ולשכור עגלות, כשסיימו את הקניות נסעו כולם לכפר, אל היהודי שהחזיק את בית המרזח.

כששמעו היהודי ואשתו שעגלות באו לחצר ביתם, חששו שהפריץ בא לקחת את ילדיהם, מיד סגרו את התריסים והחביאו את הילדים מתחת למטות, וישבו בפחד גדול.

והנה הם שומעים שהעגלות נעצרו ואנשים ירדו מהם והתחילו לדפוק בדלת ביתם, בתחילה פחדו לפתוח, אבל הדפיקות לא חדלו, אמרה האשה לבעלה: אין לנו ברירה, היות והם יכולים בין כך לפרוץ את הדלת בכוח לכן מוטב שנפתח בעצמנו.

ניגש היהודי בלב שבור לפתוח את הדלת, אך מה הופתע לראות לפניו את הרב של העיירה השכנה, עם אנשים נוספים ועגלות מלאות כל טוב.

תחילה לא האמין האיש למראה עיניו ולא הבין פשר הדבר, הרב ציוה לאנשיו שיכניסו את הכל אל הבית, ואת העופות אל החצר, האשה פתחה בינתיים את החלונות והילדים יצאו ממחבואיהם, השמש שזרחה דרך החלונות סנוורה את עיניהם, כי זה זמן רב ששכבו בחושך, עמדו בני המשפחה תוהים: מה קרה כאן? האם זה חלום או מציאות, שאכן שלח לנו השי"ת עזרתו?

טרם הספיקו לשאול פי הרב וכבר שמעו אותו אומר להם: השי"ת שמע לתפילתכם! ומכיון שגם הרב ואנשיו נחפזו להתכונן לחג הפסח הם מיהרו לעזוב את הכפר.

לשמחתם של בני המשפחה לא היה גבול, והיו מברכים ומודים להשי"ת על גמולו.

אך הנה נשמעה צהלת סוסים, ועד שלא הספיקו לגשת אל החלון לראות מי בא, נפתחה הדלת והפריץ נכנס בכעס אל ביתם וצעק: "היכן הכסף שאתם חייבים לי?"

היהודי לא התרגש עכשיו מרוגזו, כי אם ניגש אל מגירת השולחן, הוציא חבילת שטרות כסף ונתן לפריץ את המגיע לו במלואו.

הפריץ לא הבין מה מתרחש כאן, מאין לקח היהודי את כל הכסף? אך לא שאל דבר, נתן קבלה על הכסף שקיבל, עלה על הכרכרה שלו ונסע לביתו.

חג הפסח עבר על המשפחה בשמחה רבה וברוב פאר, מעודם לא טעמו שמחת חג כזו, הם הזמינו אורחים לליל הסדר, חלקו צדקה בעין יפה מכסף המעשר שלהם.

באותו היום נסע הפריץ לעיר הבירה, ובכמה ימים, הוציא את כל הכסף שקיבל מהיהודי על הוללות ושכרות, חזר לארמונו ומצא את הקופה ריקה. מחוסר ברירה החליט למכור ליהודי את בית המרזח עם חלקת אדמה גדולה במחיר נמוך, כדי שיהיה לו למלאות תאוותיו, שוב נסע לעיר הבירה ואיבד את ממונו.

הדבר נמשך כך כל הקיץ, והיהודי רכש מאת הפריץ כמעט את כל רכושו, והלך וגדל, בעוד שהפריץ ירד מטה מטה.

היועצים של הפריץ היו שונאי ישראל גדולים, והתחילו להסית את הפריץ על היהודי, שהוא רימה אותו, הגיש הפריץ קובלנה נגד היהודי לבית המשפט, כי איך אפשר שיהודי עני כזה רכש לו במשך זמן קצר את כל נכסיו של הפריץ? ממי לקח את כספו, אם לא שרימה את הפריץ? - כך טענו אנשי הפריץ.

ביום בהיר אחד קיבל היהודי הזמנה לבוא לבית המשפט, הוא לא הבין את הדבר, למה מסר אותו הפריץ למשפט, כשיש לו את כל הקבלות, על הכספים שנתן לו, וכן המכירות נעשו כדת וכדין על ידי עורך דין, ומה רוצה הפריץ עוד ממנו?

ביום המיועד הלך היהודי לבית המשפט, הפריץ טען בפני השופטים, שיהודי זה היה עני מדוכא ומאין לקח הכסף לקנות את כל רכושו, אם לא שעשה איזו עורמה בכדי לירש אותו?

שאל השופט את היהודי: מהיכן לקחת את כספך? השי"ת שלח לי את הכסף, היתה תשובתו של היהודי, כולם צחקו, והשופט שאלו עוד הפעם: איך זה, והוא בשלו: השי"ת שלח לי את הכסף.

השופט לא ידע לתת עצה לעצמו והעביר את המשפט לעיר הבירה, לבית המשפט העליון, וגם שם חזר אותו מחזה, עד שהחליטו לשאול את עצת המלך.

המלך ששמע מכל הענין, אמר להביא לפניו את היהודי, והוא שאל אותו:

כן, השי"ת שלח לך את הכסף, אבל מי היה השליח?

אז התחיל היהודי לספר את כל הסיפור איך שכתב מכתב להשי"ת ואחר כך בא הרב של העיירה והביא לו את הכל.

קם המלך ואמר לשופטים: אמת דיבר היהודי! מאת השי"ת היתה זאת, ואני שלחתי את הכסף על ידי הרב, וכל רכושו שקנה לו הוא שלו, ואסור לערער על זה.

המלך נפרד מהיהודי בחביבות ופטר אותו לשלום, ואת הפריץ שלח לבית הכלא על שהלשין על היהודי ללא עול בכפו.

(סיפורי החג פסח עמוד טז)

קרוב ה' לכל קוראיו

מחלק היה רבה של ירושלים קמחא דפסחא לעניי העיר, והיה משתדל שכל אחד יקבל את המגיע לו לצרכי החג.

בימים ההם היה בירושלים איש חכם אחד וצנוע מאוד, עני מרוד היה, ובחלוקת הקופה לא זכר הרב את האיש ולא נתן לעני התלמיד חכם והצדיק מעות לחג. ויהי כי קרבו ימי ניסן ובא החג, ואין מאומה בידו, ויקומו כל בניו וכל בנותיו וילחצוהו, כי הגיע זמן ביעור חמץ ולמה נמות לעיניך, כי לא נעשה כפסח הזה לאכול חמץ בפסח.

ויהי כי לחצוהו, נתן את קולו בבכי על דלותו וצערו, הרבה והפציר בתפילה. ותעל שוועתו אל האלוקים וישמע ה' את צעקתו ויחר אף ה' על העיר להשחיתה מקול שוועת העני החסיד ההוא השרוי ברעב ומרחם אין, עד שעמד אליהו הנביא בתפילה לפני ה' יתברך להשיב חמתו מהשחית ואמר: ה' ה' אל רחום, אל תשחת עמך ונחלתך, אנכי ארדה נא שמה ואשימה עיני עליו, אחלצהו ואכבדהו, כי לא בזדון ולא במרד שכחוהו אלא מפני צניעותו!

כאשר העני החסיד ההוא יצא אל רחוב העיר, וירא אליו אליהו ז"ל ונתן לו שלום והחזיר לו שלום, וישאלהו האיש: מה תבקש? ויאמר לו: אין איש מאסף אותי הביתה, ואם נא מצאתי חן בעיניך, כבדני נא לאספני בתוך ביתך בפסח הזה ואנכי אתן את שכרך.

ויען לו החסיד העני: בוא ברוך ה', בטוב בעיניך שב, אתה תהיה בביתי עד כמה שתחפוץ, רק הודיעני נא מה שמך, כי יבא נא דברך וכבדנוך. ענה לו: שמי רבי נסים המצרי, וקח נא את הכסף.

החסיד בא אל ביתו שש ושמח ויספר לאשתו את כל הדברים האלה, אשר בא אורח לביתו ויתן לו הכסף, ויצוום על כבוד האורח הנכבד לכבדו, כי זקן ונשוא פנים הוא ומראהו כמראה מלאך אלוקים, והכינו והביאו לחג פסח כשר את כל צרכי החג כאשר ראוי והגון בכל מילי דמיטב.

בערב פסח אמר החסיד: אלכה נא ואראה את האיש האורח ואקראנו לבוא כאשר דיבר, ויסובב את כל העיר בשווקים וברחובות וישאל לאמר: הידעתם וראיתם את האיש האורח רבי נסים המצרי? ויענו לאמר: לא ידענו ולא שמענו את שמו בלתי היום מפי כבודך.

ויחפש בכל העיר ולא נמצא, עד שנתן אל לבו החסיד לאמר: אכן נודע הדבר כי לית דין בר נש, רק אליהו ז"ל, על כן קרא שמו נסים המצרי, על שם הנס שנעשה לו לכלכל את צרכי חג הפסח כמשפט שנעשה על נס ישראל במצרים, ומיתר הכסף אשר נשאר בידו לא חיסר כלכלתו ופירנס את בני ביתו בכבוד כל ימי חייו.

בליל התקדש חג הפסח, בא בחלום לרב העיר ירושלים, איש אשר מראהו כמראה מלאך האלקים ויבהילו בלהות לחונקו ויצעק אליו לאמר: מדוע עשית ככה לשכוח את החסיד העני ההוא וכפשע ביניכם ובין המוות, כי העלה

חרון אפו יתברך שמו עד להשחית, לולא אליהו ז"ל שעמד בפרץ להשיב חמתו מהשחית ויפן על העני ברחמים להחזיק בידו.

ויהי בבוקר ותפעם רוחו וישלח ויקרא את העני ההוא ויבקש ממנו מחילה לבל ימות ויספה בעוון ההוא, ומאז קיבל על עצמו לחפש ולפשפש אחרי כל דל ועני והלך צנוע, להחזיק בידו לתומכו ולסעדו. (סיפורי החג פסח עמ' יג)

אגרת אל הרב

מורה צדק היה בעיר פאס, ור' יהונתן סירירו שמו, האיש היה חסיד וקדוש, ולו יד ושם בקהילה, חכמתו מרובה ומעשיו הטובים עוד יותר, והיה לו בית כנסת נאה, שטרח ובנה מכספו ומכספם של נדיבי לב, שראו חובה וטובה לעצמם לעזור לו, ולהיות שותפים עמו במקדש מעט זה.

בבית כנסת זה היה שמש, אדם פשוט וכשר, ושמו יוסף, והאיש היה תם וישר, עושה את מלאכתו באמונה, משמש את הרב ואת בית הכנסת בלב שלם, את שניהם אהב בכל לבבו ובכל נפשו, כבוד הרב היה גדול בעיניו.

הגם שהיה עם הארץ, ולא היה בו ריח תורה, אהב אותו הרב אהבת נפש, באשר ראה בו יהודי תמים וירא אלוקים שכל מעשיו לשם שמים, ומכיון שהשמש היה עני ומטופל בבנים, והכנסתו לא היתה גדולה, עמד הרב לימינו ועזר לו בממונו בעת צרה, ובפרט בערבי שבתות וערבי מועדים, כששעתו של השמש היתה דחוקה, לפרקים, היה נכנס אל הרב ונתן לו די צרכו, הרב נתן על מנת שלא לקבל בחזרה, אולם השמש היה שונא מתנות, ובזמן שהיה לו ריווח, בא והחזיר את הכסף לבעליו בתשואות חן.

לימים נפטר אותו רב, וגדול היה צערה של הקהילה ביציאת צדיק מן העולם, כשהיה חי הוא היה הודה של העיר, ועכשיו פנה זיוה פנה הדרה, שקעה השמש בצהרים, ועולמה של הקהילה החשיך, אין מורה דרך, איש אשר יצא ויבוא לפניהם, עם פטירתו של הרב היו שרויים כולם באבלות, במיוחד אין לתאר את אבלותו של השמש, כי הוא נשאר בלי משען, בכל פינה שהוא פונה חסר לו הרב. על כל צעד ושעל הוא רואה, שהרב הלך למנוחות ואותו השאיר לאנחות. בעיקר הרגיש בחסרונו בפרוס חג הפסח, כשהכנסותיו מועטות והוצאותיו מרובות, וידו לא השיגה לקנות את צרכי החג, העולים ביוקר רב, ומצבו בכל רע.

לפנים לא היתה דאגתו מרובה כל כך, בשעה כעין זו היה בא אצל הרב, והוא פתח את ידו הקדושה והרחבה, ונתן לו תמיד מכספו בעין יפה, אולם כעת למי יפנה? עלה על דעתו לילך אל העשירים, המתפללים תדיר בבית הכנסת, ולבקש מהם הלואה על מנת שישלם להם קימעא קימעא, בא אליהם והם קיבלו אותו בסבר פנים יפות, גלגלו בשיחה, שמעו את דבריו ושתקו, ולבסוף יצא מהם בידים ריקות.

הגיע השבוע האחרון שלפני הפסח, וכיסו ריק אין בו אף פרוטה קטנה. מה עשה אותו תמים? ישב וכתב אגרת אל הרב הקדוש, וביקש אותו שיעמוד לימינו, ויעזור לו בשעת דחקו במותו כמו בחייו, ובא לבית מועד לכל חי, אל מקום מנוחתו של הרב הצדיק, ושפך לפניו את לבו, כאשר כילה את שיחתו, הוציא את האגדת מכיסו, הניחה על מצבת הקבר, ושם עליה אבן לבל ישאנה הרוח. בצאתו מבית הקברות, היה לבו נכון ובטוח, שעתידה תשועתו לבוא בזכות הרב, שצדקתו עומדת לעולם ועד.

בנו של הרב הצדיק ר' יהונתן, עלה בערב פסח להשתטח על קבר אביו, בבואו שמה, ראה אבן על קבר אביו הקדוש ואמר להסיר אותה, הרים את האבן וראה מכתב אל אביו המנוח, חתום בחתימת ידו של השמש יוסף, לא מצא הדבר חן בעיניו, באשר יש בזה משום דורש אל המתים, ואמר להעיר את אוזנו לעת מצוא. בחול המועד בא השמש להקביל את פניו, הסביר לו פנים, ושח אתו שעה מרובה בנחת, בצאתו מאת פניו אמר לו: "חביבי! ידוע לי שכתבת אגרת לשוכן עפר, שהוא יעזור לך, התחת אלוקים הוא? מותר להשתטח על קברי צדיקים ולהתפלל שם לאלוקים, כי מקום מנוחתם קדוש הוא, אבל לא לפנות אליהם במכתבים! כדבר הזה אל תעשה עוד!"

השמש התפלא לשמע דברי הרב ואמר בתמימותו: "אל יאמר כבוד תורתו כדברים האלה, לא לשוא שלחתי את האגרת לכבוד רבינו אביו הקדוש, זכרונו לברכה, ישמע מעלתו וידע כמה גדול כוחם של צדיקים אפילו במיתתם, מאמין אני באמונה שלמה, שכל מה שקרה לי יום לפני ערב פסח, רק על ידו בא לי.

אין אני ראוי לגס זה!

אספר דברים כמו שקרו, לא אוסיף ולא אחסיר, ישמע ויראה את נפלאות ה', אשר הוא עושה לבני אדם בזכות הצדיקים הקדושים"!

כאשר התיישבו השנים התחיל הלה בסיפורו: "הלא כבודו יודע, שבשנה זו לא נמצא כלל העשב הנקרא באבוניז', שאנו נוהגים להניחו על השולחן בחג הפסח, לא קל היה ליראי ה' לוותר על מנהג אבותיהם, ודאגו מאוד על אשר אין בידם לקיימו, הבריות לא שקטו, הלכו וחזרו אחרי עשב זה בעיר ובכפר, אמרו לשלם כל מחיר אשר ידרשו מהם, אבל טרחו לשוא, הם העלו חרס בידם. יום אחד לפני ערב פסח, בא אלי גוי אחד עם עלות השחר, ודפק על הדלת, לבשתי בגדי ופתחתי את הדלת, ישב ואמר בפנים שוחקות: "יוסף חביבי! שמעתי עליך שאתה זריז ונאמן ואפשר לסמוך עליך, על כן באתי אליך, דע לך שיש לי הרבה מאותו מין העשב, שאתם היהודים נוהגים לקנותו בערב פסח, ואין לי אלא חמור אחד, ולא אוכל להעמיס עליו את כל העשב אשר תחת ידי, היום קצר והמלאכה מרובה, ואין סיפק בידי לעשות שתי מלאכות, להביא את העשב ולמכרו, לפיכך אמרתי למסור לך את המכירה ותיטול שכר טרחה, ואני אלך עם החמור ואביא את הסחורה, וכך נעבוד שנינו באין מפריע"!

שמעתי את דברי הגוי ושמחתי מאוד. אף שלא ידעתי מי הוא הסכמתי לדבריו, מיד עמדתי והתפללתי תפילת שחרית, וכשגמרתי את התפילה יצאתי לשוק הירקות, ומצאתי שם את הגוי ועל ידו חמור עמוס חבילות עשב, כשראה אותי, התחיל עוסק בפירוק המשא.

מיד כשנודע הדבר בעיר, שהביאו אלי העשב, נתאספו ובאו יהודים מכל קצות העיר, כל מי ששמע רצה לזכות בעיטור מצוה זו שנזדמנה כמעט לאחר יאוש, כולם דחקו ובאו אצלי, נטלו את העשב, ושילמו את המחיר שדרשתי בלי פתחון פה, יחידי הייתי בשוק והקונים רבו והלכו, וידי מלאות עבודה, אני עמדתי ושמשתי את הקונים, מכרתי את הסחורה במחיר מלא, בכסף עובר לסוחר, ואותו גוי משמשני ומביא לידי מדי פעם בפעם חמור מלא עשב, מפרקו ונעלם, וככל שנתרבו הקונים היה זריז יותר, עוד לא מכרתי מה שלפני, והנה הוא כבר חוזר ומביא משא חמור שלם, וכך היה כל היום, מן הבוקר עד שעה מאוחרת בלילה היינו שנינו עסוקים, ולא היה לנו פנאי אף לשיחה קלה, עד שעה ראשונה בלילה עבדנו שנינו.

פתאום הוא נעלם, לא די שלא דרש ממני את הממון שאספתי בשבילו כל היום, אלא הניח לי גם את החמור והלך לו, אנשים באים ורוצים לקנות עוד, אך העשב כלה, והוא אינו חוזר, לא ידעתי מה זאת, עמדתי והמתנתי שעה מרובה, והוא לא בא, אחר כך הבאתי את החמור אל ביתי, נתתי לו לאכול, והלכתי לחפש את בעליו, ביקשתי אותו בכל העיר ולא מצאתיו, שאלתי עליו בשווקים וברחובות, בבתי אוכל ובבתי מלון, ואיש לא ידע לענות לי דבר, חזרתי הביתה בלב מלא צער, כי לא ידעתי מה קרה לו, גם למחרת לא חזר, לקחתי לי את שכר עבודתי, כפי התנאים שהתנינו בינינו, וסידרתי חג כדת וכדין. את שאר הממון הנחתי למשמרת עד אשר יבוא בעליו. יום יום אני מחכה לו שיבוא, ואחזיר לו את כספו במנין וחשבון, ככל אשר ידרוש, ועדיין לא בא". עתה - מסיים המספר את סיפורו המרתק לבן שיחו - יואל נא מעלתו ויאמר מי שלח לי את הברכה הזאת? מה אני ומה הם מעשי, שאהיה זכאי לרחמי שמים אלה? הלא מאת ה' היתה זאת, בזכות אביך הצדיק שטרח בשבילי! אין זאת כי אם תשובה על האגרת שהנחתי על קברו, וביקשתי ממנו עזרה בעת צרה!".

בן הרב שישב כל הזמן ושתק, שמע את סיפורו של השמש בתימהון, ולא הפסיק את שיחתו, כאשר כילה לדבר, פתח בן הרב ואמר: "מי יודע את דרך הצדיקים, גדולים הם במיתתם יותר מבחייהם, ואולי היה גוי זה "ההוא טייעא", הנזכר בגמרא ובזוהר הקדוש!" [שהיה אליהו הנביא כידוע] משיצא השמש והלך לו, הוסיף ואמר: "אשרי תמימי דרך, ההולכים בדרך השם"! (סיפורי החג פסח עמ' כב)

האם אפשר לצאת בד' כוסות חלב

בפרוס הפסח, נכנס אדם אחד אצל הגאון ר' יוסף מבריסק, ושאלה בפיו: רבי, מהו לצאת ידי חובת ד' כוסות בחלב, היות והיין ביוקר, ואינו לפי כיסי? קרא הגאון את אשתו הרבנית, ולחש לה לתת לאיש עשרים וחמשה רובל כסף, כדי שיוכל לקנות יין לד' כוסות, משנגשה לתת לו, סירב האיש ולא קיבל, באמרו: לשאול שאלה באתי, ולא ח"ו לפשוט יד. אולם ר' יוסף שידלו בדברים, שהמעות נתונות לו בהלואה, עד שירחיב ה' גבולו.

משיצא האיש עם המעות, שאלה הרבנית לר' יוסף, מה ראית לתת לו עשרים וחמשה הרובל, הרי יין לד' כוסות אינו עולה על שנים שלשה רובל? ויען הרב: דברים כפשוטם, הרי שמעת את שאלתו, "מהו לצאת ידי ד' כוסות בחלב?" ואילו היה לו סדר ליל פסח כהלכתו, בשר ודגים, הרי אסור היה לשתות חלב אחר הסעודה, והיאך יקיים מצות ד' כוסות בחלב? הא למדת שאין לו לצרכי פסח, לכן נתתי לו די מחסורו. (הגדה של פסח מבית לוי עמ' רצו)

כיצד אוכל לשבת על השולחן עם בני ביתי, בשעה שאשה עניה זו תהא שרויה בצער

בליל פסח לפני הסדר, נכנסה אשה אחת אצל הגאון ר' יחיאל מיכל מנובהרדוק (בעל ערוך השלחן), ובפיה שאלה בהלכות תערובת חמץ, והיתה שאלה חמורה מאד. נכנם ר' יחיאל מיכל אל חדר הספרים שלו, והתחיל לעיין בספרי הפוסקים ודפדף בספרי השאלות ותשובות, למצוא צדדי היתר, בחדר החיצון היו יושבים ומחכים בני ביתו, שהיו מוכנים ומזומנים לסדר, ור' יחיאל מיכל אינו יוצא מחדר הספרים, בינתיים עוברת שעה, ור' יחיאל מיכל סגור בחדרו, ומעיין בשאלה.

לא יכלו כל בני הבית להתאפק, נכנס אליו נכדו ואמר: סלח נא סבא, עד אימתי נשב ונחכה, הרי ליל פסח הלילה, ושבת משוש החג, אם אין צד היתר, אוסרים! ענהו ר' יחיאל מיכל: מה אתה סח, בני, כיצד אוכל לשבת על השולחן עם בני ביתי, ולשמוח בשמחת החג, ולערוך הסדר, בשעה שאשה עניה זו תהא שרויה בצער ולא תדע שמחה בחג.

והתחיל שוב לדפדף בספרים. לאחר שעה יצא מחדר ספרייתו בפנים צוהלות והורה לאשה: "מותר!" ורק אז ישב על השולחן לסדר פסח כהלכתו. (הגדה של פסח מטיב נגן-צפנת פענח עמ' קי)

מעשה נורא באשה שלא האמינה בניסי יציאת מצרים

כאשר ירבה האדם לספר לבני ביתו הנסים ונפלאות שאירעו לאבותינו ביציאת מצרים, הזהיר מרן החיד"א ז"ל בשמחת הרגל (דף יא ע"ב פיסקא מגיד): שיזהירם להאמין בכל דברי התורה ומפרשיה רבותינו ז"ל בסיפור הנס, ויגלה טפח ממעשה נורא בימי רבינו מהרח"ו זצ"ל שאשה אחת לא היתה מאמינה ביציאת מצרים ולקתה על ידי רו"ח נשברה".

וזה דבר המעשה שעליו כיון החיד"א ז"ל, מספר המקובל רבי שלמה שלומל ז"ל מגורי האריז"ל: מעשה היה בימי הרב הקדוש והטהור המקובל האלקי כמוהר"ר יצחק לוריא אשכנזי ז"ל בצפת תובב"א, באשה אחת אלמנה שנכנס בה רוח אחד וציער אותה צער גדול ורב עד למאוד, ונכנסו בני אדם הרבה אצלה ודיברו עמה, והרוח השיב לכל אחד ואחד והודיע נגעי לבבו ודי מחסורו אשר יחסר לו, ובתוך הבאים נכנס חכם אחד אצלה ושמו מוהר"ר יוסף ארזין ז"ל, מיד אמר לו הרוח, "ברוך הבא אדמו"ר, אינו זוכר אדוני שהייתי תלמידו במצרים זמן רב, ושמי פלוני ושם אבי פלוני".

וכראות קרובי האשה את כאבה וצערה כי גדול הוא עד למאוד, הלכו אצל הרב הקדוש מרן האר"י ז"ל לחלות פניו לילך עמהם אל האשה ושיוציא הרוח מן האשה, ובהיות שלא היה להרב זצ"ל פנאי לילך הוא לשם, שלח עמהם את תלמידו מוהר"ר חיים וויטאל זצ"ל, וסמך ידיו עליו ומסר לו הכוונות בשמות, גם ציוה לו שיגזור עליו נידויים וחרמים, ושיוציאנו בכל כוחו.

ויהי כשנכנס הרב מהרח"ו ז"ל אצלה מיד הפכה האשה פניה אצל הקיר, אמר לה הרב ז"ל: רשע, למה הפכת פניך ממני, השיב הרוח ואמר, איני יכול להסתכל בפניך, שהרשעים אינם יכולים לראות בפניך מפני השכינה, גזר עליו שיהפוך פניו, אז הפך את פניו, אמר לו הרב: אמור לי מה חטאת ומה פשעת כי העניש עונש חמור כזה וכו'.

ושאל לו הרב: מי נתן לך רשות שתכנס בגוף האשה הזאת, השיב הרוח ואמר: לנתי לילה אחת בביתה, ובאשמורת הבוקר קמה האשה הזאת ממטתה, והיתה רוצה להוציא אש מן האבן והברזל, והסמרטוט השרוף לא קיבל הניצוצות, והפצירה האשה ולא עלתה לה, אזי נתכעסה האשה כעס גדול עד מאד, והשליכה האבן והברזל והסמרטוט השרוף הכל מידה לארץ, ואמרה בכעס גדול 'תהא לשטן', ותיכף ומיד נתנו לי רשות להיכנס בגופה.

שאל אותו הרב: וכי בשביל עוון קל כזה נתנו לך רשות להיכנס בגופה. השיב הרוח ואמר: תדע, אדוני החכם, שזאת האשה אין תוכה כברה, כי היא אינה מאמנת בנסים שעשה הקב"ה לישראל, ובפרט ביציאת מצרים, ובכל ליל פסח שכל ישראל שמחים וטובי לב, ואומרים הלל הגדול ומספרים ביציאת מצרים, הוא הכל בעיניה היתול ושחוק, וחושבת בלבה שמעולם לא היה נס זה. (ע"פ נשמת חיים בן ישראל מאמר ד פרק כ' ד"ה מעשה)

לא ינום ולא יישן, שומר ישראל

פעם אחת לפני ימי הפסח, העלילו הנוצרים בספרד על התושבים היהודים וספרו, כי מצאו בבית איש יהודי גוי הרוג, אשר הרגוהו היהודים כדי להשתמש בדמו לשם אפית מצות. ושר אחד, אשר היה מיועצי המלך עמד לפני המלך ודבר רעה על היהודים, והמון העם החרו החזיקו אחריו ודרשו מאת המלך כי יקום נקמת ההרוג.

ובמדינה מהומה גדולה עד מאד, הגוים מתאספים בשווקים וברחובות וצועקים שהיהודים הורגים בגויים, וכי על המלך להביא אותם במשפט ולהענישם, "למען ישמעו ויראו".

המלך שלח לקרוא את כל חכמי היהודים, ראשיהם, זקניהם, ושופטיהם. וכשבאו לפניו, שאלם לאמר: מהו זה שכתוב בספר תהלים (קכא, ד) "הנה לא ינום ולא יישן, שומר ישראל", שהרי אם לא ינום, כל שכן שלא יישן. עמדו חכמי היהודים ולא הבינו את פשר השאלה, הנה הם נקראים בדבר עלילה נוראה וחשבו שהמלך ישאל אותם על כך, והנה הוא מדבר על פירוש פסוק אחד, ויהי אחד מביט על השני בתימהון גדול, עד שהמלך המשיך לאמר: אם אתם אינכם יודעים לפרש את כונת הפסוק, אספר לכם מה שראו עיני, ומזה נבין את כונת הכתוב, - הנה בלילה ההוא - התחיל המלך את ספורו - לא יכולתי לנוח ולישון, ומתוך אי מנוחה קמתי ממטתי ויצאתי אל החצר החיצונה והבטתי דרך החלון החוצה, היה זה ליל ירח, אפשר היה לראות כל מה שנעשה בחוץ. פתאום קולטות אוזני שאון רב, ועד שאני מתאמץ לשמוע, והנה רואה אני בעיני כמה אנשים הולכים ונושאים את כתפם כדמות אדם. תיכף שלחתי אחריהם משומרי המלך לראות ולספר לי את פשר הדבר. עבדי הלכו ועשו כאשר צויתי, התחבאו לראות היטב את הנעשה, וראו כי נושאים איש הרוג במסיבות חשודות, שאלתים: למה לא תפסתם אותם? והשיבו לי, כי מיהרו וזרקו את ההרוג בחצר איש יהודי וברחו להם, ועוד שהיו בידיהם כלי זין, ולכן פחדו לתפוס אותם. והנה היום באו אלי אותם האנשים שנשאו את ההרוג לספר שנמצא איש הרוג בבית יהודי: ואז - גמר המלך את דבריו - הבינותי את דברי הכתוב "הנה לא ינום" - ה' אינו נם, "ולא יישן" - ואף אינו נותן למלך שיוכל לישון, "שומר ישראל" - בשעה שרוצה לשמור את עמו ישראל מצרות ומעלילות שקר.

המלך העניש את הגוים המעלילים, וליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. (סיפורי החג פסח עמ' שלה)

הכוס שלא שתו ממנה

בסביבות הכותל יושבים עניים מוגרבים, ערביים, מוצאם של אלו הוא ממרוקו, ושיחתם נסובה סביב מולדתם הרחוקה.

אבני הכותל העתיקות, הנשקפות ממרחק לא גדול, יכולות להעיד על התופעה המתרחשת שם, בין עדת המוגרבים הערביים, אותם ערבים אינם מניחים לאף יהודי להתקרב אל הכותל, מעדיפים הם בסביבתם את יוצאי מרוקו בלבד, להם הם שומרים אמונים, היהודים שעלו ממרוקו ניגשים בחביבות מדי פעם אל הערביים המוגרבים, שכניהם מארץ המוצא ומשוחחים בשפת האם שלהם, מספרים הם להם מעשי נסים ומתקרבים אליהם, על כן רק להם מרשים הערבים לשבת ליד הכותל, כמו מסורת נוצרה: רק יהודים מוגרבים מעדת יוצאי מרוקו ישבו ליד הכותל! רבי מרדוך הוא אחד מראשוני העניים שהורשו לשבת ליד הכותל, לפני כמאה שנים ויותר, בפי חבריו באותם ימים נקרא האיש "בעל הנס", נס גדול ארע עם היהודי המרוקאי, נס אותו סיפר בהתלהבות מסעוד מכרו של רבי מרדוך וזה דבר המעשה: שוחר טוב ליהודים הוא השולטן הטורקי, שפניו אל היהודים מסבירות ומתחשבות, תקופה נעימה כזו בארץ נכר, בין הגויים, היא מן הנדירות, סובבים היהודים במדינה בלי פחד וחשש ואינם יודעים טעמה של התנכלות כזו או אחרת. הרב הראשי באיסטנבול הוא רבי נחום, קירבתו אל השולטן רבה וידידותו בביתו אינה מוטלת בספק, אנשי איסטנבול כינוהו בחיבה יתרה: "קאימאקאם".

אולם ראש דתם של הערבים הטורקים, הוזיר הגדול, קינא מאוד ברבי נחום, מצב היהודים הנינוח לא מצא חן בעיניו והוא חפץ להרע להם - לכל היהודים. 'מה אעשה?' חשב לעצמו 'שהשולטן כה מחבב את היהודים וליבו טוב עליהם? כמה שמנסה אני, יחד עם חברי הוזירים, לדבר סרה אודותם ולהוציא את דיבתם רעה לפני המלך, אין הדברים מתקבלים עליו.

המלך לא סר מדעתו המשונה: היהודים הם טובים ונאמנים לי! לא אוכל לחטוא ולעשות להם רעה! היפך הוזיר בדעתו יום וליל מה לעשות בנידון, ובאיזה אופן יוכל להתנכל ליהודים. איזה מעשה יעשה כדי להפוך את לב המלך לרעה, וכך להמיט עליהם רעה. רעיון משונה הבליח ביום מן הימים בדעתו של הוזיר הגדול, הוא מחא כף לעצמו וניגש לביצוע זממו, בירכתי ביתו החלה להחפר תעלה, שכיוונה היה ביתו של השולטן, רגבי העפר הוצאו מן האדמה אחד לאחד והפתח הלך והתרחב, העמיק ונעשה ארוך יותר ויותר, מידי יום הביט הוזיר בעבודתו בסיפוק, הנה מתארך לו המעבר ותיכף יגיע הישר אל חדרו של השולטן, אח, כמה שהוא יהיה מופתע, והעיקר - היהודים יסבלו קצת, סוף סוף. כעבור זמן מה, יכול היה הוזיר להנות מן המוגמר, מביתו עד לחדרו של השולטן היתה חפורה תעלה המתאימה להפליא להוזיר הגדול, דרכה יוכל לעבור אל בית השולטן בהחבא וכמובן איש לא ידע, ברחבי העיר שוררת דממה עמוקה, הכל שרויים בשינת לילה שגרתית, אף היהודים שבעיר עלו זה מכבר על משכבם בסיפוק רב.

העבודות לקראת חג הפסח, שיחול בעוד שלושה ימים, מתקדמות, ועם העייפות הרבה נמסכת בשנתם מתיקות וערבות, הם לא היו מסוגלים לעצום עין אילו היו יודעים לאן מועדות כעת פניו של הוזיר הגדול ומה מטרתו, במערה המובילה מבית הוזיר אל מתחת לחדר משכבו של השולטן המושל, פוסע צורר היהודים כשהוא מחופש לזקן, הוא מגיח מן הפתח אל חדרו של השולטן, שהדממה עוטפת אותו, רק קול נשימות המושל נעים ההליכות נשמע בחדר הריק, מלבד קול הלמות ליבו של הוזיר, הוזיר העיר את המלך משנתו והלה מצמץ בעיניו בעלטה השוררת ושמע את הקול מדבר אליו: "שולטן מחמוד! האם תדע מי הוא העומד לידך?", "לא!" רעד קולו של השולטן, המבולבל מן היקיצה. "קומה מהר, טיפש! אני מוחמד!" הרעים בקולו העומד מולו - מוחמד הוא נביאם הקדום של המוסלמים - גם השולטן, שחונך לכך מילדות, יודע כי מדובר בדמות 'קדושה' ומיוחדת, במוחמד מאמינים המוסלמים הטיפשים בעינים עצומות ויראים ממנו, כעת קם השולטן ממיטתו ביראה ונפל על ברכיו, "מה מבוקשך הנביא?" שאל בקול מתרפס, שהרעד בו רק הלך והתעצם. "בעוד שלושה ימים חג ליהודים, מבקש אני שתגרש את כל היהודים מאיסטנבול בעצם יום החג, מן הרב הגדול שבהם עד הבזוי ביותר! כולם ללא יוצא מן הכלל!", השולטן הנדהם פתח בתחנונים: "אדוני מוחמד, הרב הוא יועצי הנאמן ואין דבר שנסתר ממנו, כיצד אוכל לפנותו מביתו, יחד עם כל עדתו ולגרשם?", "סתום פיך" הפסיקו מוחמד בגערה, בתוספת מספר מילות גנאי בלתי מחמיאות, "גם מחר וגם מחרתיים אבוא אליך, אם תמרה את פי ולא תגרש את הכופרים היהודים, אחריב את כל העיר ואת כל הערבים אשמיד! ועתה, שכב כשפניך אל הקיר ועצום עיניך מיד!", כך פקד הוזיר - "מוחמד", והמלך הפוחד עשה כמצוותו. כך יכול היה הוזיר להרים את האבן בריצפת החדר ולהעלם בתוך התעלה, שם חיכך ידיו בסיפוק מרושע ומיהר לעלות על יצועו בביתו. המלך הנסער ניסה לשחזר את הדברים. 'האם היה זה רק חלום או מציאות?' התחבט בנפשו, הוא ירד מן המיטה ושאל את השומרים שבחוץ, שהשתחוו לפניו בכבוד: "האם ראיתם איש זקן יוצא מן הבית?". "לא, אדוננו השולטן" השיבו שומרי ראשו, שלא ידעו במה מדובר, השולטן חזר למיטתו ושנתו נדדה, מסתבר שמוחמד אכן היה אצלו ומה יעשה? האם ישפוך שיחו לפני רעו היהודי ויצערו? או שמא בפני הוזירים יגלה את סוד הלילות האחרונים? והרי הוזירים שונאים את היהודים ואין ספק שלא ייטיבו עם הרגשתו, כאשר יחלוק עימם את הדברים. במשך כל היום היה ליבו נסער ואפילו הנרגילה אהובתו, ממנה שאף במשך היום כולו, לא הפיגה את המתח הרב בו היה שרוי, רק קפה שחור שתה ולא היה מסוגל לאכול. ליל המחרת הגיע ושוב התגלה 'מוחמד' אל השולטן ונזף בו "לא עשית כל דבר בנידון! היזהר לנפשך! גם בלילה הבא אבוא אליך... ואז כבר לא יהיו רחמים בלבי עליך!..." שוב ציוה על השליט להסתובב אל הקיר ונעלם. המלך היה נסער, למחרת היום התחפש ויצא אל רחוב היהודים, מכל עבר נראו מסולסלי הפיאות מתכוננים לחג, אלו נושאים אריזות של מצות, ואלו סלסלות של בשר ודגים, ריח של ניקיון שרר ברחובות והילדים כבר לבשו בגדי חג, עיניו זלגו דמעות צער וליבו חישב להישבר: כיצד יוכל לגרשם מביתם? איך יוכל לעמוד בזאת ולהציגם בחרפה כה נוראה?!! בשוב השולטן לביתו פגש את הוזיר, ששאלו בפנים מתעניינות, כביכול: "מדוע פניך כה עגומות"? "חש אני בבטני" השיב הסולטאן, "יודע אני את הסיבה!" הצהיר הוזיר, "מפני שאתה מצוה לקנות את האוכל שלך מהיהודים! ומאכליהם, כידוע, הם באושים ועבשים". "לכל בני ביתי הם לא עשו רע, וכולם מקבלים מאותם מאכלים", השיב השולטן בתרעומת על נזיפתו של הוזיר. גם על כך נכונה להוזיר תשובה מרגיזה: "רק אותך ייסר האללה, כיון שאתה מצוה על הטבח היכן לקנות את המאכלים!",

השולטן שילח את הוזיר מעל פניו ולא השיב לו, אולם ליבו הרהר נוגות: 'מדוע אתרעם על הוזיר, הרי הנביא מוחמד בעצמו כה שונא את היהודים?!', במר ליבו שלח להביא את רבי נחום אהוב נפשו, שמיהר והגיע אליו למרות השעה המאוחרת כל כך של ערב חג הפסח.

"**אתה** צדיק, אתה חכם!", בכה השולטן ונפל על צווארי רבי נחום, לאחר שסיפר לו את מצוקתו, דברים כהווייתם, אין לי ברירה, זהו דבר של דת וחייב הוא לקיימו... הוא הציע לו ללכת לסלוניקי והוא יחזירו כשוך הסערה לאיסטנבול. אולם הרב לא הסכים, חפצו ללכת יחד עם אחיו, עימם בגורלם, ישוב הוא רק כאשר ישובו הם עימו. השניים בכו זה על צווארי זה. "האם אין בפיך עצה"? שאל השולטן, "גלוי וידוע לפני הרבונו של עולם, שלא עשינו כל רעה למוחמד ולמאמיניו, אין זאת אלא כי חטאנו לה' והוא שלח לנו עונש כזה...". השולטן ליווה את הרב עד לשער, לעיני שומרי הסף המופתעים, נישקו שוב ונפל על צווארו בקוננו בעיניים דומעות: "מתי אראה אותך שוב?!", והרב בירך את השולטן: "יהי שלום בחילו שלווה בארמנותיך". כך נפרדו השניים והרב מיהר לעלות על פרדתו ושם פעמיו אל ביתו, כיצד יביא את הבשורה הרעה אל בני עדתו? איך יאמר דבר כזה בעצם ליל השימורים, חג החרות?! תוך כדי הרהורי האבל הנוגים, עבר על הגשר ונתקל בזקן אחד, כמעט שנדרס הזקן תחת רגלי הפרדה שנשאה את

רבי נחום. "סלח לי" התנצל בפני הזקן "מחשבות עצובות בלבי, וכמעט שאיני שת ליבי אל הדרך שלפני"! "דאגה בלב איש ישיחנה" (משלי יב, כה) נענה הזקן והציע את עצמו.

הרב המודאג שטח בפני הזקן את הדברים. מחשבה מהירה כברק חלפה בראשו: אולי הזקן אינו אלא אליהו הנביא

זכור לטוב? צחוק קצר נשמע מפיו של הזקן, עת שטח רבי נחום את הדברים בפניו. "אל תירא הרב, אל לך לדאוג!" אמר בשלווה והוסיף "שוב אל השולטן ואמור לו כי לא מוחמד נגלה אליו, היה זה הוזיר הגדול, שונא היהודים, שחפר מנהרה מביתו לחדר השולטן והוא זה שהפחיד את אדונו".

מול רבי נחום הנדהם התגלתה האמת, שערותיו סמרו והזקן זירזו: "מהר ושוב על עקבותיך, לך אל השולטן ואמור לו

דברים כהווייתם, אל תתמהמה!", רק כאשר היה הרב מצוי כבר סמוך לארמון, נזכר שלא שאל את הזקן לשמו ולמקום מגוריו. כאשר הודיעו לשולטן שרבי נחום מחפשו קרנו פניו, הוא היה בטוח שהיהודי הנאמן מביא בפיו בשורה משמחת ותקוותו לא נכזבה, בחדר הסגור סיפר הרב לשולטן את הדברים. הם ניסו יחד להקיש על המרצפות בחדר, עד שגילו אבן אחת רופפת, תחת האבן התגלה בהדרו פיתחה של המערה, השניים פתחו בשבח והודיה לבורא. השולטן השיב את הלוח למקומו בריצפה, וזרז את רבי נחום לשוב לביתו, "אתה לא תגלה לאיש את הדברים, ואני כבר יודע מה אעשה!", בשמחה ובצהלה שב הרב אל ביתו, הוא קיבל את החג בשיר ושבחה. באחד מבתי הכנסת שבאיסטנבול ניצב זקן ליד הדלת, בין העניים, שמש בית הכנסת הבחין בכך שהוא זר וביקש מאחד התושבים שיזמין את האיש לליל הסדר. אדם עשיר היה זה שהכניס את האורח לביתו במאור פנים, הוא כיבדו עד מאוד והאורח מצידו התגלה כאדם נעים קול בקריאת ההגדה ואף דרש בשעת הסעודה, אולם הוא השתמט מלנקוב בשמו ומקומו, בעל הבית הבין לרוחו, הוא חשב לעצמו, כי יתכן שהאורח הוא עשיר שירד מנכסיו ולכן מתבייש לגלות את שמו. האורח היה אותו זקן שהתגלה בדרך לרבי נחום וגילה את אוזניו בדבר מוחמד - הוזיר, לאחר שירות ותשבחות, כשתם הסדר, ביקש הזקן מבעל הבית: "אנוח מעט ובשעה השניה אחר חצות אקום לומר תהילים!", "גם אני אקום!" אמר מיד בעל הבית, "האם תרצה שאכין לך קפה?'' "כן, הכן שלוש כוסות של קפה!", העשיר התפלא על המספר, שהרי הם רק שניים, אולם כעבור זמן מה, כאשר שמע את האורח קם, הכין כדבריו שלוש כוסות ונכנס אל החדר. הוא לא שיער בנפשו למי תהיה מיועדת הכוס השלישית ומה יתגלה לו...

חצות לילה בחדרו של השולטן הגיע, ועימו הגיע גם 'מוחמד', "קומה שולטן, מוחמד עומד לפניך"! הרעים בקולו,

"אתה עדיין עומד במריך! רשע בן רשע...", המלך נפל על ברכיו והתנצל: "אקיים את דברי הנביא, לא אפיל דבר, אך בקשה אחת לי, ברכני אחרי שזכיתי לראות את פניך!", "עכשיו לא אברך אותך" השיב מוחמד, "אך מחר, אם לא תשאר רגל יהודית עד הצהרים בכל איסטנבול, אברך אותך ואת ביתך, אני אתן לך פתק שיפתח בפניך את כל שערי גן עדן ואתה תהיה גדול יותר מכל המלכים שהיו לפניך!", "אנא ברכני" הפציר שוב השולטן "רבים מתענים רבות, ואינם זוכים לכזה גילוי, ואני זכיתי ולא אתברך?!" כך טען השולטן ומוחמד סירב, שוב הצטווה השולטן לשכב כשפניו אל הקיר, הוא עשה כך כשבליבו לעג גדול, ברגע שנכנס הוזיר אל תוך הפתח וסגר בעדו, השמיע המלך קול כחכוך בגרונו, אל החדר זינקו חמישים איש חמושים ונכנסו אל תוך המערה, גם מביתו של הוזיר נכנסו חמישים אנשי חרב מלומדים, בתוך המנהרה נתפס הוזיר המופתע והובא לפני השולטן, "שלום מוחמד!" צחק השולטן בפני הוזיר, אך מיד לבשו פניו ארשת כעס, הוא צעק על הוזיר: "מנוול שכמוך, שונא יהודים, שקרן אתה! רצית להמיט עליהם רעה ולהחטיא אותי. עוד העזת לגעור במלכך כאילו הוא אדם שפל ונקלה וכך להפחידו, מה יעשה בך?" בציווי המלך הובאו מקלות של שיח ערמונים והוזיר הוכה עד זוב דם, אחר כך שלח אותו השולטן לכלא ודחה את משפטו ליום המחרת, השולטן ציוה להביא לפניו את רבי נחום הקאימאקאם, כאשר הגיעו השליחים, היה עסוק הרב באמירת מזמורי תהילים. "האם בא כבר מוחמד?" שאל בבדיחות, אנשי השולטן השתוממו לשמע ידיעותיו של הרב, דברים שגם בארמון לא היו ידועים קודם לכן. בבית השולטן התקבל הרב בשמחה רבה, השולטן חלק עימו את חויות הערב ושאל: "מה דעתך רבי? מה יהיה המשפט שיחרץ על המרושע הזה?", לא רצה הרב לבקש שימחל המלך להוזיר, כי חשב שהשולטן יכעס, ולכן ביקש הארכת זמן כדי להתייעץ עם טובי העדה, "מחר בשעה העשירית אתן את תשובתי!", כך אמר ונפרד לשלום מלווה בברכת המלך.

כאשר חזר הרב מבית המלך, הבחין לפתע באור הבוקע מביתו של העשיר, שם התארח הזקן לליל הסדר, הרב סר

אל הבית והתמלא פליאה למראה הזקן המוכר ועוד מזמינו אל השולחן לשתות את כוס הקפה, שכאילו הוכנה במיוחד בשבילו, היא באמת הוכנה עבורו! "האם אליהו הנביא אתה?" שאלו שניהם, הרב והעשיר פה אחד, אולם הזקן חייך והשיב: "יהודי פשוט אני, אנא רבי, ספר לבעל הבית מארחי את הקורות אותי בערב החג!", לאחר שסיפר הרב

בקצרה את המעשה והוסיף כי הישועה באה על ידי הזקן, אמר לו שוב: "אין זאת כי אליהו הנביא אתה!", הזקן השיב בחיוך נעים, תשובה החזקה יותר מכל: "אם הייתי אליהו הנביא, הייתי שותה את כוסו של אליהו...". והוא פתח וסיפר את מוצאו: "מעניי הכותל המערבי בארץ ישראל אני! בלילה האחרון נתגלה אלי אליהו הנביא זכור לטוב והעבירני לכאן כהרף עין, הוא שלחני כדי לגלות לרב מה שגילה לי, ועל ידי כך להציל עדה שלמה". רצו הרב ובעל הבית לשאול עוד, אולם הזקן הזהירם לא לשאול מאומה, כי לא יוכל לגלות להם. הוא רק הוסיף מה יהיה עונשו של צורר היהודים: "אמרו לשולטן: לא עשה לנו הצורר דבר, וה' שומר ישראל מגן עלינו תמיד, אך בגלל שהוא השליך את אימתו על המלך וקילל אותו יעשה בו השולטן כרצונו וכרוב חוכמתו!", וכך היה, שופטי השולטן דנו את הוזיר הגדול והרגוהו ורכושו חולק לעניים. כאשר בוצע גזר הדין, כבר היה הזקן, רבי מרדוך, ליד הכותל המערבי שריד בית מקדשנו, אותו נס התגלה ברבים אחר פטירתו. אליהו הנביא שלח להציל את היהודים על ידי שליח ולא בעצמו. וההוכחה היא: הזקן שהיה השליח, לא שתה מכוסו של אליהו! (סיפורי אליהו הנביא ח"א עמ' שג)

"היין שהציל"

מנהג היה לסבא משפולי בליל הסדר שלאחר הטפת היין בעת אמירת "עשרת המכות", היה אוסף את היין ושופכו, בהזהירו את הנוכחים לבל ישתו מיין זה מחמת הסכנה. באחת השנים שינה ממנהגו וכשהגיעו לאמירת "עשרת המכות" ולהטפת היין אסף את היין שהטיף אל תוך צלוחית קטנה והחביאה במקום משומר למשמרת, בני הבית תמהו לפשר השינוי מהמנהג המקובל אצלו, אך הבינו כי לא לשווא שומר הצדיק את היין, ובוודאי יש דברים בגו, ולא העיזו להטרידו בשאלותיהם. ואכן ברבות הימים נודעה סיבת הדבר ואז נוכחו כולם כי עיני הצדיק רואות למרחוק. ומעשה שהיה כך היה: בחול המועד של אותו חג הפסח הגיע אחד מחשובי החסידים, רבי זאב הפונדקאי לביקור חג בבית הסבא משפולי. הצדיק קיבלו במאור פנים וכיבדו כיאה לבן תורה חשוב ובעל צדקה גדול כרבי זאב, הסבא ואורחו השתעשעו בדברי תורה, וכשהגיע זמנו של רבי זאב להיפרד אמר לו הצדיק "הא לך רבי זאב תשורה נאה, אין ספק כי תפיק ממנה טובה גדולה", ובדברו הושיט הסבא לרבי זאב את צלוחית היין ואמר: "בצלוחית זו אספתי את 'יין המכות', שמרהו היטב בביתך".

פניו של רבי זאב הביעו תימהון ודאגה, הסבא הרגיעו "לא בעבורך, חלילה, שמור יין זה ועוד תיווכח בתועלתו המרובה".

טמן רבי זאב את הצלוחית בתרמילו, וכשהוא מעודד מדברי רבו יצא לדרכו. בהגיעו לביתו הזהיר את בני ביתו לבל יגעו בצלוחית, והצפינו בארון נעול. כפי שכבר סיפרנו היה רבי זאב פונדקאי, ואת פרנסתו מצא מהפונדק שאותו ניהל, איכרי הסביבה היו באים לפונדק להינפש מעמלם ולהרטיב את גרונם בכוסית וודקה שהיה רבי זאב מגיש להם, ובדרך אגב היה רבי זאב קושר קשרי מסחר, קונה תבואה מזה ומוכרה לזה, רוכש פירות מכאן ומחליפם שם, כך פרחו עסקיו, פרנסתו היתה מצויה לו ברווח ובני משפחתו לא ידעו מחסור.

ליל חורף, בחוץ משתוללת סערה, רוחות עזות מיבבות בקול מאיים והגשם אינו חדל. "בלילה שכזה אורחים אינם צפויים להגיע לפונדק", חשב רבי זאב, לפתע פתאום נשמעה בין שריקות הרוח חריקת עגלה, העגלה עצרה בסמוך לשער הפונדק ומתוכה יצאו שלושה איכרים מגושמים. "הבה לנו לגימת יין שרף" הכריזו בהיכנסם לפונדק, "רטובים אנו עד לשד עצמותינו", רבי זאב מזג להם מן המשקה והגיש לפניהם. לאחר שלגמו מעט מן המשקה החלו הללו צורחים לעבר הפונדקאי "הסבור אתה כי בליל חורפי וסוער זה באנו אליך לשם כוסית יין שרף? טעות בידך! מגמתנו אינה הלגימה, אלא כספך וזהבך, אם חייך יקרים לך אל תשתהה אפילו לרגע אחד והוציאם מהר אלינו", בדברם שלפו השודדים חרבות, את רבי זאב והילדים כבלו באזיקים והשליכו אותם על הרצפה כשאחד מהשודדים משגיח עליהם באיימו עליהם בחרבו, ואילו השניים האחרים בדקו כל פינה בבית ואת שללם ערמו בתוך ארגז, משעמדו לסיים את מלאכתם הנבזית, הגיעו אל הארון הנעול, הם פרצו אותו ובתוכו מצאו את צלוחית "יין המכות" שקיבל מרבו הסבא משיפולי, "סבור אני", פנה אחד השודדים אל חבריו, "שבצלוחית זו מצוי יין מיוחד ומופלא, ומשום כך הוא מבודד מכל היתר", הוא לגם לגימה קלה מתוך הצלוחית והכריז בתדהמה "מעולם לא טעמתי משקה בטעם נפלא שכזה, נסו גם אתם ותיווכחו בדברי!", השניים לא סירבו וטעמו אף הם מהיין הנפלא, לא ארכו כמה רגעים ושלושת האיכרים השודדים נפלו על רצפת הבית כשהם שוקעים בשינה עמוקה... כל אותה עת עקב רבי זאב אחר מעשיהם, בראותו אותם טועמים מ"יין המכות" כאשר מיד נופלת עליהם תרדמה, נזכר בדברי הצדיק "יין זה יביא לך תועלת...", לא החמיץ רבי זאב את השעה, גרר את עצמו עד למטבח ובמאמץ גדול נטל סכין בידו ושיחרר את עצמו מהאזיקים, לאחר מכן הביא חבלים ארוכים וכבל בהם את שלושת השודדים הישנים, עתה, אחר שהוא ובני ביתו נשמו לרווחה רץ להזעיק את המשטרה, וכאשר אלו הגיעו למקום היתה מלאכתם די קלה. שלושת השודדים עדיין היו שקועים

בשנתם כשלצידם מונח היה השלל שעמדו לשדוד. רבי זאב נתן שבח והודיה לקדוש ברוך הוא על שהצילו בעת צרתו, בזכות הצדיק ה"סבא משפולי" שעיניו חזו למרחוק, בליל הסדר של השנה ההיא ראה ברוח קדשו את הצרה המתרגשת לבוא על רבי זאב, ולכן שינה ממנהגו ואסף את 'יין המכות' אל הצלוחית, ובכך הזמין רפואה למכתו של רבי זאב. (פרדס ההגדה עמ' ר)

מסירות נפש בסיביר הרחוקה

היה זה במחנה עבודה בסיביר, לשם נשלח רבי אהרן בעוון פעילות מחתרתית נגד המדינה, הפעילות המחתרתית התבטאה בכך שהיה יהודי דתי, שומר תורה ומצוות, ואף השתדל להפיץ תורה בסביבתו הקרובה. על "חטא" זה נאסר ונשפט לעשר שנות גירוש למחנה סיבירי ל"חינוך מחדש". פסח תש"ג היה בשנה השביעית לגירושו, בשנים הקודמות הצליח לקבל חבילות מהבית ובהן מצות ומצרכים כשרים לפסח, וכך התקיים בימי החג, גם בשנה זו קיבל עוד בתחילת חודש אדר מכתב מביתו, שבו הודיעה לו משפחתו כי נשלחה עבורו חבילה עם מצרכי הפסח ושידאג לקבלה. עברו הימים והחבילה טרם הגיעה, ימים אחדים אחרי ראש חודש ניסן באה אליו מפקחת מטעם מחלקת ההסברה הפוליטית, היא היתה ממונה גם על הצנזורה ועל המכתבים והחבילות שקיבלו האסירים מדי פעם, עילת בואה אליו היתה כדי להכירו ולדעת אם עודנו מחזיק בהשקפותיו הדתיות. היא התעניינה לדעת אם הוא מקפיד על אי עבודה בשבתות ובחגים ועל אוכל כשר, כמו כן ביקשה לדעת מהי מצה. רבי אהרן השיב בכנות על שאלותיה. היא ביקשה לדעת מתי יחול חג הפסח, "בעוד עשרה ימים" השיב רבי אהרן, "ומה תעשה אם לא יגיעו המצות לפסח?" שאלה המפקחת, "אסתפק בתפוחי אדמה" השיב, "ואם לא יהיו לך תפוחי אדמה?" הוסיפה להקשות, "במקרה כזה לא תהיה לי ברירה אלא לרעוב" אמר. "שמונה ימים?" תמהה, רבי אהרן הנהן בראשו ואמר "אני מקווה שבעזרת השם אוכל להחזיק מעמד". הגיע הפסח והחבילה לא הגיעה, אין מצות ואין יין, אין ירקות ואין פירות, גם תפוחי האדמה אזלו באותה תקופה. בליל הסדר הזמין אליו רבי אהרן שני יהודים נוספים שהיו במחנה, על השולחן פרשו נייר לבן, ובמקום יין מזגו ארבעה כוסות תה, לתדהמת הכל הוציא רבי אהרן שלוש מצות והניחן על השולחן, "יש לי, השגתי", סתם ולא פירש, כך ערכו את הסדר עם מעט מצות ותה, כאשר קריאת ההגדה נעשית מתוך הזיכרון. בליל הסדר השני כבר לא היו להם מצות, עתה יכול היה רבי אהרן לגלות את הסוד "מאז היותי במחנה נהגתי להותיר שלוש מצות לשנה הבאה, הרי לא יכולתי להיות בטוח שאקבל בשנה הבאה מצות טריות, ואכן, השנה לא קיבלתי, ויכולנו לקיים את המצוה במצות של אשתקד". חבריו כעסו למשמע דבריו, "אילו היינו יודעים שאין לך עוד מצות לא היינו אוכלים את פירוריך האחרונים" אמרו, "לכן לא גיליתי" אמר רבי אהרן בחיוך, "רציתי שגם אתם תקיימו את מצוות אכילת מצה", "אבל מה יהיה איתך? ממה תתקיים שמונה ימים?" באה השאלה, "הקדוש ברוך הוא יעזור", השיב רבי אהרן. עברו הימים, רבי אהרן הכניס לפיו רק חתיכות סוכר שהשיג, כוחותיו אזלו אט אט, חבריו ניסו לשכנעו שיאכל חמץ, שהרי זה פיקוח נפש, אך הוא התעקש, באמצע הפסח באה המפקחת לבקר בעבודתו, היא הבחינה בחיורונו ובידיו הרועדות, "הבאתי לך משהו לאכול" אמרה והוציאה לחמנייה לבנה, ריחה כמעט גרם לו להתעלף, הוא הודה על הרצון הטוב אך הסביר שבפסח אינו אוכל חמץ. היא הלכה מבלי לומר מילה, למחרת באה שוב לבקרו, "הבאתי לך עוגות שאפיתי בעצמי, אתה מוכרח לאכול, אחרת תמות", ניסתה שוב, רבי אהרן דחה את ההצעה בנימוס אך בתקיפות, היא הלכה נרעשת כולה. בימים האחרונים כבר לא היה יכול לרדת מהמטה, חבריו השקו אותו במים מתוקים ומזה חי. בחג האחרון של פסח כבר היה על סף עילפון, הוא ניסה לקחת את הסידור ולהתפלל אך ראשו הסתחרר, וכשהתעורר מצא מולו אחות ממחלקת העזרה הראשונה של המחנה, שהזריקה לו חומר שגרם לו לחוש חום עז בכל גופו, כך בין עילפון להכרה מעורפלת, עבר היום, כשהחשיך באו חבריו היהודים ובישרו לו שכבר יצא החג, הם הביאו לו כמה צנימים ותה והאכילו אותו בכפית כשם שמאכילים תינוק. עברו עוד ימים אחדים עד ששב לאיתנו. יום בהיר אחד נקרא רבי אהרן למפקד המחנה, בחדרו מצא את המפקחת, חיוורת כסיד. המפקד אמר, כי נודע לו שהמפקחת החזירה חבילה שהגיעה על שמו, אחר כך השמידה שני מכתבים שנשלחו מהבית, כדי שלא יוודע לו שהחבילה הוחזרה. עתה הבין רבי אהרן מדוע המפקחת דאגה לו כל כך, היא פחדה שמא ימות ומותו ירבוץ על מצפונה. המפקד ביקש ממנו לחתום על כתב תלונה נגדה והבטיח שהוא עצמו ידאג שתענש כדין, היא החלה לבכות ולהתחנן למען ילדיה, אשר אביהם מת במלחמה למען המולדת. "לא ממני תבקשי, אלא מהאיש שכמעט גרמת למותו" אמר המפקד בזעם. רבי אהרן אמר שניכר עליה שהתחרטה על מעשיה ואף ניסתה לתקן את המעשה הבלתי אנושי שעשתה, הוא מצידו אמר ש"מוכן לסלוח לה". "אתם אנשים מופלאים" אמר המפקד ובזאת הסתיימה הפרשה, אבל הפסח ההוא לא נשכח לעולם. (פרדס ההגדה עמ' רט)

"מוכר החיטים הפלאי"

ימים קשים באו על הישוב היהודי בעיר הקודש, שנת בצורת פקדה את הארץ, השמים היו אטומים כברזל וטיפת גשם אחת לא ירדה, השמים היו כברזל והארץ כנחושת, עץ השדה לא נתן פריו, כל עשב מוריק בל יראה ובל ימצא, הרעב הופיע ובעקבותיו היוקר, רוטל (שלוש קילו) קמח אחד עולה דינר זהב ולא קל היה להשיגו. מעט התבואה של אשתקד כבר נאכלה כמעט, ומה יעשו כשתֵּאֵזל כליל. הרעב נשקף מהפנים הנפולות ואימת הבאות ניבטה מהעיניים הכבויות. יהודי ירושלים היו מודאגים לא רק בגלל הרעב שפגע בהם בכל חריפותו, אלא גם בגלל שאלת המצות, מהיכן יקחו חיטה שמורה לאפיית מצות שמורה? בשנים כסדרן, משמגיע זמן קציר החיטה היו יוצאים הנכבדים וראשי הקהל אל השדות וקוצרים ברינה את החיטה, אחר מביאים את החיטים העירה ומאחסנים אותם במחסנים המוגנים מפני גשם וטחב, שם היא מונחת עד זמן הפורים, שאז מוציאים וטוחנים אותה, והקמח מתחלק בין התושבים היהודים, כך בשנים כסדרן, אבל בשנה זו כלל לא היה קציר, רק קוצים כסוחים היו בשדות, אין חיטה שמורה, ולא יהיה קמח שמורה. יצטרכו להסתפק אז ב"מצות פשוטות", אבל האם מצות פשוטות כן יהיו, אוי, גם זה ספק גדול, אמנם יש עוד מעט חיטה בארץ, אבל דמיה יקרים ביותר וקופת הקהל ריקה, הנה כבר נגמר "שוק החיטים" ומחסני החיטה של הקהל נשארו ריקים. בראש העדה בירושלים עמד בימים ההם רבי ישראל משקלוב, תלמידו של הגאון מוילנא זצ"ל. הוא התהלך מודאג, פניו היו קודרים וגבו שחוח מכובד הדאגה הרובצת עליו, כבר עברו עליו תקופות קשות רבות, אבל דומה שתקופה קשה כזאת עוד לא ראה, הוא מקווה שעוד תבוא עזרה מיהודי חוץ לארץ, לא אחת הראו הללו את מסירותם לאחיהם יושבי ארץ הקודש, שהם רואים בהם את שליחיהם בקיום הישוב בה, ברם, האם תבוא העזרה בעוד מועד, היספיקו עוד לקנות חיטה למצות, אה, הסיכויים לכך אינם מעודדים מדי... הנה כבר נגמר "שוק החיטים" ומהיכן ישיגו אחר כך חיטים, אפילו אם הכסף אכן יגיע? מתהלך רבי ישראל מודאג, מבקש עצות ואין, בערבו של יום בהיר אחד שומע פתאום רבי ישראל פעמוני גמלים מקישים סמוך לביתו, כאשר ניגש אל החלון ראה והנה שיירה של גמלים עמוסים שקי תבואה ובראש השיירה צועד ערבי אחד.

ובטרם הספיק רבי ישראל להתבונן מהיכן באה לכאן שיירה עם תבואה, כבר היה הערבי בביתו ואמר לרבי ישראל: "אתה הינך הראש של היהודים בירושלים? יש לי חיטה למכור, וביודעי שהיהודים זקוקים לחיטים למצות עבור הפסח הבאתי הנה את חיטי, חושבני שאתם תיקנו אותם ממני במחיר הוגן". - "אנו צריכים חיטים והיינו קונים ברצון את חיטיך, אבל אין לנו במה, כי קופת הקהל ריקה לגמרי" ענה רבי ישראל באנחה. הערבי חשב מעט ואמר "אני מוכן להמתין לכסף, בטוחני שאתם תשלמו". - "קבע מועד לתשלום" אמר רבי ישראל, "בערב פסח או במוצאי הפסח" ענה הערבי, "פיתחו את המחסנים, ואצווה למנהיגי הגמלים שלי לפרוק את מטען התבואה". המחסנים שעמדו בסמוך לביתו של הרב נפתחו לרווחה והערבים החלו לפרוק במהירות את התבואה ולהכניסה למחסנים, עזרו להם בעבודתם זו יהודים רבים שמיהרו להתאסף במקום. בתוך כל זה החשיך היום, רבי ישראל פנה לביתו להביא נרות ולהאיר לערבים בעבודתם, אולם כשחזר כבר לא היה זכר לא לערבים ולא לגמליהם. רבי ישראל סקר בשמחה את המחסנים המלאים, אך בליבו כרסמה הדאגה: האם יהיה בידו לשלם לערבי עבור חיטיו? הערבי נעלם עוד לפני שהספיקו לדבר על מחיר התבואה, ומי יודע אם הוא לא יבקש מחיר מופרז שיעלה על גבול האפשרות שלו לשלם? רבי ישראל החל לעשות מאמצים להשיג סכומי כסף גדולים, הוא פנה פעם נוספת במכתבים ליהודי חוץ לארץ בבקשת עזרה דחופה. העזרה באה, ועוד בטרם הגיע מועד התשלום, היה כבר צרור הכסף מוכן בידו של רבי ישראל לשלם לערבי עבור חיטיו. החיטה במחסני הקהל היתה דיה והותר, חילקו חיטים למצה לכל אחד לפי מכסת נפשות ביתו, ועוד נשאר במחסנים לחלק תבואה גם לאחר הפסח. והנה הגיע ערב הפסח, היום כבר פנה להעריב ובעת שכל יהודי ירושלים הלכו כמנהגם אל הכותל המערבי נשאר רבי ישראל בביתו, הוא ציפה למוכר הערבי שיבוא לבקש את דמי חיטיו, אולם הערבי לא בא. גם במוצאי פסח חיכה לו רבי ישראל והוא לא בא. במשך שנים שמר רבי ישראל על צרור הכסף עבור הערבי בעל החיטים, אבל הוא לא נראה ולא נשמע אודותיו כלום כל הזמן. כשהגיעה שעתו של רבי ישראל להסתלק מן העולם, קרא לחתנו ואמר לו "את צרור הכסף הזה החזקתי תמיד מוכן בידי בשביל לשלם לערבי ההוא שהביא לנו את החיטים באותה שנת בצורת, יהא הצרור הזה שמור ולא יגעו בו עד תקופה של עשר שנים, אולי יבוא הערבי במשך זמן זה לתבוע את כספו, ואם יעבור הזמן הנקוב הזה והוא לא יבוא יוכלו להשתמש בכסף הזה לפרנס בו עניים, ומפני "דרכי שלום" יפרנסו גם את עניי הערבים". המוכר הערבי שהופיע נעלם בנסיבות פלאיות ולא חזר מעולם לדרוש את כספו. (פרדס ההגדה עמ' ריט)

סעודת הבעל שם טוב

בספר היכל הבעש"ט (ח"ו עמ' קב) מביא באריכות מעשה, שמקובל שהבעל שם טוב הקדוש עשה תמיד סעודה זו, לסעודת הודאה על הנס שאירע לו בים בדרך הליכתו לארץ הקדושה להראות עם האור החיים הקדוש. וזה סיפור המעשה: בחול המועד יצא לדרכו בנסיעתו לארץ ישראל, ושכר ספינה, ובהיותו על הים היה בסכנה גדולה כי השטן עיכב בעדו לבל ימשיך בנסיעתו. ואודות הסכנה יש בזה שלוש גירסאות, לגירסא אחת (הרה"ק מקאמארנא בנתיב מצותיך נתיב מצותיך שביל אמונה שביל א אות ט) נשברה הספינה ונשארו רק דפים אחדים ועמדו להיטבע בים, ולגירסא אחרת (ספר דורש טוב) נפלו עליהם שודדי ים על הספינה ורצו להורגם, ולגירסא שלישית (עדת צדיקים) קם רוח סערה על הים, והנוסעים עמו כשראו שהם בצרה גדולה התחילו להתחנן אליו שיתפלל עבורם ויוציאם מהצרה, אך הבעל שם טוב לא זכר מאומה כי נטלו ממנו כל המדרגות (בעדת צדיקים כתוב שאמרו לו מן השמים שיחזור ולא שמע, ולקחו ממנו כל המדרגות וכו' ולא השגיח על זה), וביקש הבעל שם טוב שיקראו לפניו אותיות פשוטות של אל"ף בי"ת גימ"ל וחזרו אליו המדרגות וניצלו, וביום טוב האחרון של פסח באו בחזרה לאיסטאנבול. וזכר לאותו נס קבעו בהרבה חצרות הצדיקים לעשות סעודה ביום טוב האחרון של פסח (כן מובא בלוח "מעגל השנה" לחסידי סקווירא ליום אחרון של פסח, וכן מוזכר ב"ילקוט אוהב ישראל" אות נה), ולפי המקובל נקבעו אז כמה עניינים זכר לנס הגדול. גם אחרי שלא עלה בידו להגיע אז לארץ ישראל, השתוקק כל ימיו מתי תבוא לידיו האפשרות לעלות לארץ ישראל.

ביאור ההפטרה

הפטרת יו"ט א' של פסח

יהושע פרק ה פסוק ב' ופרק ו' פסוק א' ו-כז

ב **בָּעֵת הַהִיא אָמַר יְהוָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ עֲשֵׂה לְךָ חַרְבוֹת צֻרִים** סכינים וחרבות חדים (ת"י) **וְשׁוּב מֹל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁנִית** כי בליל צאתם ממצרים נמולו כל ישראל (רש"י), [ואמר לו ה' ליהושע חזור פעם אחר פעם במחנה למול ולצוות על המילה (רד"ק ע"ש) **[א]**]: ג **וַיַּעַשׂ לוֹ יְהוֹשֻׁעַ חַרְבוֹת צֻרִים** סכינים חדים (מ"צ) **וַיָּמָל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל גִּבְעַת הָעֲרָלוֹת** ונקרא על שם המאורע (מ"ד): ד **וְזֶה הַדָּבָר [ב]** זו הסיבה **אֲשֶׁר** בגללה **מָל יְהוֹשֻׁעַ** לבד את **כָּל הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם הַזְּכָרִים** ולא מלו זה את זה, כי **כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה** שהיו כבר נימולים וראויים למול (מ"ד) **מֵתוּ בַמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם:** ה **כִּי** רק **מֻלִים הָיוּ כָּל הָעָם הַיֹּצְאִים** ממצרים **וְכָל הָעָם הַיִּלְדִים בַּמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם לֹא מָלוּ** ולכן היה צריך למול אותם יהושע: ו **כִּי אַרְבָּעִים שָׁנָה הָלְכוּ**

עיונים והארות

א. ורבותינו אמרו שנית זו פריעת מילה שלא נתנה לאברהם אבינו (רש"י).

ב. על ידי דבור מל אותם, אמר להם סבורים אתם לירש את הארץ ערלים, לא כך נאמר לאברהם (בראשית יז, ט) ואתה את בריתי תשמור וגו', (שם שם ח) ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך (רש"י).

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד תֹּם כָּל הַגּוֹי עד שתם ונגמר כל העם אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים מִמִּצְרָיִם ואם כן לא היה מי מהנימולים שימול אחרים (מ"ד), והטעם שלא נשאר מן היוצאים ממצרים הוא אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה במעשה המרגלים אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם לְבִלְתִּי הַרְאוֹתָם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבוֹתָם לָתֶת לָנוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: ז וְאֶת בְּנֵיהֶם אשר הֵקִים תַּחְתָּם והעמיד אותם במקומם אֹתָם מָל יְהוֹשֻׁעַ כִּי עֲרֵלִים הָיוּ עד זמן ההוא (מ"ד) כִּי לֹא מָלוּ אוֹתָם בַּדָּרֶךְ מפני שלא נשבה רוח צפונית (רש"י לעיל ב'): ח וַיְהִי כַּאֲשֶׁר תַּמּוּ כָּל הַגּוֹי לְהִמּוֹל וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם במקומם בַּמַּחֲנֶה עַד שנרפאו והבריאו (מ"צ): ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם גַּלּוֹתִי הסירותי (רש"י) אֶת חֶרְפַּת מִצְרַיִם מֵעֲלֵיכֶם [ג] כי המצרים היו מחרפים אתכם ואומרים לכם גם אתם ערלים כמונו (מ"ד) וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא גִּלְגָּל על שם "גלותי" שהוא לשון גלגול וסבוב (מ"צ) עַד הַיּוֹם הַזֶּה: י וַיַּחֲנוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּגִּלְגָּל וַיַּעֲשׂוּ אֶת הַפֶּסַח קרבן פסח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב אחר חצות היום קרוי ערב (מ"ד) בְּעַרְבוֹת במישור יְרִיחוֹ: יא וַיֹּאכְלוּ מֵעֲבוּר מתבואת ודגן הָאָרֶץ (מ"צ) מִמָּחֳרַת יום ראשון של הַפֶּסַח לאחר הקרבת העומר (מ"ד) מַצּוֹת וְקָלוּי שבולים קלויים וצלויים באש בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בגופו של יום ולא בלילה שלפניו (מ"צ): יב וַיִּשְׁבֹּת ופסק (ת"י) הַמָּן מִמָּחֳרָת ואפילו שמפטירת משה בשבעה באדר פסק המן מלירד, מכל מקום היו ניזונים בנס מהמן שבכליהם, וּבְאָכְלָם מֵעֲבוּר הָאָרֶץ וְלֹא הָיָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מָן לכן (מ"ד) וַיֹּאכְלוּ מִתְּבוּאַת אֶרֶץ כְּנַעַן בַּשָּׁנָה הַהִיא: יג וַיְהִי בִּהְיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּיְרִיחוֹ בגבול יריחו וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה [חלוצה מתערה (מ"צ)] בְּיָדוֹ וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אַתָּה האם באת לעזור לנו אִם לְצָרֵינוּ או באמת לעזור לאויבנו (מ"ד): יד וַיֹּאמֶר לֹא באתי לעזור לאויבי ישראל כִּי אֲנִי שַׂר של ישראל שנקראים צְבָא יְהוָה (מ"ד) עַתָּה בָאתִי לעזרתך כי אין אדם יכול להלחם על ירחו ולתופשה ולהפיל החומה (רש"י) וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר לוֹ מָה אֲדֹנִי מְדַבֵּר אֶל עַבְדּוֹ והנני לקיימם כעבד המקיים דברי האדון (מ"ד): טו וַיֹּאמֶר שַׂר

עיונים והארות

ג. הסירותי את חרפת מצרים, שהיו אומרים ראו כי רעה נגד פניכם, כוכב אחד יש ששמו 'רעה' והוא סימן של דם, רואין אנו אותו עליכם במדבר, והוא שאמר משה במדבר (שמות לב, יב) למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם, והם אינם יודעים שהוא דם מילה, וכשמלו בימי יהושע ובא אותו הדם, הוסרה אותה החרפה שעדיין ערב רב שעלו עמהם היו מונים להם, כך דרש ר' משה הדרשן: גלותי. הסירותי, כמו (תהלים קיט, כב) גל מעלי חרפה, (בראשית כט, י) ויגל את האבן (רש"י).

צְבָא יְהוָה מלאך של ישראל הנקראים צבא ה', ומיכאל היה (רש"י) **אֶל יְהוֹשֻׁעַ שַׁל** הסר וחלוץ (מ"צ) **נַעַלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא** ומהראוי לעמוד עליו יחף (מ"ד) **וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כֵּן:**

פרק ו - א **וִירִיחוֹ סֹגֶרֶת וּמְסֻגֶּרֶת** ר"ל מעולם היתה סגורה בדלתים ובריח ועתה הוסיפו לחזק אותה ביותר בחומה דלתיים ובריח **מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** שבאו לצור עליה, וגם **אֵין יוֹצֵא וְאֵין בָּא** כדי שאיש לא יראם את מבוא העיר (מ"ד)**:**

כז **וַיְהִי יְהוָה אֶת יְהוֹשֻׁעַ וַיְהִי שָׁמְעוֹ בְּכָל הָאָרֶץ** שמו התפרסם בכל העולם**:**

ביאור ההפטרה

הפטרת שבת חול המועד פסח

הקשר לפרשה

בהפטרה מסופר על תחיית המתים והגאולה האמיתית וזה מעניינא דיומא כי בניסן נגאלו, ובניסן עתידין ליגאל **[א]**.

התוכן

הנביא יחזקאל מספר ששרתה עליו נבואה מאת ה', והנה רוח באה והוליכה אותו לבקעה שהיתה מלאה עצמות אדם של שבט אפרים, שיצאו ממצרים בכח לפני הזמן, והרגו אותם אנשי גת. הרוח העבירה את הנביא סביב העצמות והבקעה, אך לא הכניסה אותו לתוך הבקעה כי היה כהן.

אחרי כן ה' שואל אותו: הנראה לך שהעצמות היבשות האלו יחיו? יחזקאל עונה לו שאם רצונך בכך, אין מי יאמר לך מה תעשה ומה תפעל.

ה' אומר לו אם כן הנבא על העצמות שיחיו, ואכן מיד שהתנבא היה קול של הרוח ואחר כך היה קול רעש של העצמות שהתקרבו אחת לשניה, אחרי כן ראה שעלה עליהם גידים ובשר ועור נרקם עליהם, אך רוח חיים לא היתה בהם, ה' אומר לו להתנבאות ולקרוא לרוח שתבוא ותיפח בהם ויחיו, ואכן מיד לאחר שהתנבא נכנסה בהם רוח חיים וקמו על רגליהם, חיל גדול מאד מאד.

ה' אומר ליחזקאל, שהמתים שהחיה הם סמל ודוגמא לעם ישראל שמתו בגולה ואומרים יבשו עצמותינו, אבדה תקותנו ונכרתנו, וכשם שאלה קמו וחיו כך גם עם ישראל לעתיד, ה' יחיה אותם, יפתח את קברותיהם ויעלה אותם לארץ ישראל ואז כולם יכירו את ה' ויעבדו אותו, ישראל ישבו לבטח, ה' יהיה להם לאלהים והם יהיו לו לעם סגולה.

עיונים והארות

א. רבותינו קבעו לומר בחול המועד פסח – הפטרת העצמות היבשות, כי תחיית המתים תהיה בניסן ומלחמת גוג ומגוג בתשרי (כן כתב הבאר היטב בשולחן ערוך אורח חיים סימן ת"ץ סעיף קטן ט, בשם הטור, והטור כתב רעיון זה, בשם רבינו האי גאון ז"ל ששמע מן החכמים), והצדיק רבינו חיים משאש ז"ל – נשמת חיים – הוסיף טעם משלו והוא, לפי האמור במסכת סנהדרין צב:, שהמתים שהחיה יחזקאל הם בני אפרים שיצאו ממצרים שמנו לקץ וטעו שנאמר (דברי הימים־א, ז): "ובני אפרים שותלח וברד בנו, ותחת בנו ואלדעה בנו, ותחת בנו וזבד בנו... והרגום אנשי גת... ולכן מתאים לומר הפטרה זו בפסח.

יחזקאל פרק ל"ז פסוק א' - י"ד.

א הָיְתָה עָלַי יַד־יְהוָה כח וחוזק הנבואה מאת ה' וַיּוֹצִאֵנִי ממקומי בְּרוּחַ יְהוָה ברצון ה' דהיינו שרוח ה' הוציאני (מ"ד) וַיְנִיחֵנִי בְּתוֹךְ הַבִּקְעָה העמק (מ"צ) וְהִיא מְלֵאָה עֲצָמוֹת בני אדם שמתו והם מבני אפרים שמיהרו את הקץ לצאת ממצרים והרגום אנשי גת (רש"י): ב וְהֶעֱבִירַנִי עֲלֵיהֶם במראה הנבואה (רד"ק) סָבִיב | סָבִיב לבקעה וסביב העצמות ולא הכניסו לתוכה לפי שהיה כהן (רש"י) וְהִנֵּה רַבּוֹת הם מְאֹד עַל־פְּנֵי הַבִּקְעָה וְהִנֵּה יְבֵשׁוֹת מְאֹד כי אין עליהם לא עור ולא בשר ולא גידים: ג וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲתִחְיֶינָה האם נראה בעיניך יוכלו לחיות (רש"י) הָעַצְמוֹת הָאֵלֶּה וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אַתָּה יָדָעְתָּ רק אתה יודע את רצונך ואם תרצה בודאי יחיו (מ"ד): ד וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא עַל־הָעַצְמוֹת הָאֵלֶּה [נ] כי בתחיה העתידה יהיה הגוף בלה בעפר וזה דומה כמו בריאת האדם בבטן אמו ובתחילה יקרם עור סביב הטפה הזרעית וכו' (מלבי"ם) וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם הָעַצְמוֹת הַיְבֵשׁוֹת שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה: ה כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה לָעַצְמוֹת הָאֵלֶּה הִנֵּה אֲנִי מֵבִיא בָכֶם רוּחַ חיים (מלבי"ם) וְחְיִיתֶם [ג] ועי"ז יביא בהם מעט חיות שיתנענעו ויתקרבו אחד לשני (מ"ד): ו וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גִּדִים [ד] לחבר ולקשר העצמות זה בזה וְהַעֲלֵתִי עֲלֵיכֶם בָּשָׂר וְקָרַמְתִּי אעשה עֲלֵיכֶם קרום של עֹור ואחר זה וְנָתַתִּי בָכֶם רוּחַ החיוני וְחְיִיתֶם ותשארו חיים וקיימים וְיָדַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה והכל בידי (מ"ד): ז וְנִבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי וַיְהִי־קוֹל מן הרוח והאויר הנושב כְּהִנָּבְאִי וְהִנֵּה־רַעַשׁ נדנוד ותנועה מהעצמות (מ"ד) שהיו טופחין זה לזה (רש"י) וַתִּקְרְבוּ עֲצָמוֹת עֶצֶם אֶל־עַצְמוֹ כל עצם התחברה למקום חיבורה כמו שהיתה בחיים (מ"ד): ח וְרָאִיתִי וְהִנֵּה נתון (מ"ד) עֲלֵיהֶם גִּדִים [ה] וּבָשָׂר

עיונים והארות

ב. הנבא על העצמות האלה – אומר המלבי"ם ז"ל: כי התחיה העתידה, שיהיה הגוף בלה בעפר וזו דומה כמו בריאת האדם בבטן אמו, שתחילה יקרם עור סביב הטיפה הזרעיית, ואחר כך יתהווה שם בשר, ככתוב (איוב ט, י-יא): "הלא כחלב תתיכני (מדבר הוא על יצירת הוולד, מראה האדם בראשיתו הוא כטיפת חלב, אחר כך מתקשה כגבינה) וכגבינה תקפיאני; עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני (תארוג אותי). ואחר כך יתקשרו האיברים בגידים ועצמות. יוצא איפוא מכאן, שטיפת הזרע שיש בה חיות ממנה יצמח הגוף, לא כן העצמות האלה היבשות בלא רוח חיים, ולכן ציוהו להינבא.

ג. הנה אני מביא בכם רוח וחייתם – זה דרך כלל, וחזר ומפרש ונתתי עליכם גידים, שהגידים נוצרו תחילה על העצמות, ומהגידים מתהווה הבשר כמו שיתהווה השומן על הגידים ואחר כך עור. ובאיוב כתוב: "עור ובשר" (עיין בפסוק שלפני זה), שבתחילת יצירתו של האדם, כולו בשר, ואחר כך מתקשה הבשר ונעשה ממנו גידים וממנו – עצמות (משמחי לב – לרבי רפאל בירדוגו זיע"א).

ד. ונתתי עליכם גידים – ובספר איוב הוא אומר עור ובשר תלבישני תחילה, ואחר כך ובעצמות וגידים תסוככני, אלא למה היו אלו דומים, לאדם שפושט וחוזר ולובש, שמה שפשט אחרון לובש ראשון, אבל בתחילת בריית הוולד עור ובשר תחילה ואחר כך עצמות וגידים. וקרמתי – לשון קרום, איקרוטיירי"א בלע"ז (רש"י).

ה. והנה עליהם גידים – בית שמאי ובית הלל, בית שמאי אומרים לא כשם שיצירתו בעולם הזה יצירתו לעולם הבא, בעולם הזה מתחיל בעור ובשר וגומר בגידים ועצמות, אבל לעתיד לבא מתחיל בגידים ועצמות וגומר בעור ובשר, שכן הוא אומר במתי יחזקאל, וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור. אמר רבי יוחנן אין מביאין ראיה ממתי יחזקאל, ולמה היו מתי יחזקאל דומים לזה שהוא נכנס במרחץ, מה שהוא פושט ראשון הוא לובש אחרון. ובית הלל אומרים, כשם שיצירתו בעולם הזה כך יצירתו לעולם הבא, שכן איוב הוא אומר הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני,

עָלָה על הגידים (רד"ק) וַיִּקְרָם עֲלֵיהֶם עוֹר מִלְמָעְלָה וְרוּחַ החיוני עדיין (מ"ד) אֵין בָּהֶם:
ט וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא אֶל הָרוּחַ הִנָּבֵא בֶּן אָדָם וְאָמַרְתָּ אֶל הָרוּחַ כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יֱהוִה מֵאַרְבַּע רוּחוֹת העולם שהלכו נשמותיהן לשוט (רש"י) בֹּאִי הָרוּחַ וּפְחִי תנשבי (מ"צ) ותעלי
(ת"י) בַּהֲרוּגִים [ו] הָאֵלֶּה וְיִחְיוּ: י וְהִנַּבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צִוָּנִי וַתָּבוֹא בָהֶם הָרוּחַ וַיִּחְיוּ
וַיַּעַמְדוּ עַל–רַגְלֵיהֶם [ז] חַיִל גָּדוֹל מְאֹד–מְאֹד: יא וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן–אָדָם
הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה אות וסימן על כָּל–בֵּית יִשְׂרָאֵל המתים בגולה הֵמָּה הִנֵּה הגולים אֹמְרִים עד

עיונים והארות

התכתני אין כתיב כאן, קפאתני אין כתיב כאן, עור ובשר הלבשתני אין כתיב כאן, ועצמות וגידים סוככתני אין כתיב כאן, אלא תתיכני, תקפיאני, תלבישני, תסוככני (ב"ר י"ד).

ו. ופחי בהרוגים – ר' יהושע אומר כשהביא נבוכדנאצר עלילות דברים על ישראל להרגם העמיד צלם בבקעת דורא, והוציא כרוז ואמר כל מי שלא ישתחוה ישרף באש. וישראל לא בטחו בצל יוצרם ובאו הם ונשיהם ובנותיהם לאלילים, חוץ מדניאל חנניה מישאל ועזריה, ונתנו אותם לתוך כבשן האש, וירד מיכאל והצילם. אמר להם הייתם יודעים שיש לכם אלוה משזיב ומציל למה עזבתם אלקיכם והשתחויתם לאלילים שאין בהם כח להציל, אלא כדרך שעשיתם בארצכם והחרבתם אותה כך אתם רוצים לעשות בארץ הזאת להחריב אותה, וצוה ונהרגו כולם, שנאמר ויאמר אלי הנבא וגו' בן אדם וגו', ופחי בהרוגים האלה וגו'.

ר' פנחס אמר לאחר עשרים שנה שנהרגו הרוגי בבל שרתה רוח הקודש על יחזקאל והוציאו לבקעת דורא והראהו עצמות יבשות הרבה מאד, אמר לו בן אדם מה אתה רואה, אמר לו עצמות יבשות, אמר לו יש בי כח להחיותם או לאו, אמר לו ה' אלקים אתה ידעת, ולפי שלא האמין לא נקברו עצמותיו בארץ טהורה, כמו דאמר, ואתה על אדמה טמאה תמות. אמר לו הנבא על העצמות, אמר לפניו רבונו של עולם מה הנבואה מביאה בשר וגידים שאכלו מהם חיה ועוף שמתו בארץ אחרת, מיד הקב"ה השמיע קולו מבין שני הכרובים ורעשו הארץ, שנאמר ויהי קול כהנבאי והנה רעש ותקרבו עצמות עצם אל עצמו.

ר' יהושע בן קרחה אומר ירד עליהם טל תחיית המתים מן השמים כמעין שהוא נובע, כך היו המים נובעים עליהם גידים. אמר הנבא אל הרוח, שנאמר מארבע רוחות בואי הרוח ופחי, ופתחו אוצרות נשמות והחזירו להם כל רוח ורוח לגוף בשר. כתיב במצרים וירבו ויעצמו במאד מאד, מה להלן ששים רבוא, אף מתים שהחיה יחזקאל ששים רבוא, וכולם עמדו על רגליהם חוץ מאיש אחד. אמר לו הנביא רבון העולמים, מה טיבו של זה האיש, אמר לו בנשך נתן ותרבית לקח וחי חיה לא יחיה. באותה שעה היו ישראל יושבים ובוכים, היינו מקוים להקבץ עם כל בית ישראל, ועכשיו עזרנו לנו, היינו מקוים לאור ובא חושך, היינו מקוים לעמוד עם כל ישראל לתחיית המתים, עכשיו אבדה תקותנו, באותה שעה אמר הקב"ה לנביא, חי אני שאני מעמיד אתכם בתחיית המתים ומקבץ אתכם עם כל ישראל, שנאמר הנה אני פותח את קברותיכם (ילק"ש).

שנו רבותינו, בשעה שהפיל נבוכדנאצר הרשע את חנניה מישאל ועזריה בתוך כבשן האש, אמר לו הקב"ה ליחזקאל לך והחיה מתים בבקעת דורא. באו עצמות וטפחו לו לאותו רשע על פניו, אמר מה טיבן של אלו, אמרו לו חבריהם של אלו מחייה מתים בבקעת דורא. פתח ואמר אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין...

ר' יהודה אומר אמת משל היה. אמר לו רבי נחמיה אם אמת למה משל, ואם משל למה אמת, אלא באמת משל היה.

ר' אליעזר בנו של יוסי הגלילי אומר, מתים שהחיה יחזקאל הלכו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות. עמד ר' יהודה בן בתירא על רגליו ואמר, אני מבני בניהם והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם. ומאן נינהו מתים שהחיה יחזקאל.

אמר רב אלו בני אדם שמנו לקץ וטעו, שנאמר ובני אפרים שותלח בנו וגו' והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי ירדו לקחת את מקניהם ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ויבואו אחיו לנחמו.

ושמואל אמר אלו אנשים שכפרו בתחיית המתים, שנאמר ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה בית ישראל המה וגו'.

ר' ירמיה בר אבא אמר אלו בני אדם שאין בהם לחלוחית מצוה, שנאמר העצמות היבשות שמעו דבר ה'.

ר' יצחק אמר אלו בני אדם שחיפו את ההיכל כולו בשקצים ורמשים, שנאמר ואבא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל, וכתיב התם והעבירני עליהם סביב סביב.

רבי יעקב אמר אלו מתים שבבקעת דורא, ואמר ר' יוחנן מנהר אשל עד רבתי בקעת דורא היא, שבשעה שהגלה נבוכדנאצר את ישראל היו בהם בחורים שהיו מגנין את החמה ביפים, והיו כשדיות רואות אותם ושופעות דם זיבה, אמרו לבעליהם ובעליהם למלך, וצוה המלך והרגום, והיו עדיין שופעות דם זיבות, וצוה המלך ורמסום (סנהדרין צ"ב).

ז. תניא ר' אליעזר אומר, מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ומתו, מה שירה אמרו ה' ממית בצדקו ומחיה ברחמים רבים, ר' יהושע אומר שירה זו אמרו, ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל.

שלא תבוא הגאולה כבר נהיו מתים **יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ** [ח] **וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ נִגְזַרְנוּ** [מלשון כריתה (מ״צ)] **לָנוּ** ומה תועלת לנו עם הגאולה כי לא נחיה עוד שנית כשיחיו המתים (רד״ק, מ״ד): **יב לָכֵן הִנָּבֵא** שעתיד אני להחיותם שנית (רש״י) **וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אֲנִי פֹתֵחַ** בזמן הגאולה **אֶת־קִבְרוֹתֵיכֶם וְהַעֲלֵיתִי אֶתְכֶם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם** חיים וקיימים אתם **עַמִּי וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל** לא בגלגול דרך מחילות [ומכאן מוכח כי בחו״ל יחיו כמו מתי ארץ ישראל], וא״כ גם אתם תראו את הגאולה: **יג וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּפִתְחִי** בעת אפתח (ת״י) **אֶת־קִבְרוֹתֵיכֶם וּבְהַעֲלוֹתִי אֶתְכֶם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם** תדעו שאתם (מ״ד) **עַמִּי: יד וְנָתַתִּי רוּחִי בָכֶם וְחִיִּיתֶם** אתן בכם רוח החיוני רוח השכל שיתן בהם דעה ובינה והשכל ולא תחטאו עוד ותשארו חיים וקיימים **וְהִנַּחְתִּי אֶתְכֶם עַל־אַדְמַתְכֶם** הבטיחם שלא יגלו ממנה עוד **וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה** כי כולם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם, וכן אני הנאמן במאמרי **דִּבַּרְתִּי** הבטחתי **וְעָשִׂיתִי** וקיימתי **נְאֻם** אמר **יְהוָה** (רד״ק ומ״ד):

הלכות ספירת העומר

מצות עשה לספור שבע שבתות תמימות מיום הבאת העומר שנאמר (ויקרא כג, טו) **"וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהיינה", ומצוה למנות הימים עם השבועות שנאמר** (שם, טז) **"תספרו חמשים יום"** [א].

עיונים והארות

ח. העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אומרים יבשו עצמותינו... הנה אני פותח את קברותיכם - ויש לשאול, הרי אמרו שההרוגים האלו היו כופרים בתחיית המתים והכופר בתחיית המתים – אין לו חלק בתחיית המתים, וכיון שאמרו: "יבשו עצמותינו..." איך החיה אותם יחזקאל? ואפשר לומר, כי ההרוגים האלו סברו לאמר, שהתחיה תהיה לנפש, ולא לגוף, כי לא האמינו בזה, היתכן שגוף הנרקב יחזור לתחייה? וחשבו בדעתם שלעתיד יברא הקב"ה גוף חדש, ולכן אמרו: "יבשו עצמותינו", ולזה באה תשובת ה': "הנה אני פותח את קברותיכם, והעליתי אתכם מקברותיכם עמי", רוצה לומר אותם הגופים שירדו לקבריהם – אותם אני מעלה מהקברים (פתח השער – שער בת רבים).

ובזה אפשר להבין את המאמר המובא במסכת (סנהדרין צ.): שאלה קליאופטרה המלכה את רבי מאיר: יודעת אני שהמתים חיים, אלא כשהם עומדים – האם הם עומדים ערומים או בלבושיהם הם עומדים? אמר לה: קל וחומר מחיטה: ומה חיטה שנקברה ערומה יוצאת בכמה לבושים, צדיקים שנקברו בלבושיהם – על אחת כמה וכמה. אומר בעל "יד השער": שקליאופטרה שאלה, האם המתים יעמדו גם כן בגוף הנקבר או לאו, כי לא הבינה, איך יכול להיות, גוף שנרקב ישוב לתחיה, לכן הראה לה ראיה מהחיטה, אחר שהיא נרקיבת מצמיחה הגרעינים.

א. מצות העומר הקרבתו ביום שני של חג הפסח שהוא "ט"ז בניסן". בזמן שבית המקדש היה קיים היו מקריבים יתר על המוסף של כל יום כבש לעולה עם עומר התנופה, והוא מנחה של ציבור, ודוחה אפילו שבת.

העומר (שהוא עשירית האיפה) היה נקצר בעסק גדול. מערב יום טוב יוצאים שלוחי בית דין ועושים כריכות על גבעולים המחוברים לקרקע כדי שיהיה נוח לקצור, ובליל ט"ז אפילו בשבת היו נקצרים, וכל העיירות הסמוכים לשם מתכנסות למקום, וקוצרים שלש סאים בשלשה אנשים ובשלש קופות ובשלש מגלות. קצרוהו ונתנוהו בקופות, והביאוהו לעזרה וחבטוהו, וזורין ובוררין ולוקחין ומהבהבין

א. כתוב בתורה: (שם) **"וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום", ודרשו חז"ל: וספרתם לכם - שתהיה ספירת העומר לכל אחד ואחד, דהיינו שכל אחד יספור לעצמו.**
ממחרת השבת - היינו ממחרת יום טוב ראשון של פסח שהוא יום שבתון, ולכן מצות עשה לספור ספירת העומר החל מליל ט"ז בניסן עד גמר שבעה שבועות[ב].

עיונים והארות

אותן באור, ואחר שקולין אותן באור שוטחין הכל שהרוח תנשב עליו, וטוחנין השלש סאין ומנפין בשלש עשרה נפה, ומהכל מוציאין עשרון (כמדת העומר) למנחה.

הלכה למשה מסיני שהעומר יהיה משעורים, ולכתחילה היה צריך להביא את העומר ממקום הקרוב לירושלים, ובדיעבד ממקום אחר בארץ ישראל, והיה בא מן הלח ולא מן היבש (ואם לא מצא מביא מן היבש. מנחות ע"א.). הקרבת העומר התירה לאכול מהתבואה החדשה בכל חמשה מיני דגן, כמו שכתוב בתורה: "ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם", אמנם בזמן הזה שאין עומר קרב, אסור לאכול כל היום כולו מהתבואה החדשה עד ליל י"ז בניסן.

ב. נחלקו הראשונים האם גם בזמן הזה שאין קרבן עומר יש מצוה מן התורה בספירת העומר. הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ז הל' כד) כתב: מצוה זו של ספירת העומר מוטלת על כל איש מישראל בכל מקום ובכל זמן, ע"כ. משמע שסובר שאף בזמן הזה היא מצוה מן התורה.

ובספר המצוות (מצוה קס"א) מנה הרמב"ם אותה כא' מתרי"ג המצות וז"ל: מצוה זו היא שציונו לספור מקצירת העומר תשעה וארבעים יום. והוא אמרו יתעלה וספרתם לכם ממחרת השבת וגו'. ודע כי כמו שנתחייבו בית דין למנות שנות יובל שנה שנה שמטה כמו שביארתי במה שקדם כן חייב כל אחד ואחד ממנו למנות ימות העומר יום יום ושבוע שבוע. והוא שאמר תספרו חמשים יום ואמר שבעה שבועות תספר לך. וכמו שמצות מנין השנים מצוה אחת כמו שבארנו כן ספירת העומר מצוה אחת, וכן מנה אותה כל מי שקדמנו מצוה אחת.

ואל יטעך אמרם (מנחות ס"ו) מצוה לממני יומי ומצוה לממני שבועי ותחשוב שהם שתי מצוות כי כל חלק וחלק מחלקי מצוה שיהיו לה חלקים מצוה לעשות כל חלק ממנה. ואמנם היו שתי מצוות אילו אמרו מנין הימים מצוה ומנין שבועות מצוה, וזה מה שלא יעלם למי שלא יטעה אותם הדבור. כי אתה כשתאמר מצוה לעשות כך וכך הנה לא יתחייב מזה המאמר שהפעולה היא מצוה בפני עצמה. והראיה הברורה על זה היותנו מונים גם כן בכל לילה שהם כך וכך שבועות כך וכך ימים, ואילו היו השבועות מצוה בפני עצמה לא היינו מסדרין ענינה אלא בליל השבועות והיינו אומרים שתי ברכות על ספירת העומר ועל ספירת שבועי העומר. ואין הדברים כן אלא המצוה היא ספירת העומר יומי ושבועי כמו שתקנו וכו' עכ"ל.

אולם הר"ן (פסחים דף כח.) כתב: רוב המפרשים מסכימים שספירת העומר בזמן הזה שאין הבאה ולא קרבן אינה אלא 'מדרבנן בעלמא זכר למקדש'. וכתבו התוספות (מגילה דף כ: ד"ה כל): ולכן אחר הספירה אומרים 'יהי רצון שיבנה בית המקדש' וכו' לפי שאין בזה עשיית מצוה מן התורה, אלא אזכרה לבנין בית המקדש.

וע"פ הסוד בכתבי הקודש לרבנו האריז"ל לא מצאנו שכתב מה דעתו, ומנוסח הלשם יחוד שבסידור הרש"ש נראה גם כן שסובר דהוא מדאורייתא כמו שכתוב שם "הרינו באים לקיים מצות עשה דאורייתא".

וכתב הרב החסיד חו"ר מסעוד הכהן אלחדד זי"ע בספרו שו"ת שמחת כהן (סימן צ"ו דף ע"ז ע"ג) לעשות חילוק דאין הכי נמי דהרש"ש סובר כדעת רוב הפוסקים שהספירה בזמננו זה מדרבנן, אבל מה שכתב שהיא מדאורייתא כיון ששורשה במקום עליון הוא מדאורייתא ואף שחרב בית המקדש אין שורש המצוה יורד מדרגתו אלא נשאר השורש בשורשו. וז"ל, ועל שאלה הראשונה זאת אשיב בקיצור כי האמת הלכה רווחת דמצות ספירת העומר בזמן הזה היא דרבנן וכדפסק מרן ז"ל נגד דברי אבי העזרי שכתב רבינו הטור ז"ל דגם בזמן הזה היא דאורייתא וכשיטת הרמב"ם ז"ל כי רוב הפוסקים סבירא להו שהיא דרבנן והלכתא כוותיהו זה ברור באין תפונה (היינו בלי ספק). אמנם דברי מוה"ר שר שלום (שרעבי) ז"ל הוא מילין לצד עילאה ממלל בשורשן של יסודות הכוונה בגובה מרומים שבעוה"ר נחרב הבית ואין קרבן העומר בבחינת המעשה ממש למטה עם כל זה השורש לא יכזב בגבהי מרומים אשר לא יחסר כל טוב בבחינת המתייחס לשורש המצוה ההיא בתיקונה ובחינת המשכת המוחין ע"י הכוונה במחשבה ובדיבור המעולה מהמעשה אשר היה בו חילוף זמן וביטול אבל הכוונה והמחשבה והדיבור אינם מקבלים סוג החילוף והביטול בתיקונם בבחינה המיוחסת לשורש אליהם כמאז וכמקדם ואי לזאת עדיין יכולים ליחס במצות ספירת העומר בסדר הכוונה והמחשבה והדיבור גם בזמן הזה שהיא דאורייתא ואין לה יחס ושותפות עם סדר הגדה דליל ב' לבני חו"ל שהיא דרבנן ואין לה שום שורש מבחינת מצות עשה דאורייתא המתיחס אליה ביו"ט שני של גלויות כי היא מתורת מנהג, אבותיהם גם כי ידענו בקביעותא דירחא ואין שום ספק עם כל זה מתורת מנהג אם כן מצות ספירת העומר בזמן הזה וסדר הגדה דליל ב' של גלויות לא שוו בשעוריהם בכוונתן ובשורשן, ואם כן דברי מוה"ר שר שלום (שרעבי) ז"ל דברי אלקים חיים ודברי הרב תורת חכם (דף כ"ד) הוא בבחינת המתיחס לאותה מצוה בכל פרטיה. ובזאת ינוח לנו גם מ"ש מוה"ר שר שלום (שרעבי) ז"ל בהקדמת ד' כוסות דליל פסח דהקידוש הנאמר על כוס א' הוא דאורייתא יעו"ש והנה קיימא לן דקידוש יום טוב, היין הוא דרבנן לכולי עלמא ואיך יאמר נא מורינו ז"ל דהיא דאורייתא ולפי האמור ניחא ועיין בתורת חכם [דף מ"ו ע"ב) ודון מינה ואוקי באתרין ואת אשר נראה לי כתבתי ודו"ק עכ"ל.

ובטעם המצוה

בזוהר (אמור דף צז: אות קסב): כתוב 'וספרתם' וגו'. מה פירושו. ישראל כשהיו במצרים היו ברשות אחרת, והיו אחוזים בטומאה, כאשה זו היושבת בימי טומאה שלה. אחר שבני ישראל נימולו נכנסו בחלק הקודש שנקרא ברית. כיון

ב. "שבע שבתות תמימות וכו'" - דרשו חז"ל - שצריך שיהיו השבועות תמימות, ולכן יזהר כל אדם לספור תיכף ומיד בצאת הכוכבים היות וכתוב תמימות וכנ"ל, והואיל שצריך בלילה הראשון לספור תיכף בתחילת הלילה, הוא הדין בשאר הלילות, ובפרט שעל פי הסוד צריך ליזהר לספור מיד[ג].

ג. מצות ספירת העומר צריך לקיים אותה בעמידה שנאמר (דברים טז, ט) **"שבעה שבעת תספר לך מהחל חרמש בקמה", ודרשו חכמינו ז"ל אל תקרי בקמה אלא בקומה, דהיינו בעמידה. ואם מנה מיושב יצא יד"ח[ד]. וזקן או חולה שקשה להם לעמוד רשאים לספור העומר לכתחילה כשהם יושבים שכל שעת הדחק כדיעבד דמי[ה].**

ד. קודם ספירת העומר יאמר לשם יחוד וכו', ובלילה הראשון קודם שיספור טוב שיאמר פרשת העומר מפרשת אמור, וידבר וכו' כי תבוא אל הארץ וכו' עד מנחה חדשה לה', ואחר כך יאמר פרק י' דמנחות, ר' ישמעאל אומר העומר וכו', כמובא במחזורים[ו].

ה. כתב רבינו מהרח"ו בספר הכוונות: טוב לאדם לכוין במ"ט ימים אלו לתקן כל אשר חטא בכל השבע ספירות, והמשל בזה - בהיותו בשבוע א' יכוין לתקן מה שפגם וחטא בספירת החסד, ובשבוע ב' מה שפגם וחטא בספירת הגבורה, ובשבוע ג' וכו' ע"כ. ועוד כתב: גם ראיתי למורי ז"ל שהיה מקפיד וזהיר לומר אחר ספירת העומר מזמור "למנצח וכו' אלהים יחננו ויברכנו" כולו מעומד (וטוב לאומרו בצורת המנורה)**, ולכוין בכל יום מן המ"ט ימים מתיבה אחת ממ"ט תיבות שיש בזה המזמור[ז].**

עיונים והארות

שנתחזקו בה נפסקה הטומאה מהם, כאשה זו כשפסקו ממנה דמי טומאה שלה. אחר שפסקו ממנה מה כתיב (ויקרא טו, כח) 'וספרה לה שבעת ימים', אף כאן כיון שבאו בחלק הקודש פסקה הטומאה מהם, ואמר הקב"ה מכאן ולהלאה חשבון לטהרה וכו'. ולמה, כדי לטהר במים עליונים הקדושים דהיינו בהארת הבינה על ידי ספירת העומר, ואחר כך בשבועות לבא ולהתחבר במלך ולקבל תורתו. כי למקוה העליונה שהיא בחינת בינה צריך שבע שבועות ולא שבעה ימים.

והרמח"ל (חוקר ומקובל פ' יח) ביאר: מ"ט ימים של ספירת העומר, וביום נ' ניתנה התורה וכו', וכשם שיש מ"ט פנים טהור כן יש מ"ט פנים טמא, וכשישראל היו במצרים היו מלוכלכים במ"ט פנים טמא, והוצרכו לצאת מן הטומאה [קודם מתן תורה], והוציאם הקב"ה ע"י מ"ט פנים טהור וכו', ואת זה לעומת זה עשה אלקים, יצר טוב ויצר הרע, זה בטהרתו וזה בטומאתו, בבחינות מחולקים, כוחות הטומאה כנגד כוחות הקדושה, לכן כשרצה הקב"ה להכניע המ"ט פנים טמא, הוציא כנגדו השער הטהור והכניע [פנים אחד בכל יום ויום מפסח עד שבועות].

ג. בשו"ע (סימן תפ"ט סעיף א') כתב, בליל שני אחר תפילת ערבית מתחילין לספור העומר. ואם שכח לספור בתחילת הלילה, הולך וסופר כל הלילה. וכתב מו"ר חכם בן ציון אבא שאול בשו"ת אור לציון (ח"ג פט"ז הערה א) וז"ל, משמע מדברי מרן שאין הענין לספור מיד בתחילת הלילה משום זריזין מקדימין למצוות בלבד, אלא שלכתחילה יש לספור דוקא בתחילת הלילה. ולכן נקט מרן לשון דיעבד, שאם שכח לספור בתחילת הלילה הולך וסופר כל הלילה, שאין זה אלא בדיעבד שלא ספר מיד בתחילת הלילה.

וטעם הדבר נתבאר בספר אור לציון (תשובות ח"א חאו"ח סימן ל"ז), שמרן חשש לשיטת התוס' ור"ת במסכת מנחות (דף ס"ו ע"א ד"ה זכר), שגדר תמימות שנאמר בספירת העומר הוא שבכל לילה ולילה תהיה ספירה תמימה, והיינו לספור בתחילת הלילה. וכן היא דעת הרא"ש (בסוף מסכת פסחים סימן מ'), ע"ש. (וראה גם במ"ב בסימן תפ"ט ס"ק ב', שכתב דכל מה דאפשר לאקדומי מקדמינן. ובכה"ח שם אות י"ב כתב, שכל מה שמתאחר יותר, גורם אחיזה אל החיצונים ביותר, ע"ש. וראה גם במורה באצבע להחיד"א סימן ז' אות רט"ז). ועל כן יש להשתדל לספור בתחילת הלילה דוקא.

ד. שו"ע (שם) כ"כ הרא"ש בסוף פסחים (סי' מא) וכי מברכי מברכינן מעומד דת"ר בקמה תחל לספור (דברים טז ט) אל תיקרי בקמה אלא בקומה, וכתב הב"י בבדק הבית וכ"כ הרמב"ם ז"ל (בפרק ז' מתמידין ומוספין הכ"ג) ואין מונין אלא מעומד ואם מנה מיושב יצא.

וכתב בספר סדר היום (סדר ספירת העומר), ויספור מעומד כמו שלמדו (שם) מ"בקמה" אל תקרי בקמה אלא בקומה, וראו לומר אל תקרי מפני שהכתוב מיותר, כי ודאי קצירת העומר אינו אלא בקמה, אלא ודאי הכתוב בא ללמד ענין אחר לענין הספירה שהיא בסוף הפסוק, והשמיענו בזה שתי הדרשות שזכרנו. ועוד למדו בנין אב מכאן, כל מקום שנאמר "לכם", הוא מעומד. ונהגו הקהל לספור אחר "תתקבל", משום דכל הקהל נמצאים בבית הכנסת ו"ברוב עם הדרת מלך" (משלי יד, כח), כדמצינו קצירת העומר שהיה נקצר בעסק גדול, כדתנן (מנחות סה.) כל העיירות הסמוכות מתכנסות לשם. עכ"ל.

וכתב בספר המנהגים (טירנא הגהות המנהגים חג הפסח), אל תקרי בקמה אלא בקומה. עצת השם לעולם תעמוד (תהלים לג, יא), עצ"ת נוטריקון, **ע**ומר **צ**יצית **ת**פילין" עכ"ל.

ה. מו"ר מופת הדור בחזון עובדיה (שם הלכה ח).

ו. כ"כ הכה"ח (ס"ק ז) וקודם שיספור טוב לומר פרשת העומר בפרשת אמור וידבר וכו' כי תבואו אל הארץ וכו' עד מנחה חדשה לה' ואחר כך יאמר פרק יו"ד דמנחות רבי ישמעאל אומר העומר וכו'. ואחר כך יאמר נוסח זה הכתוב בסידור הרש"ש ז"ל, ונוהגין לאומרו חסידי בית אל יכב"ץ ההולכים על פי דברי האר"י ז"ל. וכו'.

ז. כה"ח (שם ס"ק ז) ואחר כך יאמר תפלת אנא בכח וכו' כולו בכל לילה, ואחר כך יאמר מזמור אלהים יחננו ויברכנו וכו'

ו. צריך כל אדם להזהר מאד שאחר הברכה והספירה של העומר יאמר "הרחמן הוא יחזיר עבודת בית המקדש למקומה במהרה בימינו", היות ודברים אלו לצורך גדול נתקנו, כי על ידי כן נתקן איזה תיקון מבחינת אור הפנימי, כידוע ליודעי ח"ן, ועל ידי הברכה עצמה אנו ממשיכים אור מקיף[ח].

ז. בליל ראשון של ספירת העומר נוהגים ליקח כל אחד חתיכת מלח בעת הספירה וקודם אומרים סדר קרבן העומר ככתוב בסידורים וסדר זה עושים גם ביום[ט].

ח. בליל שבעה לעומר צריך לומר "היום שבעה ימים לעומר שהם שבוע אחד", ואם שכח לומר שהם שבוע אחד אלא מנה ימים בלבד, יכול להמשיך לספור בשאר הימים עם ברכה[י].

עיונים והארות

כולו מעומד בכל לילה, וכשאומר המזמור יכוין בכל לילה תיבה אחת מן המזמור דהיינו בליל ראשון יכוין בתיבת אלהים ובליל שני יחננו וכו' עד תשלום מ"ט ימים, וכן יכוין בכל לילה אל אות אחת מפסוק ישמחו וירננו וכו' דהיינו בליל ראשון יו"ד של ישמחו בליל שני ש' של ישמחו וכו' עד תשלום מ"ט ימים, וכן כשאומר אנא בכח וכו' יכוין בכל לילה אל ר"ת של תיבה אחת דהיינו בליל ראשון יכוין אל א' של אנא ובליל שני ב' של בכח וכו' עד תשלום ששה ימים ובליל שביעי יכוין בראשי תיבות של הפסוק כולו דהיינו אבגית"ץ, וכן על זה הדרך בשבוע שני דהיינו בליל ראשון של שבוע שני יכוין באות ק' של ר"ת קבל ובליל שני ר' של רנת וכו' ובליל שביעי ראשי תיבות של הפסוק כולו דהיינו קר"ע שט"ן, וכן על דרך זה עד תשלום שבעה שבועות, כמבואר כל זה בשער הכוונות בענין ספירת העומר (דרוש י"א) ופרי עץ חיים (שער כ"ב פרק ג' ופרק ה') יעו"ש.

וכמו שביארנו בסידור רחובות הנהר (בהקדמות לספירת העומר) הנה נודע כי עיקר גלות מצרים היתה לסיבת הדעת דז"א, כי בו פגמו ישראל, וחזר ז"א לסוד העיבור דתלת כלילן בתלת תוך אימא עילאה, ואז נסתלק ממנו בחינת החסדים המתפשטים בגופו, ועלו למעלה אל הדעת שבו, במקום הגרון אשר שם יסוד דאימא תוך הז"א כנודע. ושם בגרון היא אחיזת מצרים במיצר העליון כמבואר בארוכה, ושם נאחז פרעה סוד העורף, וכן נאחזו שם ח"ו החיצונים, בלבושי המוחין של ז"א. וידוע הוא כי הדעת יש לו שתי בחינות, האחת למעלה במוח הדעת בראש ז"א, והשנית בבחינת התפשטותו למטה מן החסד ועד ההוד, וכללותם ביסוד, וכללות כללותם במלכות. וכן על זה הדרך הוא התפשטות הגבורות בנוקבא דז"א.

ומכיון שבגלות מצרים היה הפגם בדעת דז"א, לכן לא היו החסדים והגבורות מתפשטים למטה בגופא דזו"ן, אלא חזרו להסתלק ולעלות בשרשם, בדעת העומד בראש ז"א, ומזה נמשך גלות מצרים, כי כבר הודעתיך שהקלי' הנאחזות בגרון דז"א, שהוא מקום צר יותר מכל הגוף, הוא נקרא מצרים. ובהיותם מתעלמים שם, היו המצרים ופרעה מלכם נאחזים שם במקום העורף אשר באחורי הגרון, ולכן היו משעבדים לבני ישראל בגלותם, כי לא היו החסדים מתפשטים בגופא דז"א הנקרא ישראל, ולא היו מאירים להם זולתי אותם הלבושים של החסדים והגבורות, שהם עשרה אחוריים דיסוד דאימא שהם עשרה שמות אהי"ה בריבועם, שהם סוד עשרה דמים כנודע.

ח. כה"ח (שם). כ"כ מו"ר האר"י ז"ל בספרו שעה"כ (דף פה ע"ג) וז"ל: דע כי בזמן שביהמ"ק קיים על ידי קרבן מנחת השעורי' בלילה הזה היו יורדין בחי' החסדים והגבו' אל הדעת ומשם נתפשטו עד הגרון אבל עתה אין בנו כח להמשי' אור הפנימי כי אור הפנימי לא היה נמשך אלא על ידי קרבן השעורים כנז'. ואמנם עתה אנחנו צריכים שיתפשטו אלו החסד' והגבו' בגופא דז"א ובכל לילה ממ"ט ימי ספירת העומר אנחנו מורידים בחינ' החסד' והגבו' למטה כל מדריגה ובחינת' ביומו עד מלאת ימי העומר והנה כל כונתנו עתה אינו אלא בבחי' אור המקיף להמשיכו ולהוציאו דרך מוצאות הפה ואחר צאתו נעשה אור מקיף כנ"ל. וזה הוא סוד הברכה של ספי' העומר כי בבחי' דיבור והבל היוצא דרך הפה והוא בחי' אור המקיף כי אור הפנימי היה נמשך בזמן שבהמ"ק קיים ע"י קרבן העומר והנה עתה שנחרב בעוה"ר ואין בנו כח להמשיכו לכן אנו אומרי' אחר ברכ' העומר שהוא בחי' אור המקיף הרחמן הוא יחזיר לנו עבודת ב"ה למקומה ב"ב וע"י כך נתקן איזה תיקון בבחינ' אור הפנימי. ונמצא עיקר כל הכונ' היא באור המקיף כי עדיין לא יצא כלל אבל האור הפנימי כבר נכנס ואינו צריך רק התפשטות למטה בלבד ולכן כאשר תכוין בבחי' אור המקיף תכוין ג"כ להמשיך אור הפנימי אבל עיקר הכונ' תהיה באור המקיף כנז'. עכ"ל.

וכ"כ בספר משנת חסידים (מסכת העומר פרק ח, א), אחר כך יאמר בעודו עומד "הרחמן יחזיר עבודת בית-המקדש", להתפלל לה' שיבנה בית המקדש. לתקן פנימיות של כל הבחינות האלה על ידי מעשה הקרבת עומר שעורים, שהוא סוד חמש גבורות המתחילות להיכנס ביום ראשון דספירת-העומר, כי כן מנצפ"ך (גימטריא פ"ר) כפול, עם עשר אותיות וחמישה כוללים (גימטריא תקע"ה) של כל אות בחברתה, הוא מספר "שערה", שעתה שאין לנו קרבן אין לנו אלא כח הדיבור, סוד הבל מקיף. עכ"ל.

ט. דברי שלום (אות נ"ב). וכ"כ הרב הגדול המקובל רבי אברהם חמווי ז"ל בספרו דבק מאח (מערכת י, אות טז), ימי העומר, סגולה נפלאה בלילה ראשונה של ספירת העומר, יקח בידו מעט מלח, ויקרא עליו מזמורים אלו "שיר המעלות שמחתי באומרים לי" (תהלים קכב), ומזמור "שיר המעלות לדוד, ה' לא גבה לבי" (שם קלא), ומזמור "הנה מה טוב ומה נעים" (שם קלג). ואחר כך יאמר פרשת העומר, ואחר כך יאמר תפילה זו: "יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי, שבזכות ספירת העומר אשר ציויתנו בתורתך, ובזכות שמותיך הקדושים והטהורים היוצאים מהמזמורים הללו, מראשי תיבות ומסופי תיבות, ובזכות אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב, שיהיה זה המלח לי לשמי [עבדך פלוני בן אמתך פלונית. או לפלוני שירצה], ולכל מי שישא עליו המלח הזה, להיות לו למגן וצינה, מדבר, וממגפה, ומעין הרע, ומכל דבר רע, אמן כן יהי רצון". ואחר כן יתן המלח בידו ויספור העומר. וכן יעשה בכל ימי הספירה. ויזהר שלא ישים המלח על הארץ [ולא על השלחן] ושיהיה בידו בשעת הברכה, ואחר כך יהיה המלח הזה מסוגל הרבה לעין הרע מאוד, ויועיל כמו קמיע מומחה ופקיע. מספר כתיבת יד". עכ"ל.

י. בפרק רבי ישמעאל (סו.) אמר אביי מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי וכתבוהו הרי"ף (כח.) והרא"ש (סי' מ) בסוף

ט. אם שכח לספור ספירת העומר באחד מן הימים, סופר שאר הימים בלי ברכה, וזה דוקא אם דילג לגמרי, דהיינו שלא ספר לא בלילה ולא ביום[יא]. וכששכח לספור בלילה, יספור ביום בלי ברכה[יב], ובשאר הלילות הולך וסופר עם ברכה[יג].

י. אדם שמסופק אם דילג יום אחד ולא ספר, יספור שאר הימים עם ברכה, היות והוי ספק ספיקא[יד]. ומי ששכח לגמרי, טוב שישמע הברכה מחבירו ויבקש ממנו שיכוין לפטור אותו[טו].

יא. אדם ששואל את חבירו כמה ימי הספירה הלילה, יזהר חבירו לומר לו: אתמול היה כך וכך, שאם יאמר לו היום כך וכך ועדיין הוא לא ספר העומר, אינו יכול לחזור ולספור העומר עם ברכה[טז], ונכון ליזהר בזה כבר משעת פלג המנחה[יז].

יב. נשים פטורות ממצות ספירת העומר, ואם רצו לספור בלי ברכה - רשאות, והיותר טוב שלא יספרו כלל, מכיון שלפי הסוד אין לנשים לקיים מצות ספירת העומר[יח].

עיונים והארות

פסחים. וכ"פ השו"ע (שם סעי' א).

וכתב מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הלכה כז) אם ספר הימים ולא ספר השבועות, או שבועות ולא ימים, נחלקו בזה המהר"ש הלוי והכנסת הגדולה, דעת מהר"ש הלוי בתשובה (סימן ה) שלא יצא. וכן כתב הפרי חדש (סימן תפט סוף ס"א). והמגן שאול (סימן כ). אולם הכנסת הגדולה בהגהות בית יוסף (סימן תפט) חלק עליו ופסק דבדיעבד יצא. וכן כתבו המגן אברהם (ס"ק ד), והחק יעקב (ס"ק ח). ואם נזכר באותו לילה יחזור ויספור בלא ברכה, ואם לא נזכר עד הלילה שאחריו ימנה משם והלאה בברכה, כדין המסופק אם ספר העומר, שסופר בברכה מטעם ספק ספיקא. והוא הדין למי שטעה במספר הימים, ולא טעה במספר השבועות, או להיפך, שטעה במספר השבועות ולא טעה במספר הימים, שאם לא נזכר עד הלילה שאחריו, סופר מכאן ואילך בברכה.

יא. כן כתב בה"ג (הל' מנחות קלג ע"ג) שאם שכח לספור באחד מן הימים שלא יברך עוד בימים שלאחריו. כן כתבו התוספות בשמו בפרק רבי ישמעאל (שם) וטעמו משום דבעינן תמימות. וכ"פ השו"ע (שם סעי' ח).

יב. ב"י (ס' תפט) כתב בה"ג (הל' עצרת ל ע"ד) שאם שכח לברך כל הלילה שיספור ביום. כן כתבו התוספות בפרק רבי ישמעאל (מנחות סו. ד"ה זכר) בשמו וכתבו שכן נראה מדתנן (שם עא.) מצותו בלילה לקצור ואם נקצר ביום כשר אבל נראה לר"ת (ספר הישר חי"ד סי' תי) עיקר אידך סתמא דפרק ב' דמגילה (כ:) ומייתי לה בסוף פירקין (עב.) כל הלילה כשר לקצירת העומר ודייקינן מינה דקתני לילה דומיא דיום מה דיום בלילה לא אף דלילה ביום לא ומפני כך העלה הרא"ש בסוף פסחים (סי' מא), והר"ן (ז.) והמרדכי (סי' תתג) בפרק ב' דמגילה שאם שכח ולא ספר בלילה יספור ביום בלא ברכה.

להלכה פסק השו"ע (שם סעי' ז) שכח ולא בירך כל הלילה, יספור ביום בלא ברכה.

יג. כמבואר בתרומת הדשן בהערה הבאה, והביאו הכה"ח (ס"ק פ') ומ"ב (ס"ק ל"ד). וכתב הכה"ח ועל כן יש נוהגים דבכל יום אחר תפלת שחרית מגביה החזן קולו לספור מה שספרו בלילה וחוזרים לספור עמו גם הצבור כדי שאם שכח אחד לספור בלילה תעלה לו זו הספירה ולספור שאר הימים בברכה.

יד. כתוב בתרומת הדשן (ח"א סימן ל"ז) אם ספק לאחד אם ספר לילה אחד או לא יראה דיספור בברכה מכאן והלאה, ולא מיבעיא אם נזכר ביום ההוא שאז ודאי צריך לספור בלא ברכה מתוך הספק ושוב יספור בשאר לילות בברכה והכי נהגינן, אפילו בודאי שכח בלילה לספור וסופר ביום בלא ברכה סופר שוב בברכה דמיקרי שפיר תמימות הואיל ולא דילג יום אחד לגמרי, אלא אפילו לא נזכר הספק עד ליל השניה אף על פי כן סופר בברכה מתוך הספק ואף על גב דבודאי שכח יום אחד נהגינן כהלכות גדולות שכתב שכח יום אחד שוב אינו סופר, פירוש בברכה, דבלא ברכה מאי נפקא מינה. דלא כתוספות דפרק רבי ישמעאל ודלא כאשיר"י דשילהי פסחים, מכל מקום בספק מצינן למיסמך עלייהו ע"כ. וכ"פ השו"ע (שם סעי' ח). וכתב המ"ב (ס"ק ל"ח) דאיכא ספק ספיקא שמא לא דילג כלל ואת"ל שדילג שמא הלכה כאותן פוסקים דכל יום הוא מצוה בפ"ע. וה"ה בכל דבר שדינו לחזור ולספור בלי ברכה מחמת ספק, אם לא חזר וספר יספור שאר לילות בברכה (אחרונים).

טו. כה"ח (שם ס"ק ס').

טז. כתב הרמב"ם (תמידין ומוספין פ"ז ה' כה) אם מנה ולא בירך יצא וכן עיקר, ולפיכך צריך ליזהר מי ששואל אותו חבירו כמה ימי הספירה שיאמר לו אתמול היה כך וכך שאם אומר לו היום כך וכך, נמצא שכבר מנה ואינו יכול לחזור ולמנות בברכה, ודוקא כשהגיע זמן הספירה דהיינו בין השמשות אבל אם שאל אותו מבעוד יום ואמר לו כמה יהיה לנו מהספירה זה הלילה יכול לומר לו כך וכך הם ואין בזה חשש עכ"ל. והביאו השו"ע (שם סעי' ד').

וכ"פ מו"ר מופת הדור (שם הלכה כ"ד) וכתב שם עוד ומכל מקום אם ענה רק המספר של הלילה ההוא, ולא אמר תיבת "היום" יוכל לחזור ולספור בברכה. ואם בשעה שאמר היום כך וכך נתכוין בפירוש שלא לצאת ידי חובה, חוזר וסופר בברכה. וכן אם היה קורא בשלחן ערוך אחר השקיעה [קודם צאת הכוכבים], "היום יום אחד לעומר" יכול לחזור ולספור אחר צאת הכוכבים בברכה.

ואם אמר מחר כך וכך, נראה שיספור אחר כך בברכה. (ועיין בשו"ת ויען אברהם (סימן לה) מה שכתב בזה).

וכל זה קודם שיגיע למספר שבועות, אבל אם היה משבוע אחד ואילך, והשיב רק מספר הימים בלא שבועות, חוזר וסופר בברכה באותו ערב.

יז. כה"ח (שם ס"ק ב"ן) לפי השיטות שיוצאים בספירה מפלג המנחה.

יח. ג"ע החיד"א בספרו ברכי יוסף (סימן תפ"ט אות כ"ב) כתב להביא דברי הרמב"ם (פ"ז מהלכות תמידין ומוספין הכ"ד) והוסיף

יג. לפני שמברך צריך לדעת מקודם המספר של אותה הלילה, ולכתחילה לא יברך ויסמוך על מה ששומע מאחרים, דספירת ספק לאו שמיה ספירה, ובדיעבד יצא[יט].

יד. אונן שמתו מוטל לפניו, ולא ספר ספירת העומר לא בלילה ולא ביום, מכאן ולהבא יספור ללא ברכה. אמנם אם ביום לאחר הקבורה ספר בלא ברכה, מכאן ולהבא יכול לספור כל לילה בברכה[כ].

טו. אדם שבירך על ספירת העומר והיה בדעתו שהיום הוא למשל חמשה ימים לעומר, ובדיוק לפני שספר נזכר מיד שהיום ששה ימים לעומר, וסיים ששה ימים לעומר, אינו חוזר ומברך[כא].

טז. מי שמנה בראשי תבות, כגון שאמר היום י"ז לעומר, יספור בלא ברכה באותו יום, ומכאן ואילך בברכה[כב]. אמנם אם אמר לחבירו בליל ל"ג לעומר בא עימי הביתה ונשמח ונלמד כיון שהיום הוא ל"ג לעומר, כיון שלא כיון לחשבון יכול לספור בברכה[כג].

עיונים והארות

וז"ל: וכך כתב בזוה"ק ברעיא מהימנא פרשת אמור (דף צ"ז ע"א).

ולי נראה דאי נוהגות בלולב וכיוצא כרבנו תם, גם בספירה ינהגו כי אורחייהו. וכך כתב מגן אברהם (סימן תפ"ט ס"ק א').

והביאם כף החיים סופר (שם ס"ק ט'). ובלאו הכי כתב בשולחן שלמה (מביאו כה"ח הנ"ל) דעל כל פנים הנשים לא תברכנה אף על פי שמקלות לנהוג כדעת רבנו תם כיון דבודאי יטעו ביום אחד וגם על פי רוב אינן יודעות פירוש המילות עכ"ד.

ובזוה"ק פרשת אמור (צז ע"א) ברעיא מהימנא כתב דאין מקום לנשים לספור כלל ועיין שם שדבר זה לא ניתן להאמר בסברא אלא על פי המציאות שאין מקום לאשה לברך וטעם הדבר כתב שם וז"ל,

וספרתם לכם ממחרת השבת וגו', פקודא דא לספור ספירת העומר הא אוקימנא, ורזא דא ישראל אף על גב דאתדכו למעבד פסחא ונפקו ממסאבו לא הוו שלמין ודכיין כדקא חזי, ועל דא לאו הלל גמור ביומי דפסח דעד כען לא אשתלימו כדקא יאות, כאתתא דנפקא ממסאבו, וכיון דנפקא מתמן ולהלאה וספרה לה, אוף הכא ישראל כד נפקו ממצרים נפקו ממסאבו ועבדו פסח למיכל בפתורא דאבוהון מתמן ולהלאה יעבדון חשבנא למקרב אתתא לבעלה לאתחברא בהדיה ואינון נ' יומין דדכיו לאעלא לרזא דעלמא דאתי ולקבלא אורייתא ולמקרב אתתא לבעלה, ובגין דאלין יומין יומין דעלמא דדכורא לא אתמסר חושבנא דא אלא לגברי בלחודייהו, ועל דא חושבנא דא בעמידה איהו ומלין דעלמא תתאה בישיבה ולא בעמידה ורזא דא צלותא דעמידה וצלותא מיושב, עכ"ל.

ומהר"א מני ז"ל בספרו זכרונות אליהו (מערכת עי"ן חלק אור"ח אות ג') גם הביא הזוה"ק הנז"ל ופסק כמותו.

עוד עיין להרי"ח הטו"ב בשו"ת רב פעלים חלק א' בקונטרס סוד ישרים (סימן י"ב ד"ה ועוד) שפסק שעל פי רבנו האריז"ל אין לנשים לקיים מצות ספירת העומר וכל שכן שאינן רשאיות לברך על זה.

ועיין שעה"כ (דף פ"ה ע"ג) טעם על פי הסוד שנודע כי כל כוונת מצות ספירת העומר הוא בבחינת אור המקיף שעדיין לא יצא כלל אבל אור הפנימי כבר נכנס ואינו צריך רק התפשטות למטה בלבד ולכן כאשר מכוין בספירת העומר בבחינת אור המקיף צריך לכוין גם כן להמשיך אור הפנימי, אבל עיקר הכוונה צריכה להיות באור המקיף. ובזה יובן הטעם למה מצות ספירת העומר היא רק באנשים ולא בנשים, לפי שאין בחינה זו של אור המקיף נעשית אלא בפה הזכר ז"א שהוא בחינת דכורא עכ"ד.

נמצאנו למדים שעל פי רבנו האריז"ל אין לנשים לספור כלל ועיקר כיון שאינן אחוזות שם.

יט. כתב הטור בשם אבי העזרי והביאו השו"ע (שם בסעי' ה) אם אינו יודע החשבון, ופתח אדעתא דלסיים כמו שישמע מחבירו, ושתק עד ששמע מחבירו וסיים כמוהו, יצא. וכתב הכה"ח (ס"ק ע"ד) משמע בדיעבד, אבל לכתחילה לא יברך עד שיהיה לו בירור בשעת הברכה כמה צריך לספור אח"כ.

כ. כ"כ כה"ח (שם ס"ק פ"ה) ובחזו"ע (שם הלכה כב) והוסיף שם בחזו"ע שאם האונן רואה שישאר באנינותו לילה ויום, כגון שבית הקברות רחוק מן העיר, וכיוצא בזה, יספור ספירת העומר בלי ברכה, בעודו אונן, (לאחר שנמסר המת לחברה קדישא) ויועיל לו לספור בשאר הימים בברכה. וכ"פ כה"ח (ס"ק פ"ו).

כא. בטור הביא בשם אבי העזרי דלא יצא. אלא שבבית יוסף כתב דזה למאן דאמר ספירה בזמן הזה דאורייתא אבל לפי מה שכתבתי בשם הר"ן שרוב המפרשים מסכימים דספירת העומר עכשיו אינה אלא מדרבנן ספיקא במידי דרבנן לקולא ואינו חוזר ומברך יעו"ש.

וכ"פ השו"ע (שם סעי' ו) אם פתח ואמר: בא"י אמ"ה אדעתא דלימא היום ד', שהוא סבור שהם ד', ונזכר וסיים בה', והם ה'; או איפכא, שהם ד' ופתח אדעתא דלימא ארבעה, וטעה וסיים בה', אינו חוזר ומברך.

כב. כה"ח (שם ס"ק כ"ד) בשם אחרונים. וכן אם לא חזר באותו יום וספר בלא ברכה בשאר הימים יש למנות עם ברכה (מ"ב ס"ק ל"ח).

כג. מו"ר מופת הדור (שם הלכה כד) אם אמר לחבירו אחר שקיעת החמה של יום ל"ב לעומר, אל תאמר וידוי כי היום ל"ג לעומר, יוכל לחזור ולספור בברכה, שהרי לא ספר שבועות. ועוד שלא ספר המספר רק בראשי תיבות, ובזה יש לומר דלא יצא. ועוד שאין כוונתו לומר מנין ספירת העומר כלל, אלא לומר שהוא יום טוב כדי שלא יאמר וידוי (כנסת הגדולה). וכן עיקר. ועיין בשו"ת ויען אברהם (סוף סימן לה).

יז. קודם שקיעת החמה לא יאכל סעודה של יותר מכביצה פת (58 גרם) **כל עוד שלא קיים מצות ספירת העומר. אמנם אם התחיל בסעודה קודם לכן, והגיע זמן ספירת העומר, אינו צריך להפסיק סעודתו, ויספור כשיסיים הסעודה, ולכן אותם הנוהגים להתפלל כר' יהודה מפלג המנחה ומסיימים ערבית קודם השקיעה, ועושין כן גם בלילי שבתות, ורוצים לבא לביתם ולקדש מיד, יכולים לקדש מיד ולאכול פת, רק יזהרו לאכול פחות מכביצה, וימתינו עד שיגיע זמן הספירה ויספרו, ואחר כך יגמרו סעודתם**[נד].

יח. בכל ימי העומר כשאומרים ברכת כהנים טוב לומר למנצח בנגינות בצורת המנורה, ויצליח בכל מעשיו ולא יהיה ניזוק כל אותו היום[נה]**. ומה טוב העושים תיקון כרת בכל ליל שישי של ימי הספירה בכל שבוע ושבוע, כלומר בכל יום שאומרים ששה ימים לעומר או שבוע וששה וכו'**[נו].

יט. נוהגים לקרות מסכת אבות ופרק קנין תורה בשבתות שבין פסח לעצרת, בכל שבת פרק אחד, היות ורוב ענייני המסכת הם זירוז על שמירת התורה והמצוות[נז].

כ. נוהגים בכל תפוצות ספרד שלא לישא אשה בימי הספירה מפסח עד יום ל"ד בבוקר[נח]**, מפני שבאותו**

עיונים והארות

כד. כתב הרמ"א (שם סעי' ד') וכשהגיע הזמן, אסורין לאכול עד שיספור. ואפילו התחיל לאכול, פוסק וסופר; מיהו אם התחיל לאכול קודם שהגיע הזמן, אינו צריך להפסיק אלא גומר אכילתו וסופר אחר כך. וכתב המ"ב (ס"ק כג) וכשהגיע הזמן - ר"ל צאת הכוכבים. אולם כה"ח (ס"ק ס"ד) וש"ע הרב (ס"ק י"ז) כתבו בזמן השקיעה. ועיין בחזו"ע (שם הלכה כג הערה ל) בשם מרן החיד"א דהא דכתב הרמ"א כשהגיע הזמן לאו דוקא הוא אלא חצי שעה קודם.

וכתב שם עוד בחזו"ע ואם התחיל הסעודה לאחר שהגיע זמן הספירה, מן הדין אין צריך להפסיק, הואיל וספירת העומר בזה"ז הוא רק מדרבנן, אלא לאחר ברכת המזון יברך ויספור ספירת העומר. אבל מכיון שאין טורח כלל להפסיק בכדי לברך ולספור, ומה גם שלדעת הרי"ף והרמב"ם וראבי"ה ספירת העומר בזמן הזה דאורייתא, פוסק באמצע סעודתו לברך ולספור ספירת העומר, ואח"כ יגמור סעודתו.

כה. שלמי ציבור (אות ל"ו) בשם אגרת הרמב"ן. מועד לכל חי (ס' ה' אות כא). כה"ח (שם ס"ק ק"ט).

כו. מועד לכל חי (שפ אות כ"ד), כה"ח (שם ס"ק ק"ז) והכל לפי כוחו של אדם.

כז. ובן הביא הכה"ח (שם ס"ק ק"ח) וז"ל, ונוהגין בספרד לקרות מסכת אבות ופרק קנין תורה בשבתות שבין פסח לשבועות בכל שבת פרק אחד, וכתב הרב ישראל בן ישראל הטעם שקורין אותם באלו השבתות לפי שהם ימים מנויים למתן תורה ולכן נמנה אנחנו אלו הימים, כמו האוהב שהוא ממתין ביאת אהובו מן הדרך והוא מונה הימים והלילות עד שיבא, ורוב עניני המסכת הם הזירוז על קריאת התורה ומעשה המצוות, וגם זה הזמן שהוא זמן הקציר הוא מזומן ומוכן לנועע החלק המתעורר מן הנפש ולהטות אחר רוב התאוה ובקשת רוב ההנאות וצריך להשקיטו ולתקנו במה שיש בזאת המסכת מן המוסרים המביאין לפרישות והכנעת הנפש ושברונה ומניעתה מלבקש מה שיזיקנה כדי להציל אותה ולתקן נהיגת המדות להיותם הולכים על קו המוסר והדעת עכ"ד. ה"ר דוד אבורדהם (דף צ' ע"ב), שלמי צבור (דף רצ"ה ע"ד). וכן כתב בארחות חיים (דף ס"ו ע"ב אות ז') דיש מקומות קורין אבות בשבת שלאחר הפסח עד שבת שלפני שבועות יעו"ש. ובאשכנז נוהגין לומר פרקי אבות במנחה בכל שבתות השנה בימי הקיץ כמ"ש (לעיל סימן רצ"ב ובהגה שם סוף הסימן ועיין בדברינו לשם בס"ד). ועיין בסה"ק עדות ביעקב דרוש על פרקי אבות שמנהגי לדרוש בבית הכנסת בין פסח לעצרת לפי שיש בו דברי מוסר יעו"ש.

כח. טור שו"ע (ס' תצג סעי' א). וחזו"ע (יו"ט הלכות ספירת העומר וימי הספירה הלכה ל).

ועיין בכה"ח (שם ס"ק ה') מפני שבאותו זמן מתו תלמידי רבי עקיבא - ולסיבת היותן ממוחין דקטנות לכן היו מבחינת הדינין הקשין והיו קנטרנין ושונאין זה את זה כמו שאמרו ז"ל שלא היו נוהגין כבוד זה לזה (עין יבמות ס"ב ע"ב ובסוף מדרש קהלת), וכאשר באו ימי העומר שבין פסח לעצרת שאז הוא זמן קטנות והם ימי הדין ואז הוא זמן יניקת החיצונים לכן פגעה בהם אז מדת הדין של הקטנות על שלא נהגו כבוד זה לזה ומתו בימים ההם בהיותם קטנים ולא הגיעו להגדיל ולהאריך ימים לסיבה הנזכרת, ובבוא יום ל"ג לעומר אז נתגלה קטנות שני שהוא שם אכדט"ם והנה הוא חילוף שם אלהים (עיין לעיל סימן תע"ג אות ד') אשר הוא בחינת רחמים בסוד אלהים חיים ואז פסקו מלמות. שער הכוונות (דף פ"ו סוף ע"ד וריש דף פ"ז), פרי עץ חיים (שער כ"ב פרק ד). וכל זה שעושין זכר כדי להתרחק מהשנאה והקנאה והתאוה והגאוה והכבוד ולקנות מדת האהבה והענוה והשלום, ולכן כתב בשער הכוונות (דף א' ע"ג) להזהיר מאד בענין אהבת החברים העוסקים בתורה ביחד יעו"ש.

ועיין עוד מש"כ (שם ס"ק כ"ו) וז"ל, עיין בשער הכוונות (דף פ"ז ע"א) שכתב ובבוא יום ל"ג לעומר אז נתגלה קטנות שני של אימא שהוא שם אכדט"ם אשר באימא והנה הוא חילוף שם אלהים (עיין לעיל אות ה') אשר הוא בחינת רחמים בסוד אלהים חיים וכו', ולכן סמך אחר כך רבי עקיבא את ה' תלמידיו הגדולים מבחינת ה' גבורות דגדלות שהם כנגד ה' אותיות אכדט"ם שהם רחמים ואלו נתקיימו בעולם והרביצו תורה ברבים, והם רבי מאיר ורבי יהודה ורבי אלעזר בן שמוע ורבי שמעון ורבי נחמיה יעו"ש.

וכתבו האחרונים הובא במ"ב (ס"ק א) וכה"ח (ס"ק ב'), שאין חילוק בין נשואין של מצוה כגון שאין לו בנים או יש לו כי כן פשט המנהג במדינתנו שלא לחלק, ולהחזיר גרושה שרי שאינו כ"כ שמחה.

ועיין מ"ש מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם עמוד רנ"ו סוף הערה לח) וז"ל, ומכל מקום, חתן בחור ספרדי שלא קיים מצות פריה ורביה, שנרשם לנישואין בל"ג לעומר, מחוסר ידיעה,

זמן מתו עשרים וארבעה אלף תלמידי ר' עקיבא, ונהגו העם להתאבל עליהם ולהמנע משמחה[כט]. והיות וביום ל"ד פסקו מלמות, מותרים לישא מאותו יום ואילך, ואחינו האשכנזים נהגו לערוך נישואין כבר ביום ל"ג לעומר[ל].

כא. מותר לעשות אירוסין הנקראים תנאים בימי הספירה, אמנם ריקודים ומחולות של רשות אסורים בהחלט בימי הספירה[לא], ובכל שמחה של מצוה הנעשית בימים אלו, כגון מילה ופדיון הבן ובר מצוה וסיום מסכת, מותר לשמוע שירי קודש המלווים בכלי נגינה[לב]. ויש מחמירים ואוסרים בכלי תזמורת.

כב. נוהגים שלא להסתפר עד ל"ד בבוקר, אלא אם כן חל ל"ג לעומר בערב שבת שאז מסתפרין בו מפני כבוד השבת. ואחינו האשכנזים נהגו להסתפר ביום ל"ג לעומר[לג]. אמנם לפי הסוד אין איסור הגילוח משום אבלות, אלא יש סוד בדבר שאין לגלח עד ערב שבועות, וכן ראוי לכל ירא שמים לנהוג כן, ואם חל ערב שבועות ביום שבת, מותר לגלח ביום מ"ח לעומר[לד].

עיונים והארות

ושלח הזמנות לכלולותיו, רשאים לערוך לו חופה וקידושין בל"ג לעומר, כיון שמעיקר הדין רבו הפוסקים המתירים נישואין למי שלא קיים מצות פריה ורביה, אפילו בימי הספירה, וכמו שכתבנו לקמן בשם הרדב"ז חלק ב (סימן תרפז). וכ"כ הכנסת הגדולה (סימן תצג בהגה"ט) בשם הרב מהר"ם די לונזאנו. וכ"כ הפרי חדש (סימן תצג). והגאון רבי זלמן בשלחן ערוך (סימן תצג סעיף ג). וישועות יעקב (סימן תצג סק"א). ועיין מה שכתבנו בשו"ת יביע אומר חלק ה (חאו"ח סימן לח). ובמילואים שבסוף הספר (עמוד שמט). ובשו"ת עמק יהושע ח"ב (חאו"ח סי' מב). ע"ש.

עוד כתב (שם הלכה לא) וז"ל, מעיקר הדין מי שלא קיים פריה ורביה, (דהיינו שאין לו בן ובת), יכול לישא אשה בתוך ימי הספירה, ומכל מקום נהגו שלא לישא אשה כלל עד ל"ד לעומר, ואין לשנות המנהג. אולם אם יש שעת הדחק גדול יש להסתמך על עיקר הדין ולהתחשב בזה בתור הוראת שעה, כדי להתיר הנישואין.

כט. ובחק יעקב (אות ג) הביאו כה"ח (שם ס"ק ו) וז"ל, ובשבלי הלקט וברבינו ירוחם כתבו עוד שני טעמים, אחד לפי שמשפט רשעים בגיהנם לרבי יוחנן בן נורי מפסח ועד עצרת (עדיות סוף פרק ב'), ועוד שהם ימי דין על התבואה שלכך העומר היה בא מן השעורים יעו"ש.

ל. רמ"א (שם).

לא. שו"ע (שם). שמא יקדמנו אחר. וכתב המ"ב (ס"ק ג') ומותר לעשות ג"כ סעודת אירוסין ועכשיו שאין מקדשין אלא בשעת נישואין מ"מ מותר לעשות שידוכין ולעשות סעודה אבל לעשות ריקודין ומחולות נהגו איסור וכ"ש בשאר ריקודין ומחולות של רשות בודאי יש ליזהר.

וכ"כ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הלכה לב) מותר לעשות אירוסין הנקראים בזמנינו "תנאים" או "שידוכין", בימי הספירה, וימעיטו בשמחה, שיהיו רק משוררים בפה, ולא בכלי שיר ומותר לחלק מגדנות ומיני מתיקה. אבל ריקודים ומחולות של רשות אסורים בימי הספירה.

לב. כן כתב מו"ר חכם בן ציון אבא שאול בשו"ת אור לציון (ח"ג פי"ז תשובה א) וכתב שם במקורות וז"ל, במג"א סימן תצ"ג ס"ק א' כתב, לעשות ריקודין ומחולות של רשות נהגו לאסור. וכן כתבו האחרונים. ונראה שאעפ"כ לכבוד ברית מילה או בר מצוה יש להתיר. שמלבד שעצם איסור ריקודין ומחולות לא הוזכר כלל בדברי מרן, ולמרן לא אסור אלא נישואין ותספורת, וא"כ לא היה לנו לאסור לבני ספרד ריקודין ומחולות בימי העומר, ובפרט למי שקשה לו בלא זה, ולא היה מנהג בני ספרד כדעת המג"א, נראה שאף להמג"א בכהאי גוונא שרי. שהרי אף בתספורת שאסורה בימי העומר, כתב הרמ"א שם בסעיף ב', שמי שהוא בעל ברית מותר להסתפר בימי ספירה לכבוד המילה, א"כ הוא הדין שמותר לנגן בכלי שיר לכבוד המילה, כיון שהיא שמחה של מצוה, וכלשון המג"א שם שנהגו לאסור ריקודין ומחולות של רשות, ומשמע של רשות דוקא ולא של מצוה. והוא הדין לענין בר מצוה שיש להתיר ללא חשש לנגן בכלי שיר לכבוד שמחת מצוה זו.

לג. שו"ע (שם סעי' ב'). והטעם כתב הב"י בשם ה"ר דוד אבודרהם (עמ' רמה) בשם אבן הירחי (המנהיג הל' ארוסין סוס"י קו) משמו של הרז"ה וכ"כ ג"כ הר"י ן' שועיב (שם) וז"ל שמעתי שיש במדרש שמתו מפסח עד פרוס העצרת והוא ט"ו יום קודם העצרת כאמרם (שקלים פ"ג ה"ד) [עד] פרוס הפסח פרוס החג שהם חמשה עשר יום בניסן ובתשרי וכשתסיר חמשה עשר יום מארבעים ותשעה יום נשארו שלשים וארבעה והנה הם שלשים ושלשה שלמים ומגלחים ביום ל"ד בבוקר כי מקצת היום ככולו עכ"ל.

לד. כן הביא הכה"ח (שם ס"ק י"ג) בשם האר"י ז"ל וז"ל, והאר"י ז"ל לא היה מגלח ראשו אלא בערב פסח ובערב חג השבועות ולא היה מגלח לא ביום ראש חודש אייר ולא ביום ל"ג לעומר בשום אופן. שער הכוונות (דף פ"ו ע"ד), פרי עץ חיים (שער כ"ב פרק ד). וכן כתב הנהר שלום (דף כ"ה ע"ד) דצריך ליזהר מאד שלא לגלח בשום אופן אלא ביום מ"ט וכמנהג האר"י ז"ל ולא כמו שכתבו קצת המקובלים לגלח במ"ח ויעו"ש טעם בסוד. וכן כתב הברכי יוסף (אות ו) ובספרו מורה באצבע (אות רכ"א) יעו"ש. וכתב עוד שם הנהר שלום דגם לחתן לא התרתי לגלח קודם שבועות בכמה ימים. וכן כתב המורה באצבע שם. וכן כתב באגרות הרמ"ז (סוף סימן ב') שלפי מנהג האר"י ז"ל אפילו אם יזדמן ברית מילה אין להסתפר בכל זמן העומר, שערי תשובה (אות ח'). וכתב עוד שם הנהר שלום דנסתפקתי אם חל יום מ"ט בשבת אם מותר לגלח במ"ח ולא אפשיטא לי ולולי שהכרחוני כמעט לא הייתי מגלח. והביא דבריו המורה באצבע שם וכתב וכן עיקר לגלח בערב שבת שלא יכנס לחג כשהוא מנוול יעו"ש.

ועיין בשו"ת אור לציון (שם תשובה ו בהערה) שכתב וז"ל, שבדברים שאפשר בידו לנהוג כן, יש לנהוג כדברי האריז"ל, וכגון המנהג שלא להסתפר בימי העומר, ע"ש. וראה גם בספר ארץ חיים בקונטרס הכללים (כלל י"ג), וכן בדבריו (סימן תצ"ג סעיף ג') לענין תספורת בימי העומר כדעת האריז"ל, ע"ש.

כג. יש מקומות שנהגו שלא ללבוש שום בגד חדש שיש צורך לברך עליו שהחיינו, ויש מקילין בזה, וטוב להזהר בזה ממידת חסידות. אמנם לברך שהחיינו על פירות אפשר, ואין להחמיר בזה[לה].

כד. יום ל"ג בעומר יום פטירת רשב"י, ונהגו להרבות בשמחה ביום זה, ויש נוהגים לערוך לימוד מיוחד ביום זה כמו שסידר הרי"ח טוב, ומנהג יפה הוא. ויש נוהגים לעלות על קבר רשב"י במירון ולשמוח ולרקוד לכבוד התנא רשב"י, וזכות גדולה היא, אמנם במקום גילה שם תהא רעדה. ורבינו האר"י ז"ל העלה את בנו ועשה לו "חאלקה" ביום ל"ג לעומר, וכן כיום נוהגים ביום זה לקחת הילדים הקטנים ולגלח שערות ראשם ולקיים מצות הנחת הפאות, ומנהג יפה הוא[לו].

עיונים והארות

וכן יש לנהוג, שלא להסתפר בימי העומר עד ערב חג השבועות.

ועל כל פנים אין שער הזקן בכלל זה, שכן הטעם בסוד הוא משום שהם ימי דין, כמבואר בשעה"כ שם, (וראה גם בפע"ח שער כ"ב פרק ז' ובנה"ש דף כ"ה ע"ד), ועיקר הדינין בשערות הראש, (וראה בשעה"מ פרשת קדושים), ועל כן המסדר זקנו במשך כל השנה, וכמ"ש הגרי"ח בתשובתו בשו"ת רב פעלים (ח"ד קונטרס סוד ישרים סימן ה'), שעל המדה אין לחוש, הרי שלאחר ל"ד בבוקר שכבר אין קפידא מצד ימי העומר, רשאי לסדר את זקנו. והוא הדין לגילוח הזקן באופן המותר, עכ"ל.

לה. כתב מו"ר חכם בן ציון (שם תשובה ב) מותר לקנות או לתפור בגדים חדשים בימי העומר ולברך עליהם ברכת שהחיינו. וכן אפשר לברך ברכת שהחיינו על פרי חדש, ואף בימות החול. וכתב שם במקורות וז"ל, הגאון רבי חיים פלאג'י בספר מועד לכל חי (סימן ו' אות י"ב) כתב, שמנהג טוב שלא לחדש מלבוש בימי העומר. וכן כתבו עוד אחרונים. ויש שהחמירו שלא לברך שהחיינו אף על פרי חדש. אולם נראה שהעיקר להלכה שאין צריך להזהר מלברך ברכת שהחיינו בימי העומר, בין על בגד חדש, ובין על פרי חדש. וכן נראה מדברי מרן, שרק לענין בין המצרים כתב (סימן תקנ"א סעיף י"ז), שטוב להזהר שלא לומר בהם שהחיינו, אבל לענין ימי העומר לא כתב מרן בסימן תצ"ג אלא שנהגו שלא לישא אשה ושלא להסתפר. ועל כן אין צריך להחמיר בזה, ואפשר לקנות ולתפור בגדים חדשים ולברך עליהם שהחיינו. וכן על פירות חדשים. וכן כתב במאמר מרדכי (שם ס"ק ב'), והביאו להלכה במ"ב (ס"ק ב'). וכן כתב בכה"ח (שם אות ד') שכן מורים בי מדרשא, ע"ש. ואף שיש כתבו שלא לברך שהחיינו בימי העומר מלבד ביום שבת קודש, נראה שאין צריך להחמיר בזה, ואפשר לברך שהחיינו אף בימות החול. וה"ה שאין חשש לקנות בימי העומר אף דברים גדולים, ולא נאסרו בימי העומר אלא נישואין ותספורת בלבד.

וכ"פ מו"ר מופת הדור בחזון עובדיה (שם הלכה ל"ד) אולם לענין בגדים כתב שטוב לחוש ממדת חסידות לא לחדש וז"ל, מותר לברך ברכת שהחיינו על פרי חדש בימי הספירה. ואף מי שנהג שלא לברך שהחיינו בימי הספירה מטעם אבלות, אין צריך התרה כדי לבטל מנהגו. אולם לענין לבישת בגד חדש בימי הספירה, טוב לחוש ממדת חסידות למה שכתב הגאון רבי יוסף יוזפא בספר יוסף אומץ (סימן תתמה), שמיום ראש חודש אייר ואילך נוהגים להחמיר שלא ללבוש בגד חדש. וכשיש צורך, יש להדר ללבוש הבגד החדש בשבת שבתוך ימי הספירה, ויברך עליו שהחיינו. ובמקום שמחת בר מצוה או ברית מילה בימי הספירה, יש להקל בזה פשיטות.

לו. כתב הרמ"א (שם סעי' ב) ומרבים בו קצת שמחה. וכתב הכה"ח (ס"ק כ"ו) וז"ל, עיין בשער הכוונות (דף פ"ז ע"א) שכתב ובבוא יום ל"ג לעומר אז נתגלה קטנות שני של אימא שהוא שם אכדט"ם אשר באימא והנה הוא חילוף שם אלהים (עיין לעיל אות ה') אשר הוא בחינת רחמים בסוד אלהים חיים וכו', ולכן סמך אחר כך רבי עקיבא את ה' תלמידיו הגדולים מבחינת ה' גבורות דגדלות שהם כנגד ה' אותיות אכדט"ם שהם רחמים ואלו נתקיימו בעולם והרביצו תורה ברבים, והם רבי מאיר ורבי יהודה ורבי אלעזר בן שמוע ורבי שמעון ורבי נחמיה יעו"ש.

וכתב עוד שם בשער הכוונות ענין מנהג שנהגו ישראל ללכת ביום ל"ג לעומר על קברי רשב"י ורבי אלעזר בנו אשר קבורין בעיר מירון כנודע ואוכלין ושותין ושמחים שם, אני ראיתי למורי ז"ל שהלך לשם פעם אחת ביום ל"ג לעומר הוא וכל אנשי ביתו וישב שם שלשה ימים ראשונים של השבוע ההוא, וזה היה פעם הראשונה שבא ממצרים, אבל אין אני יודע אם אז היה בקי ויודע בחכמה הזו הנפלאה שהשיג אחר כך, וה"ר יונתן שאגי"ש העיד לי שבשנה הראשונה קודם שהלכתי אני אצלו ללמוד עם מורי ז"ל שהוליך את בנו הקטן שם עם כל אנשי ביתו ושם גילחו את ראשו כמנהג הידוע ועשה יום משתה ושמחה, גם העיד ה"ר אברהם הלוי כי בשנה הנזכרת הלך גם הוא שם והיה נוהג לומר בכל יום בברכת תשכון נחם וכו' וגם בהיותו שם אמר נחם וכו', ואחר שגמר העמידה אמר לו מורי ז"ל כי ראה בהקיץ את רשב"י ע"ה עומד על קברו ואמר לו אמור את האיש הזה אברהם הלוי כי למה אומר נחם ביום שמחתינו ולכן הוא יהיה בנחמה בקרוב (ועיין ברכי יוסף אות ד' שכתב אפשר דהקפידא היא שהיה שם על ציון רשב"י והראיה שלא נענש מקודם כשאמר בשנים שעברו יעו"ש), ולא יצא חודש ימים עד שמת לו בן אחד וקבל עליו תנחומין, וכתבתי כל זה להורות כי יש שורש במנהג הזה הנזכר, ובפרט כי רשב"י ע"ה הוא מה' תלמידיו הגדולים של רבי עקיבא ולכן זמן שמחתו ביום ל"ג לעומר כפי מה שביאר לעיל ביום ל"ג לעומר עכ"ל. וכן כתב בספר פרי עץ חיים (שער כ"ב פרק ו'). וכתב שם בפרי עץ חיים והטעם שמת רשב"י ביום ל"ג יעו"ש. וכן כתב הברכי יוסף שם. וכן כתב ה"ר זלמן בסידורו דיום ל"ג בעומר הוא יום פטירת רשב"י ע"ה. וכן כתב הרב בני יששכר (חלק א' מאמרי חודש אייר מאמר ג' אות ב' ואות ו'). וכן כתב חיי אדם (כלל קל"א אות י"א) דביום ל"ג הילולא דרשב"י ולכבודו נוהגין קצת שמחה יעו"ש. והוא על פי מה דאיתא בזוהר הקדוש פרשת ויחי דף רי"ח ע"א ופרשת האזינו סוף אדרא זוטא דף רנ"ו ע"ב דיום פטירת רשב"י ע"ה קרי ליה הילולא יעו"ש. אכן מדברי שער הכוונות הנ"ל משמע דהשמחה היא משום דבאותו יום סמך רבי עקיבא את חמשה תלמידיו ורשב"י ע"ה הוא מתלמידיו הגדולים. וכן כתב הברכי יוסף בספרו טוב עין (סימן ח"י אות פ"ז) ובמראית העין בליקוטים שבסוף הספר (סימן ז' אות ח') יעו"ש. ואפשר דהא והא איתא. ועיין בסה"ק חפץ בחיים (דרוש ל"ג לעומר) מה שכתבתי עוד בזה יעו"ש:

דרוש לספירת העומר

מעלת ימי ספירת העומר

הנה עתה אנחנו נמצאים בימי הספירה שבהם עם ישראל עוסקים בכל שבת ושבת בלימוד פרקי אבות כדי לקנות מדות טובות, לתקן את עצמנו, כדי שנהיה כלים ראויים לקבלת התורה הקדושה.

ורבותינו אמרו לעולם יקנה האדם מנעלים לרגליו, הסבירו זה ע"ד החסידות כי נעל מלשון מנעול, לרגליו-"להרגליו", שצריך האדם לקשור ולנעול את הרגליו הרעים ולהסירם ממנו עד שיעזוב אותם לגמרי. וכן הפוך אם יש לו הרגלים ומידות טובות יקנה להם מנעול שלא יברחו ממנו.

הימים האלו ימי ספירת העומר ימים קדושים מאד מאד, שבכל יום ויום האדם קונה אור לנשמתו. כתוב (ויקרא כג טו): "וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה, שבע שבתות תמימות תהיינה", "וספרתם"-מלשון ספיר ויהלום, כאבן טובה שמלטשים אותה, כן אנחנו מנקים ומלטשים את נשמתנו להאיר ע"י מצות הספירה את האור שמתנוצץ באותו יום. הקב"ה ציוה אותנו במוצאי יו"ט ראשון של פסח להקריב קרבן עומר, "והעומר עשירית האיפה" (שמות טז, לו), והיה בא מן השעורים, והיה נקצר במוצאי יו"ט אפי' שחל בשבת, ולהביא אותו למקדש ולהבהב אותו באור ולנפות אותו בי"ג נפה ולהקריב ממנו קרבן "מנחת שעורים". למה דוקא שעורים? כי זה מאכל בהמה, כל זמן שעם ישראל לא קבלו את התורה נחשבים בהמה, אח"כ כשקבלנו את התורה בחג שבועות אנחנו מביאים שתי הלחם של "חיטים", שזה מאכל של בני אדם, ונחשבים אנחנו כבני אדם, ועכשיו עושים הכנה ליום מתן תורה, וכל יום סופרים היום יום אחד לעומר, וכן הלאה, עד שאנחנו מגיעים ליום הגדול והקדוש יום המיועד מתן תורה.

למעשה כשאדם מחכה לחתונה הגדולה לשמחה הגדולה הוא סופר בצורה אחרת, משל אם יש חמישים יום הוא סופר עוד ארבעים ותשעה יום, עוד ארבעים וחמשה יום, עוד ארבעים יום, עוד שלושים יום. מדוע אנחנו סופרים היום יום אחד, שני ימים, שלושה ימים. אלא צריך לדעת שכל יום ויום שאנחנו סופרים אדם קונה לעצמו עוד קדושה, עוד אור, א"כ עצם הספירה שאדם סופר כך וכך לעומר בכל יום מקיים מצוה, והיא המטרה, כל יום הוא מטרה וענין בפני עצמו, מפני שהוא מכין את עצמו לקבל את התורה, כשיצאנו ממצרים יצאנו מהטומאה, אבל זה לא מספיק, צריך להיות ראוי להיות כלי לקבל קדושה, וכיצד נעשה את זה? ע"י שסופרים כל יום ספירת העומר, מוסיפים אור ותעצומות בנשמה וכל אחד מכין את עצמו להיות כלי ומרכבה לשכינה.

"לפני מ"י אתם מטהרים ומי מטהר אתכם" (יומא פה:), מ"י זה גימ' חמישים שהוא יום חג שבועות. בימים שלפני מ"י אתם מטהרים מוספים קדושה וטהרה, ו"מי" יום החמישים מטהר אתכם, זה יום חג השבועות, שהוא שיא המעלה והאור הגדול, שזה הכתר העליון, וזו הזכות הגדולה ביותר שיש בעולם, כמ"ש הזוה"ק שהימים הללו הם כמו האשה שאינה טהורה שהיא סופרת שבעה ימים נקיים להטהר לבעלה, כן עם ישראל צריכים לספור לא שבעה ימים, אלא שבעה שבועות, כדי לטהר ולזכך את נשמתם לטבול במקוה העליון. אבל האשה מספיק לה שבעה ימים שטובלת במקוה התחתון, ולכן אומר הזוה"ק מי שהחסיר יום אחד ולא ספר לא ביום ולא בלילה, לית דין מסטרא דטהור, אם אדם לא ספר בלילה יכול לספור ביום בלא ברכה ומכאן ואילך יכול לברך. אם הפסיד גם ביום כבר לא יכול לברך. ולפי הזוהר זה חמור מאד, ועוד אומר הזוה"ק מילים חמורות, לית הוא כדאי לקבל אורייתא, אינו כדאי לקבל את

עיונים והארות

עוד כתב שם (ס"ק כ"ז) יום ל"ג לעומר ירבה שמחה לכבוד רשב"י זי"ע כי הוא יומא דהלולא דיליה ונודע שרצונו הוא שישמחו ביום זה כידוע ממעשה מה"ר אברהם הלוי ז"ל ומעשים אחרים אשר שמענו ונדעם מפום רבנן קדישי, ויש מי שנהג לעשות לימוד בליל ל"ג לעומר בי עשרה ללמוד שבחי רשב"י המפוזרים בזוהר ואדרא זוטא והוא מנהג יפה. מורה באצבע (אות רכ"ג). וכן כתב בספרו טוב עין (סימן ח"י דף ב"ן ע"ד).

התורה. והטעם, כי בכל יום ויום אנחנו מכינים את עצמנו לקבל את התורה בתיקון המידות שלנו, השבוע הראשון אנחנו מתקנים את החסד, לא להיות אכזרי, ולעשות חסדים, שבוע שני מידת הגבורה, כל שבוע מידה אחרת.

וכתב החסיד רבי ישראל מסלנט זצ"ל, שבכל יום מימי העומר יקבל כל אחד על עצמו להתעלות באחד ממ"ח דברים שהתורה נקנית בהם, כפי שאמר לנו התנא באבות פ"ו, וביום הארבעים ותשעה יחזור על כולן.

ולכן עתה צריך שנמסור עצמנו חזק ללימוד התורה, ולהסיח דעתנו מכל עניני העוה"ז, כדי שנזכה לכתרה של תורה.

ולכן בימים אלו נעסוק במוסרים בספר "אבות", וכן בספר משלי, ובמ"ח קנינים שהתורה נקנית בהם, כדי שנזדכך לקבלת התורה, ונקנה אותה ע"י הלימוד והחזרות בקנין גמור ושלם.

וזה שנאמר "וספרתם לכם ממחרת השבת", כלומר לאחר ששבתה ועזבה אותנו הזוהמא של הטומאה הגדולה, עתה אפשר כבר לספור הימים, להתקדש ולהכנס אל הקודש פנימה.

והנה מצות ספירת העומר מעלתה אדירה וגדולה, כי היא הדרך והמסלול לעלות דרכה במסילה העולה בית אל להגיע ולהשיג האורות הגדולים העליונים והחשובים דפרצוף הבינה העליונה והחכמה העליונה, ואז נזכה לקבלת התורה.

ועוד יש בה שמירה גדולה מרוחות רעות וממקרים רעים ואסונות, וכל מיני מלחמות ואסונות וכו', ר"ל.

ולכן בימים האלו אומר מו"ר הרש"ש זי"ע, הם נקראים ימי הקטנות ימי יניקה, כאדם שנולד מחדש ומכין את עצמו לקבל מוחין גדולים כדי לקבל את התורה הקדושה, וכמ"ש (משלי כב, ו): "חנוך לנער ע"פ דרכו", בדרך שאדם מתנהג בימים האלו, כך מתנהג כל השנה, שבעת ימי הפסח הם ימים שאדם מבטל ממנו כל היצר הרע, שלא אוכל חמץ, וכמו שאמר רבנו האר"י שמי שנזהר בפסח מחמץ כל שהוא מובטח לו שלא יחטא כל השנה ולא ינזק, ולכן בימים הקדושים האלו צריכים לדעת איך להתנהג, ושישמור עצמו מכל חטא.

מעלת מצות העומר עצומה, וכמה פעמים ראינו שהעומר הציל את עם ישראל.

כתוב במדרש (ויק"ר כ"ח ה) ריש לקיש אמר: לעולם אל תהי מצות העומר קלה בעיניך, כלומר שאינה אלא עשרון ומשל שעורים, שהם מאכל בהמה בלבד... אמר רבי אבהו ורבי סימון ורבי יהושע בן לוי מצות העומר היא שעמדה להם בימי גדעון השופט, להנצל במלחמה מן המדינים שעמדו אז על ישראל לשלול ולהשחית את יבוליהם שבשדות בימי טרם קציר, כמ"ש (שופטים ו, ג-יא) "והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם ועלו עליו. ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ עד בואך עזה, ולא ישאירו מחיה בישראל ושה ושור וחמור... ויזעקו בני ישראל אל ה'... ויבוא מלאך ה' וישב תחת הָאֵלָה אשר בעפרה אשר ליואש אבי העזרי, וגדעון בנו חובט חטים בגת להניס מפני מדין", (ומביא במעם לועז: יש מפרשים, שכיון שהיה הדבר ביום ב' של פסח והיינו בחול המועד לכן עשה שינוי שהיה חובט תבואתו במקלות, שהדין הוא שאין קוצרים תבואה במועד ואפילו בדבר האבד, אלא ע"י שינוי, וכן אסור לדוש בפרות, וזהו שמבאר הכתוב שהיה "חובט חטים בגת להניס מפני מדין", ואי אפשר היה להניחם בשדה עד אחרי המועד לכן חבטם בגת. ואז נבחר גדעון להלחם מלחמת ישראל במדין) וממשיך (שם שם י"ט) "וגדעון בא ויעש גדי עיזים ואיפת קמח מצות, הבשר שם בסל והמרק שם בפרור, ויוצא אליו אל תחת הָאֵלָה ויגש" (ופרש"י: "למדנו שפסח היה, יום תנופת העומר, שע"כ הביא קמח מצות.) אחרי כן יוצא גדעון בראש העם להלחם במדין ומתחיל תהליך בירור (שם ז' א') "וישכם ירובעל הוא גדעון וכל העם אשר אתו ויחנו על עין חרוד, ומחנה מדין היה לו מצפון מגבעת המורה בעמק. ויאמר ה' אל גדעון רב העם אשר אתך מתתי את מדין בידם, פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי. ועתה קרא נא באוזני העם לאמר מי ירא וחרד ישוב ויצפור מהר הגלעד. וישב מן העם עשרים ושנים אלף ועשרת אלפים נשארו. ויאמר ה' אל גדעון עוד העם רב הורד אותם אל המים ואצרפנו לך שם, והיה אשר אומר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך, וכל אשר אומר אליך זה לא ילך עמך הוא לא ילך. ויורד את העם אל המים, ויאמר ה' אל גדעון כל אשר ילוק בלשונו מן המים כאשר ילוק הכלב תציג אותו לבד וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות. ויהי מספר המלקקים בידם אל פיהם שלוש מאות איש, וכל יתר העם כרעו על ברכיהם לשתות מים. ויאמר ה' אל גדעון בשלוש מאות האיש המלקקים אושיע אתכם ונתתי את מדין בידך, וכל העם ילכו איש למקומו".

(וזמ"ש במדרש שבזכות העומר ניצלו, כי כשם שהעומר היה בא עשרון מג' סאין, דהיינו שהיה הרבה פסולת במנחה, והיו מנפים אותו בשלוש עשרה נפה, כך גם בהצלה בימי גדעון שמשלושים ושנים אלף איש היתה לבסוף ההצלה עם שלוש מאות איש שהיו נקיים כסולת, והספיקה זכותם של הנקיים להציל את ישראל מאויביהם הרבים).

ואז: "ויהי בלילה ההוא ויאמר אליו ה' קום רד במחנה, כי נתתיו בידך. ואם ירא אתה לרדת, רד אתה ופורה נערך אל המחנה... ויבוא גדעון והנה איש מספר לרעהו חלום, ויאמר הנה חלום חלמתי והנה צליל לחם שעורים מתהפך... ויאמר אין זאת בלתי אם חרב גדעון בן יואש איש ישראל, נתן האלהים בידו את מדין ואת כל המחנה. ויהי כשמוע גדעון את מספר החלום ואת שברו וישתחו, וישב אל מחנה ישראל ויאמר קומו כי נתן ה' בידכם את מחנה מדין" (שופטים ז, ט-טו).

ובאמת לבסוף "ויכנע מדין לפני בני ישראל ולא יספו לשאת ראשם, ותשקוט הארץ ארבעים שנה בימי גדעון" (שם ח, כח). מהו "צליל לחם שעורים"? (שתרגומו "חררה" עוגה קלה ושטוחה צלויה באש והיא תיבה אחת ויחידה בכל כתבי הקודש) רבנן אמרו: על שצלל עליהם אותו הדור (דהיינו נעשה צלול וריק) מן הצדיקים, ובזכות מה ניצולו בזכות לחם שעורים, ואיזו זו? מצות העומר (שהיה אותו הלילה ליל קציר העומר).

אמר רבי שמואל ב"ר נחמן: מצות העומר היא שעמדה להם בזמן חזקיהו המלך כאשר רצה סנחריב לעלות ולהלחם בעם ישראל. ידוע הוא שחזקיהו המלך היה מלך צדיק, ושם בטחונו בהקב"ה, ולא בצבא, בנשק ותחמושת, וכל תלמיד חכם שהיה פוגש בו היה שמח בו מאד, ומנשקו ומחבקו.

באותם ימים היו ימי צער לישראל, כיון שבא סנחריב המלך הרשע וצר על ירושלים - אין יוצא ואין בא, ולא היה להם אוכל כפי צרכם, והיו אוכלים ומקציבים הלחם במדה והמים במשורה, כעין מה שהיה כאן בירושלים לפני עשרות שנים, שהיו ברעב, ואכלו לחם ומים ע"פ קצבה.

גם השמן היה יקר מאד ונתנוהו במדה מועטה, המלך חזקיהו נתן הוראה לעבדיו, שיתנו ללומדי התורה שמן כפי צרכם, וכל מקום תורה או תפילה קיבלו את כל כמות השמן הצריכה להם ללימודם ותפילתם, וז"ש הפסוק (ישעיה י, כז): "וחובל עול מפני שמן", עולו הכבד של סנחריב חובל ונשבר מפני שמנו של חזקיה, שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ובזמנו לא היה תינוק ותינוקת מדן ועד באר שבע שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה שהן הלכות קשות מאוד (סנהדרין צד:).

ובאותו הזמן עמד רבשקה, יהודי מומר שבגד בעמו, והלך עם סנחריב, ועמד על חומת ירושלים ע"פ צו סנחריב, ושאל בקול: במי אתם בוטחים בחזקיהו? והלא סנחריב מלך גדול ונורא, אשר כבש והרס כמה וכמה ממלכות, ועתה בא עם מליוני חייליו וחיילי המדינות שכבש, נגד ישראל. עמד רבשקה ונופף בידיו על חומת ירושלים ואמר להם, הנה אם רק ירקו את רוקם עליכם - העיר תתמלא מים ויטבעו בה. כי מתחילה חשב שירושלים גדולה ורחבה היא, וכשראה את קוטנה זילזל בה וחשב לכובשה בנקל. והוסיף ואמר לחזקיהו גם אם אני אתן לך סוסים ונשק להלחם אין לך בכלל מי שיודע לרכב על סוס או להחזיק חרב ולהלחם, הרי כולם לומדים תורה.

חזקיהו שצדיק היה, תלה בטחונו בהקב"ה ונתן הוראה לבני ירושלים, כיון שהיה זה ליל פסח, שישחטו את קרבן פסח שה לבית אבות, ויחגגו את החג בשמחה ובדיצה, ויאמרו הלל להשם בשמחה רבה בתוף וכינור. וכולם עשו כן שמחו ושרו, והודו להשם, ואמרו את ההלל בהתלהבות רבה בעוז ותעצומות. ולמחרת הפסח הקריבו את קרבן העומר.

והנה רבשקה ראה את כל שמחתם וצהלתם, שאינם שמים על ליבם כלל למצור בו הם נתונים. אמר איזה עם נפלא זה, וירד מהחומה וביקש מסנחריב שיעזבם הלילה, כי ראויים הם לנס, אך סנחריב מיאן לשמוע לקול רבשקה, והמשיך לצור על ירושלים.

באותו הלילה בא המלאך גבריאל והכה במחנה סנחריב, והרג בהם מאה שמונים וחמשה אלף ראשי גייסות, לבד ממליוני חיילים שמתו שלא הוזכרו בפסוק, [וכתב רבינו יוסף חיים הטעם דמתו ונשרפו מבפנים ונשארו שלמים מבחוץ בשביל שעם ישראל יכיר גודל הנס הגדול, וכן להוכיח להם שהעיקר זה הנשמה שהיא התורה ולא הגוף הנגוף, מה שוה גוף בלי נשמה] והנה סנחריב עם עוד ששה חיילים, שעליהם נאמר (ישעיה י, יט) "ונער יכתבם". [פירוש: שלנער קטן קל לסמן אות ו' שהיא בקו אחד], ברח כל עוד נפשו בו ונשבע לנסרוך אלוהיו, [היה זה עץ מתיבת נח שעשאה סנחריב לו אלוה], שאם ינצל מרודפיו יזבח קרבן לאלוהיו - את שני בניו אדרמלך ושראצר, ולא ידע כי הם שומעים את נדרו, וכששמעו זאת שחטו את אביהם... (שם לז, לח) "כן יאבדו כל אויביך ה'" (שופטים ה, לא).

וז"ש (ישעיהו ל, לב) "והיה כל מעבר מטה מוסדה אשר יניח ה' עליו בתופים ובכנורות, ובמלחמות תנופה נלחם בם", איזו תנופה? והרי חזקיהו לא נע ולא קם ללחום אלא המלאך הרגם? אלא "תנופה" זו מצות העומר שיש בה מצות תנופה, שמניפה הכהן לפני ה', וזכות מצוה זו נלחמה בסנחריב ובחילו.

וכן בזמן מרדכי היהודי עם המן הרשע אמר להם המן בזכות עשירית האיפה של העומר דחה עשרת אלפים ככר זהב.

למדנו מה זה מעשה הקרבנות, ואיזו זכות, לכן נשתדל חזק על ימי הספירה, כי ימים אלה כותב הרמב"ן, ימים קדושים כמו חול המועד שיש להם מעלה מיוחדת וקדושים במעלתם, ולכן חזק חזק נשמור קדושתם ומעלתם, והם קצת ימי דין כמו ילד קטן שאלו ימי יניקה, ועולים לאט לאט מדרגה אחר מדרגה, ולכן יזהר שלא יחטא, ולא ילך למקומות מסוכנים, מלבד שהם ימי אבל על תלמידי ר"ע שמתו מפסח ועד עצרת כ"ד אלף תלמידים שלא נהגו כבוד זה לזה, ולכן צריך להשתדל בימים האלו באהבה ואחוה שלום ורעות.

לפני מי אתם מטהרים

ועתה בימים אלו אנחנו נמצאים בתוך קדושת ימי העומר, שהם מ"ט ימים כנגד חמשים שערי בינה דקדושה, ובכל יום נכנסים ע"י האור הגדול של מצות ספירת העומר לשער נוסף אחד של קדושה, עד שביום שבועות-יום החמשים, נזכה בס"ד להכנס לשער הנ' של הקדושה. אמנם צריך לידע כי כנגד נ' שערים אלו ישנם גם נ' שערי טומאה, והם נקראים טמ"א, גי' נ', ונ' שערי קדושה נקראים מ"י, כמ"ש (יומא פה:) לפני מ"י אתם מטהרים, והקליפה לקחה אות י' של מ"י וחלקה אותה לשנים, אות ט' ואות א', ואז נהיה אותיות טמא. ואנחנו צריכים לבטל כח הטומאה, ע"י לימוד התורה, ובעיקר בלימוד הזוה"ק שהוא מסוגל מאד מאד לטהר את האדם, בפרט בימינו אנו. וז"ש "אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים", כלומר בימי העומר לפני שתגיעו ליום הגדול יום החמשים-מ"י, אז אתם מטהרים, ומ"י שהיא הבינה יום החמשים הוא מטהר אתכם.

וראה פלא באותיות אלף ב' וכו', יש שש פעמים אות פ'. כיצד, באות אלף' בסוף פ', כ"ף וכ"ף סופית, הרי שלש, אח"כ אות פ' עצמה ופ' סופית הרי חמש, וגם אות קו"ף הרי שש פעמים פ', גי' 480 כמנין פלונית, לרמוז כי מי שמשתמש בפה שלו לרעה ח"ו פלונית שולטת עליו. ואם שומר פיו ניצול ממנה. וראה עוד, כי אם נחשב האותיות עצמם באופן כזה, א' כ' ד' פ' ף' ק', גימ' א"ש, שאם ממשיך בדרכו אש אוכלתו ב"מ, אלא צריך להיות בבחי' ס'ע'פ'צ' ר"ת ס'וגר עי'ן פ'ה-צ'דיק.

וידוע כי כאשר נבנה בית המקדש הראשון וכן ביהמ"ק השני היה יחוד גדול של קוב"ה ושכינתיה-יחוד הוי"ה אדנות, והקליפות שהם ת' איש דעשו נפרדו ונתבטלו וירדו בנוקבא דתהומא רבא, והיתה שמחה בכל העולמות כי הקדושה הגדולה שהייתה בביהמ"ק דחתה את כל החיצונים והקליפות.

וזה רמוז בתיבת ק-דו-ש ד"ו באמצע שמרמז שהשכינה שכנה בבית המקדש והיה יחוד גדול קובה"ו. כי האות ד' רומזת לשכינה ואות ו' לקוב"ה, וז"ש (קידושין ז. מא.): "טב למיטב טן ד"ו", ואותיות ק-ש-נפרדות כי הם ת' כוחות של ס"א בסוד ת' איש של עשו.

וז"ש בגמ' (ב"מ דף פ"ה ע"ב) "אסתרא בלגינא קיש קיש קריא" אסתרא - היא השכינה הקדושה שנקראת אסתר שמסתתרת. בלגינא - פי' בגלות. קיש קיש קריא - כלומר השכינה קוראת קדוש קדוש כי עתה לאחר חורבן הבית השכינה בגלות ואין יחוד קובה"ו, ולכן היא מבקשת את בנין בית המקדש בחינת קדו"ש, כלומר שיהיה יחוד דקובה"ו הרמוזים באותיות ד"ו ואותיות ק-ש יהיו נפרדות ויכנעו ויתבטלו וירדו למטה למקום הקליפות. כלומר מבקשים שיבנה ביהמ"ק השלישי ועם ישראל ישכון לבטח.

וז"ש בירמיה (א' פסוק יא'): "מה אתה רואה ירמיהו, ואומר מקל שק"ד אני רואה". פי' כי בעוונותינו הרבים במקום שהיה בחי' קדו"ש נתחברו אותיות ק' ש' יחד, ואות ו' עלתה, ונשארה אות ד' לבדה שהיא השכינה אצל ק' וש', בסוד "כי כפש'ע ביני לבין המוות" (שמואל-א כ, ג), וזה סוד "מקל שק"ד אני רואה", ואמר לו "הטבת לראות" כי ס"ת אברהם יצחק ישראל-מק"ל, כי זכות האבות הגן עליהם שהועיל המעט, ששפך חמתו על העצים והאבנים. וז"ש (תהלים קכז, א) "אם ה' לא יבנה בית וגו', שוא שקד שומר", כלומר אם הקב"ה לא יבנה לנו בית מקדשנו ותפארתנו ונזכה לבחי' קדו"ש, אז "שוא" שהוא הס"א שמכונה בשם שוא שק"ד נעשה עתה בחי' שק"ד במקום קדוש כדלעיל.

קדושת רשב"י

ועתה נבין ונשכיל איך זה שבדורו של רשב"י זיע"א היתה זכות גדולה שאפילו סוחרים שעוסקים במשא ומתן ידעו סודות התורה, ולא זו בלבד אלא אפי' הציפורים היו מצפצפות דברי תורה, והבהמות הלכו על שתים כמו בני אדם, אלא כל זה מכח התורה הקדושה, ובפרט מכח סודות התורה שגילה רשב"י והקדושה הגדולה שהיתה באותו

זמן. וכן העיד רשב"י בזוה"ק שבזכותו של אותו הדור יתקיים העולם עד ביאת משיח צדקנו, וכן אמר ר' אבא עד מלכא משיחא לא יהיה כדור הזה אשר רשב"י שרוי בתוכו.

והטעם הוא מכח קדושתו של רשב"י שהיה פרוש כנודע, שמיד אחר נישואיו הסתגר בישיבתו של ר' עקיבא י"ג שנה, ואח"כ במערה י"ג שנה, והיה כל הזמן דבוק במחשבות טהורות בבורא יתברך ובתורה ובסודות עליונים וכו', ועי"כ מכח קדושתו זאת השפיע על כל אנשי דורו שכולם עזבו את עסקיהם וטעמו "כי טוב סחרה מסחר כסף" (משלי ג, יד), והיו מתעלים ומתעלים מעולל ועד יונק במעלות נשגבות בתורה ובקדושה וטהרה.

צא וראה מה העיד רשב"י לפני פטירתו "אני לדודי ודודי לי" (שיר השירים ו, ג), כל הימים שהייתי בעולם הזה תשוקתי היתה אל הקב"ה "בלבד", וכמו שאמר כל ימי בחד קטרא אתקטרנא ביה בקב"ה, כלומר בקשר אחד נתקשרתי עם הקב"ה, וכן ר' אלעזר וכל החברייא קדישא התקדשו בקדושה של מעלה, וכל תשוקתם היתה רק לה' יתברך.

וא"כ גם אנחנו צריכים לספוג קדושה ולילך אצל הרשב"י זיע"א, וללמוד שם בספר הזוה"ק ולעסוק בסודות התורה, ואז רשב"י ישפיע עלינו ג"כ קדושה ואור מכח לימוד התורה. ולא יאמר אדם מי אני שאזכה לקדושה, האם אוכל להגיע למעלות נשגבות אלו, שהרי כבר נאמר בפרשתנו (ויקרא יט, ב): "קדושים תהיו", וא"ת איך אוכל להיות קדוש, ממשיכה התורה ואומרת: "כי קדוש אני ה' אלהיכם". וידוע שכל אחד מישראל הנשמה שלו חלק אלוה ממעל, ויש לו כביכול אור ממש מא"ס ב"ה ודרך אותו אור יכול להתעלות ולהתקדש. וז"ש "כי קדוש אני ה'".

בא וראה מה אומר הזוה"ק (ח"ב ל"ח) באו ר' חייא ור' יוסי השתטחו לפניו ונשקו ידיו ובכו ואמרו החקיקות העליונות והתחתונות, זוקפים ראשם בגללך. [נ' שערי בינה שהם נקראים חקיקות שחקקה בהם החכמה, זוקפים ראשם בזכותך, פי' מקבלים שפע והארה וקדושה בזכות תורתך.] עשה הקב"ה ירושלים של מטה כירושלים של מעלה, עשה חומות העיר הקדושה ושעריה. מי שבא לא יכול להכנס עד שלא יפתחו השערים, מי שעולה לא עולה עד שיתוקנו מדרגות החומות, מי יכול לפתוח שערי העיר הקדושה, ומי יכול להתקין מדרגות החומות, זה רשב"י שהוא פותח שערי סודות החכמה. דהיינו שרשב"י בהקדמותיו פותח שערי חכמה, ומתרץ כל הקושיות שבתורה, כי רשב"י מקור החכמה והקדושה, כמו משה רבינו בדורו, לו לבד ניתן לגלות סודות התורה, ועל ידו זכו ישראל להשיג השגות ולהתקדש. והוא תיקן מדרגות עליונות. וכתוב (שמות לד, כג) "יראה כל זכורך את פני האדון ה'" זה רשב"י.

וראה את מעלתו של רשב"י שבזכות תורתו וקדושתו הקב"ה משפיע שפע גדול בעולמות העליונים והתחתונים לאין ערוך, וזה ר"ת הרשב"י י'ושפע ש'פע ר'ב ב'כל ה'עולמות. וראה עוד בזוה"ק ח"ג קלב: וכן דף קמ"ד.

והנה נודע מש"כ במדרש רבה שאדם הראשון נגזרה עליו מיתה, כמ"ש (בראשית ב, יז): "כי ביום אכלך ממנו מות תמות". ובא ס"מ ליטול את נשמתו אמר לו הקב"ה: הלוואי נשמתו אלף שנים, ואני מוסר לך כל הנשמות שעתידים לבוא. וכך נשתעבדו כל הנשמות לס"מ. והנה לפי ההלכה הקדש מפקיע מידי שעבוד, לכן במתן תורה אמר הקב"ה למשה (ויקרא יא, מד) "והתקדשתם והייתם קדושים", לתורה ולמצוות, ואז תצאו משעבוד הס"מ, וזה שאומר הקב"ה "קדושים תהיו", לשון ציווי חובה, מדוע, כדי שע"י החיבור בתורה ובקדושה תצאו מתחת שעבוד הס"מ.

מעלת הקדושה באה ע"י שיעשה כל מעשיו לשם שמים

הרב החפץ חיים אומר עצה כיצד אדם יקדש את עצמו, ע"י שיעשה את כל מעשיו לשם שמים, וגם המעשים הגשמיים כמו האכילה והשינה לעשות אותם לשם שמים, כדי שיהיה לו כח לעבודת הבורא ולא להנאת גופו, והגמ' (ברכות דף ס"ג.) אמרה 'איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה - "בכל דרכיך דעהו, והוא יישר אורחותיך" (משלי ג' ו'), וגם המשנה באבות (פ"ב מי"ב) אומרת 'וכל מעשיך יהיו לשם שמים', וידוע מ"ש במדרש (ויקרא רבה פרשה ל"ר ג') על הלל הזקן שהלך למרחץ ואמר שהוא הולך לעשות עבודת ה', שהרי הגוים שיש להם פסלים הם רוחצים אותם, וק"ו אנחנו שעובדים את ה' צריכים לנקות את הגוף לכבוד ה' יתברך שנהיה ראויים לעבוד אותו, וזה נקרא לעשות את כל המעשים לשם שמים - שגם בדברים הגשמיים לכוין בהם לשם שמים, וזהו דבר גדול ועצום וכמו שהגמ' אמרה 'שכל גופי תורה תלויין בה' - שהרי אם אדם זוכר את ה' בכל דרכיו ומעשיו ומכוין את מעשיו לפי זה, נמצא שבמשך כל היממה הוא עובד את ה' בלי הפסקה, שלכאורה אם היו שואלים אותנו האם שייך לעבוד את ה' עשרים וארבע שעות ביממה, היינו אומרים שזה לא שייך, שהרי אדם לא יכול כל הזמן ללמוד ולעשות מצוות, הוא צריך לדאוג גם לצרכי הגוף לאכול ולישון וכו', אבל האמת היא לא כך, שאדם שעושה את כל מעשיו לשם שמים אז גם כשהוא עוסק בצרכי גופו זה נקרא שעוסק בעבודת ה', שהרי הוא לא אוכל או ישן בשביל הנאת הגוף אלא לשם שיהיה לו כח לעבודת ה' א"כ גם זה עבודת ה', וכמו שהלל אמר לתלמידיו שהרחיצה שלו היא עבודת ה', בגלל שהוא עשה את זה לשם שמים.

מיעוט התאוות

והנה ישנם שלשה דברים בהם צריך מאד להגביר את הקדושה, והם: א-הבית. האדם חייב הוא ואשתו לבנות את ביתם בקדושה. ב-ט' ירחי לידה. האשה צריכה להקפיד בכל חדשי ההריון על הקדושה כדי שהעובר שלה יזכה לקדושה. ג-שמונת ימי מילה, ע"י שמירה בקדושה בשמונת ימי המילה יזכה הילד לשמור ברית קודש. והנה שלשתם רמוזים באותיות בי"ת טי"ת חי"ת, כי ג' אותיות אלו בלבד מכל כ"ב אותיות התורה, מסתיימות באותיות י"ת-גי' קדוש, א"כ ב-הוא בנין הבית, ט-ט' ירחי לידה, ואות ח-שמונת ימי מילה. שצריך בשלשתם קדושה והם רמוזים בר"ת טב"ח, וז"ש (תהלים לז, ג): "בטח בה' ועשה טוב".

דרשו רבותינו על הפסוק (בראשית מז, כח): "ויחי יעקב", אם אתה רוצה לחיות בבחי' "ויחי", אתה צריך להיות בבחינת "יעקב"-שביטל עצמו מכל תאוות העוה"ז, כידוע שיעקב ועשו חלקו העולמות, ויעקב לקח את העוה"ב, וכמו שמובא בגמרא ששאל אלכסנדר מוקדון את חכמי הנגב מה יעשה האדם ויחיה, אמרו לו ימית את עצמו מתאוות וכו'. ושאל מה יעשה אדם וימות, אמרו לו יחיה את עצמו, ילך אחר התענוגים ולא יהיה פרוש וקדוש, ואז ב"מ ישנם ח"ו ייסורים ומידת הדין שולטת.

וכן דרשו על הפסוק (בראשית מג, ב): "ויאמר להם אביהם שובו שברו לנו מעט אוכל", פי' ויאמר אבינו שבשמים שובו בתשובה שלמה תפרשו ותקדשו עצמכם מן המותרות המרגילים ליצה"ר, וע"ז שברו לנ"ו, לנ"ו גי' "אלהים" תזכו ע"י התשובה למתק ולשבר את מידת הדין, אבל התנאי לכל זה הוא "מעט אוכל" - למעט בתענוגי העוה"ז, ואפי' הכינו לו אוכל טעים וחשוב יאכל ממנו מעט, וימשוך ידו.

וראה בזוה"ק בראשית דף כ"ב, כשהתחיל רשב"י לבאר את הפסוק (בראשית א, כו): "ויאמר אלהים נעשה אדם" וכו', נגלה אליהם סבא דסבין שרשב"י אמר שזה הקב"ה ושאל שאלות כמובא שם. ופלא פלאות כביכול הקב"ה נגלה אליהם מרוב הקדושה הגדולה של רשב"י.

וידוע הקטע בשיר בר יוחאי "נעשה אדם נאמר בעבורך" כלומר כאשר הקב"ה אמר "נעשה אדם" התכוין על רשב"י זיע"א, כי האדם חשוב יותר מן המלאכים, כי נשמתו למעלה מעולם הבריאה, והנשמה הזו תתלבש בגוף גשמי, ועי"ז יקשור העליונים עם התחתונים וישפיע שפע רב לעליונים ולתחתונים, דהיינו גם למלאכים, וכמ"ש בזוה"ק ח"ג קי"ז, ת"ח בשעתא דברא קב"ה לאדם עבד ליה בדיוקנא דעלאי ותתאי והוה כליל מכולא, והוה נהיר מסייפי עלמא עד סייפי עלמא, וכל זה כידוע לברר ניצוצי הקדושה להביא את העולם על תיקונו, וכ"ז ע"י הרשב"י זיע"א.

מעלת האחדות

בפרשת שמיני (ט, ה) כתוב "ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה'", אמרו רבותינו, כי אם כל העדה מקרבים האחד את זולתו, ודואגים ומשתדלים לסייע אחד לשני ברוחניות ובגשמיות, אזי זוכים ל - "ויעמדו לפני ה'", לעמוד לפני הקב"ה.

וזהו שכתוב בפסוק שלאחריו: "ויאמר משה זה הדבר אשר ציוה ה' תעשו, וירא אליכם כבוד ה'". כלומר, אם תיווצר אחדות אמיתית בקרב שבטי ישראל בלב ובנפש, וע"י כך תזכו להשראת השכינה כאמור, או אז אני מברך אתכם שתתנהגו תמיד בדרך זו - "זה הדבר אשר ציוה ה' תעשו", ותושרש בכם אהבה ואחווה, ובכך "וירא עליכם כבוד ה'" בכל עת ובכל שעה.

בזאת מבאר האלשי"ך הקדוש את הפסוק (ויקרא יט, יח) "ואהבת לרעך כמוך, אני ה'", כי "אני" - הוא אחד מע"ב שמות, והוא שם של דין. ואמרו חז"ל (במדבר רבה ג, ד) שבכל מקום שנאמר "ואני" - הוא ובית דינו, כי 'אני' הוא דין כאמור וה - וי"ו הוא רחמים. וזהו שאמר: "ואהבת לרעך כמוך", ואז השם "אני" שהוא דין - נעשה הוי"ה - חסד גמור.

וזהו מה שאומר התנא באבות (פ"א משנה יד) אם אין אנ"י לי - אם אין השם יתברך בבחינת דין עלי ח"ו, כי שם "אני" לא שולט עלי - אז "מי לי" - אין שום בריה בעולם שיכולה להרע לי. ועוד, מ"י הוא עולם הבינה, ובא לומר כי חמישים שערי בינה הם 'לי' - לטובתי, ומשם אני מקבל שפע.

והנה, הגמרא אומרת במסכת יבמות (סב:) שהיו י"ב אלף זוגות תלמידים לרבי עקיבא וכו'. ולכשנתבונן נראה, כי לא כתוב "עשרים וארבעה אלף" אלא "י"ב אלף זוגות". ובא ללמד, כי הצלחתם בתורה היתה האחד מכח השני, וסייעו זה לזה. אמנם, מכיון שלא נהגו כבוד אחד לשני כדבעי, נגזרה הגזירה ומתו.

מידה כנגד מידה

שואל רש"י, למה נצטווה לקחת דווקא עגל, והלא חטאת של כהן משיח הוא פר, ואהרון הוא כהן משיח?! אלא להודיע, שכיפר לו הקב"ה על מעשה העגל.

והמתבונן יראה, שיש בזה מדה כנגד מדה. וכדברי הר"ן בדרשותיו (דרוש ג') שענין מדה כנגד מדה, בא לעורר את האדם שימצא הדבר שקלקל בו, ובכך ידע כיצד עליו לתקנו. וכן במידה טובה, ידע על מה הוא מקבל שכר.

השיניים נותרו שלימות

שח הרה"ג מרדכי מלכא שליט"א, רבה של העיר אלעד (אספקלריא, מטות תשע"ו עמ' 28): סיפר לי נכדו של הגאון רבי אהרן נויבירט זצ"ל, מעשה שהיה עם סבו. וכך סיפר לו סבו: מדי פעם הייתי נוסע לחפץ חיים כדי להתייעץ עמו בענייני רבנותי בגרמניה, באחת הפעמים, לפני שחזרתי לקהילתי בגרמניה, שאלתי את החפץ חיים מה לדבר בשבת הקרובה כדי לחזק את הציבור?

החפץ חיים שהיה אז בן פ"ג שנים לערך, שכב במיטתו בשל חולשתו, ולפתע הורה לי להתקרב אליו, וביקש שאפתח את פיו. הייתי נרעש ונפחד, לא הבנתי, לפתוח את פיו הקדוש של החפץ חיים?! אולם החפץ חיים הורה לי בשנית לעשות כך.

מתוך אימה ויראה פתחתי את פיו הקדוש, וגיליתי שתי שורות שיניים צחורות מסודרות ושלמות כשל בחור צעיר. עמדתי נפעם, ואז ביקש החפץ חיים: תספור נא כמה שיניים יש בפי! ואכן, בדחילו ורחימו מילאתי אחר בקשתו, וספרתי שלושים ושתיים שיניים! שן לא נעדרה, שן לא נפגמה.

ואז נטל החפץ חיים את ידי ואמר בחיוך: מדה כנגד מדה, אני שמרתי על הפה שנתן לי הקב"ה, והקב"ה שמר על הפה שלי! והוסיף ואמר: את זה תספר לבני עדתך בדרשה, שראית יהודי ישיש מאד שכל שיניו שלמות, והכל משום ששמר על פיו מלשון הרע ודיבורים אסורים!

מתי הסוסים יכולים לחלץ את העגלה?

כאשר נפוליאון בונפרטה כבש חלקים גדולים מרוסיה, הוא נהג מידי פעם להתייעץ עם גדולי ישראל אודות סיכוייו לנצח במלחמה. מסופר, כי הוא נפגש גם עם רבי חיים מוולוז'ין. היתה זאת שעת לילה מוקדמת, כאשר הגיעו חיילי הצבא הצרפתי לחניית לילה סמוך לוולוז'ין. עיירה זו השוכנת על הצטלבות דרכים ראשיות, איננה עיר מבצר ונוחה היתה להיכבש. רוב תושביה ברחו מאימת המלחמה או התחבאו מאחורי סורג ובריח. כשנכנסו חייליו של נפוליאון ושרי צבאו אל העיירה, לא מצאו בה אלא בתים חשוכים ורחובות שוממים ריקים מכל נפש חיה. רק מבית המדרש של וולוז'ין גילה קצין הצבא להפתעתו כמה קרני אור בוקעים מבעד לחלונות. הוא ניגש אל הבית, פתח את דלת בית המדרש ונכנס פנימה. והנה בקצה האולם יושב אדם זקן, בראשית שנות השבעים שלו, בידו נר דולק, וספר פתוח לפניו. היה זה ר' חיים מוולוז'ין, אשר בעת מצוקה כבעת שמחה, מצא למפלט לו את בית המדרש. כל כך היה שקוע בתלמודו שלא חש בקצין הנכנס ומתקרב אליו, אך משפתח זה בקולו הרועם, ניתר הגר"ח ממקומו.

הקצין ניסה את כוחו של רבי חיים בצרפתית, אך משהראה סימנים שאינו מבין את דבריו עבר לדבר גרמנית, תוך שהוא שואל את הגר"ח אם מבין שפה זאת. השיבו רבנו, אינני בקי בה ביותר, אולם אשתדל להשיבך בשפה זו. אם כך - אמר הגנרל - אולי תגיד לי היכן גר פה הרבי שלכם, "חיים" שמו, עליו שמענו רבות כיודע צפונות ועושה נפלאות.

ענהו רבנו: חיים, האיש המבוקש על ידך, נמצא כאן בבית המדרש. אך מה שאמרת כי עושה הוא נפלאות, יכולני להגיד לך כי אין זה אמת. הבין הקצין כי הוא האיש המבוקש, ומיד ניגש אל העניין. המלך בכבודו ובעצמו רוצה להיפגש עמך! עליך להמתין כאן עד שיבואו לקחתך - הפטיר, והלך לו.

לא חלפה שעה, וכיתת אנשי חיל באו במרכבה קרבית מאובקת, והסיעו את ר' חיים אל אוהלו המהודר של נפוליאון אשר במרכז המחנה. בראותו את פני רבינו, המקרינים אצילות תורנית טהורה, שמח בונפרטה לקראתו, ואף הוא פתח במה ששמע כבר מיהודי המדינה, על כוחות נסתרים הטמונים בו כמחולל נפלאות. גם הפעם הכחיש ר' חיים בביטול כל קשר בינו לבין מעשי נפלאות, בסך הכל יהודי פשוט אנכי השוקד ולומד תורה, לא יותר... שוב פנה אליו נפוליאון ואמר: זה שאינך מסכים אודות סיפורי הנפלאות, ניחא, אבל שהנך איש חכם ופיקח, זאת כבר לא תוכל

להכחישני. אם כן אמור לי, אפוא, מה דעתך על עתיד מלחמה קשה זו שפתחתי בה. האם כקודמותיה תסתיים אף היא בנצחון כביר, או חלילה אסון נורא אורב לי אי שם בדרכי? חשוף מחשבותיך לפני בגילוי לב וללא מורא.

פתח רבי חיים וענה: משל למה הדבר דומה? נסיך אחד עשה את דרכו במרכבה רתומה לארבעה סוסים אבירים ומשובחים, מטובי היחס והאיכות. והנה בהגיעו לתוך יער עבות, מעדו רגלי אחד הסוסים לתוך ביצה טובענית, הסוס משך אחריו גם את שלושת חבריו, והמרכבה התהפכה על צידה. כל מאמצי העגלון והמשרתים לחלצם מן הבוץ עלו בתוהו. עברו שעות אחדות והנה איכר פשוט מתקרב עם עגלתו הרעועה, רתומה לשלשה סוסים כחושים, ואף הם החלו מועדים ושוקעים בביצה. אולם האיכר שלף תיכף את שוטו, הצליף על הסוסים, אלו אזרו את שארית כוחם, ופתאום משכו את העגלה אל מחוץ לביצה, ויהי הדבר לפלא בעיני הנסיך ומשרתיו.

ניגש הנסיך אל האיכר ותמה באזניו: לי ארבעה סוסים אבירים ומיוחסים, ולך שלשה סוסים צנומים ודקים. ובכל זאת, דוקא אלו שלך נחלצו ברגע אחד מן הבוץ, ואילו שלי כבר שעות מתבוססים בבוץ ואיננו יודעים כיצד נחלץ מצרה זו?! השיבו האיכר: שום סוד מיוחד לא עמד לי להצלחה זו, אלא שסוסיך שלך טהורי גזע ומיוחסים המה, נטלת אחד מכאן ואחד משם, מהטובים והמובחרים שבכל מדינה, לפיכך כשמצליף אתה על גבם מושך כל סוס לרוח אחרת, ואינם מצליחים להתאחד למען המטרה, ואדרבה, כשמוכה האחד, שמחים לאידו כל עמיתיו, מה שאין כן סוסי הדלים והכחושים, כולם משפחה אחת המה, אמא ושני בניה, לכן, כשמכה אני את האחד - חשים זאת גם השנים האחרים ונחלצים מיד לעזרתו.

כיוצא בזה אמר הגר"ח, בענין זה שאנו דנים בו, אתה, כבוד המלך נפוליאון, דומה הנך לנסיך ההוא, לרשותך צבא אדיר מחומש ומאומן היטב, אלא שאינו עשוי מעור אחד, מורכב הוא מצבאות אוסטריה, פרוסיה, ספרד ואיטליה, שנלוו אל הצבא הצרפתי אשר תחת פיקודך, לפיכך מתאמץ כל אחד מהם להסב לעצמו את תהילת הניצחון, ועוד שמח בנפילת עמיתו בן ארץ אחרת, מה שאין כן צבא רוסיה, אף כי דל הוא באמצעים, כיון שבנוי הוא כמקשה אחת, מבני עם אחד הלוחם להגנת ארץ אחת - ארצו שלו, הרי כל אחד חש בסכנה המשותפת, ועושים יד אחת לחרף נפשם למען הצלתם.

מכאן, הוד מלכותו, נובע הפקפוק שלי בניצחונכם, סיים הגר"ח את פרשנותו על עתיד המלחמה. ואכן, בהמשך המלחמה נחל נפוליאון מפלה גדולה ליד מוסקבה, לאחריה נחל מפלה מוחצת במעבר הנהר ברז'ינה, כמעט כל חייליו אבדו בקרבות. הערכתו של רבי חיים התאמתה במלואה. (מורשת אבות, פרשת חוקת עמ' 122)

אתם קרויים אדם

ומעשה שהיה בשנת תרע"ב, בעיר קייב שברוסיה התקיים משפטו המפורסם של מנדל ביליס, אשר העלילו עליו שרצח כביכול תינוק נוצרי להשתמש בדמו לאפיית מצות.

כל העולם היהודי הזדעזע וחרד לגורלו של ביליס, שהיה גורלו של העם היהודי כולו. הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין זצ"ל פנה אז לרבה הראשי של מוסקבה - הרב מזא"ה, וסיפק לו חומר כדי להפריך את טענות הקטגוריה, אשר טענה כי התלמוד הוא המסית הראשי להריגת נוצרים.

ההוכחה הראשית של הקטגוריה, היתה מאמרו של רבי שמעון בר יוחאי (יבמות סא.): אתם קרויים אדם ואין אומות העולם קרויים אדם. העולה ממאמר זה - טענו הקטגורים - שרק היהודים הם בני אדם, בני גזע עליון, ואילו אומות העולם אינם נחשבים לאדם!

כתב המהר"ם שפירא לרב מזא"ה, כי עליו להסביר לקטגורים ולחבר המושבעים, כי במאמר זה טמונה תכונה מסוימת המאופיינת בעם היהודי. כלל הוא, אמר מהר"מ שפירא, שכל ישראל ערבים זה בזה (שבועות לט.), ואם כן גורלו של מנדל ביליס למשל, שהוא גורלו של יהודי אחד בלבד, נוגע לכל העם היהודי החרד לגורלו, והעושה מיטב המאמצים כדי להסיר מעליו את הקולר. מה היה יחסו של העולם הגויי, אילו היה נשפט גוי על עלילה דומה באיזו שהיא ארץ נידחת?! ברור הוא כי רק בני העיר בה מתגורר האיש, היו מגלים ענין בעלילה. שאר בני מדינתו, היו מגלים לכל היותר מעט סקרנות, ואילו אנשים שמחוץ לגבולות המדינה בוודאי לא היו מתעניינים כלל.

זהו אפוא ההבדל בינינו לבין אומות העולם, אתם קרויים אדם, מדוע? כי אם נשפט אצלנו מנדל ביליס אחד, עומד כל העולם היהודי לצידו כאיש אחד בלב אחד וכאדם אחד, ואין הגויים קרויים אדם, שכן את המילה 'איש' ניתן

להטות ללשון רבים, אך למילה 'אדם' אין הטייה בלשון הקודש לרבים 'אדמים'. לאמור, כי בני אומות העולם אמנם 'אנשים' בלשון רבים הם קרויים, אך לא 'אדם' אחד... (ניצוצי אור המאיר, עמ' רכג)

כשדואגים לזולת - מרויחים!

הקיסר האוסטרי פנה לרב המדינה השר רבי שמשון ורטהיימר זצ"ל ואמר לו: "נקעה נפשי מהסתת השרים והכמרים, שטוענים נגד גאוותכם על היותכם העם הנבחר. התוכל לענות להם תשובה שתסכור פיותיהם פעם אחת ולתמיד"? ענה: "ודאי, ועוד היום!". לפי הוראתו, נערך שולחן ארוך בטרקלין המלכות. במרכזו, לכל האורך, צלחות ובהן פלחי פירות העונה. בהוראתו, שקדו צורפי המלכות על כלי הסעודה.

כל השרים הוזמנו לצפות במבחן. עמדו לאורך הקירות, והביטו בשולחן הערוך. משרתי המלך יצאו והביאו ארבעים גויים מרחוב העיר, הציבום משני צידי השולחן. והכרוז הודיע: "אין לאכול בידיים, רק באמצעות מזלג"! אבל מזלגות, אין.

המלצרים נכנסו, והניחו לצד כל אדם מזלג, ארכו כאורך חנית. הביטו בו נדהמים, איך אוכלים עם כזה כלי? המתינו המלך והשרים כרבע שעה, ושלחו את האנשים לדרכם. עוד הם יוצאים, ואל הטרקלין נכנסו כארבעים יהודים, שמשרתי המלך הביאו מהגטו היהודי. העמידום משני קצוות השולחן, והכרוז הודיע: "אין לאכול בידיים, רק באמצעות מזלג!" הביטו היהודים בצלחות הפירות, סקרו את המזלגות הארוכים, ופעלו בזריזות. כל אחד שיפד פלחים במזלגו, והושיטו נכחו אל פיו של היהודי העומד מולו. בתוך דקות מספר, התרוקנו הצלחות, וברכו ברכה אחרונה.

"**הבנתם** מדוע אנו העם הנבחר?", אמר השר לחבריו המשתאים, "משום שאנו פועלים כאיש אחד, ודואגים איש לרעהו...!" (הגדה של פסח, "והגדת")

כל ישראל ביחד - אדם אחד

לפני 75 שנה נודע לרב מבריסק שמתעדים לגזור גזר דין מות על אחד היהודים יום למחרת כיפור. אמנם בשביל להגיע לעיר בה מתקיים המשפט צריך לנסוע יום קודם כיפור וגם ביום כיפור עצמו יום ולילה בלי להפסיק, ואולי יגיעו בבוקר בשעת המשפט, ואז אולי יצליחו להציל אותו, ולא עוד אלא שאין מכירים אותו כלל. קרא הרב לאחד מתלמידיו אמר לו, אתה ביום כיפור הזה לא צם ולא מתפלל, בשביל הספק להציל נפש מישראל. וכך עשה, עזב הכל ונסע, ולא צם כיון שהיתה שמש חזקה והיה חייב לשתות, וכך נסע בלי להפסיק, והנה כשנכנס אותו אדם למשפט שמח השופט שאין לו סנגור ויכול להרגו, אך לפתע נכנס אותו תלמיד, שאל אותו השופט: מי אתה, אמר לו: אני הסנגור של היהודי הזה. השופט התרגז שבא סנגור, ואמר: כן אתם היהודים אומרים בגמ' "אדם כי ימות באוהל" אתם קרויים אדם ואין עכו"ם קרויים אדם, א"כ מה אנחנו בהמות?

אמר לו אותו תלמיד: אם היו אומרים לך, אדוני השופט, שיש איזה גוי רחוק שצריך עזרה ואתה לא מכיר אותו כלל, וביום זה אתה עסוק מאוד, והוא היום החשוב לך ביותר, האם היית נוסע להציל ולדבר עליו? ענה השופט: לא, בשום אופן. אמר לו התלמיד: אני איני מכיר את האדם הזה, ורק עכשיו אני רואה אותו, וחללתי את יום כיפור שהוא היום החשוב ביותר לנו, והתורה מעידה על זה "אתם" קרויים אדם "כל ישראל ביחד-אדם אחד", כשכואב לחברי גם לי כואב. אבל הגויים כל אחד הוא אדם ואין להם אחדות אלא פירוד, זהו פירוש המאמר.

אצל אומות העולם כל אחד חושב על עצמו לא כעם ישראל שהם מאוחדים

פעם היה יהודי אחד שהיה לו חבר גוי, אמר לו: בא אראה לך מה ההבדל בין יהודים לגויים, איך היהודים מאוחדים והגויים מופרדים. אמר לו: בא נראה. אמר לו תכניס אותי למסעדה, הכניס אותו. הלך לבעל המסעדה ושאל אותו: כמה אתה מרוויח ביום? אמר לו: עשרת אלפים דולר. אמר לו קח עשרת אלפים דולר ותן לי את המסעדה ליום. אמר: אין לי בעיה. הכין היהודי אוכל שאין כמותו בעולם, הכניס לשם ששה גויים לאכול, אמר להם: אתם מקבלים היום אוכל המובחר ביותר, האם אתם רעבים? אמרו לו כן. אמר להם אתם יכולים לאכול, אבל יש תנאי אחד, כאן אוכלים בכפות ומזלגות ארוכים מטר, ורק בהם אפשר לאכול ולא בשום דבר אחר, בבקשה אתם יכולים לאכול. אמרו: ריח כזה טוב כדאי לנסות, וכל אחד נלחם שם כדי לאכול כי היה קשה לאכול, והכל נפל על הרצפה והיו מלוכלכים ועד שהכניסו דבר לפה לקח זמן רב. לאחר מכן שוב ערך שולחן מכל טוב והכניסו ששה יהודים, אמר לו לך תראה מה הולך שם. נכנס וראה שאכלו הכל והכל נקי ומסודר, שאל איך זה, אמר לו היהודים אחד האכיל את השני, זה נתן לזה לאכול וזה נתן לזה, אבל אצל הגוי כל אחד חושב רק על עצמו, ולא כעם ישראל שהם מאוחדים.

הלכות שביעי של פסח

א. בליל שביעי של פסח יקבל החג בשמחה ובששון. מתפללים תפילת יו"ט בכוונה עצומה ובשמחה יתירה, ואומרים בתפילה את יום חג המצות הזה כמו ביו"ט ראשון, כי אינו רגל בפני עצמו כשמיני עצרת, וכן מקדשין על היין ואין אומרים שהחיינו. ובסעודה יספר בנפלאות ה' בענין קריעת ים סוף, וישירו וירננו בשירה ובזמרה את שירת הים, וראו בנים את גבורתו, וכן ממצרים גאלתנו[א].

ב. משכימים וקוראים שירת הים באשמורת בעת קריעת ים סוף כמו רביע שעה קודם עלות השחר. ומנהגנו לקרוא מתחילת פרשת בשלח עד כי אני ה' רופאך מתוך ס"ת, ופותחים אותו בארון הקדש והחזן קורא בו שם בקול רם. ואח"כ אומרים תפלה ובקשה המסודרת על ע"ב שמות דויס"ע ויב"א וי"ט מספר הקדוש לשון חכמים (ח"א סי' נו) **להרי"ח הטוב, ואח"כ ילמדו בזוהר, על שירת הים עד זמן התפילה[ב].**

עיונים והארות

א. כתב הרב יסוד ושורש העבודה זצ"ל: בליל שביעי של פסח יכין אדם עצמו לומר ברכת "אמת ואמונה" בהודאה גדולה ובשמחה גדולה ועצומה במחשבתו, כי עיקר הנס בלילה הזה היה שנבקעו מימות שבכל העולם עם מי הים, ועברו בני ישראל בתוך הים ביבשה, והמצריים טבעו בים.

ובכל שנה ושנה בלילה הזה ישנה התעוררות גדולה בעולמות העליונים מהניסים והנפלאות שנעשו אז לאבותינו, וכאשר מזכיר אדם את הניסים והנפלאות האלו בלילה הזה בכוונה, ושמח שמחה עצומה בלבו ובמחשבתו באלהותו יתברך ויתעלה - מתעוררת בזה גדולתו ורוממותו של הבורא יתברך שמו ויתעלה בכל העולמות.

ובמיוחד כשמזכיר תיבות: "המעביר בניו בין גזרי ים סוף" וכו' ו"ראו בנים את גבורתו" וכו' יאמר בהתלהבות גדולה יותר ויותר בהודאה עצומה במחשבתו עד חתימת הברכה "ברוך אתה ה' גאל ישראל".

ומה גם, כאשר יתבונן האדם על אהבת השם יתברך לעמו ישראל, בודאי ירבה בהודאה אליו יתברך. שהרי כתוב בזוהר הקדוש שמכיון שרצה הקדוש ברוך הוא להראות לכל העמים את הנס הגדול שעושה עם בניו, הגביה את הים אלף ושש מאות מיל, ובכך כל העמים ראו את הנס הגדול של קריעת ים סוף עבור ישראל.

כתב במחזור בית הבחירה (הלכות שביעי של פסח דף רנח ע"ב סעי' ג-ו), ובכן יצלח דברו בשירה ובזמרה ויתפלל ערבית בכוונה שמח וטוב לב, וכשמגיע ל"ראו בנים את גבורתו", ראוי לנגן לפרסם נס יציאת מצרים וקריעת ים סוף וכו', ואחר ערבית בוא יבוא ברינה ובצהלה לביתו לקדש וכו' ויסב על שלחנו בקדושה יתירה כמלאך האלהים.

ועיין בחמדת ימים שכתב (ח"ב סוף שביעי של פסח), אשרי אנוש יעשה זאת לעמוד על נפשו בלילה הקדושה הזאת לעשות נחת רוח ליוצרו ולעורר את הרחמים, אולי יחנן ה' על מיטב הצאן קדשים למהר גאולתנו ופדיון נפשנו כי עת לחננה היא כי בא מועד. וכן בתפילת יום שביעי של פסח יתאמץ בתחנונים על גאולתנו ופדיון נפשנו, ולשיר בקול נעים את השירה בשמחה ובצהלה. וכן בכל מקום אשר יהיה שמה זכר יציאת מצרים וקריעת ים סוף, ישים מגמת כוונתו אליו לאומרו בשירה ובזמרה להודות להלל ולשבח לאדון הכל על כל הטובה אשר הפליא לעשות לאבותינו ולנו, ומועיל הרבה לעורר את הרחמים.

ב. כ"כ בספר פרי עץ חיים (שער כא, פרק ח) וז"ל, ליל שביעי דפסח, טוב לקום קודם אשמורת הבוקר, ולקרות סוד קריעת ים סוף והאדרא בזוהר. עכ"ל. ועיין בספר מעיל קודש ובגדי ישע להרב פרירא זצ"ל (דף עט ע"ג) שכתב שם וז"ל: טוב לקום בשביעי של פסח באשמורת הבוקר ולקרות סוד קריעת ים סוף וזהו כמנהג ירושלים ת"ו לקום בחצות ליל שביעי של פסח וכן מנהג בית אל.

וכן כתב הגאון החסיד מורנו הרב אליהו מאני זצ"ל בספר מנהגי ק"ק בית יעקב בחברון (סימן ו, אות נג) וז"ל, ליל שביעי של פסח קמים באשמורת לומר עשר שירות דוקא, והשירה אומרים אותה מעומד. עכ"ל. ומורנו הגאון רבנו יוסף חיים זיע"א בספרו לשון חכמים (ח"א סי' נו) כתב וז"ל, באשמורת הבוקר בליל שביעי של פסח קודם עלות השחר, נכון לקרות שירת הים בקול נעים מעומד. ויתחיל מן תחילת הפרשה "ויהי בשלח פרעה את העם", ואחר שיסיים השירה יחזור לומר שלשה פסוקים של "ויסע מלאך וגו', ויבא בין וגו', ויט משה" וגו' (שמות יד, יט-כא), ואחר כך ילמוד דברים אלו: שם בן ע"ב וכו'.

ובזוהר הקדוש (בשלח נד, ב) כתב, ויאמרו לאמר (שמות טו, א), - לדרי דרין, בגין דלא יתנשי מנייהו לעלמין, דכל מאן דזכי להאי שירתא בהאי עלמא, זכי לה בעלמא דאתי (לעולם הבא בעת תחיית המתים), וזכי לשבחא בה ביומוי דמלכא משיחא בחדוותא דכנסת ישראל בקודשא בריך הוא, דכתיב "לאמר" - לאמר בההוא זימנא, "לאמר" - בארעא קדישא בזימנא דשרו ישראל בארעא, "לאמר" - בגלותא, "לאמר" - בפורקנא דילהון דישראל, "לאמר" - לעלמא דאתי.

ואיתא במכילתא (פרשת בשלח) כי כל הימים שהיה משה מדבר עם פרעה, לא דיבר אלא שילכו ישראל דרך שלשה ימים במדבר לזבוח וכו' כדי שיהו ישראל נעשים בני חורין בדבר ה', ולא יהיו עבדים משוחררים על פי פרעה. וכשיצאו, ידע פרעה שאין בדעתם לשוב וה' אלקיהם שעשה להם ניסים כאלה במצרים, הוא יזון ויפרנס אותם גם במדבר.

ג. ביום שביעי של פסח מפטירין וידבר דוד לה' שהיא ג"כ שירה ויש בה מענין יציאת מצרים. וביום שמיני של פסח בחו"ל מפטירין "עוד היום בנוב לעמוד". שמדבר על מפלת סנחריב בימי חזקיהו מלך יהודה. וכיון שמפלתו היתה בליל פסח. ורצו לסמוך מפלת סנחריב למפלת פרעה שהיתה ביום שביעי של פסח, על כן סמכו לאמרו ביום שמיני[ג].

ד. אע"פ שאין מנהגנו לאכול סעודה שלישית ביו"ט. מכל מקום יש מהדרין לאכול סעודה שלישית ביום שביעי של פסח, משום חיבוב מצות אכילת מצה[ד].

עיונים והארות

אלא שהיה מחשב בלבו, הרי לא בקשו יותר מדרך שלשה ימים. והריני כאילו מחזיק עדיין שטר חוב עליהם, לכך שלח עמהם 'איקטורין', כלומר, שליחים רצים, שיבואו אליו ממחנה ישראל להודיע מה הם עושים. ובני ישראל לא עיכבום מללכת אתם.

בבוקרו של יום ט"ו בניסן יצאו כל צבאות ה' מרעמסס ובאותו היום באו לסוכות, שם הקיפם ה' שבעה עניני כבוד. ואותו יום חמישי בשבת היה.

למחרת בט"ז בניסן הוא ששי בשבת, נסעו מסוכות וחנו באיתם בקצה המדבר. בי"ז בניסן, הוא יום השבת, ישבו תחתם ולא נסעו.

בי"ח בניסן הוא אחד בשבת, התחילו ישראל מתקנים כליהם ומציעים בהמתם לצאת. אמרו להם האיקטורין: תמו ימי שחרורכם והעת לכם עתה לחזור למצרים, שאמרתם: 'דרך שלושת ימים נלך' אמרו להם ישראל כשיצאנו וכי ברשות פרעה יצאנו 'ביד רמה' יצאנו אמרו להם האיקטורין: רוצים, לא רוצים סופכם לקיים דבר מלכות, עמדו עליהם ישראל, היכו מהם, הרגו מהם, פצעו מהם. הלכו הנשארים והגידו לפרעה.

לאחר שהלכו האיקטורין בחצי היום של י"ח בניסן, הוא אחד בשבת, אמר להם משה לישראל חזרו לאחוריכם, לצד מצרים, שלא יאמר פרעה שאתם בורחים, אלא ישיג אתכם קרוב לארצו, ואם יש בידו למחות, יבוא וימחה. תקע משה בקרן השופר, עד שחזרו לפני פי החירות, מהלך יום וחצי ממצרים.

ביון שתקע, התחילו מחוסרי אמונה תולשים שערותיהם ומקרעים בגדיהם, שחשבו עתה יחזירם משה למצרים, עד שאמר להם משה: מפי הגבורה נאמר לי שאתם בני חורין! וזה שאנו חוזרים לפתות לבם של מצרים להטעותם.

שחו האיקטורין בדרכם יום וחצי יום, ולסוף יום י"ט בניסן, הוא שני בשבת, באו אל פרעה ויגידו לו כי ברח העם.

וביום כ' בניסן, הוא שלישי בשבת ויאסור פרעה את רכבו ואת עמו לקח עמו וירדוף אחרי בני ישראל, וישיגו אותם חונים על הים על פי החירות, ופרעה הקריב היינו לסוף אותו יום.

ובליל שביעי של פסח אור ליום כ"א בניסן, הוא רביעי בשבת, ירדו לים ובשחרית עלו מן הים ויראו את היד הגדולה אשר עשה במצרים, אז ישיר משה ובני ישראל את השירה.

והגאון חיד"א ז"ל כתב בספרו צפורן שמיר (סי' ב, כד) הפליגו בזוהר הקדוש באמירת שירת הים וסודה אחר פסוקי דזמרה, שהוא עילוי מאוד ונחת רוח לשכינת עוזנו. ועל כן צריך לאומרה בשמחה רבה ובנעימה. ויצייר בדעתו כאילו עומד ביבשה בתוך הים, והמצרים נטבעים, והוא ניצול. והוא סגולה לכפרת עוונותיו, כידוע.

ובספר חרדים (סי' ז) כתב, לאומרה בכל יום בקול ובשמחה רבה, כאילו אותה שעה יצא ממצרים, וכדכתב רבי שמעון בר יוחאי שנאמר אותה בכל יום בשמחה רבה כשעה ראשונה שאמרו אותה על הים. וכן כתב בסולת בלולה (אורח חיים נא, ד) שמוחלים לו כל עוונותיו. ועיין בספר יוסף אומץ יוזפא (סי' רפא) שהוא היה אומרה בטעמים כקורא בתורה.

ג. רש"י מגילה (לא.) שו"ע (סי' תצ סעי' ח).

ד. כתב הכה"ח (סי' תצ ס"ק סה), בשם מעשה רב (הלכות פסח אות קפה) הגר"א ביום טוב אחרון אכל סעודה שלישית ואף שלא אכל בשאר ימים טובים מפני חיבוב מצות אכילת מצה שזמנו הולך לו. עכ"ל. וז"ל מעשה רב, שבעת ימים תאכל מצות כל שבעה מצוה ואינו קורא לה רשות אלא לגבי לילה ראשונה שהיא חובה ומצוה לגבי חובה רשות קרי לה אעפ"כ מצוה מדאורייתא הוא וכן פירשו יו"ט אין צריך אות, פסח במצה, סוכות בסוכה, ועוד כמה ראיות והיה מחבב מאד מצות אכילת מצה כל שבעה, וביו"ט אחרון היה אוכל סעודה שלישית אף על פי שלא היה אוכל שלש סעודות בשאר יו"ט מפני חביבת מצות אכילת מצה שזמנו הולך לו, ובמוצאי יו"ט היה משתדל לטעום חמץ וכן חדש באורתא נגהי תמניסר. והיה נמנע לאכול לאחר פסח מצה שיוצאין בה ידי חובתו בפסח וכ"ז להיכרא לעשיית המצוה שאין עושין אותה להנאה אלא מפני גזירת הבורא יתעלה שמו. עכ"ל.

ויש שקוראים לסעודה זו סעודת הבעל שם טוב, ובספר נתיב מצותיך (שביל אמונה אות ט) מביא באריכות מעשה, שמקובל שהבעל שם טוב הק' עשה תמיד סעודה זו לסעודת הודאה על הנס שאירע לו בים בדרך הליכתו לארץ הקדושה להראות עם האור החיים הקדוש. וזה סיפור המעשה (מובא בספר היכל הבעש"ט ח"ו עמוד קנה) בחול המועד יצא לדרכו בנסיעתו לארץ ישראל, ושכר ספינה, ובהיותו על הים היה בסכנה גדולה כי השטן עיכב בעדו לבל ימשיך בנסיעתו, ואודות הסכנה יש בזה שלוש גירסאות, לגירסא אחת (הרה"ק מקאמארנא בנתיב מצותיך שם) נשברה הספינה ונשארו רק דפים אחדים ועמדו להיטבע בים, ולגירסא אחרת (ספר דורש טוב) נפלו עליהם שודדי ים על הספינה ורצו להורגם, ולגירסא שלישית (עדת צדיקים) קם רוח סערה על הים, והנוסעים עמו כשראו שהם בצרה גדולה התחילו להתחנן אליו שיתפלל עבורם ויוציאם מהצרה, אך הבעש"ט לא זכר מאומה כי נטלו ממנו כל המדריגות (בעדת צדיקים כתוב שאמרו לו מן השמים שיחזור ולא שמע, ולקחו ממנו כל המדרגות וכו' ולא השגיח על זה), **וביקש** הבעש"ט שיקראו לפניו אותיות פשוטות של אל"ף בי"ת גימ"ל וחזרו אליו המדריגות וניצלו, וביום טוב האחרון של פסח באו בחזרה לאיסטנבול. וזכר לאותו נס קבעו בהרבה חצרות הצדיקים לעשות סעודה ביום טוב האחרון של פסח (כן מובא בלוח "מעגל השנה" לחסידי סקווירא ליום אחרון של פסח, וכן מוזכר ב"לקוט אוהב ישראל" אות נה), ולפי המקובל נקבעו אז כמה ענינים זכר לנס הגדול. גם אחרי שלא עלה בידו לנסוע אז לארץ ישראל השתוקק כל ימיו מתי תבוא לידיו האפשרות לעלות לארץ ישראל.

ה. נוהגים במוצאי החג לקחת עשבים ושיבולים ירוקים ולשוטחן בבית, ומברכים איש את רעהו שתהא שנה ירוקה ופורחת ושמחה[ה].

ו. נוהגין להרבות קצת באכילה ושתיה ביום אסרו חג של פסח. ואמרו בגמ' (סוכה מה:) **אסרו חג בעבותים. פי' עשו איסור וקשר לחג שלא תסתלק קדושתו. ומעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן[ו].**

מאמרי הזוה"ק

זוהר לשביעי של פסח (ע"ב שמות)

מסביר הזוהר ע"ב שמות דבחינת ויסע, ויבא, ויט

תָּא חֲזֵי, בְּהַהִיא שַׁעֲתָא אִשְׁתַּלִּים סִיהֲרָא מִכֹּלָּא בא וראה, באותה שעה ששניהם נמצאו במלכות נשלמה המלכות מכל הצדדים מימין ומשמאל וגם מהאמצע בבחינת התפארת, **וְיָרְתָא שִׁבְעִין וּתְרֵין שְׁמָהָן קַדִּישִׁין, בְּתַלַת סִטְרִין** וירשה ע"ב שמות קדושים היוצאים מג' פסוקים דויסע, ויבא, ויט, שהם כנגד שלשה צדדים ויסע ימין בחסד, ויבא שמאל בגבורה, ויט קו אמצעי בתפארת.

סִטְרָא חָדָא אִתְלַבְּשָׁא בְּעִטְרוֹי דְּחֶסֶד עִלָּאָה, בְּשִׁבְעִין גְּלִיפִין דְּנְהִירוּ דְּאַבָּא עִלָּאָה, דְּאַנְהִיר לָהּ בצד אחד שהוא הימין נתלבשה המלכות בעטרה של חסד העליון בשבעים חקיקות של אור עליון דאבא שהאיר למלכות, והסדר הוא שיש לה לקבל חמשה חסדים חג"ת נ"ה, ועוד כללות החסדים של היסוד, וגם החסדים דמלכות, כי כללות כללותם במלכות, הרי שבעה חסדים כל אחד כלול מעשר הרי שבעים.

לאחר שנתלבשה המלכות בחסד כעת מתלבשת בגבורה

עיונים והארות

ה. כ"כ רבנו חיים פלאג'י ז"ל בספרו מועד לכל חי (סי' ד אות מג), ליל מוצאי פסח, נוהגים לשטוח שיבולים בבתים, ומניחים גם כן שיבולת בראשם, משום שבפסח נידונין על התבואה (ראש השנה טז, א), ולסימנא טבא שתהיה שנת שובע.

ומנהג זה הביאו גם רבי אברהם חמווי ז"ל במחזור בית הבחירה (דיני מוצאי חג הפסח דף רסט ע"א סעיף ג-ח), נהגו בהרבה מקומות בליל מוצאי חג הפסח לוקחים עשבים עם שיבולים - שיבולי החטים, ומניחים אותם בראשיהם, כמנהג עירנו אר"ץ זבת חל"ב, וכן בקושטא ובאיזמיר יע"א, שזורקין בכל ארבע פינות הבית ואומרים בשמן ברכה והצלחה בכל מעשה ידינו.

ו. בתלמוד (סוכה מה:), אמר רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחאי, ורבי יוחנן משום רבי שמעון המחוזי משום רבי יוחנן המכותי: כל העושה איסור לחג באכילה ושתיה, מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, שנאמר (תהלים קיח, כז) אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח. ופירש רש"י איסור לחג, אגודה לחג. באכילה ושתיה, שקורא לחג עונג במאכל ומשתה, ויש אומרים: יום שלאחר החג. בעבותים, בהמות עבות ושמנות. וכתב הרמ"א (ס"ס תכט) ונוהגין להרבות קצת באכילה ושתיה ביום אחר החג, והוא אסרו חג.

וכתב החיד"א ז"ל בספרו מורה באצבע (סי' ז אות רכ), יום אסרו חג ישתדל לעשות סעודה נאה, כי יש סוד בדבר, וגם על פי הפשט הוא מצוה. והירושלמי קורא לאסרו חג בריה דמועדיה היינו הבן של החג.

סִטְרָא תִּנְיָינָא, אִתְלַבָּשַׁת בְּרוּמְחֵי דִּגְבוּרָ"ה בצד השני קו השמאל נתלבשה המלכות ברומחים וכתות של גבורה, **בְּשִׁתִּין פּוּלְסֵי דְּנוּרָא, וַעֲשָׂרָה דִּילָהּ דְּנָחֲתוּ מִסִּטְרָא דְּאִמָּא עִלָּאָה בְּנִימוּסֵי גְּלִיפִין** בששים הכאות של אש בסוד ששים גבורים סביב לה, ועוד עשר בחינות דגבורה יש במלכות שירדו ונמשכו אליה ממלכות דאמא עילאה בנימוסין ובחוקים של החקיקות דאמא, שכידוע שמצד אמא הדינים מתעוררים.

המלכות מתלבשת בתפארת ויש לה כעת את ג' הבחינות

סִטְרָא תְּלָתָאי, אִתְלַבָּשַׁת בִּלְבוּשֵׁי אַרְגְּוָנָא, דְּלָבִישׁ מַלְכָּא עִלָּאָה קַדִּישָׁא, דְּאִקְּרוֹן תִּפְאֶ"ת בצד השלישי שהוא קו האמצעי מתלבשת המלכות בלבוש ארגמן שלובש המלך העליון הקדוש שנקרא תפארת, **דְּיָרִית בְּרָא קַדִּישָׁא, בְּשִׁבְעִין עִטְרִין עִלָּאִין, מִסִּטְרָא דְּאַבָּא וְאִמָּא** שירש תחילה הבן הקדוש בחינת ז"א בשבעים עטרות עליונות שבאו לו מצד אבא ואמא, **וְהוּא כָּלִיל לְהַאי סִטְרָא וּלְהַאי סִטְרָא** והוא התפארת בחינת ז"א שנכלל מצד הימין חסד הנמשך מאבא ומצד השמאל גבורה שנמשך מאמא, ואח"כ מז"א קבלה המלכות את ג' הבחינות חסד, גבורה, תפארת.

ועוד לקחה המלכות תרין עיטרין דאבא ואמא ונשלמו להיות ע"ב שמות

(ס"א וּתְרֵין עִטְרִין מִסִּטְרָא דְּאַבָּא וְאִימָּא, וְאִינּוּן שִׁבְעִין וּתְרֵין שְׁמָהָן.) **וְתָנֵינָן מִסִּטְרָא דְּחֶסֶ"ד שִׁבְעִין וּתְרֵין סָהֲדִין** ולמדנו שמצד החסד הם שבעים ושנים עדים כי אם יהיו מצד הגבורה מצד הדין יבואו להחמיר בעדותם. **מִסִּטְרָא דִּגְבוּרָא שִׁבְעִין וּתְרֵין סוֹפְרִין** ומצד השמאל גבורה בחינת דין הם השבעים ושנים סופרים שחייבים לכתוב בדיוק דברי המחייבים ודברי המזכים. **מִסִּטְרָא דְּתִפְאֶרֶת שִׁבְעִין וּתְרֵין גַּוְונִין לְאִתְפָּאֲרָא** [א] מצד התפארת שבעים ושנים סוגים וצבעים של אורות להתפאר שהם הדיינים המזכים והמחייבים, והם קשורים עם הימין לזכות ועם השמאל לחייב וזאת כדי להגיע לדין אמת.

במלכות נחקקו הע"ב שמות ונשלמה המרכבה העליונה

וּבְהַאי אָתָר ובזה המקום שהיא המלכות המקבלת מז"א הארת החג"ת, **אִתְגַּלְיָיא חַד בְּחַד, וְאִסְתַּלִּיק שְׁמָא קַדִּישָׁא, רָזָא דְּרָתִיכָא** נחקקו אחת באחת האותיות שבג' פסוקים דויסע ויבא ויט, ועי"ז עולה שם הקדוש דע"ב שמות סוד המרכבה שהיא בחינת חג"ת המתחברים למלכות ונעשה

עיונים והארות

א. וז"ל הרא"ג: ע"ב סהדין, נמשכים למטה אל ההיכלות בהיכל אהבה שמעידים למעלה על כל אינון דיחדא יחודא דמאריהון ברחימו. ע"ב סופרים, בהיכל זכות שיש היכל אחד מיוחד לסופרים. ע"ב גוונים לאתפארא, היינו מרכבו ארגמ"ן שבהיכל הרצון היכל הת"ת. וכבר ידעת כי סוד הגוונים הם הנהגות גוון חיור מורה על הנהגת החסד. גוון סומק על הנהגת הגבורה. וכיוצא בזה. ולהיות שבהיכל הרצון שם מתנהגות כל ד' ההנהגות יחד וכללותה, לכן אמר כאן מסטרא דת"ת ע"ב גוונין לאתפארא.

חגת"ם שהיא המרכבה העליונה, **וְהָכָא אִתְגַּלִּיפוּ אַבָּהָתָא, לְאִתְחַבְּרָא בְּחַד** וכאן במלכות נחקקו האבות להתחבר כאחד כלומר ג' הנהגות חסד, דין, ורחמים, שסימנם חד"ר נתחברו כאחד ליתן כח במלכות לפעול פעולתה, **וְהוּא שְׁמָא קַדִּישָׁא גְּלִיפָא בְּאַתְוָוי** והוא השם הקדוש דע"ב שמות החקוק באותיות היוצאות מפסוקים ויסע בחסד, ויבא בגבורה, ויט בתפארת.

מסביר צירוף האותיות הפסוק הראשון "ויסע" בחסד דרך יושר

צְרוּפָא דְּאַתְוָון אִלֵּין ומסביר עתה כיצד נעשה החיבור הזה ואומר, כי צירוף אותיות אלו היוצאים מג' פסוקים הנ"ל הם באופן זה, **אַתְוָון קַדְמָאֵי, רְשִׁימִין כְּסִדְרָן בְּאֹרַח מֵישָׁר** הע"ב אותיות הראשונות שבע"ב שמות היוצאות מהפסוק הראשון שהוא "ויסע" הן רשומות כסדרן בדרך יושר, **בְּגִין דְּכֻלְּהוּ אַתְוָון קַדְמָאֵי אִשְׁתַּכָּחוּ בְּחֶסֶ"ד, לְמֵהַךְ בְּאֹרַח מֵישָׁר, בְּסִדּוּרָא מְתְתַּקָּן** לפי שכל האותיות הראשונות דשם ע"ב נמצאות בחסד לילך בדרך יושר בסדר מתוקן כי זה דרך היושר בחינת חסד.

הפסוק השני "ויבא" בגבורה אור חוזר מהסוף להתחלה

אַתְוָון תִּנְיָינִי, רְשִׁימִין בְּגִלְגּוּלָא לְמַפְרֵעַ ע"ב אותיות השניות היוצאות מהפסוק השני "ויבא" רשומות בגלגול למפרע והן מתחילות מסוף הפסוק לתחילתו, **בְּגִין דְּכֻלְּהוּ אַתְוָון תִּנְיָינִי, מִשְׁתַּכְּחוּ בִּגְבוּרָה** לפי שכל ע"ב אותיות השניות שבע"ב שמות נמצאות בגבורה ותמיד אור חוזר שהוא מהסוף להתחלה הוא בגבורה, (ס"א מִגְּבוּרָה) **לְגַלָּאָה דִּינִין וְזִינִין דְּאַתְיָין מִסִּטְרָא דְּשְׂמָאלָא** כדי לגלות הדינים וכלי הזיין הבאים מצד השמאל בחינת גבורה.

הפסוק השלישי "ויט" קשור בחסד ובגבורה

אַתְוָון תְּלִיתָאֵי ע"ב אותיות השלישיות שבע"ב שמות היוצאות מהפסוק השלישי "ויט", **אִינּוּן אַתְוָון רְשִׁימָן, לְאַחֲוָאָה גַּוְונִין, לְאִתְעַטָּרָא בְּמַלְכָּא קַדִּישָׁא** הן אותיות רשומות להראות הגוונים כמו שראינו לעיל שבתפארת יש ע"ב גוונים להתפאר בהם והוא להתעטר במלך הקדוש. **וְכֻלָּא בֵּיהּ מִתְחַבְּרָן וּמִתְקַשְּׁרָן** וכולם בו בתפארת מתחברים ומתקשרים כלומר החסד והגבורה מתחברים בתפארת, **וְהוּא אִתְעַטָּר בְּעִטְרוֹי בְּאֹרַח מֵישָׁר** והוא מתעטר בעטרותיו בדרך יושר כי ע"ב אותיות של הפסוק "ויסע" הן כסדרן והוא יותר נמשך אליהן, **וְרָשִׁים לְהַאי סִטְרָא וּלְהַאי סִטְרָא, כְּמַלְכָּא דְּאִתְעַטָּר בְּכֻלָּא** והתפארת רשום לצד זה שהוא החסד ולצד זה שהוא הגבורה כמלך שמתעטר בכל המדות כולן.

מדוע בפסוק השלישי דע"ב שמות אין חציו ביושר וחציו למפרע שהרי הוא מורכב מחסד וגבורה

הָכָא אִתְרַשִּׁים שְׁמָא קַדִּישָׁא גְּלִיפָּא בְּשִׁבְעִין וְתְרֵין תֵּיבִין כאן במלכות נרשם השם הקדוש החקוק בע"ב תיבות, **דְּמִתְעַטְּרֵי בַּאֲבָהָתָא, וְרָתִיכָא קַדִּישָׁא עִלָּאָה** שהרי מתעטרים באבות שהם חג"ת ועם המלכות הם חגת"ם ואז הם מרכבה קדושה ועליונה. **וְאִי תֵּימָא, הַנֵּי אַתְוָון תְּלִיתָאֵי, מַאי טַעְמָא לָאו אִינּוּן כְּתִיבִין, מִנְּהוֹן בְּאַרַח מֵישָׁר כְּסִדּוּרָן, וּמִנְּהוֹן לְמַפְרֵעַ** ואם תאמר אם התפארת כלולה מחסד וגבורה אלו האותיות השלישיות מה הטעם שאינן כתובות מהן בדרך יושר על פי הסדר, ומהן למפרע מהסוף להתחלה כי הוא כלול משניהם, **לְיַשָּׁרָא לְהַאי סִטְרָא, וּלְהַאי סִטְרָא** כדי ליישר ולהכריע לצד זה שהוא חסד ולצד זה שהוא גבורה כי האמצעי הוא המכריע והוא צריך להיות כלול מכולם. **דְּהָא תָּנֵינָן,** (תהלים צט) **אַתָּה כוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים, קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא עָבִיד מֵישָׁרִים לְתַרֵי סִטְרֵי** שהרי כתוב אתה כוננת מישרים, שפירושו שהקב"ה עושה ישר וטוב לשני הצדדים אם לחסד ואם לגבורה ולכן שם התפארת באמצע, **וּכְתִיב** ועוד כתוב (שמות כו) **וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכוֹן בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים וְגוֹ', דָּא קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא** שהוא בחינת קוב"ה בחינת תפארת שהוא הולך מהקצה של החסד לקצה של הגבורה בבחינת אור ישר ואור חוזר. **רִבִּי יִצְחָק אָמַר, דָּא יַעֲקֹב, וְכֻלָּא חַד** רבי יצחק מפרש שהבריח התיכון הוא בחינת יעקב שהוא בחינת תפארת וכולם מכוונים למקום אחד שהוא התפארת. ולכן צריך להיות השם השלישי דע"ב שמות מורכב מבחינת חסד ומבחינת גבורה חלקו אור ישר וחלקו אור חוזר ומדוע אינו כך.

דין אמת על פי משל

אֶלָּא לְמַלְכָּא דְּאִיהוּ שָׁלִים מִכֹּלָּא, דַּעְתֵּיהּ שָׁלִים מִכֹּלָּא, מָה אָרְחֵיהּ דְּהַהוּא מַלְכָּא אלא מתרץ ע"פ משל, למלך שהוא שלם בכל השלמות ודן דין אמת לאמיתה ודעתו שלמה שיודע בחכמתו עם מי הצדק ומי הצדיק ומי הרשע, וא"כ מה דרכו של אותו מלך ששלם בכל אלו המידות והשלמות. **אַנְפּוֹי נְהִירִין כְּשִׁמְשָׁא תַּדִּיר, בְּגִין דְּאִיהוּ שָׁלִים** פניו של אותו מלך מאירות כשמש תמיד לפי שהוא איש שלם שיודע מה עושה וכיצד לפעול בכל פעולה. **וְכַד דָּאִין, דָּאִין לְטָב וְדָאִין לְבִישׁ. וְעַל דָּא בָּעֵי לְאִסְתַּמְּרָא מִינֵּיהּ** וכאשר דן דין אמת לאמיתו בן לטוב למי שמגיע לו, וגם פעמים דן לחובה ועל כך צריך להזהר ממנו. **מָאן דְּאִיהוּ טִפְּשָׁא, חָמֵי אַנְפּוֹי דְּמַלְכָּא נְהִירִין וְחָיְכָן, וְלָא אִסְתַּמַּר מִינֵּיהּ** מי שהוא טיפש רואה את פני המלך שמאירות צוחקות ושמחות ולא נשמר מכבודו של המלך כפי שצריך. **וּמַאן דְּאִיהוּ חַכִּימָא, אַף עַל גַּב דְּחָמֵי אַנְפּוֹי דְּמַלְכָּא נְהִירִין, אָמַר מַלְכָּא וַדַּאי שָׁלִים הוּא, שָׁלִים הוּא מִכֹּלָּא, דַּעְתֵּיהּ שָׁלִים** ומי שהוא חכם אע"פ שרואה שפני המלך מאירות ושמחות אמר בודאי המלך אדם חשוב הוא חכם ושלם בכל מידותיו ודעתו מיושבת עליו ולכן הוא שמח וזה לא אומר איך יפסוק דינו, **אֲנָא**

חָמֵי דִבְהַהוּא נְהִירוּ, דִינָא יָתִיב (דף נ"ב ע"א) וְאִתְכַּסְיָא, אַף עַל גַּב דְלָא אִתְחַזְיָא ואני רואה שבזאת הארת פניו הדין יושב אצלו ומתכסה אפילו שלא נראים הדברים הללו לבחוץ, דְאִי לָאו הָכִי, לָא יְהֵא מַלְכָּא שָׁלִים, וְעַל דָא בָּעֵי לְאִסְתַּמְרָא שאם לא כן לא נחשב הוא למלך שלם וטוב בכל מדות טובות, ולכן צריך מאד להזהר בכבודו ולידע מה לדבר כי הוא רוצה לדון דין אמת.

הקב"ה שלם תמיד ואפילו שפניו מאירות צריך תמיד להזהר מעבירות ולעשות רצונו

כַּד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, שָׁלִים תַּדִיר בְּהַאי גַּוְונָא וּבְהַאי גַּוְונָא, אֲבָל לָא אִתְחַזְיָא, אֶלָּא בְּנְהִירוּ דְאַפִּין כך הוא הקב"ה בחינת תפארת, שלם הוא תמיד אם מצד החסד ואם מצד הגבורה אבל אינו נראה אלא בפנים מאירות ושמחות כי נוטה יותר לצד החסד אפילו הוא אמצעי שלם. וּבְגִין כַּךְ, אִינּוּן טִפְּשִׁין חַיָּבִין לָא אִסְתַּמְרָן מִנֵּיהּ ולכן אותם טפשים הרשעים שלא הלכו בדרך ה' ובכל זאת רואים שטוב להם והקב"ה מאיר להם פנים אינם נזהרים מהקב"ה וחושבים שהכל הפקר. אִינּוּן חַכִּימִין וַדָּאִין, אָמְרִין אבל אותם החכמים הצדיקים אומרים, מַלְכָּא שָׁלִים הוּא, אַף עַל גַּב דְאַנְפּוֹי אִתְחַזְיָין נְהִירִין, דִינָא אִתְכַּסְיָא בְּנַוֵּיהּ, בְּגִין כַּךְ בָּעֵי לְאִסְתַּמְרָא מִנֵּיהּ המלך הקב"ה שלם בכל השלמות גם מצד ימין חסד וגם מצד שמאל גבורה והוא בחינה אמצעית שלם, ואפילו שרואים שפניו מאירות צריך לשים לב על המעשים כי הדין בחינת הגבורה מכוסה אצלו ולכן צריך להשמר ולעשות רצון הבורא יתברך.

הכל כלול בקב"ה והוא מושל בכל

אָמַר רִבִּי יְהוּדָה, מֵהָכָא, אֲנִי יְהוָה לֹא שָׁנִיתִי. לָא דַּלִּיגְנָא לְאָתָר אַחֲרָא, בִּי אִתְכַּלִּיל כֹּלָּא (מלאכי ג) אמר רבי יהודה מכאן לומדים שלא צריך לשנות האותיות שבקו האמצעי קו התפארת שהרי כתוב אני ה' לא שניתי כי אני כלול משתי הבחינות מחסד וגבורה ואין אני מדלג מצד לצד או למקום אחר ממה שאני צריך לעשות ולפעול כי בו כלול הכל ואני רוצה לדון דין אמת. הַנֵּי תְּרֵי גַּוְונֵי בִּי אִתְכַּלִּילָן, בְּגִין כַּךְ כֹּלָּא בְּאַרַח מֵישָׁר אִתְחַזְיָא אלה שני הגוונים דחסד וגבורה כלולים בי ואני מושל בהם ולא הם מושלים בי וכל הדברים נראים שהם בדרך הישר, וְאַף עַל גַּב דְאַתְוָון אֲחִידָן לְהַאי סִטְרָא וּלְהַאי סִטְרָא, כְּסִדְרָן כְּתִיבִין ואפילו שהאותיות אחוזות לצד זה ולצד זה אם לחסד אם לגבורה בכל זאת הן כתובות כסדרן כי הפנים תמיד מאירות ורואים רק חסד ואור.

כאשר המלכות מתעטרת מכל אלו החג"ת שהם הע"ב שמות אז היא מתברכת ורשות כל העניינים ניתנת בידיה

וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהוֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם. (שמות יד) עַד כָּאן סִטְרָא חַד,

חֶסֶד לְאַבְרָהָם עד כאן כל הפסוק הזה יש בו ע"ב אותיות מבחינת חסד והוא כנגד אברהם. אָמַר רִבִּי שִׁמְעוֹן, אֶלְעָזָר בְּרִי, תָּא חֲזֵי רָזָא דָּא אמר רבי שמעון, אלעזר בני בא וראה סוד זה. כַּד עַתִּיקָא קַדִּישָׁא אַנְהִיר לְמַלְכָּא כאשר עתיקא קדישא בחינת כתר שהוא פרצוף א"א מאיר אורות גדולים למלך כלומר לפרצוף ז"א, אַנְהִיר לֵיהּ, (ס"א עָטַר לֵיהּ וְאַחְסִין לֵיהּ, בְּכַתְרִין וכו') וְעַטְרִין לֵיהּ, בְּכַתְרִין קַדִּישִׁין עִלָּאִין מאיר לו ומעטר את ז"א בכתרים קדושים עליונים שהם הע"ב השמות הקדושים, כַּד מָטָאן לְגַבֵּיהּ מִתְעַטְּרֵי אַבָּהָתָא כאשר מגיעים אל ז"א אלו האורות דע"ב שמות מתעטרים האבות באותן שמות כלומר מקבלים מוחין, כְּשַׁעֲתָא דְּמִתְעַטְּרֵי אַבָּהָתָא, כְּדֵין הוּא שְׁלִימוּ דְּכֹלָּא ובשעה שמתעטרים האבות שהם חג"ת באלה הכתרים אז הוא שלמות הכל כי ז"א נשלם ומקבל מוחין. כְּדֵין מַטְרוֹנִיתָא, נָטְלָא כְּמַטְלָנָהָא, (כְּהַהוּא) (נ"א כְּשׁוּלְטָנָא כְּהָאי) שְׁלִימוּ דְּאַבָּהָתָא ואז המלכות נוסעת במסעיה להנהיג כל העולמות בכח זו השלמות של האבות שהם חג"ת. וְכַד מִתְעַטְּרָא מִכֻּלְהוֹן, כְּדֵין אִתְבָּרְכָא, וּרְשׁוּתָא דְּכֹלָּא בִּידָהָא וכאשר המלכות מתעטרת מכל אלו החג"ת שהם הע"ב שמות אז היא מתברכת ורשות כל הענינים ניתנת בידיה. וְאַסְתִּים בֵּיהּ ונשלמות כל ההנהגות בשם זה דע"ב שמות.

כְּגַוְונָא דָּא שְׁמָא קַדִּישָׁא זה השם הקדוש דע"ב גְּלִיפָא בְּאַתְוֵי רְשִׁימִין בִּרְתִיכָא עִלָּאָה קַדִּישָׁא עִטּוֹרָא דְּאַבָּהָן כעין אותיות חקוק באותיות רשומות במרכבה העליונה הקדושה שהיא העטרה של האבות בחינת חג"ת.

אמרו המגיהים כאן מצאנו כתוב פסוק ויסע כסדר כל אות ואות בבית אחד מרובע עם זה הלשון עַד כָּאן אִתְתַּקָּנוּ טוּרִין כְּסִדְרָן עד כאן נתקנו השורות של הפסוק הראשון כסדר בדרך ישרה בְּרָזָא דְּחֶסֶד שהוא ביושר שכולו רחמים, לָא סָטָאן לִימִינָא וּשְׂמָאלָא שאינן נוטות לא לימין ולא לשמאל.

ה	ך	א	ל	מ	ע	ס	י	ו
ך	ל	ה	ה	ם	י	ה	ל	א
י	ה	נ	ח	מ	י	נ	פ	ל
מ	ך	ל	י	ו	ל	א	ר	ש
ס	י	ו	ם	ה	י	ר	ח	א
ן	נ	ע	ה	ד	ו	מ	ע	ע
ע	י	ו	ם	ה	י	נ	פ	מ
ם	ה	י	ר	ח	א	מ	ד	מ

בתוך הספר הסדר של פסוק ויבא מובא תחילה ביושר

ע"כ אתתקנו טורין כסדרן
ברזא דחסד לאסטאה לימינא
ושמאלא

ו	י	ב	א	ב	י	ן	מ	ח	
נ	ה	מ	צ	ר	י	ם	ו	ב	
י	ן	מ	ח	נ	ה	י	ש	ר	
א	ל	ו	י	ה	י	ה	ע	נ	
ן	ו	ה	ח	ש	ד	ו	י	א	
ר	א	ת	ה	ל	י	ל	ה	ו	
ל	א	ק	ר	ב	ז	ה	א	ל	
ז	ה	כ	ל	ה	ל	י	ל	ה	

עַד כָּאן אִתְתַּקָּנוּ טוּרִין לְמַפְרֵעַ בְּרָזָא דִּגְבוּרָה עד כאן נתקנו השורות של הפסוק השני למפרע מהסוף להתחלה בסוד הגבורה שהיא בחינת אור חוזר, **כֻּלְּהוּ שְׂמָאלָא כְּלִילָן בִּימִינָא** כל האותיות של שם זה ופסוק זה כולם כלולים בשמאל בחינת גבורה ובימין שהוא חסד.

אח"כ מצאנו פסוק ויט כסדר כמו כן כל אות ואות בבית אחד מרובע, עם זה הלשון

ע"כ אתתקנו טורין למפרע ברזא דגבורה
כלהו שמאלא כלילן בימינא
ואח"כ מצאנו פסוק ויט כסדר כמו כן כל אות ואות
בבית אחד במרובע עם זה הלשון:

ם	י	מ	ה	ו	ע	ק	ב	י	
ו	ה	ב	ר	ח	ל	ם	י	ה	
ת	א	ם	ש	י	ו	ה	ל	י	
ל	ה	כ	ה	ז	ע	ם	י	י	
ד	ק	ח	ו	ר	ב	ם	י	ה	
ת	א	ה	ו	ה	י	ד	ל	ו	
י	ו	ם	י	ה	ל	ע	ו	ד	
י	ת	א	ה	ש	מ	ט	י	ו	

עַד כָּאן כְּלִילָן טוּרִין דִּשְׁמָא קַדִּישָׁא בְּתִפְאֶרֶת עד כאן כלולות השורות והאותיות של השם הקדוש שבפסוק השלישי בתפארת הנוטה לחסד כי אותיותיו ביושר **לְבָתַר מִתְחַבְּרָן אַבָּהָן וְאִתְעֲבִידוּ שְׁמָא קַדִּישָׁא** אח"כ מתחברים כל השלש פעמים ע"ב שבג' פסוקים ונעשים שם אחד קדוש.

אח"כ מצאנו הע"ב שמות היוצאים משלשה פסוקים אלו במרובע, כל שם ושם משלש אותיות היוצאים משלשה פסוקים אלה, ישר הפוך ישר והסימן יה"י אור, עם זה הלשון.

ו	י	ט	מ	ש	ה	א	ת	י	
ד	ו	ע	ל	ה	י	ם	ו	י	
ו	ל	ך	י	ה	ו	ה	א	ת	
ה	י	ם	ב	ר	ו	ח	ק	ד	
י	ם	ע	ז	ה	כ	ל	ה	ל	
י	ל	ה	ו	י	ש	ם	א	ת	
ה	י	ם	ל	ח	ר	ב	ה	ו	
י	ב	ק	ע	ו	ה	מ	י	ם	

הָא כְּגַוְונָא דָּא שְׁמָא קַדִּישָׁא גְּלִיפָא בְּאַתְוָוי הרי באופן זה שם הקדוש דע"ב שמות חקוק באותיותיו כל שם ג' אותיות, **רְשִׁימִין בִּרְתִיכָא עִלָּאָה קַדִּישָׁא עִטּוּרָא דְּאַבָּהָן** והן

רשומות במרכבה העליונה הקדושה מעוטרת באבות שהם חג"ת

(ההגה כאן הודפסה בסוף הספר עם הבתים של הע"ב שמות)

ודו	ילי	סיט	עלם	מהש	ללה	אכא	כהת
הזי	אלד	לאו	ההע	יזל	מבה	הרי	הקם
לאו	כלי	לוו	פהל	נלך	ייי	מלה	חהו
נתה	האא	ירת	שאה	ריי	אום	לכב	ושר
יחו	להח	כוק	מנד	אני	חעם	רהע	ייז
החה	מיכ	וול	ילה	סאל	ערי	עשל	מיה
ודו	דני	החש	עמם	ננא	נית	מבה	פוי
נמם	ייל	הרח	מצר	ומב	יהה	ענו	מחי
דמב	מנק	איע	חבו	ראה	יבמ	היי	מום

רבי ייסא אומר שיש שלוש פעמים ובכן, ורבי יוסי אומר ארבע פעמים

(אָמַר רִבִּי יֵיסָא, אַשְׁכַּחְנָא בְּרָזָא דָּא בִּתְקִיעוּתָא (ס"א דְּרַב בְּבָבֶל) **דְּרַב הַמְנוּנָא סָבָא** אמר רבי ייסא מצאנו בסוד זה שכמו שם ע"ב היוצא מג' פסוקים דויסע, ויבא, ויט הם בסוד חג"ת אברהם יצחק ויעקב, כך הוא בכוונת התקיעות של רב המנונא סבא שהם בחג"ת, **תְּלַת וּבְכֵן וּבְכֵן וּבְכֵן, לָקֳבְלֵי הַנֵּי תְּלַת. וְכָךְ הוּא סִדּוּרָא** וכן שלש ובכן שיש בתפילות ימים נוראים ו–בכן גי' ע"ב יתקדש שמך שהוא כנגד החסד, ו–בכן תן פחדך כנגד הגבורה. ו–בכן תן כבוד לעמך כנגד התפארת. והם כנגד אלו השלשה פסוקים דויסע, ויבא, ויט, שהם בחג"ת וכך הוא הסדר ולא כמו אותם שמתחילים ובכן תן פחדך. **אָמַר רִבִּי יוֹסֵי, כֻּלָּא אִתְכְּלִיל בְּהַאי שְׁמָא** (נ"א שְׁלִיחָא) **קַדִּישָׁא, וְאִסְתַּיָּים בֵּיהּ** אמר רבי יוסי כולם כלולים בשם הקדוש הזה שהוא מלכות כי הרי אנחנו אומרים ד' פעמים "ובכן" והפעם הרביעית היא המלכות כנגד דוד והרי נשלמו חגת"ם, **אִשְׁתַּכַּח דִּשְׁלִימוּ דִּרְתִיכָא קַדִּישָׁא אִית בֵּיהּ.** נמצא ששלמות המרכבה הקדושה יש בו כי הרי כללנו במלכות את הג' שמות הנ"ל א"כ הם ארבע ובכן כנגד המרכבה העליונה חגת"ם).

רשב"י אומר ארבע פעמים ובכן שהחג"ת מחוברים כאחד במלכות

אָמַר רִבִּי שִׁמְעוֹן, הַאי הוּא שְׁמָא קַדִּישָׁא, עִטּוּרָא דְּאַבָּהָן, דְּמִתְעַטְּרָא בְּגַלּוּפַיְיהוּ, בְּחִבּוּרָא כַּחֲדָא אמר רבי שמעון אני מסכים עם דברי רבי יוסי שאומרים ד' פעמים "ובכן" וזה השם הקדוש דע"ב שמות שהוא עיטור וכתר לאבות שהם חג"ת שמתעטרים בחקיקתם בחיבורם ובקשורם כאחד במלכות שהיא הרגל הרביעית בחינת המלכות. **שְׁלִימוּ דִּרְתִיכָא קַדִּישָׁא** זו השלמות של המרכבה העליונה הקדושה. **וְאִתְכְּלִיל בְּאַרְבָּעִין וְתַמְנְיָא תֵּיבוּתָא, דְּאִיהוּ שְׁלִימוּ**

דְּכֻלָּא, וְעִקָּרָא דְּשָׁרְשִׁין [נ] ונכללים אלו הע"ב שמות בארבעים ושמונה תיבות שהם מ"ח שמות הראשונים דע"ב שמות שהם שלמות עיקר ושורש דשם ע"ב, כי כאשר נחלק הע"ב שמות לג' חלקים הם ג' פעמים כ"ד א"כ ב' כ"ד הראשונים הם חסד ותפארת שבהם עיקר ההנהגה והגבורה כלולה בהם והם עיקר שם ע"ב.

ע"ב שמות בחג"ת ע"ב שמות בנה"י

תָּא חֲזֵי, גּוּפָא דְּאִילָנָא, אֲנ"י אָלֶ"ף נו"ן יו"ד בא וראה, גוף האילן דהיינו אמצע האילן הוא שם אנ"י ובמילואו הוא אל"ף נו"ן יו"ד והענין הוא כי האילן עצמו הוא שם ע"ב והוא כולל ענפים ושורשים ואמצע של שם ע"ב שמות הוא שם אנ"י שהוא השם השלושים ושבע במספר הע"ב שמות. רֵישָׁא דְּכָל עַנְפֵי אִילָנָא, וָה"וּ הראש של כל ענפי האילן הזה שהוא בחינת ע"ב שמות הוא וה"ו. (וָה"וּ) וְהָא אִתְּעָרוּ חַבְרַיָּא, כְּלָלָא דְּעַנְפִין וְנוּפָא וְשָׁרְשָׁא, בְּאַרְבָּעִין וּתְמַנְיָא תֵּיבִין וכבר ביארו החברים והסכימו עימי שכללות כל ענפי הע"ב שמות, וגוף הע"ב שמות והשורש שלהם נמצאים במ"ח תיבות הראשונות דהיינו משם וה"ו הראשון עד שם וה"ו השני יש ארבעים ושמונה שמות ושם הוא העיקר והשורש. וְהָא אִתְּרַשִּׁים בִּתְלַת עָלְמִין עִלָּאִין, וּבִתְלַת עָלְמִין תַּתָּאִין הרי לפנינו שנרשם שם זה הע"ב שמות בשלושה עולמות עליונים שהם חג"ת ושלושה עולמות תחתונים שהם נה"י וכמו שכתב מו"ר האריז"ל ע"ב שמות בחג"ת ע"ב שמות בנה"י.

עיונים והארות

ב. ונכלל במ"ח תיבות שהוא שלימות הכל ועיקר השורשים.

הסבר. הענין כי שם ע"ב נחלק בכמה דרכים. דרך אחת לשני חלקים של ל"ו. או לג' חלקים של כ"ד. או לד' חלקים של ח"י. או לששה חלקים של י"ב. ויש המחלקו לי"ב חלקים של ששה. וכך הוא בספרי קבלה מעשית. והנה, כשנחלק את השם הקדוש לג' חלקים שהם כ"ד בכל אחד, בלי ספק שכל חלק רומז לא' מג' אבות וכל אחד כלול בשנים האחרים. ובא הרשב"י ללמדנו שב' פעמים כ"ד העולה מ"ח הוא העיקר ושלימות הכל, יען כי שני החלקים של כ"ד רומזים לחסד ות"ת שהם עיקרי ההנהגה, והגבורה באה לצורך העולם והיא כבר כלולה באלו המ"ח, שהרי כל שם מורכב מג' אותיות אחת חסד אחת גבורה אחת ת"ת. וצריך לתת טעם כיצד הוא שלימו דכלא במ"ח תיבות. והענין שכאשר תדקדק תמצא שמהשם הראשון של ע"ב שהוא וה"ו, לסוף מ"ח תיבות חוזר ומתחיל בשם זה וה"ו. נראה כי שרשם הוא הממשלה הראשונה וחייליה ושם כלול כל הענין. ומהשם וה"ו השני מתחילה הממשלה השניה. נמצא ראש הממשלה הראשונה הוא וה"ו וראש הממשלה השניה הוא וה"ו. מהרא"ג.

מאמרים לשביעי של פסח

הניסים והנפלאות שנעשו בקריעת ים סוף

הנה ידוע מה שאמרו חז"ל שבשעה שעם ישראל היו מהלכים במדבר היו מוקפים בניסים, וכך אמרו (ספרי זוטא פרק י' פסוק ל"ג, ובמכילתא מס' דויהי סי' ד') שכאשר שישראל יצאו ממצרים, הקיפם הקדוש ברוך הוא בשבעה ענני כבוד שסובבו אותם מד' רוחות. ענן אחד הגן עליהם מלמעלה מגשם ומחמה. ואחד תחתיהם להגן מקוצין וברקנין ומנחשים ועקרבים המצויים במדבר. וענן אחד היה הולך לפניהם, ומיישר את ההרים והגבעות וכו'. וכן בלילה הלך לפניהם עמוד אש להאיר להם, ולא היה שום הבדל בין יום ללילה, מחמת עמוד האש שהאיר להם. וכל הדרך היו המצרים יורים חצים ובליסטראות בבני ישראל, ולא פגע בהם דבר, כי היו העננים מקבלים אותם ומגינים על בני ישראל. וכן עוד ניסים רבים היו עמהם, ועל כן עצם זה שפרעה רדף אחריהם היה דבר ניסי ולא טבעי, כי מי כסיל הרואה עם המונהג בפועל בניסים גלויים, וירצה להלחם בהם ולנסות להרע להם. קל וחומר פרעה ועמו שכבר קיבלו מכות גדולות, ובפרט מכת בכורות, עד שפרעה עצמו קם באמצע הלילה ואמר (שמות יב, לא) קומו צאו מתוך עמי. הן מטבע הדברים כיון שכה פחדו מהבורא, שלא ירדפו יותר אחרי בני ישראל. אבל הקדוש ברוך הוא שם בלבם שיגעון שירדפו אחרי בני ישראל, כדי שיבואו לים סוף ויטבעו בים.

כיצד נקרע הים

אמרו חז"ל (ילקוט מעם לועז בשלח עמ' ש"ל ממדרש שוחר טוב סי' ח"י, ש"כ), שבשעה שנכנסו ישראל לתוך הים והגיעו המים עד נחיריהם, באותה שעה עשה הקדוש ברוך הוא נס. ובתחילה קפאו המים ונתייבשו בכוחו של הקדוש ברוך הוא, על ידי רוח חזקה ויבשה. ואחר כך נבקעו המים לשני חלקים כעין שנבקע לשנים. וזה שאמר הכתוב (שמות יד, כא) "ויבקעו המים", שנבקעו כעין כמו (בראשית כב, ג) ויבקע עצי עולה.

כל מימות שבעולם נחלקו לי"ב חלקים אפי' שבכוסות ובבקבוקים

וידוע מה שאמרו חז"ל (שמות רבה כא, ו) שכל מימות שבעולם נבקעו באותו יום, וזה מה שאמר הכתוב (שמות יד, כא) "ויבקעו המים", ולא נאמר ויבקע הים, לומר לך, שכל מימות שבעולם נבקעו, כל הנהרות, הבורות, ואפילו מים שהיו בתוך כוס או בבקבוק, נבקעו לי"ב חלקים. וכן המים שמעל לרקיע ומים שבתהום, נבקעו לי"ב חלקים, ונכנס פחד גדול בכולם, וזה שאמר הכתוב (שמות טו, טו) אז נבהלו אלופי אדום, חיל אחז יושבי פלשת (מעם לועז שם עמ' של"א בשם המכילתא ושוחר טוב).

כל שבט עבר בשביל המיוחד לו

וכיצד נחלקו המים (שם עמ' של"ב משמות רבה ומכילתא ומפרקי דרבי אליעזר פרק מ"ב), הנה המים נחלקו לי"ב חלקים, ונעשו לי"ב שבילים גדולים ורחבים בתוך הים, כך שלכל שבט ושבט היתה דרך מיוחדת לעבור בה. וזה שאמר הכתוב (תהלים קלו, יג) לגוזר ים סוף לגזרים, הנה שלגזרים רבים נגזר. גם (שם, בשם רבנו בחיי) לא נפתח הים בבת אחת, אלא כפי מה שהיו נכנסים, כך היה נבקע ונחלק הים. וכל זה כדי שבני ישראל ישימו עיניהם ולבם לאביהם שבשמים, ויזכרו רחמיו וחסדיו.

למה הים לא נבקע לי"ג גזרים

המהר"מ אלשיך (תהלים קלו, יג) הקשה, מה הטעם שנחלק הים לי"ב גזרים, והיה די שיבקע לדרך אחת, ויעברו בו כל השבטים ביחד? ועוד, אם כבר נבקע לי"ב גזרים, למה לא נבקע לי"ג גזרים, גם עבור שבט מנשה ואפרים שנחשבים לשנים?

ותירץ, הנה ידוע (סנהדרין קג:) שמיכה היה משבט אפרים ולקח עמו פסל והיה עובר בים בין כולם, כדי שיעבדו עבודה זרה, ואם היה נחלק הים לקרע אחד, היו קטני אמנה יכולים ללכת שולל אחרי פסלו של מיכה, והיו אומרים שפסלו של מיכה קרע את הים, לכבוד עצמו ומאמיניו. ואגב כך זכו גם שאר ישראל לעבור בתוך הים. ברם עתה

שנחלק הים לי"ב שבילים, הדבר מכריח, שמי שקרע את י"א השבילים במקומות שלא היה שם פסלו של מיכה, הוא גם זה שקרע את החלק שבו היה פסל מיכה, שהיה בשבט אפרים.

ואמנם מן הראוי שחלק של שבט אפרים לא יקרע, בעבור פסלו של מיכה שהיה משבטם. אלא שבזכות שבט מנשה, קרע ה' יתברך גם את חלקו של שבט אפרים, ולכן ייחד הקדוש ברוך הוא את הקרע של מנשה ואפרים לקרע אחד, כדי שבזכות שבט מנשה, יעברו גם שבט אפרים, ולכך היו י"ב שבילים ולא י"ג.

קריעת ים סוף בצורת קשת

הרמב"ם בפירוש המשניות (אבות פרק ה' משנה ג') כותב, שים סוף נגזר לי"ב גזרים בצורת קשת עגולה. והיינו שבני ישראל לא עברו את הים מעבר לעבר, לרחבו, אלא עברו בצורת קשת, כלומר שמאותו צד שנכנסו לים סוף משם יצאו. כיון שכל הכוונה בבקיעת ים סוף היתה שהמצריים ירדפו אחרי בני ישראל בתוך הים, ויטבעו בו, ועל ידי כן ניצלו ישראל, ולא כדי להעבירם לארץ ישראל. וכן כתבו התוס' (ערכין טו.) עיין שם.

עד היום ניכר המקום בו נקרע ים סוף

הגאון המקובל רבי אליעזר נחמן פואה, תלמיד הרמ"ע מפאנו זצ"ל בחידושו על הגדה של פסח (על התיבות, אילו קרע לנו את הים) מביא דבר פלא, שהמקום שנקרע ים סוף לבני ישראל, עדיין הוא ניכר עד היום.

ועמנו בישיבה ישנו אחד מהלומדים דף היומי וזוהר יומי, שבא בקביעות, והוא ירא שמים גדול, ושמו רבי אברהם שבתאי הי"ו, ובעבר היה עובד באילת ליד ים סוף, והיו הולכים הוא וחבריו בשביעי של פסח לאמר שירת הים על ים סוף. וכה סיפר, שהיו רואים י"ב קרעים בים. וחקרתי אותו, אולי הוא דמיון? ואמר, אין זה דמיון, כי כזאת ממש ראינו בעינינו, ובכל שביעי של פסח בחצות לילה, רואים ממש שקריעת ים סוף נעשית בצורת חצי עיגול. עד כאן דבריו, והוא פלאי.

נעשו המים כאוהל והאדמה פסיפס והכתלים אבני ספיר

לאחר שנבקע הים, נעשו המים כמין אהל, ובני ישראל בתוכו (ילקוט מעם לועז בשלח עמ' של"ג ממכילתא והרמב"ם הנ"ל), באופן שהמים היו מלמעלה ומלמטה, וזה מה שאמר הכתוב (שמות יד, טז) ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה, לא נאמר בים, אלא בתוך הים, מפני שהמים הקיפום מכל הצדדים והם בתווך.

עוד נס אירע שם שקרקעית הים נתייבשה כארץ מוצקה ויבשה. שהרי בתחילה (שם עמ' של"ד מילקוט שיר השירים ושמות רבה פכ"ד) היו הקרעים מלאים בוץ, והיו כמה רשעים מעם ישראל שהחלו להתלונן, במצרים היינו בוססים בטיט, וכאן אנו גם כן בוססים בטיט. וביקש הים להטביעם על תלונותם. ועמד משה בתפילה, וציוה הקדוש ברוך הוא ונתייבשה קרקעית הים, כאילו היתה יבשה ומוצקה מעולם. ונעשתה קרקעית הים פסיפס (ממכילתא והרמב"ם אבות פ"ה) כמו בתי מלכים המרוצפים אבני שיש. והכתלים שבין דרך לדרך היו כמו אבני ספיר, ויהלומים זכים מאוד, וכל שבט היה הולך בדרך המיוחדת לו, והיו רואים זה את זה, כי עמוד האש היה מאיר, ואורו היה משתקף באותם כתלים, והיה דומה כאילו נמצאים בתוך חדרים מלאים אורה.

זימן להם מיני אילנות ומעיינות, ולמרות הפחד לא הפילה אשה

עוד אמרו במדרש (שם עמוד של"ה משמות רבה פרשה כא סי' י) שבשעה שבני ישראל עברו את הים עם תינוקותיהם, היו התינוקות בוכים כדרכם ברצונם לאכול, באותו זמן זימן להם הקדוש ברוך הוא כל מיני אילנות טעונים פירות בתוך הים, והיתה האם מושיטה ידה וקוטפת מהעץ תפוח או רמון ונותנת לבנה, וזה שאמר הכתוב (תהלים קו, ט) ויוליכם בתהומות כמדבר, רצונו לומר, כמו שבמדבר היה להם מן המוכן בכל יום, כך בתהומות הים לא חסר להם דבר. וכן הבהמות שהיו עמם היו אוכלות ירקות שזימן להם הקדוש ברוך הוא בתוך הים. וכמו שנאמר בפסוק (יד, כט) "והמים להם חומה" דתיבת "חמה" עולה בגימטריא כמנין "גן", מפני שנעשה להם הים "גנות" ופרדסים.

כמו כן, כידוע שמי הים מלוחים ואינם ראוים לשתיה, וכשהיו בני ישראל רוצים לשתות מים, היו נוקבים בידיהם מאותם הקירות שנצבו כמו נד, והיו יוצאים להם זרמי מים מתוקים. (מספר סדר היום).

עוד כתב הרמב"ם (אבות פ"ה) שבשעה שגמרו לשתות מאותם מים שבקיר, נשארו המים תלוים ועומדים, ולא ירדו לארץ כטבעם.

ובספר צרור המור (כאן) כתב, שדרך אשה מעוברת לחשוש מהפלה כשיש רעש חזק, או כשמפחדת פחד גדול, וביציאת מצרים היו המצרים יורים חצים ובליסטראות, והיה הים סוער וגועש, ורוח חזקה מאוד היתה מרחפת כדי להעמיד את מי הים כקיר, והיה חשש גדול שמא הנשים יפילו, אבל נעשה להם נס, ושום אשה לא הפילה פרי בטנה, וכולם יצאו לאויר העולם בלי נזק, וזה שאמר הכתוב (תהלים סח, כז) במקהלות ברכו אלהים ה' "ממקור ישראל".

הלכו על גבי קרח כדי שיהיה מישור לעם ישראל

וכתב בספר אמרי נועם (כאן) והנה ידוע שהים בתחילתו יבשה והוא הולך ומעמיק, וכדי שישראל לא יצטרכו לרדת ולעלות, וילכו במישור לכל אורך הדרך, מה עשה הקדוש ברוך הוא, כשנכנסו לים כשהמים אינם עמוקים כל כך, נבקעו המים והלכו לצדדים, וכשהתחיל הים להעמיק, קפאו המים במקומם בתוך הים, ונעשו כגושי קרח קפואים, והיו בני ישראל מהלכים עליהם, כדרך שמהלכים על גבי נהר שקפא, ונמצא שהכל נעשה למישור אחד גדול, ולא הוצרכו לעלות או לרדת. וזה שאמר הכתוב (שמות טו, ח) קפאו תהומות בלב ים דייקא, שרק המים שבלב ים קפאו במקומם, ואילו המים שבתחילה ובסוף, נבקעו לחלוטין והלכו לצדדים.

ומזמן שנכנסו לים עד שיצאו היה משך לילה אחד, למרות שהיה מספרם גדול מאוד, והיו בתוכם זקנים וחלושים, בכל זאת עברו כולם את הים בלילה אחד. (ממדרש שוחר טוב ושמות רבה פרק כ"ב, הובא בילקוט מעם לועז, עמ' של"ו).

והפסוק אומר (שמות טו, ח) נצבו כמו נד נוזלים. היינו שמי הים נצבו כשני הרים גדולים בגובה רב, כדי שייראו למרחוק, וראו אותם כל אומות העולם מד' רוחות. ועל ידי הרוח החזקה שנשבה בים, החזיקו המים מעמד ולא נפלו למטה, ומזה נבהלו כל המלכים, ונמוגו כל יושבי כנען. (מדרש שוחר טוב סי' קי"ד וברלב"ג).

והנה ידוע, כי הנס של קריעת ים סוף היה בליל שביעי של פסח, ובאותו הלילה נשתנה סדר עמוד הענן, כי בכל הימים היה עמוד הענן הולך לפניהם ובערב היה סר ממקומו, ובמקומו היה בא עמוד האש כדי להאיר להם. אך בלילה זה לא סר עמוד הענן לגמרי, אלא התיצב מאחריהם, והיה חוצץ בין המצרים לישראל. וכן עמוד האש לא הלך לפני בני ישראל כבכל הלילות, אלא עמד מאחריהם והאיר להם אף על פי שעמד מאחריהם, כי עמוד הענן שעמד אחרי עמוד האש, היה גורם להחזרת האור. וכך היה לבני ישראל אור גדול, ולמצרים היה חושך, כי עמוד הענן היה חוצץ בינם לבין עמוד האש. ולכך היו המצרים רודפים אחרי בני ישראל, כי חשבו שבני ישראל הולכים על שפת הים, ואיבדו את חוש השמיעה, ולא שמעו קול הים בהמון גליו, אף על פי שהיתה סערה גדולה, וזה גרם להם שיכנסו לים. וכשהאיר הבוקר, שלח הקדוש ברוך הוא את עמוד האש והאיר לעולם, וראו המצרים את עצמם בתוך הים, וחשכו עיניהם. (ובילקוט מעם לועז ריש עמ' של"ח כתב כן ביתר ביאור).

הקרקע השתנתה לטיט רותח ולקפאון, וכל מצרי קיבל עונש אחר לפי חטאיו

וכבר כתבנו למעלה, שכיון שנכנסו ישראל לים, נתייבשה קרקעית הים, כדי שלא יצטרכו לילך בבוץ, וכשנכנסו המצרים לים ירד עמוד הענן לים, והפך את המצולה לטיט עבה, וטבעו המצרים בטיט. וזה היה כנגד מה שכפו על ישראל לעבוד בחומר בטיט ובלבנים (ממכילתא מסכתא דשירה ד' ותנחומא). ועמוד האש ירד והרתיח את הטיט, עד שפרסות הסוסים נשמטו מרגליהם מחום הטיט (מדרש תנחומא). והמצריים גם כן נכוו מחום הטיט. (שם עמ' של"ט ממכילתא והרמב"ם אבות פ"ה) ואף על פי שכתבנו שהמצולה נעשתה לטיט, מכל מקום כשנפלו המצרים, נעשית הקרקע מוצקה ושברה ראשיהם.

וכן המים שנערמו למעלה מימינם ושמאלם, נתקשו וקפאו והיו נופלים על ראשיהם ומשברים אותם. וזה שאמר הכתוב (תהלים עח, יג) שברת ראשי תנינים על המים, היינו שהמים הקפואים שברו את ראשי המצרים. והמצרים נחלקו לג' כתות הרשעים הגמורים, צפו כמו קש, והמים טלטלו אותם מלמטה למעלה, והבינונים, ירדו במצולות כמו אבן, והפחות רשעים, צללו כעופרת במים ולא סבלו הרבה. (שם ממילי דאבות ובמכילתא מסכתא דשירה ה')

מן השמים הומטרו אבנים וגחלי אש, והרוח שהקפיאה את המים המיסה אותם בבת אחת להטביעם

עוד אמרו שמן השמים הומטרו על המצרים אבנים וגחלים של אש וברד, כנגד מה שהמטירו המצרים על ישראל חצים וחניתות ובליסטראות. וקולו של הים היה חזק כל כך בשעה שנבקע, עד שנשמע מסוף העולם ועד סופו בגלל הסערה הגדולה, וזה מה שאמר הכתוב (שמות טו, יד) חיל אחז יושבי פלשת. (ממדרש מכילתא, ומדרש חזית עה"פ לסוסתי וברא"ם)

והנה כתבו הראשונים (רבנו בחיי רלב"ג וראב"ע) שהרוח שנשבה בים סוף, עשתה שתי פעולות הפוכות, מצד אחד העמידה הרוח את המים כמו נד, כדי שישראל יעברו בתוך הים, וכשעבר חלק מסוים מעם ישראל ועדיין לא יצאו כולם מהים, כבר נכנסו המצרים בתוכו, ואותה רוח שהקפיאה את המים ויבשה אותם, נהפכה לרוח חמה שהפשירה את המים, כדי שהמים ישובו ויטביעו את המצרים. נמצא שלגבי ישראל הרוח ציננה והקפיאה את המים, ולגבי המצרים המיסה הרוח את המים, והטביעה את המצרים. זאת ועוד כתב בס' צידה לדרך (שם) לא נמסו המים מעט מעט כדרכם, אלא בבת אחת, ולא יכל אף מצרי להנצל מטביעה, ומי שרצה לברוח ולהנצל, היו המים נסים לקראתו ורודפים אחריו וסוחבים אותו לתוך הים להטביעו.

בנ"י הורמו באויר עד שיצאו ליבשה, וי"א שחלק מהים עמד וחלק נשפך על המצרים

ונחלקו (בשמות רבה פכ"ב ושוחר טוב סי' ת"י) רבי יוחנן וריש לקיש כיצד ניצולו בני ישראל, שלדעת ריש לקיש בתחילה נסוגו המים, ובשעה שכל המצרים ובני ישראל היו בתוך הים, חזרו המים לאיתנם וסגרו את הים מד' רוחותיו, ונשארו כולם באמצע. וסיבב הקדוש ברוך הוא שבני ישראל הורמו והיו תלוים באויר ומרחפים עד שיצאו ליבשה, וזה שאמר הכתוב (שמואל ב, כב, יז) ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים. ורבי יוחנן אומר, כי רק אחרי שיצא הישראלי האחרון מן הים, ואחרי שנכנס המצרי האחרון לתוך הים, חזרו המים לאיתנם וטיבעו את המצרים. ויש אומרים (לב אהרן דף ע"ט) שהנס היה באופן אחר, שבשעה שהמצרים ובני ישראל היו בתוך הים, המים שלצד המצרים חזרו והטביעום, והמים שהיו לצד ישראל, נשארו תלוים ועומדים בגובה, וזה נס גדול עד מאוד, שחלק מהים היה כמו נד וחלק נוזלי.

ה' ניער את המצרים כעירבוב קדירה

עוד אמרו במדרש (מדרש חזית עה"פ לסוסתי, והובא בילקוט מעם לועז, בשלח עמ' שמ"ב), נאמר (שמות יד, כז) וינער ה' את מצרים בתוך הים, כאדם המנער ומערבב קדירה, שאת שנמצא למעלה יורד למטה, וההיפך, כן היו המים מטילים את המצרי וסוסו למעלה באויר, והיו נהפכים הסוס למעלה ורוכבו למטה, וכך נפלו לים. והיו הסוסים קשורים ודבוקים לרוכב, והמים היו מטילים את המצרים עם הסוסים למעלה ולמטה כמה פעמים. ורצה המלאך גבריאל להטביעם בתחילת הלילה, אמר לו הקדוש ברוך הוא המתן עד אור הבוקר, בזכות אברהם שהשכים בבוקר. והיו שם שני מכשפים גדולים ממצרים, יוחני וממרא, ובכשפיהם תלו את עצמם באויר, אמר הקדוש ברוך הוא למיכאל, עשה בהם דין, מיד אחזם בשערות ראשם והשליכם לתהומות. (ילקוט ותנחומא ומכילתא מסכתא דשירה ב')

עוד אמרו במדרש (תנחומא כאן, ילקוט מעם לועז, עמ' שמ"ג) נאמר (שמות טו, ה) תהומות יכסימו, היינו שעלה תהום שלמטה עד תהום שלמעלה, ונתחברו המים של שני התהומות, ושטפו את המצרים ופיצצו את בשרם. כמו שיראה הרואה במקומות שנלחמים שני זרמי מים בים, שהוא מקום סכנה גדולה. וכן אמרו (מדרש תנחומא ומילי דאבות) ששטף המים היה חזק כל כך, עד שהטיל אותם עד השמים והורידם לתהומות. וישנם (המהר"ם אלשיך) שלשה מקומות בים, האחד אינו עמוק כל כך, ונקרא "ים סוף", והשני נקרא "מצולות" שהוא בעומק, והשלישי נקרא "תהומות" והוא העמוק מכולם. רצה הקדוש ברוך הוא להעניש ולהתישם, ולכן אחר שטבעו בים, הורידם למצולות, ומשם לתהומות, ונפתח התהום ובלע את רובם, וזה שאמר הכתוב (שמות טו, יב) תבלעמו ארץ.

כל ארץ מצרים התרוממה ונענשו בה אנשיה

ואמרו במדרש (שמות רבה, ויפ"ת דף קי"ח) שהקדוש ברוך הוא ציוה שארץ מצרים תתרומם כלפי מעלה, כדי שהמצרים שנשארו במצרים, יראו במפלת מצרים. גם המצרים במצרים נענשו בדומה לאלו שבים, שיצא הים מגבולו והגיע עד מצרים, כדי להטביע את בני ביתם של המצרים שהיו שם. (כן מובא בפיוט לפסח).

גופות המצרים נפלטו חיים ליד ישראל, ונקמו בהם בהיותם חיים

ובגמרא (פסחים קיח:, ערכין טו.) אמרו שהיו בישראל מחוסרי אמנה שהיו אומרים מה תועלת בקריעת ים סוף, כשם שאנו יצאנו מהים, כך יצאו המצרים מצד שני. אמר הקדוש ברוך הוא לשרו של ים, פלוט גופות המצרים ליבשה. אמר לפניו, רבונו של עולם עבד שניתנה לו מתנה על ידי רבו [היינו שהים קיבל במתנה מה' את גופותיהם של המצרים] לוקחה בחזרה? אמר לו הקדוש ברוך הוא לשרו של ים, פעם אחרת אתן לך, וזה יהיה במלחמת סיסרא. אמר השר, כלום עבד תובע מרבו, וכיצד אתבע ממך בעתיד? אמר לו הקדוש ברוך הוא, נהר קישון יהיה ערב, ומידו תקבל, בלי לתבוע ממני, מיד פלט הים את גופותיהם של המצרים ליבשה, וזה שאמר הכתוב (שמות יד, ל) וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים, היינו שראו גופותיהם נפלטים לשפת הים.

אמנם במדרש איתא, דבשעה שנפלטו המצרים ליבשה, לא היו מתים לגמרי אלא היו מעולפים, והיתה בהם קצת רוח.

ולמרות שאין דרך הים לפלוט חיים, מכל מקום סיבב הקדוש ברוך הוא שלא ימותו לגמרי, כדי שיראו המצרים שכל בני ישראל ניצלו מן הים. והמצרים לא יכלו לזוז ממקומם, ולכן יכלו בני ישראל לנקום מהמצרים.

עוד אמרו חז"ל (ילקוט כאן ושוחר טוב סי' כ"ב) שכל אחד מבני ישראל לקח כלבו, והיה הולך למצרי ואומר לכלבו, לך אכול את היד הזאת שהיכתה אותי, אכול את המעיים האלו ואת הלב האכזר הזה שלא רחמו עלי... וכל זה עבור שהנוגשים היו מכים את שוטרי בני ישראל על לבנה אחת שהיתה חסירה ממכסת הלבנים. ולכן בא היהודי שמכיר את נוגשו, כשהוא עדיין חי, ונפרע ממנו.

והנה במדרש (פרקי דר"א פמ"ב) אמרו שהיה ישראל אומר לחברו, הנה פלוני שהיה רודה בך, והנה פלוני שהיה רודה בי, ולקחו את השוט והיו מכים את הנוגשים על פניהם, וכך נקמו בני ישראל מהמצרים. וגם ראו את שרו של מצרים מת על שפת הים, כמו שכתוב (שמות יד, ל) וירא ישראל את מצרים "מת" על שפת הים, נאמר "מת" בלשון יחיד היינו שרו של מצרים. (מהר"ם אלשיך)

גם מאומות העולם באו נגד ישראל והים הבדילם וטבעו רק המצרים

ובזוה"ק (עי' זוה"ק בשלח דף מ"ז ע"ב) אמרו שפרעה הרשע לקח גם מאומות העולם לרדוף אחרי ישראל, וכולם נכנסו לתוך הים עם המצרים, ואף על פי כן כשהמים חזרו על המצרים, לא נגעו בשאר אומות לרעה רק במצרים. וזה שאמר הכתוב (שמות יד, כח) לא נשאר "בהם" עד אחד, "בהם" דווקא לא נשאר, דהיינו במצרים, אבל לשאר אומות לא הגיע נזק. וזה נס גדול שמי הים הכירו מי מצרי, ומי משאר אומות, ולא נגעו בו לרעה.

פרעה עשה תשובה בתוך הים ולכן ניצל

והנה פרעה ניצל מן הנחשול הזה ויצא בחיים, ואף שהלך בראש צבאו, ואם כן הים פגע בו בראשונה, מכל מקום יצא חי. וזאת עשה ה' כדי שיוכל לספר גדולת השם יתברך, ויהיה בכך מעלה יתרה, שזה שרדה בבני ישראל ומרד בהשם יתברך כמה וכמה פעמים, עכשיו יבוא בעצמו ויעיד, ה' אחד ושמו אחד. ועוד זכה לכך היות ועשה תשובה בתוך הים שאמר (שמות טו, יא), מי כמכה באלים ה', ואמר כן כנגד מה שאמר (שמות ה, ב), מי ה' אשר אשמע בקולו, ובאותה תיבה ["מי"] שמרד, בה עשה תשובה, ולכן ניצל. ופרעה לא חזר למצרים כדי שלא יתבייש מהנשארים שם, והלך לנינוה כדי להחזירם בתשובה (סדר היום). וידוע (סנהדרין קג: ילקוט שמעוני רמז תקע"ח ד"ה ועבר, שמות רבה ביפ"ת דף קכ"ז, ומדרש רבה כי תשא) שמיכה הרשע עשה עבודה זרה שנקראת פסל מיכה, והביאו עמו ממצרים, ובתוך הים, היה עובר מאחד לאחד, ומסית אותם שיעבדו עבודה זרה, והיו ששמעו לו, ועבדו עבודה זרה, ובכל זאת שינה הים טבעו ונחלק לשנים. וחידש בעל המעם לועז שלכן אמרו רבותינו ז"ל (פסחים קיח.) קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, ולכאורה מה הקשר בין האחד לשני? אלא לומר לך, כשם שבקריעת הים לא היו ראוים לנס, מחמת שעבדו עבודה זרה, כן אם יסמוך האדם על זכויותיו באמת אינו ראוי לפרנסה, אלא רק ברחמיו וברוב חסדיו שהוא זן ומפרנס לכל יזכהו ה' יתברך לפרנסה טובה.

הכרזת המלאך גבריאל

ובא המלאך גבריאל והיה הולך בין מים למים, ומכריז למים שמימינם ואומר, הזהרו בבני ישראל שעתידין לקבל את התורה מימינו של הקדוש ברוך הוא. ולמים שמשמאלם היה אומר, הזהרו באלו שעתידין להניח תפילין בזרועם השמאלית. ולמים שלפניהם היה אומר, הזהרו באלו שעתידין למול עצמם. ולמים שלאחוריהם היה אומר, הזהרו באלו שעתידין להניח תפילין של ראש, שיש בו לאחוריו קשר של תפילין. וכן ציצית שיש בו שתים לפניו, ושתים לאחריו. (ילקוט ראובני)

עד כמה נתעשרו ישראל

אמרו חז"ל במדרש, ובני ישראל הגיעו לים סוף כשהם עשירים ביותר עם רכוש גדול, כי ידוע שבמכת דם הרויחו הרבה כסף, וגם בזמן יציאתם ממצרים, לקחו הרבה כסף וזהב אבנים טובות ומרגליות, והממעיט אסף מטען של תשעים חמורים, טעונים כסף וזהב. ולכן אמר להם הקדוש ברוך הוא שיחנו לפני פי החירות, משום ששם היו שמורים כל האוצרות שאסף יוסף בהיותו שליט במצרים בשבע שני הרעב, והיה זה סכום גדול שאי אפשר לתארו, ובני ישראל לקחו מהמקום הזה את כל הרכוש, ונתקיים בהם (בראשית טו, יד) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ועם כל הרכוש הזה נכנסו לתוך הים, ולא איבדו אפילו פרוטה אחת, וזה נס גדול נוסף.

ומלבד זאת אמרו חז"ל (מכילתא, כאן), שלח להם הקדוש ברוך הוא עושר גדול מאוד מצד אחר, והוא שבשעה שיצאו מהים, גזר על שרו של ים שיפלוט את המצרים יחד עם רוכבהם, שהיו מלאים כסף וזהב אבנים טובות ומרגליות, וכתב רבנו אליהו מזרחי (כאן) שבשעה שישראל יצאו ממצרים לקחו כלי כסף וזהב רק מהמון העם, אבל מהמלכות ומאוצרות מצרים, לא לקחו דבר. אמנם בשעה שרדף פרעה אחרי בני ישראל, קישט את כל הסוסים באבנים טובות ומרגליות, ולא היה סוס שלא היה טעון עשרה רבוא זהב, ומילא את הרכב בכסף וזהב והרבה כרכרות בלי מספר, וכל זה כדי לתת חשק למצרים שירדפו אחרי בני ישראל, ואת כל העושר הזה פלט הים, וזרקו לפני בני ישראל. וגם אותם המצרים שנקברו בתהומות, פלט אותם הים, כדי שבני ישראל יקחו את כספם שבתוך רכבם וסוסיהם, ועושר זה הוא פי כמה וכמה ממה שלקחו בצאתם ממצרים.

מריבת שר הים והיבשה

עוד אמרו במדרש (מעם לועז שם עמ' שמ"ז בשם המכילתא ומדרש שוחר טוב סי' כ"ב) שהיה ריב גדול בין שרו של ים לשר של יבשה, ששרו של ים אמר ליבשה, קחי בניך ששייכים לך. ושר הארץ חזר והטילם לים, שאמר לו קח מתיך, כי על ידך מתו. וזאת מפני שפחדה הארץ לקחתה, כדי שלא תיתבע לדין, כפי שקילל הקדוש ברוך הוא את האדמה כשבלעה את דמי הבל. וכך היו נזרקים ומטלטלים מהים ליבשה ומהיבשה לים, עד שנשבע הקדוש ברוך הוא לארץ שלא תתבע על כך, ופתחה הארץ את פיה ובלעה את כולם כאחד. וזה שאמר הכתוב (שמות טו, יב) נטית ימינך תבלעמו ארץ, וימינו של הקדוש ברוך הוא היא שבועה, כמו שכתוב (ישעיה סב, ח) נשבע ה' בימינו. והסיבה שזכו המצרים לקבורה, היא בגלל הכבוד שעשו ליעקב אבינו ע"ה בשעה שמת, שעלו כל זקני ארץ מצרים לקבור את יעקב. (פרקי דרבי אליעזר)

נעשתה תחית המתים

עוד אמרו בשם הזוה"ק (ח"ב דף נ"ג ע"ב) שבאותו יום שנקרע הים, נעשתה תחית המתים, שהחיה הקדוש ברוך הוא את יעקב אבינו ע"ה ואמר לו, קום ראה איך בניך יוצאים ממצרים, והביאו על שפת הים, וראה במו עיניו את כל הנסים שנעשו לישראל. וזה שאמר (תולדות יצחק) הכתוב (שמות יד, ל) וירא "ישראל" את מצרים מת על שפת הים, "ישראל" היינו יעקב אבינו, שנקרא ישראל. וכ"כ במדרש מעם לועז (שם עמ' שמ"ח).

ויש אומרים (מדרש אגדה בשלח יד, טו וילקוט ראובני ומגלה עמוקות) כי את כל שלושת אבות העולם עורר הקדוש ברוך הוא והעמידם על שפת הים. וראו את כל הנסים. ולכך נאמר (שמות טו, א) כי גאה גאה, ראשי תיבות "גאה" **ג'** **אבות** **ה**עולם. וכן כל הי"ב שבטים קמו לתחיה, וראו את כל הנסים שנעשו לישראל.

זכו למעלת הנבואה ואמרו שירה

עוד איתא בירושלמי (פ"ה דסוטה), שבני ישראל זכו למעלת הנבואה, ואמרו שירה עם משה רבנו אות באות תיבה תיבה, ואפילו התינוקות הגיעו לאותה מעלת נבואה. וכתוב בזוהר הקדוש (ח"ב דף ס"ד ע"ב) שהופיע הקדוש ברוך הוא עם פמליא של מעלה, כדי שבני ישראל יראו אותו בעיניהם ויכירו אותו. והגיעו לדרגה שלא הגיעו אליהו ויחזקאל הנביא, וראיה לכך היא השירה, כי כיצד יכלו לומר את השירה יחד בבת אחת, בלי שום שינוי באותיות ובמלים. וכולם אמרו שירה כאילו יצאה מפה אחד, למרות שהיו שם כמה רבי רבבות, וכל זה מראה על הנבואה ורוח הקודש ששרתה עליהם. וכ"כ בס' ילקוט מעם לועז (עמ' שמט).

התינוקות אמרו שירה וגילו מי זנם תחת התפוח

והנה הנס האחרון הגדול מכולם הוא מה שכתוב בגמ' (סוטה ל:) ת"ר דרש רבי יוסי הגלילי, בשעה שעלו ישראל מן הים, נתנו עיניהם לומר שירה, וכיצד אמרו שירה? עולל מוטל על ברכי אמו, ותינוק יונק משדי אמו כיון שראו את השכינה, עולל הגביה צוארו ותינוק שמט דד מפיו, ואמרו זה אלי ואנוהו שנא' מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. והיה גם כן חידוש גדול שגם עוברים שבמעי אמם אמרו שירה, והואר העולם כל כך, שבטן אמם היתה דומה לחדר מואר וגדול ויפה כמו ראי, וראו את כל הנעשה ואמרו שירה. ורבי לוי אמר, שהעוברים יצאו ממעי אמם, ואמרו שירה עם כולם, ושוב חזרו למעי אמם. (ילקוט תהלים סי' תש"מ)

ואמר רבי מאיר מנין שאפי' עוברים שבמעי אמן אמרו שירה, שנאמר (תהלים סח, כז) במקהלות ברכו אלהים, ה' "ממקור" ישראל, רצונו לומר, אפילו העוברים שבמעי אמם, ברכו את השם יתברך ואמרו שירה.

ועוד איתא בגמ' (סוטה יא:), כידוע שבנות ישראל היו יולדות תחת עץ התפוח. ומפחד המצרים היו משאירות את בניהם בשדה והולכות לביתם. והקדוש ברוך הוא היה מזמין להם שתי אבנים של דבש וחלב עם שמן, ובהם היו

סכין עצמם, ואוכלים ושותים והיו מטופחים מאוד. וכשהרגישו המצרים רצו להרגם, ונעשה נס ונבלעו באדמה. ואחר כך צצו ועלו וגדלו כעשבי השדה, והלכו לביתם. והיו שואלים אותם הוריהם, מי גידל אתכם, ומי האכיל אתכם. ולא ידעו הבנים לענות דבר, כי לא הכירו מי הם המלאכים. אמנם עתה כשיצאו מן הים, וראו את הקדוש ברוך הוא ואת המלאכים, היו מראים באצבעותיהם כלפי הקדוש ברוך הוא, שהוא שזן אותם במצרים, ואמרו (שמות טו, ב) זה אלי ואנוהו. כלומר, זה אלי שעשה לנו במצרים נסים ונפלאות שהאכילנו והשקנו בשעה שהנחתם אותנו בשדה, והוא זן ופרנס אותנו.

למען רבות מופתי בארץ מצרים

ולכאורה יש להבין מדוע עשה ה' יתברך כל כך הרבה ניסים ופלאי פלאות ומופתים בארץ מצרים בעשרת המכות, ומחוצה לה בשעת קריעת ים סוף. אלא מבאר הילקוט מעם לועז (בשלח עמ' שכ"ד) דהנה הכתוב אומר (מיכה ז, טו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, היינו שלעתיד לבוא כשיגאל אותנו הקדוש ברוך הוא מגלות החל הזה, אותם הנסים שנעשו במצרים, יעשה לנו אותם הקדוש ברוך הוא, ולכן הקשה הקדוש ברוך הוא את לב פרעה, והפלה את מכותיו במצרים ובים, כדי לעשות לנו לעתיד את כל הנסים האלה, שיכה באומות העולם, וביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

וכמו שאמר הכתוב (שמות טו, יז) מקדש ה' כוננו ידיך, רצונו לומר, שבית ראשון ושני שנבנו על ידי האדם נחרבו, מה שאין כן הבית שלישי שאנו מצפין לו, ירד מהשמים בנוי ומשוכלל, מעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא, ולכן הוא יקום לעד, כנאמר (שמות טו, יז) מקדש ה' כוננו ידיך.

ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים, שנזכה בקרוב לגאולה שלימה, ולבנין בית המקדש בנוי על מכונו, וכימי צאתך מארץ מצרים הראנו נפלאות. אמן.

"וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם" (יד, כא)

השינוי בין קריעת ים סוף לקריעת הירדן

כתוב בתהלים (תהלים קיד, ג) הים ראה וינוס הירדן יסוב לאחור. ובפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ב) מגלה, שמשה רבינו הראה לים את ברית מילתו, וארון יוסף, ומטה שחקוק עליו שם המפורש, ולא קיבל ולא נבקע. שב משה להקדוש ברוך הוא ואמר לו, הים אינו שומע לי. נגלה עליהם הקדוש ברוך הוא וברח הים. עד כאן. ועתה מובן הפסוק היטב "הים ראה" את כבוד ה', ורק אז "וינוס", היינו שנבקעו המים.

עוד יש להבין מדוע גבי הים נאמר "ראה וינוס", ואלו לגבי הירדן נאמר "יסוב לאחור"? אמנם הביאור בכך הוא, שיש ב' דרכים כשהקדוש ברוך הוא מושיע את האדם, הדרך הראשונה, שמושיע אותו בעת צרה תיכף ומיד, וזה כאשר האדם בצרה גדולה, כמו חולי מסוכן וכדו', והוא צריך לישועה שתבוא מיד. שאם תתאחר הישועה חס ושלום, שוב לא יהיה כבר את מי להושיע, ולכן מושיעו הקדוש ברוך הוא מיד. והדרך השניה, כאשר הדבר אינו דחוף מאוד, לכך הישועה יכולה לבא מעט מעט, בכדי שלא תשלוט עין הרע וכו'.

והנה כאשר עמדו ישראל על ים סוף, היו בצרה גדולה, הלא המצרים אחריהם והים לפניהם, ולכך היו צריכים לישועה שתבא מיד, ולכן נאמר "הים ראה וינס", שנס במהירות גדולה. אבל כשעם ישראל באו אצל הירדן, אז כבר היו בארץ נושבת, שהיה להם מקום לשבת בארץ סיחון ועוג, ועוד רצה הקדוש ברוך הוא לרוממם ולהנחילם את ארץ ישראל, וישועה כזו טוב יותר כשתבא בהדרגה, לכן נאמר "הירדן יסוב לאחור", שהוא בהדרגה ולא במנוסה, בשונה מהנאמר על הים "וינס".

"וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם" (יד, כב)

בני ישראל נחלקו לשתי כתות, ובזה יתבארו הפסוקים

בדומה לפסוקנו, נאמר גם להלן (בפסוק כ"ט) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה [כתוב חסר ללא ו'] מימינם ומשמאלם. בספר ילקוט חמישאי (כאן עמ' 142) בשם הגר"א זצ"ל בספרו קול אליהו (כאן), שהקשה ב' קושיות על השינוי שבין שני הפסוקים. א. מדוע בפסוקנו כתוב "בתוך הים ביבשה", הקדים ים ליבשה. ואילו להלן כתוב "ביבשה בתוך הים", הקדים יבשה לים? ב. גם מדוע כאן כתוב "חומה" מלא עם ו', ואילו להלן כתוב חמה בלי ו'?

ותירץ, שבעם ישראל היו ב' כיתות, כת של צדיקים ומאמינים, כנחשון בן עמינדב. וכת של רשעים, שלא היו מאמינים עד שראו את הנס בעיניהם. ועל פי זה הכל מובן, הפסוק הראשון מדבר בכת הצדיקים, שמסרו נפשם לכבוד הקדוש ברוך הוא. לכן נכנסו לים ממש, כמו שכתוב במדרש (ילקוט שמעוני רמז רל"ד ד"ה ויבואו) שהגיעו המים עד אפו של נחשון בן עמינדב, לכן כתוב תחילה "בתוך הים", ורק אחר כך נהיתה להם ה"יבשה". ומובן גם כן שלכת צדיקים הזו, המים היו ממש "חומה" עם ו', להצילם מכל רע.

אבל הפסוק השני מדבר בכת הרשעים, שלא נכנסו לים, עד שראו שהוא נקרע וראו את היבשה, לכן כתוב שם "ביבשה" תחילה, ורק אחר כך "בתוך הים". ובזה יובן שלאלו הרשעים היו המים "חמה" מלשון כעס, כמו שדרשו חז"ל (שם סוף רמז רל"ד) אל תקרי חומה אלא חמה, שכעס עליהם הקב"ה ורצה הים לשטפם. עד כאן.

על פי דרך זו יובנו גם דברי המכילתא (דרבי ישמעאל מסכתא דשירה פרשה י') "ה' ימלוך לעולם ועד", למה? "כי בא סוס פרעה". עד כאן. ולכאו' דברי המדרש צריכים ביאור.

והמפרשים עמדו לבאר את המדרש ע"פ דברי המכילתא (שם לעיל בסמוך), שאילו עם ישראל היו אומרים "ה' מלך", לא היתה שום אומה ולשון שולטת בהם לעולם. אבל כיון שאמרו "ה' ימלוך" בלשון עתיד, לא זכו לכך. [אגב בואנו הלום, עיין בבעל הטורים (שם טו, יח) שכתב, "ה' ימלוך", פסיק, לומר לך, כשיבוא העת שיאמרו "ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד", אז תפסוק מלכות אומות העולם. עד כאן לשונו]. וזהו שמסיים המכילתא, "ה' ימלוך לעולם ועד, למה", כלומר, למה אמרו ה' ימלוך בלשון עתיד, ולא אמרו "ה' מלך" בלשון הווה? מפני "כי בא סוס פרעה", היינו מפני שאחר כך כתוב (להלן יד, כט) "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים", וכאמור, פסוק זה נאמר על אלו שלא האמינו לגמרי, ולא נכנסו לים עד שראו את היבשה, והרי שלא היו בדרגה כל כך גבוהה, ולכך אלו אמרו רק "ה' ימלוך לעולם ועד", בלשון עתיד ולא בלשון הווה. (בית יעקב).

כעס על פסל מיכה

עוד אמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין קג: ילקוט שמעוני רמז תקע"ח ד"ה ועבר) על הפסוק (זכריה י, יא) ועבר בים צרה, זה פסלו של מיכה. עד כאן. והנה לפי זה אפשר ליישב את הקושיות הנ"ל שמכיון שבשעה שעברו את ים סוף עבר גם מיכה עם פסלו בים. ולכן היה חרון אף על זה הדבר. ובהעלות הכל יחדיו יובנו הדברים כמין חומר, הפסוק שהקדים את הים ליבשה, עסק בבני ישראל המאמינים שנכנסו תחילה בים, ובוודאי לא היה מיכה עמהם, ולא עליו נאמר, ויבואו בני ישראל בתוך הים. ונמצא שפסל מיכה לא היה עמהם אלא ביבשה. ולכן על אלו הצדיקים נאמר "והמים להם לחומה", שמכיון שפסל מיכה היה עדיין ביבשה, המים חצצו בינו לביניהם. אבל בפסוק שאחר כך, שבו כתוב ובני ישראל הלכו ביבשה, דהיינו שבני ישראל הצדיקים כבר עברו מהים, ואילו פסל מיכה עתה היה בים, אז נאמר, והמים להם "חמה", מלשון כעס, בעבור פסל מיכה שהיה בים (פנינים יקרים).

"וַיָּסַר אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו" (יד, כה)

הסיר את "האופנים" העליונים

כתב הגאון ר' יוסף גיקאטליה בספר שערי צדק (דף טז ע"א ד"ה ודע והאמן), כי סוד ויסר את "אפן" מרכבותיו, הם "האופנים" של הכוחות העליונים של מצרים, וכשנשתברו כוחותיהם העליונים, נשתברו כוחות המצרים למטה.

"דימתיך רעיתי" פי' בקשתי ממך להיות בדממה

נאמר בשיר השירים (א, ט) לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי, בפשטות מבינים, ש"דמיתיך" הוא מלשון דמיון, כלומר הקדוש ברוך הוא מודיע לכנסת ישראל, שכביכול דימה אותה לסוסה ברכבי פרעה. ברם דמיון זה לסוסה, צריך ביאור מהו.

אכן רש"י (שם) מפרש דמיתיך רעיתי, השתקתיך מצעקתך, שנאמר (שמות יד, יד) ואתם תחרישון. כלומר, "דמיתיך" אינו מלשון דמיון, אלא מלשון דממה, שקט. והיינו שהקדוש ברוך הוא מזכיר כאן לעם ישראל, את החסד הגדול שעשה עמהם בעת שעמדו על ים סוף, וכביכול אומר להם, זוכרים אתם את הסוסים של פרעה אשר רדפו אחריכם, אז נאמר לכם על ידי משה רבנו (שמות יד, יד) ה' ילחם לכם ואתם תחרישון, וזהו "דמיתיך רעיתי", שבקשתי ממך להיות בשקט, כדי להחיש גאולתך.

דממה נוספת מוצאים אנו בשירה, כמו שנאמר (שמות טו, טז) בגדל זרועך "ידמו" כאבן. גם כאן ישנם שני פירושים, האחד שהם היו דומים לאבן, כמו שנפילת האבן נעשית במהירות, כך גם היו מהמצרים שטבעו בים סוף מהר

וכמו שאמרו במכילתא (מס' דשירה סי' ה'). והפירוש השני, שהיו בשקט כמו אבן דוממת, וזאת משום "בגדל זרועך". וכמו שתירגם התרגום (וכ"כ הרלב"ג ועוד).

דימתיך רעיתי - מלשון דמיון

אמנם בשפת אמת (ויקרא פסח תרל"ט ד"ה אמר אויב, ותרמ"ג ד"ה בענין קי"ס) פירש מלשון דמיון, שהנה בשירת הים כלל ישראל שרו על כך שפרעה התאווה לחלק את שלל עם ישראל להורגם, וכמו שנאמר (טו, ט) אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי וכו'. ולכאורה מנין ידעו כלל ישראל מה היו מחשבותיו של פרעה? אלא שידעו עם ישראל ברוח הקודש, שהנהגת הקדוש ברוך הוא עמהם היתה כאן במדה כנגד מדה, ואם הקדוש ברוך הוא נתן להם את השלל של המצרים, סימן שהאויב אמר "ארדף אשיג אחלק שלל", ואם הקדוש ברוך הוא הטביע אותם בים סוף, סימן שהם אמרו אריק חרבי. ממילא מובן הפסוק, לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי, "דמיתיך" הוא מלשון דמיון, שזכו לקבל בדמיון, מה שבקשו פרעה וחילו לעשות להם. ועי' עוד מש"כ בזוה"ק המובא בתחילת הפרשה.

"וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ" (יד, כז)

מפני מה נקרע הים

במדרש שמות רבה (פרשה כ"א סי' ו') אני הוא שהתניתי עמו מתחילה שאני קורעו, שנאמר, וישב הים לאיתנו, ששב לתנאו שהתניתי עמו מתחילה שיקרע. עד כאן.

הקשה בעל "אור החיים" הקדוש (כאן), אם אכן היה תנאי מפורש לקריעת ים סוף, מדוע לא הסכים הים להיבקע מיד, וכמו שכתוב במדרש (שם) שהים התריס כנגד משה ואמר לו אין אני נקרע וכו'? ועוד ראינו שליחידי סגולה הים נקרע בעל כרחו, כמו שמובא בחולין (ז.) שרבי פנחס בן יאיר היה הולך לפדיון שבויים, פגע בדרך בנהר הנקרא גינאי, אמר לו רבי פנחס בן יאיר, חלוק לי מימך ואעבור בך. אמר לו הנהר, אתה הולך לעשות רצון קונך ואני עושה רצון קוני, אתה ספק עושה, אני ודאי עושה [ועל כן לא הסכים הנהר לחלוק את מימיו] אמר לו, אם אין אתה חולק, גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם. חלק לו. היה עם רבי פנחס אדם שהיה מכין חטים לפסח, אמר רבי פנחס לנהר, חלוק גם לזה שעוסק במצוה, חלק לו. היה אתם גוי שנלוה אליהם, אמר לו רבי פנחס חלוק גם לו, שלא יגידו שכך אנו עושים לבני לויה. חלק לו. עד כאן דברי הגמרא. ואם התנה הקדוש ברוך הוא עם הים לחלוק מימיו רק ליוצאי מצרים, כיצד אם כן הצליח רבי פנחס בן יאיר לבקוע את הנהר?

אלא, מיישב האור החיים הקדוש, שעל כרחך, שהתנאי שהתנה הקדוש ברוך הוא עם הים שיקרע הוא, שבכל זמן שיהיה יכנע לתורה ולעמליה, ותנאי זה התנה ג"כ עם כל מעשה בראשית שיכנעו לתורה ולעמליה, ולעשות ככל אשר יגזרו עליהם, וממשלתם עליהם כממשלת הבורא ב"ה, ולכן מצינו בכמה מקומות שצדיקים יחידים ואין צריך לומר מרובים, שלטו בשמים ובארץ ובכל מעשה בראשית.

והנה כשיצאו עמ"י ממצרים עדיין לא קיבלו את התורה וא"כ אין הים מחויב לישמע בקולם ולכן טען למשה שהוא הים, נברא ביום ג' ומשה ביום שישי. ורמז לו בזה שמשה אינו בן תורה שהרי אם היה בן תורה ממילא משה קדם, שכן התורה קדמה לבריאה, ולכן לקחו ה' יתברך למשה לימינו ובזה רמז לים כי משה בן תורה הוא שכן נאמר מימינו אש דת למו, וכשראה זה הים תיכף ומיד נבקע, ולכך גם הנהר נחלק לרבי פנחס בן יאיר, שכאמור התנאי היה על כל מעשה בראשית להכנע לפני עמלי התורה. עד כאן.

אולם עדיין צריך להבין, שאם כן, מדוע נהר גינאי לא נחלק מיד לרבי פנחס בן יאיר, והלא תנאי התנה עימו מתחילה הקדוש ברוך הוא?

וראיתי להרב בעל "אמת ליעקב" (קמינצקי) שכתב ליישב כך, שהויכוח של רבי פנחס בן יאיר עם הנהר היה, מפני שנהר גינאי אינו נחשב "ים", אלא נהר, והתנאי שהתנה הקדוש ברוך הוא היה עם "הים".

בדרך נוספת אנו רואים שהים התווכח עם משה כאשר אמר לו להכנע, ורק כאשר ראה את ארונו של יוסף נכנע, כמו שכתוב במדרש שוחר טוב (מזמור קט"ו) על הפסוק (תהלים קיד, ג) הים ראה וינס, ראה ארונו של יוסף. עד כאן. דהיינו רק כאשר ראה הים את ארונו של יוסף, אשר נס מפני העבירה, מיד נס הים. כי האדם גדול יותר מן הים, כיון שהים והיבשה השמים הארץ והמלאכים, אין להם נסיון לעבוד את ה', לעומתם האדם יש לו נסיונות גדולים, וכיון שיוסף ישב שתים עשרה שנה בבור רק כיון שלא רצה לעבור עבירה, לכן נקרע הים מפני ארונו.

"וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה" (יד, כט)

לגוזר ים סוף לגזרים

הנה אמרו חז"ל (מדרש תנחומא בובר, בשלח סי' יב) על הפסוק (תהלים קלו, יג) "לגוזר ים סוף לגזרים" אל תיקרי לגזרים אלא לגזורים, לא עברו ישראל את הים, אלא בזכות המילה, ע"כ. והנה דבר זה נרמז בס"ת הפסוק "והמים להם חמה" בגימטריא "מילה", ללמדך שבזכות מצות המילה שבבשרם, עברו בשלום את הים. (ידות אפרים)

גם רמז "והמים להם חמה" ס"ת גי' פ"ה, לרמז שכשהתינוק בוכה בפיו מיד אמו לוקחת פרי ונותנת לו וגם זה ע"י פה כמ"ש אלא להזכיר דבר והוא נברא לפניהם (מ.א.ש.)

"וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה" (יד, כט)

דברים נפלאים בענין הפרנסה

בפרנסה ובזיווג ישועת ה' מגיעה בדרכים שאינן צפויות

חכמינו ז"ל דימו שני עניינים לקריעת ים סוף, וכמו שאמרו בגמ' פסחים (קיח.) קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. וכן אמרו בגמ' (סנהדרין כב.) קשה לזווגם כקריעת ים סוף. שאל הרב הקדוש רבי בונם מפשיסחא זי"ע (אמרות טהורות ח"ב עמ' קפ"ב, ובשיח שרפי קודש ח"א עמ' כ"ה) הבה נשכיל ונתבונן, מה הדמיון בין שני עניינים אלו פרנסה וזיווג, לקריעת ים סוף, ומדוע דווקא שניים אלו דומים לקריעת ים סוף?

וכתב ליישב, כאשר עמדו ישראל ליד ים סוף, היו נתונים במלכודת, מצד אחד המצרים, ומצד שני הים. בשעה קשה זו קיוו ויחלו אז ישראל, שהקדוש ברוך הוא יעזור להם ויצילם על ידי שיעשה מלחמה עם המצרים, או שישראל יצליחו לברוח מפניהם, או שינצלו בדרכים אחרות. אבל שהקדוש ברוך הוא יבקע להם את הים, ובני ישראל ילכו בתוכו ביבשה, נס כזה לא עלה על דעתם כלל וכלל.

וכך גם האדם עורך ומסדר לעצמו המון תוכניות בעסקי פרנסתו וכן בענייני שידוכים, אמנם על פי הרוב, הדבר עולה בידו על ידי סייעתא דשמיא ממקום שהוא לא תכנן מראש, ולא חשב עליו כלל, מהמקור הכי לא צפוי. ובזה מיושב למה על שני עניינים אלו אמרו חז"ל, קשין מזונותיו וזיווגו של אדם "כקריעת ים סוף".

מה קושי יש בזיווג בפרנסה ובקריעת ים סוף אחרי שנגזרו מראש

חז"ל אומרים (סנהדרין כב.) על זיווגו של אדם, קשה לזווגם כקריעת ים סוף. עד כאן. ויש להבין, מדוע קשה זיווגן, הלא כבר הכריזו על זיווג זה ארבעים יום קודם יצירת הוולד, כדאיתא בגמרא סוטה (ב.)? קושיא זו יש לשאול גם על קריעת ים סוף, הרי איתא במדרש (שמות רבה פרשה כ"א) שכשברא הקדוש ברוך הוא את הים, התנה עמו, שיבקע בבוא העת לפני בני ישראל, ואם כן שוב מה היה הקושי לבקוע את הים?

וכזאת יש לשאול אף על ענין הפרנסה, שגם אותו דימו לקריעת ים סוף, כדאיתא בגמ' פסחים (קיח.) קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, והן אמרו חז"ל (ביצה טז.) שכל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה עד ראש השנה, ואם כן, מה קושי יש בדבר כאשר הגזירה עומדת מראש?

הסבר נפלא לכך מובא בספר אדרת יוסף להגאון רבי יוסף טויסיג זצ"ל מבעלעד: על פי המדרש, שכאשר התנה הקדוש ברוך הוא עם שרו של ים שיבקע לפני בני ישראל, טען השר של ים לפניו, מאין אדע מי הם האנשים שלפניהם רצונך שאבקע? הוציא הקדוש ברוך הוא שישים רבוא נשמות ישראל [מאוצר ששמו גוף] והראה לו את שישים רבוא הנשמות, ואמר לו, לפני אלו, עליך להיבקע. והנה, הנשמות ירדו לתוך עולם הזה, ונכנסו לגופות, וירדו למצרים ונשתקעו שם במ"ט שערי טומאה, ולכן כל כך נשתנו לרוע, עד ששרו של ים לא הכירם, ולכן מיאן להיבקע בפניהם, בטענו, שלא על אלו היה התנאי עמו. כאשר בני ישראל ראו את צרתם, צעקו אל ה', צעקה שקטה מעומק הלב, שאין אדם יכול לשומעה, אבל בכוחה להגיע עד כסא הכבוד. וצעקה כזו מנערת את הנשמה מלכלוכה, ומנקה מעפרה, וכאשר התנקתה נשמתם, ממילא מיד הכירם המלאך, ונבקע הים.

כן הוא הדבר לגבי פרנסה, וכפי שכתוב בתפילת רבי אמנון (בתפילת מוסף של ראש השנה, ויום הכיפורים), בראש השנה יכתבון וביום צום כיפור יחתמון וכו', כיון שכן, מראה הקדוש ברוך הוא למלאך הממונה על הפרנסה את פלוני ואת אלמוני, ואומר לו, לפלוני תן סכום כזה, ולאלמוני סכום כזה, וכן הלאה. אך מכיון שהקדוש ברוך הוא מראה למלאך

הממונה את האנשים בימים הנוראים, כאשר כולם נקיים ומנוקים כסולת נקיה, שוב לאחר החג, כאשר המלאך מסתובב ליתן לכל אחד את אשר נקצב עבורו, דא עקא שאינו מוצא את האנשים, מפני שפניהם נשתנו עד לבלי הכר... אך ברגע שהאדם עומד במצב דחוק, ונזכר בהקדוש ברוך הוא שרק הוא בכוחו להושיעו, ושוא תשועת אדם. וצועק מעומק לבו אל ה', אנא ה' הושיעני כי אליך עינינו! ובאותה שעה מתגלה לו אור הנשמה בטהרתה, ומיד המלאך מכירו, ומביא לפניו את אשר נקצב עבורו.

ונמצא שהאדם חושב שהקדוש ברוך הוא אוהב לעזור לו רק ברגע האחרון, אמנם הוא אינו מעלה על דעתו שהמלאך מסתובב כבר עם כספו זמן רב, וכל זה רק מפני שלא זיהה אותו מחמת מעשיו.

בדמיון הזה ממש מצאנו אף לגבי השידוכים, וכמו שאמרו חז"ל בגמ' (מועד קטן יח:, סוטה ב.) ארבעים יום קודם יצירתם מכריזין בת פלוני לפלוני, והמלאך הממונה על הזיווגים מבקש לראות את הנשמות, כדי שיכירם בבוא הזמן ויוכל לזווגן. אך הנשמות יורדות לתוך הגופות, והגוף מתאווה ללכלוך וכדו', ואז קשה למלאך הממונה על הזיווגים להכירם ולזווגם. וזו הסיבה שלפעמים קשה למצוא את הזיווג הנכון, כי המלאך אינו מכיר את הנשמות. עד שהאדם רואה את מצבו הקשה, ואז צועק צעקה אדירה המגיעה עד כסא הכבוד, ומתגלית אור הנשמה, ומיד המלאך מכירו, ונגמר העניין בכי טוב.

שפע הפרנסה דומה למטר הניתך מן השמים

כאמור, הפרנסה קצובה ממרום לכל איש לפי עניינו, ויש שרמזו זאת בפרשת המן, שעליו נאמר (להלן טז, ד) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. על המן שהיה פרנסתם של עם ישראל במדבר ארבעים שנה, נאמר "ממטיר לכם לחם מן השמים" כלשון הנאמרת על הגשם, לפי ששפע הפרנסה דומה למטר הניתך מן השמים. כשם שאת המטר אי אפשר לשום בריה שבעולם לחזק ולהגביר, או להיפך למעטה או להחלישה, שאין הדבר מסור בידי אדם, אלא הכל כפי שנקבע מן השמים. כן ממש היא הפרנסה, כל ההשתדלויות לא יועילו לאדם במאומה להרבות את שפע פרנסתו. וכן להיפך, אי אפשר לאדם להחליש או להפסיד פרנסת רעהו, אלא הכל יהא כפי שנקצב לו מן שמיא. וכמו שכתב רבנו בעל חובת הלבבות בשער הבטחון (פרק ד).

ההולך בדרכי ה' ימצא את מזונותיו ללא כל טרחה ויגיעה

איתא ברבינו בחיי (טז, ד) דטעם הדבר שהוריד הקדוש ברוך הוא לבני ישראל את המן בשכבם על מיטתם מבעוד ליל, והיו משכימים ומוצאים מזונותיהם מוכנים בלא כל טורח, ללמדם, כי ההולך בדרכי ה', ימצא את מזונותיו ללא כל טרחה ויגיעה. ובזה מבאר הכתוב (תהלים קכז, ב) "שוא לכם", לכל המדמים בנפשם כי מזונם ופרנסתם תלויים בידם, ולכן הם "משכימי קום מאחרי שבת", שהם עמלים עד הערב ואף עד חצות ליל, לאגור את הממון לקנות את אכלם. כי הלא "כן יתן "לידידו", ידידי ה' המאמינים בו, בעת ה"שינה", ללא עמל וטורח לריק, ואין האדם עושה כי אם את הפעולות אשר הבורא ציווהו עשות, כחובת ההשתדלות.

אבל, אין בכוונת הדברים לגרוע מעניין ההשתדלות, שהרי בוודאי הוא חוב גמור, אלא שאסור ל"משתדל" לשכוח שההשתדלות היא גזירת שמים. ואין כל שייכות בין כמות ההשתדלות לבין התוצאה, כמה ממון יבוא לידו. ולעולם לא ירוויח יותר אם יכביר בהשתדלות, ובפרט אם היא על חשבון הרוחניות. כקביעת עתים לתורה או תפילה בציבור.

מה יוסיף עוד ברז בחבית

היה אומר לנו מורנו ורבנו חכם יוסף עדס זצ"ל, מי שברשותו חבית מלאה יין הרקח ובדופן החבית קבוע ברז. וברצותו להרבות את יינו, בא והתקין עוד ברז בצדו האחר של החבית, מתוך דמיון שיתרבה יינו על ידי זה... כן ממש הוא האדם המוסיף להתאמץ ב"שעות נוספות" וביגיעה יתרה בעמל הפרנסה, ואינו משכיל שהפרנסה כולה משמים היא קצובה, וכל תוספת השתדלות, כמוה כתוספת הברז בחבית היין.

השם בה' מבטחו - יזמן לו ה' כל דרכיו בנחת

המקובל האלהי מורנו רבי חיים ויטאל זצוק"ל (מובא בשפע חיים, הלברשטאם, בשלח תשמ"ג עמ' קפ"א) דרש באחת מדרשותיו, שכל אדם אשר ישים ה' מבטחו, יזמין לו השם יתברך את כל צרכיו, אפילו שלא יעשה כל פעולה והשתדלות. בין שומעי לקחו היה יהודי פשוט ותמים, שהיה סוחר לפרנסתו, וכיון שהדברים נכנסו אל לבו, אמר אל נפשו, למה לי לטרוח בפרנסה אם אוכל רק לדבוק בה', וקיבל על עצמו מתוך אמונה תמימה שלא לעסוק יותר במסחר,

אלא אך ורק בתורה הקדושה. הגויים שבאו לחנותו כהרגלם, לעגו עליו לראותו לומד, והשתוממו לשמוע שהפסיק לסחור, כי שם בטחונו בה' שיזונו ככל צרכיו.

והנה אחרי כמה ימים, נכנס לחנותו גוי שהחזיק בידו פרווה כבדה שקנאה בסכום מועט, ורצה למוכרו ליהודי. הלה השיבו שהפסיק לסחור, ועל כן הורה לו שילך למוכרה במקום אחר. הגוי שהכיר זה מכבר את יושרו של היהודי, הניח את הפרווה ואמר, הנני משאיר פרווה זאת בידך, ולכשיזדמן לך תשלם לי תמורתה, כי רק לך אמכרה, וקשה עלי משאה. הניח את הפרווה ולא המתין לתשובה ויצא. אחר זמן בראות היהודי את הפרווה, לקחה להניחה במקום המשתמר, והנה נתקע זיז בפרווה והיא נקרעה, ויפלו מתוכה דינרי זהב רבים ויהי לפלא...

לאותו היהודי היה שכן שראה שאכן נתקיימה בשכנו הבטחתו של ר' חיים ויטאל בדרשתו, אמר בלבו שגם לו טוב הדבר לחדול מלהתעסק לפרנסתו, וכך יזכה גם הוא לפרווה המלאה זהובים. אחר מספר שבועות שלא עלה הדבר בידו, ופרנסה אין, הלך האיש לשאול את מהרח"ו לפשר הדבר, במה נשתנה הוא מחברו, הן גם הוא שם מבטחו בה'?

השיב לו מהרח"ו, חברך בטח בה' מבלי שיעלה על דעתו איך ישפיעו עליו ממרום שפע פרנסה, וסמך על הקדוש ברוך הוא, שהוא לבדו יודע הכל. ואילו אתה שראית שחברך קיבל פרווה מלאה במטבעות, וזו סיבת בטחונך בה' הרצון לקבל פרווה כזו, אין זה בטחון שלם בה', כי כאשר לאדם יש עצות בנפשו, שוב אינו זוכה לישועת ה'.

קל וחומר מבעלי חיים

המשגיח הגאון הצדיק רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל היה אומר, נמצאים בעולם ריבי רבבות בעלי חיים המתגוללים באשפתות וכדו', ונראה שאין להם מי ש"דואג" לפרנסתם, ולא עוד אלא שמגרשים אותם מכל מקום, ואף על פי כן מעולם לא מת בעל חי מ"רעב"... כי הקדוש ברוך הוא זן ומפרנס מקרני ראמים ועד ביצי כינים. ואם בעלי חיים כן, קל וחומר לבני האדם שנבראו בצלם, שלא יניח אותם הקדוש ברוך הוא שישארו מבלי מזון, אם כן דאגה מנין...

מחלוקת אחת דוחה מאה פרנסות

אמרו חז"ל במשנה (עוקצין ג, ב) אמר רבי שמעון בן חלפתא, לא מצא הקדוש ברוך הוא כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, שנאמר (תהלים כט, יא) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

ובמדרש (ויקרא רבה פרשה צ"ו סי' ט') אמר רשב"י, גדול השלום שכל הברכות כלולות בו, שנאמר ה' יברך את עמו בשלום. ומאידך גיסא כבר אמרו חכמינו ז"ל (הובא בשל"ה מס' יומא דרך חיים אות קצ"ז) מחלוקת אחת דוחה מאה פרנסות, על כן כל ערום יעשה בדעת, להשקיע בהבאת השלום בינו לרעהו, כי השקעה כזאת וודאי תישא רווחים גדולים, ובזכות זה תגדל פרנסתו בהרחבה גדולה "מאה פעמים".

אוקירו לנשייכו, כי היכי דתתעתרו

אמרו בגמרא (ב"מ נט.) אמר רבא לבני מחוזא, אוקירו לנשייכו, כי היכי דתתעתרו. עד כאן. פירוש, רבא אמר לתושבי מחוזא, שסגולה לעשירות היא, לכבד את אשתו.

ושמעתי מחכם יעקב הדאיה שליט"א משם סבו ע"ה (הגאון ר' שלום הדאיה זצוק"ל), לבאר את הקשר שבין כבוד אשתו, לעשירות. שהנה בעת שאדם הראשון וחוה חטאו בעץ הדעת נתקללו שניהם, האדם בקללת (בראשית ג, יט) בזיעת אפך תאכל לחם, והיא בקללת (שם פסוק טז) והוא ימשול בך. ונמצא שמן הדין ניתן רשות לבעל למשול ולרדות באשתו ולהכריח אותה לכבדו ולשמשו כרצונו. ולכן אם האיש מתנהג בדקדוק שורת הדין, עומד על שלו בכל תוקף מבלי לוותר כלום לאשתו, הן עליה לקיים את גזירת ממרום "והוא ימשול בך" ולשלם את עונשה... אף הקדוש ברוך הוא מתנהג עמו במדה זו של שורת הדין, שגם עליו לשאת את קללתו "בזיעת אפך תאכל לחם" במלואה, ולכן יקשה עליו עד מאוד השגת מזונותיו. אבל בעל המתנהג בחסד וברחמים עם אשתו, ומיקל עליה מקללתה, ואינו מושל עצמו עליה, יזכה שאף הקדוש ברוך הוא יקל עליו מקללתו, ולא יצטרך להזיע כל כך בקללת הפרנסה, ויתעשר בהרחבה ובנקל.

סגולה לפרנסה טובה להקדים לקבל שבת

אמר הרב הקדוש ר' מנחם מנדל מרימנוב זי"ע (עטרת מנחם בשם הגאון מפלונסק) שיש לרמוז בדברי חז"ל (שבת קלח.) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. עד כאן. אדם העושה שבתו בעת שעדיין חול, דהיינו המוסיף בקדושת השבת מחול על הקודש, לקבל שבת מוקדם, נפתחין לו שערי פרנסה, ושוב לא יצטרך לבריות.

בזכות תוספת שבת זוכה לעושר

כיוצא בזה אמר הרב הקדוש הר"ן מלעכאוויטש זי"ע (הובא בדברי שמואל ליקוטים אות ו') על הפסוק (בראשית מט, כ) מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך, שהנה עצם יום שבת קודש הוא כולו רוחני, ואינו משפיע השפעות גשמיות. אך העצה לזכות לרוב טובה וברכה בהאי עלמא, היא לקיים את מצות "תוספת שבת". ומרומז הדבר בפסוק הנ"ל, כי האותיות שאחר האותיות א'ש'ר', באות האותיות ש'ב'ת' [שאחר האות א' של א'שר באה האות ב', ואחר האות ש' האות ת', ואחר האות ר' האות ש']. וזהו אומרו "מאשר", היינו על ידי האותיות "אשר", שהם כאמור האותיות הקודמות לאותיות המילה "שבת", לרמז על השעות הקודמות ליום השבת, בזכותם יזכה האדם ל"שמנה לחמו", שיזכה לפרנסה מרובה, ויטריפהו הבורא לחם חוקו בריווח ובכבוד. אך "והוא", היינו מיום השבת עצמו, "יתן מעדני מלך", יזכה האדם למעדנים רוחניים הנשפעים ביום קדוש זה בלי שיעור וגבול.

בענייני פרנסה יש לנהוג כציפור

מנהג ישראל תורה, לתת מזון לעופות בשבת שירה (מגן אברהם סי' שכ"ד ס"ק ז' ומ"ב ס"ק ל"א), ויש שרמזו במנהג זה, שמדרך אכילת הציפור בגשתו אל המאכל הריהו מכופף את ראשו, תופס את המאכל במקורו ומיד מרים את ראשו כלפי מעלה, ושוב מרכין ראשו וחוזר ומעלהו, וחוזר חלילה. ללמדנו, שבענייני פרנסה, אף שעלינו להשתדל כדי להשיגה, מכל מקום נזכור תמיד להרים תיכף ומיד את הראש והעיניים למרום, לדעת שסוף דבר וראשיתו הוא מאת הקדוש ברוך הוא, הממציא לנו את הפרנסה.

מוסרו של החפץ חיים לתלמידו

בישיבתו של הגאון הקדוש החפץ חיים זי"ע למד בחור שהמתין לזיווגו כמה שנים אחר שבא לפרקו, פעם שאלו החפץ חיים אודות מצבו, ענה הבחור שאינו מסכים רק לשידוך שיתחייבו עבורו חמשה שנים "קעסט" [להיות סמוך] על שולחן חותנו, ולכן "יושב" הוא... שאלו החפץ חיים, וכי כמה שנים נראה לך שנקצבו ימי חייך, נבהל הבחור למשמע השאלה, ומיהר לענות, לכל הפחות "ימי שנותינו שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה"... אם כן, המשיך החפץ חיים ושאל, מאין תבוא פרנסתך בכל השנים היתרות ההם? ענה הבחור ואמר, הרי מאמין אנכי בה' אלקי, ובוודאי שהוא יהא בעזרי בענייני פרנסה וכלכלה. אמר לו החפץ חיים, הגע בעצמך, אם על חמישים שנה הינך מאמין ובוטח שהקדוש ברוך הוא ישלח עזרך מקודש, האיך לא תאמין בו שיזון אותך ויתן לך כדי מחסורך גם בחמש שנים הראשונות לאחר הנישואין?! (באר הפרשה בשלח עמ' ט"ו).

האמונה צריכה מעט סבלנות

כיוצא בזה הגאון הקדוש החפץ חיים זי"ע אמר פעם, שאדם שמעיין בתורה, יווכח לראות שבני ישראל לא שהו במרה כי אם יום אחד בלבד, ועם זאת כתוב (שמות טו, כד) וילונו העם לאמר מה נשתה, כשהם מלינים בבכיה על שאין להם מים לשתות כי מרים הם, והרי מיד למחרת באו אילימה, ושם שתים עשר עינות מים ושבעים תמרים, ואיך יתכן שרק יום אחד היה חסר מבוקשם, וכבר הם כה מתלוננים? אין זאת אלא שהאדם הוא קצר רואי, ואינו יכול להתאפק ולדחות את חפצו ומבוקשו הנצרך לו עתה, אפילו לזמן קצר.

כשנשים ליבנו לדברים הללו, נחזה שהן טוב יותר שיחיה האדם בעיני האמונה, ויראה שלא יאריכו הימים והשעות, וכבר ה' ירוויח לו בכל ענייניו. ועל ידי האמונה, יקנה בנפשו את מידת הסבלנות, כי כל חסרון הסבלנות בא מכך שהאדם רוצה למהר לדעת ולהשיג מה מלפנים ומה מאחור, אך אם היה "מאמין", היה מכיר שאי אפשר לאחר המוקדם או להקדים המאוחר.

"וַיּוֹשַׁע ה' בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל" (יד, ל)

ה' דן לפי מעשיו עכשיו

נראה שמה שהקב"ה הושיע אותם, זה בעבור "ביום ההוא". והביאור הוא, שהמקטרגים קיטרגו, הרי עתידים ישראל לעבוד את העגל מרוב כסף וזהב, ואיך אתה מציל אותם? אמר להם הקדוש ברוך הוא, אני דן אותם כפי מעשיהם היום, והיום הם זכאים, ולכן אציל אותם. וכמו שמצינו בישמעאל שכתוב בו (בראשית כא, יז) כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם, ופירש רש"י (שם, על פי הגמ' בראש השנה טז:) שאדם נידון לפי מעשים שהוא עושה עכשיו, ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות.

ולכך נאמר כאן "ויושע" ראשי תיבות וישמן ישורון ויבעט **ש**מנת **ע**בית, שעשו אחר כך את העגל מפני הזהב שהיה עמהם, ואם כן כיצד "ויושע"? אלא מפני "ביום ההוא", משום שאני רואה אותם לפי היום ההוא, ולא לפי מה שיהיה אחר כך וכמו שכ' בס' של"ה (מסכת חולין סו"ס ס').

"וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם" (יד, ל)

ה' הקים לתחיה את הסבא רבא של המצרים לראותם טובעים בים

איתא במדרש שכל טוב (כאן, סימן ל"א), וירא ישראל את "מצרים" מת, זה מצרים הזקן בן חם, אביהם של כל מצרים שכבר מת, והעמידו הקדוש ברוך הוא מקברו, לראות פורענות בניו. והיכן ראוהו ישראל? על שפת הים. עד כאן.

והביאור בזה הוא, שהפסוק נדרש "וירא ישראל את מצרים מת", ש"מצרים מת" הכוונה למצרים בנו של חם שהוא הסבא רבא של המצרים, והוא "מת" זה מכבר משנים קדמוניות, ועם ישראל ראוהו, מפני שהעמידו הקדוש ברוך הוא מקברו, בכדי שיראה את הפורענות הבאה על בניו. והמקום שראוהו ישראל היה, "על שפת הים".

"וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם" (יד, לא)

מסירות נפש למדו מבתיה

שמעתי פירוש נפלא על פסוק זה, שהנה שנינו במדרש (ילקוט שמעוני רמז רל"ד ד"ה ויבואו) ובסוטה (לז.) שנחשון בן עמינדב קפץ תחילה לים ואחריו קפצו כל השבטים. ולכאורה הוא פלא, כיצד ידעו שאם אדם מוסר נפש, הקדוש ברוך הוא עושה איתו נס? ואין מקום לומר, שפשוט מסרו נפש למות. שהרי נחשון אמר לקדוש ברוך הוא "הגיעו מים עד נפש", דהיינו שביקש שהקדוש ברוך הוא יציל אותו כיון שמסר נפשו, ואם כן מהיכן למדו זאת?

ונראה לומר, שמכיוון שבשעה שבתיה בת פרעה ראתה את משה בתיבה על הסוף נאמר בה (שמות ב, ה) ותשלח את אמתה, ופירשו חז"ל (מגילה טו: וסוטה יב:) שנשתרבבה ידה 60 אמה. והיינו שכיון שהיא עשתה מה שביכולתה, הקדוש ברוך הוא המשיך וגמר את הדבר. וכיון שכל ישראל ידעו מנס זה, משם למדו שכשאדם מוסר נפש על דבר מצוה לכבוד הקדוש ברוך הוא, הקדוש ברוך הוא מסייעו. וזהו פירוש הפסוק "וירא ישראל", היינו שישראל ראו, שהמוסר נפש ה' יגמור בעדו להצילו ולהצליחו, בראותם את "היד הגדולה", של בתיה בת פרעה "אשר עשה ה' במצרים".

ע"י היד הגדולה זכינו לצאת ממצרים ע"י משה

לאור האמור יש ליישב גם קושיא נוספת בפסוקנו, מדוע נאמר "היד הגדולה אשר עשה השם במצרים", הן אז ראו ישראל את הניסים על הים, ועל כן היה צריך לומר, היד הגדולה שעשה ה' על הים, ולא במצרים?

אולם הביאור הוא כאמור, ש"היד הגדולה" הנזכרת כאן, היא נס ידה של בתיה בת פרעה שגדלה ונתארכה, ונס זה באמת היה במצרים. והיינו שעתה הבינו את הנס הגדול שנעשה עם בת פרעה שנתארכה ידה והוציאה את משה רבנו מן היאור, כי על ידי הצלה זו שהיתה על ידי "היד הגדולה", זכינו לצאת ממצרים על ידי משה, ועל ידו נעשו כל הניסים והנפלאות.

מדוע הטור בחר לפתוח את ספרו בהוי עז כנמר וכו'

ומעתה מובן גם מדוע הטור פתח את ספרו (אורח חיים סימן א') במאמר "יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר" וכו'. משום שאדם שרוצה ללמוד את כל ד' חלקי הטור, בודאי שצריך למסור נפשו לכך, ולהיות "עז כנמר" וכו'. וזו כוונת הטור [בדרך דרש] "יהודה", דהיינו נחשון בן עמינדב שהיה משבט יהודה, "בן תימא", הוא תמוה, איך נכנס לים עד שהגיעו מים לאפו? והתירוץ לכך הוא משום, "הוי עז כנמר" שהיה לו עזות דקדושה ומסר נפשו וכו'. וכך כל אדם צריך שימסור נפש על עבודת השם.

"אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַה' וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר" (טו, א)

שירת הים בשמחה, והאומרה בשמחה מוחלין לו עוונותיו

כתב המשנה ברורה (סימן נ"א ס"ק י"ז) בשם הזוהר הקדוש (בשלח דף נ"ד ע"ב), יאמר שירת הים בשמחה וידמה בדעתו כאילו באותו יום עבר, והאומר השירה בכוונה ובשמחה, מוחלים לו עוונותיו. ודבר זה חידוש גדול, כי הרי ידוע

לנו שמחילת עוונות צריכה תשובה, תענית וצום וכמו שאמרו, ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה, אבל אמירת שירת הים בשמחה שכה גדול כוחה למחול כל עוונותיו זה לא שמענו ומה הסברא בכך?

וראיתי שהביאו בשם ספר חסידים, משל לשר גדול שיצא לטייל ולצוד צייד, תוך כדי עיסוקו בצייד ביער, נעקץ ע"י יתוש. ברגעים הראשונים הכאב היה קל, אך כשחזר לביתו העקיצה החל להתנפח, ניסו בני ביתו של השר כל מיני תרופות ומשחות וזה לא עזר, המקום המשיך להתנפח עד שבמשך מספר ימים כל הגוף היה נפוח,הביאו בני הבית כמה וכמה מיני רופאים שינסו לעזור לשר ולהצילו, אך כל מה שנתנו לו לא הועיל והם לא מצאו תרופה למחלתו עד שהגיע למצב אנוש.

לבית השר היה רגיל לבוא איכר להביא ירקות טריים מהשדה ישר לביתו, והנה כשבא הוא כהרגלו, ראה את בני הבית עצובים ומתוחים ומתרוצצים לחפש רופאים אולי ניתן יהיה לעזור ולהציל את השר, שאל את בני ביתו של השר מה קרה, סיפרו לו את כל המעשה בעקיצת היתוש ושכרגע השר שוכב חולה במצב קשה מאד, חיש מהר עזב את הירקות ורץ לשדה להביא משם איזה עשב, ביקש רשות להכנס לחדר שהחולה שוכב שם הניח את העשב על מקום העקיצה וראה זה פלא אחרי זמן קצר חלה הטבה כללית במצב השר ולאט לאט שב לאיתנו עד שהבריא לגמרי בזכות העשב שהביא האיכר.

ברפואת הגוף, מיטב הרופאים לא יכלו לעזור בדרך הטבע ודוקא האיכר שאינו יודע ולא מבין במחלה זו הצליח כי חוץ מהדרך הטבעית יש בעולם גם דרך סגולית הפועלת בלא שנוכל להבין את דרך פעולתה. וכך צריך לדעת בענין שירת הים בשמחה היא סגולה שהעושה אותה נמחלים עוונותיו אפשר לפעול באמירת שירת הים בכוונה ובשמחה ולהגיע עד גבהי שמים להשפיע ממרומים שפע טובה וברכה מחילה סליחה וכפרה.

בענין זה מסופר על הגאון הקדוש ר' שמלקא מניקלשבורג זצ"ל, שהיה רגיל ללמוד בהתמדה עד כלות הנפש, והיה מתמוטט בעל כרחו לשעה, ומתעורר ושוב לומד וכך חוזר חלילה. רעייתו ותלמידיו שפחדו על בריאותו עד מאוד, קראו לחברו ר' אלימלך מליזענסק שיושיעם. כאשר ראה ר' שמלקא את ר' אלימלך, שמח לקראתו ועשה לו כבוד גדול, ערכו שולחן יפה לר' אלימלך, והרב אכל עמו כי כן צריך ודיברו דברי תורה. השעה היתה מאוחרת והציעו את המטה לפני ר' אלימלך, אז אמר, אני לא אשן רק אם הרב ישן. ולכבודו של ר' אלימלך הלך גם ר' שמלקא לישן. והנה בבוקר בקומו עם כוחות רעננים ועם מוחין חדשים, על כן התפלל בחשק גדול ובהתעוררות עצומה, ואמר את שירת הים בניגון ובחשק גדול ובקולות, עד שכל הקהל חשב שהם עומדים על שפת הים ועוברים את הים, והיו מרימים את בגדיהם שלא ירטבו.

"אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַה' וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר" (טו, א)

למה נאמר ישיר ולא שר

ניתן לחלק את המילה "ישיר" כך: י'-שיר, היינו שעשרה שירות נאמרו בעולם, ואלו הן: שירת הים, הבאר, האזינו, יהושע, דבורה, חנה, דוד, שלמה, חזקיה, וכן השירה שיאמרו לעתיד לבא (עי' מדרש והזהיר פ' בשלח דף כ' ע"ב).

בהקשר לזה יש להוסיף שהנה השירה מדברת בלשון עתיד אז "ישיר משה", תחילה (סוטה לז:), ואחר כך ישראל עונים "ויאמרו לאמר", זאת השירה נאמר לדורות עולם בכל יום (זרע קודש הורביץ ח"ב דף ל"ב ע"ב).

"אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַה'" (טו, א)

'את' לרבות שיר השירים

בתוספות השלם (בהשלמות לפרשת בשלח) כתב דבר פלא, שבמעמד זה אמרו בני ישראל גם את מגילת שיר השירים, וכמו שכתוב "**את** השירה הזאת", המילה "את" באה לרבות את שיר השירים, וכמו שאמרו חז"ל במדרש (שיר השירים רבה פרשה א' סי' ה'). ובס' הרוקח (שם) ובספר הקנה (סוד שם ע"ב אות ו') הוסיפו, שזה הטעם ששיר השירים מכונה בשם זה, לפי ש"השירים" אותיות "שיר הים" או "השיר ים".

"סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם" (טו, א)

הטבעת הסוסים מפני המכשפים

תמה הגאון הקדוש בעל שבט מוסר זצ"ל בספרו מגלה צפונות (עמ' רל"ד) בזה הלשון: ראוי לחקור, למה זה עשה אלהים להטביע בים גם את סוסי המצריים? ואם האדם חטא, בהמה מה חטאה? גם כיון שטבע הסוסים לשוט, למה לא הניחם ה' לצאת מן הים בשחיה ויהיו לישראל מקנה הסוסים רב מאוד?

ונוכל לומר על דרך שאמרו רבותינו ז"ל (ראה רש"י שמואל א, טו, ג) גבי שאול המלך ע"ה במלחמת עמלק, שציוה הקדוש ברוך הוא להמית גם את הבהמות [כמו שנאמר שם "משור ועד שה מגמל ועד חמור"] מטעם שהיו מכשפים ונכנסים בתוכם להנצל וכו'. גם כך המצריים, בהיותם כולם מכשפים, בראות עצמם באותה צרה, נכנסו בכישופיהם בתוך הסוסים, באומרם הסוס ישוט כטבעו ויוציאנו חוצה. לכך ירה להם ולסוסיהם בים, ובתוך גופי הסוסים מתו, וקבורת חמור נקברו. עד כאן לשונו.

"סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם" (טו, א)

הטביע עמהם את שר מצרים ושאר מזיקים

כתב המקובל רבי שמשון מאוסטרופלי זיע"א בס' דן ידין (כאן אות י"ז) ש"סוס ורכבו", זה הוא השר של מצרים למעלה, שבא עם פרעה למלחמה עם ישראל. והנה שמו של השר של מצרים הוא "סורב", ונרמז בראשי תיבות הפסוק ס'וס ו'רוכבו ר'מה ב'ים, שבתחילה הפיל הקדוש ברוך הוא את השר של מצרים ועל ידי זה נפלו גם מצרים שלמטה. עד כאן.

עוד כתב, שגם "רכב" בגימטריא "המזיקין", שאסרם פרעה, למען יהיו סרים אל משמעתו. והוא"ו של "רכבו" הוא כינוי, כמו רכב שלו, כלומר המזיקין שלו, שהם היו ברשותו של פרעה. ועל ידם לקח פרעה את עמו ששכנעם ואמר להם שלא ייראו מלבוא עמו, שהרי יהיו בעזרם כל שרי מעלה. ואעפ"כ לא עזר לו מאומה אלא "סוס ורוכבו רמה בים" שהשליכם הקב"ה בים ואחריהם את כל רוכבי הסוסים שבאו ממצרים.

"עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה" (טו, ב)

עוזי משום זמרת יה

בספר ילקוט חמישאי (כריף, בשלח, עמ' 145) **הביא** בשם **הרב** חיד"א בספרו נחל קדומים (פ' בשלח טו, א), **בשם** רבנו האר"י הקדוש (שער הפסוקים פ' בשלח), דהנה אמרו חז"ל שבשעה שישראל ירדו לים, פרחה נשמתם. והביא הקדוש ברוך הוא מלאכים שיזמרו להם שירות ותשבחות, ועל ידי כך חזרה נשמתם. ופירש בזה את הפסוק כך, "עזי", היינו הכח שהיה לי לקום לתחיה אחרי שפרחה נשמתם, היא בגלל ו"זמרת יה", היינו בזכות שירת המלאכים, לכן "ויהי לי לישועה", שחזרה נשמתם.

בזכות עזי וזמרת יה - יהיה לי ישועה

בגמרא (סוטה יב:) נחלקו האמוראים מתי בתיה בת פרעה הצילה למשה מן היאור ר' חנינא בר פפא אמר אותו היום עשרים ואחד בניסן היה, אמרו מלאכי השרת לפני הקב''ה רבונו של עולם מי שעתיד לומר שירה על הים ביום זה ילקה ביום זה? רבי אחא בר חנינא אמר, אותו היום ששה בסיון היה, אמרו מלאכי השרת לפני הקב''ה רבש''ע מי שעתיד לקבל תורה מהר סיני ביום זה ילקה ביום זה?

אם כן ישנה מחלוקת בזכות מה ניצל משה, בזכות התורה או בזכות שירת הים. וא"כ יש לרמוז שזה מה שאמר משה בשירה, "עזי", היינו התורה (הנקראת עוז, מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דשירה ריש פרשה ג'), "וזמרת", זו השירה, הם "ויהי לי לישועה", היינו או התורה או השירה, הם אלו שהיו לי לישועה, שעל ידם ניצל בינקותו מטביעה בים סוף.

בזכות "עזי" יזכה ל"זמרת יה"

עוד אמרו המפרשים, אדם שרוצה לזמר לכבוד הקדוש ברוך הוא לעתיד לבוא, צריך שתהיינה לו ג' מעלות, והן, ענוה, זריזות לתורה ולמצוות, ויראת שמים בסתר כבגלוי. על כך ישנו כאן רמז בפסוק, שראשי תיבות "עזי", הוא **ע**נוה **ז**ריזות **י**ראה, היינו שאם יש בך מידות אלו, אז "וזמרת י"ה", אזי יזכה לזמר לשם ה' (דרש יהודה).

משה רבנו הקים לתחיה שני אחים ששמותם עזי וזמרת

בספר זכרון רחמים (הביאו בספר ילקוט המוסר ואבני השהם ערך ע' אות י"ג) כתב, כאשר פלט הים את המצרים מתים על שפת הים, ישראל היו שמחים ושרים, ומשה רבינו ע"ה היה מחפש אנה ואנה לראות האם חס ושלום ישנו איש ישראל שנשאר בים סוף, או שהוא בצער ויצילהו. והנה ראה אשה אלמנה מישראל יושבת אצל גוי מת, ותולשת שערה ובוכה, כאדם שמתו מוטל לפניו. שאל אותה משה רבינו ע"ה, הן את מעם ישראל, ומה לך אצל זה הגוי המת שאת בוכה עליו? השיבה למשה רבינו ע"ה, איני מצטערת במותו, אלא להיפך, כי אני אשת פלוני ישראל, והיו לי שני בנים אשר כל אחד מהם ראוי לגדולה, ונתקנא בהם זה הארור הגוי והרג אותם. וכעת אני רואה את זה הארור ורוצה לנקום

ממנו, על שלא זכו בני לראות בשמחת ישראל, ועל אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים. מיד התחנן משה לפני השם יתברך ואמר, רבונו של עולם, אם נא מצאתי חן בעיניך, עשה נא תרופה לאשה הזאת, למען תהיה בשמחה עם כל ישראל. מיד ציוה השם יתברך למשה, שישים את המטה שלו בעינו של זה הארור, וכך יקומו לתחיה שני בניה ויצאו משני עיניו. שאל משה את האשה את שם בניה, והשיבה האחד שמו "עזי", והאחד "זמרת". תיכף ומיד משה רבינו עליו השלום הנביא הנאמן, שם את המטה בתוך ימין עינו של זה הארור, ואמר "עזי תצא", ונעשה נס ויצא מעינו. וכך עשה גם בשמאל עינו ואמר, "זמרת תצא" ויצא. קמה האשה והחזיקה בשני בניה ואמרה, "עזי וזמרת יה, ויהי לי לישועה".

"זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ" (טו, ב)

יורדי הים ראו את דמותו יתעלה

במדרש רבה (כאן, סוף פרשה כ"ג) אמר רבי ברכיה, בא וראה כמה גדולים יורדי הים, שהרי משה רבן של כל הנביאים נתחבט והתחנן לפני הקדוש ברוך הוא שיראהו הדמות שנאמר (שמות לג, יח) הראני נא את כבודך, אמר לו (שם כ-כב) לא תוכל לראות את פני וכו', ושמתיך בנקרת הצור. אף החיות הנושאות את הכסא אינן מכירות את הדמות, וכשמגיע זמנם לומר שירה, שואלים, איה מקום כבודו. ואילו בקריעת ים סוף ועולי הים, כל אחד מראה באצבעו ואומר "זה אלי ואנוהו". עד כאן. וזהו כמאמר חז"ל (מכילתא בשלח ב', ובילקוט שמעוני רמז רמ"ד ועוד) ראתה שפחה על הים, מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי.

"יְמִינְךָ ה' נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ ה' תִּרְעַץ אוֹיֵב" (טו, ו)

כשעושים רצונו יתברך השמאל נהפך לימין

יש לדקדק, מדוע נכפלה המילה "ימינך" שתי פעמים? ופירשו המפרשים (רש"י כאן, ומקורו ממכילתא מסכתא דשירה פרשה ה'), שבשעה שישראל עושים רצונו של מקום, השמאל נעשית ימין וכו'. עד כאן. וזה מה שאמר הכתוב (תהלים עז, יא) שנות ימין עליון. ופירושו שכביכול נעשה שינוי ביד שמאל העליונה, ולאהבת ישראל נהפכה לימין, ולכן היו כביכול שני ידי ימין עליונות, שפעלו את קריעת ים סוף.

"יְמִינְךָ ה' נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ ה' תִּרְעַץ אוֹיֵב וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ " (טו, ו-ז)

"תרעץ אויב" אותיות צרעת איוב

כתב מורנו רבי חיים ויטאל זלה"ה (שער הפסוקים בשלח סי' ט"ו) "תרעץ אויב" אותיות "צרעת איוב". עיין שם. ויש לבאר שהענין הוא, שאיוב יעץ לפרעה שישלוט על גופם וממונם של ישראל (זוהר ח"ב דף ל"ג ע"א ועיין סוטה יא.) ולא על נשמתם. ולכן במדה כנגד מדה, איוב לקה בגופו ובממונו ולא בנשמתו, וכאשר אמר לו הקדוש ברוך הוא לשטן (איוב ב, ו) אך את נפשו שמור.

ואמרו בזוהר הקדוש (ח"ב דף ל"ד סוע"א), שכל זמן שהיה איוב אצל פרעה היה מגין עליו. כיון שלקה איוב, לא יכל להגן על פרעה, וזה שנאמר כאן, "ימינך ה' תרעץ אויב", היינו כיון שימין ה' שלחה "צרעת לאיוב" [אותיות תרעץ אויב], לזה "וברוב גאונך תהרוס קמיך", אלו פרעה ועמו. עד כאן.

ובזה יובן מה הטעם ששלח לאיוב צרעת בגופו, וכמו שממשיך הפסוק (להלן ט) ומבאר מפני כי, "אמר אויב" אותיות "איוב", "ארדף אשיג אחלק שלל", ולכן, "נשפת ברוחך כסמו ים", לפרעה ועמו.

ולכך רמזו המפרשים (לעיל יד, לא) וירא העם **את י'** ויאמינו **בה'**, ראשי תיבות איוב, שהיה ירא אלהים, וכאמור שלזה היה מגין עד עכשיו על פרעה.

תהרוס קמיך זה גוג ומגוג

הזוה"ק (פרשת בשלח דף נז:) מסביר את פסוקנו כך, דהנה בלשון הפסוק היה לו לומר בלשון עבר ולא בלשון עתיד שכן השירה היא על מה שהיה, וא"כ מדוע נאמר תרעץ אויב, תהרוס קמיך וכדו'. ומסביר הזוה"ק דעמ"י כיון בשירתו על הגאולה העתידה לעתיד לבוא וזה שאומר - ימינך ה' נאדרי בכח - בזמן הזה, בעולם הזה. ימינך ה' תרעץ אויב - בזמן מלך המשיח. וברב גאנך תהרס קמיך - לביאת גוג ומגוג. תשלח חרנך יאכלמו כקש - לתחית המתים, שכתוב (דניאל יב, ב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם. וכתב על זה הגאון רבי אברהם סבע (סב אשתו של מרן השו"ע) בספרו צרור המור (כאן) שראה לרבי יוסף קמחי ז"ל בפירושו לנביאים

אחרונים, שראה כתוב בספר אחד, שאלכסנדרוס מוקדון הסגיר לגוג ומגוג בהרים גדולים וגבוהים, שאין להם מוצא אלא ממקום אחר. ובנה סביבו בנין חזק מחומת ברזל, כדי שלא יוכלו לצאת. וציווה בחכמה גדולה, ליתן שם אנשים המכים תמיד בחומה בפטישים וקרדומות, כדי שיבינו האנשים שבפנים, שלעולם מוסיפים בונים ומחזקים את החומה, באופן שלא יצאו משם לעולם, ושלכן הבנין לא יהרס ולא יפתח. עד שיבוא אותו יום הגדול והנורא, שירצה ה' שיצאו משם, כמו שנאמר (יחזקאל לח, יח) ביום בא גוג על אדמת ישראל. ולפי שאז ירצה ה' לקדש את שמו, ולהודיעו לעיני הגויים, כמו שנאמר (יחזקאל לח, כג) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גויים רבים, אז יהרוס השם יתברך את אותו בנין, כדי שיצאו משם, כמו שאמר הזוה"ק וברוב גאונך תהרוס קמיך, אלו גוג ומגוג.

והנה זה מה שנאמר ביחזקאל (לח, ד) והוצאתי אותך ואת כל חליך, כי זו ההוצאה היא יציאת אותם הרים. ועוד כתיב בפסוק (שם, יח - כ) על יום בא גוג "ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות וכל חומה לארץ תפול", שזה רמז על החומה שאמרנו שבנה אלכסנדרוס מוקדון. וכן חתם השירה על העתיד בבנין בית שלישי, באומרו מקדש ה' כוננו ידך, כי בית המקדש הוא עתיד להבנות ביד השם יתברך שיהיה לו קיום לעולם שלא יחרב עוד. [שאילו בתי המקדש] הראשונים לפי שנעשו על ידי אדם, לא היה להם קיום, לפיכך אמר מקדש ה' כוננו ידך, ובאותה שעה ה' ימלוך לעולם ועד. אמן.

"נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד נֹזְלִים" (טו, ח)

מעשה עם הגאון מוילנא והאבן שבקעה מים

איש מעובדי המוזיאון הרוסי לא ידע את פשרה של האבן הקטנה המונחת בכספת המוזיאון כשהיא שמורה ומוגנת היטב. ידוע ידעו היטב כי מדובר באבן נדירה וסגולית בעלת יכולות מיוחדות, אך אף אחד מהמתבוננים, לא השכיל לידע ולהשיג מה הן אותן יכולות, ומה יש בכוחה של אבן זו. נסיונות מדעיים רבים נעשו בכדי לפצח את סודה של האבן, אך ללא הועיל. זה אומר בכה וזה אומר בכה, אך האבן נשארה חתומה ומסתורית.

שאלת האבן הפלאית הסעירה את טובי המוחות ברוסיה, והגיעה עד החלונות הגבוהים בשלטון הרוסי. שם נפלה ההחלטה, לפנות לחכמי הטבע שבגרמניה, אשר באותם הימים, לפני קרוב לשלוש מאות שנה, היתה ידועה בחכמיה, ולבקשם לתהות על קנקנה של אבן זו.

גם הגרמנים העלו חרס בידם, עשרות בדיקות ונסיונות כאלה ואחרים, לא העלו דבר או חצי דבר. האבן הבוהקת שמרה על סודה בעקשנות רבה, כמו לעגה לרבים שניסו בכל דרך אפשרית לגלות את צפונות כוחותיה העל טבעיים.

רגע לפני שהגרמנים המיואשים החזירו את האבן לממשלה הרוסית, הציע בפניהם אחד מגדולי המסיתים והמדיחים שבאותם הימים, משה מנדלסון שר"י, מאבות תנועת ההשכלה ההרסנית, לצרף יחד עם האבן הצעה מעשית, לפיה ישלחו גורמי השלטון ברוסיה את האבן אל הגאון רבי אליהו היושב בוילנא, והוא בחכמתו ובתבונתו, בוודאי יצליח למצוא מענה לשאלה קשה זו.

לא מאהבתו את הגאון מוילנא הציע אותו רשע הצעה זו, אלא מרוע לבבו. סבור היה שתעלומה זו אינה בת פיתרון, ולא קיימת אפשרות לדעת את מהות האבן. לכן ביקש שהאבן תגיע אל הגאון מוילנא, וכך ימצא הגאון את עצמו מובך באין תשובה לפתרון החידה.

השלטונות ברוסיה קיבלו הצעה זו, ושליח מיוחד נשלח אל העיר וילנא, כשבאמתחתו האבן היקרה. השליח הסביר לגאון מוילנא, כי יודעים הם בוודאות מוחלטת, מכח מסורת העוברת בידם מדור לדור, כי לאבן זו יכולות נדירות ועל-טבעיות, אך הם אינם יודעים מה הן אותן יכולות, ובקשתם שטוחה אפוא בפני הגאון מוילנא שיואיל להשיבם דבר.

במבט ראשון לא ידע הגאון מה להשיב לשליח הרשויות, הוא כלל לא הכיר את האבן ולא ידע מה יש בכוחה. אולם הגאון לא מיהר לדחותם, וביקש מהשליח שישאיר את האבן על שולחנו, בכדי שיוכל להתבונן בה, תוך כדי שהוא מבטיח שתכף כשיידע את טיבה של האבן, יודיעם דברים כהווייתם.

הסכים השליח ופנה לדרכו, כשהוא משאיר את האבן על שולחנו של הגאון ותכף שקע בתלמודו בהתנתקו מכל הבלי העולם.

חלפו מספר שעות, וילד קטן ושובב מבאי הבית, נכנס אל חדרו של מוילנא. בראותו על השולחן כוס מים ואבן קטנה, הכניס את האבן אל תוך הכוס, מבלי שהגאון הבחין במעשיו. כשהגיע רגע בו הגאון ננער משרעפי עיונו, הבחין כי האבן נעלמה ממקומה ואיננה, נבהל הגאון מאוד ופנה לחפש את האבן, ויפן כה וכה והנה הוא רואה מחזה פלא,

המים שבתוך הכוס העומדת על שולחנו חצויים לשתים, נערמו מים ונצבו כמו נד! והאבן הקטנה האבודה מצויה לה בתחתית הכוס.

נזכר הגאון מוילנא כי מבואר בתלמוד הירושלמי, שהאבן הקרויה "סנפירינון" יש בכוחה לבקוע מים, והבין כי מן השמים הודיעוהו את סודה של האבן, ובכדי לקדש שמו יתברך באומות גילו לו כי מדובר באבן "סנפירינון". כשתשובת הגאון מוילנא יחד עם האבן הגיעה לידי החוקרים, הם התפעלו מאוד לשמוע כי הגאון הצליח תוך זמן קצר לפתור את תעלומת האבן, ואמרו, רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, אשר לו אלקים קרובים אליו.

מה היה הנס בקריעת ים סוף

כשהגיעה השמועה לאוזניו של הרשע משה מנדלסון, והוברר לו כי אכן הגאון מוילנא גילה את סודה של האבן. כמעט ונטרפה דעתו עליו מקנאה ומתסכול, הן "לקוב אויבי קראתיך והנה ברכת ברך". הלוא כל מטרתו בשליחת האבן אל הגאון, היתה אך ורק כדי להשפילו, כשיוודע שאין הוא בקי דיו בחכמת הטבע, והנה הוא זה שהביא לו פאר וכבוד, והכל מסיחים בגדולתו ובחכמתו.

או אז החליט הרשע לבוא ולקנטר את הגאון בדברי אפיקורסות, וכך הוא שאל את הגאון: אם אכן טבע אבן הסנפירינון הוא לבקוע את המים, מה אפוא היה הנס בקריעת ים סוף, כשהמטה של משה רבינו הנטוי על הים היה עשוי מסנפירינון, ונמצא שבדרך הטבע בקע הסנפירינון את המים?

ענה לו הגאון: רשע, צא ודקדק באותיות התורה, בה כתוב (שמות יד, טז) ואתה הרם את מטך ונטה את "ידך" על הים ובקעהו, ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה. הרי שמשה רבינו נצטווה מאת ה' להרים ולסלק את המטה מעמו, ולבקוע את הים באמצעות ידו בלבד! וזאת ציווה ה', כדי שאכן לא יהיה פתחון פה לרשעים לומר שבכח מטה הסנפירינון נעשה נס קריעת ים סוף.

"נֶעֱרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד נֹזְלִים" (טו, ח)

נס הצלת הגאון בעל שבט הלוי ואשתו

בחודש כסלו שנת תרצ"ט, בחופי הים התיכון, עגנה אוניה כשני קלומטרים מנתניה, ובתוכה נשמעה הכרזת רב החובל, נוסעים יקרים, אני מצטער להודיע כי מלאי הדלק באוניה אזל. משמעות הדבר היא כי הספינה נעצרה בלב ים. מי שיודע לשחות, שיקפוץ למים, וינסה להתקרב לחוף מבטחים בשחייה. אין לי עצה עבור מי שאינו יודע לשחות.

ההכרזה הנואשת נשמעה באישון ליל, בלב ים, בין דפנותיה הרעועים של ספינה חורקת, שיצאה בסתיו תרצ"ט מבירת אוסטריה לכיוון חופי ארץ ישראל. הקריאה שנשמעה מפי הקפטן, היתה שריקת הסיום של ניסיון אומלל וחסר מזל, של כמאה וחמישים נוסעים מאירופה, שביקשו להגיע לארץ ישראל. סירובם של השלטונות הבריטים לאשר לאוניה לעגון, גזר את גורלם של מרבית נוסעי הספינה.

לאחר מכן כינס הקפטן את צוות המלחים והודיע להם, כיון שמלאי הדלק הגיע לקו האדום התחתון, לכן גם האופציה להפליג חזרה לאירופה אינה רלוונטית עוד. המשמעות היא, שעל מאה וחמישים הנוסעים יהיה להסתדר בכוחות עצמם. מי שישרוד את הנחשולים ויחצה אותם בשחייה, חייו יהיו לו לשלל, ומי שלא יוכל למערבולות, יהיה גופו לשלל עבור שוכני הים.

מול העיר נתניה, במרחק שני קילומטרים מרצועת החוף, הגיעה הספינה לסוף דרכה. זעקות שבר נשמעו מהמנועים, ולאחריהן קול דממה דקה. מנועיה דממו. תא הניווט ננטש. בין התאים התהלכו שלדי אדם, שעיניהם יצאו מחוריהם וגופם רועד מקור ומסיוט כאחד, היצלחו את המסע המסוכן? בין הנוסעים היה מרן בעל שבט הלוי זי"ע, רבי שמואל הלוי וואזנר ורעייתו, לאחר חודשים של מסע טראגי, עומדים בני הזוג מווינה לקפוץ אל המים שאין להם סוף.

מתוך מאה וחמישים נוסעים, רק שישה עשר אזרו אומץ להסתכן ולקפוץ אל המים. כיון שמרן והרבנית ידעו לשחות, הם פתחו במסע ימי מסוכן ונועז, לכיוון חופי ארץ ישראל. לימים, סיפרה הרבנית לילדיה, כי גם אז, במצב של סכנת טביעה מוחשית, סירב מרן לזוז מעקרונותיו כמלוא הנימה. מסיבות של חסידות וצניעות, אבי ואמי חתרו תחילה לעבר נקודה ימית מרוחקת, על מנת להתרחק מארבעה עשר פליטי הספינה האחרים, גם אם מדובר במלחמה על החיים, בתוך גלים שוצפים ומערבולות איומות.

נורא נוראות, אברך שנמלט מאירופה ונאלץ להותיר בה את בנו יחידו. אברך שנאלץ לעשות עם רעייתו חודשים ארוכים של חוסר וודאות בין גלי הים, וכעת, כאשר הוא מנסה לחצות את רצועת החוף בשחייה, הדבר הראשון שמעסיק אותו, הוא הצורך לשמור על חסידותו ופרישותו. כי זה היה מרן, יראתו, חסידותו וגדלותו כרוכות זו בזו וניזונות זו מזו.

מערבולות איומות פגשו את מרן והרבנית. לפרקים חשו שהנה הסוף מתקרב, ובראשו של רבינו חלף הפסוק (תהלים סח, כג) אמר השם מבשן אשיב, אשיב ממצולות ים. לאורך המסע שארך שעות ארוכות, נשרו מרבית פליטי הספינה האחרים. מקרב שישה עשר נוסעים שרדו רק שישה, רבינו והרבנית וארבעה נוספים, וכל השאר טבעו במצולות.

"פעם נסעתי עם אבא לנתניה", סיפר בנו רבי יוסף צבי, "כאשר עמדנו בסמוך למלון גלי צאנז, הצביע אבי על נקודה רחוקה בלב ים ואמר לי, כאן, במרחק שני קילומטרים, חצינו, אני ואמך, את הים בשחייה, עד אשר הגענו חסרי כל, אך בריאים ושלמים אל חופי ארץ הקודש".

"אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל" (טו, ט)

העוסק בש"ס זוכה לישועה

יש לדרוש את הפסוק שבגלל ש"אמר אויב ארדוף אשיג", לכן זכו עם ישראל ל-"אחלק שלל", כאשר נעשה לבסוף, שזכו עם ישראל לשלל רב בביזת הים.

זאת ועוד "שלל" עולה בגימטריא בדיוק "ש"ס", לפי שהעוסק בש"ס ובפוסקים בענין "ארדוף אשיג", יזכה להשיג שלל שזה הש"ס, וזו התורה הקדושה שתביא לו ישועה בכל חייו.

"מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם ה'" (טו, יא)

גלגולי פרעה

בשעה שאמרו ישראל לפני ה' "מי כמכה" וגו', שמע פרעה את המילים הללו, ובאותה שעה היה מטורף בלב ים, ונשא אצבעו לשמים ואמר, מאמין אני בך שאתה ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים. ואין אלוה זולתך. מיד בא גבריאל והטיל שלשלת ברזל על צוארו, ואמר לו בפה מלא, רשע, אתמול אמרת "מי השם" ועכשיו אתה אומר "השם הצדיק"? מיד הורידו למצולות ים עד חמשים יום וציערו מאד, כדי שיכיר את נפלאות ה'. לאחר מכן המליכו על נינוה העיר הגדולה. ובשעה שאמר יונה הנביא (יונה ג, ד) עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת, פרעה קם מכסאו כי רעדה אחזתו, ויכס שק וישב על האפר. ויזעק ויאמר, האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה ואל ירעו, ומים אל ישתו שלשת ימים. כי יודע אני שאין עוד אל אחר כמוהו בכל העולם, וכל דבריו אמת וצדק, הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט צדיק וישר הוא. וחזר בתשובה הוא וכל אנשי נינוה. ובשכר זאת לא מת פרעה, ועדיין חי ועומד בפתחה של גיהנם. וכשנכנסים אומות העולם, ופושעי ישראל בגופן וקרקפתא דלא מנח תפלין, ומשקרי ברית מילה, אז פרעה מודיע להם גבורות של הקדוש ברוך הוא, ואומר להם, למה לא למדתם ממני דעת, על מה שעשה לי במצרים ובים הראני נפלאות, עד שהאמנתי בו בעל כרחי. לכן אמרו רבותינו ז"ל כי אברהם אבינו ופרעה, עומדים בפתח גיהנם לבחון את שומרי ברית מילה, ומצילם אברהם אבינו מדין גיהנם. אבל אלו שלא שמרו ברית וזנו אחרי שרירות לבם, פרעה מעיד עליהם כי הם ערלים כמוהו, ונמשך להם עורלתם, שנאמר (יחזקאל לב, יט) רדה ואשכבה את ערלים, היינו פרעה ונבוכדנצר וכיוצא בהם. וכראות ישראל את כל זאת בנבואה, אז פתחו ואמרו, "מי כמוך באלים ה' מי כמוך נאדר בקודש". (מתוך מעשה הגדולים, אבידני, שמות, כאן, עמ' רמ"ו).

"מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם ה'" (טו, יא)

אף המצרים אמרו שירה

בילקוט שמעוני (שמות רמז ר"נ) דורש על פסוקנו בזה הלשון, כיון שראו ישראל שאבד פרעה וחילו בים סוף, ובטלה מלכותם של מצרים, ונעשו שפטים בעבודה זרה שלהם, פתחו כולם את פיהם ואמרו 'מי כמכה באלים ה''. ולא ישראל בלבד אמרו שירה, אלא אף האומות כששמעו שאבד פרעה ומצרים בים ובטלה מלכותם ונעשו שפטים בעבודה זרה שלהם, כפרו כולם בעבודה זרה שלהם, ופתחו פיהם והודו למרום ואמרו, מי כמכה באלים ה'. עד כאן.

בספר כסא רחמים (מלמד, בשלח עמ' מ"ח) כותב, שלפרעה הרשע נתן הקדוש ברוך הוא חיות כדי שלא ימות (פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ב), ולכך פרעה אמר (שמות טו, יא) "מי" כמכה וגו', משום שבתחילה פגם בשם מ"י כשזלזל בה' ואמר (שמות ה, ב) מ"י ה' אשר ישמע בקולו, ולכך עתה תיקן זאת בשבחו לה' ב"מי" כמכה.

"נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ" (טו, יב)

בזכות שאמרו ה' הצדיק זכו לקבורה

פירש רש"י ז"ל (כאן, ומקורו מכילתא מסכתא דשירה סי' ט') בשכר שאמרו (לעיל ט, כז) ה' הצדיק, זכו לקבורה. עד כאן.

והיינו לפי שהשם יתברך מודד מדה כנגד מדה. והמצרים בתחילה לא היו מודים במלכות שמים וארץ, ואילו עכשיו שהודו ואמרו "ה' הצדיק", שמלכותו בשמים ובארץ ואין זולתו, לכך תחת שהודו שהקדוש ברוך הוא הבעלים על הארץ, נתן להם ה' חלק ונחלה בארץ לקבורתם. (ילקוט המוסר ואבני השהם ח"ב כאן עמ' ק"ח).

פעם אמר הגאון הקדוש הרמ"ח מסלאנים זי"ע בדרך צחות, כי ג' דברים מתברך כל איש לעת פטירתו מן העולם, א. שתצא נשמתו במעמד מנין מבני ישראל. ב. שיזכה לטבילת גופו אחר הפטירה. ג. שיגיעו מעותיו וירושתו למקומות טובים וראויים. והנה אף המצריים זכו לכך, הן יצאה נשמתם במעמד שישים רבוא מבני ישראל. גם זכו לטבילה כהוגן במי ים סוף. וכספם וזהבם הגיעו למקומות הטובים ביותר לידי בני ישראל, וכל זה בזכות שאמרו משפט אחד "ה' הצדיק" ועל אחת כמה וכמה מי שבמשך כל ימי חייו עובד את ה' עבודה תמימה וטהורה שיזכה לרוב טוב שבעולם.

"נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ" (טו, יג)

עולם חסד יבנה

בפסוק זה אנחנו רואים את גודל חסדו של ה' יתברך אשר הוציא את בני ישראל ממצרים וברחמיו המרובים הנחנו בנחת ובחסד עד אשר הביאנו אל ארץ ישראל. בענין זה סיפר אחד הרבנים, שבהיותו בגיל חמש עשרה, כיתת רגליו ללכת מוילנא למקום תורה הנמצא בסמיכות לראדין, עירו של החפץ חיים. ובהיות והיה עני מרוד, ולא היו בידו מעות לנסוע אל ישיבתו, לכך עשה דרכו רגלי, מסע שנמשך כמה ימים. והנה דרכו עברה בעיר ראדין, וכאשר ערב היום, כמנהג אותם ימים, סר הבחור ללון בבית המדרש. לפנות בוקר לפתע הקיץ משנתו, ומה השתומם לראות את ה"חפץ חיים" עומד על ידו עם כלי מים ומגבת, והציע לבחור ליטול ידיו. לאחר מכן הגיש לו בידו האחת חלה, וביד השניה הציע לו כוס חלב לסעוד את לבו. אחר כך תיקן את מושבו של הנער בכר ובשמיכה שהביא ה"חפץ חיים" מביתו, ואמר לו שימשיך לישון להכין עצמו לעמל היום הצפוי לו. ולא זו בלבד, אלא שלמחרת ליוה אותו החפץ חיים עם צידה לדרך ודמי נסיעה, כדי שלא יצטרך להמשיך בדרכו ברגל.

העגלה שסחבו גאוני עולם

כיוצא בזה גם מסופר על הגאונים רבי עקיבא איגר ובעל נתיבות המשפט, שבאו לאסיפת רבנים שנערכה בווארשא. יצאו בני העיר לקבל את פניהם, ולרוב חיבתם ואהבתם ומפני הכבוד כי רב הוא, התירו את הסוסים ממרכבתם, ורתמו האנשים את עצמם במקום הסוסים, לזכות לשמש את הגאונים. ראה זאת רבי עקיבא איגר, והוטב בעיניו הכבוד שחולקים לריעו הגאון רבי יעקב מליסא בעל ה"נתיבות המשפט". ולכך ירד אף הוא מהמרכבה והצטרף למושכים בעול. ראה זאת רבה של ליסא בעל הנתיבות, ואף בעיניו הוטב הכבוד שחולקים לרבי עקיבא איגר, וירד אף הוא מהמרכבה ומשך גם הוא בעול. וכך משכו הכל ברוב תרועה את המרכבה הריקה לכבודה של תורה.

"אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ" (טו, יג)

לזכות להיות מדור שכינה

בתרגום יונתן (כאן) פירש את הפסוק, שה' בחסדו יוביל את ישראל אל בית המקדש מדור בית השכינה. עד כאן. והנה תנאי מותנה לזכות לבא אל מדור שכינה, וכמבואר בגמרא (בבא בתרא צח.) אמר רב יהודה אמר רב, כל המתגאה בטלית של תלמיד חכם ואינו תלמיד חכם, אין מכניסים אותו במחיצתו של הקדוש ברוך הוא. עד כאן. וביאר המהרש"א (שם) שסיבת הדבר היא, מפני שיש כאן מדה כנגד מדה, הוא התגאה במחיצה שאינה שלו, שהרי לבש בגד שאינו ראוי לו, אף אין מכניסים אותו למחיצתו של הקדוש ברוך הוא, שהיא אינה מחיצה שלו.

"תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד" (טו, טז)

הניסים והנפלאות שיעשה לנו הקדוש ברוך הוא לעתיד

אמר להם משה לישראל, אחי, דעו כי לא בכח יגבר איש, ואל יתהלל לא חכם ולא עשיר וגיבור לכבוש אפילו עיר אחת, אלא בגבורת השם יתברך. שהרי כמה גבורי אומות העולם עתידים להלחם בכם, והקדוש ברוך הוא נותן פחדכם ומוראכם על כולם. ולא יתיצב איש בפניכם, עד שיבא מלך המשיח. כי כל הגוים כאין נגדו, ואפס ותוהו נחשבו לו. וכל שעליכם לעשות, הוא רק את רצונו של המקום ברוך הוא. לכן אמרו כולם, תפול עליהם אימתה ופחד וגו', ה' ימלוך לעולם ועד. אמר להם משה, ראיתם את הנסים והנפלאות שעשה לכם ה', אבל יותר ויותר יעשה לכם לימות המשיח בזמן שיעלה גוג ומגוג על ארץ ישראל, ועמו שבעים ואחד אומות, ויעלה לירושלים ארמילוס הרשע ויגיד, פרעה היה שוטה שגזר להרוג רק את הזכרים, וכן בלק ובלעם טפשים היו שרצו לקלל את ישראל, כי האל מברכם. והמן היה משוגע, לכן הפסיד. אבל אני אעלה ללחום עם פטרונם תחלה כביכול, ואחר כך אהרגם. שנאמר (תהלים ב, ב) יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו. מיד הקדוש ברוך הוא מוריד עליו אבני אלגביש, הגנוזות ברקיע.

וארמילוס הוא עז פנים מאד, ואלו הן סימניו: קרח, עינו אחת קטנה והאחת גדולה מאד. ימינו טפח, ושמאלו שתי אמות וחצי. צרעת לו במצחו. אוזנו הימנית סתומה, והאחרת פתוחה. ואדם המדבר טובה לו, לא שומע. והמדבר רע לו, הוא שומע. והוא יהרוג את משיח בן יוסף, ויסית הרבה את בני האדם וישמעו לו, ויהיו חופשים מדת התורה. (מעשה הגדולים, אבידני, ח"ב, כאן, עמ' רמ"ו).

"תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ" (טו, יז)

רצה ה' לעשותם כמלאכים ולהוריד את המקדש מן השמים

כשעם ישראל יצאו מארץ מצרים, רצה הקדוש ברוך הוא לעשותם כמו המלאכים, ולבנות בית המקדש ולהורידו מן השמים. וכיון שהרגיזו לפניו במדבר, מתו, והניח את בניהם להיכנס לארץ, וכן שיבנה בית המקדש בידי אדם. (מוסר חכמים השלם ח"ב עמ' קס"ז).

"מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ ה' מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ" (טו, יז)

בזכות שם אדנו"ת נבנה המקדש

בית המקדש נקרא גם שם אדנות (אדנ"י), לפי שהוא הבית ששם המיוחד שם הוי"ה שוכן בתוכו כי שם הוי"ה שהוא נכתב ואינו נקרא, משתכן בשם אדנות, דהיינו שם אדנו"ת היכל ובית לשם הוי"ה, ולכן כשקוראים את שם הוי"ה, מבטאים אדנות כי שם ביתו, ולפי שהשם יתברך קידש את הר המוריה והיה חלקו של שם אדנות, לפיכך נבנה בו בית המקדש. וסימנך (בפסוקנו) מקד"ש אדנ"י כוננו ידך. וכן אמר דניאל (דניאל ט, יז) והאר פניך על מקדשך השמם, למען אדנ"י. (מוסר חכמים השלם ח"ב עמ' קס"ח).

"ה' יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד" (טו, יח)

מלכות לעולמי עד

במדרש שכל טוב (כאן) רבי יוסי הגלילי אומר, אילו אמרו ישראל על הים ה' מלך עולם ועד, לא היתה אומה ולשון שולטת עליהם לעולם. אלא אמרו רק ה' ימלוך לעולם ועד, שפירושו לעתיד לבא. ואילו את הפסוק "ה' מלך עולם ועד" (תהלים י, טז) מלאכי השרת אמרוהו.

"וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן אֶת הַתֹּף בְּיָדָהּ" (טו, כ)

מרים משה אהרן וחור הכניעו את הקלי'

"התף" הוא סופי תיבות [שלא כסדרם], משחית **אף** חימה, מכאן יש רמז למה שמרים הנביאה הכניעה את הקליפות הנקראות משחית **אף** וחמה. ובאמת שאף משה אהרן וחור הכניעום, שהרי הראשי תיבות של שמות הקליפות הנזכרות הם **מ**שחית **אף** **ו**חמה, שהם גם ראשי תיבות שמות אלו הצדיקים שהכניעום, **מ**שה **א**הרן **ח**ור. וזה נרמז בפסוק במלחמת עמלק (שמות יז, י) ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק, "ומשה אהרן וחור" עלו "ראש" הגבעה, היינו ששלושתם הכניעו את "ראש" הקליפה.

והנה אמצע האותיות של "משחית חמה" הם אותיות "משיח", והטעם לכך הוא שלפי שלעתיד לבא ימתיק הקדוש ברוך הוא את האותיות האמצעיות של הקליפות הנזכרות, ויבא "משיח". וזה נרמז בכתוב (ירמיה ל, יד) כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך, שהרפואה תעלה מתוך הקליפות ומתוך מכותיך ארפאך, היינו מתוך תיבות "משחית אף חמה", יעלו האותיות משיח.

וכן יש להוסיף שכל זה נרמז בפסוק (בראשית ג, טו־טז) הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב, וסמיך ליה ואל האשה אמר. שהנשים הצדקניות מכניעות את סופי תיבות הת"ף חמה **מ**שחי**ת** **אף**, ואילו הצדיקים הנזכרים מכניעים את ראשי תיבות מא"ח **מ**שחית **אף** **ח**מה.

"וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן אֶת הַתֹּף בְּיָדָהּ" (טו, כ)

כיצד הנשים שרו, הרי קול באשה ערוה?

צריך להבין, איך מרים הנביאה היתה שרה, ועוד אומרת לכולם לשיר, וכמו שנאמר ותצאן כל הנשים אחריה בתפים ובמחולות, ותען להם מרים שירו לה' וכו', הרי אמרו רבותינו ז"ל (ברכות כד. שו"ע או"ח סי' עה סעי' ג ואה"ע סי' כא סעי' א) קול באשה ערוה?

יש מפרשים (תפארת יהונתן אייבשיץ כאן ובפרדס יוסף) שבעבור כך לקחה את התוף בידה, כדי שעל ידי שמיעת קול התוף לא ישמע קולה.

ויש שביארו (הרב חיד"א במראית העין מסכת מידות פ"א מ"א), שיש ת"ף מחנות פלונית המכשילים ומחטיאים את האדם, ומרים הכניעה את ת"ף מחנותיהם. וזה מה שנאמר, ותקח מרים הנביאה את ה"תף", בגימטריא לילי"ת, שהיא היצר הרע, ומרים הכניעה תחת ידה. וכיון שפלונית נכנעה תחת ידה של מרים, שוב לא היה לה את הכח להחטיא את הזכים, ובאותה שעה לא היה שייך האיסור קול באשה ערוה. וכן עשו כל הנשים, שיצאו אחריה בתופים וגם הם הכניעום, והתישו כוחם, וזהו ותקח **מ**רים **ה**נביאה **א**חות **ת** סופי תיבות "תמחה", שמחתה את שמם מן העולם.

"וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן אֶת הַתֹּף בְּיָדָהּ" (טו, כ)

מדוע דוקא תוף

בפסוקים כאן נאמר שמרים לקחה את התוף ושרה לה'. וצריך להבין מדוע לקחה אותה הצדקת דווקא תוף בכדי להלל עמו לה', ולא לקחה שאר כלי זמר, שקולם ערב יותר, כדוגמת כינור עוגב או חליל?

ונראה לומר שמכיון שאופן הוצאת קול הנגינה מהתוף הוא על ידי הכאה, כשמכים בו בחזקה, ואז יוצא ממנו קול שירה וזמרה בנעימה. וכיוצא בזה באה מרים הנביאה ללמדנו ארחות חיים, שנדע שממקום ההכאה, זה ממקום ההסתרה, ודוקא משם נשמעת שירת האמונה, באופן שהאדם [המוכה] יאמין שהכל הגיע לטובתו השלימה. ונמצא שהשירה הזו חשובה לאין ערוך אצל אבינו שבשמים.

"וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה וכו' וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ לַה' כִּי גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם" (טו, כ-כא)

מרים הנביאה ענתה לנשים שיש להן חלק בתורת בעליהן

בשירת הים נאמר (שמות טו, כ), ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התֹף בידה ותצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות. ותען להם מרים, שירו לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים. ושואלים המפרשים, היכן מצינו ששאלו את מרים, עד שהיא הוצרכה להשיב תשובה, וכמו שכתוב, "ותען להם מרים"? וכן מדוע מרים אומרת להם שישירו דווקא את הפסוק "כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים", ולא פסוק אחר?

ומבארים המפרשים, שהנשים הצדקניות היו עצובות בקריעת ים סוף ולא רצו לשיר, מפני שאמרו, הלא תכלית יציאת מצרים היא קבלת התורה, ואילו אנחנו הנשים לא נצטוונו על העיסוק תורה ולהתענג בה, ואם כן מדוע יש לנו לשיר? על טענתם ענתה להם מרים, שירו לה' וכו' סוס ורוכבו רמה בים. כי בקריעת ים סוף בא הקדוש ברוך הוא למצרי ואמר לו, מדוע רדפת אחרי בני? משיב לו לתומו, אני רק ישבתי על הסוס והוא שהביא אותי הלום. אומר ה' לסוס, מדוע רדפת אחרי בני? אומר הסוס, לא אני הוא האשם, כי אם המצרי, הוא שהנהיג אותי לכאן. מה עשה הקדוש ברוך הוא, מושיב את המצרי על הסוס, ודן את שניהם יחד. וכמשל הידוע עם החיגר והסומא... ולכך נאמר "סוס ורוכבו רמה בים", שדן אותם יחדיו. אמרה להם מרים, לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי, הרי הבעל אינו יכול

ללמוד תורה ללא העזרה של אשתו המבשלת ומנקה ומטפלת בילדים ועושה את כל ענייני העולם הזה. אם כן נלמד מדינו של הסוס, כשם שהוא נענש על שהביא את המצרי הרוכב, ונענש באותו עונש שנענש המצרי, כן גם כאן לאידך גיסא, האשה תקבל את אותו השכר שיקבל בעלה על לימוד התורה שלו, כיון שבלעדיה לא יוכל עשות זאת. ובפרט שהדברים באים בתורת קל וחומר, הן מרובה מדה טובה ממדת פורענות פי חמש מאות. וזה שאמרה להם מרים, שירו לה', כי לא נגרע חלקכם בתורה, והראיה לכך "סוס ורוכבו רמה בים" שדן אותם לחובה יחדיו, ואף אתכם ידין לזכות יחדיו.

"וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם" (טו, כא)

מרים אמרה לנשים לכוין שירתם לפרצוף עתיק

"**ותען** להם מרים", לא לנשים אמרה, אלא למשה ובני ישראל, וליכא קפידא בכל גוונא, כי יצר הרע בההוא עלמא ליכא. ועוד מרים הנביאה היא לבדה אומרת כך, ושאר עלמות תופפות לא משוררות, שאין להם רשות לכוין דעתם לעתיקא. עד כאן.

ואפשר לפרש את דבריו, ותען להם מרים, היינו לאותם המלאכים שהיו אחרי אותם נשים צדקניות, לאלה אמרה מרים שיכוונו שירתם לעתיקא (קדישא) דבריאה. וכמו שאמרו בזוה"ק (פ' בשלח דף מ"ח ע"א) שאמר הקב"ה למשה "מה תצעק אלי דהא כלהו באתר דא קיימי ועל דא ויסעו ינטלון מן דא דלאו עדנא הוא, אלא בעתיקא תליא מלתא". עכ"ל. (מוסר חכמים השלם ח"ב עמ' קס"ח בקצרה)

לימוד ליל שביעי של פסח

לימוד ליל שביעי של פסח באשמורת הבוקר

באשמורת הבוקר בליל שביעי של פסח קודם עלות השחר נכון לקרות שירת הים בקול נעים מעומד, ויתחיל מן התחלת הפרשה ויהי בשלח פרעה את העם, ואחר שיסיים השירה יחזור לומר שלושה פסוקים של ויסע מלאך וכו' ויבוא בין וכו' ויט משה וכו'.

וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי | אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיְמָה: וַיַּסֵּב אֱלֹהִים | אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיִּקַּח משֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם: וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיִּחֲנוּ בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר: וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה: לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה לִפְנֵי הָעָם: וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־משֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן נִכְחוֹ תַּחֲנוּ עַל־הַיָּם: וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר: וְחִזַּקְתִּי אֶת־לֵב־פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן: וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיֶּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ: וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ לָקָח עִמּוֹ: וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ: וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְצֵאִים בְּיָד רָמָה: וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים עַל־הַיָּם כָּל־סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן: וּפַרְעֹה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם | נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּירְאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה: וַיֹּאמְרוּ אֶל־משֶׁה הֲמִבְּלִי אֵין־קְבָרִים בְּמִצְרַיִם

לְקַחְתָּנוּ לָמוּת בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם: הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר׀ דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרַיִם כִּי טוֹב לָנוּ עָבֹד אֶת־מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ֙ הִתְיַצְּבוּ֙ וּרְאוּ֙ אֶת־יְשׁוּעַ֣ת יְהוָ֔ה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶ֖ם הַיּ֑וֹם כִּ֣י אֲשֶׁר֩ רְאִיתֶ֨ם אֶת־מִצְרַ֜יִם הַיּ֗וֹם לֹ֤א תֹסִפוּ֙ לִרְאֹתָ֣ם עֽוֹד־עַד־עוֹלָ֔ם: יְהוָ֖ה יִלָּחֶ֣ם לָכֶ֑ם וְאַתֶּ֖ם תַּחֲרִשֽׁוּן: וַיֹּאמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה מַה־תִּצְעַ֖ק אֵלָ֑י דַּבֵּ֥ר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵ֖ל וְיִסָּֽעוּ: וְאַתָּ֞ה הָרֵ֣ם אֶת־מַטְּךָ֗ וּנְטֵ֤ה אֶת־יָדְךָ֙ עַל־הַיָּ֔ם וּבְקָעֵ֑הוּ וְיָבֹ֧אוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵ֛ל בְּתוֹךְ הַיָּ֖ם בַּיַּבָּשָֽׁה: וַאֲנִ֗י הִנְנִי֙ מְחַזֵּ֣ק אֶת־לֵ֣ב מִצְרַ֔יִם וְיָבֹ֖אוּ אַחֲרֵיהֶ֑ם וְאִכָּבְדָ֣ה בְפַרְעֹ֗ה וּבְכָל־חֵיל֙וֹ בְּרִכְבּ֣וֹ וּבְפָרָשָׁ֔יו: וְיָדְע֥וּ מִצְרַ֖יִם כִּי־אֲנִ֣י יְהוָ֑ה בְּהִכָּבְדִ֣י בְפַרְעֹ֗ה בְּרִכְבּ֥וֹ וּבְפָרָשָׁ֛יו: וַיִּסַּ֗ע מַלְאַךְ֙ הָאֱלֹהִ֔ים הַהֹלֵ֖ךְ לִפְנֵ֣י מַחֲנֵ֣ה יִשְׂרָאֵ֑ל וַיֵּ֣לֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶ֔ם וַיִּסַּ֗ע עַמּוּד֙ הֶעָנָ֔ן מִפְּנֵיהֶ֖ם וַיַּעֲמֹ֥ד מֵאַחֲרֵיהֶֽם: וַיָּבֹ֞א בֵּין֙ ׀ מַחֲנֵ֣ה מִצְרַ֔יִם וּבֵין֙ מַחֲנֵ֣ה יִשְׂרָאֵ֔ל וַיְהִ֥י הֶעָנָ֖ן וְהַחֹ֑שֶׁךְ וַיָּ֣אֶר אֶת־הַלָּ֔יְלָה וְלֹא־קָרַ֥ב זֶ֛ה אֶל־זֶ֖ה כָּל־הַלָּֽיְלָה: וַיֵּ֤ט מֹשֶׁה֙ אֶת־יָד֔וֹ עַל־הַיָּ֑ם וַיּ֣וֹלֶךְ יְהוָ֣ה ׀ אֶת־הַיָּ֗ם בְּר֤וּחַ קָדִים֙ עַזָּ֣ה כָל־הַלַּ֔יְלָה וַיָּשֶׂם֙ אֶת־הַיָּ֣ם לֶחָרָבָ֔ה וַיִּבָּקְע֖וּ הַמָּֽיִם: וַיָּבֹ֣אוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵ֗ל בְּתוֹךְ֙ הַיָּ֔ם בַּיַּבָּשָׁ֑ה וְהַמַּ֥יִם לָהֶ֛ם חוֹמָ֖ה מִימִינָ֥ם וּמִשְּׂמֹאלָֽם: וַיִּרְדְּפ֣וּ מִצְרַ֔יִם וַיָּבֹ֥אוּ אַחֲרֵיהֶ֖ם כָּל־סוּס֙ פַּרְעֹ֔ה רִכְבּ֖וֹ וּפָרָשָׁ֑יו אֶל־תּ֖וֹךְ הַיָּֽם: וַיְהִ֗י בְּאַשְׁמֹ֙רֶת֙ הַבֹּ֔קֶר וַיַּשְׁקֵ֥ף יְהוָ֛ה אֶל־מַחֲנֵ֥ה מִצְרַ֖יִם בְּעַמּ֣וּד אֵ֣שׁ וְעָנָ֑ן וַיָּ֖הָם אֶת מַחֲנֵ֥ה מִצְרָֽיִם: וַיָּ֣סַר אֶת אֹפַ֣ן מַרְכְּבֹתָ֔יו וַיְנַהֲגֵ֖הוּ בִּכְבֵדֻ֑ת וַיֹּ֣אמֶר מִצְרַ֗יִם אָנוּסָ֤ה מִפְּנֵי֙ יִשְׂרָאֵ֔ל כִּ֥י יְהוָ֛ה נִלְחָ֥ם לָהֶ֖ם בְּמִצְרָֽיִם: וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה נְטֵ֤ה אֶת־יָדְךָ֙ עַל־הַיָּ֔ם וְיָשֻׁ֖בוּ הַמַּ֑יִם עַל־מִצְרַ֗יִם עַל־רִכְבּ֛וֹ וְעַל־פָּרָשָׁ֖יו: וַיֵּ֤ט מֹשֶׁה֙ אֶת־יָד֔וֹ עַל־הַיָּ֖ם וַיָּ֣שָׁב הַיָּ֗ם לִפְנ֥וֹת בֹּ֛קֶר לְאֵיתָנ֑וֹ וּמִצְרַ֗יִם נָסִ֤ים לִקְרָאתוֹ֙ וַיְנַעֵ֣ר יְהוָ֔ה אֶת־מִצְרַ֖יִם בְּת֥וֹךְ הַיָּֽם: וַיָּשֻׁ֣בוּ הַמַּ֗יִם וַיְכַסּוּ֙ אֶת־הָרֶ֣כֶב וְאֶת־הַפָּרָשִׁ֔ים לְכֹ֖ל חֵ֣יל פַּרְעֹ֑ה הַבָּאִ֤ים אַחֲרֵיהֶם֙ בַּיָּ֔ם לֹא־נִשְׁאַ֥ר בָּהֶ֖ם עַד־אֶחָֽד: וּבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל הָלְכ֥וּ בַיַּבָּשָׁה֙ בְּת֣וֹךְ הַיָּ֔ם וְהַמַּ֥יִם לָהֶ֛ם חוֹמָ֖ה מִימִינָ֥ם וּמִשְּׂמֹאלָֽם: וַיּוֹשַׁ֤ע יְהוָה֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל מִיַּ֣ד מִצְרָ֑יִם וַיַּ֤רְא יִשְׂרָאֵל֙ אֶת־מִצְרַ֔יִם מֵ֖ת עַל־שְׂפַ֥ת הַיָּֽם: וַיַּ֣רְא יִשְׂרָאֵ֗ל אֶת־הַיָּד֙ הַגְּדֹלָ֔ה אֲשֶׁ֥ר עָשָׂ֖ה יְהוָ֣ה בְּמִצְרַ֑יִם וַיִּירְא֤וּ הָעָם֙ אֶת־יְהוָ֔ה וַיַּאֲמִינ֥וּ בַּיהוָ֖ה וּבְמֹשֶׁ֥ה עַבְדּֽוֹ: טוֹאָז֙ יָשִׁ֣יר־מֹשֶׁ֔ה וּבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל אֶת־הַשִּׁירָ֣ה הַזֹּ֑את לַיהוָ֗ה וַיֹּאמְרוּ֙ לֵאמֹ֔ר אָשִׁ֖ירָה לַיהוָ֑ה כִּי־גָאֹ֥ה גָּאָ֛ה סוּס֖ וְרֹכְבֹ֥ו רָמָ֖ה בַּיָּֽם: עָזִּ֤י וְזִמְרָת֙ יָ֔הּ וַיְהִי־לִ֖י לִישׁוּעָ֑ה זֶ֤ה אֵלִי֙ וְאַנְוֵ֔הוּ אֱלֹהֵ֖י אָבִ֑י וַאֲרֹמְמֶ֖נְהוּ: יְהוָ֥ה אִישׁ֙ מִלְחָמָ֔ה יְהוָ֖ה שְׁמֽוֹ: מַרְכְּבֹ֥ת פַּרְעֹ֛ה וְחֵיל֖וֹ יָרָ֣ה בַיָּ֑ם וּמִבְחַ֤ר שָׁלִשָׁיו֙ טְבֻעִ֣ו בְיַם־סֽוּף: תְּהֹמֹ֣ת יְכַסְיֻ֔מוּ יָרְד֥וּ בִמְצוֹלֹ֖ת כְּמוֹ־אָֽבֶן: יְמִינְךָ֤ יְהוָה֙ נֶאְדָּרִ֣י בַכֹּ֔חַ יְמִינְךָ֥ יְהוָ֖ה תִּרְעַ֣ץ אוֹיֵ֑ב: וּבְרֹ֤ב גְּאוֹנְךָ֙ תַּהֲרֹ֣ס קָמֶ֔יךָ תְּשַׁלַּ֥ח חֲרֹנְךָ֖ יֹאכְלֵ֣מוֹ כַקַּֽשׁ: וּבְר֣וּחַ אַפֶּ֔יךָ נֶעֶרְמ֥וּ מַ֖יִם נִצְּב֣וּ כְמוֹ־נֵ֑ד נָזְל֥וּ קְפָא֖וּ תְהֹמֹ֥ת בְּלֶב־יָֽם: אָמַ֤ר אוֹיֵב֙ אֶרְדֹּ֣ף אַשִּׂ֔יג אֲחַלֵּ֖ק שָׁלָ֑ל תִּמְלָאֵ֣מוֹ נַפְשִׁ֔י אָרִ֥יק חַרְבִּ֖י תּוֹרִישֵׁ֥מוֹ יָדִֽי: נָשַׁ֥פְתָּ בְרוּחֲךָ֖ כִּסָּ֣מוֹ יָ֑ם צָֽלְל֥וּ כַעוֹפֶ֖רֶת בְּמַ֥יִם אַדִּירִֽים: מִי־כָמֹ֥כָה בָּאֵלִ֖ם יְהוָ֑ה מִ֣י כָמֹ֗כָה נֶאְדָּ֤ר בַּקֹּ֙דֶשׁ֙ נוֹרָ֣א תְהִלֹּ֔ת עֹשֵׂ֖ה פֶּֽלֶא: נָטִ֥יתָ יְמִינְךָ֖ תִּבְלָעֵ֣מוֹ אָֽרֶץ: נָחִ֥יתָ בְחַסְדְּךָ֖ עַם־זוּ֣ גָּאָ֑לְתָּ נֵהַ֥לְתָּ בְעָזְּךָ֖ אֶל־נְוֵ֥ה קָדְשֶֽׁךָ: שָׁמְע֥וּ עַמִּ֖ים יִרְגָּזוּן֑ חִ֣יל אָחַ֔ז יֹשְׁבֵ֖י פְּלָֽשֶׁת: אָ֛ז נִבְהֲל֥וּ אַלּוּפֵ֖י אֱד֑וֹם אֵילֵ֣י מוֹאָ֔ב יֹאחֲזֵ֖מוֹ רָ֑עַד נָמֹ֣גוּ כָּל֔ יֹשְׁבֵ֖י כְּנָֽעַן: תִּפֹּ֤ל עֲלֵיהֶם֙ אֵימָ֣תָה וָפַ֔חַד בִּגְדֹ֥ל זְרוֹעֲךָ֖ יִדְמ֣וּ כָאָ֑בֶן עַד־יַעֲבֹ֤ר עַמְּךָ֙ יְהוָ֔ה עַד־יַעֲבֹ֖ר עַם־זוּ֥ קָנִֽיתָ: תְּבִאֵ֗מוֹ וְתִטָּעֵ֙מוֹ֙ בְּהַ֣ר נַחֲלָתְךָ֔ מָכ֥וֹן לְשִׁבְתְּךָ֖ פָּעַ֣לְתָּ יְהוָ֑ה מִקְדָּ֥שׁ אֲדֹנָ֖י כּוֹנְנ֥וּ יָדֶֽיךָ: יְהוָ֥ה ׀ יִמְלֹ֖ךְ לְעֹלָ֥ם וָעֶֽד: כִּי֩ בָ֨א סוּס־פַּרְעֹ֜ה בְּרִכְבּ֣וֹ וּבְפָרָשָׁ֗יו בַּיָּם֙ וַיָּשֶׁב֩ יְהוָ֨ה עֲלֵהֶ֜ם אֶת־מֵ֣י הַיָּ֗ם וּבְנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ הָלְכ֣וּ בַיַּבָּשָׁ֔ה בְּת֖וֹךְ הַיָּֽם: וְתִקַּ֥ח מִרְיָ֛ם הַנְּבִיאָ֥ה אֲחוֹת־אַהֲרֹ֖ן אֶת־הַתֹּ֣ף בְּיָדָ֑הּ וַתֵּצֶ֤אן כָּל־הַנָּשִׁים֙ אַחֲרֶ֔יהָ בְּתֻפִּ֖ים וּבִמְחֹלֹֽת: וַתַּ֥עַן לָהֶ֖ם מִרְיָ֑ם שִׁ֣ירוּ לַיהוָ֔ה כִּי־גָאֹ֥ה גָּאָ֛ה סוּס֖ וְרֹכְבֹ֥ו רָמָ֖ה בַּיָּֽם:

וַיַּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאֲחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאֲחֲרֵיהֶם:
וַיָּבֹא בֵּין ׀ מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה:
וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה ׀ אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם:

ואח"כ ילמוד דברים אלו:

שֵׁם בן ע"ב שֶׁל וַיַּסַּע וָיָבֹא וַיֵּט יֵשׁ בּוֹ ע"ב תֵּיבִין ורי"ו אַתְוָון וְהוּא בְּחִינַת חג"ת, וְעַל יְדֵי שֵׁם זֶה נִקְרָע הַיָּם לְיִשְׂרָאֵל, גַּם עַל יְדֵי שֵׁם זֶה הָחֲיָה אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא ע"ה אֶת בֶּן הַשּׁוּנַמִּית שֶׁהוּא חֶבְקוּק הַנָּבִיא ע"ה. וְהִנֵּה הע"ב שֵׁמוֹת הֵם יוֹצְאִין מִשְּׁלֹשָׁה פְּסוּקִים הַנִּזְכָּרִים בְּפָרָשַׁת בְּשַׁלַּח וְהֵם, הָאֶחָד וַיַּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹקִים וְכוּ', וְהַשֵּׁנִי וַיָּבֹא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וְכוּ', וְהַשְּׁלִישִׁי וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ וְכוּ'. וּפְסוּק הָרִאשׁוֹן שֶׁל וַיַּסַּע סִדּוּרוֹ בְּסֵדֶר יָשָׁר מֵרֹאשׁ הַפָּסוּק וְעַד סוֹפוֹ, וּפְסוּק הַשֵּׁנִי שֶׁל וַיָּבֹא סִדּוּרוֹ לְמַפְרֵעַ מִסּוֹף הַפָּסוּק לְרֹאשׁוֹ, וּפְסוּק הַשְּׁלִישִׁי שֶׁל וַיֵּט סִדּוּרוֹ בְּסֵדֶר יָשָׁר מֵרֹאשׁ הַפָּסוּק וְעַד סוֹפוֹ. נִמְצְאוּ אוֹתִיּוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת שֶׁל כָּל הָע"ב שֵׁמוֹת הֵם שֶׁל פָּסוּק וַיַּסַּע, וְאוֹתִיּוֹת הָאֶמְצָעִיּוֹת הֵם שֶׁל פָּסוּק וַיָּבֹא, וְאוֹתִיּוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת הֵם שֶׁל פָּסוּק וַיֵּט:

וְכָתַב רַבֵּנוּ מַהַרְח"ו זַ"ל בְּסֵפֶר מְבוֹא שְׁעָרִים ש"ה ח"א פי"א וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, וְהֵבֵן עַתָּה עִנְיַן שֵׁם בֶּן ע"ב אֲשֶׁר בְּחֶסֶד מָה עִנְיָנוֹ. וְהָעִנְיָן כִּי כָּל שֵׁם ע"ב זֶה, אַף עַל פִּי שֶׁנֶּחְלָק לְשָׁלֹשׁ בְּחִינוֹת, כִּי הֲרֵי פָּסוּק וַיִּסַּע הוּא בַּחֶסֶד, וּפָסוּק וַיָּבֹא בַּגְּבוּרָה, וּפָסוּק וַיֵּט בַּתִּפְאֶרֶת, עִם כָּל זֶה כָּל שֵׁם ע"ב הוּא בַּחֶסֶד כַּנּוֹדָע. וְהַטַּעַם כִּי הוּא בְּסוֹד הַחֶסֶד שֶׁבַּחֶסֶד וְהַחֶסֶד שֶׁבַּגְּבוּרָה וְהַחֶסֶד שֶׁבַּתִּפְאֶרֶת. וְהֵבֵן זֶה הֵיטֵב, כִּי עִם הֱיוֹת שֵׁם זֶה בְּחג"ת, הִנֵּה הוּא בִּבְחִינַת חֶסֶד שֶׁבְּכָל אֶחָד מֵהַשְּׁלֹשָׁה אֵלּוּ. וְלָכֵן שֵׁם בֶּן ע"ב כֻּלּוֹ בְּחֶסֶד. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

ואח"כ יאמר בקשה זו שהיא מיוסדת ר"ת ע"ב שמות של שם בן ע"ב דויסע ויבא ויט הנז':

(וה"ו)

וְאַתָּה חָאֵל וְהַגָּדוֹל. וְאַתָּה הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא. וְאַתָּה הַחַי וְקַיָּם. וְאַתָּה הָאֱלֹהִים וּמְלֵהּ. וְאַתָּה הַמַּאֲצִיל וְהַבּוֹרֵא. וְאַתָּה הַיּוֹצֵר וְהָעוֹשֶׂה. וְאַתָּה הַשּׁוֹמֵעַ וּמַאֲזִין. וּמְקַבֵּל הַתְּפִלּוֹת וְעוֹנֶה:

וַעַד הַטּוֹב וַעֲדֵנִי	וה"ו
יְשׁוּעָתְךָ לָעַד יִצְרוּנִי	יל"י
סַמְּכֵנִי יַשְׁרֵנִי טַהֲרֵנִי	סי"ט
עָזְרֵנִי לְמַעַן מַלְכוּתֶךָ	על"ם
מִן הַמֵּצַר שִׁוַּעְתִּי	מה"ש
לִתְפִלָּתִי לִתְחִנָּתִי הַקְשִׁיבָה	לל"ה
אֶל כִּסְאֲךָ אֲצַפֶּה	אכ"א
כִּסֵּא הָרַחֲמִים תָּשֵׁב	כה"ת
הַגְּבֵר זְכוּת יְשָׁעַי	הז"י

אֱמֹר לְצָרוֹתַי דַי	אל״ד
לִישׁוּעָתְךָ אוֹחִיל וַאֲצַפֶּה	לא״ו
הַמְקַבֵּל הַתְּפִלּוֹת עֲנֵנִי	הה״ע
יְהוָֹאדנִי יאהדונהי זָכְרֵנִי לְטוֹבָה	יז״ל
מֵאוֹצָרְךָ בְּרָכוֹת הַשְׂבִּיעֵנִי	מב״ה
הַרְאֵנִי רַחֲמֵי יִשְׁעֶךָ	הר״י
הָקֵם קוֹמְמִיוּת מַוָּלִי	הק״ם
לְךָ אֲנִי וְהוֹשִׁיעֵנִי	לא״ו
כִּי לִישׁוּעָתְךָ יִחַלְתִּי	כל״י
לַבְּבֵנִי וְאַזְּרֵנִי וְסַעֲדֵנִי	לו״ו
פָּנֶיךָ הָאֵר לְעַבְדֶּךָ	פה״ל
נֵר לְרַגְלִי כּוֹנְנָה	נל״ך
יִתְכּוֹנְנוּ יִתְבָּרְכוּ יָדַי	יי״י
מִשְׁאֲלוֹת לִבִּי הָקֵם	מל״ה
חָנֵּנִי הוֹד וְהָדָר	זזה״ו
נִפְלְאוֹת תּוֹרָתְךָ הַרְאֵנִי	נת״ה
הָאֵר אֶת אֲפֵלָתִי	הא״א
יְהוָֹאדנִי יאהדונהי רְצֵה תְּשׁוּבָתִי	יר״ת
שְׁלַח אוֹרְךָ הַנְחֵנִי	שא״ה
רַחֲמֶיךָ יְצֹרוּנִי יְהוָֹאדנִי יאהדונהי	רי״י
אַמְּצֵנִי וּבָרְכֵנִי מִבִּרְכוֹתֶיךָ	או״מ
לְבָבִי כּוֹנְנָה בִּירֻאָתֶךָ	לכ״ב
וְחָנֵּנִי שֶׁפַע רַב	וש״ר
יְכוֹנְנוּנִי חֲסָדֶיךָ וְרַחֲמֶיךָ	יזז״ו
לְלִבִּי הַרְאֵה חָכְמָה	לה״ז
כַּלְכְּלֵנִי וְהוֹלִיכֵנִי קוֹמְמִיוּת	כו״ק

מַלְאֵנִי נֹעַם דְּבָרֶיךָ	מנ"ד
אַתָּה נֵרִי יְהוָֹאדנִי יאהדונהי	אנ"י
חַדְרֵי עֹשֶׁר מַלְאֵנִי	זזע"ם
רוּחֲךָ הַטּוֹבָה עָלַי	רה"ע
יִרְבּוּ יְגֻדְלוּ זָכְיוֹתַי	יי"ז
הוֹרֵנִי הַדֶּרֶךְ הַטּוֹב	הה"ה
מַעֲשֵׂי יָדַי כּוֹנְנָה	מי"ך
וְחַזְּקֵנִי וְאַמְּצֵנִי לַעֲבוֹדָתֶךָ	וו"ל
יִהְיוּ לְרָצוֹן הֶגְיוֹנַי	יל"ה
סַיַּע אוֹתִי לְיִרְאָתֶךָ	סא"ל
עָלַי רַחֲמֶיךָ יֶהֱמוּ	ער"י
עֲשֵׂה שָׁלוֹם לִי	עש"ל
מְמַתְּנוֹת יָדְךָ הַעֲשִׁירֵנִי	מי"ה
וְהַגְּבֵר הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים	וה"ו
דְּבָרְךָ נְתִיבִי יָאִיר	דנ"י
הַשְׂבִּיעֵנִי חַיֵּי שָׁלוֹם	הזז"ש
עַל מֵי מְנוּחוֹת	עמ"ם
נַהֲלֵנִי נוֹרָא אָיֹם	נג"א
נְעִימוֹת יְמִינְךָ תַּרְאֵנִי	ני"ת
מַהֵר בְּנֵה הַמִּקְדָּשׁ	מב"ה
פְּדֵה וּגְאַל יִשְׂרָאֵל	פו"י
נִדָּחִים מַלֵּט מִמַּאֲסָר	נמ"ם
יִתְקַבְּצוּ יָבוֹאוּ לְצִיּוֹן	יי"ל
הַשְׂבִּיעֵנוּ רוּחַ חָכְמָה	הר"ז
מַהֵר צַמַּח רְפוּאָתִי	מצ"ר
וְשַׂבְּעֵנִי מִטּוּב בֵּיתֶךָ	ומ"ב

יְשׁוּעוֹתֶיךָ הָרַבִּים הוֹחַלְתִּי	יה״ה
עָלֶיךָ נִסְמַכְתִּי וּבָטַחְתִּי	ענ״ו
מֶחֳכְמָתְךָ חַכְמֵנִי יְהוָאדנהי	מזז״י
דַּבֵּק מַחְשַׁבְתִּי בָּךְ	דמ״ב
מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי קָדְשֵׁנִי	מנ״ק
אוֹרְךָ יְזָרַח עָלַי	אי״ע
חָנֵּנִי בִינָה וָדַעַת	זזב״ו
רַבֵּה אֶת הוֹנִי	רא״ה
יִהְיֶה בָּרוּךְ מְקוֹרִי	יב״מ
הַאֲרֵךְ יָמַי יְהוָאדנהי	הי״י
מַלְּטֵנִי וּמַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתַי	מו״ם

יו״ד

יַזֵּל יִשְׂרָאֵל אֶל יְהוָאדנהי כִּי עִם יְהוָאדנהי הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְּדוּת: וְהוּא יִפְדֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֹנוֹתָיו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְהוָאדנהי וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי:

ה״י

הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל יְהוָאדנהי אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ: יְהוָאדנהי צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה:

וי״ן

וַאֲנִי תְּפִלָּתִי לְךָ יְהוָאדנהי עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ: יְהוָאדנהי צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בּוֹטֵחַ בָּךְ: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן:

ה״י

הָאִירָה פָנֶיךָ עַל עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ: יְהוָאדנהי הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

ביאור ההפטרה

הפטרת שביעי של פסח

הקשר בין ההפטרה לפרשה

בהפטרה מסופר על השירה שאמר דוד, וזה מעין הקריאה של שביעי של פסח. שישראל אמרו שירה בקריעת ים סוף והודו להי"ת על שהצילם מיד פרעה וכל מצרים.

תוכן ההפטרה

לעת זקנתו של דוד, ולאחר שעברו עליו צרות רבות וניצול מהן, אמר שירה לה', והודה לו על שהציל אותו מאויביו ומיד שאול, ואומר שה' היה מבטחו כל הזמן, וגם כשעברו עליו צרות רבות והיה על סף המות, הנה קרא לה', וה' שמע את תפילתו והציל אותו מאויביו, שחיכו כל הזמן להפיל אותו ברשתם.

אך ה' הפר עצתם ושמר עליו מכל משמר בגלל ששמר את מצוותיו והיה תמים עמו, לכן ה' השיב לו כצדקתו כי כך דרכו של הבורא, שההולך בחסידות, גם ה' מתנהג עמו בחסידות ומי שנוהג בעקמומיות, גם ה' מתנהג עמו באותה צורה, כי דרכו לשלם לאדם "מידה כנגד מידה". ומי שהוא עניו ושפל הרי ה' מושיעו מכל צרה, אך את בעלי הגאוה הוא משפיל.

ובעזרתו יתברך, היה דוד רודף אחרי גדודי גוים ולא היה חוזר עד השמידו אותם. אויביו היו נסים מלפניו, ועמים רחוקים שלא הכירם מעולם, היו באים אליו לשרתו מתוך הכנעה ושפלות. לכן דוד מודה ומשבח לה' ומפרסם גדולתו בקרב עמים רבים. והיה אומר ומפרסם שכל הטובות שה' עושה עמו, הם בתורת חסד ומתנה ולא כגמול על מעשיו. ובקשתו היא שאותם התשועות הגדולות והחסדים שעשה עמו, יעשה אותם עם זרעו שתתמיד מלכותם.

שמואל ב' פרק כ"ב

א וַיְדַבֵּ֥ר דָּוִד [א] לַיהוָ֖ה אֶת־דִּבְרֵ֣י הַשִּׁירָ֣ה הַזֹּ֑את [ב] שירה זו חיברה דוד בסוף ימיו כשהניח לו ה' מכל אויביו (רד"ק) בְּיוֹם֙ הִצִּ֣יל יְהוָ֔ה אֹת֖וֹ לעת זקנתו (רש"י) מִכַּ֣ף מיד (מ"צ) כָּל־אֹיְבָ֑יו וּמִכַּ֖ף שָׁא֥וּל ובעיקר מיד שאול שהיה רודפו יותר מכולם (רש"י): ב וַיֹּ֕אמֶר יְהוָ֖ה סַלְעִ֣י [ג] מחסי וּמְצָדָתִ֑י מבצר חזק (מ"צ) וּמְפַלְטִ֖י־לִֽי

עיונים והארות

א. וידבר דוד - עשר שירות הם, זה שאמר הכתוב שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני, אמר לו הקב"ה לדוד, דוד שירה אתה אומר לפני על מפלת של שאול, אלמלא אתה שאול והוא דוד אבדתי כמה דוד מפניו... מכף כל אויביו ומכף שאול - וכי ביום אחד הוצל מכף כל אויביו ומשאול, אלא דהוה קשי שאול עליה מכל שונאיו דאומות העולם (מ"ק ט"ז).

ב. מובא בזוהר הקדוש בראשית דף פב, עמוד שני (בתרגום מילולי): בוא וראה, דוד המלך היה קם בחצות לילה והיה עוסק בשירות ותשבחות של התורה, ואומר את השירות והתשבחות בעמידה ככתוב (תהלים קיט, סב): "חצות לילה אקום להודות לך", [ואולי מטעם זה, ישנם האומרים את שירת הים יום יום בעמידה].

דוד המלך כתב בתהלים פרק יח: פרק שירה בשינוי מהשירה הזו, מובא בספר מעם לועז טעם לשינוי זה כמו שכתב האברבנאל: דוד המלך לעת זקנתו כלל שירה זו בספר תהלים יחד עם שאר המזמורים להנהגת המתבודד, ולצורך כל אדם שיתפלל בשעת צרה, שאם יהיה נרדף מאויביו יאמר המזמור: "בבורחו מפני אבשלום בנו", ואם שונאים יארבו לדמו יאמר המזמור (תהלים נד): "בבוא הזיפים..."., ואם חטא וישוב בתשובה יאמר המזמור (נא): "בבוא אליו נתן הנביא..."., ואם יבקש על תלמוד תורה יאמר מזמור (קיט): "אשרי תמימי דרך"., ואם יחלה יאמר מזמור (מא): "אשרי משכיל אל דל"., כיון שיש בהם סגולות נפלאות להורדת השפע האֱלהי על המתפלל. וכאשר העתיק השירה הזו שהיתה שגורה בפיו בימי בחרותו, ראה צורך לשנות בה דברים, שבתחילה היתה בינו לבין המקום ברוך הוא, ועכשיו לצורך הכלל, ובודאי היו לו טעמים בכל שינוי ששינה בשירה. וכן הוא במזמור הודו לה' המובא (בדברי הימים־א, טז) וכן בתהלים מזמור צו. (עיין בספר מעם לועז ותמצא טעמים נוספים).

ג. ה' סלעי - מה ראה דוד לקלס בסלע, על שם שנעשה לו נס בסלע, שנאמר ויהי הוא נחפז ללכת וגו' (ילק"ש).

ומציל אותי (ת"י): ג **אֱלֹהֵי צוּרִי** [ד] חוזקי ותוקפי הוא מה' יתברך (רד"ק), ולכן אני **אֶחֱסֶה–** מתכסה (רש"י) **בּוֹ** [ה] **מָגִנִּי** הוא מגן ושומר עלי **וְקֶרֶן יִשְׁעִי** [ו] הוא מציל ומושיע אותי כקרן המצילה ומושיעה את בעלי הקרנים (רד"ק) **מִשְׂגַּבִּי וּמְנוֹסִי** ה' הוא הצלתי ותוקפי ואליו אני אנוס מאיום האויב (מ"ד) **מוֹשִׁיעִי** המושיע והמציל אותי, ואף **מֵחָמָס** מאנשי חמס **תּוֹשִׁיעֵנִי** (רד"ק): ד **מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה** כאשר אני מתפלל ומהלל את ה' **וּמֵאֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ** אנצל מאויבי (רד"ק): ה **כִּי אַפָּפֻנִי** [ז] סבבוני והקיפוני (רש"י) **מִשְׁבְּרֵי–מָוֶת** צרות המובילות אל המוות (רד"ק) **נַחֲלֵי** חוליים ומכאובים שבאו לי על ידי אנשי **בְלִיַּעַל** [ח] **יְבַעֲתָנִי** הבעיתו והפחידו אותי (מ"ד): ו **חֶבְלֵי** כאבי (רד"ק) **שְׁאוֹל** מוות **סַבֻּנִי** סיבבו אותי (מ"ד) **קִדְּמֻנִי מְקֹשֵׁי–מָוֶת** האויבים התקדמו לשים בדרכי מוקשים המובילים אל המוות (ת"י): ז **בַּצַּר–לִי** [ט] **אֶקְרָא** אל **יְהוָה וְאֶל–אֱלֹהַי אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ** מן השמים **קוֹלִי וְשַׁוְעָתִי** וצעקתי באה (רד"ק) **בְּאָזְנָיו:** ח **(ותגעש) וַיִּתְגָּעַשׁ וַתִּרְעַשׁ** [י] נעו ונדו מרוב פחד יושבי **הָאָרֶץ** המציקים לי **מוֹסְדוֹת**

עיונים והארות

ד. אלקי צורי - עשרה מיני קילוסין כנגד עשרה שונאים, ומי הם, שאול, דואג, ואחיתופל, שבע בן בכרי, שמעי בן גרא, שובך, גלית, ושלשה אחיו. וכשם שקילסו כאן בעשרה שמות, כך קלסו בסוף הספר בעשרה הלולין, הללו א־ל בקדשו וגו'. וקרן ישעי - שהיה שמן משחה מבעבע עליו... (ילק"ש)

ה. ה' סלעי - מספר תחילה עת השלווה שאין שום צרה מגיעה אליו כלל, ויש בזה שני עניינים, א) השמירה וההגנה מן האויב לבל יקרב אליו; ב) מדרגה יותר גדולה - היא שעוד ינצח את האויב וימשול עליו. נגד ההגנה אומר: "ה' סלעי ומצודתי ומפלטי", כי ההגנה תהיה בשלושה עניינים. א) המפלט מן האויב שעל זה אמר: "מפלטי". ב) המבצר והמצודה כדי שיוכל למצוא מקום למפלט וינוס שמה. שעל זה אמר: "ומצודתי". ג) המקום שעליו תעמוד המצודה על שן סלע (צוק) גבוה. שעל זה אמר "ה' סלעי" ורוצה לומר: אתה הוא הסלע וגם המצודה הבנויה עליו וגם המפלט אותי אל המצודה, ונגד המדרגה השניה שהוא ינצח וימשול על האויב, אמר "אלי צורי אחסה בו" (עיין במלבי"ם).

ו. וקרן ישעי - מובא במסכת מגילה (יד.): על הפסוק (שמואל־א ב, א): "רמה קרני בה'" חנה בתפלתה נתנבאה על שאול ועל יהוא שלא תימשך מלכותם, כי כך כתוב (שמואל־א, י, א): "ויקח שמואל את קרן השמן וימשח אותו בקרב אחיו", לכן אמר: "וקרן ישעי" - וגם חנה אמרה: "רמה קרני בה" ולא "רמה פכי", לכן, דוד שנמשח בקרן, נמשכה מלכותו, שאול שנמשח בפך, לא נמשכה מלכותו. נימוק לזה, מובא בספר מעם לועז. פך הוא כלי חרס, וכיון שנטמא אין לו טהרה אלא בשבירה, ולכן כיוון שחטא שאול נקרעה מלכותו, אבל קרן היא כלי עצם שיש לו טהרה, לכן לא הוסר דוד ממלכותו, והודה לה' ואמר: "מגיני וקרן ישעי...".

ז. כי אפפוני - הגיעו הרעות עד אפיא [הגיעו הצרות אל האף], דבר אחר אל תקרי אפפוני, אלא עפפוני טסות הצרות עלי כעוף, דבר אחר הצרות מתגלגלות ובאות כאופן וגלגל. רב אחא אמר נפניתי לכאן ולכאן ואין לי גואל אלא אתה, מדבר בארבע מלכיות. אפפוני נחלי מות בבבל. נחלי בליעל במדי. חבלי שאול סבוני ביון, קדמוני מוקשי מות באדום. רבע אמרין למה כתב בראשונה ובארבע מות, שזו החריבה בית ראשון וזו החריבה בית שני, רבי אבא בר כהנא אמר זו גזרה שמד וזו גזרה שמד (ילק"ש).

אפפוני... מובא במדרש תהלים יח, י: זה מדבר בארבע מלכיות משברי - חבלי מוות - זו מלכות בבל; נחלי בליעל - מלכות מדי ופרס; חבלי שאול סבוני (סבבוני) - זו מלכות יוון; קדמוני מוקשי מוות - זו מלכות אדום.

ח. נחלי בליעל - מדמה הצרה לנחל - כמו הנחל השוטף - כן הצרה הגדולה, בליעל - הכוונה, על כל רשע ורשע מאויביו (רד"ק).

ט. בצר לי - בצר לי אקרא ה' בבבל, ואל אלקי אקרא - במדי, וישמע מהיכלו קולי ביון, ושועתי לפניו תבא באזניו באדום. רבי פנחס ורבי אחא בשם ר' אחא בר חנינא למה הוא מזכיר בשלישית היכל, שכל ימיה של יון היה ההיכל קיים, ולמה אמר בצר ולא בצרות, לפי שכל הנביאים מיחדים צרותיהם של ישראל וממעטין אותם... (ילק"ש).

י. ויתגעש ותרעש - אמר רשב"ג על מה הזוועות באות, על הפסק בין מלכות למלכות, הדא דאת אמר ותרעש הארץ ותחל וגו'. אליהו ז"ל שאל את רבי נהוראי על מה הזוועות באות, אמר לו על חלול המעשרות, אמר לו חייך כך הוא סברו של דבר, אלא כך הוא עיקרו של דבר, בשעה שהקב"ה מביט בעולמו ורואה בתי טרטירות ובתי קרקסיאות ועו"א יושבים בהשקט ובית המקדש חרב, חרה אפו בעולמו להחריבו, שנאמר שאג ישאג על נוהו. ורבנן אמרין מפני המחלוקת, שנאמר ונסתם גיא הרי כי יגיע גיא הרים אל אצל. רב הונא אמר על משכב זכור, אמר הקב"ה אתה יעפת אבריך על דבר שאינו שלך, אף אני אזיע בשבילך עליונים ותחתונים (שוח"ט).

הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ יחרדו וַיִּתְנַעֲשׁוּ ונדו כִּי [כאשר (רש"י)] חָרָה לוֹ לקחת מהם נקמתי (מ"ד): ט עָלָה עָשָׁן
בְּאַפּוֹ הקב"ה כעס מאוד על הרשעים וְאֵשׁ מִפִּיו תֹּאכֵל כלומר בכעסו יכלה את האויבים שלי גֶּחָלִים בָּעֲרוּ
מִמֶּנּוּ לשרוף בשונאי (מ"ד): י וַיֵּט שָׁמַיִם הרכין את השמים (ת"י) וַיֵּרֶד [יא] עליהם להצילני וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו
הערפל והחושך היה מוכן לפניו להפרע מאויבי (מ"ד): יא וַיִּרְכַּב כאילו רכב עַל–כְּרוּב [יב] מלאך (מ"צ) וַיָּעָף ועף והציל אותי
במהירות, וכפל הענין ואמר וַיֵּרָא עַל–כַּנְפֵי–רוּחַ שבא במהירות (רלב"ג): יב וַיָּשֶׁת חֹשֶׁךְ [יג] סְבִיבֹתָיו
סֻכּוֹת שם את החושך סביב סוכתו להיות מוכן להחשיך לאויב, והחושך ההוא בא מ חֲשַׁרַת– קישור וריבוי הַמַּיִם הנקשרים
בְּעָבֵי שְׁחָקִים (מ"ד) וכשהעננים מתקשרים זה בזה באה חשכה (רד"ק): יג מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ מהארה שלפניו שרוצה להאיר לי ולהושיע
אותי בָּעֲרוּ גַּחֲלֵי–אֵשׁ [יד] מאותו אור בערו גחלי אש על הקמים עלי (מ"ד ע"פ רד"ק): יד יַרְעֵם השמיע קול רעם
מִן–שָׁמַיִם יְהוָה וְעֶלְיוֹן והקב"ה יִתֵּן קוֹלוֹ עליהם בקול גדול ויהומם (עיין רד"ק תהילים יח, יד): טו וַיְשַׁלַּח עליהם
חִצִּים של אש (ע"פ רלב"ג) וַיְפִיצֵם ופזר את אויבי, וכן שלח בָּרָק של אש (ויהמם) וַיְהֻמֵּם והמם והפחיד אותם:
טז מגודל הנקמה באויבים שלי, כביכול וַיֵּרָאוּ היו נראים אֲפִקֵי יָם קרקעית הים כי נבקעו המים יְגָלוּ מֹסְדוֹת תֵּבֵל
וקרקעית הים היתה נגלית ונראית בכל העולם בְּגַעֲרָת יְהוָה בקמים עלי וּמִנִּשְׁמַת מנשיבת רוּחַ אַפּוֹ נקרע הים, והוא
על דרך משל למפלת האויבים במלחמה (רד"ק תהילים יח, טז): יז יִשְׁלַח מִמָּרוֹם [טו] עזרתו, ומלאכיו וַיִּקָּחֵנִי ויוציאני מיד האויב
יַמְשֵׁנִי יצילני ויוציא אותי מִמַּיִם רַבִּים מיד האויבים הרבים הקמים עלי כזרם מים רבים (מ"ד ע"פ רד"ק): יח יַצִּילֵנִי

עיונים והארות

יא. ויט שמים וירד - כתוב אחד אומר כי מן השמים דברתי עמכם, וכתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני, הכריע הכתוב השלישי מן השמים השמיעך את קולו ליסרך וגו' דברי רבי ישמעאל, רבי עקיבא אומר מלמד שהרכין הקב"ה שמים ושמי שמים העליונים והציען על ראש ההר ודבר עמהם מן השמים, וכן הוא אומר ויט שמים וירד (מכילתא).

יב. וירכב על כרוב - אמר ר' אחא למה הדבר דומה למלך שבאו שונאים ושבו את בנו, והיו עבדיו מציעין לו את הקרון כדי שירדוף אחריהם, אמר המלך אם אמתין אני עד שיציעו את הקרון בני אבד, מה עשה המלך, נטל סוס אחד מן הקרון ורדף אחריהם, כך נטל הקב"ה כרוב אחד מן כסא הכבוד ורכב עליו ועשה מלחמה עם המצרים.

כתוב אחד אומר וירא וכתוב אחד אומר וידא, אמר רבי מכאן שיש לו עולמות אחרות והוא הולך להראות בהם (ילק"ש).

יג. וישת חושך - מהיכן היה החושך שהביא על המצרים, ר"י אומר מן החושך שבסתרו, ר' נחמיה אומר החושך שבגיהנם, שכן כתיב ארץ עיפתה כמו אופל וגר. כתוב אחד אומר חשכת מים, וכתוב אחד אומר חשרת מים, בשעה שהן טוענין מן המים הם מחשיכין מן המים ואחר כך חושרין אותם לעולם". דבר אחר כתיב חשכת מים וכתיב חשרת, שקול כ"ף ושדי ארי"ש וקרי הכשרת מים, כר' אליעזר דאמר כל העולם מימי אוקיינוס הוא שותה ומתמתקין בהם בעבים, ואידך מבעי ליה כדרב דימי, דכי אתא רב דימי אמר, אמרי במערבא חשוך ענני סגיאין מוהי, נהור ענני זעירין מוהי... (ילק"ש).

יד. גחלי אש - ולמה באש, אלא כל המעלה עצמו סופו לדון באש, וכן הוא אומר היא העולה על מוקדה. דור המבול על שאמרו מה ש־די כי נעבדנו, לפיכך נדונו באש, דכתיב אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש, וכן הסדומיים... ואף מלכות הרשעה שעילתה את עצמה, שנאמר אם תגביה כנשר וכו' נדונה באש, שנאמר חזה הוית עד די קסלית היותא והובד גשמה ויהיבת ליקידת אשא... וישראל על שעשו עצמם נבזים ושפלים מתנחמין באש, שנאמר ואני אהיה לה נאום ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה (תנחומא).

טו. ישלח ממרום - ר' יוחנן אמר, כיון שעלה אחרון שבישראל מן הים ירד אחרון של מצרים אל הים, אמר רבי יוחנן מה היו עושין התשושים והפודגרין שבהם, כביכול היה הקב"ה נותן ידו ושולה אותן מן המים, שנאמר ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים. אמר ריש לקיש על אלו ועל אלו הפך הים, מה עשה הקב"ה, היתה ימינו אחת מצלת לישראל וימינו אחת משנקת למצרים, שנאמר ימינך ה' נאדרי בכח, ימינך ח' תרעץ אויב (ילק"ש).

מֵאֹיְבַי עֻזָּ֔ [טז] מהאויב הרודף אותי בעזות מצח (ע"פ רד"ק) מְשֻׁנְאַ֖י כִּֽי כאשר (רש"י) אָמְצ֣וּ מִמֶּ֑נִּי [היו חזקים יותר ממני (עיין ת"י)]: יט יְקַדְּמֻ֤נִי בְיוֹם־אֵידִי֙ האויב היה מקדים לבא להלחם בי ביום צרתי (רד"ק) וַיְהִ֥י יְהוָ֖ה מִשְׁעָ֥ן לסומך לִֽי ואף כי נפלתי קמתי (מ"ד): כ וַיּוֹצִיאֵ֥נִי לַמֶּרְחָ֑ב אֹתִ֥י הוציא אותי למקום רחב להנצל, ותכף ומיד יְחַלְּצֵ֥נִי יחלץ ויוציא אותי מן המיצר (מ"ד) כִּֽי־חָפֵ֥ץ בִּֽי [יז] ואוהב אותי: כא יִגְמְלֵ֣נִי יְהוָ֣ה כְּצִדְקָתִ֑י ישלם לי כפי צדקתי כְּבֹ֥ר כנקיון (ת"י) יָדַ֝֗י יָשִׁ֥יב לִֽי: כב כִּֽי שָׁמַ֥רְתִּי דַרְכֵ֑י יְהוָ֑ה ונזהרתי בין אדם לחברו וְלֹ֥א רָשַׁ֝עְתִּ֗י מֵאֱלֹהָֽי בין אדם למקום (אברבנאל): כג כִּ֤י כָל־(משפטו) מִשְׁפָּ֨טָ֔יו לְנֶגְדִּ֑י לנגד עיני תמיד להתבונן בהם וְחֻקֹּתָ֥יו לֹא־אָסִ֖ור מִמֶּֽנָּה אפילו מאחת (מ"ד): כד וָאֱהִ֣י תָמִ֔ים לֹ֑ו הייתי תמים ושלם לפניו וָאֶשְׁתַּמְּרָ֖ה מֵעֲוֹנִֽי נשמרתי ונזהרתי שלא לעשות עוונות (רלב"ג): כה וַיָּ֣שֶׁב יְהוָ֣ה לִי֮ כְּצִדְקָתִי֒ ה' גמל אתי חסדים וטובות כפי שהייתי מתנהג עם הבריות כְּבֹרִ֑י מעשי הטובים שעשיתי לשמו יתברך, היו לְנֶ֝גֶד עֵינָֽיו (עיין רד"ק ומלבי"ם תהילים יח, כה): כו עִם־חָסִ֥יד תִּתְחַסָּ֑ד [יח] דרכך לגמול חסדים וטובות עם החסיד (רד"ק) עִם־גִּבּ֥וֹר תָּמִ֝֗ים עם גבור שהתגבר על יצרו הרע והלך בתמימות תִּתַּמָּֽם תראה תמימותך וישרך (רד"ק תהילים יח, כה): כז עִם־נָבָ֥ר מי שהלך עמך בנקיות ובלב טהור תִּתָּבָ֑ר גם אתה מתנהג עמו בצדקה ובישרות לב (מ"ד) וְעִם־עִקֵּ֥שׁ מי שהולך בעקמומיות ובעקשנות תִּתַּפָּֽל גם אתה מתנהג עמו בעקשנות (מ"צ): כח וְאֶת־עַ֣ם עָנִ֣י תֹושִׁ֑יעַ [יט] אתה מציל עם שהוא נכנע כעני וְעֵינֶ֥יךָ עַל־רָ֝מִ֗ים תַּשְׁפִּֽיל ותתן עיניך על

עיונים והארות

טז. יצילני מאויבי עז - אמר רי יוחנן זה פרעה, אמר אויב וגו'.

משנאי כי אמצו ממני, אלו המצרים, יקדמוני ביום אידי זה עמלק, ומכולן ויהי הי למשען לי. ויוצא למרחב שנתן לי את התורה, שנאמר ארוכה מארץ מדה (פסיקתא).

יז. יחלצני כי חפץ בי - מציל אותי מן המיצר כיון שחפץ בי.

ועוד בי חפץ בי - להיות נגיד על ישראל, וזה נרמז במילת בי - ב"יב" (שנים עשר) שבטים. ועוד - כי חפץ בי - חפץ בי בגימטריא עולה קץ (מאה ותשעים) לאמור, כי לזמן הקץ - יחפוץ במשיח שהוא מזרעו של דוד המלך, יבוא במהרה בימינו (מעם לועז).

יח. עם חסיד תתחסד- אמר רבי יצחק כל המתמים עצמו הקב"ה מתמים עמו שנאמר עם חסיד תתחסד. אמר רבי אושעיא כל המתמים עצמו שעה עומדת לו שנאמר התהלך לפני והיה תמים. רבי יהודה ור' נחמיה רבי יהודה פתר קרייא באברהם אבינו בשעה שבא בחסידות בא הקב"ה עמו בחסידות, בתמימות בא הקב"ה עמו בתמימות, בעקמנות בא הקב"ה עמו בעקמנות, בשעה שנתברר על עסקיו הקב"ה ברר לו עסקיו, אימתי בא בחסידות בשעה שא"ל אל נא תעבוד מעל עבדך, מה כתיב שם ואברהם עודנו עומד לפני ה', א"ר סימון תיקון סופרים הוא שכינה היתה ממתנת לו, אימתי בא עמו בתמימות בשעה שא"ל אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה, מה כתיב שם ויאמר לא אשחית, אימתי בא בעקמנות בשעה שאמר ואנכי הולך ערירי, מה כתיב שם לא יירשך זה, אימתי נתברר על עסקיו בשעה שאמר במה אדע כי אירשנה, מה כתיב שם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך. ר' נחמיה פתר קרייא במשה אימתי בא בתמימות בשעה שאמר מדוע לא יבער הסנה אמר (דיקרי) [דברייה] קאי בגויה. אימתי בא עמו בעקמנות בשעה שאמר ליה ואמרו לי מה שמו אמר לו לפי שעה אהיה אשר אהיה. אימתי בא עמו בחסידות בשעה שאמר הראני נא את כבודך, וכתיב אני אעביר כל טובי על פניך, אימתי נתברר לו על עסקיו בשעה שא"ל שלח נא ביד תשלח, ומאז באתי אל פרעה, מה כתיב תמן עתה תראה. ואמר רשב"ל כל שבעת הימים היה הקב"ה מפתה את משה שילך בשליחותו למצרים הה"ד גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך הרי ששה ובשביעי א"ל שלח נא ביד תשלח. א"ל חייך שאני צוררה לך בכנפיך, ואימתי פרעה לו, ר' ברכיה א"ר לוי כל שבעת ימי אדר היה משה מבקש תפלה ותחנונים שיכנס לארץ ובשביעי אמר לו כי לא תעבור את הירדן הזה, ר' חלבו אמר כל שבעת ימי המלואים היה משה משמש בהכהונה גדולה ובשמיני אמר לו לא שלך היא אלא של אהרן שנאמר ויהי ביום השמיני (ילק"ש).

יט. ואת עם עני תושיע -אלו ישראל, ועיניך על רמים תשפיל אלו עובדי אלילים. א"ר יוחנן אם ראית לדור שמתמעט והולך חכה לו למשיח שנאמר ואת עם עני תושיע. כי אתה תאיר נרי במרדכי. ואלהי יגיה חשכי באסתר. דבר אחר כי אתה תאיר נרי ביהושבע, ואלהי יגיה חשכי ביהוידע. ד"א כי אתה תאיר נרי בגדודי עמלק שנאמר ויכם דוד מהנשף ועד הערב שתי לילות ויום אחד, ומי היה מאיר לו א"ר יהושע בן לוי

גאוותנים להשפילם (מ"ד ע"פ ת"י ורד"ק): כט כִּי–אַתָּה נִירִי יְהוָה אתה ה' תאיר לי מחשכת הצרות כנר שהוא מאיר וַיהוָה יַגִּיהַּ יאיר לי חָשְׁכִּי מחשכת הצרות ויוציאני מהם (מ"ד): ל כִּי בְכָה בעזרתך אָרוּץ אל גְּדוּד [כ] אויב ולא אירא מהם בֵּאלֹהַי במאמר אלהי אֲדַלֶּג–שׁוּר אקפוץ על החומה לכבוש עיירות (רד"ק): לא הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ [כא] מלמד לבריות ללך בדרך ישרה, וגומל לאיש כמפעליו אִמְרַת יְהוָה צְרוּפָה [כב] ברורה שאין בה סיגים (רד"ק) מבטיח ועושה (רש"י) מָגֵן הוּא מחסה כמגן (מ"ד) לְכֹל הַחֹסִים הבוטחים בּוֹ: לב כִּי מִי–אֵל מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה אשר יוכל לעמוד כנגדו (מ"ד) וּמִי צוּר מִבַּלְעֲדֵי אֱלֹהֵינוּ ואין חזק אלא אלהינו (ע"פ מ"צ): לג הָאֵל מָעוּזִּי חָיִל ה' מחזק אותי על ידי שנותן לי כח וַיַּתֵּר מדלג והתיר ופתח את דרכי להיות תָּמִים (דרכו) דַּרְכִּי מבלי מכשול (מ"ד): לד מְשַׁוֶּה משים (רגליו) רַגְלַי קלות כְּאַיָּלוֹת לרוץ מהר אחר האויב (מ"ד) ואיני מפחד מהאויב כי הקב"ה וְעַל בָּמוֹתַי יַעֲמִדֵנִי מעמיד אותי על סלעים והרים גבוהים שמהם אני יכול לשלוט על האויב (ע"פ מהרי"ק): לה מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה להלחם בטוב בדרך תכסיסי מלחמה (מ"ד) וְנִחַת ונתת בי כח לשבר קֶשֶׁת–נְחוּשָׁה העשויה מנחושת וחזקה זְרֹעֹתָי בזרועותי (רד"ק): לו וַתִּתֶּן–לִּי מָגֵן יִשְׁעֶךָ [כג] תשועתך היתה לי למגן ולמחסה (מ"ד) וַעֲנֹתְךָ מדת ענותנותך (רש"י) תַּרְבֵּנִי שהרבית לעשות עמי טובות (ע"פ מ"צ): לז תַּרְחִיב הרחבת צַעֲדִי פסיעותי תַּחְתֶּנִי [כד] וְלֹא מָעֲדוּ כַּרְסֻלָּי שלא ימעדו רגלי ליפול לארץ (מ"ד) ולא נפלתי ביד אויב: לח אֶרְדְּפָה אוֹיְבַי וָאַשְׁמִידֵם [כה] וְלֹא אָשׁוּב

עיונים והארות

בזיקים וברקים היה מאיר לו הקב"ה (ילק"ש).

כ. כי בכח ארוץ גדוד - ר' חייא בשם ר' לוי בשעה שהלך דוד לגמזו לעשות עמם מלחמה התחיל אומר כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר, מה עשה יואב הביא ברוש רענן אחד וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך ואחז בו דוד וקפץ יואב על ראשו של דוד ונתלה בברוש אמר דוד יהלמני צדיק חסד, מה עשה הקב"ה קצר החומה ועלה אחריו דוד שנאמר באלהי אדלג שור (ילק"ש).

כא. האל תמים דרכו- אם דרכו תמים, הוא על אחת כמה וכמה. (ילק"ש).

כב. אמרת ה' צרופה- אמר רבא לא נתנו המצות אלא לצרף בהן הבריות וכי מה איכפת לו מי שהוא שוחט מן הצואר ומי שהוא שוחט מן העורף הוי אומר לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות. ד"א תמים דרכו זה אברהם דכתיב התהלך לפני והי תמים. אמרת ה' צרופה שצרפו הקב"ה בכבשן האש. מגן הוא לכל החוסים בו, אל תירא אברם אנכי מגן. א"ר אבין דברי תורה נמשלו כקונדיטון, יש בו דבש, ויש בו יין, ויש בו פלפלין. יש בו יין כי טובים דודיך מיין. יש בו דבש ומתוקים מדבש ונופת צופים. ויש בו פלפלין אמרת ה' צרופה, וכתיב צרופה אמרתך מאד. אמר ר' שמואל בר נחמני ר' יונתן רמי כתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב וכתיב אמרת ה' צרופה, זכה משמחתו לא זכה צורפתו. ריש לקיש אמר מגופיה דקרא נפיק זכה צורפתו לחיים לא זכה צורפתו למיתה (ילק"ש).

כג. ותתן לי מגן ישעך וכ"ו - מדבר בישראל, מגן ישעך שנאמר מגן הוא לכל החוסים בו וימינך תסעדני זה תורה שנאמר מימינו אש דת למו, וענותך תרבני וכי יש עניו מן הקב"ה אדם אומר לחברו בוא לקשט כלות לבקר חולים לקבור מתים לנחם אבלים והוא אומר לו אני גדול ועשיר ואני הולך, אבל הקב"ה ויבן וגו' את הצלע, וירא אליו ה', ויקבור אותו בגיא, וירא אלהים אל יעקב, א"ר אבא בר אחא התלמיד יושב ללמוד לפני רבו וכשהוא גומר התלמיד אומר לרב (יגעתיך) [הוגעתיך], אבל ישראל היום למדים מן הקב"ה וכשהם נפטרין א"ל הקב"ה הרבה (יגעתי) הוגעתי אתכם שנאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר, הוי וענותך תרבני, ר' שמעון גזירא אומר התלמיד אומר לרב בוא שנה לי פרק אחד והרב אומר לו קדמני במקום פלוני, אבל הקב"ה אומר ליחזקאל קום צא אל הבקעה יצא יחזקאל ומצא להקב"ה שקדמו שנאמר ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד, הוי וענותך תרבני (ילק"ש)

כד. תרחיב צעדי תחתני - (לא) ירחבון ולא ידחפון ולא יתערכלון, תחתני כשנלחם עם ישבי בנוב, ארדוף אויבי בגדוד עמלק, הארד אחרי הגדוד הזה האשיגנו. ולא אשוב עד כלותם ויכם דוד מהנשף. ואכלם ואמחצם מכת מחיצה (ילק"ש)

כה. ארבעה מלכים מה שתבע זה לא תבע זה, ואלו הם, דוד, ואסא, יהושפט, וחזקיהו. דוד אמר ארדוף אויבי ואשיגם וגו', אמר לו הקדוש ברוך הוא אני עושה כן שנאמר ויכס דוד מהנשף ועד הערב. עמד אסא ואמר אין בי כח להרוג אלא אני

עַד–כַּלּוֹתָם עד שיכלו לגמרי, ואמר לו הקב"ה אני עושה כן (איכה רבתי ע"ש): לט וָאֲכַלֵּם כילֹיתי והשמדתי אותם וָאֶמְחָצֵם מחצתי ופצעתי אותם (מ"צ) וְלֹא יְקוֹמוּן וַיִּפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי: מ וַתַּזְרֵנִי אזרת אותי ונתת לי חַיִל כח גדול לַמִּלְחָמָה לעשות מלחמה (רד"ק) תַּכְרִיעַ ותשפיל אויבי ושונאי קָמַי הקמים עלי תַּחְתֵּנִי שיהיו תחתי (מ"ד ומ"צ): מא וְאֹיְבַי תַּתָּה נתתה לִי עֹרֶף עשית שאויבי יפנו לי עורף ויברחו לנפשם וכן מְשַׂנְאַי השונאים שלי אף כי ינוסו אני אשיגם וַאַצְמִיתֵם ואכריתם ואשמידם (מ"ד): מב יִשְׁעוּ יצעקו ויפנו אל מלכי האדמה וְאֵין מוֹשִׁיעַ [נו] ואין מי שיציל אותם (מ"ד) וגם יפנו אֶל–יְהוָה להתפלל אליו, אבל וְלֹא עָנָם כי רשעים הם ולבם לא נכון עמו (רד"ק): מג וְאָשְׁחָקֵם אכתוש ואטחון אותם דק דק כַּעֲפַר–אָרֶץ וכפל ואמר כְּטִיט– כטיט הנזרק ב חוּצוֹת אֲדַקֵּם אעשה אותם דק דק וְאָרִיקֵם (מ"ד) וארמוס אותם: מד וַתְּפַלְּטֵנִי הצלת אותי מֵרִיבֵי עַמִּי מבני עמי הקמים להלחם בי כמו שאול, ונבל, ואחיתופל, ואבשלום (רש"י ורלב"ג) תְּשִׁמֵרֵנִי שמרת והצלת אותי, והבאת אותי להיות לְרֹאשׁ ומלך על גּוֹיִם (רד"ק) עַם לֹא–יָדַעְתִּי יַעַבְדֻנִי עם שלא הכרתי אותם מבני אדום וארם נכנעים ומשרתים אותי (רד"ק תהילים יח, מד): מה בְּנֵי נֵכָר יִתְכַּחֲשׁוּ–לִי הגויים יכזבו לי מיראתם אותי, ויאמרו לא חשאנו לך (רד"ק), לִשְׁמוֹעַ אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי גם הגויים הרחוקים היו נשמעים לי ונכנעים בפני לכל אשר אצווה (מ"ד): מו בְּנֵי נֵכָר יִבֹּלוּ הגויים יבלו ויאבדו (רלב"ג) וַיַּחְגְּרוּ ויהיו חֹגְרִים ופיסחים מִמִּסְגְּרוֹתָם מהקושי וייסורי מסגר שאני מייסרן (רש"י): מז חַי–יְהוָה [נז] העושה לי כל הנסים הללו (רש"י) וּבָרוּךְ על כל ברכה ותהלה צוּרִי שהוא תוקפי וחזקי וְיָרֹם על כל רמים אֱלֹהֵי צוּר יִשְׁעִי ולא אפחד שתקצר ידו מלהושיע לי (רלב"ג): מח הָאֵל הַנֹּתֵן נְקָמוֹת לִי הנוקם נקמתי (מ"ד) וּמוֹרִיד עַמִּים תַּחְתֵּנִי: מט וּמוֹצִיאִי ומציל אותי

עיונים והארות

רודף ואתה עושה אמר הקב"ה אני עושה כן שנאמר וירדפם אסא והעם אשר עמו וגו' כי נשברו לפני אסא אין כתיב כאן אלא כי נשברו לפני ה'. עמד יהושפט ואמר אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף אלא הריני אומר שירה ואתה עושה אמר ליה הקב"ה אני עושה כן שנאמר ובעת החלו ברנה נתן ה' מארבים. עמד חזקיה ואמר אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא לומר שירה אלא הריני ישן במטתי ואתה עושה. א"ל הקב"ה אני עושה כן שנאמר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור (ילק"ש)

נו. ישעו ואין מושיע, אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע כשיהיו עובדי אלילים באים להתפלל לפניך אל תענה אותם לפי שאינם באים אצלך בלב שלם אלא הולכים אצל ע"א שלהם ואינה עונה אותם וכשהם רואים צרתם באים אצלך אף אתה לא תענה אותם שנאמר ישעו ואין מושיע אל ע"א שלהם ולכשיבאו אצלך אל ה' ולא עהם, אבל כשאנו קוראים אליך מיד שמע תפלתנו שנאמר בקראי ענני אלהי צדקי, אמר להם הקב"ה חייך עד שלא תקראו אני אענה אתכם שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה. ותפלטני מריבי עמי מריבי עם שלא יהא לי דין עמהם ושלא יהא להם דין (לפני) [אצלי]. אמר בן עזאי אמר דוד נוח לי למלוך על כל העולם כלו ולא למלוך על שני עטופי סדינים, א"ל הקב"ה לדוד (הטילם) [לך אצלם כבר מניתיך מלך עליהם], ועוד אמר לפניו רבש"ע תשימני לראש גוים וגו'. מפלטי מאויבי בבבל, אף מקמי במדי, תרוממני ביון, מאיש חמסים במלכות רביעית.

כז. פתח רבי יצחק ואמר, (תהלים יח מז) חי יהו"ה וברוך צורי וירום אלה"י ישעי, האי קרא איהו רזא, חי יהו"ה, וכי לא ידענא דקב"ה אקרי חי, אלא אפילו צדיק גמור איהו אקרי חי, דהא חי צדיק איהו לעילא וצדיק איהו לתתא, לעילא קב"ה אקרי חי, לתתא צדיק אקרי חי, דכתיב (ש"ב כג כ) ובניהו בן יהוידע בן איש חי, אמאי אקרי חי, בגין דאיהו צדיק, דהא צדיק חי אקרי, חי העולמים. וברוך צורי, כלא חד, חי וברוך דלא מתפרשי מהדדי, דכד מתחברין כחדא אקרי באר מים חיים, דא נביע לגו, ודא אתמלייא מניה, וירום אלה"י ישעי, דא עלמא עלאה, דאיהו רם ונשא רם על כלא, דהא מיניה נפיק כלא, (מקורא דלא פסיק) וכל נביעו דנביע, לאתמלייא בירא כדקא יאות, ומתמן אתברכא לאנהרא לכל אינון דלתתא, וכד אתמלייא כלא כדקא יאות, כדין וירום אלה"י ישעי. (זוהר חלק א דף קסד ע"א)

מֵאֹיְבָי, וּמִקָּמַי תְּרוֹמְמֵנִי עשית אותי רם ונישא יותר מן הקמים עלי (פ"ד) מֵאִישׁ חֲמָסִים מאנשי חמס הרוצים לחמוס ולעשוק אותי תַּצִּילֵנִי: נעַל–כֵּן בעבור החסדים שעשית עימי אוֹדְךָ יְהוָה בַּגּוֹיִם לפני כל עם ועם (רד"ק) וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּר אומר שירים ותשבחות: נא(מגדיל) [כח] מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ דעו שה' יתברך עושה תשועות גדולות למלך שלו שהוא דוד (פ"ד) וְעֹשֶׂה–חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ ועושה חסדים למלך המשיח שהוא דוד שנמשח בשמן המשחה (מלבי"ם תהילים יח, נא) לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד–עוֹלָם וכן ימשיך ויעשה טובות וחסדים לדוד וגם לזרעו עד עולם (רד"ק):

חג המימונה

הטעמים לשם מימונה

הגמרא במסכת סוכה (מה:) מביאה אמר רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחי, ורבי יוחנן משום רבי שמעון המחוזי משום רבי יוחנן המכותי: כל העושה איסור לחג באכילה ושתיה, מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, שנאמר (תהלים קיח, כז) "אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח". ופירש רש"י איסור לחג, אגודה לחג. באכילה ושתיה, שקורא לחג עונג במאכל ומשתה, ויש אומרים: יום שלאחר החג. בעבותים, בהמות עבות ושמנות. וכתב הרמ"א (או"ח ס"ס תכט) ונוהגין להרבות קצת באכילה ושתיה ביום אחר החג, והוא אסרו חג.

וכתב החיד"א ז"ל בספרו מורה באצבע (סי' ז אות רכ), יום אסרו חג ישתדל לעשות סעודה נאה, כי יש סוד בדבר, וגם על פי הפשט הוא מצוה.

וראיתי בספר שיעורי הראשון לציון - שיעורי הלווין של מרא דארעא זישראל מרן רבנו עובדיה יוסף זי"ע (חלק ג' עמוד רעח) שכתב שיש אומרים שחובה לאכול ולשתות ביום שמיני של פסח 'איסור חג' ובחוץ לארץ יום זה הוא יום טוב, ואנו גם שמחים ביום זה. כתוב בגמרא סוכה (מה:) כל העושה איסור לחג (כלומר, קישור של יום שמחה נוסף לחג באכילה ושתיה), נחשב כאילו הקריב קרבן, ושמא זה הטעם שנוהגים לעשות 'מימונה' שכמו שנכנס בשמחה לחג כן יוצא ממנו בשמחה.

בשו"ת 'תורה לשמה' לגאון עוזנו מרן הבן איש חי זצ"ל (או"ח סימן קמ עמוד קט) נשאל הרב שמצינו בירושלמי בפ"ק דעבודה זרה (הלכה א ב.) שקראו לאסרו חג 'בריה דמועדא' ופירשו לנו הראשונים שהוא ר"ל בן המועד וכנזכר בבית יוסף (או"ח סי' תצד) ולא ידענו טעם לזה למה נקרא כן למועד.

ועונה הרב שהנה ודאי ראוי לקראו בן המועד מפני כי קדושתו נולדה ונמשכה מקדושת המועד וכמו שאומר הכתוב "אסרו חג בעבותים" (תהילים קיח, כז), כלומר עשו איסור וקשר לחג שלא תסתלק קדושת החג לגמרי, אמנם נתקשר בקדושת

עיונים והארות

כח. כתוב אחד אומר, מגדיל. וכתוב אחד אומר, מגדול. א"ר יודן, לפי שאין הגאולה של אומה זו באה בבת אחת אלא קימעא קימעא. ומהו מגדיל, שהיא מתגדלת והולכת לפני ישראל. לפי שהן עכשיו שרויין בצרות גדולות, ואם תבוא הגאולה בבת אחת, אינן יכולין לסבול ישועה גדולה שהיא באה מתוך צרות גדולות. לכך הוא באה קימעא קימעא ומתגדלת והולכת. ולכך היא משולה הגאולה, כשחר. שנאמר (ישעיה נח, ח) אז יבקע כשחר אורך. ולמה נמשלה כשחר. שאין לך אפלה גדולה מאותה שעה הסמוכה לבקר. ואם יעלה גלגל חמה באותה שעה, כל הבריות נלכדין. אלא עמוד השחר עולה ומאיר לעולם תחלה, ואחר כך גלגל חמה עולה ומאיר ואין בריה נלכדת. שנאמר (משלי ד, יח) ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום. ומהו מגדול, שנעשה להם מלך המשיח כמגדל, שנאמר, מגדול ישועות מלכו. וכתיב (שם יח, י) מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב (מדרש תהלים).

החג כדי שתישאר לנו קצת הארה מן החג ביום זה של מוצאי החג על כן שפיר נקרא בן המועד כי ממנו נולדה ונמשכה קדושתו של יום זה, ואם אל סודו תדרשו כאשר מפורש יוצא בכוונות המקובלים מפי רבינו הגדול האר"י זצ"ל אז תבין כי יאה ויאה תואר בן המועד על אסור חג בסוד ברא כרעיה דאבוהי.

'מימונה' מלשון 'אמונה' ומנהג זה על שם שאמרו חז"ל 'דבניסן נגאלו ובניסן עתידים ליגאל' (ר"ה יא.) וכיון שראו שרוב ניסן יצא ועדיין לא נגאלו, לכן מכריזים ואומרים מילת 'אמונה', כאומרים: שאנו מחזיקים ומאמינים באמונה על זה שבמהרה ניגאל אלא שבאורך הזמן נתחלפה בפי ההמון מילת אמונה ב'מימונה'.

הגאון הגדול רבי דוד עובדיה זצ"ל ראב"ד צ'פרו בספרו 'נהגו העם' (חג הפסח וספירת העומר סימן לד עמוד נג) כותב: ומה שקורין לזה מימונה שמעתי שהיא מלה ערבית 'מימון', דהיינו מזל, לרמוז על מזל טוב לכל השנה.

הגאון הגדול רבי יוסף בן נאים זצ"ל מחכמי פאס בספרו 'נוהג בחכמה' (עמוד קסא) כתב כמה טעמים נוספים לשם 'מימונה': ואחד מהם הוא על פי מסורת ישנה מטריפולי שה'מימונה' ביום זה הוא יום הזיכרון לפטירתו של הרמב"ם, ונקרא מימונה על שם רבי מימון אביו של הרמב"ם שנפטר לפי דברי יהודי טריפולי ביום כ"ב בניסן.

ממנהגי המימונה

כתב בספר 'כתר שם טוב' לרבי שם טוב גאגין זצ"ל (עמוד 365) וז"ל: טעם השמן, והנרות, ומטבעות הזהב, ושיבולי שעורים, שנהגו רק במוצאי חג הפסח ולא בחגים אחרים משום ששנינו בגמרא במסכת ראש השנה (יא.): רבי יהושע אומר מנין שבניסן שנברא העולם שנאמר בבראשית (א, יב): 'ותוצא הארץ דשא' איזהו חודש שהארץ מלאה דשאים וגו' הוי אומר זה ניסן, ואמרי שם (טז.) במשנה, בארבעה פרקים העולם נידון, בפסח על התבואה, ושם בגמרא מפני מה אמרה תורה הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות וגו'.

משום זה נוהגים להביא שיבולי שעורים להורות כי בירך ה' התבואה שבשדות.

ומצאתי שמנהג זה הוזכר בספר ירושלים (שנה א' להחכם לונץ) שכתב בליל מוצאי חג הפסח הספרדים לוקחים שחת של תבואה ובאגודת שיבולים האלו יכו איש את רעהו ויאמרו פסוק (בראשית כז, כח): "ויתן לך האלקים מטל השמים ורוב דגן ותירוש" וכו'.

והמנהג הזה יקרא בערבית 'שנת אל חדרה' (- שנה דשינה).

וכמובן שכל זה לסימנא טבא, ויש לומר משניות ופסוקים המבשרים את חג מתן תורה, ובכך קושרים את חג החירות לחג מתן תורה, וללמדנו שעם ישראל אינו בן חורין אלא אם כן עוסק בתורה, ועוד אומרים את הפיסקא כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא וכו' מפני שהוא פתיחה לפרקי אבות בו מתחילים בשבת אחרי פסח.

וכן אומרים פסוק ומצא חן וכו' הוא פסוק ברכה מספר משלי (ג, ד) שבו קוראים בין פסח לעצרת, וכדי לחבר את פסח ושבועות לחיים טובים ולשלום, אומרים קטע מהאזהרות, שבו נאמרה ברכה גדולה.

תירבחו ותסעדו

בספר שו"ת שופריה דיוסף (או"ח סימן יא, עמוד עח) לגאון הגדול רבי יוסף בירדוגו זצ"ל, כותב הרב טעם נפלא ביותר למנהג בקרב יוצאי מרוקו לאחל אחד לשני בליל המימונה ברכת 'תרבחו ותסעדו' (תרויח ותצליח) והטעם לכך: שבביזת הים כל אחד נטל החפץ שרצונו בו, ולמחרת ביום שביעי של פסח לא היו שואלים זה לזה מה הרווחת בביזה, מפני איסור דברי חול ביום טוב, ובמוצאי שביעי של פסח היו ישראל כולם שמחים וטובי לב מפני ריוח הביזה, וכל אחד שואל לחבירו מה הרווחת בביזת הים, והיה כל אחד משיב לחבירו חפץ פלוני לקחתי, וחפץ פלוני לקחתי, ולכן נהגו ישראל קדושים באסרו חג של פסח לעשות אותו יום טוב משתה ושמחה (- מימונה) ואומרים זה לזה תרויח ותצליח, וטעם נכון הוא.

נהגו להתברך במוצאי שביעי של פסח אצל הצדיקים

בספר פרחי שושנים (פסח אות ג עמוד נא) לגאון הגדול רבי ידידיה מונסונייגו זצ"ל הרב הראשי וראב"ד מרוקו כותב הרב וז"ל: פסח, אצלנו היו נוהגים מימי קדם, שכל העם מסובבים בליל מוצאי החג של פסח אצל בתי תלמידי חכמים והצדיקים ואנשי לבב יראי ה' ומבקשים להתברך מפיהם.

ולעולם לא ידעתי מקור ענין זה ומנהגו, עד שראיתי היום לרבנו המחבר ספר מאור ושמש על התורה (פרשת פנחס), במקרה, שכתוב 'וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו' (במדבר כח, כה) וזה דברו: כל מיני הרהורים, הן בעיקר אמונה, וכן הקושיות שנולדו לאדם אפילו בתורה, כולם הם מאחיזת הקליפות שיש באדם, שהוא על

ידי שלא בירר עדיין מידותיו הרעות ועדיין הוא משוקע בתאוות הגשמיות, וצריך תחילה לברר מידותיו מכל סיג ופסולת ועל ידי כך יזכה לבטל הרהורים הרעים. ועיקר בירורי המידות הם בימי הספירה כידוע, והנה ידוע מכתבי קודש, שבשבוע הראשון מהספירה, צריך להמשיך מוח החכמה שנפתח בלילי פסח אל המידות, ובשביעי של פסח בא מוח החכמה, אל התגלות, שאז הוא יסוד צדיק, ויום טוב הוא מקרא קודש, מפני שאינו מתגלה מוח החכמה מעצמו, רק שצריכין להמשיך בו המוחין.

אכן בשביעי של פסח מתגלה מוח החכמה על ידי שנפתחו המוחין בליל הפסח, ועל כן הוא יום טוב מקרא קודש.

ומפני זה אימצו צדיקי דורנו שטוב אז לשקוד על דלתי הצדיקים, מפני שיכולים להמשיך אז קדושה כל השנה.

על ידי התגלות החכמה שמתגלה אז, יכולים הצדיקים להפר חכמת האומות ומחשבותיהם הרעות, שחושבים על עם ה' ואבדה חכמת חכמיהם.

לשטוח שיבולים

הטעם למנהג על פי מה שכתב הרב בית עולם בשם הרב 'חיי עולם' (בולה פרשת ויקהל דרוש א) וז"ל: הטעם שוטחין עשבים שיש בהם שיבולים מילתא דמזיין זיין הוא, משום דפסח ניזון על התבואה ולברן בשם ה' שיעשה השנה מבורכת בכל מילי דמיטב, ע"כ.

ובספר 'אזור אליהו' לרבי אליהו איתמרי הכהן זצ"ל כתב (סימן ו) טעם נוסף וז"ל: שאלוני על מנהג שנתפשט בכל ישראל שמשליכים עשבים בבתים אחר מוצאי הפסח.

ונראה לומר שבהיות שאמרו רז"ל (ר"ה יא.) בניסן נגאלו ובניסן עתידים להיגאל ואמרו בירושלמי דתחיית המתים לידי אליהו, דתחיית המתים יש קודם הגאולה ובהיות הגאולה בניסן וקודם לה תחיית המתים, אפשר לומר שתהיה תחיית המתים בפסח. ולכן לזכור על אמונה זאת משליכים עשבים רמז על תחיית המתים כדכתיב: 'ויציצו מעיר כעשב הארץ' (תהילים עב, טז) דזה אחד מהטעמים שעוקרים עשבים כשחוזרים מהמת לרמוז על התחיה, שכמו שעשב השדה שמתייבש חוזר לפרוח, כך המינים אף שנעשו עפר יחזרו לפרוח ויחזרו לתחיה במהרה בימינו אמן.